

MUZAFFER ORUÇOĞLU

1

SİYAH IŞILTI

GRİZU

belge yayınları

MUZAFFER ORUÇOĞLU

GRİZU

SİYAH IŞILTI

belge yayınları

Muzaffer Oruçoğlu, 18 Mart 1947'de, Kars'ın Göle kazasına bağlı Büyük Zavot köyünde doğdu. Köyünde ilkokul olmadığı için ilkokulun ilk üç yılını komşu köyün (Küçük Zavot) okulunda, bir yılını kendi köyünde, son yılını da Kars'ta okudu. Kars Ortaokulu'nu bitirdikten sonra, Öğretmen Okulu sınavlarını kazanarak Rize Öğretmen Okulu'na, iki yıl sonra da İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu Hazırlık Lisesi'ne girdi. Bir yıl sonra, Fen Fakültesi Matematik Astronomi bölümüne girdi. 1967'de içlerinde İbrahim Kaypakkaya'nın da olduğu dokuz arkadaşıyla birlikte, Amerikan 6. Filosu'na karşı yayınladıkları bildiri gerekçesiyle Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'dan atıldı. 1968 öğrenci hareketlerine katıldı. 1969'da Değirmen Köyü'ndeki toprak işgaline katıldı ve tutuklanıp Silivri Cezaevi'ne konuldu. 1972'de TKP (M-L) kurucuları arasında yer aldı. 1973'de İstanbul'da yakalandı ve ömürboyu hapse mahkûm edildi. Tutsaklık yıllarını şiir ve roman yazarak geçirdi. On üç yıl tutsaklıktan sonra askere alındı. Askerden kırk gün sonra, Mayıs 1986'da firar edip, Yunanistan'a kaçtı. Fransa'da iltica etti. Yeniden roman yazmaya ve resim yapmaya başladı. Politik ve edebiyat dergilerinde makaleleri yayımlandı. 1988'de evlenerek Avustralya'ya yerleşti. Bu kıtada ilkin iki yıllık resim ve heykel kolejini (Greensborough TAFE COLLEGE - NMIT) bitirdi. Daha sonra Royal Melbourne Teknoloji Enstitüsü'ne (RMIT) bağlı, PUBLİC ART bölümünde üç yıl resim ve heykel eğitimi yaptı.

Şimdiye kadar toplam altı ülkede yetmişe yakın kişisel resim sergisi açtı. On üçü roman, sekizi şiir, ikisi masal, ikisi öykü, biri siyasal tarih olmak üzere olmak üzere otuz dört kitabı yayımlandı.

2011 yılı Abdullah Baştürk İşçi Edebiyat Ödülü, *Grizu* 4 ciltlik romanına verildi. *Sancı Kültür Sanat Edebiyat Dergisi*'nin danışma kurulunda ve makaleleri yayınlanıyor.

BELGE YAYINLARI: 854
Öykü Roman Anlatı Dizisi

Muzaffer Oruçoğlu Kitapları: 04

Dizi Editörü | Faris Kuseyri
Sayfa Düzeni | Aristan
Kapak Tasarım | Arif Yalçın
Birinci Baskı | Nisan 2006 (Kardelen Yayınları)
İkinci Baskı | Temmuz 2011 (Babek Yayınları)
Genişletilmiş Üçüncü Baskı | Ağustos 2018

İç/Kapak Baskı-Cilt | Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Bakır ve Pirinç Sanayicileri Sitesi, Orkide Cad. No: 9, Zemin Kat
Haramidere-Beylikdüzü / İstanbul 0 (212) 875 48 86
Sertifika No: 12156

© BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Cemal Nadir Sokak, Büyük Milas Han, No: 26-28
D. 121-130, 34112 Cağaloğlu-Fatih / İstanbul
Tel: 0 (212) 517 44 53
E-mail: belgeyayinlari@gmail.com
www.belgeyayinlari.com.tr
Sertifika No: 11206

MUZAFFER ORUÇOĞLU

Siyah Işıltı
GRİZU
I

SİNSİ ATEŞ

Söz, kendini esirgememeli,
yılan gibi divil divil akmalı.

Üzülmez Vadisi'nin yamaçlarında toplanan kazmalı kürekli insanların kelleleri, güneşin altında ateş tuğlaları gibi harlanmıştı. Bölgeyi ustura gibi ikiye bölerek akan, Rumların Özürülmez, Ermenilerin ise Özlemer dedikleri, Antik Çağ'ın Sandarake'sinin öte kıyısını ispinozlar, tahtalı güvercinler, çulluklar, çıraburunlar ve Karadeniz'den gelen martılar; beri kıyısını ise muhtarların sevk ettikleri işsiz çıraklar, orman kesimcileri, bıçkıhane ve değirmen ayakçıları, günübirlik nakliyeciler ve ordunun seferlere çıkmadan önce topladığı ama ödeyemediği, "sürsat bedelleri"nin yokluğa savurup attığı köylüler tutmuştu. Bendereğli'den gelecekleri söylenen ve sabahtan beridir beklenen adamlar sonunda göründüler davar yolunda. Bekleyişini ve kızgınlığını homurtuya dönüştüren cemaat dalgalandı. Kadı Efendi ile birlikte, en önde gelen Ağa, dalgalanışı sevince yordu. Rehavetle geğirdi. Yaklaştı, sırıtarak selamladı bekleyenleri. Kula donu, dik yelesi ve beyaz karnıyla çungarya atını andıran ve yeni kulun attığı için de gemini sıkıntıyla geverek ağzını köpüklendiren dertli kısrağından indi usulca. Kamçısını, gümüş savatlı eğer savrağına iliştirdi. Ağa'nın inişini, Abdülmecit'in şahsi hazinesine bakan Bogos Efendi'nin yakın dostu ve ortağı Ovakim ile içlerinde Karadağ ve Hırvat ustalarının da bulunduğu, Ereğli Kömür Madeni Kumpanyası'na mensup madenkeşlerin atlarından inişleri izledi. Cemaat bıdırdaşmayı kesti hemen. Ağa, yol yarenleriyle birlikte, sarıçam fidanlarının oluşturduğu kürüzü birkaç adım

geçti. Elini, tahta iskelenin kethüdası Batmanoğlu Ali'nin omzuna basarak, devrilmiş koca bir köknar ağacının üstüne çıktı. Mor kabuklu dombay eriğini çağrıştıran ve akları damar damar sararan pörtlek gözlerini devirerek kalabalığı tepeden süzdü. Üründülerin, ululların uysallaştırdığı halis bir bende kalabalığının önündeymiş hissine kapıldı. Elini, gayriihtiyari lahuri şalvarının cebine soktu. Kumpanyanın ortaklarından, Darphane-i Amire Nazırı Müşir Tahir Paşa'nın hediye ettiği altın imameli, iri şak şak tespihini çıkarırken, kalabalığı atının üzerinde dik nazarlarla kesen, Tersane-i Amire'nin Bendereğli'ye gönderdiği kolağasına ve yanındaki iki ustaya, Mato ile Niyakolu'ya baktı.

"Selamünaleyküm, cümleten hoş geldiniz," dedi. Mırıklanmış mecalsiz sesini hafif bir öksürükle berraklaştırdı. "Şevketlü, muhabbetlü, kudretli, azimetlü, padişah-ı âlempenah ve şehinşâh zafer-i destegâh efendimiz Abdülmecit Han Hazretleri'nin ve de Bezmiâlem Valide Sultan anamızın hayırlı duaları üzerinize olsun. Ben ki onların Kapıcıbaşlarından, Ereğli Maden Memuru Ahmet Nazif Ağa olarak, Darphane Nazırlığı'nın ve Dersane-i Amire'nin ve Tophane umerasının fikir ve teşvikiyle, Cennetmekân Sultan Mahmut Han devrinden bu yana Memalik-i Şahane dâhilinde aranan, bulunan ama fen ve ilim aşkıyla işlenmeyen "yanan taş" için gelmiş, beraberimde Ebniye-i Hassa mimarlarından Hüsnü Efendi'yle bu bereketli toprakları karış karış gezmiş bulunmaktayım. Ab u havası latif olan bu şirin beldenin, Alaplı'dan Kapusuyu'na kadar uzayan sahil tülünde, siyah cevher damarlarının, arzın dibine doğru revan olduklarını harfi harfine tespit etmiş, Hüsnü Efendi'nin Allah vergisi büyük yeteneği sayesindedir ki..."

Tüm bakışlar, Ahmet Nazif Efendi'nin hemen arkasında duran Allah vergisi yeteneğe yöneldi. Hesaplarını ve ihtimallerini, edasında karşı konulmaz bir güce dönüştüren fare gözlü adam, gerdan kırarak gülümserken kafasını saygıyla öne eğdi; sonra hafifçe kaldırdı, kendisi hakkında söylenen sözün etkisini anlamak için ışıldayan gözleri, yüzleri süzdü. Sağ yanında duran, havzanın zengin ailesi Karamahmutzadelerden, Ahmet Bey'in kulağına bir şeyler fısıldadı.

"Cenab-ı Allah'ın," diye sürdürdü, Ahmet Nazif Ağa "Mısır, darı ve üzüm ve ceviz ve elma ve kiraz ve kestane ve kütük ve kereste nimetleriyle mükâfatlandırdığı bu şirin beldenin şimdiye kadar göremediğimiz asıl cevherini şimdi çıkarmanın tam vaktidir. Horantanızın ekmek kapıları, ayaklarınızı bastığınız bu mübarek toprakların altındadır. Amasra'nın Dökük mevkiindeki İngiliz bacalarından çıkan kömürün, İngiliz kömürüyle aynı evsafta olduğunu hayret ve hayranlıkla tespit ettiğimizi de burada beyan etmek isterim. Kıyısında yaşadığınız bu koca deryayı, Bahri Siyah eden, demiri ergiten, vapurları yürüten bu kara altın, kandil ışığı misali ecnebilerin kaderine güldü, sizin kaderinize de gülecek. Yeter ki bu kara mücevherin şahdamarından ayrılmayın. O damardan yedi kat yerin dibine doğru ilerleyin. O ilerleyiş sizi zenginliğe götürecek. Şimdiye kadar Bendereğli'de, Kozlu'da, Öküşne'de, Alacaağzı'nda, Kireçlik'te kazma vuran, sağı solu deşen, tırtıklayan çok oldu. Son dört seneden beri en ciddi çalışmayı, Darphane-i Amire'nin emriyle Kömür Madeni Kumpanyası yaptı. Lakin ben yine derim ki asıl kazma günü bugündür."

Sütleğen'den yayan yapıldak çıkıp gelen Kör Cemal, dokuz yaşındaki oğluyla beraber Nazif Ağa'nın tam karşısında el pençe divan durmuş, dikkatini, ağanın atına ve eğer geri gitmesin diye atın göğsüne geçirilen sinebentin üzerindeki nazar boncuğuna dikmişti. Hayatını, Üzülmez ve Acılık derelerinin birleştiği yerde, kamış ve sazlıklar arasında, balıkçılık ve kereste taşımacığıyla geçiren Kör Cemal, Ağa'yı dinlerken bir eliyle oğlunun saçlarını, diğer elinin başparmağıyla da babadan kalma, geniş ağızlı beylik kazmasının ucunu okşuyordu. Çocuğun çilli kuş yumurtasını andıran yüzü, bir çift mahzun bakışa dönüşmüştü. Nazif Ağa'nın, herkesi zenginleştirmeye gelen bir iyilik meleği olduğunu düşünüyor, babasıyla birlikte çıkaracağı kömürlerin kendilerini kısa zamanda yoksulluktan kurtaracağına inanıyordu.

"Eşref Efendi size kömür damarlarını gösterecek," diyerek, yanı başında duran, eski bir taş ocağı uzmanı, mezar ve çeşme kitabesi ustası olan adama baktı. Aklını ilm-i remil ve yer altı müştemilatına takan adam, yamulmuş çekici andıran gövdesini hafifçe kıpırdatarak gülümsedi. "Kömür damarlarını pekmez toprağı gibi oyun ki,

Cenab-ı Rabbül Âlemin siz kullarıyla övünsün. Işık yerin altındadır. Yerin karanlığını, alnınızın mübarek şevlesiyle aydınlatın. Işık verin ki ışık kazanasınız. Padişah Efendimizin duaları üzerinize olsun."

Maden Memuru Nazif Ağa, elini Eşref Efendi'nin omzuna basarak kütükten indi. Geleceklerini kazmalarının ve küreklerinin uçlarıyla aramaya çıkan aç ve sıtmalı insanların arasında buldu kendini. Zamanın ve zeminin dışına çıkma arzusuyla esnedi.

Yakın arkadaşı ve kâğıt ve ustadiye mücellidi Mehmet Efendi'yle birlikte insanları dokuz ekibe ayırdı Eşref Efendi. Her ekibin başına da Amasra ve Bendereğli'den gelen, madencilik deneyimine sahip birer Karadağlı Sırp ya da Hırvat madenci tayin etti. Önceden işaretlenmiş, kazılması gereken damarlara götürdü ekipleri. Kuşlar ve cırcır böcekleri, ötüşlerine ara vererek hareketlenen toprağı dinlemeye koyuldular.

Kör Cemal, dokuz yaşındaki oğlu Hurşit'le birlikte, Kosor Çavuş'un grubunda yer almıştı. Aynı grupta, hemşerisi Emin ve Talip'ten başka, kendi mezrası Sütleğen'e yeni yerleşen Şinork ve Sotiri de vardı. Dünya, aç kurtların gezindiği ıssız bir çöldü. Bu kurtların gözleri, çöldeki bütün ışığı emiyor, çölü geceleştiriyordu. Karanlıkta akrabaya, akraba olmazsa komşuya, hemşeriye tutunarak yürümekten başka çare yoktu.

İlk kazmayı, "Ya Allah!" nidasıyla Deralili Piyadeci İmam vurdu. Çavuş Kosor'un grubundan damara ilk kazmayı vuran da Kör Cemal oldu. Kazmanın çıkardığı ilk taşa, büyük bir hayal kırıklığıyla tükürdü çocuk. Toprağın altında taştan başka bir şeyin olmadığını, birilerinin o anda doğrulup bağıra bağıra açığa vuracağını sandı.

"Acele etme oğlum, bizi yanan taşa, bu taş götürecek," diye mırıldandı Kör Cemal. "Cevher dediğin derinde olur, yerin yüreğinde olur, kendini belli etmez."

Taze umut ve ter menzilinde, tek ağızlı, küçük meğel kazmasıyla toprağı deşen Talip, tek gözlünün son sözünden ürktü. Durdu, ilk yorgunluğun rehavetiyle kazmasına dayandı. Hiç olmayacak renkli hayallerinden sıyrıldı, uçurum kıyısından uçurum dibine bakan körpe bir ceylan saflığı ve ürpertisiyle, kendisini derinlere

götürecek olan taşa baktı. Arayışını terk etmiş çaresiz bir duyguyla söğüt ağacını ve budağında "fît" diye öten incir kuşuyla sarısandalı fark etti. Nenesi Fatma'yla dedesi Âşık Murtaza'nın kınalı mezar taşlarına konan aynı kuştu bu. Sırtında zeytuni kahverengi tüyler, yanaklarında ve karnında ise pas sarısı ışıltılar. O anda, anası Miyase'nin, ottan ve kök tellerinden örülmüş, içi çilli yumurtalarla dolu, kuş yuvasını andıran kafası ve hüzünlü mırıldanışı belirdi hayalinde. Bakışları sarısandala kaydı.

"Bu kuş, kim bilir, belki de anamın ruhudur."

Kuşun incecik uzun gövdesini, iğne gagasını, inip kalkan kuyruğunu sevecenlikle süzdü.

"Sallanma be bre delitoy!" diye ikaz etti, Kosor. Çavuşun sesindeki hançer hışmı, küçük Hurşit'i de düzene soktu. "Ortada dikilip durma küfeci. Kömürler çıkana kadar bir kazmaya da sen sarıl."

"Kazmam yok," dedi Hurşit, ürkek bir sesle.

"Kazmadan çok ne var. Gel benimle."

Kosor'un bastıbacak adımlarını saya saya izledi Hurşit. İçinde dört tan horozuyla beş tavuğun bulunduğu, kalaslarla yapılmış, küçük bir kümesin önünden geçerlerken Ereğli Maden Müdürü'nün sorumlu kâtibi Mustafa Efendi ile karşılaştılar. Mustafa Efendi, İstanbul'dan gelen denetlemeci Rıfat Efendi'ye, işçileri sabahleyin öterek kaldırmaları amacıyla Amasra'dan getirtilen horozların marifetleri hakkında bilgi veriyordu. Kosor, efendileri hızla geçti, kümesin az ötesinde, taş ocağını andıran ve kazılıp bırakılan kör bir ocağın karşısında durdu. Çevresi kalaslarla sağlamlaştırılmış, tahta bir kapıya yaklaştı. Kilidi, Hurşit'e pıtrak gibi batan keyifli bir ıslıkla açtı. Her tarafı ağaç direk ve kamalarla payandalanmış, geniş bir yere girdiler. Kazma, kürek, sivriç, balta, küfe ve kendir tomarlarıyla karşılaştılar.

"Süpürge otu misali incesin, gangıldak bir çocuksun, al sana küçük bir kazma," diyerek, Amasra ve Bendereğli'den getirilip üst üste yığılmış kazmalardan birisini aldı, Hurşit'e verdi. "Hadi göreyim seni. Amele dediğin karıncadır. Işbaşında ötmez düdük kuşu misali, kaşınmaz, çalışır, ekmek olur, su olur."

Adamın ışıklı, şevşiri bakışından korktu Hurşit. Nenesinin masalında sır gibi gezinen ve gördüğü her güzel kızı, gözlerinin ışığıyla içindeki karanlığa çekip orada baykuşa dönüştüren Zindancı Zelil'i anımsadı. Uzatılan kazmayı aldı. Hangardaki kazmaları Padişahın gönderdiğini düşündü. Bu kadar kazma, bölgeye yakında çok amelenin geleceğini göstermiyor muydu? Herkes yer altında gizlenen büyük zenginliği çıkarmaya gelecekti. İyi çalışan, çok çıkaran zengin olacaktı.

Kosor'u izleyerek durup dinlenmeksizin çalışan kazmacıların yanına geldi. Gözlerine inanamadı. Toprağın kıskançlıkla gizlediği kara elmas, kazmaların ucunda, gün ışığına çıkmıştı. Eğildi, babasının ayakları altında ışıldayan zenginlikten bir parça aldı, yakından baktı, kokladı.

"Öyle mıdıklanmayın, doğru dürüst iş yapın," diye ikaz etti Kosor, Cemal'in yanı başında çalışanları. "Cıvık, uyuntu bir haliniz var. Biraz deprenin, yüreğime tav tav ağrı taşımayın. Pişman ederim."

Kosor'un kendini zamana karşı koruyan, kibirli, nobran sesi, Hurşit'te, bunun da bir gün Zindancı Zelil gibi içinde çoğalan baykuşların kurbanı olacağı inancını yeşertti. Babasının yanında var gücüyle kazma sallamaya koyuldu. Ekipte kazma sesinden ve Emin Emmi'nin arada bir çürümüş çuvalın yırtılışını andıran öksürüğünden başka bir şey duyulmaz oldu. Renkli hayallerin ve eve nimet götürme sevincinin yerini, sıcak ter kokusuyla mayalanmış mola arzusu aldı. Kosor'un su dökmek için uzaklaştığını gören Emin Emmi:

"Tüyü tütünü bozuk bir herif," diye söylendi. "Allah yardımcımız olsun, bu kılkuyruk, bizi lokma lokma yer, tüketir."

Düşüncesini, Kosor'un kırmızı fesinde kuruyan kuş dışkısına takmıştı Şinork. Haddinden fazla dolmuştu söz dağarı. Emin Emmi'nin çıkışından cesaret aldı.

"Siz sor bana, ben tanır onu," dedi. "Kuşlar sevmez onu. O bir kütük. Değil insan. Dışı sağlam, içi çürük bir kütük. Samarık bir kütük."

"İçinizde müzevir yoktur inşallah," dercesine yanını yöresini süzdü Devrekli Bayram. Sünger taşını andıran potur yüzünün terini sildi mendiliyle.

"O kütükse ben de baltayım," dedi. Konuşma isteğini birden bastırdı. Etrafındakilerden değil, kendinden de kuşkulandı. Ağzından taşan keskin söz, ağır sonuçlara yol açabilirdi. Sesini yükselterek, "Hepimizin kaderi birdir," diye sürdürdü. "Biz kendi isteğimizle gelmedik, bizi gönderdiler. Buradan söz çıkar da başka kulaklara giderse ben şikâyetimi kendi kazmama yaparım. Benim kazmam, hiçbir kazmaya benzemez. Yanan taşı mezarından çıkarır ama aklı eserse mezara da gönderir."

Kazmakeşlerden bazıları, başlarını mezarcıya doğru merakla çevirdiler. Tehlikeli, olanaksız ve güzel şeyler duymanın verdiği hazla gülümsedi Kör Cemal. Duyduklarını kendi adına duymamış saydı. İnsan, toprağa benzerdi. Ağzından çıkan söz molozunun içinde taş da vardı, cevher de.

Oldukça bol, şaltak şalvarının uçkurunu bağlaya bağlaya çıkageldi Kosor.

"Sırtım ürperdi. Ben yokken mezarımı mı çiğnediniz," diye sırıttı. Kazmacılardan tıs çıkmadı. Çıkan kömürlere baktı. "Küfeciler işbaşına."

Hurşit kazmasını alıp küfelerin yan yana dizildiği söğüt ağaçlarının altına gitti. Onu, Bayat'tan gelen iki çocuk, Faysal'la Kıvırcık Lazo izledi. Ayağını yere vururcasına yürüyen Tapbasan Şükrü, Hurşit'in camgöbeği gibi ışıldayan körpe gözlerine baktı. Aniden, hem de yaşamın en canlı yerinde gülümserlerken sebepsiz yere ölen çocukları, saçlarını renkli ipliklerle, boncuk ve incilerle turalamış, sessiz, cılız çocukları canlandı iç dünyasında. "Rıza, Zeynel, Feraset, Halime," diye mırıldandı.

"Hem kazmacılık, hem küfecilik olmaz. Bu Kosor kavarası bizi kele öküzlerin hanesine saydı herhal."

Yukarıdan, dipsiz mavi kubbeden, ışık ve kuş şamatası yağdı ormana. Küfeciler, çıkan kirli kömürü, damarın yüz metre batısında bulunan harman yerine taşımaya başladılar. Kırma, ayıklama işinde görev alan üç kişiden, hafif topallayan, toparlak, totoş yüzlü

Ethem, Hurşit'in yarıya kadar kömür yüklü yirmi kara okkalık küfesini indirirken, sendeleyip kıç üstü düşmesi üzerine:

"Madenkeşlik işi uşak devşek işi değil," diye iki yana salladı kafasını. "Hele şu haline bakın, yazık değil mi bu sabiye."

Ethem denen bu adamı, Allah'ın esnediği bir anda, düşünmeden, gereksiz yere yarattığını aklından geçiren Tapbasan Şükrü, küfesini boşaltırken iç yıkıntısına doğru, anlamsız anlamsız güldü.

"Hey kurban olduğum kıtlık kıran, bana bir kızıl kırlangıç gönder de derdimi anlatam," dedi.

Tapbasan'ın sol ayağıyla yatırıp ezdiği papatyaya nevri dönmüşçesine baktı Ethem. Karısı başta olmak üzere, dünyada hiç kimse tarafından adam yerine konmadığını, şu beyaz çiçek gibi ezildiğini düşündü. İç değerlerini yerle bir eden, duygularını esir alan, çıkışsız, yıkıntı bir geçmişin içinden sesleniyormuşçasına:

"Sözü orta yerde yuvarlama Şükrü," dedi. "Ben senin ne ebe yılanı olduğunu bilirim. Vazgeç bu hallerden. İnsanın çaresizliğine hürmet et biraz. Sen acı sahibi bir adamsın. Yapma." Ethem'in dikkati, bir çift çuha çiçeğine benzettiği Hurşit'in gözlerine takıldı. "Konuştuğun zaman insanın insafına bak, insafına bakmazsan gözlerine bak."

Ethem'i burnunun ucuyla dinledi Tapbasan. Ethem, onun gözünde bir dilli düdüktü. Kafasını kaldırmadan, anlaşılmaz, boğuntu bir dille:

"Herifin ağzından söz değil, hallaç tokmağı çıkıyor," diye dongurdadı. Boş küfesini başına geçirip körler gibi elini Hurşit'in omzuna atıp, harman yerinden uzaklaştı.

Harman yerinde, kömürü tırmıkla tozundan molozundan ayıklayan Laz Ahmet'le, kömür bloklarını kıran Kız Mustafa birbirlerine bakarak gülümsediler.

Madenciler, gün batımına kadar çalıştılar konuşmadan. İşi bıraktıklarında, taş ocağını andıran, kocaman bir çukur açmışlardı tepenin altına doğru. Hiç uzağa gitmeden, ocağın hemen yanı başında yayılıp oturdular. Toprak serinliği, ter ve yabangülü kokusu çöktü yorgunluklarına.

"Ebcidi düşmüş köhne kağnı tekerleğine döndüm," diye mırıldandı Tapbasan Şükrü, çarıklarını çıkarırken. "Erik var ya, genç kız memesi kadar, tatlı erik; olgunlaşınca dala çarpıp patlayan, dalasıçtı eriği var ya."

"Eeeee," diye gevşedi Devrekli Bayram.

"Ha işte o güzelim erikten bir kilo olsa da yesem."

Kerkenez çığlığını çağrıştıran çatal bir çığlık düştü çamlıklara. Karanlık büyülendi. Geleceğe dair düşüncesini, kahredici ağır yorgunluğunun altından kurtarmaya çalışan Ethem, yiyecek torbasının ağzını açtı, bir salkım Safranbolu üzümü çıkardı. Yarısını yanında oturan Hurşit'e uzattı. Kemiklerinin şikâyetini ağlamaklı bir suratla dinleyen Hurşit, salkımı sessizce aldı, ikiye ayırıp yarısını babasına verdi.

Şalvarının peykesi topuklarını döven, on iki yaşlarında, bir çocuk, Yelve Ali'nin oğlu Selim geldi. Sırtında ekmek çuvalı vardı. Çuvalı indirirken avcı kuşu gibi süzdü oturanları. Hurşit'i, aynadaki kendi suretiymiş gibi seyreylerken:

"Hodalalarınız geldi," dedi.

"Başka bir şey yok mu uşşam?" diye boynunu dikeltti Emin Emmi.

Toz toprak içinde, yorgun argın yere serilen amelelerin de aynı soruya katıldıklarını içinden geçiren çocuk, "Bildiğiniz şeyleri sormayın," dercesine, "Yok," dedi. Elini çuvala daldırdı, iki mısır ekmeğini Hurşit'e verdi. Hurşit, iyi çalıştığının çavuşlar tarafından bilindiğine yordu bunu, işçilerle göz göze geldi, gülümsedi.

Üçüncü hodalayı Ethem'e sundu çocuk. Elindeki salkımın artakalan çürüklerini yorgun katırlar gibi dudağıyla koparırken uzatılan ekmeği gönülsüzce aldı. Suratını husumet alanlarına bölen buhranlı bir ifadeyle, "Bu hodala, bu kömür dağını delmez, Selim," dedi.

Selim, duymazlıktan gelerek, dağıtımı sürdürdü.

"Buna da şükür," diye bir lakırdı kaçtı Kör Cemal'in ağzından. Rahatsız edici, kötü bir söz söylemiş gibi çekingen nazarlarla Devrekli Bayram'ı yokladı. Selim, bu ara torbanın dibindeki son mısır

ekmeğini Dingil Ali'ye uzattı.

"Vaziyet şimdi anlaşıldı," dedi Dingil. "Bunlar bizi ocak gerdeğine soktular. Tükürüksüz becerecekler hepimizi. Ama ben arkamı bunlara kolay kolay yedirmem." Burnunu sümkürdü, elini oldukça bol, şaltak şalvarına sildi. Çamlıktan, Düdük Danyal'ın içli, uzun havası yayılıyordu geceye.

Kendini gebe bir kadın gibi hissetti Ethem. Karın kısmında oluşan, sancılı, sıcak kuluçka plakalarını tatlı tatlı kaşırken, "Akıl akıl, gel çengele takıl," diye mırıldandı.

Dingil'in sözleri, Devrekli Bayram'ın hoşuna gitmişti. Başını çevirip Dingil'e baktı saygıyla. Bu merhametsiz hayatta söz kendini esirgememeli, yılan gibi divil divil akmalıydı. Bu güzel sözün üzerine söyleyecek söz bulamadı. Böyle güzel sözleri, bir oturuşta bir öküzü yiyen Sarıger Yusuf'un soyundan gelen insanlar söyleyebilirdi ancak. Gömleğinin düğmelerini açtı. Çapraz düşüncelerinden, kâbuslarından sıyrılır gibi oldu. Sütleğen'in tahta iskelesinde gördüğü güzel kadının yüzünü anımsamaya çalıştı. Kömürlü avcunu, akşam karanlığında, perdahlanmış ham demir gibi ışıldayan terli, tüysüz göğsüne bastırdı. Kararmakta olan ve yıldız sancısı çeken gökyüzüne baktı.

Herkes hodalasını, torbasından çıkardığı azıklarla yemeğe koyuldu. Oğluyla karşılıklı oturan Kör Cemal, bir parça peynir, iki pişmiş yumurta, bir baş soğan çıkardı torbasından. Peynirin yarısını, iki yumurtayla birlikte Hurşit'in önüne koydu. İpince boynu, yorgunluktan ağırlaşan kafasını güçlükle taşıyordu Hurşit'in.

"Bunları ye de uyu. Kurban olsun baban sana."

Babasının sesindeki sevecenliğe ve büyük açlığa tutundu çocuk.

"Yumurtanın birini sen ye baba."

"Sen ye, beni düşünme uşşam," diyerek hodalayı ikiye böldü. Karısının ölürken yüzündeki o dilsiz, kanı çekilmiş, mor yalvarışını anımsadı. Kadının söylemek isteyip de söyleyemediği şey neydi acaba? "Çocuklarıma iyi bak Cemal," mi demek istiyordu. Ölüm, ölmekte olanın son sözlerini söylemesine neden izin vermiyordu?

Kuşlara kulak verdi. Kırnava gelmiş dişi kedilerin ormanda gezindiklerini düşündü. Karşıki tepede, işten sonra kuş avına çıkan aç amelelerin yaktığı ateşe çevirdi kafasını. Kocamış anası ve ikisi ikiz, beş küçük çocuğu canlandı hayalinde.

Toprak, şaşırtıcı bir ses cümbüşüyle, gece çiçeklerinin ve can otunun kokusuyla karşıladı denizden gelen esintiyi. Genç bir yaban ördeğinin bağırtısına yöneldi kulaklar. Çevresinde, ay ağılı denen, sisli bir haleyle dolunay belirdi orman denizinin üzerinde. Karanlığa kaldıkları için Baba Dağı'na ulaşamayan bir grup ötücü kuş, kömür ocağının tepesindeki çalılıklara sığındı.

Büyük bir ateş yaktılar. Çepeçevre kuşattılar ateşi. Çeneler açıldı, sohbet tatlanmıştı. O sıra, oradan geçen ve hayalinde çoğalttığı yüzlerin karşısında kendini cüceleşmiş olarak hisseden Kosor, ateşin aydınlattığı yüz çemberine baktı, madencilerin zifiri karanlıkta birbirlerinin yüzlerini seyretmelerinden korktu. Konuşmalarına kulak kabarttı biraz. Karnı guruldayınca uzaklaştı. Ormanın bütün cinleri ateşe, ateş ise madencilerin bakışlarına üşüşmüştü. Geceye, amelelerin gülümseyerek dinlediği Şinork'un sesi hâkim olmuştu.

"Aldı babam, maden emininden tezkere. Açtı iki kuyu. Açtı Sas'da. Koydu nişan, çekti ölçü, attı kalas da. Çekti bruh, çekti taş. Etti pak. Nizami, muhkem kuyu. Yakın idi ağızları. Saldı birinden hava. Aldı birinden cevher. Taş içinde damar kalıp, safi cevher."

"Kuyudan nasıl çıkardı cevheri?" diye esnedi Devrekli Bayram.

Şinork burnunu çekti. Konuşmasının anlaşılmış olmasına sevindi.

"Kurdu bina kuyu deliğinin üstüne. Kurdu dolap. Kurdu döner çark. Kurdu horna. Çıkardı cevher. Oldu gece, oldu gündüz, çalıştı kuyu. Açtı lağım, attı dışarı suyu. Verdi hava, hava deliklerine, çarklar ile. Çalıştı insan çok, plavniç derler, cevher katında. Çalıştı Hoca Abdi, çalıştı Dancovik karındaşım. Çalıştı Pava Koskonik, çalıştı Veledi Vuka Lazar. Çalıştı Nimola Dazik. Çok insan. Aldı aferin babam, hutmandan."

"Hutman kim?"

"Reisi kuyunun. Sekiz kulaçtır iki kuyunun..."

"Dili kadalının dili açıldı, susmaz gayri," diye mırıldandı sessizce Dingil Ali. "Bizi kuyularda boğana kadar konuşur."

Kör Cemal, ağırlaşan kafasını hafifçe kaldırdı, labirentine girdiği kör kaderden ve kuyulardan çıkarak ayağa kalktı. Kumpanyanın madenciler için birkaç gün önce yatacak yer yapımına başladığı araziye doğru uzaklaştı. Her madenkeşin kazmasıyla yerin altında karanlık boşluklar yaratacağını düşündü. O karanlık boşluklardan çıkan maden, ateşe dönüşecekti. Ateş ise çocukları ısıtacaktı. İşerken yıldızları ve yıldız alacasına misafir olan madenci mırıltılarını izledi. Yıldızlar, evlenmesi gerektiğini fısıldadılar Cemal'e. Dul Zehra'nın gözlerinde dişileşen, ateşe dönüşen iri bakışlı gülümseyişi hayal etti. Gökteki üçgene, üç kardeşe, üç yıldıza baktı. Zehra'nın, özgüveni yıkılmış, sahip arayan bakışlarla kendisine doğru koştuğunu görür gibi oldu. Bahtiyar, umut yüklü bir iklimle gülümsedi.

Madenciler, arkası pek, arkası yufka hayaller ve duygularla, kömürün kararttığı çıplak ayaklarını ateşe doğru uzatarak, uyumaya başladılar.

"Hadi gözünüz aydın yarenler, benimki kalkmıyor," diye mırıldandı Dingil Ali. "Demin de sidik azabına tutuldum, siyemedim."

Dingil'i dinleyince elini gayriihtiyari olarak apış arasına doğru kaydırdı Tapbasan Şükrü. Dingil'in ağzından çıkan bu dost uyarısının ciddiyetinden kuşkulandı.

"Daha ilk gün mü," diye çıkıştı. "Meşe çayırına yatır, dinlensin biraz."

"Rahmetli babamınkinde de sazağan çıbanı çıkmıştı," diye sayıkladı Emin Emmi. "Anamın dingilini her gece kıran o koca adam, birdenbire çöktü. Yatağını ayırdı. Cılmuk yoğurt yerdi, kalkması için. Kalkmadı. Bir yıl sonra da Hakk'a yürüdü. Toprağı bol olsun."

İleri sürülen görüşleri ciddiye aldı Ethem. Esrarengiz, titrek, mağribi bir sesle, "İnsanın canı nedir, neresidir?" diye bir soru attı ortaya.

Babasının, "Can kafeste bir kuştur," sözünü anımsadı Dingil Ali.

"İnsanın ana ateşi neredeyse, neresi uğrun uğrun zonkluyorsa, insanın canı oradadır," dedi, içli, mülayim bir havayla.

Sotiri ile Şinork'un arasında yatan Devrekli Bayram uyumuştu. Salman, merakını gökyüzüne yaymış, şaşırtıcı bir hassasiyetle yıldızları sayıyordu. Bilinenin aksine, demir bir sacdı gökyüzü. Yıldızlar bu demir sacın delikleriydi. İnsanlar, "aşağı koysam pas olur, yukarı koysam is olur," diye boşu boşuna uğraşıyorlardı. Asıl hayat, sacın altında değil, ötesindeydi. Ölen, marifetini o delikten geçip geçmemekte gösterecekti. Sütleğen'den getirdiği yün yorganın altında, oğluyla yan yana yatan Kör Cemal, Zehra'yı düşünüyordu hâlâ. İnsanların konuşmaları, karanlıkla birlikte sayıları artan sivrisinek vızıltıları gibi geliyordu ona. Zehra, omuzlarına sapasağlam oturan, uzun ince boynu, çakırımsı şehla gözleriyle ormanlarda, maden damarlarının üzerinde geziniyor, Cemal'i arıyordu. Arayan kadın, has kadındı. Ayet gibi gezinir, gezindikçe yeşil cemre kıvılcımları düşerdi çıplak ayaklarından toprağa.

"Bizim çıkardığımız bu madenin içinde tılsımlı bir ateş var," diye, sessizliği yeniden bozdu Dingil Ali. "Bu ateş döner dolaşır, kanımıza girer, pörsümüş, zehirli mantara çevirir bizi. Fikrimde ciddiyim."

Dingil'in fikri, odun ateşinin gücüyle dalgalanan karanlığı, esrarengiz, korkulu bir görünüme soktu. Uykuyla cebelleşen gözkapakları, irkilerek aralanır gibi oldu.

"Cevheri izleyip yerin derinliğine doğru gittikçe bunu siz de anlayacaksınız," diye üsteledi. "Dürüstseniz, yüreğiniz de dürüstlüğünüzün beşiğiyse bunu anlayacaksınız. Kömür tutuşur ateş olur, küle çevrilir. Ama kömürde gizlenen o sinsi ateşe, hiçbir şey olmaz. İşte ben o sinsi ateşten korkarım."

Dingil'in bu fikri, Karadağlı kazmacılardan kaptığını düşündü Şinork, "Doğru" diye iç geçirdi. İkide bir öksürdüğü için Töhmürüklü lakabını alan Emin Emmi, tatlı tatlı kaşınırken, "Her insanın içinde sinsi bir ateş var," diyerek öksürdü. Bu usturuplu öksürükten sonra da kimse konuşma gereğini duymadı.

Karanlıkla baş başa kaldı ateş. Cılızlaştı, tartışma takatini yitiren yorgun bir madenci gibi uykuya daldı. Koruluklardan çıkan aç bir çakal, parçalanmış maden damarlarının arasında gezindi biraz. Devrekli Bayram'la Kör Cemal'in rekabete girmişçesine aralıksız

cebelleşen horultularına kulak verdi. Açlığı doyuracak sesler değildi bunlar. Dolunay, doğadaki hiçbir canlıyı varlığından haberdar etmek istemiyormuşçasına usul usul yükseldi tepelerin ardında. Kırılmış, siyah cam gibi parladı harman yerindeki kömür yığını.

YAŞAMAYA MECBUR OLMASAYDIM İYİ ŞEYLER YAPARDIM

Gönlünde bir gözü olan bir insanın,
iki gözden yoksun olması,
ciddi bir eksiklik değil.

Kör Cemal'in yetmişlik anası Elif Kadın, en büyüğü yedi yaşında olan beş torununun karşısında bağdaş kurmuştu. Yüzü, tilki yüzüne benzediği için Tilki Elif diyorlardı ona arkasından. Yaşından daha genç gösteriyordu. Kadının birike birike kördüğüm olan iç sıkıntıları, boynunda mor halkalara dönüşmüştü. Gözleri ilk bakışta, ölmüş iki ayrı insandan alınan ve çukurlarına yanlış yerleştirilen bir çift takma göz izlenimini uyandırıyordu. Anası Mercan Kadın'ın, Kazak korsanlarınca kaçırılmasından sonra, Elif'in bakışları dimdik, hesaplı ve ödünsüz bir hal almıştı. Ama onu en çok sarsan, korsanlara ve eşkıyalara karşı halkı korumaya gelen Yeniçeriler'in giriştikleri yağma furyasında ablası Azize'yle birlikte, tecavüze uğramış olmasıydı. Ses karşısındaki korkusu, biraz da buradan geliyordu. Çevresindeki sesleri, korkak ve kuşkucu insanlar gibi kılı kırk yaran bir hassasiyet ve irade gücüyle dinliyor, karmaşık, zengin ve gizemli iç gerçeği ile ancak bu şekilde bütünleşebiliyordu.

"Eceee," diye sızılandı Nasuh.

Diken batmış gibi irkildi Elif Kadın.

"Ne var?"

"Yusuf bana vurdu."

"Yalan ece, ben vurmadım, o vurdu."

Şikâyetçilerin yalanını yakalamak için gözlerinin içine baktı. Yüzünde, doyurulmuş nefretin mayaladığı mor bir huzur vardı. Çocuklar en çok bu huzurdan korkuyorlardı. Kocakarı için ilk şikâyet önemliydi. Peki, şikâyetçi nasıl bir insandı? Düşündü. Şikâyetçi, kendi işini başkasına havale eden, yaramaz bir insandı. Nasuh'un yüzünü, Hızaryanı'da, mavnalara kalas yüklerken yıldırımla ölen, hızarcı amcası Boduroğlu Ali'nin yüzüne benzetti. Boduroğlu'nu geceleyin mezarından çıkarıp gümüş dişini söken Beytullah'ı anımsayınca gerilime girdi.

"Susun!" diye bağırdı. Çocuklar zaten susmuşlardı. "İkiniz de altına işeyen sellimaraz köpeğin soyundansınız. Ben de kocamış bir köpeğim ki sizin maskaranız olmuşum. Kim vurduysa dürüstçe söylesin."

Çocuklar, gürleyen göğün altında korkuyla koyun koyuna giren civcivleri andırıyorlardı. Ece dişsiz ağzı, kocaman, alev alazı diliyle her zamanki anlaşılmaz, uzun konuşmasına başlamıştı. Bu uğursuz konuşmanın sonunda kim suçlu çıkacaktı? Yusuf mu, Nasuh mu? Ece herkesi suçlu mu ilan edecekti yoksa?

"Yusuf, beni eşek yerine koyma. Sen burnu akan, mışlak bir oğlansın. Bozuk bir soydan gelmişsin, suç senin değil ama yediğin nimetin hakkını ver. Doğru söyle, ilkin kim vurdu?"

Tepeden tırnağa korku kesildi Yusuf. Konuşamadığı, dilsiz kaldığı zamanların kocamış dişi aslanı, doğruyu söylemesi durumunda kendisini cezalandıracaktı. Bundan emindi Yusuf. Her zamanki inkârına sığınmak zorunda hissetti kendini. İnkârı çağrıştıran, cılız, titrek ve ikircimli bir sesle, "Mikâil vurdu," dedi.

"Mikâil kadar taş düşsün senin başına!" Kadının tüm öfkesi sanki havaya kaldırdığı sağ elinin titreyen işaret parmağında toplanmıştı. "Yalanınla benim ırzıma geçme Yusuf. Ben senin yalanını tanırım. Senin yalanını bin çocuk yalanının içine koysalar gene tanırım. Tanır tanımaz da yakarım ateşle."

"Ben de babama söylerim, seni yakar."

Kocakarı, torununun gözlerindeki iblis alazını, karşı duruşun korkuyla mayalanmış hazzını sezinler gibi oldu. Yusuf, dış kapıya

doğru çekildi. Nenesinin başlamak üzere olan söz salvosunu, her zaman yaptığı gibi, kulaklarını işaret parmaklarıyla tıkayarak karşıladı. Elif Kadın'ın sabrını delen öfke ateşi, sağ gözünün altındaki mor halkalarda seğirmeye dönüştü.

"Kulağına köpek sıçsın senin Yusuf!" diye köpürdü. "Altıma dipsiz cehennem karanlığını koymuşsun, bir çürük kıla da tutundurmuşsun beni. Zulüm olmuşum kendime."

Aniden sustu kadın. Çok konuştuğu zamanlarda yaptığı gibi geçmişinden gelen sesleri dinledi. Umudunu ve duasını yitiren ellerinin sükûnetine baktı. Güneşin hızla doğduğu ve batı yakasına yaklaşırken, batmak istemiyormuşçasına, büyüyerek kızıllığını ufka yaydığı durumu hayal etti. Tüm yağmurların köklere inince iç geçirdiğini, nemererek şişen toprağın bu iç geçirişle döllendiğini düşündü. Ürperdi. Çocukların örselenmiş, umutsuz beklentilere dönüşmüş, görünmeyen yüzlerinde gezdirdi bakışlarını. Sessizlikle karşılaştı. Sessizlik, çocukların oturuşlarındaki boşluğu, kimsesizliği, sıcak yüz ve ana arayışını açığa çıkarmıştı. Odanın herhangi bir yerindeki ufak bir çıtırtı, bakışların hemen kapıya yönelmesine yetiyordu. Onları, nenelerinin çenesinden kurtaracak birisi gelmeliydi.

İki yaşındaki eğri bacak Huriye ayağa kalktı. Evin bu en küçük çocuğu, köşesinde Elif Kadın'ın vereceği kararı merakla bekleyen kekliğe doğru yürüdü. Hurşit'in anısını canlı tutan tek varlıktı bu keklik. Küçük madenci onu, kırık bacağının acısıyla yakalamış, eve getirmiş, tedavi etmiş, besleyip sağlığına kavuşturmuştu.

Çocukların bekledikleri an geldi. Tıkırtıyı duyan tüm umutlar kapıda birleşti. Yusuf, babasının geldiğini sanarak fırlayıp açtı hemen. Zehra'yla sekiz yaşındaki kızı Kumru'yu buldu karşısında.

"Zehra Teyze geldi, ece!" diye bağırdı.

Elif Kadın, oturduğu yerden, sevinç şokuyla başını çevirip kapıya baktı. Bu viranenin dayanılmaz yükünü, Zehra'nın sırtına yıkmanın tam zamanıydı artık. Çocuklara ve kendisine bakacak olan bu güzel, dul, hamarat kadını oğlu Cemal'le evlenmeye ikna etmek gerekiyordu.

"Hoş geldin, sefalar getirdin Zehra. Geç şöyle otur."

İçeri Zehra'dan önce, Zehra'nın tebessümü ve kocaman, çakırımsı, şehla bakışları girdi. Çocuklar ayağa kalktılar hemen. Donanmış, bereketli bir sofraya yaklaşır gibi yaklaştılar Zehra'ya.

"Hoş bulduk Elif Ana," diyerek, kızıyla birlikte geçip Elif Kadın'ın karşısında bağdaş kurdu. "Nasılsın, iyisin?"

Zehra'nın gülümseyerek ve "ana" kelamına vurgu yaparak, rahatça bağdaş kuruşu, hoşuna gitti kocakarının. Misafirinin karpuz içi bürümceğini, yaka ve kol ağızları işlemeli yeleğini, el dokuması bezden siyah şalvarını süzerken içinde dalga dalga kabaran, "Gel bu eve gelin ol," çığlığını güçlükle bastırdı. Zehra, Elif Kadın'ın, yüzüne yayılan, dizginlenmiş sıcak arzusunu ve tatlı bir merakla ve gıptayla seyran eden bakışlarını yorumlamakta gecikmedi. Niyetini sezdirme eğilimi içine girdi.

"Hurşit'le Cemal'den bir haber var mı?"

Allah'ın hayatta Cemal'e kötülük etmeyeceğine kutsal bir gönül huzuruyla inanan kocakarı, "Allah Cemal'in belasını versin," diye ilendi. "O melemez fukara sabiyi de kendisiyle beraber aldı götürdü. O çocuk o işe koşulur mu hiç? Beldir beldir bakan, dumduru gözlerine duman çöker o çocuğun, anam."

"Cemal onu korur, ağır işe koşturmaz."

"Bir kömür bir kömürü ne kadar korursa Cemal da Hurşit'i o kadar korur." Zehra'nın Cemal'i savunmasına takılmıştı Elif Kadın'ın sevinci. Çınar kabuğunu andıran yüzünü avuçlarının arasına aldı. "Allah Cemal'in belasını versin," diyerek Zehra'nın gözbebeğindeki ışığa baktı. "Cemal korusaydı karısını korurdu. Fukara genç yaşında öldü gitti. Ölüsünün başında savu savmaktan gözümde yaş kalmadı. Ömrümde iki kere gözümün yaş pınarı kurudu. Benim aksakallı herifim, el âlemin Sülümen dediği Mezar Memed bir, gelinim Zihniye iki. Herifimin cenazesine çok ağladım. Ağlamaktan gözlerini akıtan Kandil Kadın'dan daha çok ağladım. Herkes acıdığımı sandı. Halbuki döktüğüm gözyaşı sevincimdendi. Üzülmeden yaşadı, benim herifim. İnsan değildi. Ama gelinime essahtan üzüldüm. Gittim iskeleye, çıma kütüğüne oturdum, deryaya baka baka

bir gece ağladım. Memelerimin ucu üzüntüden kütürdek üzümü kadar irileşti. Bir aylıktan iki yaşına kadar sümüklü dadaşları üstüme yıktı, gitti köpek soyu."

Kocakarının, çenebazlığına rağmen, dibini sır gibi saklayan derin bir kuyu olduğunu ve acıma duygusunu yitirdiğini düşündü Zehra. Oğlu Cemal'e bile acımıyordu. Çok mu kötü bir insandı Cemal?

"Cemal karısını neden korumadı?"

"Allah belasını versin Cemal'in. Cemal, karısına kölelik etti. Cemal öyle bir Cemal'dir ki kırk yıl sırtına bin, bir yutmuk ekmek de verme, inince, 'Niye indin?' der. Cemal'in elleri büyüktür. Kenarları fırında yanmış dadul sanırsın. Cemal ellerini Allah'ın ipek semasına açsa, çok şey olur; bütün kuşlar gelir, Cemal'in avuçlarına yuvalanır."

"Ne güzel," diyecekti Zehra, Elif Kadın'ın kendisini dikkatle izlediğini fark edince vazgeçti. Çocuklarla birlikte oturan ve gözleriyle duygu bağları kuran kızına çevirdi yüzünü. Onun da Elif Kadın'ı kendisi gibi merak ve şaşkınlıkla dinlemesi, hoşuna gitti.

"Allah belasını versin Cemal'in. Cemal nasıl bir kocaydı ki yıllarca karısının sırtını üfeledi, ayaklarını yudu yıkadı, şakaklarını ovaladı, saçlarını taradı. İnsan bu kadar düşer mi? Cemal, koca değildi ki köleydi. Yüzü yerde, bir yunt eşek, bir damızlık eşekti." Sustu. Zehra'nın görünmeyen yüzünü, yüreğini seyre koyuldu kocakarı. "Yemin ettiği zaman da Allah'ın adına değil, karısının adına ederdi. İnsan sever ama bu kadar da sevmez ki. Sevginin bu kadarı günahtır. Hiç böyle yularlı bir koca görülmüş mü bu dünyada? Ben koca, senin rahmetli Kayıkçı Veli'ye derdim. Zağlı yağlı bir adamdı. Seni severdi. İcap ederse evire çevire de döverdi. Seven koca döver. Seven karı da seven kocanın köleliğinden gocunmaz."

Kumru, babasının ilk kez bir kadın tarafından övüldüğüne tanık oluyordu.

"Senin rahmetli Veli'n, kerli ferli adamdı. Aşığını attı mı cuk oturturdu."

"Bir seferinde üç dişimi kırdı."

"Diş nedir ki kızım, kırılan diş olsun. Kırılan diş yapılır ama kırılan sevgi yapılmaz."

"Ayağımı bastığım yerden değil, kişiliğimden konuşsam rahat edeceğim," dercesine dinliyordu Zehra. Kocakarının sözcüklerini izleyerek o hengâmeli günlere gidiverdi. Kocası Veli'nin, açık denizden, balık ve şarap kokusuyla gelişini, dibe vuran, beylik küfürleriyle birlikte, evire çevire dayak atışını ve her dayaktan sonra kendisini ziyaret eden kadınların envai çeşit yorumlarını anımsayarak ürperdi.

"Bu köy şeytan inidir," diye mırıldandı ezgin bir sesle. "Herkes bana, güzel olduğum için dövüldüğümü söylerdi."

Zehra'nın kendi güzelliğine inanmasından korktu Elif Kadın. Güzelliğine inanan kadının gönlü, yol üstü hanına benzerdi.

"Herkese bakma, kızım. Sen güzel bir kadın değilsin. Allah vekil, çirkin bir kadın da değilsin. Belin haddeden çekilmiş sanki ipince. Yatakta zağlı yağlı bir erkeğin hayhayına düşsen belini kırar senin."

Utancından yanakları kızardı Zehra'nın. Bakışlarını kızına kaydırdı, gülümsedi. "Burada oturmayın, gidin oynayın," diye fısıldadı.

"Ağır bir arkan var," diye sürdürdü Elif Kadın. "Köpekyalağı'nda değirmencilik yapan Yüdümen Musa'nın karısının arkası da ağırdı. Çıngıraklı, anlı şanlı bir arkası vardı. Başını nara yaktı. Seninki ondan da güzel... Oldu mu çeki taşı misali arkan olacak. Arkası olmayan kadın, kadın değil, arık keçidir." Durdu, dikkatle süzdü Zehra'yı. "Yalnız, dudakların çok iridir. Onu da Yaradan'ın küçük bir kusuru sayarım. Sana nar danesi dudak yakışırdı. Kayıkçı Veli öldükten sonra da sana 'Güzelsin' diyen oldu mu?"

Merakına değer veren ve onu mutlaka doyuran insanların rahatlığıyla arkaya yaslandı Kocakarı. Zehra'nın gizli dünyasından, kendi içine doğru işleyen yakıcı gerçeği, çukurlarına gömülmüş, iki mecalsiz gözüyle değil, "hastalık" ile "bozukluk" arasındaki dar ve derin çatlaktan bakan asıl gözüyle, özdeki varoluş mayasının güçlü ve sorgucul gözüyle izlemeye koyuldu. Göz göze geldiler bir ara. Kadının tazı gibi iz sürdüğünü, duyguları izlediğini sezinledi Zehra.

"Veli öldükten sonra, bana 'Güzelsin' demeyen kalmadı bu köyde."

"İnanma," diye yüzünü ekşitti. "Sana 'Güzelsin' diyenin tıyneti bozuktur." Güzelliğinin farkında olan kadınlardan nefret ettiği için canı sıkıldı. Sıkıntı esnemeye ve burun kaşıntısına yol açtı. "Bir avuç kadın var bu köyde. Mısıra, arpaya, yulafa, samana karışmış, yitip gitmiş, bir avuç kadın. Herkesin gözü senin üzerindedir. Niye? Çünkü bu köyün tek dulu sensin. Karıların içinde değilsin. Bahçenin bütün çiçekleri güle bakar. Bir çiçek, çiçek kümelerinin içinde güzel görünmez; bir kaya çatlağında, tek başına, daha güzel görünür. Güzellik zor iştir kızım."

"Gençliğinde sen nasıldın?"

Yaşlıları anlayan, akıllı bir kadının sorabileceği bir soruyla karşılaştığını düşündü. Zehra'nın kızına baktı. Gençlik yılları canlandı. Hüzünlendi.

"Huysuz, deli dembesek bir kızdım. Damarsız derlerdi bana. Ama dipli dorukluydum. Güzeldim. Anamın ilk yıldızıydım. 'Kervankıran' derdi bana. Gözlerim o zaman büyüktü. Karanlıkta ışıldak böceği misali parlardı. Fingirdemezdim. Ar belasıydım. Ateşim yüzüme vurmuş, ergencelik çıbanları çıkmıştı. Delikanlılar benim için çok şey söylerlerdi, Küregen'in Memed, 'Bu kız, apış sandığına demirci kilidi vurmuş, kimse açamaz,' derdi. Hoşuma da giderdi. Namım Bolu Sancağı'na yayılmıştı. En sonunda kırk yaşında bir herifle, Mezar Memed'le evlendirdiler. Bu yörenin taşakçısıydı. Tosunları iğdiş ederdi. On yıl ıkınsa bir fikir zor çıkardı ağzından. Çıkardığı fikrin de kimseye faydası olmazdı. Hınkırıklıydı. Üzülmeden yaşadı. İnsan değildi."

"Hiç sevmedin mi?"

Zehra'nın sesindeki huzura yaslandı Kocakarı. Oğlu Cemal'in bu huzuru yarattığını ve hak ettiğini düşündü.

"Ben o adamla kırk elli sene aynı yatakta yattım. Ayaklarımız birbirine değer, kıçlarımız birbirine bakardı. Ben başımı güneşin doğduğu yere uzatırdım, o da battığı yere. Elli sene o taşakçının ayağının dibinde yattım dile kolay. Bir bok yapmadan yaşlandım,

bugünlere geldim. Yaşamaya mecbur olmasaydım çok güzel şeyler yapardım."

"O da senin ayağının dibinde elli sene yatmış," diye çıkıştı, sohbeti uzaktan dinleyen Kumru.

Kızın, Zehra'yı dara düşüren zekâsı karşısında apışıp kaldı Elif Kadın. Çıkış hoşuna gitmedi. Duymazlıktan geldi kızı.

"Er dediğin, karıyı bereketlendirir," diye sürdürdü. "Toprağını derin sürer, altını üstüne getirir, havalandırır. Er dediğin, karının içini hoş eder, genişletir. Herif benim içimi daralttı. Ben sıkıştım mı kendi içime açılır, ferahlardım. Herif, içimi tabut kadar daralttı. Ben elli yıl o tabutta yaşadım. Herifin öldüğü gün de çıktım o tabuttan. Ama neye yarar. İş işten geçmiş, güzelliğim helak olmuş, derim kemiğime yapışmıştı." Burnunu çekerek sustu. Alevden dökülen sıcak kül katmanları canlandı hayalinde. "Bir kuş yuvasında çıplak bir cücük olsam, cücüklerle beraber büyüsem, kanatlanıp uçsam, bir daha da dönmesem o yuvaya."

Zehra, hüzünlenmişti. Sohbetin Elif Kadın'dan Cemal'e kayması için bir şeyler söylemek gerekiyordu. Elif Kadın ise tüm dikkatini Zehra'da yoğunlaştırmıştı. Müstakbel gelinin, gözlerinden yüzüne yayılan hüzün, merak ve keşfetme arzusunun egemenliği altındaydı. Dinleyicisinin bu tatlı durumu, hoşuna gitmişti. Genç bir insanın, çiçek kümeleri içindeymişçesine, yaşlı bir kadının karşısında oturarak onun tabut tahtası kokan hayat hikâyesini ilgiyle dinlemesinden daha güzel bir şey olabilir miydi?

"Acıktık ece, ekmek ver!"

Kafasını sese doğru tiksinerek çevirdi Elif Kadın. Yusuf'un derdinin ekmek değil, dikkafalılık olduğunu düşünmek üzereyken, diğer çocukların da gelip kendilerini döven, Yusuf gibi bir çocuğun arkasında yer almaları üzerine, sadece onların değil, kendisinin de acıktığını fark etti. Gözlerini Zehra'ya doğru devirdi. Ateş kızartıları ve gevrek kokularıyla birbirlerini doyuran bir çift ekmeğe benzetti dulun ellerini.

"Unum kalmadı, kolum da tutmaz oldu," diyerek el değirmeninin bulunduğu yere baktı. "Biraz mısır öğütsen de bu çocuklara ekmek yapsam."

"Yaparım, sen rahat ol."

Elif Kadın, kilerden yarım torba dolusu mısır çıkarırken Zehra da, iki yuvarlak taştan oluşan el değirmenini, sofra bezi olarak kullanılan, el dokuması bir pelemet bezinin üzerine indirdi. Mısırı oluğa doldurup başladı çevirmeye.

"Cemal, mısır öğütmeden mi gitti madene?"

Dulun, dönüp dolaşıp yine Cemal'den söz açmasını tatlı bir iç gülümseyişiyle karşıladı Elif Kadın. Kadını erkeğe ram eden tatlı ateşin, yuvaya hizmet ve kulluk olarak girdiğini, yaşlıları rahat ettirdiğini düşünürken, "Kahpenin gönlünü kaşla göz arasında çeldim, benim kör oğluma nasıl da bağladım," diye iç geçirdi.

"Benim oğlum Cemal, eğri mumdur ama çevresine ışık verir. En çok da karısına verdi ışığını. Karısının mumuydu. İnşallah evlenmez. Evlenirse secde eder karısına. Köle olur. Dumanı doğru çıkan bir köle olur hemi de. Köteç Dursun'un tekidir. Domuzçömelten ayazında kalsalar, gömleğini çıkarır karısına verir. Demez ki bunun sırtında kürk var. Eleği başında, Gamzecan adında, hoş bir Çingene kızı vardı. Kızlar Deresi'nden gelmişti. Cemal'imin falına baktı. Dedi ki, 'Sen keçi beğirtisini duysan karının gözünün içine bakarsın ki acaba bir şeye ihtiyacı var mı?' Cemal'imin hali budur. Allah yardımcısı olsun."

Kocakarının, Cemal'i fena halde kıskandığını, evlenirse kendisini de kıskanacağını düşündü Zehra. Sağ avucunu, Cemal'in avucu olarak hayal etti, alnının terine bastırdı. Bu dünyada her kadına, duyduğu her sesi, karısının gözlerinin içine bakmanın vesilesi haline getiren, ayazda gömleğini veren, mum olup aydınlatan bir koca gerekiyordu.

"İki cihanın bütün dertleri geldi benim üzerimden geçti," diyerek el değirmenini döndüren ele baktı. El değirmenini döndüren el, evin devleğini de döndürürdü. "Geçen her dert de yükünü yüreğime indirdi. Duru bir çayın dibinde, dümdüz, saytaş bir kaya olsam üzerimden balık sürüleri geçse..."

Kulağının biri oynayan çocuklarda, diğeri de Elif Kadın'daydı, Zehra'nın. Gülümseyişini izliyordu iç dünyasının. Kocakarıyı anlamakta güçlük çekiyordu. Onun niyetini, asıl masalını, yetmiş yıllık

iç seslerini, Cemal'e dair gerçek duygularını anlamanın bir yolu yok muydu? Her insanın alın çizgileri, onun hayat hikâyesini, bakışları ise o anki meramını anlatmıyor muydu? Cemal nasıl bir insandı? Cömert, fedakâr, ses ve iyilik mahşeri... Bir gözünün kör olması önemli değildi. Gönül gözü olan bir insanın, iki gözden yoksun olması bile o kadar önemli değildi.

"Ben düşümde gördüm, Cemal gene köle olacak," diye sürdürdü Elif Kadın. "Sevgi kölesi. Birini bulacak. Bulduğunun gözlerine secde edecek." Bunu derken Zehra'nın gözlerine baktı. "Cemal, bulduğu karıyı kendine Kâbe edecek. Allah'ı şaşırtacak Cemal. Onun bütün duaları sevgiden doğmuş. Allah, hiçbir herife, karısını bu kadar sevme payesi vermedi. Ben düşümde gördüm. Cemal'in kafasında biri var. Kimdir, neyin nesidir, belli değil."

Sözlerinin etkisini anlamak için Zehra'nın alnında ışıldayan ve mısır unu gibi kokan alın terine, gizemine, cilvesine baktı dikkatle. Kadının ipek gibi yumuşayıp sessizleşmesini, Cemal'e iyice tav olduğuna yordu. Sevindi geberesiye.

YANAN TAŞ

Her doğru söz,
alçağın mezarıdır.

Yağmur, toprağı ipek gibi yumuşatmıştı. Mini minnacık, ışıl ışıl, erguvani, yeşil buğulu su zerreciklerinin ağırlığı altındaydı çimenler. Kurumuş çiçek ve yaprak kokularını saran kömür tozları, yuvasını çalı kümelerinin dibinde yapan çoban kuşunun acılı avazıyla ırgalanıyordu. Çalı serçeleri, ibibikler, ispinozlar, keten kuşları, çulhalar, kuyruksallayanlar, can havliyle kanatlanıp kaçmışlardı. Kümelerin dibine yılan gibi sızan aç bir tilki, yuvaları tarumar etmekle, kahverengi, çilli, lekeli, zeytuni yumurtaları kırıp içlerindeki civcivleri yemekle meşguldü.

Soğuksu ile Acılık dereleri arasında, sahile kadar uzayan bataklığa, su tavuklarının, toyların, turnaların, su yelvelerinin, baştankaraların, martıların ötüşlerini ve gözlerini mavileştiren ılık, ince bir sis çökmüştü. Bataklığı mesken edinen kuşlar, gemicilerin "zongura" dedikleri, sepet, sele, hasır örmeciliğinde kullanılan, bu efsunlu kındıra sazlıklarında, yolunu şaşırdığı için sahile vurup batan ve zamanla bataklığa doğru kayarak sazlıkların ortasında, bataklığı korkuluk gibi koruyan bir takanın, batmamış ucunda kümelenmişlerdi. Sepetçi kadınlar, takanın bataklığa teslim olmamış ucunu, rengârenk yosunlar, kuş gübreleri ve tüyleriyle kaplandığı için "Ali Kaptan'ın külahı" olarak adlandırmışlardı. Ali Kaptan'ın külahını her zaman şakıyışlarla şenlendiren kuşların dikkatleri, bu sefer delice doğanlara, kartallara ve su yılanlarına değil, iskelenin sağından gelen seslere yönelmişti. İç kesimlerden, su yolu ve öküz

arabalarıyla getirilen tomrukları, iskeleden yükletip İstanbul piyasasına gönderen tüccarlardan birisi, Tersane-i Âmire'ye kömür götürmek için gelen Savn-ı Bari Vapuru'na bakarak maden kumpanyasıyla anlaştığını, kumpanyanın hissedarlarından Safveti Paşa ve biraderi Mustafa Efendi ile dost olduğunu, bundan sonra İstanbul'a kereste göndermeyeceğini anlatıyordu. Kuşların dikkati, tüccarın neşeli sesi ile genç bir kamış bülbülünün ötüşü eşliğinde, denizden gelen bir balıkçının hüzünlü türküsü arasında salınıp duruyordu.

Üzülmez Vadisi, insan, katır ve kömür kokusunun egemenliği altına girmişti. Yamaçlarda artık kazma, kürek, balta, çekiç seslerinden ve sert buyruklardan başka bir ses yankılanmıyordu. Madenciler, yakaladıkları ince damarı oya oya dağın altına girmiş, baca ağzını kalın kalaslarla boyunduruklamış, karanlıklara doğru sürdükleri galeriyi ağaç direklerle tahkim etmiş ve galeri duvarlarının her iki yanına oyuklar açarak mumlar yerleştirmişlerdi. İlk günlerin içe işleyen sancılı sessizliği ve acemiliği, yerini giderek mırıltılara, konuşmalara terk etmişti. Çavuşların olmadığı anlarda çeneler ve kahkahalar, işleyen kazmalara eşlik ediyor, mum ışığında kasvetle ışıyan ıslak ocak duvarları ile terli alınlar arasındaki sağır soğukluğun yerini sıcacık yaşam soluğu alıyordu.

Dingil Ali'den başka herkes işi ciddiye alıyor, iyi çalışıyordu. En iyi çalışan da Kör Cemal'dı. Siyah ağaç kurtçuğu gibi dar bir oluğa girmişti. İsabetli ve usturuplu vuruyor, bloklar halinde söküyordu damarı. Çarıklarını ve çoraplarını çıkarmış, sarığıyla birlikte bez bir torbaya koymuştu. Kararmış çıplak ayaklarını ve gövdesini yalayarak oluğa güçlükle sızan ışığın gösterdiği çatlakları tek gözüyle buluyor, kazmasının ucunu çatlağa sokup hırsla kanırıyordu.

"Bu lanet ince damardan çıksak da hayırlısıyla kalın bir damara girsek," diye mırıldandı.

Kör Cemal'in sağında, gönülsüz, sünepe bir güçle kazma sallayan ve açlığını umaçlı kete hülyasıyla doyurmaya çalışan Dingil Ali, "Damarına lanet," diye homurdanarak alnından kaşlarına akan teri elinin tersiyle sildi. "Ben bakmam damarına mamarına. Sallarım kazmamı, ne gelirse ucuna. İz süren Arap tazısına çevirmeyin bizi."

"Zaten zayıfladık, bir tazıya benzemediğimiz kaldı."

Kelaynak kuşunu andıran, dıbız kafalı, uzun kırmızı burunlu, pörtlek, boncuk gözlü Emin Emmi'nin desteği, hoşuna gitti Dingil'in.

"Eşek kanıyla mayalanmış, vurdumduymaz bir dünyadayız, Emin Emmi. Böyle bir dünyanın karanlık, kokulu kıçına sokmuşlar bizi. Burada olduktan sonra, damar ha ince olmuş ha kalın, fark etmez."

Kazmasını nemli bir şist tabakasına saplayan Devrekli Bayram, envai çeşit duygu ışıltılarının derin ve çatışmalı birliği haline gelen yüreğini dinlerken, "Doğru," diye mırıldandı.

Başını çevirip oğlunun küfeye kömür dolduruşunu seyreden Cemal, "Damarı bulursak daha çok yanan taş çıkarırız," diyecekti, Devrekli'nin "Doğru"sunu duyunca vazgeçti.

Yanda, düşecekmiş gibi sarkan, ıslak, beyaz, yusyumru bir taşa baktı Dingil. Padişah'ın kellesi canlandı hayalinde. Sözleri havada taşlaşan ve kullarının başlarına düşen, muhteşem bir kelle...

"Herif boğayı buldu, kabir karanlığında üstümüze saldı, boynuzundan yakalamak da bize düştü," diyerek kazmasını su testisinin yanına koydu. Nemden ve karanlık çukurlara girip çıkmaktan gevşediği için kömür kırıntılarıyla dolan çarıklarını çıkarıp temizlemeye koyuldu. Olaylar ve görüşler karşısındaki düşüncelerini, yaklaşım kaygılarıyla doğmadan boğan ve kelamlarını, insanın içine burka burka sokan Şinork'un sesi geliyordu öteden.

"Girmiş idi, ölmüş ağaçların ruhları, girmiş idi, direklerle beraber, ocağa. Direklerin arasında adam, yarasa gözlü idi. Dedi, 'Ben Şah Fağfur.' Korktum. Tutuldu dilim. Gördüm, nice ki o düşü, deremedim, aklımı ussuma."

"Aklını sikeyim," diye iç geçirdi, Dingil. "Akıl bırakmadın bizde."

Tabut biçiminde, dar bir yerden kat kat kömür söken Devrekli Bayram, daha derinlere indikçe insanların kefen sükûnetine büründüğünü, yer altını saran kör iştahın artacağını düşünürken, "Bu yanar taşı Padişah'a kim götürdü? Başımıza bu belayı kim sardı?" diye bir soru attı ortaya.

Soru, galeride işleyen kazma seslerinin arasında cevabını ararken düşünceler, geçmiş yıllara kaydı. Devegevişi dedikleri yavaş çalışma tarzını benimseyen Töhmürüklü Emin Emmi, sızlayan belini derin bir öksürükle birlikte doğrulttu.

"Bu iş bizim Elvanlı Kara Hüseyin'le başladı. Müleviş gözlüydü ama yere baktı mı yanan taşı herkesten evvel görürdü. Ne duyduysa, bir kelke yanar taş topladı, torbaya koydu, Tahta İskele'nin başında vapura kalas yükleten tüccarlara verdi. Onlar da İstanbul'a götürdüler. Arkasından ecnebiler geldi."

"Bu yanar taş her zaman her yerde vardı, Kara Hüseyin ne duydu ki topladı İstanbul'a gönderdi?"

Emin Emmi, Dingil Ali'nin sorusunu dinlerken gövdesini saran sımsıcak kömürlü teri siliyordu. Bir yudum su aldı.

"Valla orasını bilmem de rahmetli babam vakti zamanında, Alaplı'da, demirci Ayoş'un yanında çalışırdı. Ayoş'un biraderi Serkiz'le beraber Amasra'nın Tarlaağzı'ndan yanar taş getirir, yakar, içine demirleri sokarlardı. Bu işin aslını en iyi bilen, Pafyılan'ın babası Seyfi Dede'dir."

"Bildiğim kadarıyla bu iş, Kestaneci Köyünden, Hacı İsmail'in başının altından çıkmış," diye söze girdi Dingil. "O her gördüğünü isteyen sümtük bir herifmiş. Yanar taşı toplayıp İstanbul'a götürmüş. Padişah'a göstermiş, yolunu da bulmuş. Olan bize oldu."

"Çomulu Çotur İbrahim vardı," diye söze girdi Emin Emmi. "Allah'a tilkiyi yarattıran adam, derlerdi ona. Göğe bakardı hep. Göğebakan İbrahim de derlerdi. Allah'la konuştuğunu söylerdi. Çobanlara derdi ki, 'Bu yanar taşlardan uzak durun, bu taşların dumanında efsunlu ölüm var.' Sultan Selim zamanında, Pavlili bir çoban bu taşları mağarada yakmış, çıkan dumanın efsunundan kendini kurtaramamış. Çobanın öldüğünü karısına köpeği haber vermiş."

Dingil, alnının tam ortasında arpacık soğanı kadar büyüyen çıbanı, işaret parmağının çatlamış sert ucuyla yokladı usulca. Başındaki ağırlığın çıbandan değil, görünmeyen sinsi dumandan kaynaklandığını düşündü. İki taş blok arasında sıkışıp giden ince damara vurdu külüngünü. Laf olsun, torba dolsun babında, "Hiç

merak etmeyin," dedi, "o efsunlu duman bizi de götürecek çobanın gittiği yere." Durdu, Şinork'un Talip'e söylediklerine kulak verdi.

"Hızır'ıdır cevherin Humbaracı Ahmet Paşa. Buldu cevheri, yaydı cihana. Oldu herkes zengin bizim ora. Çalışırdı herkes. Verilirdi dolu cevher küfe bir elden bir ele. Vardı iki dolap beygiri. Bağlanmış idi bir dolaba. Çalışırdı, dönerdi. İnerdi kuyuya bir küfe boş, çıkardı kuyudan bir küfe dolu. Vardı bir usta, adı Karakulak..."

Şinork konuşurken Tapbasan Şükrü, katırını yedekleyerek galeriye girdi. Sağ gözünü açıkta bırakacak durumda, kuşgöz stiliyle sarıp sarmalamıştı kafasını. Ağzında, tuza ve karabibere belenmiş iri bir mısır ekmeği lokması vardı. Sevmediği insanları hatırlayınca söylediği, "Adam değil, kuşkuş otu," cümlesini tekrarlayıp duruyordu. Ayağa geldiğinde durup Şinork'a kulak verdi.

"Vardı çok çocuk, çok kız, çok kadın. Dolardı küfe. Taşırdı cevher. Peş peşe. Beklerdi kuyu çıkış dibinde. Çıkardı dik dik merdivende. Peş peşe. Dolu cevher küfede. Çıkardı çocuk, çıkardı kız, çıkardı kadın, üstüne yerin. Boşaltırdı. İnerdi çocuk, inerdi kız..."

"Yeter!" diye bağırdı Tapbasan. "Bıdırdaşmayı kesin de işe koyulun. Teftiş var. Karı kız muhabbetinin zamanı değil."

"Teftiş mi, bu da nereden çıktı," dedi Devrekli.

"Zorlanan kıçımı teftiş edecekler herhal" diye homurdandı Dingil Ali. Katırın dışarıdan getirdiği taze yağmur ve çimen kokusunu çekti ciğerlerine. Doğrulurken hedefi belli olmayan galiz bir küfür daha savurdu. "İyice enezledim, kalkmak zulüm oldu bana. Mezarın bu ocaktan beter olsun Hacı İsmail. Padişah'a bir yanar taş bulup götüreceğine, bir eşek turpu götürseydin daha çok hizmet ederdin insan soyuna."

Galeriye titrek adımlarla beş kişilik bir grup girdi. Kosor en öndeydi. Onu, Darphane-i Amire'ye bağlanan kömür kumpanyasının finansörlerinden Galatalı Efraim Tişo, Tişo'yu ise Darphane-i Âmire'nin 2000 kuruş maaşla Ereğli Maden memuru olarak tayin ettiği Ahmet Nazif Ağa izliyordu. Ocakların yönetimi Darphane-i Âmire'de olduğu için, Ahmet Nazif Ağa'nın gerdanında, bakışlarında ve adım atışlarında rakip tanımaz, kutsal ve hükümran bir asalet

vardı. Yanı başında yürüyen iki ocak ustasının farkında bile değildi. Bölgenin Rum tüccarlarıyla sıkı ilişkileri olan Efraim Tişo'nun ise yemiş sindirmiş, görmüş geçirmiş, kendinden emin bir hali vardı. Geçmişi, devletin imtiyazlı senetler vererek hazine sarrafları haline getirdiği "Kuyruklu Sarraflar"a dayanan Tişo için Ahmet Nazif Ağa, sıradan bir kapıkuluydu. Ocağın asıl geliri kömür kumpanyasına aitti. Kendisi ise o kumpanyanın görünmeyen güçlü adamlarından birisiydi. Ahmet Nazif Ağa, Darphane-i Âmire'nin horozu olsa ne yazardı ki. Bu tip bendeleri muhatap almanın bir anlamı yoktu. Elini cebine sokup ocaktan çıkmaya niyetlenirken babası sarraf Moşe'nin sözü çınladı kulaklarında: "Her doğru söz alçağın mezarıdır." Yaldız Macar altınları, direkli kuşlu riyallar, alengirli saatler ve antik mobilyalarla donanmış dede evinin en güzel köşesinde gülümseyen babasının yağlıboya resmi canlandı gözlerinin önünde. Nedenini bilemediği anlamsız bir garazla dolup taştı. Başını çevirip Ahmet Nazif'e baktı. Darphane-i Âmire'yi yönetir görünen bu kelleli gerdanlı bende, yılda yirmi dört bin kuruşluk bir maaşa talim etmenin dışında ne yapabilirdi ki.

Sultan'a ait mülkün, emlak-ı hümayunun sahibiymiş gibi hareket eden Nazif Ağa, mevki ahlakının kazandırdığı beylik bir güdüyle, adımlarını açıp grubun önüne geçti. Kazma seslerine doğru ilerlerken ocaktaki direklerin azlığını fark etti.

"Doğru değil," diye dongurdadı. "Bu ocak göçerse bu zavallıların vebali altında kalır, onlarla birlikte biz de ölürüz."

Kazmakeşlerin ocağı abdesthane gibi kullanarak ahıra çevirdiklerini düşünen Tişo, o anda direklerin azlığı, çokluğu konusunda bir hesap yaptı içinden. Direkler az olursa göçük tehlikesi artardı. Göçüğün kaldırılması zamana ve emeğe mal olurdu. Direklerin çokluğu da külfetli bir durumdu. Gidip ormandan kesmek, katırlara yükleyip getirmek, payandalamak büyük emek ve büyük masraf sorunuydu. Bu işin ortasını bulmaktan başka çare yoktu. Direkler sert tavanlara değil, göçük tehlikesinin olduğu yumuşak tavanlara vurulmalıydı. Kömürü alınan odaların sütunları sökülüp kömür kazılan yeni odalarda kullanılmalı ve damarlar böylece sabit kömür sütunları olan "masiflere" ayrılmalıydı.

Sökülmüş kömür blokları, damlayan sular, molozlar ve duvarlara iliştirilmiş mumlar içinde buldular kendilerini.

"Kolay gelsin ağalar."

Sıcaklık ve basınçta Kırkpınar güreşçileri gibi terleyen ağalar, girdikleri oyuklardan başlarını çevirip kolaysa başınıza gelsin dercesine süzdüler gelenleri. Kör Cemal, en önde duran ve kazmakeşleri değil, kömür yığınlarını süzen Ahmet Nazif Ağa'nın gülümsemesine bir anlam veremedi. Mala doymamış, geniş pencereli tefeci dükkânı gibi bakan Tişo ile göz göze geldi. Merakını, Tişo'nun sağında zebellâ gibi dikilen, taş baca ustalarından Karadağlı Duro'ya kaydırdı. Dingil Ali, Duro'nun arkasında duran ve başını tavan karanlığında demlendiren lağımcı Hırvat Ante'yi görünce farkında olmadan gülümsedi. Hırvat'ın birkaç gün önce söylediği söz, tatlı tatlı yankılandı içinde:

"Merak etmeyin, madenkeşler çoğaldığında kerhane de kurarlar ocakların yanına, buralar şenlenir."

Mumların titrek alevlerinde solgun solgun ışıyan kömürlere baktı Efraim Tişo. Çok önceleri girdiği kireçtaşı, potasyum ve tuz ocaklarını anımsadı. Parçalanan kömür yüzeylerinin hava ile çiftleşmeyi sürdürdüğünü ama gaz çıkışının bir öncesine nazaran yavaşladığını hisseder gibi oldu. Para kasasında patlayan dinamit gibiydi grizu. Külünkler derinlere doğru ilerledikçe arazi üzerinde açılan ve yer altındaki galerileri bakir kömür tabakalarına birleştiren çatlaklardan sızan grizuyu nasıl boşaltacaklarını düşündü. Başını kaldırıp payandalanmayı bekleyen tavana baktı. Yoğunluğu havanın yoğunluğunun yarısı kadar olan yıkıcı gaz grizu, havada seyreltik hale gelecek ve yükselerek maden ocağının tavanında toplanmaya başlayacaktı. Ocağı yukarıya doğru havalandırmaktan başka bir çare yoktu. Galeriden geçen hava aşağıya inmemeli, yukarıda kalmalıydı.

"Kazmakeşler madene girmeden evvel, bir körnefes yakıcısının madene girip elindeki alevle biriken körnefesi yakması lazım. Yüzeye yakın madenlerde bu mümkündür. Ama derinlere inildi mi tehlikeli olur. İleride aydınlatma işi mumlarla olmaz. Ocakların İngiliz lambalarına ihtiyacı var. İngiliz lambaları gelinceye kadar,

mumlarla birlikte, gemici fenerlerini kullanın."

Ahmet Nazif Ağa, madencileri yakından görmek için iyice sokuldu. Madencilerden daha çok madenin terlediğini, zorlandığını ve nefes almakta güçlük çektiğini düşündü.

"Şu anda ana damarda mısınız?"

İşçiler, Nazi Ağa'nın bu sorusuna, arada bir damardan söz eden Kör Cemal'in cevap vermesi gerektiğini düşünerek sustular. Suskunluğu tilki dikkatiyle ânında sezinleyen Kör Cemal, "Ana damarın peşindeyiz," dedi. "Allah izin verirse ulaşır, onu da oyarız."

Soruyu da cevabı da cehalet eseri olarak gören Efraim Tişo'nun dikkati, mum ışığında kararlılığını açığa vuran Kör Cemal'in gözüne yöneldi. Damarı oyan kazmanın ucuydu ama o ucu yönlendiren de gözdü. Nazif Ağa, Tapbasan Şükrü'nün işleyen küreğini ve katırın her iki yanından heybe gibi sarkan içi kömür dolu tahta kutuları süzerken, "Buralara artık tahta raylar döşemenin zamanıdır. Medeniyete raylarla gidilir," dedi.

"Orasını biz biliriz," dercesine gülümseyip gerdan kırdı Tişo.

"Raylardan önce, ocakta biriken habis havayı boşaltmanın bir yolunu bulmam gerekiyor." İşçilerin korkup iyi çalışmayacaklarını düşünerek patlama tehlikesinden söz etmedi. "Bazı kömür ocaklarında gaz oranı düşük olabiliyor. Patlayıcı gazın olmadığı ocaklar bile var. Çok şükür burada böyle bir tehlike şimdilik yok."

"Belli olmaz," dedi Ahmet Nazif Ağa. "Gülistanda değiliz, yer altındayız, ahkâm kesemeyiz."

Amele babalığına soyunan bu sesi tiksintiyle karşıladı Tişo. Yaşam çabasının yerini, herkesin kendini kanıtlamaya çalıştığı, tehlikeli bir rekabetin almakta olduğunu düşündü. Ocakta, hem de işleyen kazmaların yanı başında Nazif Ağa'yla tartışmanın iyi olmayacağı açıktı. İnsan zaten alçak bir yaratıktı. Sözün sihirli gücüyle ona alçaklığını hatırlatmanın bir yararı yoktu. Fen ve ihtisastan zerrece nasibini almamış, iki bin kuruşluk maaşına bakmaktan başka hiçbir işe yaramayan, Darphane-i Âmire'den fütüvetlû bir memur bozuntusuyla zıtlaşmaya değmezdi. Bu memur bozuntusunun memurluk yaptığı devlet, Efraim Tişo gibi saygın bir insana

iki yüz bin altın lira borçluydu ve ödeyemediği bu borcunun karşılığında mücevherlerini rehin göstermişti. Yine de dayanamadı:

"İş yapan ahkâm kesmez," dedi. "İş yapmadan kira bedeli devşiren ahkâm keser."

Isırma, parçalama duygusuyla dişlerini sıktı Ahmet Nazif Ağa. Ocağa egemen olan kazma seslerinde eriyip hiçleştiğini sandı. 'Siz iş yapmıyorsunuz ki, yiyorsunuz," diye iç geçirdi. "Ceddiniz, Osmanlı mülkünün yer üstü nimetlerini, tımarını zeametlerini yedi. Siz de yer altı nimetlerini yiyorsunuz şimdi."

Ahkâm sözüne bozulan Tişo, fongur fongur kaynayan ve çaresini reddeden birikmiş kör bir öfkeyle ocağı terk etti. Berlin'den maden ustaları getirten, Avrupa'dan askerî öğretmenler, yüksek memurlar, demir yollarını ve limanları yapan mühendisler ithal eden, devletin para ihtiyacını karşılayan, yer altındaki ışığı yeryüzüne çıkaran, orduya malzeme sağlayan fedakâr bir geçmişe kimsenin dil uzatmaya hakkı yoktu. Hele hele Padişah'ın sarayında tırnakçıbaşı dahi olmayacak derecede yeteneksiz bir yiyici yamağının dil uzatmaya hiç mi hiç hakkı yoktu.

Ocaktan en son çıkan Ahmet Nazif Ağa oldu. Tişo'yu ahkâmla özdeşleştirip hiçlemenin, kendisini rahatlattığını, karnındaki yelleri bile defettiğini düşünerek gülümsedi. Kastamonulu Emin Bey'in, Efraim Tişo hakkında söylediklerini anımsadı. Üst üste yığılmış ağaç yongalarından oluşan bir tepecik canlandı hayalinde.

"Fışkı yığınının içinde küçük bir fışkı kırıntısı bile değil o."

Tişo ile Ahmet Nazif Ağa'nın anlık dalaşı, kazmacıların dikkatinden kaçmamıştı.

"Ben anlayamadım, bunlar şimdi kavga mı ettiler," dedi Devrekli Bayram.

Dingil Ali, kazmasını kömür çatlağından çıkarırken gevrek gevrek gülüyordu. Alnını söktüğü kömür blokuna dayayarak "Kavga ettiler," dedi. "Öküz öldü, boyunduruk kırıldı, ortaklık bozuldu."

Kör Cemal'in kazmasından sökün eden kömür blokunun uğultusu, Dingil'in şen şakrak sesini bastırdı.

"İyi olurdu bu dozurdak kuyusunda yumruklaşsalardı," dedi

Devrekli.

"Yumruklaşsalardı ham gönden dikilmiş o yağ tuluğunu Nazif Ağa döverdi," diye söze girdi Emin Emmi. "Herkes Nazif Ağa'yı kötü adam sanır. Halbuki değil. Eşek kengerine benzer Nazif Ağa, dalları dikenli ama kökü tatlıdır." Başını çevirip az ötede, tek ağızlı küçük meğel kazmasıyla çalışan on üç yaşındaki Talip oğlana baktı. Yaşından beklenmedik bir enerjiyle, belden yukarı çıplak, tüm dikkatini damarda yoğunlaştırarak çalışıyordu. Düşündü. Hayat mı böyleydi, yoksa insan mı hayatı bu hale getirmişti?

"Ne kadar sert bir yer burası yahu," diye homurdandı Dingil, kazmasını damara indirirken. "Ahmak çobana boğayı boynuzundan yakalatırlar." Kazdığı yeri bırakarak yana doğru kaydı biraz.

"Sen yumuşak yerlerin adamısın Dingil," dedi Emin Emmi.

"Doğrudur," diye onayladı Dingil. Ter ve kömür tozundan katılaşmış mendilini uçkur ipinden çıkarıp alnını, şakaklarını ve boynunu yakan sıcak terlere bastırdı. "Yanar taşları severim, yeter ki sımsıcak, yumuşak, biraz da kaygan olsun."

Kör Cemal'den başka herkes gülümsedi. Hiçbir yanan taşın yumuşak, sımsıcak ve kaygan olamayacağını düşünen Kör Cemal, iyi çalışmayanların hayatı anlayamayacakları sonucuna vardı.

"Kazmanı civan ömründe kaç yanan taşla tanıştırdın," dedi Salman.

Sorunun isabetli olduğunu düşündü Kör Cemal. Dingil'in geçmişte kazma sallamadığı, alnının terlemediği açığa çıkmalıydı ayan beyan.

"Hesabını tutmadım," dedi Dingil. "Kazmamı serbest bıraktım. 'Hiç korkma,' dedim, 'Seni çağıran her yanan taşa git, iştahının ışığını yedir,' dedim."

"Doğrusu da odur," dedi Emin Emmi. "Helal olsun ananın ak sütü sana."

"Yalan söylüyorsun, sen çalışan bir adam değilsin," diyecekti Kör Cemal, vazgeçti.

"Ben kazmamın kadrini kıymetini bilirim," diye sürdürdü Dingil. "Derdini dermanını dinlerim. 'Yahu bırak bir kazma değil mi,

ekele gitsin başından, demem. Gerekirse onun mor damarlı sapını tereyağında pişen erik gallesiyle ovar, parlatırım."

Kazmacılar kıs kıs gülmeye başlamışlardı. Bu ocak karanlığının çekilir hale gelmesi, yer altı cehenneminin insanileşmesi demekti.

"İnsan olan kazmasını ihmal etmez," diye sürdürdü desteğini Emin Emmi.

"Bu dünyada ben yaşamadım, hiç değilse kazmam yaşasın. Fıtık otu değil ki bu, adı üstünde. Kazma. Haklı değilsem Emin Emmi söylesin."

"Yerden göğe kadar haklısın, Ali. Eşek baklası değil ki adı üstünde, kazma."

Sohbeti, çalıştığı yerden, can kulağıyla dinleyen Şinork, canlanan anılarının gücüne daha fazla dayanamadı.

"Çalışırdı beygirle su dolabı," diye başladı. "Derlerdi vador. Vardı bir adam. Derlerdi Pavel Milapen. Yedi kafayı, esridi. Döküldü ağzından herzeler, döküldü hezeyanlar. Kesti urganı. Durdu dolap. Bağırdı. Girdi ambara. Yaktı kazmaları. Vardı çok kazma. Yandı, kalmadı kazma."

Küfecilerin ocağa girmesini durdurdu Çavuş Kosor. Kazmacıların konuşmalarını gizlice dinlemeye koyuldu. Konuşan insan iyi çalışamazdı. Kazmacılar neler düşünüyor ve neden konuşuyorlardı? Onların basit bir kazmayı bu denli önemsemelerini, kazmayı kendi canlarından daha çok sevmelerini, ocağa ve çalışmaya olan bağlılıklarına yorarak sevindi. Ama buna rağmen, çalışırken konuşan madenkeş yine de tehlikeliydi, uyarmak gerekiyordu. Gizlendiği galeri dönemecinden geçip kazmacıların yanına geldi.

"Susun!" diye bağırdı. "Hergelelik yapmayın. Ben sizi kaç kere ikaz ettim, çalışırken konuşmayın, diye. Kazmasını bu kadar seven, yanar taşı da sever, ocağı da sever, işi de sever. İşi seven konuşmaz. Bre Dingil seni son defa ikaz ediyorum. Kahpe kursağında mı büyüdün sen? Bir daha konuştuğunu işitirsem bacaklarını kıracağım. Hem de o çok sevdiğin kazmanla, erik gallesinin yağıyla yağladığın kendi kazmanın sapıyla kıracağım."

Kazmacılar, gülmek isteyip de gülememenin verdiği tatlı bir

azapla gevşediler. Dingil, cevap vermesi durumunda Kosor'un saldıracağını çok iyi biliyordu. Girdiği dar ve karanlık gedikte sessizce çalışmaya başladı. Kosor'un kazmalarla yanar taşları olduğu gibi anlaması, Şinork gibi andaval andaval konuşması hoşuna gitmişti. Ciddi ve ceberrut adamların lafı kuyruğundan anlaması ve anlamış gibi davranması ne hoş bir durumdu.

Güneş battığında ocaktan çıktılar. Temiz havaya ve kız kuşunun çalılıklardan gelen hazin avazına doğru yürüdüler. Sevinçliydiler. Ücretlerini alıp köylerine gideceklerdi. On beş gün olmuştu köylerinden ayrılalı. Az ötede, zikrolunan yerde, köylerinden yeni gelen ve ocağa girmek için sıraya giren yeni ekip bekliyordu. Kör Cemal, sırtında boş küfesiyle birlikte harman yerinden gelen oğlu Hurşit'e baktı keyifle. O artık dokuz yaşında bir çocuk değil, usta bir madenkeşti. Yaşamını şimdiden kuracak, ele muhtaç olmaktan kurtulacaktı. Çocuğun adımlarını sırtında yük varmışçasına attığını, yürüyüşünün değiştiğini fark etti. Yaklaştığında tepeden tırnağa süzdü oğlunu. Zayıflayıp çöpe dönmesini normal karşıladı. Herkes yeterince zayıflamıştı. Madende çalışıp da zayıflamayan insan yoktu dünyada.

"Küfeni götür teslim et. Bu akşam uyur, yarın sabah yola revan oluruz."

"Bu akşam gitsek," dedi Hurşit, bükülmüş, mecalsiz bir sesle.

Çocuğun duruşundaki ısrardan korktu Cemal. İşe başlamadan önceki renkleri ve ışıltıları aradı gözbebeklerinde, bulamadı. Ölmüş de bin yıl sonra mezarından kalkmış birisinin, "Öte dünyada da aradığımı bulamadım," diye ilenmesini çağrıştırıyordu çocuk. Yüreğini saran, iflah etmez, incecik bir acıyla, "Yevmiyemizi almamız lazım kurban olduğum," diye mırıldandı Cemal.

Çocuk, külçeleşmiş ayaklarını sürükleyerek uzaklaştı. Cemal, oğlunun adım atışlarını arkadan seyrederken yanağına süzülen yaşları elinin tersiyle sildi. Çocuğun eski parlak sesini ve konuşma tarzını da yitirdiğini, kelamı ağzında yaya yaya, ezmencik ezmencik konuştuğunu fark etti.

Geceyi, köye gitmenin verdiği sevinç ve şamatayla karşıladılar. Gece taifesi ocağa girmişti. Onların yerini horoz öttüğünde alacak

olan gündüz taifesi ise sessizdi. Şamata bazan gündüz taifesinin, yarın köylerine gidecek olan madenkeşlere, ocak ve çalışma şartlarıyla ilgili sordukları sorularla kesiliyordu. Ocaktan çıkanların görünümleri, yenileri korkutmuşa benziyordu. Dal, yaprak, çamur ve bez parçalarından derme çatma yapılan ve kandille aydınlanan kulübelerde sıkışarak, yan yana uyudular.

Zaptiyeler geceleyin, devletin "ehl-i fesad" dediği, Başviran Divanı'nın ünlü isyancılarından Pehlivanoğlu Sidikli Emin'in kardeşi Pir Hüseyin'i getirdiler. Kazmakeşliğe mahkûm olan Hüseyin, horlayanları dinledi, kafasını kaldırıp fecaat manzarasını derin derin hissedip soluduktan sonra, şafak sökmeden torbasını aldı, karıncaincitmez adımlarla sıvışıp gitti. Sabah olduğunda durum anlaşıldı. Ocak idaresi ve zaptiye olaydan haberdar edildi. Kosor'la, Kosor'un yerini alacak olan Bolulu Kımkım Kemal, madencileri tek tek sorguya çektiler. Sabah sisi, güneşin ve kuş çığlıklarının gücüyle dağıldı. Yeni gelenleri ocağa soktu Kımkım Kemal. Gidecek olanlar ise Kosor'un peşinde, ocak idaresine doğru uzaklaştılar.

İdare binası, tepenin eteğinde, dereye yakın bir yerde, direk ve kalaslarla yapılmış, büyükçe bir binaydı. Kosor'la madenkeşler, idare binasının bitişiğinde, tıka basa mal dolu, penceresiz bir depoya yaklaştılar. Deponun giriş kapısının önünde otuzdan fazla madenkeş kuyruğa girmişti.

"Sıraya girin konuşmadan bekleyin," diyerek hepsini arka arkaya dizdi Kosor.

Kapının sağında, herkesi ciddiyete ve sükûnete davet eden, yeşil örtülü bir masa kurulmuştu. Her birinin önünde birer defterle iki mutemet oturuyordu. Masanın az ötesinde, depodan çıkarılıp üst üste yığılan ve içlerinde kalay, Amerikan bezi, basma, çuha, şeker, kuru yemiş, sabun gibi ihtiyaç maddelerinin bulunduğu paketler görünüyordu. Paketlerin yanı başında duran kantarcı Zeynelabidin, Bekçi Kasım'a, bir hafta önce, kıyıdaki tahta iskeleden gemilere kayıklarla gönderilen kömürü tartarken yazıcı Berbatoğlu Abdullah'la kavga ettiğini ve bu malların o sırada Medar-ı Ticaret gemisinden boşaltılıp iskeleye getirildiğini, gemiden deryaya fingirdekli kadın kahkahalarının yayıldığını anlatıyordu.

Madencilerin suratı iki karışaşağı inmişti. Muhtarlar mutemet masasının çevresinde görünmeye başlamış, ücretlerini para olarak alacaklarını sanırlarken karşılarına paketler çıkmıştı. Elvanlılar, Kara Süleyman'ın gelmemiş olmasına seviniyorlardı. Sırası gelen, mutemedin sorularını cevaplandırıyor, açıklamalarını dinliyor, paketlerini sırtlayıp gidiyordu. Sıra Kör Cemal'e geldiğinde, el pençe divan duruşla masaya yaklaştı.

"Adın ne senin?"

"Cemal. Süleyman oğlu, Elif'ten olma Cemal."

Defterde alt alta yazılı isim sütununu, kaleminin ucuyla tarayan mutemet, Seyisoğlu Hızır, 'Beni zora sokmayın bre, isminizi doğru dürüst söyleyin dercesine,'

"Haa burda," diye mırıldandı. "Sütleğenli Cemal. Senin bir de oğlun var." Başını defterden kaldırmadan, babasının arkasından boynunu uzatan Hurşit'le göz göze geldi.

"Ellerinden öperler, ikisi ikiz, altı çocuğum var."

"Boş ver altı çocuğu efendi, burada çalışan bir çocuğun var," diye çıkıştı mutemet. "Büyüklerin günlük yevmiyesi üç kuruş, çocuklarınki bir kuruştur."

"Efendi bey benim oğlum, benim kadar iş gördü. Allah şahidimizdir."

"Yahu çeneni tut da hakkını al git, ahaliyi bekletme burada," diye bağırdı Kosor. "Allah'ı şahit göstereceğine, burnunun dibindekileri şahit göster. Hiç mi güvenin yok bunlara?" Kuyruktakileri süzerken Dingil ile Sansar Murat'ın gülümsediklerini gördü. "Sırıtmayın bre," diye uyardı.

Kendisiyle oğluna ayrılan malları iki çuvala doldurdu Kör Cemal. Çuvalları sırtlayıp köy yoluna düşmenin akıl işi olmadığını düşündü. Mutemedin yanında oturan ve ne iş yaptığı belli olmayan kaytan bıyıklı, güleç görevli, parmağıyla idare binasının bitişiğindeki açık kapıyı göstererek:

"Mallarını eğer köyüne götürmek istemiyorsan, oraya satabilirsin," dedi.

Kuyruktakilerin kafaları, çuvalıyla içeri giren, içeriden çıkan,

kapının önünde para sayan, tartışan madenkeşlere çevrildi. Cemal sevindi.

"Bu malları paraya çevirsek iyi olur oğlum."

Çocukluğunun en derin krizlerinden birisini yaşıyordu Hurşit. Ücretinin bir kuruş olmasına, işçiden sayılmamasına, babasının bir parçası olarak görülmesine, muhatap alınmamasına takmıştı kafayı. Sırtında küfesiyle, günlerdir kömür taşımasını kimse ciddiye almıyordu demek ki. Tapbasan Şükrü'nün geçen hafta söylediği söz çınlayıp duruyordu kulaklarında:

"Katırla taşıdım ama senin kadar yanar taş taşıyamadım uşşam. Helal olsun seni doğuran anaya."

Mallarını satmak için gösterilen kapıya doğru yürüdüler. Kapının önüne çıkan ve yüzü düğürcük bulguru büyüklüğündeki sivilcelere teslim olan gödür bir adam, kırk yıllık dostuymuş gibi Cemal'e gülümsedi. Cemal, adamın diklemesine yumurtayı andıran garip kellesine oturttuğu kırmızı fese bakarken gülümsemek zorunda kaldı.

"Çok şükür tatiliniz başladı, ailenize kavuşur rahat edersiniz birkaç hafta. Buyurun geçin içeri. Oğlum misafirlere birer şerbet yap. Cenab-ı Allah çalışana verir. Çalışmayan her iki cihanda da açtır. Çocuğun alın teri mübarektir. O terin girdiği yer ışıklanır. Çuvallarınızı şu tarafa boşaltın, buyurun oturun."

Medusa gibi bakışları içe işleyen ve genizden konuşan bu nunuş adamın sıcaklığından hoşlandı, Hurşit. İnsanı ciddiye alan, büyük küçük demeden herkesi madenci olarak kabul eden bir adama benziyordu. Hayatı, Ereğli'den aldığı halat, sahtiyan, keten bezi, balmumu, ipek kozası, tütün ve pirinç ürünlerini satmakla geçtiği için insan sarrafı haline gelmişti. Çuvalları gösterilen yere boşalttılar.

"Benim işim gücüm, zahmetkeşe hizmet etmektir. Hizmet aşkından başka aşk tanımam. Hemi de kâr gözetmeden. Beni böyle tanırlar. Ne maişet ne arpalık ne mukataa ne timar ne de zeamet. Hiçbirinde gözüm yok. Bir lokma helal nimet. Hepsi bu." Nefsi gözlerinde, gözleri ise çuvallarda düğümlenmişti. "Bu halk, devletten iltizam aldığı yerleri, küçük parçalara taksim edip tekrardan

iltizam olarak veren mütegallibeden çok çekti. Her neyse. Satmayıp da kendine ayıracağın mal varsa ayır şöyle."

O anda köyün güzel dulu Zehra geldi aklına Kör Cemal'in. Zehra ve kızı için birer entarilik basma, çocuklar için de Amerikan bezi ve yiyecek ayırdı.

"Tamam mı?" diyerek adam malları tek tek paketten çıkardı, o anda göz kararı verdiği fiyatlarla birlikte deftere yazmaya başladı. Adamın erik çağlasına çalan fırıldak bakışları, alafikir sesi, kaypak edası, Cemal'in saflık deryasında mışıl mışıl uyuyan kuşkusunu uyarıvermişti. Babayla oğul, çocuğun getirdiği şerbetleri yudumlamaya başladılar. Adam paraları sayıp ağzı büzmeli, küçük bir bez torbanın içine koydu.

"Buyurun paranız kesede. Sayabilirsin. Bu kese de benden sana hediye. Allah çoğaltsın, bin bereket versin. Buyurun uğurlar olsun."

"Allah razı olsun, tuttuğunu altın etsin," diyerek torbayı aldı Kör Cemal. Adama güvensizlik olur diye paraları saymadı. Torbayı koyun cebine yerleştirdi. Kalktılar. Kendilerine ait mal çuvalını alıp dışarı çıktılar. Yükleri hafiflemiş, ağızları tatlanmış, insan yerine konmuş rahatlamışlardı. Onların çıktığı kapıdan, sırtında mal çuvalıyla Emin Emmi, hemen arkasından da Talip oğlan girdi.

Kör Cemal, tarifsiz sevinçler içinde çuvalı indirip keseyi çıkardı. Yanlarına yaklaşan Devrekli Bayram'la Dingil Ali'ye gülümsedi.

"Hadi gözün aydın Cemal," dedi Dingil. "Kefen soyan Nebbaş Saim'e kaptırdın kendini. Ekini biçilmiş natoz tarlaya döndün."

Dingil'in sağduyusuna güvendiği için korktu. Keseyi alelacele avucuna boşaltıp saymaya başladı paraları.

"Keseden otuz kuruş çıktı. Bu işte bir yanlışlık var."

Oğlunu kaybetmiş gibi bakındı Cemal. Suratının kanı gözüne doğru çekildi, gözü büyüdü, ruhsuzlaştı birden. Şaşkınlıktan sağ ayağındaki yırtık çarığı çıkarıp eline aldı. Para kesesini içine koydu çarığın.

"Bu işte bir yanlışlık yok Cemal," dedi Dingil. "Burda devran böyle kurulmuş. Bir dakika, bir hesap yapalım. Sana giren kazığın enini boyunu anlamaya çalışalım. Çünkü az sonra aynı kazık bana

da girecek. Biz bu tepegöz ocağında kaç gün çalıştık? Toplam on beş gün. Öyle değil mi?"

"Öyledir," derken, ağzını açıp, yıkıntı bir ruhla gökyüzüne baktı Cemal.

"On beş gün, üç kuruştan ne yapar?" Devrekli Bayram'a çevirdi suratını Dingil. "Kırk beş kuruş. Hurşit'in ceremesi neydi?"

"Bir kuruş," diye homurdandı Hurşit, ceremenin ne olduğunu anlamadan.

"On beş kuruş da o. Ne etti? Kırk beş, on beş daha ne eder? Altmış kuruş. Yani mutemedin sana ve oğluna toplam altmış kuruş vermesi gerekiyordu. Vermedi. Ne verdi? Onun yerine mal verdi. Sen ne yaptın? Sen de getirdin o malı Hacı İsmail'in yamağı Nebbaş Saim'e sattın. Saim ne yaptı? Saim de sana, temizi temizine otuz kuruş verdi."

"Malın hepsini satmadım, biraz da burda var," diye mırıldandı Cemal.

Torbayı ayağının ucuyla yokladı Dingil.

"Burada kertiğimin ağırlığı kadar mal yok," dedi. "Olsa olsa on kuruşluk mal var. Bu kesedeki otuza, on daha ekle. Kırk eder. Sonuçta eline geçen altmış değil, kırk kuruştur. Yani yaptığım bu temiz Nur Baba hesabına göre, sana giren kazığın fiyatı yirmi kuruştur, Pirim. Hayrını gör."

"Mına goduğumun dızlağan böcekleri," diye homurdandı Devrekli Bayram. "Yakacam bir gün buraları."

"Sen bir gün yakarsın ama onlar her gün yakacaklar bizi," diye tükürdü Dingil. "Nebbaş'ın aldığı bu mallar, idarenin ambarına geri gidecek. Bir dahaki seferde bu malları mutemet gene bize verecek, biz de Nebbaş'a vereceğiz. Devran dediğimiz budur işte."

"Utanmaz bolavurt herif bir de şerbet ısmarladı bize."

"Adetullahtır," dedi Dingil. "Kazığın acısını hafifletmek için mecburdur şerbet ısmarlamaya." Çuvalını sırtladı. "Hadi Bayram, şerbet içme sırası bizdedir."

"Ben içmem," diye bağırdı Bayram. "Götürür Üzülmez Deresi'ne atarım bu çuvalı, yine de içmem. Batman terazi çekmez

benim acımı. Ben hastalandıkça bunlar iyileşiyor, ibiği kızarıyor hepsinin."

Bayram'ın öfkesindeki soylu ışığı hayranlıkla izleyen Hurşit, "Ocaklarda Bayram gibi kaç insan çalışıyor acaba," diye iç geçirdi. Gökyüzünün, kuşların ve güzel huylu orman perilerinin Bayram'a herkesten daha yakın olduklarını düşündü.

"Götür parayı ver baba, malları geri al."

"Almaz, borçlu çıkarsınız," dedi Dingil. "Bunların hepsi aynı kumpanyadandır. Dedim ya, bizim gibi edil düdül sürüsünden aldıkları malları yine o depoya götürecekler."

Başlarını çevirip madenci kuyruğuna ve muhasebecilere baktılar. Konuşmalara kulak misafiri olan ve aynı kumpanyaya ait ayrı bir ocakta çalışan Yellüceli Memiş:

"Ebicingil ocağındayız," dedi, küf yeşili dişlerini göstererek. "Bu tiyneti boklular sağ elimizden aldıklarını sol elimize borç verirler. Biz bunu anlayana kadar onlar torun töremen sahibi olurlar ki o zaman da iş işten geçer."

Kör Cemal, araba devrildikten sonra yol gösterenin çok olduğunu, adımları köye doğru açma zamanının geldiğini akıl etti birden. Eşya çuvalını sırtladı. Oğlunun kömürden kararmış ellerini, delinmiş çarıklarını süzdü. Peygamberlerin giderlerken dünyadaki tüm vicdanlı insanları da beraberlerinde götürdüklerini düşündü. Kulübelere, katır ahırına, horoz kümesine, muhasebe memurunun önünde kuyruğa giren madencilere, yarıya kadar çamura batmış kenarı işlemeli kanlı mendile, kömür ve cüruf yığınlarına, ocağa giren çıkan küfecilere ve harmana baktı son defa. "Hadi," diyerek yürüdü, umudunu ve menzilini yitirmiş adımlarla.

Tepeyi geçinceye kadar konuşmadılar. Cemal, gençlik yıllarını, Hacı İsmail'in Ereğli'deki tersanesinde çalışan, marangozları, eğecileri, nakkaşları, ışıkcıları, neccarları, düşünüp durdu. Döne döne, biri diğerini reddeden, sonu gelmez hesaplarla cebindeki paranın geleceğini kurdu. Bazan hızlandı, bazan yavaşladı, bazan da durarak, tavukgötü denen kara siğillerin süslediği sağ elini alnına bastırıp derin derin öksürdü. Hurşit ise adam yerine konmamanın verdiği çöküntüyü, evine ve kardeşlerine kavuşma hayalinin

sıcaklığıyla bastırmaya çalıştı.

"Üzülme uşşam," dedi kömürleşmiş bir sesle. "Hayattır bu, toprağa benzer. Sever, sıvazlarsan çiçeklenir. Sevmezsen çoraklaşır."

Hayalinden sıyrılıp yanından geçtiği kayın ağaçlarının dallarındaki kargaları süzdü Hurşit. Nenesinin, tükürükle karıştırılmış saksağan beynini, parmağının ucuyla, kafasındaki demrene sürüşünü anımsadı. Kendine geldi. Babası hangi hayattan söz ediyordu acaba? Kargalaşan, kara kara öten yer altı hayatından mı, köydeki hayattan mı?

"Çalışır, didinirsek evimize bereket girer, Hurşit. Ocağımız şenlenir. Ben de halime münasip bir kadınla evlenirim. Zehra'yı alırım belki."

Kısa bir sessizlik oldu. Hurşit'in hoşuna gitti, can diliyle söylenen bu son cümle. Babasının ayak seslerini dinledi. Doğadaki her şeyin, her güzel sözü can kulağıyla dinlediğini düşündü. Zehra'nın güzel kızı Kumru'nun hayali aldı çöküntüsünün yerini. Rahatladı, esnedi, gökyüzüne açıldı.

"Zehra Teyze iyi kadındır, baba."

Yürüyüşünü yavaşlatıp içini saran güzelliğin diliyle, derinlemesine tatlı tatlı gülümsedi Kör Cemal. Çocuğuyla aynı şeyi aynı anda düşünmüş olmanın doyumsuz zevkiydi bu.

"Bak Hurşit," diye durdu. "İnsan aklına danışır, yüreğini de dinlerse bahtiyar olur. Bu dünyada her kuşun, her insanın bir yuvası var. Bundan kellidir ki her erkeğe bir kadın şarttır. Kadınsız olmaz. Kadının yüreği erkeğin beşiğidir." Oğlunun, su mavisi gözleriyle karşılaştı. Kendine olan derin güvensizliği yakarırcasına açığa vuran bu gözlerin, birden umuda ve çıkışa yöneldiğini, merak ve coşkuyla ışıdığını fark etti. "Zehra'yı ben alırım kendime. Kızı Kumru'yu da sana alırım. Güzel olur. Ekmeğimiz ışıklanır, çoğalır."

Utanarak otlar arasından fışkıran çiçeklere eğdi kafasını, hayalinin gerçekleştiğini sandı çocuk. Tüm nesneler, sesler, kıpırtılar anlam kazandı birdenbire. Başını kaldırıp kestane ağacının dallarında gezinen sincabı izledi. Dalların parçaladığı mavi aydınlığa takıldı dikkati.

"Zehra Teyze sana varır mı baba?"

Ani bir duygu yarılmasından doğan, dupduru ve buruk bir tebessümle oğlunun sırtını tıpışladı.

"Sen merak etme tosunum, orasını bana bırak. Allah bir kapı sana açar, bir kapı da bana. O zaman bu madenkeşlik çekilir. Senede iki ay çalışan bir taş değirmenin amelesine kimse gelmez ama madenkeşe gelir."

Öne düşüp, duygu ağırlığının hafiflettiği adımlarla yürümeye başladı Kör Cemal. Zehra ile kızı Kumru'nun kokusu, yola iyice hâkim olmuş, umut ve arzu ışıltılarının dokuduğu saf bir hayale dönüşmüştü yürüyüş. Yeni bir hayat kurma konusunda şimdi daha kararlıydı Cemal. Su köklere, insan ise kendi kaderine doğru yürümek zorundaydı. Kuşların şakıyışlarında belirgin bir canlanma ve çoğalma vardı. Yönlerini Sütleğen'e, Zonguldak'ın beşiğine doğru mu çevirmişlerdi tüm yaratıklar? Şu görünen evlerin arasında, bacası tütmeyen şu küçük ev, Zehra'yla Kumru'nun evi, yaklaşan ayak seslerinin farkında mıydı acaba?

"Eve yaklaştık baba. Toprak yumuşadı."

"Toprak çarıklarımızı yumuşattı. Ayak seslerim de yumuşadı. İnsanın yüreği yumuşadı mı, her şey yumuşar. Üzülmez Deresinden balık kokusu geldi."

"Kekliğim, ayak seslerimi duydu mu baba?"

"Duydu duydu. Kumru da duydu."

"Kumru güzel mi baba?" diye mırıldandı utangaç bir sesle.

"Alaplı'dan Filyos Çayı'na kadar uzayan bu havalinin en güzel kızıdır o. Güzelliğini nereden almışsa... Ateşten almış. O kız, deryaya baksa yüzünün ışığı dibe vurur. O ışık balıkları çeker. Balıkları aşık eder kendine."

Balık sürülerini, hamsileri, iğneli vatozları, yeşil çırçırları, ibikli horozbinaları, yassıbaşları, gelincikleri kucaklayan, kıskanan bir sevinçle kudurup babasının önüne geçti. Hesapsız, körpe bir umutla girdi doğduğu topraklara. Alnı genişlemiş, kömür kokan sıcacık terle ıslanmıştı şakakları.

HER ŞEY İNSANIN
BİR DAMLA GÖZYAŞINDA GİZLİDİR

İnsanı hiçbir şey ezemez,
söyleyemediği söz kadar.

Kerevete sırtüstü uzanmıştı Cebeli Bey. Osmanlı mülkünde, kendisini cahil gören gerçek bir mürşidin olup olmadığını düşünürken aklı, Bendereğli'ye, medresede tahsil gördüğü gençlik yıllarına kaymıştı. Küçük karısı, bacağına masaj yapıyordu. Büyük karısı ise köşedeki ocağın başında, pileki taşının karşısında, sac kavurmasıyla ilgileniyordu. Kel kıdırış kellesini üst üste konan iki ipek yastığın üzerinde dinlendiren Cebeli, dikkatini, badem yağının parlattığı bacaklarında gezinen ellerde toplamıştı. Dünya her zaman olduğu gibi yine hizmet dünyasıydı. Hizmetin olmadığı yerde mutluluk olamazdı. Her şey, hizmet ocağında anlam kazanıyordu. Elindeki küçük aynayı, moğolçin gözlerine, sarışın, hafif çilli, burunsuz, düz yüzüne tuttu. Geçmişini renk renk, çizgi çizgi arşivleyen cönk defteri gibi bir yüze sahip olduğunu düşünerek geğirdi. Başını pencereye doğru çevirdi. Usul usul sepeleyen yağmuru dinledi. Ses ve reyhan rayihası yayıldı duygularına. Böyle havalarda her zaman yüreğinin derinliğinde şakıyan bir üveyik kuşu vardı. Nerelerdeydi şimdi o kuş? Tepelerin arasında, ağaç mahşerinde yaşıyordu. Yemyeşil bir çanağın iç cidarında kurulmuş gibiydi evler; çanağın dibine düşeceklermiş gibi... Omurga çıkıntısını kastederek, "Arka düğmeciğimde bir ağrı var," diye mırıldandı.

"Uyumadan evvel, biraz da orayı mıncıklasan, makbule geçecek. Siz hamursanız ben de duvağa yapışmamanız için altınıza

serilmiş urvayım. Hizmet hizmeti doğurur. Hizmet aşkı diye bir şey var. Aşkı yaratan odur. Aşkta hizmet mayası var. Mayalı bir kadın bulamadığıma yanarım. Züht satan, taassup erbabı bir adam olsaydım bulurdum. Nefsimi dinlerdim. Karamahmutlar'ın mücürüm Mustafası, kendini büyük göstermek için, tespihinin imamesini büyük yaptırmıştı. Gülünçtü. Tam bir Ayvazoğlu maymunuydu. O bile, o haliyle güzel kadınlar buldu. Kızgınlığını ateş tuğlası misali emen kudretli, munis kadınlar. Nerde şimdi o kadınlar? O ceylan masumiyeti, o ayet inceliği, o mana, o latife nerde? Kalmadı."

"Gene başladın herif," diye çıkıştı evin büyük hanımı.

Cebeli, hanımlarının içinde kendisine cesaretle karşılık veren Gülnaz'dan korkardı. İnadın ve güçlü çenenin temsilcisi olarak gördüğü bu kadını duymazdan gelirdi genellikle. "Bu kadının, ifratla tefrit arasında gidip gelen ruhu, ömrümü yedi yuttu," diye iç geçirirdi sık sık.

"Rahmetli babam boşuna demezdi, kadın var ki gülistan gülünün hasıdır, kadın da var ki eşek baklasıdır."

"Senin eşek baklasından ne farkın var."

"Arasatta kalmış şaşkın bir adamım ben," diye duymazdan geldi Cebeli. "Bereketin peşindeyim. Bereketli hanımın... Başı yumuşak, göğüsleri olgunlaşmış, şirin divle kavunu iriliğinde..." Çenesine konan sineği kışkışladı. Dipsiz, menzil mavisi kelamların sahibi Cüneyt Hoca gibi boşuna konuştuğunu fark etti. "Hani taze incirin kızarmış kabuğunu çizdiğinde ak bir süt sızar ya, insanı berekete çağırır. Bereketli kadın da öyle olacak. Dokundun mu bereket sızacak dokunduğun yerden."

"Senin kadar tilki, senin kadar eke teke adam görmedim ben."

Sıkıntı bastı yüreğini Cebeli'nin. Kötülüklerin kötü sözlerden beslendiğini düşündü. Tavanı süzdü. İpinin ucunda sallanan örümceğe benzetti kendisini.

"Sen yediğini, hamal ve pehlivan misali tez sindiren bir kadınsın, Gülnaz," diye homurdandı. "Ama beni sindiremezsin. Vazgeç benimle cebelleşmekten."

"Seninle cebelleşen yok, sensin cebelleşen."

"Her neyse, uğraşmayın benimle. Zaten tek ayak üstünde sekeleyen bir hayatın sırtındayım. Ben düşersem hepiniz düşersiniz. Yazık günah olur bu köye. Yetim kalır, sahip çıkan olmaz." Sırtını güç bela yataktan koparıp kıçının üstüne oturdu. Derman arayan bakışlarla odayı süzdü. "Bir leğen su getirin de ayaklarımı efeleyin biraz. Bu hayat hiçbirimizi rahat ettirmez. Hiç değilse el ele verin de birini rahat ettirin. Beynimi kullanamıyorum, hastayım."

"Hastalık değil o," diye çıkıştı Gülnaz. "Kaç kişi kullanıyor beynini?

Ev halkı, dışarıdaki koşuşmalara kulak verdi. Ardına kadar açılan kapıdan evin biricik oğlu Tuluk Yakup girdi içeri.

"Kör Cemal Dayı'yla Hurşit gelmiş, baba," dedi. "Şinork'la Emin Emmi de gelmiş. Sotiri de yarın gelecekmiş."

Ayaklarını oturduğu yerden tahta teknedeki sıcak suya sallandıran Cebeli, duygularını küçük karısının yumuşacık ellerinde yoğunlaştırmıştı. Kadın, ilk göz ağrısıyla ayı ininde yaşadığı tatlı serüvenlerin hayali içindeydi. Mayışmış çocuksu bir gülümseyişle ovuşturuyordu Cebeli'nin ayaklarını.

"Git Kör Cemal'i al gel buraya."

Ayaklarını sürükleyerek, "Senin için gittiğimi sanma, benim de oralarda bir işim var," dercesine dışarı çıktı Yakup. Kapının açılıp örtülme şiddetinden, Yakup'un iç iklimini çıkarmaya çalıştı Cebeli. Dikkatini köpeğin havlama stiline kaydırdı. Bu stilden hareketle evin önünden geçen insanın kim olduğunu çıkarmaya çalıştı.

"Her şeyin bir perdesi var, göz ne bok yesin," diye mırıldandı. "On yıl medresede okudum. İki ayaklı söz tulumu oldum. İnsanı hiçbir şey ezemez söyleyemediği söz kadar." Fransız yapımı Brouget marka köstekli saatine baktı. Tenine titreme girmiş gibi büzüldü. "Karnım acıktı, bir şeyler getirseniz de..."

Sırtüstü uzanıp evin önünde havlayan boz köpeğin geçmişi ve soy kütüğü üzerine derin düşüncelere daldı. Rahmetli dedesinin anlattıklarını anımsamaya çalışırken içeri Tuluk Yakup'la Kör Cemal girdi. Başını çevirip gelenlere baktı iyimser bir yüzle.

"Bu ne hal Cemal," diye sırtını minderden kaldırdı. "Arıklamışsın. Palamut yiyen alakabak kuşuna dönmüşsün."

"Sayende iş bulduk, çalıştık beyim," diyerek elini öptü Cebeli'nin.

"Anlat hele ne kazandın, ne getirdin? Çarıksız dabuş dubuş gittin, çarıklı geldin. Yemedin de cebine mi attın yoksa?"

Beyin karşısında el pençe divan duran Cemal:

"Hurşit'le beraber on kuruşluk pılı pırtı getirdik. Otuz kuruş da para kazandık sayende beyim."

Gülümseyerek sağ kulağının memesini kaşıdı Cebeli. Ocaktan gelen kızarmış tereyağı kokusunu iştahla ciğerlerine çekti.

"Hey kurban olduğum Allah," diye derinleştirdi gülümseyişini. "İnsanı neden bu kadar ucuz bir mahluka terfi ettirdin. Ümmi olmasaydın, yanımda oturup on beş gün bana kitap okusaydın otuz kuruştan fazla kazanırdın. Yazık, çok yazık. Baban Süleymen duysa kemikleri sızlar. Rahmetli, gördüğü haksızlığın dibine işerdi. Hassas adamdı. Kendisi de adı kadar güzeldi. Süleymen'in anlamı nedir, haberin var mı?"

"Yok beyim."

"Hayvan yüreğinin üstündeki zarın adıdır Süleymen. O zar olmasa yürek çalışmaz. İniler zari zari." Sözünün etkisini ve doğruluk payını anlamak için karılarının ve Kör Cemal'in görünmeyen dünyalarına baktı. "Senin baban, benim babamın yüreğinin zarıydı. Senin baban öldü, arkasından da benim babam öldü. Senin baban benim ebenenemi ayının pençesinden kurtaran adamdır."

"Keşke kurtarmasaydı, yedi bizi," diye iç geçirdi Gülnaz. Başındaki yemeniyi düzeltti, bakraçtan kepçeyle ayran doldurdu taslara. Kocasının karşısında el pençe divan dikilen Cemal'e acıdı.

"Geç minderde otur Cemal, ayakta durma," diyerek köşeyi gösterdi eliyle.

İnsanların yeryüzünde karıncalar gibi çalıştıklarını ama bu çalışmanın nereye varacağını bilmediklerini düşünen Cebeli, maden havzasındaki çalışma şartlarına ilişkin birkaç soru sormayı akıl

ettiyse de son anda vazgeçti. Karılarının kafalarından geçirdikleri düşünceleri merak etti. Her kadının birden fazla erkeği aklından geçirdiği ve ev hayatını sıkıcı bulduğu kesindi.

"İnsan alışa alışa kurar hayatını, Cemal. Alışkanlıklarıyla iyi geçinirse iyi yaşar," diyerek sırtını duvara dayadı. Ağzından çıkan sözün duvar gibi katı olduğunu fark etti birden.

"Doğrudur beyim," diye onayladı Cemal.

Sıkıntıyla göbeğini kaşıdı Cebeli. Bakışları sislendi.

"Babana hiç benzememişsin,"dedi. "Rahmetli, sohbetlerde hep 'Doğru değil,' derdi. Yanlış bir dünyada bu sözün bir değeri var. 'Doğrudur,' sözünün cibiliyetinden şüphe ederim." Bakışlarını, babasının Rusya'dan getirttiği çini sobaya çevirdi. "Rahmetli babam ağlardı hep. 'Her şey insanın bir damla gözyaşında gizlidir,' derdi. İki sıfır arasında bir sıfırdı. Mekânı çember etmişti. Deliğine sıkıştırmıştı zamanı." Sustu, söylediklerinin bir işe yaramadığını, sırf rahatlamak için konuştuğunu düşündü. Köyün güzel dulu Zehra'yı anımsadı birden. Zehra'nın Cemal'e gönül verdiği doğru muydu acaba? Cemal'de o su perisini çeken ne vardı ki? Güzel insan, insanın içindeki güzellikleri gören insan mıydı yoksa? İnsana, karşısında hasta bir eşek varmış gibi bakan şu Kör Cemal, insanın erişilmeyen yerine, künhüne mi bakıyordu yoksa?

"İşi buldun Cemal, hatunu da bulsan iyi edersin." Milletin pusuya yatan ilgisine ve merakına kulak verdi. "Ruzigârından etkilendiğin, ayak izlerine secde ettiğin birisi var mı bu havalide?"

İçini olduğu gibi açmaktan çekindi Cemal. Cebeli'nin, söylenen gerçeği tahıl biti gibi kemireceğinden korktu.

"Var desem yalan olur beyim, yok desem de yalan olur."

"İki yalanın arasında duran hakikati söyle o zaman."

Evin büyük hanımı Gülnaz'ın, duyduklarını açıklayıp Cemal'i rahatlatmak ve sevindirmek geldi içinden.

"Köyün bütün kadınları bilir ki, o kadının sana meyli var. Sende iş yok ."

Cemal, "Şimdi ben ne söyleyeyim," dercesine gülümsedi.

"Beyim bir büyüklük eder de beni evlendirirse ömür boyu duacı olurum."

"Zehra'yı ben alırdım almasına da, neyleyim ki dört kadın bu eve sığmaz," diye sessizce iç geçirdi Cebeli.

"Bekleyip de dölünü daha fazla çürütme Cemal. Dölü çürüyenin ruhu da çürür. Varla yok arasında beynamazlık yapma. Bugünden tezi yok. Çağır kadını, yaranı göster, dermanını sor, cevabını bekle. Kadının da yarası varsa Ben-i Âdem sülalesine bir aile daha katılır."

"Beyim bunu sen halletsen nasıl olur?"

"İyi olur," diye mırıldandı Gülnaz Hanım. Kocasına, Cemal'e ve sohbeti koyun terbiyesiyle dinleyen oğlu Tuluk Yakup'a birer tas ayran sundu.

Cebeli Bey, içinde kaynaşan sesleri ve çatışan arzuları bir düzene sokması gerektiğini düşünerek ayranından bir fırt çekti.

"Yaptığım her güzel işte, işlediğim her hayırda kayboldum, bunda da kaybolurum."

"Allah senden razı olsun," dedi Cemal, sözün özünü anlamadan.

"Ayranını iç, evine git Cemal. Yakup da gitsin Zehra'yı çağırsın buraya. İş başa düştü. Kadının fırını sana doğru harlanmışsa baş göz ederim kesin. Küreğini daldırır nimetini pişirirsin. Kurtulursun perişanlıktan."

"Allah ömrünü bin kat artırsın beyim," diyerek ayranını bir dikişte bitirip ayağa kalktı Cemal. Cebeli'nin elini öptü, tarifsiz bir sevinçle dışarı attı kendini.

"Sebepsiz yaratılmış, orta yerde dolaşıyor işte," diye mırıldandı Cebeli.

Cemal'in ardından büyük bir merakla Tuluk Yakup çıktı dışarı. Sac kavurmasını elinin tersiyle itip yağda kızartılmış hamsilere girişti Cebeli. Onları çift çift yutarken köydeki evliliklerin kaçının isabetli, kaçının isabetsiz olduğunu çıkarmaya çalıştı. Kızışan, biriken, ateşlenen can suyu, gönül gözüne mil gibi oturuyor, herkes

ya el yordamı ya da bir yol göstericinin yardımıyla ilk dokunduğuna sarılıyordu. Geğirerek ağzının yağını sildi, kendisi de dâhil, köyde hiç kimsenin isabetli bir evlilik yapmadığı sonucuna vardı. Şimdi de yeni bir körün elinden tutacak, onu yeni ve isabetsiz bir evliliğe doğru götürecekti. Evler, birbirlerini sevmeyen insanlarla dolmuştu. Zamanı ölümden de beter kılan bir durumdu bu.

"Benim tabağımı da doldur ece, yanına da soğan kes koy," diyerek içeri daldı tuluk Yakup. Arkasından da Zehra girdi.

Cebeli, sırlarının duygu aynasında gördüğü Zehra'yla içeri giren Zehra'yı kıyasladı. Duyumsadığı uyum karşısında alıklaştı. Dünya, kapıdan içeri girdiğinde hiçbir duygu ve hayal yaratmayan kadınlarla, güzel duyguları kendilerinden çok önce içeri girip gönüllere yerleşen kadınların arasında kalmış, en güzel iki özelliğini, kuşkusunu ve tereddüdünü yitirmiş, alıklaşmış gibiydi. Kadın yaklaştı, Cebeli'nin elini öptü nazikçe. Bey, elinin öpülen yeriyle ağzının yağını sildi.

"Safa geldin kızım, lütfeyledin, geç şöyle otur," diyerek köşeyi gösterdi. "Açsan sana da getirsinler."

"Ben daha yeni yedim, sağ olun."

Kadınlar, sırayla Zehra'nın elini sıkarlarken Cebeli, Allah'a âşık olan bir kötürüm kişinin, Semerkant'tan Kâbe'ye sürüne sürüne dört yılda varışını düşündü. Kaşla göz arasında nasıl da süslenmiş, tavus sıfat giyinmiş gelmişti. Geceleyin, ay ışığında, duru dağ pınarlarından çıkan ve ayakları ateş gibi ışıldayan su perilerini hayal etti. Bu kadın onların soyundan mı geliyordu acaba? Koca Bolu sancağında bu soylu kadınlar, soluğunu kıçından alan, eski ayan kalıntısı yaşlılara nasip oluyordu. Derin derin esnedi. Evin önünden geçmekte olan, Deli Davut'un tekerlemesini dinledi ferah bir yüzle.

Bu köyün erkekleri davar

Ne varsa bende var.

Zehra'nın tekerlemeyi can kulağıyla dinlemesine bir anlam vermeye çalıştı. Köy kadınlarının, üzerinde en çok konuştukları bu tekerlemenin, kadınları kocalarından önemli ölçüde soğuttuğu

kesindi. Medrese yıllarında hocası, Molla Hasan'ın, sevdiği bir kitaptan aldığı ve zaman zaman söylediği söz çınladı kulaklarında: "Avrat kısmının ekserisi, erinden bir güzel er görse, labut ona meyleder." Kaşlarını indirdi, dikkatle süzdü Zehra'yı.

"Seni hayırlı bir iş için çağırdım Zehra. Beni iyi dinle."

Hayırlı işin ne olduğunu hemen anladı Zehra. Cebeli Bey'in yine aynı hikâyeleri anlatacağını, bulduğu yeni adamı nakkaş kalemiyle nakışladıktan sonra getirip karşısına dikeceğini tahmin ederek gülümsedi gizli gizli.

"Bilirsin ki ben seni dokuz kere evlendirmeye kalkıştım. Dokuzunu da kabul etmedin. Aslında iyi de ettin. Birincisinde seni Topal Kâzım'a almaya kalkıştım. Bu sancağın en büyük yalancısıydı. Arafat'a çıktığını, lokman Perende'yi gördüğünü söylüyordu. Orası pek mühim değildi, iyi adamdı ama adı tavuk hırsızına çıkmıştı. İkincisinde seni Safranbolulu Mülazım Bey'e almaya kalkışmıştım. Sen kabul etmemiştin ama adam da o günlerde attan düşerken ayağı üzengiye takılmış, sürüklene sürüklene ölmüştü. Üçüncüsünde seni Haydutoğlu'nun soyundan gelen Musa'ya almaya kalkışmıştım. Yüzü, bortlak kızıl arvana devesinin yüzüne benzediğinden olsa gerek, beğenmemiştin. Keldi. Ama domuz ödünü balla karıştırıp kırk gün yediği için seyrek tüyler çıkmıştı bıngıldağında. Rahmetli, seni istediği o günlerde kuduz oldu, sudan korktu, salya sümük içinde bağıra bağıra öldü. Kara benekli, kırmızı kuduz böceğini bulup yedirselerdi kurtulurdu. Ölmeden evvel kısrağını da kuduz etti. Hayvan bana bir tekme attı, ısırmaya kalkıştı, kıl payı kurtuldum. Dördüncüsünde seni ağırlıklı dost bildiğim Deli Hızır'ın epsem oğluna almaya kalkıştım. Herif üvey anasının üstünde yakalandı, askere gitti, bir daha da dönmedi. Beşincisinde seni Devrekli Cüllah Ali Hoca'yla baş göz etmeye kalkıştım. Allah'ın adını diliyle değil, dudağının ucuyla nazlanarak zikrederdi. Feraset sahibi bir adamdı. Nasip olmadı. Karısının kurbanı oldu. Kadın, üzerine masura geçirilen demir iğle, sırçan iğiyle şişledi rahmetliyi. Altıncısında seni sünnetçi Şükrü'yle baş göz etmeye kalkıştım. Seher yelinin batıdan sürüp getirdiği bir bahar vaktiydi. Adam durup dururken felç oldu. Kurudu, gulyabaniye döndü. İyi adamdı.

Sünneti acısız olsun diye doğan her bebeğin sağ kulağına bağırır, soluna kamet getirir, üç ay sonra da gelir sünnet ederdi."

Cebeli'nin hanımları, Zehra'yı korkulu bakışlarla süzmeye başlamışlardı bile. Felaket sırası fukara Cemal'e mi gelmişti? Gülnaz, müdahale etmemek için kendini güçlükle zapt ediyordu.

"Yedincisi kötü oldu. Seni Lokmagöz Bekir'e istedim. Herif, cehennem odundan azad olmuş bir yüzle yeni çıkıp gelmişti Kastamonu zindanından. Kabul etmedin. Herifin onuruna dokundu. İki gün sonra dağa kaçırdı seni. Nasıl oldu, hâlâ sırrına eremedim. Sen geldin yara bere içinde. Herif gelmedi. Gittik baktık ki ayı parçalamış. Kol bir yanda, bacak bir yanda. 'Takdir-i Rabbani,' dedik, sustuk. Sekizincisinde, Aksefirli Divanından Laz Mahmudoğlu Mahmud'a..."

"Yeter herif," diye çıkıştı Gülnaz. "Bu uğursuz şeyleri anlatıp ocağımıza korku salma. Zehra'yı baş göz etmekten de vazgeç. Milletin felaketine sebep olma. Çoluk çocuğumuz var."

"Bırak anlatsın," diye mırıldanan oğlu Tuluk Yakup'u duymadı Cebeli. Tümen beyini andıran ve buyurup çemkirmekten, dudakları dişlerine yapışan bu dişlek kadını dinlemenin zamanı değildi. "Ha sinek vızıltısı, ha senin çıkışın," dercesine elinin tersiyle havayı iteledi. Zehra'nın yüzüne bakınca kadının iç çöküntüsünü ve darıkmış kuş misali çıkış arayan yüreğini görür gibi oldu.

"Şu zifir dilini bir tutsan," diye çıkıştı. "Olura olmaza konuşmasan. Zehra onların hakkı mıydı? Değildi."

"Hakkı değilse sen niye aracılık ettin?" dedi Gülnaz.

"Ben taş bağır bir adam değilim. Herkese aracılık ederim, insana da hayvana da. Aha bu kapıdan bir eşek girsin, 'Cebeli Bey,' desin, 'Benim gönlüm Gülnaz'dadır. Aracılık et de beni onunla evlendir,' desin, aracılık ederim."

"İnanırım," diye homurdandı Gülnaz. "Kendine sormazsın hiç. Gülnaz neyin nesi, kimin fesidir. Eşeğe de sormazsın."

"Sormam. Evlenen ben değilim. Beni ilgilendirmez. Evlenenler sorsun birbirlerine. Ben aracılık eder, gerisine karışmam." Gönül rahatlığıyla arkaya yaslandı. "İnsan zaten insan olsa aracıları

ortadan kaldırır. İnsan insan değil. İnsan insan olsaydı, zulüm bu kadar cesur, bu kadar zahir olmazdı, ilim de bu kadar metruk olmazdı."

"Ben uğursuz bir kadın değilim Cebeli Emmi."

Cebeli, kendisiyle hesaplaşan ve kıpırdayan her şeye derin bir kuşku ve güvensizlikle bakan Zehra'ya acıdı. Kadının inik gözkapaklarını, tiril tiril titreyen uzun kirpiklerini çocuksu bir duyguyla süzdü. Kapakların kendisine doğru hafifçe aralanışını, gözlerin, zebercet pareleri gibi ışığa cilvelenerek fıstıki renklerden, çakıl ışıltılarına evrilişini dikkatle izledi. Anlattığı gerçeğin, Gülnaz'da doğurduğu gibi Zehra'da da doğuracağı korkudan korktu. Zehra'nın, kendisini uğursuz bir kadın olarak gören Gülnaz'dan ve kendisinden, -kimsesiz, dul bir kadını, bulduğu yeni kurbanın, onuncu defa celladı haline getirme tertibi içinde olduğunu düşünerek- nefret edebileceğinden korktu.

"Sen dünyada eşi menendi az bulunan güzel bir kadınsın. Ben aslında senin o dokuz talipten hiçbirini kabul etmeyeceğini bilen bir adamdım. Senin dirsek göstermeni her zaman sevdim. Onların felaketlere uğramasından da rahatsız olmadım. Felaketler cahillerin kitabıdır, öğretir, gereklidir." Derin derin esnedi. "Onuncu talip de bugün geldi. Bil bakalım kimdir?"

Taliplerini felakete sürüklediği için adı uğursuza çıkan bir kadın olduğunu çok iyi biliyordu Zehra. Herkesin diline düşmüştü. Yürüyüşünü bile konuşuyorlardı. Töre bozan, tertipsiz kıvrılan kalçaların sahibiydi. Onun için kaç yıldır kimse cesaret edip evlenme teklifinde bulunmuyordu. Kimdi acaba bu cesur adam? Cemal mıydı yoksa?

"Onuncu talip, rahmetli babamın en iyi arkadaşının oğludur. Süzgeçli kovayla bin yıl su taşıtsan, başını kaldırıp da bu kova niye su tutmaz, paçalarım niye ıslanır, ben bu suyu niye taşırım,' diye soru sormaz; müşküli güzel bir eşektir, masum bir eşek."

"Cemal mi," diye gülümsedi Zehra.

"Aferin hanım kızım, İyi bildin," dedi Cebeli. Herkesin aynı anda gülümseyerek bakışmaları, hoşuna gitti. "Dokuz talibin teklifini geri çevirmiştin. Cemal'in teklifine tebessüm eyledin. Ben bu

tebessümü, hayra yorarım. Cemal'e zaten, 'Gönlünü gen tut, bu işi oldu bil,' demiştim."

Bir daha gülümsedi Zehra. Bu son gülümseyişin, kadını tüm zerreciklerine kadar sarıp sarmaladığını sandı Cebeli. Kadının gücünün gülüşünde olduğunu düşündü.

"Güzelliğin on kat arttı. Demek ki bu iş oldu. Gel o zaman elimi öp."

Dengesine hâkim, uslu, çılgın ve güzel bir edayla gülümsemesini sürdürdü. Kalkıp elini öptü Cebeli'nin. Durumu sessizce izleyen ev halkı, Zehra'nın bir tek söz bile söylemeden kalkıp Cebeli'nin elini öpmesini anlamlandırmaya çalışıyordu.

"Hadi hayırlı olsun. Bir parça öd ağacı olsaydı da ateşe atsaydık. Şimdi git yarın sabah gel. Sen, ben, Kör İmam, Kör Cemal oturur, nikâh işini hallederiz. Ondan sonra berhaneni sırtlar, kızınla beraber Cemal'in evine gidersin. Gökyüzüne bir yıldız daha eklenir."

Zehra, sevinçle dışarı attı kendini. Her şeyin iğneden ipliğe değiştiğini sandı. Yokuş yukarı, denizi olduğu gibi görebileceği tepeye doğru koştu. Kuş gübresi, çürümüş yaprak ve reçine kokan koruluğa daldı. Oturup akşam güneşinin batışını, denizi ve Maden Kumpanyasına ait Nümayiş gemisinin kömür yüküyle ağırlaşan seyrini seyre koyuldu. Renkler sevincinden doğurmuş, gökyüzü bereket ve ışık sofrasına dönüşmüştü. Güneş yalnızlık kubbesini az sonra terk edecek, sevincinden parçalanarak sayısız yıldıza dönüşecekti gökkubbede. İşte mutluluk buydu; her insanı parçalıyor, binlerce insana dönüştürüyodu. Minnacık çiçeklerin, kuru yaprakların üzerine uzandı sırtüstü. Damıtılmış ruhsal acıların biçimlendirdiği bir duyguyla avuçlarını göğüslerine bastırdı. İnsanın her zerreciğinde sevda vardı. Bu sevda bazı insanlarda uyanıyor, yangına dönüşüyor, bazı insanlarda ise uyuyordu. Cemal'de bu yangının büyüklüğü ne kadardı acaba? Gül göbeği gibi katmerleşip kızaran gökyüzünden çıkıp geliyorlardı kuşlar; gagaları bereketle yüklü, dalga dalga, sürü nağmeleri halinde. Sevda taşıyorlardı yuvalarına. Yuvasına sevda taşıyan kaç kadın vardı bu köyde? Kovanına sevda taşıyan, peteklerini sevdayla dolduran kaç erkek vardı bu köyde?

Hayır, bu köyde sevda yoktu. Sevda ölmüştü. Sevdanın çürüyen cesedinden yalnızlık, umutsuzluk ve acı doğmuştu. Bu ses, bu miyavlayış da neyin nesiydi? Eş aramaya mı çıkmıştı bir yaban kedisi? Köpekler niçin havlıyordu? Analarından ekmek isteyen çocukları mı duymuşlardı yoksa?

Yoğun iç sesleriyle birlikte kalkıp eve, yarın akşam terk edeceği ölü ruhlar mezarlığına, doğru inişe geçti. Meyve ağaçlarını, taflan kümelerini çevreleyen çitin önünde durdu. Evin, tahta, taş, saman ve balçıkla yapılmış, yılların çilesine dayanamayıp içe doğru bel vermiş duvarına baktı. Duvarın durumundan dolayı güçlükle açılıp kapanan kapıdan içeri süzülürken, "Kumru!" diye seslendi. Kızı yoktu. Arkadaşı Kel Kız'la birlikte kuş yuvalarındaki çıplak civcivleri, çilli yumurtaları görmeye gitmiş olabilirdi. Evlendiği günden bu yana saklayıp önemli günlerde giydiği ve yarın sabah da giyeceği entarisiyle püsküllü, kırmızı pabucunu çıkardı hemen. Her zamanki yamalılarını giydi. Boşalan un çuvalını, sönmekte olan ocağı, evin dayanılmaz yoksulluğunu süzdü. Hüzünlendi.

HER İNSAN BOYNUZLUDUR

Ne kadar muhteşemse boynuzun
o kadar az fark edersin onu.

Nikâh işlemi bittikten sonra Elvan imamı sakalını sıvazlayarak, "Nasıl, iyi oldu mu?" dercesine Cebeli Bey'e baktı. Gediklerini kapatan, boşluklarına rehavetle yayılan Bey, imamın iç sesini duymuşçasına kafasını kaldırdı, sessizliği anlamlandırmak için bir şeyler söyleme ihtiyacı duydu.

"İyi oldu," dedi, içinden gelmeyerek. "Cemal bu köyün hiç yaprak dökmeyen bir ağacıdır. Zehra da öyledir. Ayağını bastığı toprağın sesini dinler. Hain kadın değil." Zehra'nın pürüzsüz, fildişi sadeliğinde gülümsemesi hoşuna gitti Cebeli'nin. "Hain kadınları sevmem. Önüme çıkarsa yolumu değiştiririm. Önümde uçurum varsa, gidecek bir başka yerim de yoksa hain kadına doğru gitmem, kendimi uçurumdan aşağı atarım." Sözünün etkisini anlamak için kadınlara kaydırdı bakışlarını.

"Makbul ve münasip bir tutum," diye mırıldandı imam. Tespihini çıkarmak için elini sık dokunmuş, sağlam tefeli bezden dikilme cübbesinin cebine soktu. Kısacık, bozaç sakalını sıvazladı. "Devir iyiydi, Cebeli Bey, çöreğinde çiği yoktu, terazisi sağlamdı. Devirle oynadılar. Terazisini, ahlakını bozdular."

Kerevetin üzerinde yan yana oturmuş, sırtlarını eski bir Gürcü halısına dayamışlardı. İmamın, sohbeti farklı bir mecraya kaydırmak istediğini düşündü Cebeli.

"Ahlak eskiden de bozuktu," dedi.

"Öyle deme Cebeli Bey, zina çoğaldı."

"Zina Kalû belâdan beri vardı. Her insan, hoşlandığı birçok insanla hayalen zina gerdeğine girer. Bu bakımdan her insan boynuzludur."

"Haşaaa," diye çıkıştı imam.

Cebeli ile imamın karşısında, yere serilmiş bir hasırın üzerinde oturan Cemal, "Saçmalamaya başladın yine, Bey'im," diye iç geçirdi sessizce. Cebeli'nin imalı ve tehlikeli şeyler söylediğini sezen evin büyük hanımı ise huzursuzlandı. Follukta gıdaklayan tavuğu susturmak için bağırmak geldi içinden."

"Birçok insan boynuzunun farkındadır," diye sürdürdü Cebeli. "Farkında olmayan da var, zevat-ı izam gibi. Ne kadar muhteşemse boynuzun, o kadar az fark edersin onu."

Cebeli'yle çatışmayı göze alamayan imam, daha fazla günaha girmemek için gitmek zorunda hissetti kendini. Cebeli'yle baş etmenin yolu yoktu. O, günahkâr kulun hoşlanıp da Allah'ın hoşlanmadığı kelamları harcamaya devam edecekti. Ona susarak suç ortağı olmak doğru değildi.

"Yapacak işlerim var, haydi selametle kalın."

İmamın yapacak hiçbir işinin olmadığını imamdan daha iyi bilen Cebeli:

"Çok çalışıp helak etme kendini, yaşlısın," dedi.

İmamın gidişiyle evin ferahladığını hissetti Cebeli. Dünyanın da hayırlı bir gidişle ev gibi ferahlaması gerektiğini düşündü. Kilim kılıflı yastığı koltuğunun altına alıp ayaklarını uzattı. Aşağıda, duvarın dibinde, yan yana oturan Zehra ile Cemal'i süzdü, kerevetten.

"Evlendiniz, hadi gözünüz aydın," diye esnedi.

"Sayende beyim," dedi Cemal. "Senin ettiğin iyiliklerin altından nasıl kalkarım ben."

Sesteki saflık ve içtenlik, koygun ve kıvançlı bir havaya soktu Cebeli'yi.

"Ettiğim her iyilik, karabasanım oldu, uykumda sıkboğaz etti beni." Bu sözü ağzından niçin kaçırdığını anlamaya çalıştı. Yayla

yeli gibi hafif bir üzüntü yalayıp geçti yüreğini. "Beni gözünüzde büyütmeyin. Hiçbir şey yapmadığım halde günah işleyen bir adamım. Bilmem, belki de insanların yapmak isteyip de yapamadığı şeyleri temsil eden bir adamım. Emin değilim." Sustu. Kalaylanmış bakır tasların seslerini dinledi. Küçük kadına, yoğurtlu çorba yapması gerektiğini hatırlatmak istedi. Belki yaparlar diye vazgeçti hatırlatmadan. "Maden çıktı, ortalık hareketlendi. İhtiyarlıkta sığınmak için gençliğimde yarattığım hatıralar da hareketlendi. Tanımadığımız adamlar, Hırvatlar, Karadağlı ustalar, evler yapıp buralara yerleşmeye başladılar. Kastamonu'dan, Bendereğli'den Urumlar, Kırım'dan Tatarlar, Filyos'tan, Devrek'ten de Ermeniler gelmeye, idare kurmaya başladılar. Bir idare de siz kurun halli halince, çocuklarınızın rızkını temin edin."

"Sağ olun beyim, sayenizde hepsi olur inşallah," diye mırıldandı Cemal.

"Bilmem," dedi Cebeli, esneyerek. Avucunu kesişen, alakasız düşüncelerin aydınlattığı alnına bastırdı. "Evlendiniz, evlilik mağarasına girdiniz. İyi oldu. Evlilik, bir öküzle bir ineğin bir boyunduruğa koşulmasına benzer. "

"Doğrudur," diye güldü Cemal.

Gülümsemesinden, Zehra'nın da "Doğrudur," dediğini çıkardı Cebeli. Kadının gülef yaprağı gibi terleyişini, sevincine yordu.

"Çektikleri arabanın içinde, çoluk çocuk, davar doluk var. Berhane var. Öküzün bastırıp ineği zorlamaması lazım. İneğin de gayret etmesi, geride kalmaması lazım. İnek geride kaldı mı boyunduruk kafasından çıkar, öküz güç duruma düşer, araba ineğe kalır, yolda kalır." Bakışlarını kapının üstüne yerleştirilen ve boynuzları kara sabun taşı gibi parlayan kuru boğa kellesine doğru çevirdi. "Aslına bakarsanız, her aile, bir sığır sürüsüne benzer. İneği, danası, boğasıyla bir idaredir, her aile. beraber yayılır, beraber otlarlar."

"Aileyi sığır sürüsüne benzetmen hiç doğru değil, herif," diye çıkıştı Gülnaz Kadın. "Olur olmaz konuşma. İmamı da kaçırttın. Ayıp oldu. Aile sığır sürüsüymüş. Ailede akıl var, ahlak var. Sığır sürüsünde ahlak mı var."

"Sığır sürüsünde zina var mı?"

Soru, sessizlik ve şaşkınlıkla karşılandı. Sabahtan beridir kumalarıyla sürtüşen ve patlamaya bahane arayan Gülnaz, "Yeter Cebeli," diye bağırdı. "Senin deliliğinden yıldı bu ev."

Cebeli sustu. Her kadının ani çıkışında yüreğe hançer ucu gibi dokunan, birikmiş bir öfke ışıltısı vardı. Ama bu, ışıltıyı da aşan bir durumdu. Titreyen elleri görünce cebelleşmeyi göze alamadı. Kadının hırsı ve iştahı, deveyi havuduyla yutabileceği bir düzeyde görünüyordu. Cebelleşse, tartışsa bile ne diyecekti bu kadın? Sonu olmayan ve her şeyi yutan muhteşem bir zaman mefhumu içinde olduğunu unutacak, yaşadığı ve kendi kafasının içi kadar daralttığı, zavallı bir zaman zerreciğini bir kere daha yüceltip gülünç duruma düşecekti. Susmayı da yediremedi kişiliğine. Diğer nesnelerin işini zorlaştıran, kazaen yaratılmış gereksiz bir nesne gibi hissetti kendini. Kadın, suçlamasını sürdürüyordu. Oğlu Tuluk Yakup'a baktı. Çocuğun da kendisi gibi acı çektiğini düşündü. İç dünyasındaki baş döndürücü değişimleri, topluma uyum ahlakıyla zapturapt altına almanın, onlara hayat hakkı tanımamanın verdiği sıkıntıyla, 'Zavallı Yakup,' diye iç geçirdi. "O da benim yürüdüğüm yolda yürüyecek; babasının ruhunu, onun günah saydığı, yapmak isteyip de yapamadığı şeyleri yaparak huzura kavuşturma cesaretini gösteremeyecekti."

Gülnaz, söylene söylene dışarı çıktı. Ocağın yanında oturan ve Cebeli'nin konuşmalarından rahatsız olmayan diğer kadınlar, durumdan memnun görünüyorlardı. Cebeli ferahlamak için kadınların edasındaki güçlü iyimserliği seyre koyuldu; elini Zehra'yla Cemal'e doğru kaldırarak:

"Şimdi kalkın gidin," dedi. "Zehra'nın eşyalarını, kap kaçağını o kötü, gacurga evden alın, Cemal'in evine götürün. Bu iş bitsin." İmrenerek süzdü yeni evlileri. Aynı kökten çıkan bir çift çiçeğe benziyorlardı. Hayat, bunların mutluluklarının farkında mıydı acaba? Hayat güç durumdaydı. Hiçbir şey istemeden, insanlara kendini eşit ve cömertçe sunan ama insanlar tarafından hoyratça yağmalanan hayat, yağmanın açtığı derin kuyulara düşen ruhların bitip tükenmez acılarıyla uğraşıyordu. "İdarenizi kurun. Sıkıntı bastığında

da tepelere çıkın, firil firil esen serin rüzgârlara verin bağrınızı. Her insanın her gün bir yerleri yıkılır. Eğer o insan enkazını kaldırmazsa orası çiçeklenmez. Yıkıntılarımı zamanında kaldırmadığım için azametli bir enkaz haline geldim. Şu halime bakın. İbret olsun."

"Haşa," diye mırıldandı Cemal, ayağa kalkarken.

Evden ilkin, çiçek bahçesini andıran, taptaze bir coşkuyla Zehra çıktı. Cebeli'nin elini öptüğü için az bir gecikmeyle Cemal izledi onu. Ladin ağaçlarını geçip gaşal dedikleri kuru mısır dallarının kapladığı bir alanda durdular. Sessizliğin, hayretin ve hayranlığın gözüyle gülümsediler karşılıklı. Beklenmedik bir güzelliğin, beklenmedik bir anda ortaya çıkışı karşısında duyulan çarpıcı şaşkınlık egemendi gülümseyişlerine. Konuşmadan, aynileşen iç seslerini dinleyerek Zehra'nın evine gittiler doğruca.

Tahtaları pişmiş kil tabletlerini andıran, çatlakları çaputla tıkanan ve insanı yitik seslere, yarılmış, sızlayan anılara doğru çeken köhne kapıyı iterek içeri girdiler. Kucağında, çaput bebeğiyle ocağın başında oturan Kumru Kız, bakışlarını kedinin gözlerinden anasıyla Cemal'e kaydırdı. Kızına söyleyeceği ilk cümleyi kafasında belirginleştirmeye çalışan Zehra, onun ilk önce Cemal'e hoş geldin demesini bekledi. Kumru ayağa kalktı, yumuşacık bakışları ve eve yayılan gülümseyişiyle "Hoş geldin," diyerek, elini öptü Cemal'in. Cemal her şeyden önce Hurşit'in babasıydı. Hurşit ise su mavisi bakışlarıyla insanın içini aydınlatan, insandan hiç eksik olmayan hoş bir ışıktı.

"Kızım ben bugün Cemal'le evlendim. Cemal artık senin babandır. Eşyalarımızı toplayıp onun evine yerleşmeye geldik."

Hurşit'le aynı evde yaşama arzusunun aniden gerçekleşmiş olmasına inanamadı. "Cemal artık senin babandır," sözüne takıldı kafayı. Sevmedi bu sözü. Cemal, köyün en güzel çocuğu Hurşit'in babasıydı. Hurşit kardeş değil, sevgiliydi. Ferahlatıcı, ilginç duygularla ayağa kalktı.

Cemal, eğilen merteklere, karın veren çatlamış duvarlara bakarken evliliğinin Zehra'yı ve kızını kesin bir ölümden kurtardığına inandı. Her evlilik acaba bir kurtarma hareketi miydi? Evlilikler bir

zaman sonra bu evin düştüğü duruma mı düşüyorlardı yoksa?

"Bir uçtan başlasak," diye mırıldandı Cemal.

"Fazla bir eşya yok," dedi Zehra. "Sen yatakları sırtla götür, ben de kap kacakları toplayayım. Kilerde biraz mısır var, biraz da yağ. Bir çuval bulsam da..."

"Bende çuval var, getiririm," dedi Cemal. Yatakları hemen yerdeki hasırın üzerine indirdi. Yataktan yayılan kuru çiçek ve dul kadın kokusunu, tarifsiz mutluluklar içinde çekti ciğerlerine. Yaşamın biraz daha aydınlandığını, yumuşadığını ve kolaylaştığını duyumsar gibi oldu. Tümünü hasırla sarıp sarmaladı. Kaldırıp omzuna oturttu. Göz göze geldi Zehra'yla. Kadının yüzüne yayılan ışığa ve sağ yanağında bıçak yarası gibi açılan gamzesine baktı. Omzundaki ağırlık hafifledi.

"Sen eşyaları derle toparla ben şimdi gelirim," diyerek dışarı attı kendini. Dalın yaprağın, taşın toprağın hiç bu denli aşk ve ışık içinde olmadığını düşündü. Karşılaştığı köylülerin selamını, sorularını bile onları geçtikten sonra fark edebildi.

Cemal, anasıyla yüz yüze geldi kapının önünde. Hayal ve kahır yüklü yamaların renklendirdiği entarisi içinde korkuluk sırığı gibi duran kadın, oğlunun omzundaki yatak yükünü görünce:

"Sana şükürler olsun yerin göğün güzel Allah'ı," diye mırıldandı. "Allah olalıdan beri siftah yüzümüze güldün." Cemal'in arkasından içeri girdi hemen. "Ufak odaya indir yatağı Cemal. Büyük odada çocuklarla beraber ben kalırım."

Her zaman olduğu gibi anasının dediğini yaptı Cemal. Yatağı indirdi, "Hadi gözün aydın ana," diyerek elini öptü. Evlenen Cemal değil de Elif Kadın'mış gibi bir durum çıktı ortaya.

"Kadının hasını buldun oğlum, hasadın hasılatın düzelir gayri."

"Senin de işin kolaylaştı ana. Bundan sonra rahat edersin."

"Gönül ilkin gelini değil, gönlü arzu eder, oğlum. Benim işim zor. Sen kurtuldun ya beni boş ver. O da kurtuldu dulluktan. Her sabah gider, dağın domalıp çıkan sivrisine otururdu. Oturacağı yeri buldu, gitmez gayri."

Aklı fikri Zehra'da olduğu için anasının ne demek istediğini anlayamadı Cemal. Mutluluktan ışıyan kendi yüzünü görür gibi oldu anasının yüzünde.

"Bekleme oğlum, git geride kalan eşyalarla karıyı al gel," diyerek hasırı açıp yatakları süzdü. Diz çöktü, kokladı. "Bir karının içi çiçek bahçesiyse, işi çiçektir."

Cemal dışarı çıktığında, anasının sözüyle yan odadan gelen çocuk sesleri yankılanıyordu içinde. Madenkeşin kazmasına benziyordu güzel söz, insanın iç cevherlerini açığa çıkaran...

Birkaç sefer daha yaptı Cemal. Zehra'nın viranhanesini birlikte temizledikten sonra, üç tavukla iki keçiyi alıp geldiler. Elif Kadın, evin gelinini kapının önünde karşıladı. Bereketli, barışık bir gülümseyişle, Zehra'nın terk edilmiş ev tozu ve ter kokan yanaklarından öptü.

"Cemal sana hayırlı olsun kızım. Felek onu yer altının yanar taşında, seni de ocakbaşında kocaltmaz inşallah." Zehra'nın gülümseyerek el öpüşünü, başlayan yeni yaşamın uğuru olarak yorumladı. "Arı çiçeğini buldu, artık herkes rahat eder." Bakışları Kumru'ya kaydı. Kızın yanaklarını öperken, "Bu ceylan yavrusunu da Hurşit'le baş göz ettik mi, bu boklu dünyanın yüzü güler biraz."

Zehra hemen Kumru'yla birlikte küçük odayı düzenlemeye koyuldu. Az sonra da Hurşit döndü. Ormandan eşeğine yükleyip getirdiği odunları evin arkasına yığarken içeriden gelen seslere kulak verdi. "Düş mü görüyorum acaba, ne çabuk oldu bu iş," diye iç geçirerek kafasını salladı. Nabzının hızlandığını, havlayan köpeğin sustuğunu, eşeğin kulaklarını dikerek içeriden gelen taze sesleri dinlediğini fark etti. Sevinç ve meraktan afallamış kocaman bakışlarla çevreyi süzdü. Eşeği olduğu yerde bırakıp, biçilmiş ot kokusu, sürpriz ve duygu cümbüşü içinde köşeyi döndü. Kapıya yöneldi. Nenesi Elif Kadın'la karşılaştı.

"Haydi gözün aydın Hurşit, senin de kısmetin açıldı. Gökten nur parçası bir kız da sana indi. Cemal'le Zehra küçük odayı aldı. Allah da beni çocuklarla beraber büyük odaya attı. Ortadaki oturma odası da Kumru'yla sana kaldı. Herkes uyuduğunda yatağından

sıyrıl, git kızın koynuna gir. Sevginin yaşı başı olmaz. Sevginin niyeti sevgidir."

Nenesinin güzel sözlerini, sevinç belirtisi göstermeden, sessizlikle karşıladı Hurşit. Sevincini sessizliğinde yaşamak hoşuna gidiyordu.

İki katlı evin üst katı süpürüldü, düzene sokuldu. Keçilerle tavuklar, alt kattaki ahıra, inekle dananın yanına alındı. Kocakarı, akşam yemeğinden sonra, Cemal'le Zehra'nın davranışlarını dikkatle izlemeye koyuldu. Uykunun gözkapaklarını ağırlaştırdığı an gelecek, sülalenin ocağı döl bereketiyle şenlenecekti. Karanlığın bağrındaydı bereket, zifaf karanlığının. Karanlık koyulaşacak, köyün en güzel kadınını, Allah'tan başka kimsenin göremediği o güzel cinler, narin elleriyle, tepeden tırnağa süsleyecekti. Süslemekle kalmayacak, kanını cin ateşiyle tutuşturup Cemal'in üzerine salacaktı. Kocakarı ilkin, Zehra'nın kalçasına benzettiği, yuvarlak, kızgın ocak taşına baktı. Bakışlarını taşın dibinde, kafasını ön ayaklarının yumuşaklığına veren kedinin, ışık cinneti gözlerine çevirdi. İnsanı tatlı günahlarla ayartan ateş cinlerinin ocağıydı bu gözler. Karanlık koyulaşır koyulaşmaz bu gözler ateş mahşerine dönecek, cinler bu mahşerden çıkıp karanlığa karışacaklardı. Her güzel insanın içi cin cennetiydi. Bir zamanlar, Padişah'a başkaldıran, bu havalinin hükümferman ayanı Ali Molla'nın da içini cinler basmamış mıydı?

Karanlık, toprağın ve tüm yaratıkların yükselen iç çekişlerini yüklendi usul usul. İpek bir tül gibi iniverdi gökyüzünden. Herkes bir şeyler olacakmışçasına bakışlarıyla anlaşarak çekildi odasına. Ev sessizleşti.

Kocakarı, yan yana uyuyan çocukları süzdü. Kalktı, iki odanın arasında yer alan oturma salonuna geçti. Pencerelerin önünde, boydan boya uzayan sedir, ocak ateşi ile pencerelerden giren ay ışığının arasında bir dev mezarı gibi görünüyordu. Sedirin bir başında Hurşit, diğer başında ise Kumru uyuyordu. Kumru'nun yüzünü yalayan alev aydınlığından ürktü. Kedi, erzak ve kap kaçakların konduğu, herkil denen dolabın önünde fare pususuna yatmıştı. Kocakarı, bir çift yakut parçasına, kedinin gözlerine baktı ürpererek. Karanlığın,

cin ışıltılarını açığa çıkaran, ruhu uyaran, ıslah eden kutsal gücü karşısında hiçleştiğini hissetti. Şu kapının ötesinde şimdi neler oluyordu? İlk birleşmeye neden gerdek gecesi diyorlardı? İnsanın insanı karanlık gibi yuttuğu bir gece miydi bu? İnsanın insanı, insanın insandaki güzel karanlığı anlamaya çalıştığı bir gece miydi bu? Bir Halil İbrahim bereketi, bir zevk sofrası mıydı yoksa?

Kocakarı, patates ve meşe külü kokan pütürekli ellerini yanaklarına bastırıp zifaf kapısına doğru ilerledi. Uyuyan çocukların düşlerinde gezindiğini sandı. Durdu. Kedi kendisini mi izliyordu yoksa? Kedinin, hasır döşeli ahşap zeminde, gezinen çıplak ayaklarını dikkatle izlediğini düşününce ürperdi. Sessizce süzüldü. Kapıya dayadı kulağını. Soluğunu kesti. Yaşlı yüreğinin kapıyı dövdüğünü sandı. Hayret. Kapının ötesinden fısıltılar, iç çekişler, isterik inleyişler gelmiyordu. "Cemal, geberdin mi Cemal, ne bu hal?" diye bağırmak geldi kadının içinden. Kendi geçmişine savruldu birden. İlk gerdek gecesinde kocasıyla birlikte yaşadığı ses ve zevk fırtınasını, yatağın çöküşünü, yatağın altında folluğa yatan tavuğun acı acı bağırışını, kapıda bekleyenlerin telaşla içeri girişini anımsadı. Soluğunu kesip sessizce dinledi yeniden. Tüm güzelliklerini yitirdiğini, o günlere artık dönemeyeceğini ama kulağına gelecek güzel seslerin kendisini o günlere geri götüreceğini düşündü. Bir ara kapıyı tıklatıp, "Öldünüz mü, başlasanıza," demek geldi içinden. Kulağını kapıdan ayırdı. Bacaklarına sürtünen kediyi, ölmüş kocasının tütün kokan sıcak sakalı olarak düşündü. Döndü, uyuyan çocuklara, uyuyan dünyaya doğru yürüdü.

KÖRNEFES

Koca dünyada bu ocağı kurtaracak
bir kanarya kuşu bulamadılar mı?

Yağmur aniden bastırdı. Üzülmez Deresi ile Kokasu'nun çatağında, tahta iskelede, katır katarlarının getirdiği kömürleri kayıklara yükleyen işçileri bir telaş aldı. Yağmurun kamçı gibi inen hışmından korunmak için küfelerini, bellerine inecek şekilde kafalarına geçirip yan yana dizildiler. Yağmur, çıplak ayakları saran kömür tozlarını, sıcak ter kokularıyla birlikte, iskele tahtalarının aralarından denize akıttı. Kumpanya'nın, Tophane-i Amire'ye kömür götürmek için açıkta bekleyen ve kayıkların iskeleden getirdikleri kömürlerle yarı yarıya dolan Vasıta-ı Ticaret vapuru, iskeledeki işçileri sirenle uyardı. Küfeler, kafalardan çıktı, yükleme işleri yeniden başladı.

Deniz, kıyılarda, çayların getirdiği envai çeşit çiçek, ot, bıçkıhane talaşları, değirmen artıkları ve kömür tozlarıyla renk değişimine uğradı. Ereğli ve Bartın tersane sahiplerinin, kömür aramak için araziye saldığı gezginci insanlardan bir tanesi, elindeki kazmayı, topraktan damar şeklinde yeryüzüne çıkan ve yağmur sularıyla pırıl pırıl gülümseyen kara taşa vurdu. Kopan parçayı, "Kulun Cakraz Memed'i kem nazardan esirge Rabbim," diyerek torbasına koydu adam. Kıyı boyunca uzayan tepelere, ağaç denizine sis çöktü. Dört horozla üç tavuğa dikti dikkatini, çalıların arasında pusuya yatan bir tilki. Çalıştırılmak için ocağa yeni getirilen, turna kırı, peçeli bir kısrak, baca ağzından yer altına girerken durdu, karanlığa ve bezir lambasına bakarak kişnedi. İnadını ve tüm gücünü kafasında topladı. Kantarmasını, küfecinin elinden kurtararak, can havliyle

baca ağzından fırlayıp yokuş yukarı koşmaya başladı.

Yağmurun kışkırttığı toprak kokusu, galeriye ve ayaklara yayıldı. Külüngünün deminden beri boşa işlediğini, damarın direndiğini anlayan Devrekli Bayram, tavandan damlayan suların altında, yüzükoyun uzanıp çöken moralini ve terli alnını avucuna gömdü. Derin bir nefes aldı ve ocağa dolan kokuyu yağmura yordu. Geleceğe dair güzel şeyler düşündüğünde, kazma aydınlanıyor, karanlığa ve kara damara şevkle iniyor, sır perdesine bürünen şeyler, bilinen şeylere, kağşayıp gürül gürül inen ve içinde ateş barındıran kara elmas bloklarına dönüşüyordu. Ama şimdi sökemediği sert bir yere gelmişti. Karşı konulamaz, bilinmeyen kör bir zorunluluğun kölesi gibiydi. Ocağa ve insana dair hareketler, konuşmalar, kafasına ve duygu aynasına, net ve doğru olarak yansımıyor, tüm bunlar, bilincinin dışında, bilincinden bağımsız değillermiş gibi görünüyor, Bayram'ı nesneleştiriyor, duyum karmaşasından ibaret, yarı uykulu, alık bir ruha dönüştürüyordu.

Ocakta, kazma vuruşlarının yarattığı ürkütücü, dayanılmaz bir sessizlik vardı. Hayat, üç boyutlu küresel bir alan olmaktan çıkmışa benziyordu. Sessizlik, geçmiş ve gelecek zamanı yutmuş, şimdiki zamanı sistemli kazma haraketlerine kilitlemiş, kazmacıları silik gölgelerden ibaret figüranlara dönüştürerek kendi doğalarına yabancılaştırmış gibiydi. Direkleri, direksiz yerleri, fareli karanlıkları, mumları süzdü Bayram. Kömürün patlamasından, tavanın çökmesinden korktu. İç çöküntüsünü dinlerken durdu, terleyen kömür katmanlarına, yalancı tavana ve galeriden gelen küfecilerin konuşmalarına kulak verdi.

"Kısrağı kaçırdık. Boşnakoğlu Hasan, inşallah yakalar da getirir."

"Onu yakalarsa Koz Köylü Şakir yakalar."

Pizolit, kireçtaşı, kumtaşı ve kömür kırıntılarının oluşturduğu moloz yığınına tükürdü. İhtiyatı elden kaçırıp yarıldığı anlara özgü o ünlü kaş çatışı ve de sorgulayan, kuşkucu dikkatiyle çalışanları süzdü. Neccar Necmi'nin yüzü canlandı gözlerinin önünde. Yılankavi katmanların arasında kazma sallayan, ter gözeneklerinden nefes alan insan soyu, eninde sonunda, açtığı karanlık deliklerde,

tünellerde tükenecek, kendi hırsı, hasediyle baş başa kalıp geberecekti. Işık, Kör Cemal'in terli ensesinde aynalaşmıştı. Hayret, bu adam da evlenmişti. Evlenen her insanın gücü iki kat azalır, şerefi de iki kat artardı.

"Evlilik nasıl bir şey Cemal gardaş?"

Soru, kazmacıları canlandırdı. Ocağın hamam havası, serinledi, yitirdiği bilincine kavuşur gibi oldu. Dingil Ali, ağzında ağırlaşan, ağırlaştıkça da dilini ayartan birikmiş sözlerini, sessiz, serseri bir gülümseyişe dönüştürdü. Kolunun yeniyle alnını silerken:

"Evlilik güldür gül," dedi. "Mor dikenli, kokusuz bir gül. Uzaktan bakınca kokar sanırsın. Burnunu değdirdiğinde iş değişir."

"Hele bir de gülün katmerleri arasında gizlenen birkaç eşekarısı varsa, vay burnunun haline," dedi Salman.

Kavranmaktan ve anlaşılmaktan öcü gibi korkan hayat, sözün cilvesiyle gülümseyip hayal ve muhabbet üretmeye başladı. Yıllık üretimin yirmi bin tonluk seciyesi gevşedi. Emin Emmi, ortaya hoş fikirlerin atıldığını fark etti birden. Yan yatarak çalışıyor, köpeğinin ölümüne gözyaşı döken karısını düşünüyordu o anda. Derin bir nefes aldı, durdu. Kafasında uyanan düşüncenin ışıltısı, kararmış, çıplak ayaklarına vurdu. Tavan bağları arasında sabahleyin gördüğü farenin başına benzetti, sol ayağının başparmağını. Doğal içgüdülerini özgür bırakan, matrak bir adam havasıyla, "Evlilik şakaya benzer," diye mırıldandı. "İyi evlilik, iyi şakadır; dudakları öpüştürmekle kalmaz, sözleri de öpüştürür. Kötü evlilik de kötü şakadır. Su çevleğidir, karıyla kocayı çöp misali çevirip durur bir ömür."

Ocak, mülayimleşti; sinirsi, kuru, kadit havasından sıyrılıp kendine geldi.

"Yahu hele durun, ben size sormadım, Cemal gardaşa sordum," diye çıkıştı Devrekli. "Hemen atıldınız ortaya."

Cemal, çalışmanın dışında, tüm davranışların yasaklandığı ocak gerçeğini ciddiyetle benimsediği için konuşmama eğilimindeydi. Gelgelelim konuşmalar, hayal ateşini canlandırmış, Zehra'nın gülümseyen, sakin, aydınlık ağzı, tüm çekiciliğiyle belirivermişti bu ateşin aynasında. Yeni bir şey görmüş, keşfetmiş gibi,

cehaletinin ürkütücü derinliğini hissetti ve gülümsedi.

"Evlilik nedir? İdaredir. İdare de dirliktir, düzendir," diye mırıldandı güçlükle.

Cemal'in, beyin ve ruh biyokimyasını harcamış, kuru bir kelleye sığınmış gibi lafı geveleyişi, hiçbir etki yaratmadı; kazma vuruşlarının, kömür tozu ve hafif metan gazının yarattığı sıkıcı havada eriyip gitti. Küfecilerin ocağa girmesiyle de sohbetin seyri değişti. Öksürerek ayağın giriş yerine dikildi Tapbasan Şükrü, kellesini kümese sokan aç bir tilki gibi yutkunarak bakındı.

"İçerde körnefes var beyler," dedi. Yanı başında, Cebrail'in gökten indirdiği, eşekten büyük, katırdan küçük, Burak'a benzer, genç, kendi halinden memnun, sempatik bir katır duruyordu. "Çenelerinizin belasını çektirirler size bir gün."

Hurşit, sırtında sepetiyle, Tapbasan'ın arkasında bekliyordu. Boynunu uzatıp babasına baktı korkuyla. Yemeden içmeden kesilmiş, çalıklamış gibi bir hali vardı çocuğun. Babasına bakarken ocak idaresinin önündeki yaralılar canlandı hayalinde. Hırvat ve Karadağlı ustaların ateşnefese ve göçüğe dair anlattıkları ürkütücü hikâyeleri anımsadı. Sökülen kömür yığınları içinde kaybolan ayakları aradı bakışlarıyla.

"Hani bu ocağa bir kanarya kuşu vereceklerdi?"

Dingil Ali'nin, titrek bir sesle ortaya attığı bu soru, kazmacıların karanlığında uyuklayan kadim korkuyu dürttü, harlandırdı. Dingil'in her zamanki asi sesi neden titrek çıkmıştı? Gerçekten, ciddi bir durum mu vardı? Çalışmayı, düşünmeyi ve konuşmayı aynı anda sürdüren kazmacılar, kanarya kuşunu hayal etmeye başladılar. "Yeter Şinork, sözü öğüştürme, kısa kes!" uyarılarından dolayı, deminden beri konuşmayan Şinork:

"Vardı bir kuş benim, kanarya," diye açıldı. Verdi Nikola Hutman, verdi bize. Yaşardı kafesinde. Asardık direkten. Varsa ocakta gaz, varsa körnefes, çatallanırdı avazesi, kesilirdi sesi. Anlardık var bir bela. Kaçardık ocaktan. Kaçardık kuyu dibine."

"Koca dünyada bu ocağı kurtaracak bir kanarya kuşu bulamadılar mı bu reziller," diye mırıldandı Salman.

Şinork, hikâyesini sürdürürken, Dingil Ali, zaman kavramından kopup yerin sırrına yönelmiş tek boyutlu bir uzamdan, daracık kara bir delikten, kara bir kurtçuk gibi sürünerek çıktı; pasaklı soyuntularının üzerinde oturdu. Goya'nın oturmuş, çıplak devi gibi başını arkaya çevirip, Şinork'a bakarken, "Benim de bir kanaryam var, Şinork," dedi.

"Getir ötsün, ocağa."

"Getirsem de o serseri bu cehennemde ötmez. Karımın gönül kafesinde öter. O öttüğü zaman da karımın sesi, Çerkes ipeği misali yumuşar."

Hurşit'ten ve Kör Cemal'den başka herkes, Dingil Ali'ye ait kuşun cinsi üzerinde farklı şeyler düşünmeye başladı. Gülenler, kikirdeyenler oldu.

"Benim kuşum öter mi burda," dedi Hurşit.

Çocuğun bu çıkışı, kazmacıların gerilimlerinden boşanarak kontrolsüz kahkahalarla sarsılmalarına yol açtı. Başlarını çevirip Hurşit'e tatlı tatlı bakanlar oldu. Hurşit, şapşallaştı, "Bunlar niye güldüler," dercesine babasına baktı. Hurşit'in, gülenleri merak ve şaşkınlıkla karşılayan bu ciddiyeti, bazılarının dikkatinden kaçmadı. En çok da Devrekli'yi düşündürdü. Bu utangaç çocuk acaba ne demek istiyordu? Dingil serserisi gibi lafı başka yerlere çekip kuşa hakaret etmek gibi bir niyeti olamazdı.

"Senin kuşun daha küçüktür, ötmez koçum," dedi Dingil Ali.

"Küçük olduğunu nerden biliyorsun? Sen gördün mü benim kuşumu?"

Ocak, yeni bir kahkaha dalgasıyla sarsıldı. Kör Cemal'in zoruna gitti bu ciddiyetsizlik. Gülme arzusu ile vicdanı arasında gidip gelen Tapbasan Şükrü, daha fazla dayanamadı. Kaşlarını çatarak, "Arkadaşlar gülmeyin," diye çıkıştı. "Hurşit'in gerçekten de bir kuşu var. Ben kendi gözlerimle bizzat gördüm. Git getir Hurşit, bunlar da görsün."

Derin bir nefes aldı Kör Cemal. Küfesini sırtından indirmeden koşan ve kömür taşımaktan sıskalaşan oğluna acıdı. Hurşit galeriyi geçti. Ocağın çıkışında ayağı takıldı, tökezlenip düştü. Keskin bir

kömür parçasına çarptı çenesi. Kalktı, sol avucunu çenesine bastırdı. Avucuna bulaşan kanı şalvarına sildi. Açlığın ve yorgunluğun beslediği yıkıntı bir ruh haliyle ağaçtan derme çatma yapılma kulübelere doğru yürüdü. Dürülmüş çul, kap kacak, küflü peynir, ekşi ayran, çorap ve don kokusuna girdi. Kulübenin kapıya yakın köşesinde, ters çevrilmiş eski bir küfenin altındaydı kuş. Küfeyi hafif kaldırıp elini aralıktan soktu. İncitmeden yakaladı kuşu. Bu, göğsü kül rengine, tüyleri parlak gök mavisine çalan, yeşil ve kırmızı renklerle bezenmiş, körpe bir ispinozdu. Sağ bileği, tarak kemiklerine yakın bir yerden kırılmıştı. Kuşu alıp iki küfeyle birlikte galeriye girdi. Kömür taşıyan küfecilerin, katırların yanından geçti, ayağa girdi. O girdiğinde kazmacılar kuşu tartışıyorlardı. Tartışmayı kesip, kazmalarını olduğu yere bırakarak kuşun çevresinde kümelendiler. Lambasını kuşa yaklaştıran Devrekli Bayram, merakla yutkundu.

"Vay be, Hurşit'in gerçekten de kuşu varmış," dedi. "Ötücü kuş bu. Belki de kanarya. Şu güzelliğe bakın."

Hurşit'in iki eliyle avuçladığı ispinozu sessizce süzen kazmacılar, biraz daha yaklaştılar. Başlarını iyice eğerek yakından izlemeye koyuldular kuşu. Kuş kafasını gövdesine çekti. Renklerini gizledi. Bakışlarını Hurşit'in avcuna gömdü. Şaşkınlığın ve korkunun, kalbe vuran çarpıntılarını dinlemeye koyuldu.

"Kanarya değil," dedi Dingil. "Kınalı kaya kuşu bu. Geceleri uçar, güzel de öter. Bu kuş kimin başına konarsa onun bahtı açılır."

Yassı, kırık burnunun, dengesiz bir şekilde ikiye böldüğü suratını kuşa yaklaştırdı Salman. Mısırdan yapılan bir parça gartalaç ekmeği çıkardı cebinden, kuşun gagasına doğru uzattı. Yerli yersiz ve gereksiz de olsa her insanın varlığını fark ettirmesi için bir fikir ortaya atması şarttı. Rahmetli babasının her zaman yaptığı gibi, o da çenesini kaşıdı:

"Ben bütün kuşları tanırım," dedi.

O anda herkes, Salman'ın kuşları hiç tanımadığı kanısına vardı.

"Bu kuş, buranın kuşu değil," diye sürdürdü Salman. "Çin'i Maçin'i geçmiş, Arabistan'a gelmiş. Ordan da ha babam de babam bizim buraya."

Ortaya atılan fikirleri aklının ince süzgecinden geçiren Töhmürüklü Emin Emmi, kuşun başını işaret parmağının ucuyla sıvazladı.

"Hangi kuş olursa olsun, nerden gelirse gelsin, kuş kuştur, arkadaşlar," dedi. "Güzeldir. Duamız, dileğimiz kadar güzeldir."

Kör Cemal, işin bırakılmasından rahatsızdı. Hem de oğlunun kuşu çevresinde... Kosor denen o zalim ocak çavuşu, kazmacıları bu halde, işlerini bırakmış, bacağı kırık bir kuşun başında toplanmış, sohbet ederken yakalarsa ne olurdu? Oğlunun incecik boynunu, masumiyetini ve yalansızlığını yansıtan su mavisi gözlerini süzdü.

"Bekleme oğlum, küfeni doldur, işine bak," dedi.

Kazmacılar, duymazlıktan geldiler Kör Cemal'i.

"Bu kuşun cinsi belli değil," dedi Salman. "Dünyada kimse bilmez bunun cinsini. Ama ötücü olduğunu da dünya âlem bilir. Güneşi doğmadan, yağmuru yağmadan, zelzeleyi kopmadan evvel haber veren bir kuştur. Bunu benim kadar siz de bilirsiniz."

Salman'ın vaazı, Devrekli'den ve Hurşit'ten başka herkesi gülümsetti.

"Ötücüyse bırakın ocakta kalsın," dedi Devrekli. "Körnefesi önceden haber verir, hayatımızı kurtarır hiç değilse. Küfeyi şu direğe asın. Kuşu içine koyun, ağzını da kapatın."

"Bilmez bu kuş belayı, bilmez körnefesi."

"Bilir bilir," diye üsteledi Devrekli. Şinork sustu.

Hurşit'in kuşunun, başlarına bela açacağından korktu Kör Cemal. Doğrudan karşı çıkıp Devrekli Bayram'la da sürtüşmek istemedi.

"Hırvatlar, bugünlerde belki bir kanarya getirirler bize," dedi.

"Bizim bulduğumuz kuş, onların vereceği kuştan daha hayırlıdır," diye kesip attı Devrekli. İspinoz'u Hurşit'in elinden alıp küfeye koydu. Beline bağladığı ince şal kuşağı huriyesinden çıkardı, küfenin ağzını bir güzelce kapattı. Küfeyi direğe astı. Ocağa kanarya kuşu gelmiş gibi herkes gönül rahatlığıyla işinin başına döndü.

Kör Cemal'in hoşuna giden, sessiz bir çalışma başladı. Kazma sesleri ve Töhmürüklü Emin Emmi'nin sessizliğe arada bir kömür bloku gibi düşen öksürüğünden başka bir şey duyulmuyordu. Birkaç saat sonra öğle yemeği molasını haber veren ve hodala dağıtan çocuk geldi. Ocağın galeriye açılan ağzında oturup terlerini sildiler. Yan ocakta çalışan kazmacılardan Sotiri de geldi. Köylüsünü gülümseyerek karşıladı Kör Cemal. Ocak çavuşu Kosor, rüzgâr gibi gelip geçti bir ara. Direkteki kuşu görüp sorun yaratacak diye Cemal'in ödü koptu.

"Bu ocakta Devrekli'den başka gönüllü çalışan bir Allah'ın kulu var mı?" dedi Dingil Ali, ezgin bir sesle.

Kimseden ses çıkmadı. İdare hodalasını köylerinden getirdikleri azıkla ağızlarında çevirip duran kömürlü yüzleri izlemeye koyuldu Devrekli.

"Kimse beni buraya zorla getiremez," dedi dik bir havayla. "Ama sizi zorla getirdiler. Muhtar adınızı kâğıda yazdı, siz kabul ettiniz, amele başı da önüne kattı getirdi sizi."

Yolunu şaşırmış yorgun bir katır çıkageldi galerinin karanlığından. Az ötede durup sohbeti dinlemeye koyuldu. Kumru'yu düşünürken katırla göz göze geldi Hurşit. Katırın aç ve susuz olduğunu düşündü. Neden öyle iki büklüm duruyordu? Sırtındaki küfeler dolu muydu yoksa? Sohbet devam ediyordu.

"Ben kafaya koydum," dedi Dingil. "Bizim köyün muhtarı Ali Vati, beni yanar taş mezarlığına gönderdi. Ben de onu köyün beyaz kemik mezarlığında Babası Zabit'in yanına gönderecem. Aha bunu da buraya yazın."

Hurşit kalkıp katırın yanına gitti. Sırttaki semere kayışla bağlanan her iki küfenin de kömürle dolu olduğunu gördü.

"Sotiri Dayı bu katır senin mi?"

Başını çevirip bakma zahmetinde bile bulunmadan:

"Benim benim," diye mırıldandı Sotiri.

"Yükünü boşaltmamışsın. "

"Bırak dursun. Yok acelesi. Boşaltırım."

Katırın karanlıkta ışıldayan gözlerine baktı Hurşit. Acının ve çaresizliğin narinleştirdiği içli duygularla kafasını sıvazladı katırın.

"Bu katırın yükünü istersen ben boşaltırım, Sotiri Dayı."

"Boşalt."

Sotiri'nin "Boşalt" köprüsünden geçip giden katıra ve onu yedekleyen Hurşit'e baktı Devrekli Bayram. Efkârlandı. Ne çocuğu, ne anası babası, kimi kimsesi yoktu bu koca dünyada. İnsanın karısı, sırtını dayayacağı kınalı, hoş kokulu bir kayaydı. O da yoktu. "Ben bu kahpe feleğe yalvarsam, ulam ulam olsam, ayağına kapılsam, gene bana yâr olmaz," diye iç geçirdi.

Akşama doğru, vardiya değişiminden iki saat önce, beklenmedik bir şey oldu. Kuş durup dururken öttü. Ötüşü ilkin, kazma vuruşları içinde karısı Beyaz'ın hamileliğini düşünen Salman duydu.

"Arkadaşlar kuş öttü," diye bağırdı. "Ocakta körnefes var. Çabuk çıkalım."

İşleyen kazmalar ânında sustu. Koku alma duyusu ön plana geçti, bakışlar büyüdü. Kaçma ile durma arasında, kararsızlığa kilitlenen bir suskunluk çıktı ortaya. Kuşun ikinci ötüşü, suskunluğa bir kıvılcım gibi düşünce, "Çabuk boşaltın burayı," dedi Devrekli. Hurşit'i düşünerek, direkteki küfeyi alıp ayaktan galeriye çıktı. Onu diğer kazmacılar izlediler. Ayaktan çıkmayan tek kişi Şinork'tu.

Kazmacılar, yandaki ayağı da haberdar ettiler, galeriden çevirdikleri küfecileri, sütunkeşleri yanlarına alarak kaşla göz arasında dışarı attılar kendilerini. Çıkışta, Kara Mahmutoğlu Hacı Ahmet'ten alınan bir ahşap tulumba duruyordu. Çavuş Kosor, tulumbanın başında, Tulumbacı Kutur Ali ile arkadaşı Velican'a tulumba derisinin fiyatını ve taşıma ücretini soruyordu. Baca ağzından çıkan işçileri görünce meraklandı.

Kaşlarını çatarak, "Ne var, bir şey mi oldu?" dedi. "Güneş batmadan niye çıktınız?"

"Gerçekten de niye çıktık," dercesine birbirlerine baktı madenciler.

"Bizim ocakta körnefes var," dedi Devrekli.

Körnefesin sarıklı, çıplak ayaklı, çarıklı firarilerini şöyle bir tepeden tırnağa süzdü Kosor.

"Körnefes mi, nerden anladınız?"

"Kuş iki kere öttü," diye eliyle yanı başına indirdiği küfeyi gösterdi, Devrekli. Tüm bakışlar, kazmacıları kurtaran küfede birleşti. Kosor'un merakı iyice arttı. Başına büyük gelen kırmızı fesini, kündemsi, semiz ensesine doğru kaydırdı, hamam tomruğu gibi dimdik yürüdü Bayram'a doğru.

"Ne kuşu, ne ötmesiymiş yahu? Hiçbir ocakta kanarya yok. Açık mum alevi körnefesi yakar. Yakmasa da mumu söndürür. Delirdiniz mi siz?"

Durumun sarpa sardığını anlamaya başlayan kazmacılar, bakışlarını Kosor'dan kaçırmaya çalışıyorlardı. Korkudan sol yanağı seğiren Kör Cemal, çorap koncunun ağzı gibi büzülmüş, ince dudaklarını kemirerek, "Başımıza bela açtın Hurşit," diye iç geçiriyordu sessizce.

"Kuşumuz bu küfenin içinde," dedi Devrekli. Sesinde kazmacılara cesaret vermek isteyen zoraki bir eda vardı.

Sokuldu iyice, bir el hareketiyle küfenin ağzını açtı, Kosor. Kuyu dibine bakar gibi eğildi, yalnızlığına sığına sığına küçülen, kaybolan kuşa baktı. Elini sokup aldı kuşu. Harabe bir ruhla yakından süzdü. Hurşit sezdirmeden, kazmacıların arasından süzülerek, Kosor'a doğru yaklaştı.

"Kanarya değil bu, üstelik canlı, ölmemiş" dedi Kosor. "Kim getirdi bu kuşu?"

Bakışlar Hurşit'e yöneldi. Hurşit, "Ben getirdim," demek üzereyken, araya Devrekli Bayram girdi: "Ben getirdim."

Mercan gözlü çakır doğan gibi bakan ve diklemesine konuşan, Bayram'dan hoşlanmadı Kosor.

"Ocağa yaban kuşu sokmanın cezasından haberin var mı?"

"Var," dedi cesur bir sesle Devrekli.

Kazmacıların büyüyen korkusu karşısında, kuşun ve Devrekli'nin yapayalnız kalması, bıçak gibi oturdu Hurşit'in yüreğine.

"Kuşu ben getirdim," diye bir adım öne çıktı Hurşit.

Kosor şaşırdı. Kör Cemal'in çenesi titredi korkudan. Çocuğun sesindeki inandırıcı, masumane gerçeğin, yüzündeki ifade ile uyum halinde olduğunu gören çavuş, dikkatini ve kabarmakta olan hıncını, Hurşit'ten Devrekli Bayram'a kaydırdı. Yapmak isteyip de yapamadıklarının yarattığı krizi boca etmenin ânı gelip çatmıştı.

"Ocağa yalan sokmanın cezasından da haberin yok senin."

"Var," dedi Devrekli.

Sesi ve duruşuyla kazmacıların yüreğinde hayranlık uyandırdı.

"Herkes burda beklesin. Siz ikiniz benimle gelin," diyerek, Hurşit'le Devrekli'yi işaret etti. Üçü beraber, idare binasına doğru yürüdüler. Hurşit'in yüreği, Kosor'un avucunun içinde tuttuğu kuşun yüreğiyle yer değiştirmiş gibiydi. Yürümekte güçlük çekiyordu.

Kör Cemal, endişe kuyusu ve de kaybolmuş sevinçlerin yutucusu bir yürekle, olduğu yere çöktü, derin bir of çekti. Yaşamın yolları, yerin altındaki kömür damarlarına nasıl da benziyordu. Nasıl da zordu o damarlarda ilerlemek. Kalktı, kazmacıların bekleyişini ve suskunluğunu süzdü. Yorgunluğunu sürükleye sürükleye idare binasına doğru yürüdü.

Grizu kontrolü için İliya ile Pasadov, içinde kanarya kuşunun olduğu bir kafesle ocaklara girdi. Girişte bekleyen madenciler, içeriden gelecek haberi merakla beklemeye koyuldular. Her kafadan bir ses çıkıyor, hiçbir ses de işe yaramıyordu. Az sonra ocaktan, eğri bacaklı, eğrimboz yürüyen başkontrolcü İliya ve onu gölge gibi izleyen Pasadov çıktı. Adam, çocuk topluluğuna bakar gibi baktı madencilere.

"Geçmiş olsun yarenler, yok ocakta tenef," dedi. "Var alevde huzur. Çalışın, girin ocağa. Var sizin yanlış kuş. Avazı yanlış. Yanlış korkunuz. Kaçmak yok ocakta bir daha."

Ah, keşke bütün görevliler böyle mülayim olsalardı. Nerede... Madenciler, mırıldanarak ocağa girdiler. Kör Cemal de girdi yıkıntı bir suratla. Yeryüzünün çözülmemiş tüm problemleri toplanıp gelmiş, Cemal'in yüreğine çöreklenmişti. Ayağa girdi, yerini aldı. Başladı kömür sökmeye.

"Bayram'la Hurşit ne oldu, Cemal gardaş?"

Ocakta çalıştığından bu yana karşılaştığı en önemli soruydu bu. Kim sormuştu, ne amaçla sormuştu, hiç önemli değildi. Bu soru, kazmacıların eksiklerini ânında fark ettiğinin bir göstergesiydi ve hayra alametti.

"Bir yerlere alıp götürdüler. Nereye götürdüklerini de söylemediler bana."

"Bir şey olmaz, sıkma canını Cemal gardaş," dedi Dingil Ali. "O kuşu alır, bir kanarya kuşu verirler onlara. Biraz sonra kuşla beraber çıkar gelirler."

Ocağa çöken anlamlı sessizliğin ve kuşkunun dışında kimse itiraz etmedi bu düşünceye. Dingil, sözünü sürdürmek için Töhmürüklü Emin'in peş peşe sökün eden ve grizuyu anımsatan ya da göçük tehlikesi yaratan öksürüklerinin bitmesini bekledi.

"Hurşit'in kuşunun faydası oldu," diye sürdürdü Dingil. "O kuş olmasaydı bize kanarya vermezlerdi." Kosor'u kastederek, "O gangal gözün, Devrekli'yi ceza mezayla tehdit etmesi de havadır, aldırmayın."

Dingil'in konuşması müzik gibi geliyordu kazmacılara. Kimisi gülümsüyor, kimisi büyük bir ciddiyetle dinliyor, kimisi de Dingil'in sözlerinin ardında yatan asıl gerçeği merak ediyordu. Gönülsüz, zoraki çalışmanın biçimlendirdiği karamsar bir ruh haliyle vardiya değişimine kilitlenmişlerdi.

Girişte bekleyen gece vardiyası kazmacıları, Öküşne'de, Çatalağzı'nda, Kilimli'de ve Bağlık'ta, geceleyin çalışılmadığını, iyi vasıflı kömür çıktığı için Üzülmez'de geceleyin de çalışıldığını konuşuyorlardı. Az sonra, nöbeti Kosor'dan devralan ocak çavuşu Manuel göründü. Ayağa kalkıp Manuel'in peşinde ocağa girdiler. Onların girişinden biraz sonra da ekipler halinde, kapkara yüzleriyle gündüz vardiyası çıktı yeryüzüne.

Kör Cemal, her zamankinin tersine, bu sefer, mensup olduğu ekibin en arkasında değil de önünde çıktı. Ocağa girmekte olan gece ekiplerine Hurşit'i ve Devrekli'yi sordu. Doyurucu bir cevap alamadığı için endişelendi. Direk ve cüruf yığınlarının arasından

geçen ve kömür tozuyla kararan çamurlu yokuşu, Dingil Ali'yle beraber tırmanıp kulübeye girdi. Görünürde kimsecikler yoktu.

"Bunları bırakmadılar herhal, Ali."

"Bırakmadılar," diyerek, külçeleşen, acı veren yorgunluğunu yattığı çulun üzerine attı Dingil. Dal, yaprak ve toprakla kapatılan ve hafiften bel veren tavana dikti bakışlarını. "İnşallah dövmezler. Döverlerse Bayram bunun altında kalmaz."

"Gitsem, ocak idaresine sorsam, oğlumu ne yaptınız, desem?"

"Acele etme, biraz bekle. Karanlığın çökmesine az kaldı. Belki gelirler," diyerek sağ elini göğsünün kılları arasına soktu. Üzüm, nar, erik ve kızılcıktan yapılan, ekşimsi, nerdek pekmezini çekti canı. Parmaklarının uçlarını koklarken Tapbasan Şükrü'nün, "Yaşlı tekeleri geçmişsin kokuda," sözünü anımsadı.

Dışarıdan gelen seslere kulak verdi Cemal. Elini, anasının dokuduğu kilime basıp ayağa kalktı. İçinde çoğalan seslerin ve kuşkuların gücüyle ayakları ağırlaştı.

"Bu Kosor adisinin sesi," dedi, Dingil. "Hele bir bak. Geldiler mi yoksa."

Cemal dışarı çıktığında Kosor'la yüz yüze geldi. Arkasında Devrekli Bayram duruyordu. Hurşit Bayram'ın sırtındaydı. Azıcık geride ise Töhmürüklü Emin Emmi ile Salman duruyordu.

"Çocuğu içeri götür, sen gel," diye buyurdu Kosor. "Şinork'un ekibinde çalışan herkes buraya toplansın, çabuk!"

Cemal, Devrekli'ye sokuldu. Tarifsiz bir endişeyle çocuğunu yokladı. Sol yanağını Bayram'ın sırtına dayamıştı Hurşit. Sağ yanağı morarmıştı. Ağzı, çenesi ve boynu kan içindeydi. Başını kaldırmadan, babasını süzdü iri iri. Gözlerinden sızan yaş, ağzındaki kana karıştı. Cemal, Devrekli'nin bir ayağını çekerek güçlükle yürüdüğünü görünce oğlunu kucaklayıp kulübeye soktu.

"Çabuk, sallanmayın, toplanın burda," diye bağırdı Kosor.

Dingil, "Vay şerefini," diye homurdanarak, uzandığı yerden kalktı. Cemal, çocuğu yatırıp çıktı. Sidik zoruna tutulan Tapbasan Şükrü ise işemekten vazgeçti. Bakışlar, Kosor'dan ziyade, Devrekli'nin hurdahaş olmuş suratında birleşmişti.

"Yaptığınızı beğendiniz mi," diye başladı Kosor. Hainliğini sezdiren yapay bir sırıtışla Bayram'a baktı. "Kendi bokunu kuş sanan bir fışıl çocuğun aklına uydunuz. Yabanın kuşunu ocağa soktunuz. O kuş beyninizle hiç düşünmediniz ki bu kuş öter mi ötmez mi. Ötmesine öttü de ama ne zaman öttü? Körnefesin olmadığı bir zaman. Eee peki siz ne yaptınız? Kaçtınız." Kendisinde olanları, başkasında görme eğilimi çok güçlü olduğu için, kazmacıların bakışlarını ağırlaştıran yorgunluğu hainliğe yordu. Sesini biraz yumuşatarak, "Karga da öter," diye sürdürdü. "Hem de gece yarısı öter. Kargayı horoz sanıp da kalkmak mı lazım? Kalkıp da işe gitmek mi lazım? Siz kalktınız, işe de gitmediniz. Çalıştığınız işten kaçtınız. Kaçmakla kalmadınız, yan ocaklarda çalışanları da kaçırdınız. Sonra farz edelim ki o kuş, kanarya olsaydı, ötseydi siz gene kaçardınız. Kanarya ötünce kaçılır mı? Kanarya ötünce değil, ölünce kaçılır. Peki kaçtınız da ne oldu? İçinizden kendini bilmez iki herife zaptiye dayağı çekildi. Onlara zaptiye ziyafeti çekildi de siz kurtuldunuz mu? Kurtulmadınız. Ocağını terk eden herkesin beş günlük yevmiyesi zay oldu."

Madenciler birbirlerine bakarak belli belirsiz homurdandılar. Bakışlarını gizleyip sezgi kerametiyle, ilk homurdananın kim olduğunu çıkarmaya çalıştı Kosor. Her madencide bir kıpırdama olmuştu. Ama en çok kıpırdayan, içindeki zehiri açığa vuran kimdi? İnsanların iç huzursuzluklarını duyumsama yoluyla devşirip kendi huzursuzluğuna kattığı için hiçbir zaman huzurlu değildi.

"Fukaraya yapılmaz bu, ayıptır, günahtır," diye çıkıştı Bayram, yaralı bir sesle. Üşürülmüş fedai hançeri gibi parlıyordu gözleri.

"Bir kuş için bu kadar ceza çok değil mi, Kosor Efendi," dedi Dingil, hafif, yapmacık bir gülümseyişle.

Dingil'i, Töhmürüklü Emin Emmi'nin öksürükleri ve çıkışı izledi:

"Ocağımıza kanarya verilseydi bu kuş belası da çıkmazdı."

"Kerevezlenmeyin, zararlı çıkarsınız," diye bağırdı Kosor. "Bu kuş vakası, sizin ocağın adını batırdı zaten. Hepiniz kimsesiz, meri mecar insanlarsınız. Dilinize mukayyet olun. Burası sizin ekmek kapınızdır. Kapıyı tersinden zorlamayın boşuna. Bakın, benden

demesi. İlerde demeyin ki Kosor bunu bize demedi."

"O çocuğun kuşunu geri verin hiç değilse," dedi Devrekli.

"Yediğin dayak sana az geldi herhalde Bayram. Kuş muş davasına girme. Bu sefer seni ben de kurtaramam."

"Bu işler zaten senin başının altından çıktı Kosor."

Devrekli'nin bu sert çıkışı, endişe yarattı madencilerde. Devrekli'ye arkadan usulca yaklaşan Kör Cemal:

"Ses etme Bayram. Kulun kölen olayım, iş kötüye varır. Sabret biraz," diye fısıldadı.

Cemal'in, Bayram'a yatıştırıcı sözler söyleyeceğinden emin olan Kosor, "Haydi şimdi dağılın," dedi. "Benim size söyleyecek fazla bir şeyim yok. Son sözüm şu olsun ki," diyerek, Devrekli'yi tepeden tırnağa süzdü. "Bayram, senin bu gidişin hayra alamet değil. Böyle gidersen hem kendi başını yakarsın, hem de beraber çalıştığın madenkeş taifesini. Unutma bunu."

Yediği dayakların yüreğinde biçimlendirdiği belalı bir diklenişle, "Ben zaten yanmış, kül olmuşum," diye çıkıştı Bayram. "Külümü yakacaksanız yakın. Yanacak olan korksun."

Sıkıntı ve şaşkınlığından, fesini çıkardı Kosor. Çobanpüskülü çalısını andıran saçlarını usulca düzeltti. Yaşamında, birkaç kadın hariç, hiç kimseyi sevmediğini, hiç kimsenin de inanılmaz bir alçaklıkla kendisini sevmediğini fark etti birden. Kendisine sorduğu her zamanki soru çınladı içinde. Sevgi neydi? Sevginin insanı yalnızlıktan kurtardığı doğru muydu? Damarlarında akan ateşli kanın yerini, ılık ana sütüne bıraktığını duyumsadı.

"İyi düşün, kini garazı at içinden derim. Söylediğin son sözü de ne ben duymuş olayım ne de sen söylemiş ol."

Tam bu sırada, ocak idaresinden Ali Nihat geldi. Aklına fazla ihtiyaç duymayan, iriyarı, çekiç kafalı, ebilobut bir adamdı. Elinde deriden örülmüş ve bezirle yağlanmış bir tura kamçı vardı. Ağzını Kosor'un kulağına dayayarak bir şeyler fısıldadı. Hurşit'in dişini bir yumrukta kıran adamı, irkilerek, nefretle seyretti Devrekli. Kosor, adamla birlikte maden idaresine doğru uzaklaştı.

Gündüz vardiyasından çıkıp da Kosor'u siyah hayaletler gibi dinleyen madenciler, kendi elleriyle yaptıkları kulübelere, izbelere çekildiler. Deminden beri yüreğini ağzında çiğnemekte olan Cemal, Hurşit'in yanına gitti hemen. Nenesinin kilimi üzerinde boylu boyunca yatan çocuk, Kumru'yu düşünüyordu. Babanın ilk işi, oğlunun ağzını açıp, dişlerine bakmak oldu. Ön dişlerinden bir tanesinin kırık olduğunu görünce işaret parmağıyla diğerlerini yokladı. Tam o anda da Devrekli Bayram'la Salman geldi.

"Dişini kırdılar çocuğun, reziller," diyerek Hurşit'in başucunda bağdaş kurdu Bayram. "Kişnemez'in Nusret'le Seyit Ahmet de ordaydı. İkisini de dövmüşlerdi."

Hurşit, dermansız, sıcacık bir umutla dinliyordu Devrekli'yi.

"Kuşumu verdiler mi Bayram Emmi?" dedi.

"Ne kuşu koçum, kuş mu verir mi o reziller bize." Sesi ağlamaklıydı Bayram'ın. Kömür, ter ve sümük kokan mendilini çıkardı cebinden. İki kez sümkürdü. "Kendime yanmam ama bu çocuğu evire çevire dövmelerine yanarım." Sustu. Dışarıdan gelen seslere kulak verdi. "Bu dayağı biz hak etmedik Cemal gardaş. Bunlar bu dayakla benim kaderimi çizdiler. Ben bunun altında kalmam. Beni eşek nalıyla damgalayana, ben o damgayı yedirir miyim, yedirmez miyim görecekler."

Cemal ilk kez, Devrekli Bayram'ın yüreğini alev gibi kavuran kinini ve hesaplaşma arzusunu seviyordu. Yeni doğmuş çocuğuna bakar gibi baktı ona. Kafasını okşamak geldi içinden.

"Çarığın nerde senin?" dedi.

"Zaptiye nezaretinde kaldı," dedi Devrekli. Toprağa ve kömüre belenmiş yün çoraplarını çıkardı. Gözler moraran, şişen ayaklara çevrildi. İşaret parmağının ucuyla, şişkinliği bıçak gibi bölen yaranın kıyısına dokundu Devrekli. "Bizi dövecek adamlar değildi onlar Cemal gardaş. Zaptiye Zülküf, Ferhat, Toraman, Fatih... Hepsinin gözlerinin yerinde, ablamın çocuklarının, Dertli'nin, Nasip'in, Nabi'nin gözleri vardı. Bana koyan da bu oldu. Onlar bizi dövecek adamlar değildi. Şu feleğin işine bak ki onlar bizi dövdüler. Tepegöz İsmail'in fışfışlamasıyla dövdüler."

Devrekli'nin yumruklanmış yüzünü, kurutulmuş incir turtasına benzetti Cemal. İri nazar boncuğunu andıran gözleri, çökmüş avurtlarıyla, ölü bebek üzerine eğilen, ağlamak için yanıp tutuşan ama ağlayamayan nenesi Vijdan'ın aydınlık yüzü canlandı hayalinde. Bayram'ın, kimseden bir şey istemeyen dilsiz vicdanını dinledi. Masumiyetini açığa vuran bakışlarından etkilendi. Bu bakışların ruhu, bu adamın bütün davranışlarına, ellerine, burnunun duruşuna, dinleyişine, yürüyüşüne ve falakada şişmiş, morarmış ayaklarına kadar sinmişti.

Bayram'ın bir çocuk gibi söylenen her şeye inanacağına inanan Cemal, "Doğruluk altındır Bayram," sıkma canını dedi. "Sen doğru davrandın, suçun yok. Bugünler de gelir geçer. Doğruluk kalır."

"Su gider, kaya kalır." diye onayladı Salman.

Hurşit, söylenen güzel sözlere, Kumru'nun hayaline, Bayram'ın yüzündeki iyimserliğe ve cesarete sığınarak derin bir nefes aldı. Dikkatini Bayram'ın yüzünde topladı. Kumru'nun yüzünü gördü orada. Gülümseyince aydınlanan inci dizisi kocaman ağzını, tavşan dişlerini, sağ ve sol yanaklarındaki gamzelerini... Taptaze bir güçle dolup taştı. Acılarını hayalinde canlanan ışığın gücüyle bastırıp sırtını kaldırdı kilimden. Oturdu olduğu yerde.

"Gitmemize kaç gün kaldı baba?"

Cevabını çok iyi bildiği bir soruydu bu.

"Az kaldı, iki günümüz var," dedi Cemal.

Kulübe, yorgun argın gelen madencilerle dolmaya başladı. Az sonra da karanlık, tüm sırları, mırıltıları ve dayanılmaz ağırlığıyla çöküverdi kulübelere. En çok da galerilerin yeryüzüne açılan ağızlarında yoğunlaştı. Küfeci bir eşeğin acı acı anırışı, bu yoğunluğu daha da artırdı. Madenci kandillerinin cılız ışığından ter ve çarık kokuları, içli türküler, homurtular, kahkahalar, iddialar, suçlamalar, övgüler, dedikodular, eski ve yeni uydurulmuş yalanlar yayıldı karanlığa. Yıldız mahşerinden, ışık sislerinden oluşan parlak bir gökkubbe belirdi karanlığın kıyısında. Karanlığın sır vermez yumuşacık tülü altında sakinleşti toprak. Belli, belirsiz bir deniz esintisiyle titreşti dallar. Kulübelerdeki uğultunun yerini, gece

vardiyasının söktüğü kömürleri, küfeleriyle yeryüzüne çıkaran küfecilerin ve katırların ayak sesleri aldı.

Sabaha doğru, sütunkeşler at arabalarıyla getirdikleri tahkimat direklerini boşaltmaya başladılar. Hurşit, indirilirken birbirine çarpan direklerin sesiyle uyandı. Uyanmasıyla da Kumru'yu düşünmesi bir oldu. Kömür dolu küfenin kahredici ağırlığından kurtulmayı, güneşli bir tepede onunla birlikte yaşamayı düşledi. Üç keçi, bir çift öküz ve bir parça toprak canlandı gözlerinin önünde. Kumru'yu beyaz güvercin sürüsü içinde, onlara yem verirken hayal etti. Dingil'in anlaşılmaz bir şekilde sayıklamasına kulak verdi. Başını hafif çevirip sağ yanında uyuyan Devrekli'nin şişmiş, yer yer çürüyüp morarmış yüzünü seyre koyuldu. Devrekli'nin az ötesinde uyuyan Salman'ın horultusunu, iki hafta önce, Cebeli'nin evinin önünde boğazlanan koçun kanlı hırıltısına benzetti. Uzanıp Salman'ı uyandırmak, horluyorsun demek geldi içinden. İşemek için kalkıp oturdu. Sağ yanında uyuyan babasının açılmış sırtını örttü. Kulübenin minnacık penceresinde, karanlığı zorlayan şafağa dikti bakışlarını.

"Uyusana," diye fısıldadı Cemal.

"İşemem lazım baba," diyerek, ayağa kalktı. Gözleri karardı. Olduğu yere çöktü. Dışarıdan gelen zorlu çabalara, seslere kulak verdi.

Durumu anlayan Cemal, oğlunu koltuğunun altından tutarak dışarı çıkardı. Yıldızların karanlıkla birlikte yavaş yavaş çekildiği gökyüzüne dalarak işediler birlikte. Güneşin doğuşunu, ışık cinneti altında sümüklüböcek izlerinin gümüş gibi parıldayışlarını ve o gümüş izlere düşerek Kumru'ya gidişini hayal etti Hurşit.

"Burda çalışmasak nasıl olur baba?"

"Bize bağlı değil, muhtar kimi yazmışsa o çalışmak zorundadır. Ama sen daha çocuksun, istemezsen çalışmazsın. İstersen bu yıl çalışma."

Gökyüzünü kuşatan büyük iyimserliğe baktı yeniden. "Kumru'ya sormam, fikrini almam lazım," demek geldi içinden. Gülümsedi tatlı tatlı. Horozlar, ötmeye başladı.

MÜNAVEBELİ KATIRLAR

Yüreğiniz semerinizdir,
korkunuz da bu semerin kayışı.

Balık, tomurcuk ve kesilmiş taze tomruk kokusu egemendi toprağa. Karıncalar, ayaklarında mısır, darı ve yaban balı bereketiyle, katar katar hareket halindeydiler. Kökleri köklere, dalları dallara kenetleyen tatlı bir ışıkla durulup derinleşmişti gökyüzü. Dağları, tepeleri sımsıkı kaplayan orman denizindeki sessizlik, kesim alanlarından ocaklara, ocaklardan ise kıyıdaki iskelelere sütun ve kömür taşıyan katır katarlarının karşılaştıkları yerlerde sese, selama ve kişneyişe dönüşüyordu. Deniz, süt gibi sakinleşmişti. Bu sakinliği bozan, ürperten tek şey, balıkçı teknelerinden, Bendereğli'deki ana depo ile iskeleler arasında mekik dokuyan kömür filikalarına, selam babında atılan balıkların, havada gümüş bir yay çizerek denize düşüşüydü. Ayılar, ahlat ve ceviz ağaçlarının olduğu yerlerde geziniyorlardı. Kabuğu yılan derisini andıran, yaşlı bir ağacın dibinde, genç bir tilki bekliyordu. Kızılcık kızılı ayaklarına ve diş etlerine, akşamdan yediği, ölü bir martının kokusu sinmişti. Az ötede, taşların arasında, rüzgârın sürükleyip getirdiği, Meclis-i Vala'nın beş yıl önce kaleme aldığı bir mazbata duruyordu. Mazbatada, kömürlerin hangi iskeleden nakledilecekse tahsis olunan yüzde on beş gümrük resminin görevli memur tarafından alınması buyuruluyordu. Tilki, Cemal'le Hurşit'in geldiğini görünce ormanın güngörmez, karanlık dibine çekildi sezdirmeden.

Hurşit'in sevinci, heyecanı, soruları, köye yaklaştıkça artıyordu. Kumru, evin neresinde, ne tür bir sevinçle karşılayacaktı onu acaba? Çiçekler neden bu denli bürümüştü ormanın dibini? Gökte

tek bir bulut dahi yoktu. Kumru, yıkanmış, saçlarını taramış, bayramlık entarisini giymiş miydi? Arılar neden bu kadar çoğalmıştı? Sırtındaki torbayı indirdi. Eğildi, yolun kenarındaki kayanın dibinde kümelenen mantarları topladı. Birkaç çan çiçeği ve papatya kopardı.

Eve geldiklerinde ilkin, kapının önünde torunlarıyla beraber oturan Elif Ece'yle karşılaştılar. Torunlar, sevinç çığlıklarıyla koşarak gelip babalarına ve Hurşit'e sarıldılar. Herkesten çok sevinen ama sevincini açığa vurmamayı zevk haline getiren Elif Kadın, belini tutarak yavaş yavaş doğrulurken, "Yesir olurum sizi getiren yollara," diye mırıldandı. Önce Hurşit'e, sonra da oğluna ellerini öptürdü. "Gün ışığı, ayağınıza çarık olsun, geçin içeri. Geleceğinizi Dedem Ali söyledi."

Aynı anda, evin arkasından, Kumru geldi koşa koşa. Çamaşırları sererken duymuştu konuşmaları. Hurşit'e sarılmak istedi önce. Hurşit'in bunu fark ettiğini sezdi; gülümseyerek, iç rahatlığıyla Cemal'e yöneldi. Elini öptü babalığının. Hurşit'e sarıldı sonra. Oğlanın burnu, kızın saçlarına gömüldü. Saça iliştirilen bir tutam kuru çiçeği görünce sevindi. Tahmin ettiği gibi kız yıkanmış, taranmıştı. Kızın saçlarına sinen o ipeksi iklimi, bekleyişin ve merakın yarattığı helecanlı, saf, şirin iklimi, derin derin içine çekti. Kayanın dibinden kopardığı çiçekleri, sezdirmeden eline tutuşturdu kızın. Elleri titredi. Kalbinin pepemeleşen dili, yanaklarını allandırdı.

Cemal, Zehra'yı aradı bakışlarıyla. Tahta merdivenden yukarı çıktı. Kapıyı açtı, içeri girdi çocuklarla birlikte. Sırtındaki torbayı indirirken, kendisiyle birlikte içeri giren Kumru'ya, "Anan nerde kızım," diye sordu.

"Kuyudan su çekmeye gitti."

Ev, arı kovanı gibi uğuldamaya başlamıştı. Yer minderlerinin üzerinde oturdular. Elif Kadın, her zamanki yerinde, köşede, kerevete serdiği siyah keçi postunun üzerinde bağdaş kurdu. Kimliği belirsiz hazlar ve çapraz duygularla, oğlunun ve torununun seyrine daldı. Yan yana oturan Hurşit'le Kumru'nun yüzlerindeki taptaze, kahredici gençliğe takılarak altmış yıl öncesine gitti. İlk göz ağrılarını, Kepezli Hacı'yı, Tepeviranlı Sermed'i, Kapısız'ın Veli'yi

anımsadı. Üzülmez Deresi'nin kıyısında Eşref ve daha sonra da Sülümen'le yaşadığı hoş anlar canlandı hayalinde. Yaşlılığının varacağı kaçınılmaz noktaya yöneldi dikkati; bu noktanın, sadece kendisini değil, tüm güzel anıları da yok edeceğini düşünerek ürperdi.

"Köyde ne var ne yok ana?"

Cemal'in her gereksiz sorusunun kendisini bir yıl yaşlandırdığına inanan Elif Kadın, Cebeli'yi anımsadı birden.

"Cebeli Bey gene üşütmüş," dedi. "Yatağa düşmüş."

"Onun yatakta olmadığı bir zaman var mı ki?"

"Zaten yataktayken üşütmüş," diye kaşlarını çattı Elif Kadın. "Karısı Gülnaz, 'Hayaları şişmiş,' dedi. Bir okka ağırlığında, melendere ayvası kadar olmuş. Kantarcı Sulu'nun Ahmet, merhem getirdi Bendereğli'den, fayda etmedi. Biraz oturun, gidin ziyaret edin. Gecikirseniz darılır size."

"Ağır hasta değil inşallah," dedi Cemal.

"Cebeli'nin kendisi zaten ağır bir adamdır. Ağır hasta olsa ne olur, olmasa ne olur. Derdini marazını çeken karılarıdır. Söylenir durur. Nazından marazından şırlağan yağı akıtır." Kerevetin üzerinde duran, tanesi alınmış mısır koçanına kaydı bakışları. "O mocalağı kim attıysa alsın ordan," diye bağırdı.

Hurşit'le Kumru'nun birbirlerini tatlı tatlı süzüşlerini gören Cemal, Zehra'sını merak ederken laf olsun torba dolsun babından, "Başka ne haberler var ana?" diye esnedi.

Oğlu ölmüş gibi, "Nubar'ın öküzü öldü," dedi, sızılı bir sesle. "Ölünün başına kıyamet kadar köpek toplandı."

"Köpek mi?"

"Köpek," dedi kadın tükürürcesine. "Boy boy, soy soy aç köpek sürüsü. Öküzün sağlığında bir tanesi bile yanına yaklaşmazdı, dönüp bakmaya tenezzül etmezdi. Adı öküze çıkmıştı nasıl olsa. Öküze öküz adını koyanın ocağı sönsün. Sağlığında hizmet verdi bu köpek sürülerine, öldüğünde de et. Gene de adı öküz kaldı. Kimse ağlamadı. Öz ağlamayınca göz ağlar mı? Ben ağladım."

Anasının dolukmuş, hüzün moru gözlerine baktı Cemal. Üzüldü.

"Sana da et verdiler mi?"

"Gidip yalansaydım, alsaydım bir köpek de ben olurdum," diye homurdandı kadın. Öküzün mezarıyla kendi mezarını yan yana hayal etti. "Bu dünyada hangi hayvanın mezarı var? Hayvanın mezarı dünyadır, insanınki de dar bir mezar."

Sevinç mırıltıları ve su dolu kovalarla içeri girdi Zehra. Hasret acısıyla beslenip serpilen içindeki ışık, yüzüne vurdu kadının. Bakışları ve ağzı şehlalaştı. Kovaları indirip Cemal'e doğru atıldı. Boynuna sarıldı erkeğinin. Gelişigüzel öpücüklerle süsledi yüzünü. Burnunun ucunu, burnunun ucuna dokundurucasına yakından, dizginsiz bir arzuyla süzdü. Kadının gözlerinin birkaç misli büyüdüğünü, camgöbeği gibi derinleştiğini sezinleyerek gülümsedi Cemal.

"Zayıflamışsın," diye fısıldadı. "On beş gün yanımdasın. Ellerimle beslerim seni." Döndü, Hurşit'e sarıldı. Yanaklarından öptü. "Yüzüne ne oldu? Niye bu kadar zayıflamışsın?"

Babasıyla yolda kararlaştırdıkları şeyi söyledi:

"Düştüm. Ön dişlerimden biri kırıldı."

Çocuğun ön üst diş dizisinde açılan boşluğu süzerken Tahta İskele'de Kantarcı Molla İbrahim'le Yazıcı Ömer'in birlikte dövdükleri yükleme işçisi Cibiroğlu Kerim'in kanlı ağzını anımsadı. Soru ve kuşku yükünün altıda, "Bu nasıl düşme," dercesine Cemal'e baktı. Yalanı yalanla onaylamamak için:

"Çimsek, pirüpak olsak, sonra da karnımızı doyursak Cebeli Bey'i ziyaret etsek iyi olur," diye araya girdi.

"Cebeli'yi bekletmeyin," diye uyardı Kocakarı.

"Doğru," dedi Zehra. "Yemeğinizi yiyin gidin. Yıkanmayı akşama bırakın, şimdi yıkanırsanız gecikirsiniz."

Zehra'nın göz kırpmasından niyetini anlayan Cemal, "Tamam, öyle de olur," dedi.

Cemal'in fikirlerinin paşa döküntüsü gibi hep geriden geldiğini bilen Kocakarı, "Gelin haklıdır, yıkanmayı akşama bırakın," diye dongurdadı.

Zehra, hamaratlığını sevincinin gücüyle birleştirip kaşla göz arasında bir sofra kurdu. Madenciler, sofraya oturmadan önce dışarı çıktılar. Zehra tarafından odun yığınlarının üzerine yerleştirilen, su dolu bakır kazanın yanında durup Kumru'nun döktüğü suyla ellerini yüzlerini yıkadılar.

Mısır ekmeği, mantar, keçi yağı, kızartılmış yumurta ve yeşil soğandan oluşan sofra sefası uzun sürmedi; çocukların şen şakrak uğultuları, Elif Kadın'ın her zamanki öğütleri, Kumru'nun gülümseyişleri ve Zehra'nın Cemal'e yönelttiği son sorularla kapandı. Babayla oğul, Cebeli'ye gitmek için ayağa kalktılar.

Cebeli Bey'in kafasının altında üç kalın yün yastık vardı. Hiçbir şeyin kalıcı olmadığını, çürüyüp toprağa karışan insan gibi dünyanın da bu dipsiz, boyutsuz kader karanlığında parçalanacağını, güneşin kıvılcımlar halinde kâinata yayılacağını, yıldızların kaybolacağını ve yepyeni bir sistemin ortaya çıkacağını düşünüyordu. Bir gün en hayırlı şey gerçekleşecek, insan nesli, doymak bilmez nefsiyle birlikte ortadan kalkacaktı. Ama söylenen güzel bir söz, yapılan güzel bir iş, kaybolmayacak, kâinatın herhangi bir yerinde ortaya çıkan bir güzelliğin özü haline gelecekti. Hayal, vehim ve vesvese ikliminden sıyrılıp, derin derin esnerken bakışlarını, Yemen akiği gibi parlayan, kırmızı ipek yüzlü yorganından çıkardığı çıplak ayaklarına dikti. Aklını, ayaklar ile kafanın yer değiştirmesi durumunda, insanın nasıl bir yaratığa dönüşeceğine taktı ve "Eşek baş olunca encam hayır olur mu," diye mırıldandı. Kapının açıldığını duydu. Gelenin kim olduğunu öğrenmek için başını çevirip çevirmemeyi düşündü. Başını çevirip bakmanın gereksiz bir iş olacağı kararına vardı. Karılarından biri ya da oğlu Yakup olabilirdi.

"Misafirler geldi herif!"

Büyük karısının iğne gibi batan sesinden nefret ediyordu. Hak dünyasında, hiçbir insanın böyle bağırma hakkı yoktu. Cemal ile Hurşit'i görünce gülümsedi. Sonra birden aklına ne geldiyse ustura kayışı gibi çattı kaşlarını. Geçmiş olsun dileklerini duymazlıktan geldi. Elini öptürürken, marazlı bir sesle, "Niye geciktiniz?" diye çıkıştı.

Cebeli'yi, marazına rağmen, hoşgörüsünü genişletmiş, kehanetlerine rehavetle yayılmış bir durumda gören Cemal, soruyu, ev halkının kendilerini beklediğine yorarak sevindi.

"Daha yeni geldik beyim."

"Haa öyle mi... Oturun ıhlamurunuzu için, istirahatınıza bakın." Hafif yan döndü. Dikkatlice süzdü baba ile oğulu. Evliliğin Cemal'e yaradığını, onu, hakikat ideali gibi canlandırıp kararlı ve dik bir yaratık haline getirdiğini düşündü. "Anlatın hele. Ne var ne yok o cehennemde?"

"Canının sağlığı, beyim," dedi Cemal. Hurşit'in çalışmama durumunu Cebeli'ye açmayı düşündü. "Bundan sonra Allah izin verirse yalnız ben giderim ocaklara. Hurşit'te çalışma hevesi kalmadı."

Cebeli, duvardaki oyuğa, yıllardır kuşağının arasında taşıdığı, kalemliği ile hokkası bir arada olan yazı takımına, gümüş divite baktı. Bir kez daha, her anlamlı sözün, atlas feleğine kadar tüm kâinatı gezebileceğini ve hiçbir zaman yok olmayacağını aklından geçirdi. Derin bir nefes aldı. Söylenenlerin aksine, bu dünyada hiç kimsenin çalışmayı sevmediğini düşündü. Karılarının, "hoş geldin," merasimlerini yapmacık buldu. Evet. İş kesinlikle insana göre değildi. İş, Allah'ın insana biçtiği bir cezaydı. İnsanın bir ömür, gözü gibi benimsediği tek ceza da buydu. İnsan, binbir çiçeğin, binbir kokuyla cenneti çağırdığı gönül bahçelerinin bülbülüydü. Hayalinden sıyrılır gibi oldu. Cemal'in dediklerini anımsadı birden.

"Allah, Hurşit'in çalışmamasına izin verir ama onlar vermez," diye mırıldandı.

"Hurşit daha çocuktur, beyim."

Soyuna lanet okuyan, zoraki bir sırıtışla, "Çocuk mu," diye kaşlarını kaldırdı. "Çocuk mocuk dinlemez onlar. Ellerinden gelse mücrimi bile çalıştırırlar. Hurşit orda çalıştı. Adı kayıtlara geçti. Oranın demirbaş madenkeşi oldu. Çalışmak istemedi mi, yerine vekil bırakmak zorundadır. Mühreci de çalıştırmak istemedi oğlunu ama çalıştırdılar." Beyaz pullu minekop balığının derisini andıran sağ elinin mor damarlı derisine bir sivrisinek kondu. Bakışları, ânında çevrildi sineğe. Kovdu. Dişi olup olmadığını, çalışmayı

sevip sevmediğini merak etti sineğin. "Ordaki maden eminine bunu anlatmak zordur. Senin oğlanı çalıştırırlar Cemal. Kazmayı vurduğunuz toprak miriye aittir. Mecbursunuz orda çalışmaya. Siz Darphane-i Amire'nin münavebeli çalışan katırlarısınız. Nefsinizi mecburen kiraya vermişsiniz. Anlayın artık bunu. On beş gün yer altında çalışır, on beş gün de gelir karılarınızın koynunda yatarsınız. Mühreci Mahmut'a anlatamadım. Bırakma şu duvarcılığı, dedim. Ne var yer altında? Dinlemedi. Çamuru sıkıştıra sıkıştıra güzel duvar yapardı. Güzel de karısı vardı. Adamın altında sıkıştı öldü."

Cemal, Cebeli'nin derin, şeytani zekâ alametleriyle ıpıl ıpıl parlayan gözlerini, onun şaşmaz doğruluğunun bir delili olarak algıladı. Oğlunu süzdü yan gözle.

"Siz öyle katırlarsınız ki," diye sürdürdü Cebeli, "Yüreğiniz semerinizdir, cehaletiniz de bu semerin kayışı. Çevrenizdeki hercümercin farkında değilsiniz. Her şey değişti. Herkes dar dirlik derdine düştü. Artık semercilerin, kındıra kamışlarından yaptıkları semerler, ocak katırlarına gider. Gemi yapımı için kesilen ağaçlarla bıçkıhanelerin kalasları ocaklara gider. Urum ve Ermeni demircilerinin demirhaneleri, ocakların kazma ve kürek ihtiyaçları için çalışır. Değirmenler, fırınlar, madenkeşe hodala yetiştirme gayretine girer. Şöyle bir çevrenize bakın. Köyler nasıl da kömür almaya gelen gemilere yiyecek içecek satma yarışına girdiler. Ben bunların olacağını on yıl evvel söyledim. O zaman kimse ciddiye almadı benim kehanetimi. Yaşadığımız bu zongıralık, bu millenmiş, çürüyüp kokmuş sazlıklar diyarı, benim kadrimi kıymetimi bildi mi? Bilmedi. Bilse de bir boka yaramazdı. Bu havza, kara saçlı bir kadınsa bu zongıralık da bu kadının mahrem yeridir, kılevidir. Şimdi elini vicdanına koy da konuş. Benim gibi büyük bir kâhinin kılevinde ve de böyle bir evde, oturması doğru mu?"

Kısa bir kefen sükûneti çöktü salona. Hurşit, kendi gerçeğini tepelercesine konuşan Cebeli'yi, gülünç buldu. Kılevini anlayamayan Cemal, bir şeyler söyleme gereğini duydu:

"Doğru değil beyim," dedi. "Sen daha güzeline layıksın."

"Layığım da layık olduğumu kavrayan kaç kişi var bu dünyada. Devlet, devlet olsa gelir bu mezbeleyi saraya çevirir. Girişteki

holün iki yanını revaklı nişlerle süsler. Bahçesine envai çeşit gül diker. Aha işte salon," diyerek sağ kolunu güçlükle kaldırıp yattığı mekânı gösterdi. "Böyle salon mu olur? Salon değil zaptiye ahırı. Salon dediğinin tavanı kubbeli olur. Kubbesini köşeli kûfî yazılar süsler. Kocaman şöminesi olur. Şöminesinin kenarlarını çiçekli çiniler, renkli mermer kakmalı öküz kelleleri süsler." Durdu. Şöminenin kenarına öküz kellelerini koydurmasının nedeni ve anlamı üzerinde düşündü biraz. Saray işi kolay bir iş değildi. Şöminenin kenarına, öküz kellesi yerine, camsı keramik hamurundan yapılmış ve üzerine lisan-ı Farisiyle yazılmış güzel sözlerin nakşedildiği tabaklar yerleştirmek daha uygun olurdu. Hatta o tabakların üzerinde, bakır kızılı, zeytin yeşili sırlar da yer alabilirdi. İsfahan'dan, Rey'den, Erdebil'den gelen keramik harikaları böyleydi.

Cemal, Cebeli Bey'in konuşurken birdenbire durup derin düşüncelere dalmasını, kendi kendine anlaşılmaz şeyler mırıldanmasını, hayalarının şişmesine yordu.

Amaçlı ve amaçsız olan her şeyin boş olduğunu düşündü Cebeli. Âlemdeki tüm güzelliklerin, toplanıp gelmesi ve burnunun içindeki tek bir ak kıla secde etmesi durumunda bile mutlu olamayacağı sonucuna vardı.

"Ben sarayı ne yapayım?" diye mırıldandı. "Elimden gelse, dünya padişahı olsam bütün sarayları, çocukların, dilencilerin ayakyoluna çeviririm." Babasının, Halveti tarikatından Keleşoğlu Ahmet hakkında defalarca anlattığı hikâyeyi anımsadı. "Herkesin, Keleşoğlu Ahmet misali bir deri ve ruh değişimi yaşaması lazım. Adamın torbasında kırk yıl taş eksik olmadı. Kırk yıl kuş öldürdü. Torbasından taşı alır, sapanının ayasına kor, atardı. Attığını da vururdu. Cebinde, at kuyruğundan yaptığı bir kuş tuzağı vardı. Mağaralardan korkardı. Bir gece, rüyasında, aslanı vurmak için bir ceylanın art bacaklarındaki sinirleri kesti. Ceylanı hareketsiz bıraktı. Aslan geldi, ceylanı parçaladı, karnını doyurdu, ağzını yalarken aslanı ağzından vurdu. Sabah uyandığında, evden kaçtı. Gitti bir mağaraya sığındı. Başından destarını, eğninden samur lipaçesini sıyırdı attı. Mağaralaştı. Karanlığı yarasalarla beraber kendi içine çekti. Kendi hükmüne mahkûm oldu. İnsanı anlama

zahmetinden uzak durdu. Hayvan öldüren insanı, bir zibil yığını, güruh-ı mekruh mahşeri olarak gördü. Yüce gayelere, değerlere, günaha ve sevaba itibar etmedi. Eşi menendi olmayan, asil bir davranış içine girdi. Sabahları mağaranın önüne çıkar, yüzünü güneşe çevirir, 'Sana senden sefer eyle!' diye bağırırdı."

Tam bu sırada, evin önünden geçmekte olan, Deli Davut'un her zamanki tekerlemesi duyuldu:

Bu köyün erkekleri davar
Ne varsa bende var.

Şirin şirin gülümsedi Cebeli. "Ne kadar doğru," diye iç geçirdi.

Deminden beri ortalıkta görünmeyen ama birdenbire içeri giren iki kadını inceden inceye süzdü Hurşit. Küçük kadın Ziynet, her zamankinden daha çok çekti dikkatini. Başörtüsünü usta kezzezler gibi işleyen, büyük kehribar bakışlı kadının kuşnarı gibi ışıldayan yanaklarını ve dudaklarını çekinmeden, iştahla izlemeye koyuldu. Babasına, "Hele şu kadına bak," demek geldi içinden. Ziynet gerçekten de küçük ev işlerinde ve Cebeli'ye karşı içinde biriktirip de harcayamadığı küfürlerinin çemberinde kala kala küçülmüş gibiydi. Şöyle bir göz attı misafirlere, "Yine mi geldiniz, size şerbet, ıhlamur yapmak için mi yaratıldım ben?" dercesine suratını astı. Cemal, kadının haşin, alımlı benzini, aybaşı hallerinde kaybedemediği kanın fazlalığına bağladı.

"Misafirlere ıhlamur yapın," diye çıkıştı Cebeli. "Güneşte dilim dilim kurutulmuş kavun olsa da yesem. Hödük Hüseyin, Kalyoncu Numan, Bıçkıcı Yuvan gibi kâra yamanmış, alçak insanların arasında kaldım. Ben de alçaldım. Kendimi, Yaratıcı'nın fuzuli bir eseri olarak görmemin sebebi bu alçak insanlardır. Yatağım, yüksek bir dağın külahında olsa da kartalları seyretsem. Tülemiş mercan gözlü toygunları, sungurları, şahbazları seyretsem. Bir hayvanın ruhu, müderrisim olsa. Belki o zaman insanlaşırım." Durup dururken bunları niçin söylediğini sormak istedi Cemal'e. Doyurucu bir cevap alamayacağından korktu. "Şu gökyüzü bir bulutlansa, amansız bir kadıkaçıran yağmuru yağsa da toprak suya doysa. Sürülmüş tarlada saban izi olsam, bir buğday tanesi düşse bağrıma..."

Cebeli'nin büyük hanımı Gülnaz, sesizce gelip karyolanın yanındaki sandalyeye oturdu. Evin bütün işlerini çekip çeviren bu kadınla tartışmaktan korkuyordu Cebeli. Onu, idareyi ele alan, sonradan görme ve erkek soyundan gelme bir deli olarak değerlendiriyordu. Cebeli'ye göre kadının kökü, yedi göbek ötesine, sicil ve hüccet akçesi ile semiren, kırmızı sakallı bir Bolu kadısına dayanıyordu. Bu iddiasını gördüğü düşe dayandırıyordu.

"Herkes beni ziyaret eder de bu Fısfıs Kâmil niye etmez?"

"Ocak çavuşu yapmışlar Kâmil'i," dedi Gülnaz.

"Yani şimdi fısfıs Kâmil, ocak çavuşu olduğu için mi benim ziyaretime gelmiyor? Onu Bartın Tersanesi'ne, vakti zamanında meremmetçi olarak ben sokmadım mı?" Tavana baktı. Hırsından dişlerini gıcırdattı. "Ne günlere kaldık ey gazi hünkâr, eşek silahtar oldu, kadı mühürdar."

Kalaylı bakır taslar içinde ıhlamurlar geldi. Sıkıntıdan burnunu kaşıyan Hurşit, sıcak ıhlamur tasını avuçlarken, Kumru'nun gamzelerini aradı Ziynet'in yüzünde. Zehra'nın Ziynet'ten güzel olduğunu düşündü Cemal. Kadın siniyi yere koydu. Cebeli'nin başının altına iki yastık daha yerleştirdi. Eğildi, siniyi aldı. Ihlamuru, Cebeli'nin eline verdi. Bey, "Bunu içmenin daha rahat bir yolu yok mu?" diyecekti, büyük karısı Gülnaz'dan korktuğu için vazgeçti. Zaman her şeyi neden bu kadar birbirine benzeterek gereksiz nesnelere dönüştürüyordu? Bir saat önce tavanda gezinen örümceği aradı bakışlarıyla. Evet, işte oradaydı. Beyaz badana üzerinde, öküz kafasına benzeyen o sarı lekenin yanında. Peki ama örümceğin gözleri neredeydi? Dokuduğu ağlarda mı? Ayaklarının ucunda mı yoksa?

"Her insanın elinde görünmeyen binbir gözvar. İnsan o gözlerden birisiyle baksa bu dünyaya, dünya düzelir."

Merhametli, mülayim bir iklimle kocasına gülümseyen Gülnaz Kadın, "Gene yanlış konuştun bey," dedi. "İnsanın elinde hiç göz olur mu? Allah, her şeyi yerli yerinde yaratmış. Onların yerlerini değiştirmek doğru değil, günahtır."

Cebeli, kadının, odun kafalı Ali Kethüda gibi günlük konuşmasını yapıp bitirdiğini sandı. Kim ne derse desin, bu eve kadınlar

egemendi. Her kadın da her an, her saniye mesele olduğu için, ortada bir mesele yok demekti. Bir yerlerinin kaşındığını fark eder gibi oldu. Ama kaşınan her yeri de ânında keşfedip ânında kaşımanın da bir anlamı yoktu.

Gülnaz, Cebeli'nin yine daldığını, kendisini duymadığını düşünerek, "Halin vaktin, işin gücün nasıl Cemal," dedi, boşluğu doldurmak için.

Gülnaz'ın, geç de olsa, kendisini fark etmesine sevinen Cemal, "Çok şükür, iyidir," dedi. "Madenkeşlik işte. Ben kazmacıyım, oğlum da küfeci."

Kadın, çok iyi bildiği şeyleri, yeniden duymanın yarattığı boşluk duygusuyla gerdan kırıp arkasına yaslandı.

"Bu dünyada, kirpiklerinin ucundaki ışığı gören, o ışıkla konuşan kadınlar var mı?" diye araya girdi Cebeli. "Ben hep o kadınları düşünürüm. Merakımın gözbebeğindedir onlar. Onlardan söz edin bana. Var mı?"

"Onlardan çok ne var," dedi Gülnaz. "Tımarhanelere git, âlâsını bulursun."

Hurşit'le Cemal, aynı anda aynı şeyi düşündüler. Cebeli Bey, eve bir kadın daha getirmek istiyor ama Gülnaz karşı çıkıyordu. Peki, yatağından kalkamayan bu adam, bu kadar kadını ne yapacaktı?

Cebeli, babayla oğulun düşüncelerini duymuş gibi başını çevirip:

"Toprağına nur yağsın babamın," dedi. "Bana 'Kadını kökten, pekmezi küpten al,' derdi. Ölümü de pekmezden oldu. Bir tas küp pekmezi yiyip yattı. Yatış, o yatış. Zahir Yıldızı henüz gökten çekip gitmemişken fark ettik. Gözleri tavandaki örümceğe bakıyordu. Pekmez sarısına çalan benzini hiç unutmam. O günden sonra, elimi sürmedim pekmeze. Ama isterim ki ölümüm bir tas pekmezden olsun. Manalıdır. Ölümün de bir şanı, şerefi var. Manalı ölmeyen bir insan, ölümün yüceliğini hak etmemiş demektir. Sen ne dersin Cemal, bu işe?" dedi.

"Haklısın, derim beyim," dedi Cemal, anlamayarak.

Laz Nikola ile Çakır Yuvan'ın anlattıklarını anımsayan Cebeli, kendi içindeki ocaklardan çıkıp kömür ocaklarını gezmesi gerektiğini düşündü. Yedi kat yer altının karanlığı, nasıl bir karanlıktı acaba? İnsanın, cehennem zebanisine en çok yaklaştığı yer orasıydı herhalde. Geceleri duyduğu sesler, kim bilir, belki de oralardan geliyordu. Çoğalan merakların, kuşkuların ve soruların baskısı altında hissetti kendini. Külçeleşen kafasını, iyice yerleştirdi yastığa. Gözkapaklarını hafif indirerek Gülnaz'ı süzdü.

Cemal ile Hurşit, hiçbir bakışın daha fazla oturmalarına ruhsat vermediğini anlayınca ayağa kalktılar. Cebeli'nin iznini alıp elini öptükten sonra, ağır bir yükten kurtulmuşçasına dışarı attılar kendilerini. Dışarıda, gecenin gücünü gizemini artıran hoş bir ses cümbüşü vardı. Sabırsız adımlarla sevdiklerine doğru hızlandılar.

Eve arkadan yaklaştılar. Dikkatlerini çeken ilk alamet, bakır kazanın altında ışıldayan kütük közü oldu. Su ısınmıştı. Bakır kazanın az ötesinde, içinde kil ve meşe kütüğünden bir oturağın bulunduğu, büyükçe bir tekne vardı. Karanlığın yuttuğu pencere, arkasındaki yaşamı, cılız bir kandil ışığıyla açığa vurmaya çalışıyordu.

"İlkin sen yıkan, Hurşit," dedi Cemal, sabırsız, tatlı, derin duygularla.

Ahıra girip iç merdivenden yukarı çıktılar. Salona girdiklerinde, ocağın başında buldular kadınları. Zehra, ocağın iki yanında, "höcere-gözgöre" dedikleri ahşap işlemeli rafları siliyordu ıslak bir bezle. Çocuklar, yan odaya çekilmişlerdi uyumak için. Hurşit, yanda, eşyaların ve giysilerin konduğu, mücre denen iki gözlü dolabı açıp uzun süre kullanılmaktan süzülmüş bir havlu aldı. Bakışlarını Kumru'dan Zehra'ya çevirerek, "Suyumu ılıtacağım bir kap var mı?" diye sordu.

"Dur, ben sana yardım ederim," diyerek, ayağa fırladı Kumru. Bir kova, bir tas buldu hemen. Kovayı yarıya kadar soğuk su doldurdu. Alıp dışarı çıktı. Evin "kabalık" dedikleri arka bahçesinde kaynayan kazandan kovaya tas tas sıcak su ilave etti. Kovadaki suyu iyice ılındırdı. Eliyle yokladı. Hurşit'in yanı başındaki varlığını tarifsiz bir zevkle soluyarak, sokuldu, kulağına dayadı körpe ağzını:

"Yanında kalsam, sırtına tas tas sıcak su döksem, nasıl olur?" diye fısıldadı.

"Güzel olur," dedi Hurşit. Sustu. "Ama kalmasan iyi olur."

Oğlanın yanağına bir öpücük kondurdu kız. Koşarak eve girdi. Sevinç dalgasının yarattığı garip bir duygu tutulmasına girdi Hurşit. Şaşkınlığından kütüğü çıkarıp teknenin yanına koydu. Meşe ağaçlarının çevrelediği daracık bahçede şalvarını, gömleğini, donunu sıyırdı attı. Ayaklanmış ipeksi duygularla, karanlığın ve ateşin sınırında duran kütüğe oturdu. O anda, derin ve karanlık bir uçurum belirdi gözlerinin önünde. Kumru'yu kendisinden ayıran sağır bir uçurum... Sevinci karardı. Birkaç tas suyla kafasını, gövdesini ıslattı. Tekneden aldığı kille ovmaya başladı her yanını. İncecik boynundan, omuzlarından akan, sıcacık, killi suyun kokusunu ve rehavetini, içli bir gülümseyişe dönüştürdü. Sırtının acıdığını hissetti. Gövdesinden süzülen killi suyun yumuşattığı toprağa gömdü ayaklarını. Hiçbir zaman bu denli ılık, sevecen olmadığını fark etti toprağın. Birden, yaşayamadıkları, küllenmiş acıları, bastırılmış sevgileri, uç verdi içinde; ses ve çağrışım yumağına dönüştü, Kumru'laştı, tüm ağırlığıyla egemen oldu ruhuna.

Zehra, Hurşit'i keselemek için dışarı çıktığında:

"Dikkat et, sırtında yara var çocuğun," diye uyardı Cemal.

Yaralanmış duygularla mırıldandı Kocakarı. Anasının, lanetle ağıt karışımı bir uğultuya dönüştüğünü sandı Cemal.

"Vay Cemal vay, o sabiyi mekkâre katırına çevirdin. Mezarımın baş taşı bir murat kuşu olsaydı da o çocuk o kabir karanlığında çalışmasaydı."

Anasının acısını ânında duyumsadı Cemal. Onunla konuşmayı, onun kaynayan kahır kazanına dalmayı göze alamadı. Nabzının atışına Zehra egemendi. Hurşit yıkandıktan sonra, sıra kendisine gelecekti. İçi sıcak su dolu, bakır kazan, meşe ağaçlarının çevrelediği karanlık bahçe, köpeklerin arada bir hav havıyla parçalanan, yıldız alacası, şirin sükûnet, her şey, onu bekliyordu. Sustu. Anasını dinledi. Bekledi sabırla. Az sonra Zehra, arkasından da Hurşit geldi.

"Haydi Cemal, sıra sende," diyerek odasına girdi Zehra. Köşede duran çuvala el attı. Ters çevirdi. Silkeleyerek içindeki kirli çamaşırları boşalttı. Çuvalı dürdü, koltuğunun altına aldı. Odadan çıkmadan önce durdu, yüreğinden ayak parmaklarının uçlarına kadar yayılan hararetin uğultusunu dinledi. Dışarı çıktı. Cemal hâlâ oturuyordu. Başıyla çıkmasını işaret etti. Doğruca kazanın yanına gitti. Getirdiği örtüyü ağaçların dibine serdi. Cemal'in, olacakları tüm ayrıntılarıyla önceden bildiğini varsayarak soyundu çırılçıplak. Örtünün ortasında, ateşin ve yıldız aydınlığının gülümsettiği şuh bir duruşla beklemeye koyuldu. Tomurcuk, kil ve kül kokusuyla yüklü karanlığı dikkatle dinledi. Deli Davut'un tekerlemesi geliyordu dere dibinden:

Bu köyün erkekleri davar
Ne varsa bende var.

Sesteki gizeme ve güce kaydı dikkati. Gizli bir kudretin, kendisini bu sese doğru çektiğini, kendi kontrolünü tepeleyerek bu sesin ışıklı izine düşürdüğünü, sis gölgesi gibi yürüttüğünü duyumsadı. Ürperdi. Çılgın hayaller doğuran doğal içgüdülerinin ateşiyle başını sarsıp saçlarını dağıttı. Yüzünü olduğu gibi kaplayan saçlar, kadının bakışlarındaki doyumsuz çılgın ışıltıları daha da belirginleştirdi. Göğün masalsı dipsizliğine, yıldız aydınlığına çevirdi yüzünü. Aradığını bulamayan, bulduğunu ise arayan, hırslı kadınlara özgü, derin bir iç çekişle, Cemal'in az sonra duyulacak olan ayak seslerine yöneltti nabzının atışlarını. Parmak uçlarını diliyle ıslattı. Dayanılmaz birleşme arzusuna, göğüs uçlarına dokunuverdi hafiften. Köyün, karanlığa yerleşen aç gözlerle kendisini izlediğini hayal etti. Çıplaklığını, çıplaklığındaki ayartıcı ateşi, yediden yetmişe, herkese, mezarda yatanlara bile cömertçe gösterme histerisine kapıldı.

"Zehra! Nerdesin?"

"Burdayım, gel."

Cemal, kızarmış tek gözüyle sese doğru yürüdü. Çıplak, güçlü, dayatıcı bir sarılışla karşılaştı. Saç ve ten kokusuna gömüldü yüzü.

"Soyun!"

Cemal, anasının bahçeye çıkma ihtimalini hesaba katarak, "Dur Zehra, burda olmaz," diye çıkıştı. "Delirdin mi, anam daha uyumadı."

Kadın, Cemal'in her şeyi anasına göre ayarlama huyundan vazgeçmediğini, arada oturma salonu olmasına rağmen, kendi odalarında bile, "Dur", "Yavaş", "Gıcırdatma, anam duyar," uyarılarını, şimdi de bahçe karanlığına taşıdığını düşündü. Zehra'nın, Zehralar doğurduğu ve doğan her Zehra'nın da karanlığa karışıp kaçtığı sanısına kapıldı. Kolları gevşedi, kırılmış ama kabuğundan kopmamış iki dal gibi yanlarından sarktı. Bir adım geri çekildi.

"Sen anamı tanımadın mı Zehra? Anam tehlikeli bir kadındır. Üstümüze gelir, rezil rüsva oluruz."

Kadının sönmekte olan duygularının gücü karşısında hiçbir anlam ifade etmedi bu sözler. Yıkılışını, yıkıcılığıyla önleme eğilimine kapıldı birden. Şaşırtıcı bir çabuklukla giyindi. Tecavüze uğramışçasına, yüzünü avuçlarının arasına aldı. Karanlığı bakışlarıyla aralayıp Cemal'i süzdü. Seven, geberesiye seven, arayan, soran, kovalayan, yakalayınca sımsıkı kucaklayıp ezen, ısıran, korkusuz, âşık erkek yok muydu bu dünyada?

"Huy etmiş kadın bir kere," diye sürdürdü Cemal. "Sevişenleri dinleme huyu. Daha sekiz yaşındayken, küçük dayısı Mecit'in gerdek gecesinde karyolanın altına girmiş, olanı biteni dinlemiş sabaha kadar."

"Bunları bana anlatma Cemal," diye celallendi kadın. "Sen beni anla. Ben seni anladım. Ama sen beni anlamadın daha. Her şey hazır, soyun, otur yıkan."

"Dur da, sırtımı kesele."

"Anan görür, ayıp olur."

Zehra hızla uzaklaşıp eve girdi. Cemal, yıkandıktan sonra, yatak odasında, kadınla ilişkiye girmenin ve ertesi gün de cenabet cenabet gezmenin doğru olmadığını düşündü. Kadının, yıkanmadan önce ilişkiye girme davranışının doğru olduğu ama yeri ve zamanı doğru seçmediği sonucuna vardı. Hayat, sadece yerin altında değil, üstünde de zordu. Kocakarı bu zorluğun sadece küçük bir

parçasıydı. Ve genç kızlığından bu yana, bu zorluğu yaratmakla meşguldü. Kocakarının çocukluğu aslında, anasıyla babasının ilişkilerini izlemekle geçmişti. Bunun şartlarını yaratan ise Allah'tan başkası değildi. Allah, onlara yoksulluk payesini biçmiş, tümünü toprak damlı, tek odalı bir eve tıkmıştı. Cemal, birden irkildi, kendine geldi. Allah'la uğraşmanın, insana felaketten başka bir şey getirmediğini fark ederek soyunmaya başladı. Kütüğe oturdu. Yanındaki kovadan bir tas su alıp döktü kafasına. Kafası anasına gitti yeniden. Kocakarı, yaşamının daha sonraki bölümünde, daha garip işler yapmıştı. Yaptığı işlerden de tamamen kendisi sorumluydu. Yengesi Sarıkız ile abisi Kara Ahmet'in ilişkilerini izlemek için elbise dolabına gizlenmesinden Allah'ı sorumlu tutmanın bir anlamı yoktu. Ya fırının içinde, büyük tandırda, ocak bacasında gizlenerek evli erkeklerin yasak ilişkilerini izlemesine ne buyrulurdu? Köyün, çiftleşen hayvanlarını durup seyreden tek kadını o değil miydi? Cemal, yılan sokmuş gibi birden irkildi. Zehra'nın sevgisini kaybettiğini sandı. Kolay kazanılan sevgi, kolay yitirilirdi. Yitirilmiş sevgiyi yeniden kazanmanın yolu neydi? Yıkanma işini hızlandırdı. Hiçbir kadın, özveriye dayanamazdı. Kadının mayası özveriden yoğrulduğu için, kendisine hasredilen özveriyi iyi anlıyor, hatta işi bazen, o özveriye kölece bir teslimiyete kadar vardırıyordu. Son tasları da başından aşağı boca edip ayağa kalktı. Dalda sallanan havluya el attı. Kurulandı, giyindi. Dünyanın dertleri bitmiyordu. Doğru iş yapmak ne kadar zordu. Bir tas su döktükten sonra, çarıklarını giydi

"Gelin senin sırtını keselemedi mi Cemal?"

"Evet, gene ben haklı çıktım," dedi içinden Cemal. "Kocakarı her şeyden haberdardır. Zehra'yla sevişseydim gözlerini hiç umulmadık bir yere yerleştirir olan biten her şeyi inceden inceye seyrederdi, bizim de haberimiz olmazdı."

"Sırtımı Zehra'nın keselemesi şart mı ana? Bu sefer de ben keseledim."

Anasıyla oturup sohbete dalması durumunda, beklenmedik sorularla karşılaşacağını, yalana başvurmak zorunda kalacağını, üstüne üstlük bir de Zehra'yı bekleteceğini düşündü. Herkesin

bir yığın derdi vardı. Bunların çoğu da ilgilenildiğinde doğuran dertlerdi ne yazık ki. Yatak odasına girdi hemen. Meşe ağacından yaptığı emektar karyolaya doğru, el yordamıyla usul usul yürüdü. Kimsecikler yoktu.

"Zehra nerdesin," diye fısıldadı. Gezindi azıcık. Zehra'nın karşı köşede, yattığını fark etti birden. Eğildi, eliyle saçlarına dokundu hafiften.

"Ayıp yahu, ne oldu şimdi? Hadi kalk da yatağında yat."

"Çek elini saçlarımdan!"

Kadının sesine sinen öfke, hançer ışıltısı gibi pareledi Cemal'in karanlığını.

"Git tek başına yat! Beraber yatarsak anan görür."

Cemal, ağırlaşan yalnızlığının altında kalakaldı öylece. Madenden gelirken yolda kurduğu tatlı hayallerin söndüğünü acıyla duyumsadı. İnce damarda sıkışmış gibi terledi. Üstelemenin bir yararı yoktu. İnatçıydı kadın. Çaresiz, çekildi. Damardan blok halinde düşen bir kömür külçesi gibi düştü yatağına.

Kocakarı kafayı, Cemal'in sırtının keselenmemesine takmıştı. Ciddi bir kavganın belirtisiydi bu. Altındaki tahtanın kokusunu bire bir yansıtan hasır, başını ocağın kurumlu taşına yaslayan ve anasını andıran şu süpürge, çocukların düşürdükleri şu nazar boncukları, evdeki her eşya, kavganın varlığını doğruluyordu. Elif Kadın irkildi birden. Kendi derinliğinden sıyrılarak Hurşit'le Kumru'ya verdi dikkatini. Yan yana, bir çift körpe Kumru'ya benzetti onları. Ölümün korkunç gücünü duyumsadı. Gördüğü her genç, her güzel yaşam, neden ölümü anımsatıyordu ona? Kumru'yla Hurşit'in birbirlerine çok sokulduklarını, salonda uyurlarken ne tür bir ilişki içinde olacaklarını merak etti. Onlara, baş başa kalma fırsatı vermek için kalktı, çocukların mışıl mışıl uyudukları odaya, kendi odasına geçti.

Yosun ve iyot kokan, ılık bir rüzgâr esti önce. Kenarları ışıklı, bulut katarları gelip yerleşti gökyüzüne. Köye inen tilkiler, izne gelen madencilerin dışarıda bıraktıkları yırtık çarıklardan başka bir şey bulamayınca inlerine çekildiler yavaş yavaş. Peş peşe çakan ve

gökyüzünü boydan boya aydınlatan şimşekler, tek tük köpek hav havlarını da ortadan kaldırdı. Köyün kuzeye bakan ucundan, genç bir kadının, hıçkırıklarla yer yer kesilen, içli ağlayışı yükseldi. Onu göğün gürleyişi ve köpeklerin acılı uluyuşları izledi. Köyü yıkamaya başladı yağmur sağanak halinde. Döşeklerini uyumakla uyumamak arasında kuran bazı yaşlılar, bakışlarını pencerelere çevirerek yağmurun cinsini, şiddetini anlamaya çalıştılar.

Elif Kadın, gece vakti evden dışarı çıkanı merak etmeye başlamıştı. "Kimdi acaba? Ya Cemal ya da Zehra'ydı. Çocuklar çıkmazdı. Bu kör merak, uyutmaz beni sabaha kadar," diye iç geçirdi. Kalktı, yanı başında uyuyan çocukların soluk alış verişlerini, horultularını dinledi. Kapıyı usulca araladı, salona girdi. Hurşit, kendi yatağında uyuyordu. Az ötede de Kumru... Cemal'le Zehra'nın odasına doğru yürüdü. Kapıları açıktı. Hiç açık tutmazlardı kapılarını. Neredelerdi acaba? Önce dinledi. Usulca içeri süzüldü sonra. "Cemal," diye seslendi. Kimsecikler yoktu. Salona döndü. Aşağı indi karanlıkta. Dış kapıyı gıcırtıyla açıp dışarı çıktı. Yağmur göz açtırmıyordu. Peş peşe çakan şimşekler, gündüz gibi aydınlatıyordu ortalığı. Sırtına bir örtü attı. Evin çevresini dolandı.

"Cemal nerdesin, Cemal?" diye seslendi. Kazanla karşılaştı. Yaklaştı, suya daldırdı parmağını. Ateş sönmüştü ama su hâlâ sıcaktı. "İnsan bu yağmurun altında, bu sıcak suyla yıkanır, yeter ki yanında sırtını keseleyen biri olsun."

Çıplak ayakları, yerdeki çuval bezine dokundu birden. Yıllardır aradığı bir şeyi bulmuş gibi sevindi. Yağmurun döl kokusunu silip süpürdüğünü düşündü. Daha fazla ıslanmadan eve girdi. Kandili yaktı. Oturup bekledi salonda. "Ne de güzel uyuyor şu iki genç. Üç beş adım var aralarında. Kıyamet mi kopar, yan yana uyusalar," diye iç geçirdi. Tam bu sırada da Cemal girdi içeri.

"Zehra gelmedi mi, ana?"

Oğlunun, ağlamaklı, perişan halinden, telaşından ürktü.

"Yok," dedi. "Gene ne oldu Cemal, gecenin bu vaktinde?"

Çocukların uyanmasından çekinerek, "Zehra dışarı çıktı dönmedi. Gittim aradım aradım bulamadım."

Bu sefer ağlıyordu, Cemal. Kocasını anımsadı Kadın. O da oğlu gibi ağlıyordu aynen; umutsuz, dertli, dertli. Moral verme ihtiyacı duydu oğluna:

"O karı senin sırtını keselemedi ya, içine dert oldu. O dert de evden dışarı attı onu. Kafanı yorma. Git yat. Karı cilvesidir, bir yere gitmez. Az sonra gelir."

"Kadının başına bir iş gelir ana. Onu bulmam lazım," diyerek dışarı fırladı.

"Kendine mukayyet ol. Kurt kafalı Kuduz Kadın'a denk gelme. Geceleri gezer. Öldürdüğü her adamın da çükünü çiğ çiğ yer."

"Sen merak etme, git yat."

Oğlunun karanlıkta kayboluşunu izleyen Elif Kadın, "Ayağımın izinde gezinen bir koca bulamadım bu kör dünyada," diye mırıldandı. İçindeki genç kızla baş başa kalmak, onu, kurduğu güzel hayallerin kahramanı yapmak ve ona dönüşmek için, kandili söndürüp odasına çekildi. Sırtüstü uzandı, yorganı üzerine çekti. Yağmurun uğultusuna kapılıp uyudu.

Güçlü bir yıldırım düştü evin az ötesine. Korkuyla uyandı Kumru. Sağanak halinde inen yağmuru dinledi. Şimşekle aydınlandı pencere. İkinci bir yıldırımın, eve düşeceğinden korktu. Göğün gürleyişiyle birlikte yatağından fırladı. Emekleye emekleye, Hurşit'in yatağına sokuldu. Yorganın altına girip girmeme konusunda kararsızlığa düştü. Karanlık her şeyi yuttuğuna ve herkes uyuduğuna göre sorun yoktu. Yorganı hafiften kaldırıp usul usul altına kaydı. Hurşit'in kil ve kekik kokan sıcaklığıyla karşılaştı. Soluğunu solumak için biraz daha sokuldu. Yağmuru, karanlığı ve gökyüzünü dinledi dikkatle. Hurşit'i Cemal'in, kendisini ise anasının yerinde hayal etti. Sımsıkı sarılıp öpmek, ısırmak, uyandırmak geldi içinden. Hurşit'in yanında olduğu müddetçe, hiçbir gücün ona dokunamayacağına inandı.

HAMAM PEŞTEMALİNE DÖNDÜK

İnsan neden kendi cevherinin
kazmakeşi olamıyor?

Ahmet Nazif Efendi'nin bakışlarındaki egemenlik arzusu, Ereğli maden memurluğundan maden müdürlüğüne terfi edişinden sonra haylice güçlenmiş, insanı açıklığa, hoşgörüye çağıran o eski, mülayim yüz gitmiş, yerini, değer yitimini çağrıştıran, öznesine yabancılaşmış, katı, dikteci, benmerkezci, bir yüz almıştı. Kafasını baskı altına alan masası, yıllık yirmi bin tonu bulan kömür üretimine, vergilere, yatırımlara ve ödemelere dair defterlerin ağırlığı altındaydı. Müdür olduğundan bu yana aklını, İstanbul'un ünlü mimarı Garabet Amira Balyan'a, Boğaziçi'nde, köşe odaları, nakışlı mermer çıkıntılarla denize doğru sarkan, zarif, İslami-Avrupai tarzda bir yalı yaptırmaya takmıştı. Mozaik bir zemin ve bu zeminden yükselen Roma stili granit istinat sütunları ve sağlam bir ustalıkla işlenmiş, İslami-Hint mimarisini terennüm eden şahniş ve cihannüma kubbeleri, gümüş ve fil dişi kakmalı büyük kapılar ve harem bahçesini, havuz başını donatan, İtalyan işi mermer heykeller, sel sebiller... Ve ayrıca, hamam, kayıkhane, yani yaşamın suyla muhabbete halvete girmesi... Ve dalgaların sinesinde cilveleşen ışığın, büyük pencerelerden girerek tavan ve duvarlardaki altın işlemeli, tezhipli satıhlarda akisler çizmesi...

Para kaynakları üzerinde düşündü biraz. Darphane-i Amire'ye göndereceği önündeki muhasebe defterine bir kez daha baktı. Hırvatlardan alınan kömür için yapılan ödemelere, kendisinin, memurların ve amelelerin ücretlerine, kömür vapurlarına ödenen

nakil bedellerine ve diğer harcamalara... Defterdeki hesapla harcama makbuzları arasında ciddi bir fark, 638.738,5 kuruş zimmet çıkıyordu. Kafasını kaldırmadan, tıkırdayan kapıya baktı kulağıyla. "Gel," dedi. İçeri, ayak işlerinden sorumlu Mahmut Efendi girdi. Kocaman, kamburumsu burnuyla iki büklüm selam verdi.

"Beyefendi hazretleri, yemeğiniz hazır."

Mahmut Efendi'nin kendisinin değil de burnunun yerlere kadar eğilip selam verdiğini sandı. Kafasında düğümlenen sorunların uğultusuyla arkaya yaslandı. Kaynağı belli olmayan, vicdani karakterini yitirmiş, türedi bir hırs, içinin alacakaranlığında sessizce geziniyor, gerçekleri iğfal ediyor, varlığı oluşun hizmetinde basit bir alete dönüştürüyor, yamultuyor, birbirlerine eklemleyerek, yeni bir yaşam şekline sokuyor ve getirip ideal dirlik düzenlik düşüncesinin karşısına dikiyordu.

"Tamam, Efendi, git geliyorum," diye mırıldandı gayriihtiyari. Birkaç kere acıyla esnedi. Ayağa kalkarken dünyada, prostat ve böbrek ağrılarına iyi gelen bir yemeğin olup olmadığını aklından geçirdi. Kapıyı açıp adımını dışarı attı. Muhtarların Çukur, Yakacık ve Dereli divanlarından seçip küfeci namzetleri olarak gönderdikleri dört çocukla göz göze geldi. Devletin köylerden ayni vergi olarak toplayıp madene getirdiği mısır ve arpa dolu çuvalların üzerinde çocuklarla birlikte oturan sevk memuru Keşkek Veli, çocukları da ayağa kaldırarak saygıyla eğildi Ahmet Nazif Efendi'nin önünde. Efendi, ilgilenmedi, yandaki aşhanenin kapısını hafifçe itti, haşlanmış lahana ve kömür kokusuna girdi. Giriş kapısının sağındaki masada laflayan ve gülümseyerek selam veren Hırvat ve Karadağlı ustalar topluluğundan Bradaç ile Tripun'un önünden geçti. Taş bacaları gibi ocak açan bu insanların bu saatte, burada beklemelerine bir anlam veremedi. Bilinmeyen ya da merak edilen şeylerin birikerek insan yüreğine yük olduğunu, bunun ise iktidarsızlığa yol açtığını düşündü. Karşıdaki masalara, kömür kumpanyasından malum şahsiyetler kurulmuşlardı. Bakışlarını sağ köşede oturan, Karamahmutlardan Ahmet Efendi'ye çevirdi. Yaklaştı, kibarca selamladı. Başını hafif çevirip bir selam da onun karşısında oturan Estafan Efendi'yle Darphane-i Amire Nazırı Mehmet Tahir

Paşa'nın kendisine yardımcı olarak gönderdiği El-Hac Salih Ağa'ya verdi.

"Buyurun oturun, şeref verdiniz Ahmet Nazif Efendi," diye gülümsedi Estefan. Edasında, riskten korkmayan, soğukkanlı, işinin ehli bir hava vardı. Fesini kaşlarına doğru yıkmıştı. Gözlerinin altında, hassasiyetinin ve uykusuz gecelerinin yadigârı mor halkalar oluşmaya başlamıştı. Yüzü, ak beneklerden olsa gerek, uzaktan hamam lifini andırıyordu. Tepesinden daracık alnına ve çenesine doğru armut biçiminde büyüyen, gerdanlı, iri bir kelleye sahipti. Estefan Efendi, muhatap olduğu bir yığın bakışın, kellesine değil de dirayetine, zenginliğine ve saygınlığına yöneldiğini sanırdı genellikle.

"Bugün seni biraz durgun gördüm, Müdür Efendi," dedi, Ahmet Efendi.

Hayatında tanıdığı en durgun insanlardan birisi olan Ahmet Ağa'nın sözünü hayretle karşıladı Ahmet Nazif Efendi. Durgun karakterler, insanlardaki durgunlukları daha mı iyi seziyorlardı yoksa? Sandalyesine yaslanırken, yemeği getirecek olan aşçıyı aradı bakışlarıyla.

"Havzada işler yürüse durgunluktan çıkacağım."

"Herkes çalışıyor, daha ne olsun," dedi Ahmet Ağa.

"Herkes çalışıyor ama yıllık üretimini elli bin tonun üzerine çıkaramadı bu havza," diye çıkıştı Estefan Efendi.

Ahmet Nazif'in hoşuna gitti bu çıkış.

"Senevi otuz bin kuruşa kiraya verdik size bu havzayı," dedi. "Sizlerden beklediğimiz gayreti göstermiyorsunuz. Tembellik, sorumsuzluk, vurdumduymazlık bu havzayı kemiriyor, efendi. Böyle giderse burası Hazine-i Hassa'ya devredilir."

"Doğru," diye müdürünü destekledi, El-Hac Salih Efendi.

Tartışmada muhatabını zıt uca itmekten titizlikle kaçınan Estefan, "Haklısın," diye onayladı Ahmet Nazif'i. "Tembelliğin kalkması, havzaya tekniğin girmesi gerekiyor. Birçok ocağa hâlâ tahta ray bile döşenmemiş. İnsan ve katır sırtıyla taşımacılık devri çoktan kapandı. Avrupa artık galerilerde tahta rayları, tahta arabaları bile

kullanmıyor. Dekovil hatlarıyla iş görüyor artık. Avrupa amelesi kendini vererek hırsla çalışıyor. Ya bizimkiler? Zoraki, gönülsüz çalışıyor, verimli değil. Neden? Affınıza sığınarak ve de haddim olmayarak, sorarım sizlere, bu "Neden," sorusunu bu havzada kaç kişi sormuştur kendine? Ecnebide maden, hususi sermayeye aittir ve o sermaye ile çalışır. Bizde böyle değil. Bizde maden, devlete, Emlak-ı Hümayun'a aittir; kullanım haklarını kumpanyaya kiralar. Hal böyle olunca devlet denetimden feragat etmiyor, köstekleyici, külfetli şartlar yüklüyor ve bu yetmezmiş gibi kumpanyaya olan borçlarını da zamanında ödeyemiyor, o zaman da üretim düşüyor."

Estefan'ın ilk kez dillendirdiği eleştiriler, Ahmet Nazif'in zoruna gitti. Kömür ithal ettikleri için havzadan kömür çıkarılmasını köstekleyen İstanbul levantenleriyle yaptığı tartışmaların sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini düşündü. Dayanamadı yine de:

"Kumpanyanın ihmalini devletin sırtına yıkmanız doğru değil, efendi."

"Haşa efendim, ben devleti ihmalkârlıkla suçlamıyorum. İşleyişe dikkat çekiyorum. Düşünün bir kere, bütün ocak sahipleri ameleye senet veriyorlar, ayni ödeme yapıyorlar. Ayni ödeme yapılınca, amele istediği malı alamıyor. Bunun için de aldığı malı yok pahasına satıyor, eline geçen parayla ihtiyaçlarını karşılmaya çalışıyor. Ecnebiden mal getiren tüccarlar, bu tüccarlardan mal alan amele bakkalları, fahiş fiyatlarla ameleyi güçten takatten düşürüyorlar. Güçten takatten düşen amele de çalışamıyor, kaçıyor, zararı bizim başımıza patlıyor. Geçenlerde, Devrek'te, bir ocağın önünde, ameleye faizle para ve tohumluk teklif eden, Yansızoğlu Yunus adında, kendini bilmez, yeniyetme bir tufeyliyi kovdum. Onun yanında da alacaklarını almaya gelen Viranlı Cemil Ağa'yla, Kireneli Ali Ağa vardı. Herkes gözünü ocaklara dikmiş. Hayır işlerine, dullara, yetimlere, imamlara, camilere yeterince yardım edemeyişimizin bir sebebi de bu aracılardır." Ahmet Nazif'in her zaman yaptığı gibi kafasını sallayarak onay vermediğini sezen Estefan Efendi, "Yanlış anlaşılmasın," diye bir parantez açtı. "Bu fikrimi ben, Evkâf-ı Hümayun müfettişi faziletli efendiye de beyan ettim. Elbette ki bununla ben, devletin köylüden vergi tahsil etmemesini, ameleye

yükümlülük getirmemesini söylemiyorum. O başka iştir. Devletin yüce işidir, mecburidir. Benim kastım, ocağa amele getiren aracılardır, fuzuli sevkiyat memurlarıdır, demin söylediklerimdir."

İçinin tüm alayını ve misillemesini, bakışlarında ve ağzının kenarında donuk bir gülücük olarak bekleten Karamahmutzade Ahmet Ağa, "Kim ne derse desin, bu memleketin amelesi, Avrupa amelesi kadar çalışkan değil," diye söze girdi. "Hazırcı, işsiz, derviş soyundan gelmeyiz biz. Hani bir söz var ya, dervişe, 'Bağdat'ta pilav var,' demişler, 'Yalan değilse, ırak değil,' demiş." Ahmet Nazif'in kaşlarını çattığını fark eden Ahmet Ağa, Müslüman ahali aleyhtarı bir konuma mahal vermemek için, "Ocaklarımda çalışan kazmakeşlerden hiç mi hiç memnun değilim," diye sürdürdü konuşmasını. Konuşurken işaret parmağının ucunu ikide bir, tik illetine yakalanan sağ gözünün altındaki mor torbalara bastırıyordu. Torbalar, ayanlarla merkez arasında bitip tükenmez hâkimiyet kavgalarının babasına, babasından da kendisine yansıyan derin acılarıyla iyice ağırlaşmış, yanaklarına doğru sarkmıştı. "Ne Yani'den ne Kordolos veledi Hiristo'dan ne Kiryako'dan ne de diğerlerinden... Bugün Üzülmez'e gideceğim. Orada çok az kömür çıkan, zayıf damarlı bir ocak varmış. Ama amelesi iyi çalışıyormuş. Asadoryan Efendi, ocağın faaliyetine ara vereceğini söyledi. Kör olası, benim de ameleye ihtiyacım var. Oranın boşta kalan amelesini toptan Kozlu'ya getirip ocaklarıma sokacağım."

"Biraz sonra ben de Üzülmez'e gideceğim," dedi Ahmet Nazif Efendi.

"Beraber gidelim, çok iyi bir tesadüf," dedi Ahmet Ağa. Beynini gıdıklayan tatlı düşüncelerle Estefan'a baktı. Onun kendisi hakkında iyi duygular beslemediğinden emin bir havayla arkaya yaslanıp burnunu kaşıdı. O anda, Estefan'ın da kendisi hakkında aynı şeyler düşündüğünü duyumsar gibi oldu. Estefan, havzadaki ocak sahiplerinin, birbirlerinin amelelerini çaldıklarını, bunun başını da Karamahmutlar ile Milapero'nun çektiğini düşünüyordu. Ahmet Ağa'nın, yolda Müdür Ahmet Nazif'le ilişkilerini geliştirmeye çalışacağını, Saray'ın bu muteber adamından, bazı imtiyazlar da koparabileceğini tahmin ediyordu.

Az sonra iki muhafızın eşliğinde, atlarına binerek Kozlu'dan Üzülmez'e doğru yola çıktılar. Kendi dışında gördüğü her işi, her ticari ilişkiyi, en ince ayrıntılarına kadar merak ettiği ve kendisine karşı konumlandırdığı için hiçbir dosta ve ortağa sahip olmayan Ahmet Ağa, derin bir iç çekişle içini dökmeye başladı. Havzadaki ocak sahiplerinin kirli çamaşırlarından başladı önce. Edebi, edepsizden öğrenmek isteyen, bu ocak sahiplerinin gizli dünyasına gelmeliydi. Atını mahmuzlayarak müdür efendinin atıyla aynı hizaya getirdi. Dün cin olup da bugün adam ve devlet çarpanların yaptıkları yolsuzluklardan söz etti. Kendi içinde durdu, düşündü biraz. Doğrulanmayı umdu. Kendini yokladıktan sonra, hakikat ve dürüstlük aşkını yüklenmiş, kararlı bir sesle, Estefan Efendi'nin, Şehsüvaroğlu'nun, Avram'ın, Kutbullah'ın, Pedros'un kirli çamaşırlarını didiklemeye başladı. İşini bitirmeden, en büyük rakibi, gemi yapımcısı ve direk tüccarı Hacı İsmail'in gizli dünyasına girdi. Üç beş kuruşun önemli olmadığını, namuslu ve dürüst kalmaya çalıştığını, Çongar Hasan gibi denizden geçip çayda boğulmak istemediğini anlatıp durdu. Havzada geleceğe dair, saltanat ve devlet için oldukça hayırlı sonuçlara yol açacak projelerinden söz etti.

Müdür, Ahmet Ağa'nın uzayan, kesintisiz konuşmalarını, Arabın yalellisine saymaya başlamış, onu dinler görünürken derin düşüncelere dalıvermişti. Metresleri içinde kendisini en çok etkileyen, Mehpare Hanım hastaydı. Boğaziçi yalılarından birinde oturan ve soylu bir paşanın en küçük dul karısı olan bu kadının kendisine korkunç ihtiyacı vardı şimdi. Kadının avaz avaz bağıran ihtiyacına koşmayan erkek, onun sevgisini kaybediyordu. Hiçbir ilaç, ona sevgiyle gülümsemek, dokunmak kadar etkili olamazdı. Gençliğini ve iç güzelliğini, en kötümser ânında bile, tüm görkemiyle bakışlarında ışıklaştıran bu kadın, T harfine benzeyen o koca yalıda, ne durumdaydı şimdi.

Ahmet Ağa, ağzından çıkan sözlerin daha iyi anlaşılması için atını, Ahmet Nazif Efendi'nin atına biraz daha yaklaştırdı.

"Sözlerinize kesinlikle katılıyorum," diye sürdürdü.

Müdür Bey, 'Hiç konuşmadığım halde, hangi sözlerime katılıyor bu adam,' diye düşünürken, "Kesinlikle katılıyorum," sözünü

duydu yeniden. "Taş ocakları misali, açık işletmecilikle bu iş yürümez. Alçaklarla dolmuş bu havza. Bir insan ne kadar namuslu olursa olsun, alçaklarla çalıştığı zaman alçalıyor. Bu belki doğru bir söz değil ama hoşuma gidiyor." Bu son sözü nasıl karşıladıklarını anlamak için, kafasını çevirip muhafızları süzdü. "Düşünebiliyor musun efendi, herkes bir ocak açıyor, İstanbul'dan gelen sarraf, köyden gelen iş bilmez cahil ağa, anlayan anlamayan herkes, elinde kazmayla bir yerleri deşiyor. Bir düzensizlik var. Olmaz böyle şey. Eşek bile makamla anırır. Aslına bakarsan, bu havzada tek bir merkez olmalı. İngilizlerinki gibi kudretli, dirayetli bir merkez... Kazma, taşıma, kırma, tahkimat, yani iğneden ipliğe kadar her iş o merkezin tasdikinden geçmeli."

Ahmet Nazif Efendi'nin dikkati havzada değil, Mehpare Hanım'da yoğunlaşmıştı. Yumuşak, munis bir anlatımla, geçmişine doğru sık sık yolculuğa çıkan ve geleceğini, tüm hayallerini, kadehinde içkiye çeviren, duyarlı, ipek huylu kadında yoğunlaşmıştı. Sofadaki karanlıkta ve o karanlığı anlamlı anlamlı dalgalandıran mum ışığında ve Mehpare'nin, karanlıkla mum ışığının sınırında beliren o tarifsiz, çakırkeyf tebessümünde, portakal likörü kokan ağzında, kendi içine bakan, iri yeşil tarilli gözlerinde, köpürmüş, omuzlarına akmış, kıvırcık saçları arasında fil dişi gibi parlayan narin boynunda... Kar mavisi, gülümseyen müslin bir giysi içinde, kıpır kıpır... Ruhunu yakarak çöle çeviren, çölünü yeşerten, fırtınasını gizleyen, gücünü kuşkularından alan o ilginç kadında...

"Bana alçak diyorlar," diye sürdürdü Ahmet Ağa. "Ama diyenler de dâhil, herkes benim alçak olmadığımı biliyor. Bilerek sarf edilen suçlamalar, insanı temelden sarsıyor. Son iki yıldır, bana alçak diyenlerin sayısı arttı. Benim Ayaz Ağa'da oturan, Hüsrev adında, keçi sakallı, âlim bir dostum var. Alçağın ne olduğunu ona sordum. Çok bilgili bir insandır. Ne yazık ki haddinden fazla zeki ve bir o kadar da alçaktır. Sakalında üç ak telcik var. Doğru şeyler söylediği zaman, işaret parmağıyla o ak telciklere dokunur. Bu sefer de öyle yaptı alçak herif. 'Alçak kimdir,' diye kendi kendine söylendi. 'Kendisinin bir alçak olduğundan şüphelenen her insan, alçaktır,' dedi. Beni mi kastetti acaba, bilmiyorum. Beni kastetmiş olabilir mi?"

Soru, Ahmet Nazif Efendi'yi, kurduğu hayallerden ayırır gibi oldu.

"Bilemiyorum. İnsanların neyi kastettiklerini anlamak, eskiye göre daha zor şimdi." Bu sözleri söylerken düşünmeden söylediği sözlerin, düşünerek söylediği sözlerden daha anlamlı olduğunu düşündü. Ahmet Ağa'nın alçaklığını besleyen şey neydi? İnsanlar konuşurken atlar neler hissediyordu? Mehpare'nin dalgınlaşmış, hüzünlü edası belirdi hayalinde yeniden.

Üzülmez maden ocaklarına yaklaştıklarında, Ahmet Ağa, insanın ticari hayattaki sahtekârlıklarına ilişkin vaazını bitirip Üzülmez'in düzene sokulmasına dair öteden beri düşündüğü görüşleri açıklamaya başlamıştı. Ocak idaresinin önünde atlarından inerlerken az ötede, bir söğüt ağacının dibinde düşünen katırı ve onun sırtındaki madenci ölüsünü fark ettiler. Katırın boynundaki kendirin bir ucu, söğüt ağacının dalına bağlanmıştı. Ahmet Nazif Efendi, "Dünkü göçüğün ölüsü bu galiba," diyerek katıra doğru yürüdü.

"Her göçük, bu memleketin iktisadiyatına bir darbedir," dedi Ahmet Ağa.

Ölünün yüzü, katırın karnına gömülmüş gibiydi. Kan, kir ve yağın cilaladığı, dağınık, parlak saçlarına, ensesine baktılar. Ölünün sırtına iyi çırpılmamış iki un çuvalı atmışlardı. Katırın karnının altından geçen çaprazlama kendirlerle sımsıkı bağlamışlardı. Müdür Bey dikkatini, katırın, ölüsüne sahip çıkan, sorgulayıcı bakışlarına çevirdi. Ocaklarda kömür taşıyan hiçbir katırın maden idarecilerini ciddiye almadığını düşündü. Katırın öbür tarafına geçti. Kulağının yarısı, Ahmet Ağa'nın, göçüklerin kömür kumpanyasına açtığı zararlarla ilgili açıklamalarındaydı. Madencinin, presten geçmişçesine ezilen sağ bacağına baktı.

"Ayağında çarıkları yok bu madenkeşin," dedi.

"Çok gereksiz bir tespit," demek geldi içinden Ahmet Ağa'nın.

"Göçüğün altında kalmış olabilir," dedi güçlükle. "Ciddi bir göçüğün kaldırılması, üç madenkeşin üç iş gününü alır."

"Bunu köyüne böyle çarıksız göndermek doğru değil."

Ahmet Ağa, koskoca Darphane-i Amire temsilcisinin, kafayı

bir cesedin kaybolmuş çarıklarına takmasını, gizli bir tebessümle karşıladı.

"Çarıksız bir ölü, karısını, çoluk çocuğunu, akrabalarını, akranlarını etkiler. Madenkeşin çarıksız çalıştırıldığını sanırlar. Devlete, saltanata karşı hoş olmayan hissiyatlara yol açar bu durum."

Desteklemek zorunda hissetti kendisini Ahmet Ağa:

"Haklısın," dedi. "Bir çift çarık bulup ayağına geçirmeleri iyi olur. Tahkimatların, fazla direk harcanmasından dolayı masraflı olduğunu söylüyorlar. Göçüğün daha masraflı olduğunu hiç düşünmüyorlar. İlimden, fenden nasibini almamış kafaların elinde kaldı bu Üzülmez havalisi. Böyle idare olur mu? Olmaz."

"Senin ocaklarında da göçükler olmadı mı?"

Müdür Bey'in sesindeki yargılayıcı tondan rahatsız oldu Ahmet Ağa:

"Oldu ama tahkimatçıları hep cezalandırdım," diye çıkıştı. "Göçüklerin bana açtığı masraflar, belimi bükmedi değil, büktü. Ondan sonradır ki İngilizlerin ocak idaresi disiplinini uyguladım."

"Gelecek olan iki İngiliz kardeşi iyi karşılamamız gerekiyor," dedi Müdür Bey. Onlarla Enis Bey ilgilenecek. Güveniyorum ona. Neydi İngilizlerin adları?"

"Birinin adı John'du, öbürünü unuttum. Ocaklara fenni sokacak, bizi abad edecek olan bu iki biraderi, cahil cühelanın eline bırakmamak lazım. Dillerini bilmesem de ben talibim onlarla yakından ilgilenmeye."

Müdür Bey, Ahmet Ağa'nın konuşurken ölüye hiç bakmadığını fark etti. Bunu, Kozlu'daki yaralıları sık sık görmesine ve kanıksamış olmasına bağladı. Bazı insanlar ölülere bakmayınca ölüler onlara bakıyorlardı. Birlikte, maden idaresine uğradılar ilkin. Oturup biraz hoşbeş ettikten sonra, Ahmet Ağa'nın isteği üzerine kalkıp söz konusu maden ocağına gittiler. Yanlarında Kosor da vardı. Ocağın girişinde, Hurşit'le karşılaştılar. Sırtındaki kömür küfesi doluydu tepeleme. Galeriye girdiklerinde:

"Şu hale bakın," dedi Ahmet Ağa. "Galeriye hâlâ tahta raylar döşememişler. Hangi asırda yaşıyorlar bunlar."

Başkalarını gerilikle suçlayan insanların, genellikle geri insanlar olduklarını düşündü Ahmet Nazif Efendi. Hayat, herkesi gerilikle suçluyordu ama hayatın kendisi de geriydi. Daha kötüsü, her şey bozuktu. Bozukluğu düzeltme işinin kendisi de bozuktu. Belirsiz, karamsar düşüncelerin anaforunda dönüp dururken geniş bir ayağın girişinde buldu kendisini.

"İşte geldik," dedi Ahmet Ağa.

İçeride Kör Cemal, Devrekli Bayram, Dingil Ali, Şinorkve Töhmürüklü Emin Emmi çalışıyordu. Salman yoktu. Başlarını çevirip gelenlere baktılar. Müdür Bey, her birinin yanında bir mumun yandığı madencileri, belden yukarı soyunmuş cehennem zebanilerine benzetti. Bunlar bu daracık, karanlık oyuklarda, kazmalarını nereye vuruyorlardı? İçgüdüsel, kendiliğindenci bir havayla, "Kolay gelsin efendiler," dedi. "Maden damarları nasıl, bereketli mi?"

"Madenini gizleyen, kolay ele vermeyen bir ocak burası," dedi Dingil Ali.

"Hadi gözünüz aydın," diye söze girdi Ahmet Ağa. "Sizi daha kolay çalışabileceğiniz bir ocağa nakletmeye geldim ben."

Cemal'inki hariç, kazmaların çalışması yavaşladı birden. Nereye? Kime?

"Burası gibi iptidai değil, sizi götüreceğim ocak," diye sürdürdü Ahmet Ağa. Tahta raylar döşenmiş, geniş, havadar bir ocak. Günde iki hodala. Buradan daha rahat yatakhane. Temiz içme suyu."

"Kanarya kuşu var mı ocakta?"

Devrekli'ye hayretle baktı Ahmet Ağa.

"O ne biçim soru efendi," dedi. "Kanarya şart mı? Ama çok isterseniz, temin ederim bir tane. Karadağlıların her kelamına da inanmayın."

Ahmet Ağa'nın bir kazmacıya "efendi" demesi, Müdür Bey'in "efendi," demesinden daha etkili oldu. Ilık, sevecen bir havaya dönüştü ocağın kendi kendini yiyen, kasvetli havası.

"Bu ocakta kanarya yok," dedi Bayram. "Kanarya yasak."

"Gene başımıza iş açacak bu adam," diye iç geçirdi Cemal.

"Kanaryasız da çalışılır efendi. Körnefes, mumun açık alevine çarpar, yanar. Vade yetip kara kader gelmesin, geldi mi zaten kanaryaya bakmaz." Bunu söylerken işçilerin mizacını, uysal veya dikkafalı olup olmadıklarını anlamak istercesine, Kosor'a baktı. "Ne dersin Kosor Efendi?"

"Doğru," dedi Kosor. "Herkes, ihmalinin kefaretini kara kadere öder."

Ayağı, sidik, polen ve bakteri kaynağına dönüşen kokulu çamura battığı için konuşmaları dinlemiyordu, Müdür Bey. Kendisini gizli bir gücün buralara çektiğini, şu masum dilinin bile, kendi kontrolü dışında, kendisini pasif bir dinleyici derekesine düşürürcesine konuştuğunu düşündü. Bu ameleler toptan veya teker teker, beş on sene içinde, göçüğe, ateşnefese, karahummaya, sıtmaya, tifoya veya toz hastalığına yem olacaklardı. Bir devir gitmiş, bir başka devir gelmiş, insanın eşyadan çıkardığı mana ile eşyadaki mana arasında derin uçurumlar açılmıştı. Şu gazlı, karanlık, ıslak, sımsıcak, havasız yer altında, her şeyi çeken, tahakküm altına alan, kendine ram eden, bir güç vardı; akıldan, ruhtan, özden ve bedenden ari; insanı ciddiye almayan, harcayan, kerameti nesnelerde arayan bir güç...

Ahmet Ağa'nın kahkahasıyla kendine gelir gibi oldu. Bel vermiş, ince bir çam direğinin dibinde oturup çalışanlara kulak verdi. Kömür bloklarının arasında, sağ böğrünün üzerine yatarak kısa saplı kazmasıyla kömür sökmeye çalışan Cemal'in yerinde hissetti kendini bir an. Kazmasının ucunu alacakaranlıkta kömür katmanlarının arasına sokup kanırmayı ve bunu yıllarca yineleyerek yerin altında ilerlemeyi düşündü. Güç ilişkilerinden oluşan bir demir ağ içinde buldu kendini. Tükenmez birer cevher kaynağı olarak bu demir ağ içinde yer alan insanların içinde, kendi iç cevherinin kazmakeşi olan bir tek insan var mıydı? Peki Mehpare şu anda ne yapıyordu? Karaciğerinin sancısını mı dinliyordu? Ayağa kalktı.

"Ben gidiyorum Ahmet Efendi, sen gelirsin," diyerek ayaktan çıktı.

Kosor'un anlattıklarını sessizce ama burnunun ucuyla dinleyen Ahmet Ağa.

"Hay hay efendim, ben de şimdi geliyorum," dedi ve kafasını yeniden Kosor'a çevirerek, "Her neyse, dikkatli olmak lazım," diye mırıldandı. "Madenkeşin ufak bir hatası, büyük zararlara yol açabiliyor. İki gün sonra köyünüze gideceksiniz. On beş gün kaldıktan sonra bu ocağa gelmeyeceksiniz. Kozlu'ya, benim ocağıma geleceksiniz. Aklınızda olsun unutmayın. Unutsanız da Kosor Efendi hepinizi toplayıp getirecek."

Morali bozuldu Kör Cemal'in. Kozlu, bilinmez, uzak bir yer gibi geldi ona. Oğluyla birlikte, nasıl gidip gelecekti o muammaya.

"Sizin ödemeniz nasıldır beyim," dedi Töhmürüklü Emin Emmi.

"Nasıl yani?"

"Ayni ödeme mi, yoksa yevmiye usulü mü?"

Bu tip soruları, gözü açık madenkeşlerin sorduğunu ve arkadaşlarının kafasını da gereksiz yere bunların karıştırıp meşgul ettiğini düşündü Ahmet Ağa. Müdür Bey'in, ocakta kalan hayalinin, "Hadi bakalım ver cevabını," dercesine baktığını ve bu sorudan gizli bir haz duyduğunu sezinler gibi oldu. Gizli düşünen her hesaplı insan gibi, Ahmet Nazif Efendi'nin de düşüncelerinin sezinlenmesinden korktuğunu tahmin etti. Herkes korkar ama zayıf insan daha çok korkar.

"Ben senetle ödeme yaparım. Benim ödemem diğerlerinkine benzemez. Onlar, kaşıkla verir, çömçeyle alırlar. Ben çömçeyle veririm, üstelik, kaşıkla da almam. Ama tertipli, sıkı iş isterim. Herkes beni böyle tanır."

Ahmet Efendi'nin, ocaktan ayrılmasından az sonra, Dingil galiz bir küfürle kazmasını fırlatıp attı.

"Hadi gözünüz aydın," dedi. "Asadoryan sattı bizi. Hem de gözden sürmeyi çalan bir adama."

Alnının terini sağ kolunun kömürlü yeniyle silerken, "Nerden biliyorsun," diye durup kazmasına dayandı Bayram.

"Adamın konuşmasından okudum her şeyi. "Tertipli, sıkı iş isterim,' dedi ya ben bu söze bakarım. Adamın gözleri, niyetini ele veren gözlerdir. Karamahmutlarda çok dürüst insan var ama bu

adam, bizi bizden alır, bize satar. Biz kazmakeşler zaten, arkamızı koruyan bir kavim değiliz. Biz adamın ocağını kazmamızın ucuyla oyarken o da bizi, tertipli, sıkı bir zagonla arkamızdan oyacak. Yanlışım varsa Emin Emmi söylesin."

"Haklısın da," diye, delinmiş, çaresiz bir sesle, olduğu yere çöktü Emin Emmi. İki kere üst üste öksürdükten sonra, burnunu, tertipli bir şekilde sümkürdü. Çenesini kazmasının demir köküne dayadı. "Bizim ocak sahibi hiç ortalıkta görünmüyor. Bu adamdan da korktum. Yoğurdu yumruğu ile yiyen adamlardan korkarım ben. Söylemesi ayıp, biz bu ocakta biraz karılaştık, hamam peştemaline döndük. Giren koca alıp önüne bağlıyor, çıkınca da bırakıp gidiyor."

Benzetme, Devrekli Bayram'ın zoruna gitti. Bağrından yükselen ter kokusuna sarkıttı kafasını. Alçalmanın ve hiçleşmenin dehşetini duyumsadı birden.

"Ben hayatımda hamam peştemali olmadım, burda da olmam. Etimle tırnağım arasına giren kıymığı çıkarırım."

Cemal'den başka herkes işi bırakmıştı. Ter, gayret, baş ağrısı ve endişe içindeydi Cemal. İyi tanımadıkları bir insan hakkında neden böyle konuşuyorlardı bu kazmakeşler? İşi bırakmanın zamanı mıydı şimdi? Katırıyla Tapbasan Şükrü geldi. Şöyle bir süzdü oturanları.

"Ağalar gene istirahata çekilmişler," dedi. "Kömürsüzlükten gemiler de istirahattadır. Hayranım bu memleketin istirahatına."

"Sen kendini Kozlu'ya hazırla," dedi Dingil Ali.

"Ne Kozlu'su yahu?"

Dingil, durumu açıklarken Hurşit geldi. Babasından başka herkesin çeneye verip vıdı vıdı etmesine sevindi. Küfesini indirdi sırtından. Sohbetin özünü kavradı hemen. Küfeyi kömürle doldururken içini güçlü bir sevinç dalgası aldı.

"Ben orada küfecilik yapmak istemiyorum."

Delikanlının cılız, dermansız sesini, hüzünlü, dokunaklı bir gülümseyişle karşıladı, Emin Emmi.

"Merak etme uşşam, bu iş en çok Şükrü'yle sana yaradı," dedi. "Gideceğimiz yerde tahta raylar varmış. Rayların üzerinde tıngır mıngır giden arabaya madeni doldurursunuz, katırın başını çekersiniz, bir de boşaltırsınız, olur biter. Sırtındaki yaralar nüksetmez, kapanır artık."

Cemal, çalışmasını durdurdu. Gülümsedi. Bakışlarında ışığa dönüşen sevinç, söktüğü kömür bloklarına vurdu. Oğlunun gözlerini aradı gözleriyle.

KADINI ACISINDAN KOKLAMAK

İnsanı büyüten, olgunlaştıran
duygularıdır.

Sonu belirsiz, derin düşüncelerle pencereden dışarı baktı Zehra. İnsansızlaşmıştı hayat. İnsan neredeydi? İlgi neredeydi? Yalnızlık neden bu kadar çoğalmıştı? Bir canlı, bir başka canlıyla neden ilgilenmiyordu? Sevilmenin bir yolu var mıydı? Gece gündüz seven, işi gücü sevmek olan, ağlayınca ağlayan, gülünce gülen insan, neredeydi? Bir yerlerden aniden çıkan, ateş gibi saran, sarmalayan, insanı ateşe dönüştüren insan neredeydi?

Alev alev yanan yüzüne, saçlarına dokundu, parmaklarının uçlarıyla. Gözbebeklerinden doğan ışık, kirpik uçlarından burnunun ucuna taşıyordu. Birikmiş, bin yıllık bir bekleyişin hüzünle karışık, tatlı bir ısrarını çağrıştırıyordu edası. Seslere, kıpırtılara, ışık ve renk titreşimlerine karşı gittikçe artan ilgisini yaşıyordu dolu dolu. Dalları, ses cümbüşüne dönüştüren kuşlara çevirdi yüzünü. Dalgınlaştı.

Bir yerlerden çıkan gizli bir el, saçları okşamalı, tel tel. Saç kökleri, hissetmeli o elin sıcaklığını, sevecenliğini. Okşanan kafa, elin hareket dilini anlamalı. Peki, nerede o el? Öyle bir el var mı? Dokununca kulak memelerini arzuyla dolduran, gül gibi narin bir el... Su perilerinin eli... Sevdasının bedel bıçağıyla bileğinden kesilip sırlara karışan el... Duvarlar mı sıkıyordu insanı yoksa? Duvarların ötesi tepeler, ağaç kümeleri, çiçek savranları, kuş cıvıltıları... Sıkışan yürek orada ferahlar. Seven insanların ayak izleri vardır belki oralarda. Bahtını aramaya gelen kadınların dilekleri...

Yan gözle baktığında, Kocakarının kendisini gözetlediğini fark etti. Ne kadar da seviyordu gözetlemeyi bu kadın. O yaşta, iğnenin deliğine hiç zorlanmadan iplik geçirmesini, gözetleme mesleğine borçluydu belki de. Görünen ve görünmeyen gözleri geliştirirdi gözetleme. Evin önünden geçen Deli Davut'un, sık sık tekrarladığı tekerlemesine kulak verdi:

Bu köyün erkekleri davar
Ne varsa bende var.

Köyün bütün kadınlarını ve erkeklerini yıllarca tartıştıran bu sözün gerçek anlamı neydi? Ne demek istiyordu Deli Davut? Çoğu insanın dediği gibi, "Köyün erkekleri cahildir, en akıllıları benim," mi demek istiyordu? Nigâr, Ayşe, Sarı Fatma gibi kadınların dedikleri mi doğruydu yoksa? Deli Davut, erkekliğinin gücünü mü anlatmak istiyordu? Evlendiği ilk kızın, Arife'nin gerdek gecesinde ölümünün nedeni bu güç müydü? Deli Davut'u, o geceden sonra delirten, gerçekten de bu güç müydü? Deli Davut'tan başka herkes konuşuyor ama Deli Davut konuşmuyordu. Ağzında gece gündüz yuvarlayıp durduğu tekerlemesinin dışında, hiçbir şey söylemiyordu. Akıllanması için, babası Köse İbrahim'in, Çaycuma'dan getirip gerdeğe soktuğu Dilber kadının, o gece değil de, üç gün sonra ölmesinin nedeni de gerçekten bu güç müydü? Deli Davut'un, yatarken sayıkladığı Destegül, Minnet, Hüma kimdi?

Deli Davut, çitlerin ötesinde durup eve baktı. Pencereden kendisini seyreden Zehra'yı süzmeye koyuldu. Yüzü, kör bir çiviyle kalbur sıklığında örselenmiş ama delinmemiş, bakır bir siniyi andırıyordu. Gür, kara kaşlarının altında, kendisine hâkim, kararlı erkeklere özgü, iri, ela gözleri, uzaktan dikkati çekecek derecede ışıltılıydı. Bakışlarını güzelleştiren, ucu kalkık, dengeli bir burna sahipti. Ağzı, o kocaman yüzüne, çocuksu bir masumiyet verecek derecede küçüktü. Bazı kadınlar, nesneleri haddinden fazla ciddiye alan, düşüncelerini nesnelerde arayan bu adamı, her şeye önyargısız ama kuşkuyla bakan bir kız çocuğuna benzetiyordu. Alnında, çocukluğundan kalma, anası Şadıman'ın elindeki oduna ait kalın bir yara izi vardı. Yüzüne ışık vurduğunda, bu yara izinin parıltısı, gözlerinin ve kalın alt dudağının parıltısına, vahşi

bir hava veriyordu. Saçları kıvır kıvır uzamış, uçları, boynuna bağladığı kirli çaputun altında kalmıştı. Simsiyah, kehribar gibi parlayan sakalını beş uzun örgü şeklinde, göğsüne sarkıtmıştı. Köyün en geniş omuzlu insanıydı. Yaz kış dışarıda yata yata, derisinin kalınlaştığını söylüyorlardı. Bazan şalvarsız, bazan da gömleksiz dolaşıyordu. İncecik beli, geniş kalçaları ve güçlü baldırları vardı. Köyün erkekleri, bu haliyle onu fazla kıskanmıyorlardı. Köydeki yaygın inanç, hiçbir kadının korkudan, Deli Davut'la ilişki kuramayacağı şeklindeydi. Çünkü onunla ilişkiye geçen her kadın ölüyordu. Muhabbet ablanın onunla ilişkiye girdiği ve ölmediği söylentisinin ise aslı yoktu. Geceleri ormanlardan çıkıp gelen, Kurt Başlı Kadın'ın korktuğu tek insandı o. Gençken ölen ya da intihar eden kadınların ölüm nedenlerini bile, dönüp dolaşıp Deli Davut'a bağlıyorlardı.

Deli Davut'un ilk kez durup bir kadına bu denli kıpırtısız bir dikkatle bakmasını hayretle karşıladı Zehra. Soru, merak ve kuşku yumağına dönen kalbini dinledi. Tam o anda köyün dokunulmaz delisi bağırdı:

Bu köyün erkekleri davar
Ne varsa bende var.

Yumuşacık, şirin bir duyguyla irkildi Zehra. Delinin, bu tekerlemeyi kendisine bakarken söylemesini yorumlamaya koyuldu. Her zaman, ayaklarının ucuna bakarak söylerdi bu tekerlemeyi. Evlerin önünden, büyük adımlarla yaylanarak geçer, bugün durduğu gibi durup dikkatle bakmazdı. Neler düşünüyordu acaba? Dokunduğu kadını gerçekten öldüren bir insan mıydı bu güçlü deli? Dokunmak, anlaşılmak isteyen birisi miydi yoksa?

Kızı Kumru geldi yanına o anda. Kumru'yu görünce yoluna devam etti Deli Davut. Anasının dalgınlaşması, gizli bir gülümseyişle haz iklimi içine girmesi, kızın dikkatinden kaçmamıştı.

"Deli sana mı baktı ana?"

"Bana mı baktı," diye irkildi. Kendine geldi hemen, gülümsedi. "Doğru bana baktı. Nerden anladın bana baktığını?"

"Ben gelince gitti. Sana bakmasaydı gitmezdi. Hurşit'le Cemal Emmi geciktiler ana. Niye geciktiler?"

"Akşama kalmaz, gelirler," diyerek, Kumru'nun gözlerinin içinde aradı kendini. Hurşit'e ilişkin, her gün sorduğu bir yığın sorunun kızını büyüttüğünü, olgunlaştırdığını düşündü. İnsanı büyüten, olgunlaştıran duygularıydı. Duygularının fırınında pişmeyen insan çiğdi. Çiğ insan da çiğlik yaratırdı. Deli Davut'un tekerlemesi geliyordu uzaklardan:

Bu köyün erkekleri davar
Ne varsa bende var.

"Delinin söyledikleri doğru değil ana. Hurşit davar değil. Güzel bir insandır. Kuşları, davarları sever. Kuş eti yemez. Tavuk da bir kuştur. Bu yüzden tavuk eti de yemez. O delinin sözüne inanma. Sana bakarsa bakma ona, kov gitsin. O adamın içinde çok davar var. Yoksa herkese davar demez."

Cemal'in davar olup olmadığını düşündü Zehra. Zamanın, alışılagelmiş ceberut ve ardışık akış ahlakını bir kenara iterek çoğalan iç seslerine kulak verdi. Ne kadar iyi olursa olsun, kadınını okşamayan insan davardı. Erkek dediğin, kadının gözlerinin içine bakarak konuşmalıydı. Kadının nazını, cilvesini, iç sesini gözünün bebeği yapmayan erkek davardı. Kadın söz küpüydü. Kadını sabırla dinlemeyen erkek davardı. Kadının acısı derindi. Kadının acısı, avuçlarının içinde ateşe, tere dönüşürdü. Kadının avuçlarını, avuçlarının içine almayan, burnunu o avucun ateşine daldırmayan, kadını acısından koklamayan erkek, davardı. "Nasılsın," güzel bir sözdü. "Gülüm," "ceylanım," "güvercinim," "ömrüm," "cigerparem," "serçe kuşum," güzel sözlerdi. Dünya, kadını kadın yapan güzel sözlerle doluydu. Güzel sözlerini kaybeden, diliyle değil, gönül diliyle söylemeyen erkek davardı. Gece yarısı, derin uyku ânında, uyanıp kadınının açılan sırtını örtmeyen, ona parmaklarının ucuyla dokunmayan, onun soluyuşunu dinlemeyen erkek davardı. Kadınını ay ışığının altında, bahçede, sıcak suyla, yumuşak kille yıkamayan, onu kurulamayan, saçlarını taramayan, örmeyen erkek davardı. Kadının içine, söylemekten korktuğu sözleri yerleştiren, korku eken erkek davardı.

"Gene daldın ana. Sana sorduğum soruyu duymadın."

"Kusuruma bakma kızım," diye uyanıverdi. "Ne sordun bana?"

"Sana göre Hurşit nasıl bir insan? Davar mı?"

Kızının gözlerini reklendiren, büyüten, büyüleyen ateşin soyunu anlamaya çalıştı kadın. İlginin ve merakın, yüzde yarattığı güzelliği fark etti birden.

"Hurşit güzel bir çocuktur kızım. Cemal kadar iyi yüreklidir. Cemal'e çekmemiş. Rahmetli anasına çekmiş. Hurşit'e davar diyen, davardır."

"O deli davardır."

"Bu dünyada çok davar erkek var. Ama Davut, davar değil. Davut'un kimseye bir zararı yok. Evi yok, barkı yok, tası tarağı yok. Mal mülk sevdası yok. Davut'un bir kuştan ne farkı var. Her kuşun bir ötüşü, bir tekerlemesi var. Onun da bir tekerlemesi var. Davut'u anlayan kaç insan var bu köyde? Davut bunu bilir. Anlaşılmadığını bilir. Davut'u delirten budur. Bu köyde karısını anlayan kaç koca var ki? Her kadın bir Davut'tur."

"Sen nesin ana?"

"Bir Davut da benim. Benim Davutluğum daha ağırdır. İçimden kendi kendime konuşur dururum. "

"Hurşit evlendiğinde karısını anlar mı?"

"Senin gönlün Hurşit'tedir, Hurşit'inki de sende." Kızının gülümseyişinden doğan gamzelerine, allanan yanaklarına baktı, hazla. "Hurşit, güzel huylu bir çocuktur. Yüzü de güzeldir. Huy altındır. Şavkı insanın yüzüne vurur. Güzel yüzden kırk yılda usanılır, güzel huydan kırk yılda usanılmaz, kızım."

"Bak geldiler," diyerek kendini dışarı attı Kumru.

Meşe, defne ve kayın ağaçlarının iç içe gölgelediği patikada belirmişlerdi. Hurşit önde, Cemal arkada yürüyordu. Her birinin sırtında bir torba vardı. Zehra'nın haber vermesi üzerine, tüm varlığını göz edip gözleyen Elif Kadın da indi aşağı. Hurşit'in boynuna sarıldı Kumru. Yanaklarından öperken ter kokusunu içine çekti zevkle. Tepeden tırnağa, koca bir gülümseyişe dönüştü delikanlı. Yük torbasının kız tarafından hemen alınması, hoşuna gitti. Bu kızın, hayatı kolaylaştıracağı, çekilir hale getireceği her halinden belli değil miydi? Babasıyla Zehra'nın, bu sefer el bile sıkışmadıklarını

fark edince üzüldü. Zehra'nın, naz ve hüzünle mayalanmış bakışları, dikkatinden kaçmadı. Torbasını indirmeden eğildi, anasının elini öptü, Cemal.

"Sizi getiren ayaklarınızın çarığına kurban olayım," diye mırıldandı Elif Kadın. "Erkeksiz evin ocağı mı tüter. Gelin, içeri gelin yorgunsunuz."

Evin arkasında oynayan çocuklar, sesleri duyunca koşarak, şen şamata, geldiler. Babasının boynuna ilk atılan Yusuf oldu. Sırayla hepsini kucaklayıp öptü Cemal. Zehra, kendisini görünce yüzünde bir tek kıpırtı bile oluşmayan ama çocukları görünce gülen kocasına acır gibi gülümsedi. Yüreğindeki haset ateşinin canlanıp huzurunu boğmasından korktu. Her ay on beş gün evden ayrı kalan bu adam, karısını görünce neden gülümsemiyordu? Yine bir yerlerden sökün edip gelen soruların uğultusuna kaptırdı kendisini. Dulken daha mutlu olduğunu düşündü. Yaşlı kaynana, üvey çocuklar, yer altında kazma sallaya sallaya gücünü tüketen, tatile geldiğinde ise gülümsemeyen koca. Hayat, dulken daha iyi anlaşılıyodu. Sesler, görevler, endişeler daha azdı. Cebeli'yi anımsadı birden. Herkes, yer minderlerinde yerlerini almıştı. Gitti Cemal'in yanında oturdu.

"Cebeli Bey, bu sabah adam gönderdi. 'Cemal geldiğinde beni görmeye gelsin,' dedi. Şimdi evde değil, Üzülmez Deresi'ne indi. Derenin kenarında ateş yaktırdı. Gelsin, pişen balıktan o da yesin," dedi.

Cemal durdu, Zehra'nın güzelliğini ilk kez fark etmişçesine yutkundu, bakışlarını, kadının boynundan sarkan, yeşil taş boncuklarda sabitleştirdi. O anda, korkunç bir patlamayla bir ateşnefese kurban gideceğini, bu güzel kadının dul kalıp bir başkasının kucağına düşeceğini aklından geçirdi. Yedi kat yer altında, çok iyi çalışan, helal ekmek kazanan birisi, ölümü hak etmiyordu.

"Halim hal değil Cemal," diye sızlandı Kocakarı.

Anasının benzini süzdü Cemal. Mumyalanmış düşüncelerin kararttığı dar bir mağarada yıllarca çileye yatan ve umduğu huzura kavuşamayan Yeraşlı Sarı Derviş'in yüzünü anımsadı. Kadının

bakışlarında gizlenen ve her zaman olduğu gibi kendini ele vermemekte direnen, gerçek durumu anlamaya çalıştı.

"Niye, ne oldu gene ana, hasta mısın?"

"Yanımı yöremi, çamur karası, yapışkan bir ölüm sarmış. Soluğum kesilmiş. Eskiden, iyi kötü kendimden haber alırdım. O da kesildi. İnsanlar da kendilerine küstüler, kendilerinden uzaklaştılar. Karı karılığından uzaklaştı, erkek erkekliğinden." Yan gözle Zehra'ya baktı soğuk soğuk. Kaygan değerler, birbirini doğuran kuşkulu imajlar, imgeler, görüngüler çoğaldı iç dünyasında. "Dünyanın orta yerinde bir ihmal vaaaaar. Kırk yıl evvel Ümmi Kadın söyledi bunu. Kim ne derse desin, ihmal büyüktür. İnsan insanı hiç bu kadar ihmal etmemişti. Kendini ihmal eden insan nedir? Porsuktur, soysuz insanıdır. Eskiden gülün dikeni battı mı, insanın hoşuna giderdi. Dikenin acısında bal tadı vardı. Şimdi gülün itibarı kalmadı. Gül meramını kaybetti. Ha bir çenge kırmızı köpek boku, ha gül."

"Öyle konuşma ana. Cebeli Bey'i hatırlattın bana. Her şey yerli yerindedir. Allah'a şükürler olsun, değişen ne ki? İnsan gene o insan, idare gene o idaredir. Elbet her devrin bir kusuru var. Gül dikensiz, sümbül şikensiz olmaz. Oğlum, açmayın o torbaları, getirin buraya, yemekten sonra ben açarım."

"Beni gene anlamadın Cemal. Bugüne kadar beni bir kere de olsa anlasaydın ben yüz sene daha yaşardım."

Zehra, kaynanasının, oğlunu iyi tanıdığını düşündü. Cemal gerçekten de duymuyor ve anlamıyordu. Karanlıkta kıpırdayan gölgeden, yeşertiden farksız bir insandı. İnsan yüreğinin dilini, çırpınışını anlamayacak kadar sağırdı Cemal. Ömrü, sert, sınmaşık odunların arasında geçmişti, buna rağmen sonsuz iyilik ve hizmet sevdası vardı Cemal'da; sevginin çığlığını, acısını duyamayacak kadar hem de.

"Nedir ana, derdin nedir? Anlamadıysam bir daha anlat."

"Cemal ben iyi değilim. Tadım yok. Anlasana. Aha çık dışarı, önüne çıkan her kuşa sor. Benim iyi olmadığımı yana yakıla, hepsi anlatır sana."

Bir kere daha süzdü anasının yüz haritasını Cemal. Kavuşamadığı zalim arzuların ateşi, kadının bakışlarına olağanüstü bir dirilik ve çekicilik veriyordu. Anasının iyi olup olmadığını, iç gözüyle, hep bu ateşin gücüne bakarak anlamaya çalışıyordu. Bakışlarını Zehra'ya çevirdi sezdirmeden, aynı ateşin onda da olup olmadığını anlamak için.

"Senin sağlığın iyidir ana, sıkma canını."

Bilinen şeyleri tekrarlamaya başladı Elif Kadın. Cemal, usuldan kalktı.

"Ben şu Cebeli Bey'e uğrasam iyi olur," deyip dışarı attı kendisini. Anasının söz söykesine sabredecek halde değildi. Son aylarda Mürüvet Kadın gibi çenesi iyice gevşemiş, çekilmez, cevcerek bir kadın olup çıkmıştı. Ormandan kestane toplayıp getiren bir grup kızla karşılaştı. Üzülmez'de çalışan tahkimatçı Hasan'ın kızı Şirvan'a, babasının gelip gelmediğini sordu. Üzülmez Deresi'ne doğru inerken Zehra'nın artık kendisini eskisi gibi karşılamadığını, gırnavdan çıkmış kedi gibi soğuduğunu aklından geçirdi. Zehra'yı kaybedebileceği korkusuyla, bir an durup çevresini saran yeşil yaprak serinliğini ve papatya kümelerini dinledi. Bir yerlerden bir ses duymuşçasına irkilerek ayağını kaldırdı, çiğnenmiş papatyalara baktı. Kırılan çiçeğin, çiğnenmiş ot gibi doğrulup eski halini alamayacağını düşündü.

Derenin kıyısına geniş bir kilim sermişlerdi. Kilimin üzerinde, yüzleri, aynalı ve bindallı motiflerinin iç içe geçtiği, Emirdağ kilimlerinden oluşan minderler vardı. Beyaz üzerine nakışlanan, cicim ve heybeyi andıran yastıklar dizilmişti yan yana. Kilimin hemen kıyısında, dümdüz kesilmiş, geniş bir çam kütüğünün üzerinde, bir semaver kaynıyordu. Semaverden beş on metre uzaklıkta, Cebeli'nin karıları Gülnaz'la Ziynet ateş yakmışlardı. Ateşin üzerindeki bakır sinide yağ kaynıyor, balıklar kızartılıyordu.

Minderin tam ortasında, dimdik, bağdaş kurmuştu Cebeli. Bir yanında köyün muhtarı Kara Süleyman, diğer yanında da Devrek havalisinin tahsildarlarından Ali Cangalzade oturuyordu. Kafasını, vergi mükelleflerinin bir yıllık kazançlarını içeren, mensup oldukları sancak, kaza ve köylerin kaydedildiği meşin kaplı, kalın

bir temettü defterine doğru sarkıtmıştı. Cangalzade'nin hemen yanı başında, maden başçavuşlarından Yurttutan Yusuf'la Taci yer almıştı. Cebeli, Cemal'i görünce gülümsedi. Cemal'in de rahmetli babası gibi, konuşsa da konuşmasa da sohbete tat kattığını düşündü. Takılmak için mahsustan:

"Ayağına ille şerbet mi dökelim, Cemal. Niye gelmiyorsun?"

"Estağfurullah beyim, daha yeni geldim," dedi Cemal diz çöküp Cebeli'nin elini saygıyla öperken.

"Hal, keyif nasıl, iyisin inşallah?"

"İyiyim, Allah razı olsun beyim, duacınızım."

Kilimin üzerinde kurulan, ekabirden Boyanis ile Gül Emir'in de elini sıktı Cemal.

"Nerde kalmıştım," diye esnedi Cebeli. "Haa diyeceğim o ki, Hacı İsmail elini ormanlardan hiçbir zaman çekmedi. Bendereğli'deki tersanesinde yaptığı fırkateynlerin bodoslama takımlarını omurgalarını Akçakoca'dan (Akçaşehir) getirtti ama bu havalinin de muhteşem çınarlarını, köknarlarını, sarıçamlarını, meşelerini kesip kesip götürdü. Madencilik rağbete binince kesim daha da arttı. Kazılan her bir metre madenin sekiz sütuna ihtiyacı vardı. Duvarları tavanları payandalamadan ilerlemek mümkün değildi."

"Eskiden beyim," diye sözünü kesti Cebeli'nin, Kara Süleyman, "Safranbolu, Tatai, İnebolu ve Cide gibi yerlerin tomruklarını İstanbul'a gönderirlerdi. Şimdi iş değişti. Tomruklar ocaklara gitmeye başladı. İnşaat için kereste ihtiyacı arttı, bıçkıhaneler gece gündüz çalışmaya başladı. Ağaç satışının yanında, meşe palamudu, mazı, kestane satışları da çoğaldı."

Cebeli, hayatın iyice kaydığını, ezelî ve ebedî doğruların biçimlendirdiği yüce bir ruh ve erdem abidesi olmaktan çıktığını, kendisini artık insana, sarsılmaz, mutlak bir ahlak olarak dayatamayacağını, bunun bir bakıma iyi olduğunu çünkü hayatın bu bencil ahlakı ve dayatması karşısında, duygularını, tutkularını ve doğal içgüdülerini acımasızca bastırdığını, hayalarının da bu yüzden şiştiğini düşündü.

"Hayat insana günahlarını hatırlatmaktan başka bir şey vermedi Süleyman. İnsanı suçluluk ve utanma duygusu altında ezdi, köleleştirdi. Hayat şimdi de insanlara, yer altında damar söktürüyor, yer üstünde de ormanları kestiriyor. Benim söylediklerimi tekrarlama, varsa yeni bir şey söyle."

Kafasının onay hareketini, kendi geçim sorunlarına göre ayarlayan, kimseyi kırmamaya özen gösteren Süleyman, "E tabi öyledir, beyim," dedi. "Can otu, her yerde can otudur."

Süleyman'ın kendisini yine anlamadığını, ilgisiz bir şey söylediğini aklından geçirirken, "O ne demek?" diye sordu.

"Güzel söz, her yerde güzeldir, demek istedim beyim."

"Haaa," diyerek, kaldığı yeri anımsamaya çalıştı Cebeli. Kara Süleyman'ın, dünya ile insan arasına giren, insana çektiği acıları duyumsatan soğuk bir ses tonuna sahip olduğunu düşünerek arkaya yaslandı. Bakmayan, taşlaşmış bakışlarla hayatı derinlemesine izlemeye koyuldu. "Benim bu dünyayı benimsemem mümkün değil Süleyman. Ben bu dünyanın vicdanında açılmış bir gediğim. Dünya benim için bir seyrangâh yeri oldu hep."

"Sen, Âdem oğullarını da sevmedin, beyim."

"Sevmedim. Keçesinin içinde, çoban olarak doğan, büyüyen, çoban olarak da ölen Âdem oğlu, hemcinslerini sürü misali güttü. Sürü de sürülüğünü hakkıyla yaptı. Sürülüğünden çıkmayı, halk olmayı akıl edemedi."

Söze girmek için Cebeli'yi deminden beri bekleyen, tahsildar Ali Cangalzade Bey, "Haklısın," dedi. "Sürü sürülüğünden çıkıp ahlaklı bir halk olamadı. Ahlaklı bir halk, kanunların önünde saygıyla eğilir. Gelgelelim o halk yok. Nerde o halk?"

Cebeli, dürüstlüğünü kuşku uyandırmadan anlatmaya özen gösteren Cangalzade'yi deşmek, onun torbasındaki malzemeleri öğrenmek için, "Bu havalide yok mu öyle bir halk," diye sordu.

"Bu havalinin halkı, Osmanlı mülkünün en iptidai halkıdır. Kafası işlemez. Büyüyen eşeğin küçülen semerine bakıp büyük semer yapacağına, tutar eşeği keser. Fukarayım der, yanar, sızlanır ama cennet öküzü misali, her şeyin tatlısını yemeği de bilir. Her yanını

kaşıyan devletliye de para verecek diye yanaşır. Bu memleketi karış karış gezdim, inanır mısın, böyle bir halk görmedim ben."

"Bıçkıcı, gemici, madenci, yani hünerli bir halk değil mi?"

Cebeli'yle çatışmaktan çekinen Cangalzade, tuzak kokusu almışçasına duraksadı. Soruyu gayet iyi anladığını, nazik bir baş hareketi ve gülümsemeyle, mahsustan açığa vurdu.

"Doğrudur, belki hünerli bir halk. Bin kusur eder, bir hünerle kapatır. Köylerden toplayıp maden idaresine teslim ettiğim ayni vergiler, çuval çuval arpalar, mısırlar, darılar, aynı günün gecesi ambardan çalındı. Vergiden kaçırılan nice hayvanı, nice yerlerde yakalamışım ben. Bir koyunu ekmek kilerinde, ayakları bağlı, üzerine yufka ekmekleri serili olarak buldum. Yeni doğum yapmış bir kadının yorganının altından koca bir keçi çıkardım."

"Nasıl anladın yorganın altında keçi olduğunu?"

Cebeli'nin soruyu sorarken gülmesi, Cangalzade'nin hoşuna gitti.

"Tesadüfen öğrendim. Ben ordan geçerken, kadının yattığı odanın kapısını küçük bir çocuk açtı. Tabii gözüm odaya kaydı. Çünkü adamın evini ahırını idik didik aramıştık. Aramadığımız tek yer o odaydı. Allah'ın büyüklüğüne bak ki gözümün kaydığı o anda, yorgan yükseldi."

"Yorgan mı yükseldi?"

"Yorgan yükseldi. Yorganın altında yatan keçinin ayağını bağlamadıkları için, keçi ayağa kalktı. Yorgan yükseldi, keçinin başı göründü. Odayı derhal bastırdım. Arama yaptırdım. Bir keçiyi yorganın altından, iki keçiyi de, karının yattığı kerevetin altından çıkardılar. Vergi sayımından kaçırılan üç keçiye de devlet adına, muhassıl olarak el koydurdum. Şimdi düşünmek lazım. Hiç böyle halk olur mu? Halkından vergi toplayamayan bir devletin hali pür melali nice olur?"

Düşüncesini, göğün ışıkla durulanmış mavi kubbesine yayan Cebeli, "Siz devlet değilsiniz ki," dedi.

"Devlet değiliz ama devlet bize borçlu. 'Al bu havalinin vergilerini topla, borcuma say,' diyor. Ha devlet, ha biz. Biz olmasak dev-

let olmaz, devlet de olmazsa biz olmayız." Başını çevirip köyün her fikri onaylayan muhtarına baktı. "Öyle değil mi Süleyman Efendi?"

"Öyledir," dedi Süleyman. Bunu derken de "Mecburum, anla beni," ifadesiyle, Cebeli'yi süzdü.

"Elifi mertek sanan, çokbilmiş bir halkın, bir uyuz keçiyi vergiden kaçırması da şaşırtıcı değil o kadar," diye sürdürdü Cangalzade. "Aslında, mertek sandığı o elifle döveceksin bu halkı ki aklı başına gelsin."

Cebeli, vicdanı ve bilinci güçlü duygulara sahip olan ve masumiyeti sesinde yankılanan bir insanın bu dünyada acılardan kurtulamayacağını düşündü. Bu dünya, bu kadar fedakârlığı hak etmiyordu. Yokluk ve baskı üreten bu dünyanın dışına çıkmanın bir yolu olmalıydı. Kadınların pişirip sinilerde getirdiği balıkları süzdü. Efendiliğin ve köleliğin sağlam zemininden, yani günde üç öğün yemek yeme zulmünden tiksinir gibi oldu. İnsan yemek yediği müddetçe hayat, tahsildarın anlattığı hikâyeleri doğurmaya devam edecekti.

Tahsildar, Cebeli'nin içinden geçenleri izliyormuşçasına, "Daha nelerle karşılaştım," diye sürdürdü. "Vergiden kurtulmak için kendilerini tahsildar arkadaşlarıma peşkeş çekmeye kalkışan nice soysuz kadınlarla karşılaştım. Yıkanmış, taranmış, cicili bicili süslenmiş nice kadınlarla... Dürüstlük, benim soyumun alın yazısıdır. Su kadar, ekmek kadar, tuz kadar azizdir dürüstlük."

"Öldürülmüş, kızartılmış balıkları getirdiniz," diye mırıldandı Cebeli, kadınlarını süzerken. "Mangalı da yakın. Üzerine öd ağacıyla amber kokuları serpiştirin ki hoş tütsüler içinde kalalım."

Cangalzade, Cebeli'nin kendisini dinlemediğini fark etti birden. Nasıl oluyordu da, hayatı dinlemediği ve ciddiye almadığı halde, hayat onu ciddiye alıyordu. Cangalzade, bir yandan tüm bakışları ve kıpırtıları aynı anda duyumsamaya çalışırken diğer yandan da Cebeli denen bu tembellik tulumunun, insanların içinde yıllardır özenle gizlenen, yıllandıkça da değer kazanan sırları dinleye dinleye piştiğini, çelebileştiğini düşünüyordu.

Kızarmış balıkların çevresinde kümelendiler. Koku, sofrayı yarım daire şeklinde saran ormanın dibini ve dallarını, kuşlarını,

sincaplarını, tilkilerini hareketlendirdi. Bu arada, Cebeli'nin, oğlu Tuluk Yakup'u göndererek çağırttığı dört kazmacı daha geldi. Bunlardan iki tanesi, Kel Hızır'la Cihangir kardeşlerdi. Diğer ikisi ise Bekir'le Reşit bacanaklardı. Yeni gelenler, Cebeli'nin, "Buyur"una karşı, tok olduklarını söyleyerek, bir kenara çekilip atıştıranları seyre koyuldular. Tuluk Yakup, babasının yanına oturdu, balıkları yutmak için.

İki kazmacı, Sarıoğlu Memet'le, çok uzun olduğu için huma kuşu gibi tepeden bakıp herkesin sadece tepesini gören Hacıoğlu Hüseyin de geldi. Cemal, kendisiyle beraber, toplam yedi kazmacının, Cebeli'nin sofrasında ne aradığını sormaya başladı kendi kendisine. Cangalzade'nin varlığıyla kazmacılar arasında bir ilişki kurunca ürperdi. Birkaç lokma daha aldıktan sonra çekildi sofradan. Kafasını ağırlaştıran sorularla baş başa kaldı. Tüm kazmacıların fiğ yutmuş güvercin gibi düşündüklerini fark etti.

Sofra sefası bittikten sonra, Cangalzade mendiliyle ağzını, bıyıklarını sildi. Kurbanlık koyunlar gibi kendisine kaçamak kaçamak bakan kazmacıları göz ucuyla saydı. Kendisine bildirilen on beş kazmacıdan sekizi nerelerdeydi acaba?

"Diğer madenkeşler nerde kaldı, Cebeli Bey?"

"Paşaya kelle mi yetiştiriyorsun," dercesine, kaşlarını çattı Cebeli.

"Acele etme şimdi gelirler," dedi. Emin olmak için de yanında oturan oğlunu dürttü dirseğiyle. "Hepsine haber verdin mi oğlum?"

"Tek tek söyledim hepsine. Yalnız, Selim Emmi köyde yok. Kemal Dayı da hasta. Ben gördüm, yataktaydı."

"Nesi varmış, kereste nazırının?" diye sordu Cangalzade.

"Ben kendimi bildim bileli Kemal hastadır," dedi Cebeli. "Kemal'in her azasının Kemal'le meselesi var. Ya gençliğinde kestiği ağaçların ahı tuttu ya da Allah onu yaratırken hamuruna haddinden fazla ruh üfledi."

Son gelen kazmacılardan Memet, "Ciğerleri çürümüş," dedi.

Durup dururken gülmeye başladı Kara Süleyman. Yüzü büyüdü, ışıklandı:

"Kemal'i hasta eden, karısı Tenzile'nin çenesidir," dedi. "Daha gerdek gecesindeyken pişman oldu Kemal. Ne var ki iş işten geçmişti. Yapacak bir şey yoktu. Minareden atlarken yarı yolda pişman olanların kafilesine katıldı. Ondan sonra da hastalıklar sökün etti."

Köyün diğer madencileri de yavaş yavaş geldiler. Kimi kilimin, kimi de çimenin üzerinde oturdu. Gelenleri, çözümleyici bir dikkatle süzdü Cebeli; "Münavebe katırlarının hepsi tamam," diye iç geçirdi. Cebeli'nin iç sesini duymuşçasına, "İsmet'le Kemal'den başka hepsi tamam," dedi Kara Süleyman.

Çay bardaklarının gelişini, semaverin fokurdayışını, zevkle izleyen Cangalzade, diyeceklerini kafasında şöyle bir toparladı:

"Hepiniz tekrardan hoş geldiniz," diye başladı. "Saygıdeğer Cebeli dostuma, sofrasından, izzet ikramından, muhteşem zahmetinden, inceliğinden, insanlığından dolayı ne kadar şükranlarımı bildirsem o kadar azdır. Bu güzel günde yüz yüze gelmemizin, tanışmamızın bahtiyarlığını ona borçluyuz."

Cebeli, Cangalzade'nin hemen hemen tüm madencileri önceden tanıdığını bildiği için gülümsedi. Gözleriyle düşünen, ağzından çıkanı kulağı duymayan ama bu garip duruma rağmen gayet iyi cümleler kuran bu kurt vergi memurunu en çok bu yönüyle seviyordu.

"Çok iyi bilirsiniz ki," diye sürdürdü Cangalzade. "Memleket fakr u zaruret içindedir. Devlet gırtlağına kadar banker, tufeyli, zadegân erbabına borçludur. Devletin arkasında olmasak sıkıştığı dar günlerde, ona para desteği sunmasak bu memleketin hali nice olur. Ben vergiye geldiğim zaman, sen yevmiyeni, o keçisini, beriki buğdayını, mısırını gizlerse bu işin altından nasıl kalkılır. Bakın defter şurda." Yanında duran deri kaplı defteri aldı eline. "Bu defterde hepinizin adı yazılı. Devlet sizi sevmiş, dikkate almış, 'Bunlar olmadan ben bir şey yapamam,' demiş, adınızı tek tek bu deftere kaydettirmiş."

Cebeli, bardaklara çay dolduran küçük karısının eline dikmişti bakışlarını. İşçilerden, ücretleri ödenirken vergi kesilip kesilmediğini bilmiyor, böylesine netameli bir şeye aracılık etmek zorunda

kaldığı için utanıyor, dünyada her şeyin, ele bağlı olduğunu düşünüyordu. Bir el, diğerine benzemiyordu. Her elin ayrı bir dili ve ayrı bir tarzı vardı. Eli anlayamayan, dünyayı da anlayamıyordu. Gerçek insan kimdi? Dünyadaki tüm ellerin dilini anlayan insan, gerçek insandı.

"Siz geçen sene çok az vergi verdiniz," diye sürdürdü Cangalzade. "Bu sene insan olduğunuzu, memleketsever olduğunuzu göstermenin zamanıdır. Memleketin kaderi yer altındadır. Memleketi kurtarırsa yer altı kurtarır. Şu güzel güneşin altında, birikmiş vergi borçlarınızı vermenin bahtiyarlığını sizlere tattırdığıma memnunum."

Madencilerin yüzlerindeki acılı değişimi, gözünün ucuyla ve büyük bir merakla izlemeye koyulmuştu Cebeli. İnsan ruhunun zor anlarda, insan yüzüne çıkıp avaz avaz bağırdığına inanıyordu. Cebeli'nin en büyük zevklerinden birisiydi bu bağırtıyı izlemek.

"Bakın bu defterde hepinizin ne kadar vergi vereceğinizi devlet yazmış. Devlet, saltanat, her kulunun nerde olduğunu, ne iş yaptığını bilir. Boşalmış serçe yumurtasının içinde yaşasanız da nerde olduğunuzu bilir. Neden? Çünkü onlar bir değerdir. İşiniz ipten üzengi, yoksul dengi de olsa devlet ciddiye alır. Devletin eli kulağı her yerdedir. Görür, duyar. Daldaki kuşun ötüşünden, ölüsünün üstünde savu savan kadının bağırtısına kadar, her ses ona malum olur. Hey siz, aranızda mırt mırt etmeyin, beni dinleyin."

Bakışlar, en son gelen ve evde yiyecek ekmeklerinin olmadığını birbirlerine anlatmaya çalışan iki madenciye yönelmişti.

"Kendi sesinizi bırakın da defterin sesine kulak verin," diye gülümsedi Cebeli. Kara Süleyman'ın, tespihinin rengiyle, dişlerinin renginin aynı olması, dikkatini çekti. Bu ilginç durumu şimdiye kadar fark etmemiş olmasına şaştı. Cangalzade'nin vergileri rakam rakam okumasına kulak verdi. Kuruşsuz şu zavallı kazmakeşlerin bu bedelleri nasıl ödeyeceklerini sormak istedi. Cangalzade, Cebeli'nin iç sorusunu duymuşçasına, "Şimdi gidin, getirin ödeyin. Ödemezseniz, gününüz gelip madene gittiğinizde, on beş günlük yevmiyenize, adam gönderir, el koydururum. İçinizde, bugün ödeyecek hiç kimse yok mu?"

Birbirlerine bakan madencilerin kafalarını, soku denen ve tahıl dövmeye yarayan taş dibeklere benzetti Cebeli. Hiçbirinin cebinde para olmadığını avucunun içi gibi biliyordu.

"Cebinizde hiç mi para yok," diye sordu mahsustan.

"Olmaz olur mu," diye çıkıştı Cangalzade. "Bunlar ne kirli çıkındır."

"Valla beyim, hiç idaremiz yok?" diyebildi Cemal, güç bela duyulan bir sesle. "Her birimizde, hiç yoksa, yedi sekiz boğaz var."

Tadından hoşlandığı, yumuşak bir acıma duygusu sardı Cebeli'nin yüreğini. Hayatta hiçbir iş yapmamış insanlara özgü, o oturmuş, ferah tembelliğiyle esnedi.

"Kışın ocakbaşında öten, cırcır böceğinin durumundan daha kötü bunların durumu," dedi. Havı dökülmüş, ergin kumaş yeleğinin cebinden köstekli saatini çıkarıp şöyle bir baktı. "Zamana niye baktığımı ben daha anlamış değilim. Zamanın benden haberi yoksa benim onunla ilgilenmem doğru mu?"

Çatılmış kaşlarla defteri inceleyen Cangalzade, Cebeli'nin her zaman olduğu gibi sayıkladığını sandı. Madencilerin taş gibi susmaları, moralini bozmuştu. Hayat, kolaylık göstermiyor, borcunu ödemiyordu. Nasıl olurdu da on beş gün yer altında çalışan, on beş gün de köylerine gelip karılarının koynunda yatan bu rezillerde para olmazdı. Cebeli'nin yüzündeki sevinci, madencilerin cebinden para çıkmamasına bağlayan Cangalzade, daha fazla oyalanmanın bir anlamı olmadığını düşünerek ayağa kalktı.

"Artık bana müsaade, Cebeli Bey. Şahsıma gösterdiğiniz bu çelebi misafirperverliğinin, yardımseverliğinin altından nasıl kalkacağımı bilemiyorum."

Bu hoş lakırdıyı, Cangalzade'nin inanmadan, her zaman söylediği fuzuli sözlere sayan Cebeli, yerinden hafif kıpırdar gibi oldu.

"Otursaydın da bir kahve içseydik," dedi.

"Teveccühünüze teşekkürler, İşlerim çok. Hemen gitmem gerekiyor."

Yerinden kalkmadan, kendisine uzanan eli kibarca sıktı Cebeli.

"Cemal kalk, Ali Bey'in atını şu ağaçtan aç getir, binmesine yardım et."

Arkasında, kendisinin de çok iy sezinlediği ciddi bir sevinç bırakarak uzaklaştı Cangalzade. Sırtını mindere vererek, ayaklarını serbestçe uzattı Cebeli.

"Battık Bey'im, bir ay aç kaldık gene," dedi Cemal.

"Yeni batmış bir adam gibi konuşmayın. Ben kendimi bildim bileli siz batmışsınız. Ocaklara tahkimat direkleri satmasaydım benim durumum da sizin durumunuza baka baka batacaktı."

"Rahmetli babandan sana para pul, mal mülk kaldı Bey'im, şanslısın."

Kara Süleyman'ın lakırdısını muzip bir gülümseyişle karşıladı Cebeli.

"Rahmetli yemedi, bana da yedirmedi. Ölümünden bir saat sonra ben yemeğe başladım. Mal çağırdı beni, yemem için. Çünkü malın da sabrı kalmamıştı. Kendini yediren mal, çalışmanın gereksizliğini anlattı bana. Hak verdim. Okuyanın kafası gelişir ama çalışanın kafası gelişmez. Çalışan, kolunu değil beynini de o işe verir. Ama iş, beyne bir şey vermez. Neden? Çünkü işte bir bok yok." Sütünü emmiş semiz bebekler gibi esnedi. "Şimdi siz, yer altında, çıkardığınız madenden ne öğreniyorsunuz?"

"Öğrenecek ne var ki, hiç."

"Hele sen dur Süleyman, mağaraya girdin ama çalışmak için yer altına girmedin. Çalışanlar cevap versin. Salladığınız külünk, çıkardığınız maden, yuttuğunuz toz, size ne anlattı? Anlattıysa size ne oldu? Neyiniz değişti sizin?"

Soru, madencilerle Cebeli arasında içtenlikli bir sohbetin doğmasına yol açtı. Kadınlar da oturup dinlediler. Birer fincan kahve sundular bu ara. Kel Hızır konuşurken, Cebeli, tatlı bir hayale, ilk göz ağrısının, taze yağmış kar gibi gülümseyen, muslin bir giysi içinde, incecik duruşuna daldı. "Sevdiklerimi azarlamayı seviyorum," diye iç geçirdi. Göğü kara bulutlar kaplamıştı. Gürleyişler, şimşekler başlayınca kalkıp toparlandılar. Her biri bir eşya alıp Cebeli'nin evine yöneldi. Göğün kargaşası, kamçı gibi inen, haşin bir

yağmura dönüştü.

Cemal, koşarak geldi eve. Çitlerin önünde Deli Davut'la karşılaştı. Deli, yağmurun altında durup öylece bakıyordu evin penceresine. Zehra'nın pencereden çekilişini Cemal görmedi. Kışın karların üzerinde yatan, yazın da bağrını yağmurlara veren, çamurlara bata çıka yürüyen, ormanın dibindeki loş yeşilliklerde uyuyan deliye bir şey söyleme gereğini duymadı. Cemal açtığı kapıdan, Deli Davut'un ünlü tekerlemesiyle birlikte girdi içeri.

Bu köyün erkekleri davar.
Ne varsa bende var.

Çocukların kafalarını sıvazlayarak ocağa yaklaştı. Hurşit'le Kumru'dan başka, kimsecikler yoktu. Onların ocakbaşında baş başa verip konuşmaları hoşuna gitti. Rahatsız etmemek için odasına çekildi. Zehra, yüzü geçirilmemiş, mitil bir yorganın üstünde, sırtını duvara, çenesini ise dizlerine dayamış, düşünüyordu. Yalnızlığını çelik bir zırh gibi kuşanmışa benziyordu. Kadının, bakmaya bile gerek duymayan, soğuk duruşundan korktu Cemal. Güzel kadının soğukluğunda bile bir çekicilik vardı. Zehra her geçen gün kendisinden kopuyor muydu acaba? Nesi vardı bu kadının? Kafasından kısrak yelesi gibi fışkıran gür saçlarına, geniş omuzlarına, toparlak, güçlü, düzenli baldırlarına baktı. Nasıl da benziyordu kızına. Kızgın sac üzerinde oturacakmış gibi, usuldan, korka korka yaklaşıp oturdu yatağa. Soru sorsa ters cevap alacaktı. Sormasa ezilecekti sessizliğin ağırlığı altında. Kadınları idare etmenin bir yolu olmalıydı. Neden imkânsızdı kadınları anlamak. Onların neye küstükleri neden belli değildi? Çok küçük bir şey, kadın için neden çok büyük bir şeydi? İyi davranışlara neden bu kadar çabuk teslim oluyorlardı? Kadın, kendisini çok iyi tanıyan bir mahluk muydu yoksa? Kadının iki ayaklı sır olduğu doğru muydu? Hayret, hiç kıpırdamıyordu. Deve kini, yılan inadı...

"Bir kusurum varsa söyle Zehra?"

"Sen iyi bir insansın, Cemal. Bir kusurun yok. Karına ilgin yok. Bu da senin elinde olan bir şey değil. Sen böylesin. Gözün, gözüme hiç değmedi, evlendiğimizden bu yana. Ellerin taşlaşmış,

sıcaklığını yitirmiş. Bir güzel yanımı görsen de onu söylesen. Ben de yaşadığımı fark etsem. Dokunmak nedir? Güzel bir söz söylemek nedir? Haberin yok. Her kadının yüreği bir çiçek bahçesidir. Erkek o bahçeye girer, gezinir, kadını anlar. Senin o bahçeden haberin yok. Konuşmasan da bak. İçinden gelen güzelliklerle bak. Ben bakışları severim. Her güzel bakışa kendimi veririm. Mel mel baksan da senin gözlerin, bakmak için yaratılmamış. İnsan, karısının saçlarına bakar, dokunur. Yıkandıktan sonra, tenimde taze su kokusu, kil kokusu, biraz da ter kokusu var, gel onları kokla. Parlayan, pirüpak saçlarıma dokun. Dokunmak, koklamak nedir Cemal? Senin haberin yok. Büyük başlı, kalın gagalı motuk serçe bile eşine dokunur, sever onu. Kötü bir insan değilsin ama işte böylesin. Yüzüme bak, halimi hatırımı sor. Burnunun ucuyla burnumun ucuna dokun. Anla beni. Bir güzel söz, bir aylık rızkımdır benim. Ölsem, mezarıma, mor çiçekli bir ölü soğanı diker misin, dikmez misin, belli değil."

Kadının ilginç ve garip şeyler söylemesi, koyun teslimiyeti ve hoş duygular içine sokmuştu Cemal'i. Bir şey söyleyip de bu hoş durumun mecrasını değiştirmek istemiyordu. Hayret, küçük şeylerden yakınıyor ve hiçbir işe yaramayan küçük şeyler istiyordu kadın.

"Bir güzel söz söylesen neren eksilir senin? Söyleme. Ben istediğim için söyleme. Yüreğin sevda ateşine düşmemiş. Düşse söylersin. Adın Cemal olmaz. Ellerin, dile gelir konuşur. Yüzümü okursun. Bakışlarım, sevincinin kaynağı olur. Evden çıkar gidersin ama yüreğin evde kalır. Karanlıkta kaybolsam kokumu alır, ayak izlerimi görürsün. Kiraz ayında bana verdiğin sözü de tutmadın."

Kiraz ayından Zehra'ya hangi sözü koparıp verdiğini anımsamaya çalıştı, Cemal. Anımsayamadı.

"Çaresizim Cemal. Sana anlatmak istediğimi nasıl anlatsam ki. Sevilmek benim hakkımdır. Benim sevmem, bana yetmez, beni kurtarmaz ki. Sevilmekten başka benim neyim var ki bu dünyada. O da olmazsa ben n'ederim. Benim yaşadığımı, bir güzellik olduğumu birisinin bilmesi lazım, şükretmesi lazım. Ben hep üzerimde titreyen birini aradım. İçimdeki her sese koşan bir erkeği aradım.

Gücünün gülüşünün rahmetine sığınacağım bir erkeği aradım. Kızdığımda, sırtımı döndüğümde, beni sımsıkı kucaklayan, içine çeken, eriten bir erkeği aradım. Sandım ki sen o erkeksin. Yanıldım."

İçinden bir telin koptuğunu, tüm varlığının boşanıp gittiğini sandı Cemal. Bir şeyler söylemek, bu kayboluşu durdurmak istedi. Gizli bir gücün, söz dağarcığını çaldığını, kudretsiz, zembereksiz kaldığını sandı.

"Ne kusur ettiysem kusurumu göster, Zehra. Doğru yolu göster. Bir şeyler yap. Bana yardım et."

Kadın ilk kez kafasını kaldırıp kızarmış gözlerle, söylenen sözün özünü yakalamaya çalıştı Cemal'in perişan ikliminde. Bu adam âşık değildi. Saf ve temizdi. Yangının dilinden anlamıyordu. Cahildi. Cahillerin aşkı, daha derindi. Canlı, cansız, her varlık hissederdi onların aşkını. Hayır, kesinlikle âşık değildi bu adam. Âşık olmaktan daha mı önemli bir işi vardı bunun? Yerin yüreğine inen, kazmasıyla cevher arayan bu adam, karısının yüreğine neden inemiyordu? Karısının yüreğinde cevher olmadığına mı inanıyordu yoksa?

"Benim yüreğimde cevher var mı Cemal?"

Çetin bir sorunun kıskacına düşmüş gibi bakındı Cemal.

"Olmaz olur mu Zehra," diye mırıldandı. "Her insanın yüreğinde bir cevher var. Güzel insan, o cevheri aklına taşır, onun sözünü etmez."

Cemal'in sözünü doyurucu bulmasa da hoşlandı Zehra. Onun sessizliğinde, büyük duyarsızlığında, güzel sözlerin köklendiğini düşündü. Ama işte o, sözünün güzelliğini yaşamayan bir adamdı.

"Yüreğinin kapısını bana kapama, Cemal."

Kadının sesindeki acıyı ve arayışı kendi içinde, kendi sesiymiş gibi hissetti Cemal. Kendi içindeki o sesi aramaya çıksa bulamayacağı sanısına kapıldı. O sesin damarını bulsa kazmasını bulamayacaktı.

"Benim yüreğimin kapısı yok ki Zehra. Yol kenarında kapısız bir handır benim yüreğim. Yağmurda, karda boranda kalan, dara

düşen her mahluka açıktır. Bir bana kapalıdır ki o da benim kaderimdir."

"O zaman, o kapısız hanın bir köşesinde de bana bir yer ver."

"Benim yer vermeye ne hakkım var. Giren, yerini alır."

Cemal'in kendisine olan ilgisizliğinin kaynağını tespit etmiş gibi derin bir nefes aldı. Gençken afat tutkunluklar yaşayan, güzel hatıralar yaratan, yaşlandığında ise onlara sığınan, onların gücüyle ömrünü uzatan Telli Nergis'i anımsadı. Kendi yaşamına yöneltti dikkatini. Yol kenarında, kapısı her mahluka açık bir yürekle bir ömür yaşamanın dehşetini duyumsadı derinden. Yatağından indi. Göğsünü basan ateş, sırtında tere dönüşmüştü. Mertek aralarında kuşların yuvalandığı, ot, taş ve odun molozlarıyla zemininde oturacak yerin bulunmadığı, mağara girişini andıran, açık pencerelerin karşılıklı cereyana durduğu hanlar canlandı hayalinde. Kapıyı çarparak terk etti odayı. Merdivenden ahıra indi. Anasını emmesin diye ağzına kendir file geçirilen dananın ımızganışına kulak verdi karanlıkta. Dışarı çıktı yalınayak. Yağmur yağıyordu hâlâ. Gürgen dallarından yapılma, cağlı kapıdan geçip çitleri arkada bıraktı. Yokuş aşağı, çamura dönüşen yolda yürümeye koyuldu. Havada ağaç kabuğu, balık ve toprak kokusu vardı. Tenine yapışan entarisine, belirginleşen vücut hatlarına, sıcaklığına ve içinde kaynayan, ışıklaşan, binbir renge dönüşen sese baktı. Elini göğsüne, can diline bastırdı. Çıkışsız, içli, iri iri ağlamaya başladı. Gençlik buhranlarının geri geldiğini, geçmişteki acıları yeniden yaşayacağını düşündü. Yüreğinde kuş kafilelerinin yuvalarını barındıran Çingene'nin hikâyesini anımsadı.

KÖR KUYUNUN KÖR BAKICISI

Işığın avazı

Koklaştırmaya oldukça elverişli, zengin kömür damarlarına sahip olan Kozlu Vadisi, kumpanyaların hummalı çalışmalarıyla deşiliyor, tütüyor, uğuldanıyordu. Hırvat ve Karadağlı madencilerin yamaçlarda açtıkları yatay tünellerin, çam ve köknar direkleriyle boyunduruklanmış giriş ağızları uzaktan, karıncaların girip çıktıkları küre deliklerini andırıyordu. Tünellerden, çıplak ayaklı çocukların iterek çıkardıkları kömür yüklü tahta arabalar, harman yerlerine boşaltılıyor, kayacı kömürden ayırma, kırma, ayıklama, yıkama işleminden sonra kıyıdaki oluklara sevk ediliyordu. Kıyı, kömürü kayıklara yükleyip açıktaki gemilere götüren tahmilat amelelerinin şamatasına teslim olmuştu. Kıyıda, Macarların Avusturya'ya karşı yürüttükleri bağımsızlık savaşına katılıp yenilgiden sonra bin iki yüz kişilik bir kafile ile Osmanlıya sığınan, Vidin mülteci çadırlarında bir yıl mızıka çaldıktan sonra, Hırvat arkadaşı Stanko'nun yardımıyla kaçıp İstanbul'a ve oradan da bir kömür vapuruyla Kozlu'ya gelen Bela adlı bir Macar, felekecilere mızıka çalıyordu.

Kuşlar, sincaplar, kelebekler, orman yaratıkları, yani ormanın yeşil ruhu, vadiden tepelere doğru çekilmişti. Geceleyin çıplak kafalarını annelerinin tüyleri arasından ay ışığına çıkaran civcivler, yiyecek için vadiye inmeye hazırlanan tilkiler gibi, vadiden yükselen uğultuyu dinliyorlardı. Ayılar, kurtlar, çakallar, vadinin iç kısımlarına doğru göçmüşlerdi. Kesilmiş taze tahkimat direklerinde yuvaları olan böcekler, kurtçuklar ise yer altı kömür dünyasının

dayanılmaz basıncından, kokusundan, sıcaklığından ve neminden kopup, önce ağacın derinliklerine, sonra da baca ağzından güçlükle gelen temiz havaya, orman kokusuna, yer üstündeki ruhuna doğru, bitip tükenmez bir çıkış gayreti içine girmişlerdi.

Üzülmez'den Kozlu'ya nakledilen ve oda-topuk sistemine göre çalışmaya başlayan kazmacı ve küfeci ekibinin ana galerisi, şevlerin içine doğru iki yüz metre kadar uzanıyordu. Galerinin yüksekliği iki buçuk metre kadardı; direklerle tahkim edilmiş ve boydan boya tahta rayla döşenmişti. Girişten elli metre sonra, galeri duvarına, otuz metre aralıklarla, içinde balık yağının ve fitilin bulunduğu, toprak testiyi andıran birer küçük lamba yerleştirilmişti. Galeri, havayı sadece giriş yerinden aldığı için lambaların çıkardıkları is, çürümüş su, sidik, dışkı ve ter kokusuna karışarak galeriyi dayanılmaz bir hale sokmuştu. Buna rağmen, ayaklardan çıkarılan kömürü, küfelerle galerideki tahta arabaya yükleyen ve iterek ocak dışına çıkaran küfeciler, hava konusunda, kazmacılardan daha avantajlıydılar.

Üzülmez'deki ekibi, dağıtmadan bir ayağa vermişlerdi. Bu ekipten başka, ocakta, değişik ayaklarda otuz kişi daha çalışıyordu ve ocak çavuşu olarak Kosor başlarındaydı. Kozlu'daki ocaklarda, madencilerin adlarını korkuyla andıkları iki kişi vardı. Ocak çavuşları üzerinde büyük otoritesi olan kıdemli Başçavuş Danagözoğlu Cabbar ile onun sağ kolu durumunda olan Niranlı İlyas. Cabbar'ın hakkında çeşitli söylentiler vardı. Kimilerine göre, Cabbar'ın babası belli değildi. Kastamonu'dan kaçıp Ereğli'ye yerleşen ve yetmiş yaşındaki bir debbağ tarafından himaye edilen deli bir kadından olmaydı. Denenlere bakılırsa Zeynep adlı bu deli kadına, Adanalı bir asker kaçağı, Kozoğlu Abdi, deniz kıyısında tecavüz etmiş, kadının kulağına da, "Oğlan doğurursan adını Cabbar koy!" diye bağırmış. Kadın, olaydan sonra, "Cabbar, Cabbar," diye söylenerek gitmiş, olayı olduğu gibi yaşlı debbağa anlatmış. Cebrail'in, adını Kozoğlu Abdi diye değiştirip gökten indiğini, kendisini döllediğini anlatmış. Olaya, "Sus be kadın, haşa estağfurullah, günaha giriyorsun," diye itiraz eden yaşlı debbağ Mirzacan, ta ki kadın doğurduktan sonra inanabilmiş. Günaha girmemek için de kadının

anlatımını dikkate alarak çocuğun adını Cabbar koymuş. Bir başka söylentiye göre de Cabbar'ın anası hiç de deli değilmiş. Doğuracağı çocuğu erkeklerin döllerinde arayan ve işini oldukça da gizli gören, Rum bir anayla felekecilik yapan, Boşnak bir babadan olma, gencecik bir kadınmış. Kadının en tipik özelliği, birleştiği erkeklerden aldığı dölü, dikkatle dinlemesiymiş. Dölün, bağıran yeşil bir döl olup olmadığını anlamak için de beline kadar toprağa girip saatlerce bekliyormuş. Her yaş ve tıynetten, bir yığın erkekle ilişkiye giren kadın, bağıran yeşil dölün sesini sonunda duymuş. Topraktan çıkıp hemen dölün sahibini bulmuş. Altmış yaşlarında, Mölöş Korkut adında, kör bir semerciymiş bu. Semerciyle kırk gün kırk gece kalmış. Cabbar işte o semerciden olmuş.

Üzülmez'den gelen ekip, madencilerin anlattıkları bu tip öykülerin oluşturduğu renkli bir anafora düşmüş, bu yeni iş yaşamını, şaşkınlık ve merakla karışık bir öğrenme sürecine dönüştürmüştü. Kömür sökerken, yemek yerken, yanlarına yörelerine, ürkek ürkek bakınarak yandaki ayaklarda çalışan kazmacılardan duydukları dedikoduları yorumluyorlardı. Kozlu'yu sevmişlerdi çünkü dedikodular oldukça renkliydi. Kozlu'dan korkuyorlardı çünkü en küçük hatalar, ağır cezalarla ödüllendiriliyordu.

Cemal'in ekibi, ilkin, galerinin tabanından kömür damarının içine yatay olarak ana bir giriş açmış ve bu girişi sağa dönerek belirli mesafelerde yan girişlerle dallandırmıştı. Cemal, yine her zamanki gibi sağ böğrünün üzerine yatmış, ana girişe parelel bir ayakta şıpır şıpır terliyordu. Zengin kömür tabakalarını bloklar halinde söken kazması, onu götürüp hırsın ve hayalin aydınlattığı dar bir gediğe sokmuştu. Gediğin girişinde, mum ışığının ve damlayan suların parlattığı bir çift parçalanmış çarıkla bir su testisi duruyordu. Cemal'e en yakın yerde Dingil Ali çalışıyordu; kafası, deli karısıyla meşgul olduğu için tavandan sırtına damlayan suyun farkında değildi. Gelmeden az önce, ruh fesadına uğramış, karısına ilişkin kuşkularını dayağa dönüştürmüş, kadının sol gözünü şişirdikten sonra, azığını sırtlayıp yola koyulmuştu. Ocaktaki havanın ve sütunların yetersizliğini fark eden Devrekli Bayram, Cabbar'ı ve onun sağ kolu olan İlyas'ı takmıştı kafaya. Kazmasını, mumun aydınlattığı yerlere değil de, aydınlatmadığı loş, karanlık yerlere

vuruyor, isabetine, çıkan seslerden hareketle ulaşıyordu. Töhmürüklü Emin Emmi, göğüs ağrılarından şikâyetçiydi. İçinde bir kaşık bal bulunan bir bardak sıcak süt hayaliyle mırıldanıp duruyordu. Söktüğü kömür bloklarından bir tanesi, düşerken sağ dizine çarpmış, diz kapağının yerinden kaymasına yol açmıştı.

"Ahmet Nazif'i koltuğundan indirdiler, yerine Halil Kadri'yi oturttular," dedi Dingil. "Şimdi söyle Emin Emmi, bu gelen müdür, gideni aratır da ocağımızı söndürür mü, söndürmez mi?"

Emin Emmi o anda, yeryüzündeki tüm kuşların gözbebeklerinde ne kadar ışık varsa tümünün birleşerek bir top nur haline gelişini ve bu mübarek nurun bir cam içinde madene inişini hayal ediyordu. Kazma vuruşlarını yavaşlattı. Dikkatini, güçlükle soluklanan çıplak tenlerin ter gözeneklerinden boşanan tere yöneltti. Göğsünün ve dizinin acısıyla, "Toprağımız, çamuru özlü, melek bir topraksa, ocağımızı kimse söndüremez," dedi. "Yok eğer, yandığında tortu veren, küle çevrilen bir topraksa ocağımız zaten sönmüş demektir."

Galeriden gelen boş arabanın ve katırın ayak seslerine kulak verdiler. Cabbar'ın ya da İlyas'ın gelmesinden, kendilerini konuşurlarken yakalamasından korkuyorlardı. İspiyoncuların sayısı da az değildi.

"Bu Kozlu insanı katil eder," diye mırıldandı Devrekli.

"Hastir," diye iç geçirdi Dingil, duyulmasından korktuğu ve samimiyetine inanmadığı bir sesle. Derin bir nefes aldı. İlkin kocaman, alınsız kafasını, sonra da gözlerinin arasında sıkışmış sigara izmariti gibi duran, biçimsiz burnunu kaşıdı. Sesini yükselterek "Herkes katil olur, sen olmazsın Bayram," dedi.

"Haklısın belki," dedi Bayram. "Ama içimde bir ses var. O ses, 'Sana sataşan, belasını bulacak,' diyor. Ben kendimden korkmaya başladım. Bu Cabbar denen zebani suratlı, Kozlu'da madenkeşe bu zulmü reva görmüş de hâlâ akıllanmamışa bana sataştığı an belasını bulacak."

Boğazındaki balgamı, zorlu bir öksürükle söküp dışarı savuran Töhmürüklü Emin, "Kosor, sana sataştı," dedi. "Sataşmak bir yana, seni dövdürdü, hiç belasını da görmedi."

"Belasını görmediği için, ben belayla doldum ya." Dikkatini, sessizliği ve sıkıntıyı hırsla deşen kazmaların tiz, madenî seslerine verdi. "Ben terimi bunlara bıraktım, Emin Emmi ama kanımı bunlara bırakmam. Bela bana sürtünürse susmam, benden ses çıkar. O sesin kanı, belayı mı boğar, beni mi boğar, orasını Allah bilir."

Cemal, Devrekli Bayram'ın, inanarak içten konuştuğu kanısına vardı ve korktu. Bayram'ın bela çıkarması, Bayram'la kalmayacak, Gedikli Başçavuş Cabbar, bunun acısını, Bayram'ın birlikte çalıştığı tüm kazmacılardan çıkaracaktı. İnsanın mayası belayla yoğrulmuştu. Bela doğuran bir yaratıktı insan. Bu kadar dedikodunun Kozlu ocaklarında dolaşması, hayra alamet değildi.

"Çıkardığımız her yanan taş nimettir, Emin Emmi," diye sürdürdü Bayram. "Her yanan taşta bizim zahmetimiz var. Bunlar bizim bereketimizdir. Bir yerde ya bereket var ya zulüm. İkisi aynı yerde olmaz. Çalıştığımız bu karanlık, dar, sulu mezarlarda kim bilir kaç damla ter var. Zulüm buraya girdi mi bura iyice daralır, o ter damlalarının hepsi sabretse de biri sabretmez, bağırır, bela olur, kan çıkar."

Bayram'ın ciddi olup olmadığını merak ediyordu Dingil Ali. Birbirine benzeyen bu durgun günlerin, bir olayla parçalanması, ocakların söz, merak ve kuşkuyla hareketlenmesi, yaşanılır hale gelmesi gerekiyordu.

"Safranbolulu, tahkimatçı Kâmil var ya," diye söze girdi Dingil. "Onun dediğine göre Cabbar, bir zamanlar eşkıyalık yapan bir Afşar'ın oğluymuş."

"Allah Allah, daha neler de neler," diye dongurdadı Emin Emmi.

"On iki yaşındaki bir Rum kızını dağa kaldırmış. Kızın ırzına geçmiş. Kız, bu Afşar eşkıyasından bir güzel gebe kalmış mı. Köyde ne kadar Rum, Ermeni, Çerkes, Laz, Çepni, Türkmen kocakarı varsa hepsi Cabbar'ı düşürmek için kolları sıvamış. Kimisi kendirle kızın karnını bağlamış, sıkıştırmış. Kimisi kızın kaysısına çorap iğnesi sokmuş. Kimisi, kızı yüksek bir kayanın üzerinden kırk kere hoplatmış yere. Kimisi, kızın karnına ateşte ısıtılmış ağır mı ağır kara taş bağladıktan sonra üç gün üç gece susuz bırakmış. Yani gökte yerde ne kadar ilim usul varsa hepsini kızın karnında sınamışlar.

Kızın kırmızı şeftalisinden oluk oluk kan akmış, parça parça et gelmiş. Kocakarılar sonunda, Cabbar'ın düştüğüne inanmışlar. Lakin gelin görün ki lanet düşmemiş."

İlginç hikâyeler anlatanların, dinlenme hakları ya da çalışanların vicdan rahatlılığıyla seyretme hakları varmış gibi, kazmasını söktüğü kömür yığınlarının üzerine yatırıp rahatça oturdu. Mendiliyle alnını, şakaklarını, ensesini sildi.

"Bunları Kâmil mi anlattı, dedin?"

"Kâmil anlattı," dedi Dingil. Devrekli'nin sorusunun arkasındaki amacı merak ederek, "İşin aslı da aslında, Kâmil'in anlattığıdır."

"Sözü savı sarsak bir adamdır, Kâmil," dedi Devrekli. Öfkesi sesine vurmuştu. "Bunların hepsi uydurmadır. Hep bizi korkutmak için uydurulmuş. Cabbar'ın geçmişi hiç önemli değil. Hiçbir zalim, kaçıp geçmişine sığınamaz. İnsanların gözlerini çıkarmaya meraklı olduğu da yalandır."

"Hoppalaaa..." diyecekti Dingil, kendini zor tuttu.

"Eeee...?" diye araya Girdi Şinork. "Ne dedi sonra adam? Anlat,"

Şinork'un araya girmesi, Dingil'in ciddiyetini ve olayı anlatma şevkini kırdı. Buna rağmen olayı önemsiyor, anlatma gereği duyuyordu.

"Sonrası şudur ki," diye, yeniden başladı Dingil. "Kadın, Cabbar'ı bir kağnı arabasının altında doğurmuş. Yağmurlu bir geceymiş, yazmış. Göbeğini iki taşın arasında kesmiş, bağlamış. Çula çaputa sarmış, bir güzel emzirmiş. Sonra götürmüş, çook uzakta, büyük bir ağacın kovuğuna koymuş. Bebeğin ayağının ucuna yakın bir yerde, kovuğun girişinde, bir kütük ateşi yakmış, son defa öpmüş koklamış, ağlaya ağlaya çekip gitmiş. "

Kazmasını çatlakta zorlayan Emim Emmi durdu, "Allah'ın hikmetine bak ki kadına ne güzel akıl vermiş," diye mırıldandı.

Öylesine dikkat kesilmişlerdi ki küfecilerin, gelişini bile fark etmediler.

"Ordan geçen iki aç kurt, bebeğin ağlamasını duymuş."

"Yalan. Kurtlar duymadan önce koku alırlar."

Bayram'ın itirazını önemsemez bir sesle, "Her neyse canım, koku almış, kovuğa yaklaşmışlar," diye geçiştirdi, Dingil. "Kovuğun girişindeki kütük ateşinden korkmuş, yaklaşamamışlar. Başka kurtlar da gelmişler. Hep birlikte ateşin sönmesini beklemeye koyulmuşlar."

Hurşit'le Tapbasan Şükrü, Dingil Ali'nin ağzından dökülen lakırdıların sıradanlığına alıştıkları için, galeride, tahta rayın üzerinde bekleyen arabalarını kömürle doldurmaya koyuldular. Yine de kulaklarının yarısı Dingil'deydi.

"Ateş sönmek üzereyken iki Çingene görünmüş, karı koca. Kurtlar, karanlığın arkasına doğru çekilmişler. Kadın, bebeğin boğuk sesini duymuş. Sese doğru yaklaşmışlar. Bir bakmışlar ki bir ağaç kovuğu, önünde ateş, içinde bebek. Feleğin işine bak ki üç gün önce de bir falcı kadın, Çingene kadına demiş ki, 'Senin doğurman, çocuk yapman çok zor. Allah sana, bir çocuk gönderecek bekle. O çocuğu al, besle. Herifin ölürse o çocukla evlen."

"Şu Cenab-ı Allah'ın hikmetine bak," diye, yeniden mırıldandı Emin Emmi.

"Yalan, hepsi uydurma," diyecekti Bayram, vazgeçti. Cabbar'ın süt anasıyla evlenmesi, iyi olacaktı. Onun köksüzlüğünün, uğursuzluğunun açığa çıkması gerekiyordu. Zaloğlu Rüstem değildi o. Herkes bunu anlamalı, yersiz korkularından arınmalıydı.

"On iki sene sonra, kadının kocası zortayı çekmiş. Kadın hemen çocukla evlenmiş."

"Vardı bizim orda bir Maria."

"Hele dur Şinork, sözümü kesme," diye çıkıştı Dingil. Sırtüstü yattı, tepesindeki kayayı süzdü ürpererek. "Cabbar'la kadın, Çamlıbel'de, ormanın içinde, derme çatma bir evde yaşamışlar. O yörenin eşkıyaları, çok uzaklardan kaçırdıkları kızları, bir zaman dağlarda gezdirirlermiş. Usandıklarını da getirir, kadına verirlermiş. Dediklerine göre, genç Cabbar'ın, o derme çatma evinde tam altı karısı varmış."

Cemal, anlatılanların hepsine inanmış görünüyordu. Çalışma ânında, sohbeti yanlış ve tehlikeli bulduğu için dinlemekle yetini-

yordu. Ama sohbetin, işi kolaylaştırdığı kanısındaydı. Altı kadını idare eden bir koca, memleketi de idare edebilirdi. Kendisini tutamayıp, "Altı kadını idare eden, koca bir memleketi idare eder," dedi.

"Cabbar'ı gözünüzde büyütmeyin," diye çıkıştı Devrekli Bayram. "Küçülmeyin! Burada çalışmayı göze alan her insan cesurdur. Göçük olur, ateşnefes olur, ezilir, parçalanır, geberir gidersin. Ciğerin çürür, geberir gidersin. Ölümün kol gezdiği yerde korkaklar çalışamaz."

Sarsak sarsak güldü Emin Emmi. Acı ve serzenişle yüklüydü gülüşü. Anlamayan insanın karşısında, bıkıp usanmaz anlatma çabasının çaresiz gülüşünü andırıyordu. Kazmasının kökünü, söktüğü kömür blokuna dayadı, sıkıntısını havasız karanlığa, karanlığın kulaklarına doğru yaydı.

"Ben yer altına inmeden evvel, daha cesurdum," dedi. "Ölümü düşünmezdim. Yer altına indim, madenkeşlerin, kanaryaların, katırların ölüleriyle sarmaş dolaş oldum. Ha şimdi ölürüm, ha yarın, derdine düştüm, korkaklaştım. Eskiden karanlıktan korkmazdım. Şimdi nerde bir karanlık görsem ecelin orda gizlendiğini düşünürüm."

"Çok konuşmayın, Tiranlı Ali her tarafı dinliyor," diye uyardı Tapbasan Şükrü. "Öbür ayaklardan ses çıkmıyor. Karılar hamamına çevirdiniz bu ayağı. Sonumuz hayırdır."

Tiranlı Ali adını duyan kazmacılar sustular. Ayağın girişinde durup babasına baktı Hurşit. Kömür yığınlarının arasında, ağını ören, kara bir örümceğe benzetti onu. Başını kaldırıp tavandan damlayan suya, birbirini kesen çatlaklara, kamalara, tahkimat direklerinin tavan direğine oturan ıslak başlarına baktı.

"Bu ocakta çok az direk var baba," diye seslendi cılız bir sesle. "Baksanıza, tavan çatlamış, bel vermiş."

Tapbasan'ın dışında, kimse ciddiye almadı uyarıyı. Sadece Emin Emmi, "Haa öyle mi," babından, kafasını hafif kaldırıp şöyle bir bakıverdi tavana.

"Kosor biraz sonra gelir, söyleyin ona," dedi, Tapbasan Şükrü.

"Kör kuyunun, kör bakıcısı," diye söylendi Dingil.

Bu sözün hemen ardından, Tapbasan'ın dediği çıktı. Kosor, gelmekle kalmadı, Cabbar'ı da yanında getirdi. Cabbar, en önde, kazmaların işlediği ayağa girdi. Kafasında, hafif yana kaykılmış, kırmızı bir fes vardı. Fesin kenarlarından taşan, kıvırcık, kara saçlar, alnını yarı yarıya kapatmıştı. Tuzakların bilincinde, tuzaklarla örülmüş tehlikeli bir arazide gezinen, zalim bir avcının tedirginliği egemendi yüzüne. Suratını tam ortalamayan ve birkaç yerden kırıldığını ilk bakışta ele veren şallak bir burnu vardı. Bıyıkları, tütün sarısına çalıyordu ve oldukça gösterişliydi. Kocamış beygirlerinki gibi aşağıya sarkan ve suratına ümmi bir hava veren alt dudağını, işaret parmağıyla sıvazlayıp duruyordu. Yanakları, kuş yumurtası gibi çil çildi. Sır küpü, ihtiyatlı, iri bakışlarla süzdü çalışanları.

"Bu ocaklarda sadece kol çalışır, hem kolu hem de çeneyi çalıştırırsanız evelik mancarına çeviririm sizi, ona göre. Ben buradan kaç kere geçtiysem kulağıma muhabbetiniz çalındı. Hakkımda gıybet eden biri var burada. Kimse erkekçe söylesin. Mert adamı severim ben."

Cabbar'ın, sessizliğe çelik külçesi gibi düşen tehdidi, cevabını arayıp durdu bir iki dakika. Bu ara Kosor, Devrekli'yi işaret ederek Cabbar'ın kulağına bir şeyler fısıldadı.

"Söyleyin, kimdi o arkamdan cangıldayan serkeş" diye bağırdı Cabbar. "Söylemezseniz, anam avradım olsun ki hepinizi sıra dayağından geçiririm!"

Ses, yandaki gediklerden de duyuluyordu. Son konuşan, Dingil olduğu halde, tüm dikkatler, Cabbar'ın sesindeki kahredici ateşte ve Devrekli Bayram'da toplanmıştı. Cemal, yeni bir belanın kapıya dayandığını ve herkesi tehdit ettiğini düşünüyordu. Dingi'in keyfi yerindeydi. Tüm cevherler tek tek ateşe girmişti, hangisinin altın olup olmadığı açığa çıkacaktı.

"Heey sen, kazmanı bırak gel buraya."

Kazmacılar, korkudan başlarını hafifçe çevirip baktılar. Cabbar, Devrekli'yi çağırıyordu. Bayram, kazmasını usulcacık bırakıp, çıplak ayaklarını, söktüğü kömür külçelerinin arasından çıkararak Cabbar'a doğru yaklaştı.

"Kör kuyunun kör bakıcısı sözünü kim söyledi?"

Bakışlarını, Cabbar'ın alev alev yanan bakışlarına dikti Bayram. "Allah, ya sana verir ya bana," havasındaydı.

"Ben söyledim," dedi.

"Bu ocaklar kör kuyudur, ben de kör bakıcıyım yani, öyle mi?"

"Ben kimseyi kastetmedim. Nasıl anladıysan o da senin işin."

Bayram'ın doğrudan, pürüzsüz söyleyişini, onun dimdik duruşuyla bütünleştirdi Cabbar. Falakaya yatırdığı dünkü kazmacılardan onu ayıran ama kendisini kolay ele vermeyen bir özellikle, soğukkanlı bir cüretle karşı karşıya olduğunu anladı. Hasmının, daha kaç yırtıcı dişinin olduğunu merak etti birden.

"Üzülmez ocaklarında horozluk mu ettin yoksa?"

"Ben horozluğa meraklı değilim. Etrafta bir hayli horoz var zaten."

Hırsından, dilinin ucunu, çekilmiş azı dişinin çukuruna daldırdı, Cabbar.

"Canını cebine koydun, yer altına indin. Nedir niyetin, çalışmak mı, ölmek mi? Erkek cevabı isterim."

"Bu cehennemde ikisi de aynıdır," dedi gür bir söyleyişle. "Çalışmakla ölmek arasında bir fark var mı?"

"Beni çene cengemesine çekme," diye bağırdı Cabbar. "Soru sordum, cevap isterim, erkekçe."

"Verdim cevabımı. Sen anlamadıysan ben ne yapayım."

"Ben kimim? Hiç duymadın mı? Anlatmadılar mı sana?"

"Sen Cabbar'sın, ben de Bayram'ım. Hepsi bu."

Yumruğunu, Bayram'ın suratına indirmek üzereyken vazgeçti. Alnını basan kan hararet, bakışlarında ateşe dönüştü.

"Demek hepsi bu? Peki..." diyerek çıktı. Geri döndü, "Hepsinin bu olmadığını görürsün şimdi," dedi.

Herkes, kazma işini durdurmuş, korku ve endişe yüklü duygularını Bayram'ın kaderi üzerinde yoğunlaştırmıştı. Yaklaşan Felaketin ayak seslerini, duymamak için, ellerini kulaklarına bastırmıştı

Cemal. Yer altında türeyen tehlikeli insanların, kazmacıları, ateşnefesten ve göçükten daha çok tehdit ettiklerini düşünüyordu Emin Emmi. Dingil, mahcup ve suskundu. Devrekli'nin korkak bir insan olmadığına, kani olmuştu artık. "Kör kuyunun kör bakıcısı sözünü ben söylediğim halde, o sahip çıktı. Hepimizi kurtardı dayaktan," diye iç geçiriyordu. Emin Emmi, zorlu zorlu öksürerek Devrekli'nin yanına geldi.

"Taşağını yediğim, kurban olduğum, durma burda, kaç," diye inledi. "Bu adam hiç kimseye benzemez, çok zalimdir, eğri bıçak bir adamdır. Helak eder seni."

"Ben suç işlemedim, Emin Emmi, kaçmam. "

"Cabbar'ın karşısında konuşmak suçtur, Bayram. Daha anlamadın mı?"

"Bana karşı suç işlerse ben de suç işlerim."

Devrekli'nin kaçması durumunda, herkesin dövüleceğine inanan Dingil:

"Bayram haklıdır," dedi. "Kaçacak bir durum olmadı ki."

Kazmacılar, çalışır görünerek kemirici, korkulu bir bekleyişe girdiler. Az sonra da galeriden, dil vermez, hoyrat, ayak sesleri geldi. Önce Kosor göründü. Hafif kenara çekildi. Kosor'un arkasından gelen ve ellerinde kalın sopalar olan, dört babayiğit, hışımla girdi ayağa. Sağdan ve soldan birer kişi, Bayram'ın koluna yapıştı. Bir diğeri, boynuna bir kendir bağladı. Neye uğradığını şaşırdı Bayram.

"Bırakın beni yaaa, kimsiniz, buna hakkınız yok," diye silkelendi Bayram.

Dördüncüsü, başındaki sarığını alıp kömür yığınlarının üzerine atarken, "Yürü, ötme, şimdi görüsün kim olduğumuzu," diye çıkıştı.

Devrekli'yi kaşla göz arasında söküp aldılar ayaktan. Galeriyi koşarcasına, hızla geçtiler. Yer üstüne çıktıklarında, Bayram, sırtına, bacaklarına haylice sopa yemişti. Havzanın hükümet mühendisiyle karşılaştılar. Etrafında, bazı ocak sahipleri, başçavuşlar, tahmil memurları ve ustabaşılardan oluşan muhterem bir grup vardı. Bayram'ı götürürlerken başlarını çevirip şöyle bir baktılar. Ocakta

kavga çıkaran veya idare aleyhine atan, işi kaytaran veya çıldıran birisi olabilirdi. Gayet olağan vakalardı bunlar.

Bayram'ı, Hırvatların beş yıl önce işleyip havasızlıktan terk ettikleri metruk bir ocağa götürürlerken baca ağzında, Macar Bela ve arkadaşı Hırvat Stanko ile karşılaştılar. Harman yerinden kıyıdaki kayıklara kömür taşıma işinde çalışan iki nakliyeci, kör ocağın adam dövmek için kullanıldığına daha önce tanık oldukları için Bayram'ın dövülmeye götürüldüğünü hemen anladılar. Bela, Stanko'ya, fısıldarcasına, "Bu zalim adam, Tanrı'nın öldüğü kuyuyu kanlandırıp duruyor," dedi Macarca.

Cabbar'la adamları, ana galeriyi izleyip sağa döndüler, bağırtı dışarı çıkmasın diye dibe, alına kadar yürüdüler. Burası oldukça geniş bir höyüktü. Tavanından su damlıyordu. Zemininde küçük gölekler vardı. Kömür, toprak ve çürümüş su kokuyordu. Cabbar'ı karşısında, karanlık içinde, tahkimat direği gibi dimdik görünce ürperdi Bayram. Birisi, içinde balık yağı olan kandili yaktı.

"Ocakta deve gevişi çalışma usulünü benimsersin, aleyhimde atarsın, karşımda da horozlanırsın. Şimdi horozlan bakalım. Vakfı-kebirde dıbır neye derler? Şimdi dıbırın kaç atar, görürsün."

Bayram, mezara düştüğü, Münkir Nekir'le yüzleştiği hissine kapıldı. Korktu. Konuşmadı. İkisi Arnavut, ikisi de Amasralı dört dayakçı, Cabbar'ın baş işaretiyle Bayram'a giriştiler. Vuruşlar kontrolsüz ve ölümcüldü. Başını kollarıyla korumaya çalışan Devrekli'den ses çıkmıyordu. Sırtına, kollarına, bacaklarına, kalçasına güçlü darbeler iniyordu. Dayakla tanışınca cesareti canlandı.

"Senin bu yaptığın erkekliğe sığmaz, Cabbar," diye bağırdı. Bağırtısında derin bir acı ve kan kokusu vardı.

"Erkekliğin ne olduğunu da görürsün şimdi."

Şiddetli vuruşlar, Devrekli'yi düşürdü. Sağ yanı, çukurdaki suya gömülmüştü. Vuruşların hışmı karşısında küçülmüş, yumak gibi tostoparlak kesilmişti. Cabbar'ın işaretiyle dayak durdu. Bu işin ehli gibi davranan dayakçılar, Devrekli'nin kömürden kararıp çatlamış çıplak ayaklarını, orada hazır duran, bir sırığa bağlayıp, falakaya başladılar.

Devrekli'nin ağzından ilk kez, bir "Of anam!" nidası duyuldu. Kontrolsüz, güçlü vuruşlar, tabanlarının şişip patalamasına ve sağ ayak başparmağının kırılmasına yol açtı. Dayağın biçimini, yerini ve süresini Cabbar ayarlıyordu.

"Beni iyi dinle Bayram, 'Ben bir halt ettim, affet,' dediğin zaman dayağı durdururum, işine dönersin. Aksi takdirde, sağ kolunu kırdırırım senin burda. Katıra yükler, gönderirim seni köyüne. Bir daha da gelemezsin buralara."

Korkunç bir inat, kin ve acıyla örselenmişti Bayram'ın yüreği. Cabbar'ın önerisini hiç önemsemedi. Sırf Cabbar'ı öldürmek için, yaşaması gerektiğini düşündü. Cabbar'a boyun eğerek yaşayamazdı. Susmayı tercih etti.

"Fikrini söyle Bayram," diye bağırdı yeniden. Falakayı durdurdu. "Ona kadar sayacam, 'Halt ettim, affet,' demezsen, sağ kolunu kırdıracam senin."

Kendisini kuşatan ayaklara, sopalara, loş karanlıklara baktı Devrekli. Her iki kolunun da kırılmış olabileceğini düşündü. Kafasından alnına ve kaşlarına sızan kanı, kokusundan, sezinler gibi oldu. Uğultu ve acı içindeydi. Ölüme yaklaşmış gibiydi. Cabbar'ın rakamları sayıp bitirdiğini fark etmedi bile. Sırtüstü, suyun içinde, kimse dokunmadan, öylece, kalakalmayı arzuladı.

"Peki, günah benden gitti," diye homurdandı Cabbar. Şuraya ışığa doğru çekin, hayvanı, hayvanoğlu hayvanı. Kozlu'ya ibret olsun."

Çürüyüp kokmuş suyun kıyısına doğru sürüklediler Devrekli'yi. O anda Kosor geldi, şöyle bir bakıp gitti. Aralarında bir karış mesafe olan, yer yer mantarlaşmış iki tahkimat direğinin üstüne yatırdılar sağ kolunu. Sıyırdılar.

"Kırılmış," dedi dayakçılardan birisi.

"Kırılmamış, şişmiş," diye itiraz etti diğeri.

Eğilip yakından inceledi Cabbar.

"Öyle kırılmış, kırılmamış olmaz, sağlam iş isterim, kırın," diye gürledi.

Üç dayakçı, kıpırdamaması için, Devrekli'nin üzerine çöktü. Diğeri, Kosor'un kömür harmanından getirdiği büyük çekiçle, bir vuruşta kırdı kolu. Canhıraş bir acıyla bağırdı Devrekli. Hemen ardından da bayıldı.

Hiç gecikmeden bir katır getirdiler. Üzerine atıp bağladılar kendirle. Galeriyi katedip dışarı çıkardılar baca ağzından. Kosor, Kör Cemal'le Hurşit'i alıp geldi.

"Arkadaşınız, göçük altında kaldı," dedi Cabbar, yarı pişkin, yarı üzgün bir edayla. "Alın köyünüze götürün. Ordan da haber verin yakınlarına, gelsin alıp götürsünler. Köyünüzde sınıkçı var mı?"

Devrekli'nin başından, kollarından sızan kanını, kendirlerini, parçalanmış ayaklarını dehşetle seyreden Cemal, ağlamaklı bir sesle, "Var beyim," dedi. "Ya yolda ölürse, ben..."

"Ölmez," diye sözünü kesti Cabbar. "İt canlıdır bunlar, kolay kolay ölmezler. Ölseler de kesinlikle göçükten ölmezler, bize duydukları kinden ölürler. Beklemeyin. Götürün hemen buradan bu müsibeti. Ölürse göçükten ölmüştür, bunu unutma. Unutursan sen de göçük altında kalırsın."

Baba ile oğul, Cabbar'ın ve adamlarının gidişini korkuyla izlediler. Az sonra yaralının yanına İki mülteci yaklaştı. Bunlardan Macar Ben, yaralıyı yakından, dikkatle izlerken Hurşit'le göz göze geldi. Hiçbir şey söylemedi ve fazla beklemeden, "Gidelim," diye fısıldadı Stanko'ya. Harman yerine doğru uzaklaşırlarken, "İdealimi yitirdim," dedi Ben. "Duyduğum acı, idealimi geri getirmez ama ruhumu besler, öfkemi ayağa kaldırır. Depoyu ateşe vereceğim."

Stanko irkildi. Çevresini yokladı korkuyla. Ben, hiçleşmiş, korkunç bir adamdı. Buda'da, Kont Franz Philipp Lamberg'in linç olayına doğrudan katılmış, Şesburg civarında ve Siebenbürgen'de Avusturya'ya karşı Macaristan'ın bağımsızlığı için şair Sandor Petöfi'yle birlikte kahramanca savaşmıştı. Söylediğini yapabilecek bir cürete sahipti.

"Yakalar, öldürürler seni."

"Ben, bağımsızlık idealinin Tanrısı Petöfi ile birlikte öldüm," dedi, Ben. "Ruhum Macaristan'da kaldı. Buraya gelen cesedimdir.

Galiçya'da Macaristan'ın özgürlüğü için savaşan Polonyalılar, kendi özgürlükleri için de savaştıklarının bilincindeydiler. Benim cesedim buradaki zulme seyirci kalamaz. Bu kanı gördükten sonra burası artık bir Galiçya'dır ve ben de bir Polonyalıyım."

"Beni dinle, bu işlere karışma. Mızıkanı çal, şiirlerini oku, çalışmana bak."

"Büyük lirikçi, Barint Balassi en güzel liriğini tüfeğiyle yarattı. Petöfi tüfeğe, en güzel şiirini yazmak için sarıldı." Döndü, katırın üstündeki yaralıya ve onu götürmekte olan Cemal ile Hurşit'e baktı. "Bunlar buraya kazmalarıyla şiir yazmaya geldiler. Meydanda bir zalim dolaşıyor, küçük bir Metternich. Şairlerin şiirlerini, şairlerin kanlarıyla silmeye çalışıyor. Seyirci kalamam."

GÖNLÜM, YAŞADIĞIM GİZLİ SEVGİLERİN HAZİNESİDİR

Yaşanmamış her an,
ölümün gücünü artırır.

Şafağın soluğunu duyumsar duyumsamaz uyandı. Gördüğü rüyayı, kındıra sazlıklarında kalın hasır kamışından küfeler ören kadınları ve küfelerin içinde uyuyan çocukları anımsadı. Yanı başında uyuyan kızı Kumru'ya baktı. Kuşların, insana huzur, çağrışım ve iyimserlik taşıyan şakıyışlarına kulak verdi. Kalktı, aynada ipince boynuna, çakırımsı, şehla gözlerine dikti bakışlarını. Aynaya her bakışında, neden bu denli çoğalıyor, iç içe geçiyor, renklerini cömertçe açığa vuruyordu iç sesleri. Sabahları, göğüslerinin, kızgın demir gibi delirmesini bu iç seslere bağladı. Sonra vazgeçti, Deli Davut'u düşündü. Davut neredeydi şu anda? Cemal'le Hurşit'in gelmesine daha üç gün vardı. Şu ev, şu lanet ev, insana ne kadar da dardı. Delinin, uzun, kıvırcık, çılgın saçları... Dünyanın tüm dişilerini, sevişmeye çağıran, kara, örgülü sakalı... Dik duruşu, güçlü kolları... Davut nerdeydi, nerede uyuyordu? Uyanık mıydı yoksa? Aynaya baktı yeniden. Ağzındaki hararetin, yanaklarını ve dudaklarını allandırdığını, varlığını görk ve gül içine doğru dallandırdığını fark etti. Giyindi hemen. Yatağını düzeltti. Bir kere daha baktı aynaya. Saçlarını taradı. Yaşamanın zamanıydı. Yaşanmamış her an, ölümün gücünü artırıyordu. Bir parça mısır ekmeğiyle, akşamdan pişirdiği bir yumurta aldı yanına. Tereyağından kıl çeker gibi çıktı dışarı. Bakır güğümdeki suyla yüzünü yıkadı. Eteğiyle kuruladı. Çıplak ayaklarına baktı. Çit kapısından süzüldü.

Köy uyuyordu. Yıldızlar, yerlerini, saman sarısıyla karışık, kurşuni bir ses cümbüşüne terk etmişlerdi. Durdu, şöyle bir çevresine bakındı. Cebeli'nin evinin arkasındaki koruluktan, güçlü bir horoz ötüşü yükseldi. Çeşmeye doğru yürüdü. İki hörgüçlü, Arap cinsi dişi bir puğur deve ile Üzülmez ocaklarına daha yeni örülmüş küfeleri götüren Kurtoğlu Hasan'la karşılaştı. Gördüğü rüya ile devenin sırtındaki küfeler arasında bir bağlantı kurmaya çalışarak Hasan'ı sessizce geçti. Adımlarını hızlandırdı. Delinin orda kıvrılıp uyuduğunu umdu. Yaklaştı. Kimsecikler yoktu. Çeşme taşının üzerinden kendisini merakla izleyen, siyah kediye baktı kuşkuyla. Köyün, üç gün önce ahşap minaresi yıkılan mescidine doğru hızlandı. Davut bazen, bu mescitin giriş kapısının önünde yatıyordu. Orada da bulamadı. Üzülmez Deresi'nin kıyılarına bakmak için aşağıya doğru inişe geçti.

Deliyi bulunca ne yapacaktı? Uyuyorsa kaldıracak mıydı onu? Kaldırdığında ne diyecekti? Sorular, sesler, dizginini kırmış ateşli arzular, dayanılmaz meraklar, coşkular, kuşkular içinde, dereye indi. Dere boyunca koşan tilkiye baktı. Bu tilki, Davut'un bu kıyıda olmadığını gösteriyordu. Dere boyunca yürüdü. Çalıların arsına baktı. Delinin cevap vermeyeceğini bildiği halde, "Davut, nerdesin!" diye seslendi birkaç kez. Kel Hızır'ın evinin arkasında uyumuş olabileceğini düşündü birden. Koşa koşa yukarılara çıktı. Cemal'le evlendikten sonra, terk ettiği kendi evinin önünden geçti. Cihangir'in evini dolanıp Kel Hızır'ın evinin arkasına geldi. Burada, it damını andıran ve arkasını toprağa verdiği için de içi kışın sıcak, yazın serin olan bir yer vardı. Eğilip usulca içeri girdi. Kimsecikler yoktu. Hemen çıktı. Geldiği yoldan geri yürümeye başladı. Başka nerede olabilirdi? Cemal'le evlenmeden önce yaşadığı eski evin önünden geçerken kapısının hafif aralı olduğunu gördü. Kim açmıştı bu kilitli kapıyı? Korkarak yaklaştı usul usul. Kapıyı biraz daha araladı. Başını uzatıp içeri baktı. İçi sevinçle aydınlandı, genişledi birden. Gülümsedi. Evet, oydu. Evin orta direğinin dibinde, sırtüstü uzanmış, uyuyordu. Ses etmeden içeri süzüldü. Kapıyı kapattı. İlişki kurduğu her kadının ölümüne neden olan deliyi, uzaktan seyretti ilkin. Kocaman, çıplak ayaklar, kumral kılların kapladığı, güçlü ve düzenli baldırlar... Evlerde uyumayı sevmeyen bu deli, bu evi

neden seçmişti? Bir yanını ani bir kaçışa açarak ürkek adımlarla, usul usul yaklaştı. Başucuna dikilip yüzüne baktı. Bakmasıyla da Davut'un gözkapaklarını aralaması bir oldu.

"Ben geldim, Davut. Sevindin mi gelişime?"

Gözlerini iyice açtı. Hafif gülümsedi. Sırtını kuru topraktan kaldırdı. Direğe yaslandı. İyi ki geldin, dercesine tepeden tırnağa süzdü Zehra'yı. Yeniden ama daha belirgin ve anlamlı bir şekilde gülümsedi. Kanını alevlendirdi Zehra'nın bu gülümseyiş. Delinin ilk kez kendi isteğiyle bir evde uyuması, gülümsemesi, gördüğü kadından kaçmaması, Zehra'nın kuşkularını dağıttı, iyimser yorumlarını güçlendirdi. Getirdiği mısır ekmeğiyle yumurtayı uzattı.

"Al sana getirdim."

Kadının gözlerinde deliren, renklenen, arzuya ve efsuna duran, ışıklı, şehla sevince hayran hayran baktı Davut. Terk edilmiş, kimsesiz bir çocuk tedirginliği ve hayretiyle aldı yiyecekleri. Kadın, delinin parmak uçlarındaki ateşi ânında hissetti. Boşalan avucuna baktı. Parmaklarını bükerek, uçlarıyla kendi avuç içine, dokunulabilen noktalara dokunup yüreğine çekildi.

"Sen hep açık yerlerde yatardın. Ne iyi ettin de evimin kapısını kırdın. Remzi'nin evi de boştu. O eve girmedin de bu eve girdin. Ne güzel."

Dikkatini kadının ellerinde yoğunlaştırmıştı Davut. İlk kez bir iyilik, kendisine korkmadan yaklaşıyordu. Toprak gibi sakindi bu kadının yaklaşımı. Laf atmıyor, küçümsemiyor, alay etmiyordu. Ciddiye alıyor, hesaba katıyor, ilgileniyordu. Son lokmasını ağzına attı. Uzun, kehribar karası kirpiklerini kaldırıp gözlerinin içine baktı kadının. Can alıcı, güzel bir âna düştüğünü hissetti Zehra. Bakışların, gaipten gelen, içli, isterik sesini, "Beni anlıyor musun" sözünü duymuşçasına gülümsedi. Elini uzatıp uyuyan bir bebeğe dokunur gibi, ellerine dokunmak geldi içinden. Bunun, aceleci bir davranış olabileceğini düşündü. Yüreğini örseleyen, dizginlenemez aşk gücünün, kendisini yönlendirmesinden korktu. Bütün gerçek aşklar, kendilerini dayatıyor, zamanı ve yeri hesaba katmıyorlardı.

"Gözlerin çok güzel," diye mırıldandı Zehra.

Peki, bu insan, bilinmezliklerle dolu, güzel insan, ömrünün sonuna kadar konuşmayacak mıydı? Konuşması durumunda, onu sarıp sarmalayan, çekici kılan, o harika büyü bozulacak mıydı? İçindeki çocuksu duyarlıkları, merakları, beklentileri, sevme ve sevilme tutkularını, bire bir, nasıl da yansıtıyordu yüzünde. Bu insanı konuşmamaya iten ana sebep neydi acaba? İstese konuşurdu. Ama konuşmamayı seçmişti kaç yıldır. Toprakla nasıl da haşır neşir olmuş, topraklaşmıştı.

Deli, hafif döndü, alnını direğe yasladı. "Rahatsız mı oldu acaba," diye düşündü Zehra. Biraz bekledi. Tekrar döndü. Hazır olup olmadığını anlamak istiyormuşçasına baktı Zehra'ya. Açılmış taze bir güle benzetti kadının yüzünü. Sağ elini usuldan kaldırıp sol elinin üstüne koydu kadının. Düzenli, bembeyaz dişlerini ışıldatarak gülümsedi kadın. Sevdiği erkeğin davranışlarını, kıpırdamadan ve hiçbir karşılık vermeden, izlemeyi seviyordu. Erkek, içindeki aşk ateşini, karşılık alarak değil, karşılık almadan, bakışları, sözleri, davranışlarıyla açığa vurmalıydı. Tutkunun ve ilginin gücünü anlamanın başka bir yolu da yoktu. Karşılık vererek, kışkırtılarak uyandırılan arzular, tutkular gerçek olmayabilirdi. Erkek, geçici zevklerini, her şeyin üstünde tutan tek yaratıktı.

"Elin çok sıcak."

Sözden cesaret alarak hafif hafif okşamaya başladı kadının elini. Delinin bakışlarının büyüdüğünü, anlam, teslimiyet ve ifade gücüyle çok daha çekici bir hal aldığını sezinledi kadın. Delinin erkek değil, kadın inceliğine sahip olduğunu düşündü. Evin önünden geçenlerin konuşmalarını duydu birden. Korktu. Elini çekti. Ayağa kalktı. Koşarak kapının arkasına geçti. Bu ani, korkakça davranışın, Davut'ta yaratacağı olumsuz etkileri düşününce ürperdi. Seslerin uzaklaşmasını bekledi. Sonra geldi, eğilip yanağından öptü deliyi.

"Sabah oldu, herkes uyandı," diye fısıldadı. "Görürler. Gitmem lazım. Sen artık bu evde kal. Dışarıda uyuma. Geceleri ben gelirim."

Eğildi, kadının çıplak ayaklarından öptü deli. Yanağını ayaklara sürdü. Başını kaldırmadan çevirdi, gözlerinin içine baktı kadının. Orada, o ışıltılar içinde olduğunu, yıllar önce kendisinden kopup oraya savrulduğunu düşündü. Zehra çömeldi, Davut'un başını,

yumuşacık, sevecen bir hareketle ayağının üzerinden kaldırdı.

"Merak etme, ben gene gelirim," diye fısıldadı.

Kapıyı hafif aralayıp dışarı baktı. Kimsecikler yoktu. Çıktı, hızla uzaklaştı evden. Geriliminden sıyrılmıştı. Dolu dolu gülümsüyordu körpe sevinçlerle. Çite yaklaştı, kapıyı açıp bahçeye girdi. Fesleğen ve gül kokusuyla karşılaştı. Sabahın, daha önce hiç böyle kokmadığını, bu kokunun, kendi duygularından yayıldığını düşündü. Eve girdiğinde Elif Kadın'la karşılaştı. Kocakarı, zamanı korkunç bir saplantıyla sürekli algıladığı ve onun yaşamı çekilmez hale getiren bıktırıcı sürekliliğini ve özdeşliğini yeni bir yaşam duygusuyla aşma gayreti içine girdiği için gece uyuyamamıştı.

"Çeşmeden su getirmeye mi gittin?" dedi, mahsustan.

"Evde su var. Gezmeye çıktım."

Gelinin sesindeki nispetten tiksindi kocakarı. Tiksinerek soluk almaya, yaşamaya alışmıştı artık. Uzun yıllar, aklını anasından devraldığına, anasının aklıyla düşündüğüne inanarak yaşadığı için kendinden tiksinmişti. Bu tiksinti onu, her şeye aklının eşiğinden, bazen de eşikaltından bakmaya yöneltmişti. Gözlerini Zehra'nın gözlerinden kaçırdı. Hayal gözüyle, tepeden ve tabandan, dışarıdan ve içeriden, çoğalan boyutlardan dikkatle süzdü Zehra'yı. Tek kafalı, çift gövdeli, çıplak bir kadın belirdi gözlerinin önünde. Kafa kayboldu sonra. Gövdeler iç içe geçti. Giysi ve kafa belirdi. Zehra'nın uğursuz bir iş yaptığını düşündü. Bir ev erkeksizse kadının gözü kulağı çoğalırdı. Çoğalan kulaklar, gözler, seslerde, pencerelerde gezinirdi. Kadın gece uyuyamaz, elini, aklındaki erkeğin elinin yerine kor, sabaha kadar oynardı gövdesiyle.

"Sabahın köründe, köy yerinde gezmek de neymiş?"

Kocakarının iyi tarafından kalkmadığını, yığınak yaptığını, saldırıya hazırlandığını öteden beri tahmin ediyordu Zehra. Kendi kendine konuşarak boşalan ve boşluğunu eskisinden daha güçlü bir şekilde dolduran bu kadınla baş edemeyeceğine inanmıştı. Hiçbir şey söylemeden ocağı yakmaya koyuldu.

"Ersiz evin karısı sabah sabah gezmeye çıkarsa köyün boğalarına gün doğar."

"Merak etme, köyün işe yarayan bütün boğaları madendedir. Üç gün sonra gelirler. Gelseler de bir işe yaramazlar."

Kocakarının hoşuna gitti, gelinin arsız çıkışı. Elini, güçlü umutlarla derin düş kırıklıkları arasında harlanan, kırış kırış buruşan ve daralan alnına götürdü. Madene gitmemiş herhangi bir boğanın altında hayal etti, Zehra'yı. Böylesi bir durumu, bir kapının çatlağından, bir ömür boyu seyredebileceğini düşündü.

"Senin Cemal'le aran niye soğuk?"

"Cemal soğuk bir adam."

"Rahmetli babası da soğuktu. Hiç kimseye, hiçbir itikada, hiçbir işe yâr olmadı. Çok çektirdi. Neler etmedim ki. Çingene köçeğinden de beter oldum, çok oynadım, azdıramadım herifi." Yaklaştı, ocağın başına oturdu. Tutuşan çam çıralarına bakarken kuşlara kulak verdi. "Bu zalim maden çıktı çıkalı, millette güç bırakmadı. Halbuki toprağın altında güç var, ateş var. Bütün çiçeklerin, tohumların kökü toprağın altındadır. O güçle oynaşan erkeğin, o gücü emmesi lazım." Tutuşan odunların odaya çam kokusu yayması hoşuna gitti. Hayatın tutuşmadan küllenip gittiğini düşündü. "İnsan sevgisiz yaşadı. İnsanın sevgisiz yaşadığı her güne ağlarım. Ha ölmüş bir bebeğe ağlamışım ha sevgisiz geçen bir güne."

Yanıldığını, Elif Kadın'ın sabah sabah iyi yanından kalktığını düşündü Zehra.

"Sevgiyi bulmak zor. Sevmek, sevilmek zor iş."

"Bize zor görünür ama zor değil," dedi Elif Kadın. Yüzüne, benimseme ve durduğu çizgiden öteye geçme duygusunu yitirmiş, saf bir insanın huzuru yayıldı. "Ben çok sevdim, sevildim. Dövüldüm de. Bende hep sevginin izi kaldı. Benim gönlüm bohçadır, yaşadığım gizli sevgilerin bohçasıdır. Bu bohça olmasaydı ben çoktan gebermiştim. İnsanı ayakta tutan bohçasıdır. Bohçası dolu olan insan, yürüdüğü yolun menzilini uzatır. 'Ben yaşadım, gene yaşarım,' der. Bohçası boş olanın, umudu da boştur; gecesi de sabahı da boştur. Senin bohçan nasıldır?"

Bakışlarını ateşe dikip acı acı gülümsedi Zehra. Kocakarının yerinde, kendi söz dağarcığını kullanmadan, takır takır konuşan

beyaz bir ruhun oturduğu sanısına kapıldı.

"Benim bohçam hem boş hem de yırtıktır. Sevgi atsam da düşer o yırtıktan."

"Dert etme, daha gençsin. Cemal bir boka yaramaz. O herifi o yırtığa yama et de bir işe yarasın hiç değilse. Cemal insan değil. Cemal karıncadır. Kendi sülalesinin kokusunu bir günlük yoldan alır. O kokunun içinde çalışır. Çalışa çalışa geberir."

Bu köyde hiçbir ananın, oğluna böyle yaklaşmadığını düşündü Zehra. Ayrım yapmaksızın, gerçeği söylemekten zevk alan kadınların soyundandı bu kadın. Karıncaları hiç böyle horlamamış ve bu sabah karıncalara gitmemişti. Havanın nasıl olacağını anlamak için her sabah kalkıp karıncalara giderdi. Onların taşıdıkları yüklerin renklerine bakardı. O yükler eğer karaysa hava kararacak demekti, yok eğer aksa hava açıklığını sürdürecek ya da açacak demekti. Gerçeğe bakıyor ve havaya ilişkin söyledikleri ise olduğu gibi çıkıyordu. Gerçek, daha mı doyurucuydu? Başını çevirip odadan çıkan kızı Kumru'yu izledi. Nasıl da serpilmişti. Evlenme çağına gelmişti. Bu kızın bohçasını tek başına dolduruyordu Hurşit. Nasıl da bağlanmıştı oğlana.

Diğer çocuklar da uyandı. Elif'in odasının kapısı açıldı. İlkin Yusuf çıktı. Onu diğerleri izledi. Az sonra ocağın yanında bir sofra kurdular. Herkese birer parça mısır ekmeği, yarım yumurta ve yarım tas ayran verildi. Her zaman olduğu gibi, onunki çok, benimki az tartışmalarıyla yemeğe koyuldular. Yiyeceğini bitiren dışarı çıktı.

İkindi üzeri, Cemal ile Hurşit'in geldiğini ilk görüp haber veren Yusuf oldu. Ev halkı, bu erken gelişi telaşla karşıladı. Herkes bahçe kapısından dışarı attı kendini. Cemal, katırı yedekleyerek çit kapısından bahçeye girdi. Herkesin bakışı, katırın üzerindeki kanlı ölüde birleşmişti. Bir ay önce, bacakları göçük altında pestile dönen Kıvırcık Ömer'i getirmişlerdi Üzülmez ocaklarından. Köyden Muharrem'le Yorgi de bahçeye girdiler. Kumru, Hurşit'e yaklaştı, sarılamadı. Bir gözü, katırın sırtındaki kanlı adamdaydı.

"Yardım edin indirelim," dedi Cemal, yaralı bir sesle. "Zehra koş, Sınıkçı Satı'yı hemen al gel buraya."

Elif Kadın'ın korkudan ve meraktan çenesi titriyordu.

"Cemal kim bu adam, ölü mü, diri mi? Öldün de kendi ölünü mü getirdin yoksa?"

"Devrekli Bayram'dır bu ana. Ölmemiş daha. Elimizi çabuk tutmazsak ölür."

Katırın çevresinde, merakı ve acıma duygusu gittikçe büyüyen dar bir merhamet halkası oluştu. Kendirleri açıp Devrekli'yi aldılar. Doğruca yukarı çıkarıp evin oturma odasına, ocağın yanına indirdiler. Hemen odasına koştu Cemal. Yamalı, kara bir şalvar ve yakasız bir gömlek getirdi. Bakır tencereyi suyla doldurdu. Bir bez attı içine.

"Herkes dışarı çıksın" dedi. "Muharrem, Yorgi, Hurşit, siz kalın."

Bayram'ın üzerindeki kanlı elbiseleri olduğu gibi çıkardılar. Sol gözü şişmişti. Her ikisi de kapalıydı. Soluk alıyordu ama kendinde değildi. Kafası birkaç yerden kırılmıştı. Alnında, sağ avurdunda ve çenesinde derin yara izleri vardı. Kolunun biri kırılmış, mor ve kırmızı lekeler içinde, davul gibi şişmişti. Her iki bacağı da darbelerin etkisiyle yara bere ve şişlikler içindeydi. Tabanları parçalanmıştı.

Cemal, gövdedeki kanları, ıslak bezle bir güzel sildi. Getirdiği şalvarı ve mintanı incitmeden giydirdi. Hemen ardından Satı Kadın geldi. Her zamanki sözlerini mırıldanıp duruyordu:

"İnsan değilsiniz. Beni bir yeriniz kırıldığı zaman hatırlarsınız. Kırığınızın kanadığı yerde aklınıza gelirim." "Gâvurlar sizden iyidir," diyecekti, anası Ermeni olduğu için vazgeçti. "Ben zaten hep bir şey için varım. Kendimde dursam, insan etsem, insan yerine koymazsınız beni. İnsanlık kalmamış sizde. Sevgi kalmamış. Zevahiri ille kurtarmam lazım, kendimi başka göstermem lazım ki sevesiniz beni."

Cehennem fırarilerini andıran, kısa boylu, pörtlek gözlü bir kadındı bu. İçinde çatışan ve kolayca tutkuya dönüşen arzularının gerilim gücü, yüzünü sola doğru yamultmuştu. Başında kınalı, kıvırcık bir kuzu postu vardı. Denizden gelen cinlerin, kafasını han gibi kullandıklarına inanıyordu. Ona göre bu cinler, ağrılara, uykusuzluklara neden oluyorlardı. Kuzu postu onları korkutuyor kafayı koruyordu. Gelir gelmez, Bayram'ın başucuna dikildi.

"Kim bu adam? Nereden buldunuz getirdiniz? Kırığı nerede?"

Satı Kadın'ın sorularının özündeki güçlü kınama ve sorgulama damarını çok iyi bilen Cemal, son soruyu ciddiye aldı sadece.

"Aha burda," diyerek kırık kolu gösterdi.

Kadın, sorularının tümüne cevap almışçasına hemen çöktü. Elleri ve miyop gözleriyle yakından irdeleme ve keşif işine koyuldu.

"Allah kahretsin, yanlış yerden kırılmış," diye homurdandı. "Biraz aşşağdan kırılsaydı işim kolaylaşırdı. Benim kırıklarım da yanlışşız olmaz zaten. Kaderim bu."

Kadın, kırığı düzeltirken Bayram acı acı inliyordu. Torbasından dört ince tahta, bir de ip çıkardı. Elleri titriyor, iç geçirip duruyordu. Hırvat kazmacısı Tvrtko'nun göçükte ezilen koluna bakmaktan daha yeni gelmişti. Yorgundu. Bu yorgunlukta, yüzeydeki damarları oya oya yer altına giren Hırvat, Sırp, Macar göçükzedelerin kırıklarına gizlice bakmanın ve bundan dolayı çevrede iyi karşılanmamanın verdiği gerilimin de önemli bir payı vardı. Köylülere göre Satı Kadın, ormanları ve meyve ağaçlarını insafsızca kesen, ocakları çoğaltarak tarımı tehdit eden, bölgeye yabancı unsurların girişine yol açan, içki ve tütün içen, boyunlarında metal haçlar ve garip diller ve garip şarkılarla dolaşan bekâr amelelere sınıkçılık etmekle, onların bu bölgede kalmalarına destek oluyor, günah işliyordu.

Cemal yardım ettiği halde, "Başıma üşüşmüşsünüz, biriniz yardım etsenize," diye çıkıştı Satı Kadın. Tahtaları düzenli aralıklarla kola yapıştırıp iple sarmaya koyuldu. "Her yolda bulduğunuz kırığı da bu köye sokmayın. İşim başımdan aşkındır benim. Otuz yıl bu köye iyilik ettim. Bir iyiliğini görmedim." Kendisini kıskanan, "Vazgeç bu kirli işten," diye söylenip duran kocasını anımsadı yeniden. "Kaç yıldır söyler dururum. O kocam olacak köpeği bir güzel dövüp de kemiğini kırmadınız."

"Hırvatlara kırdır," diye göz kırptı Yorgi'ye, Muharrem.

"Hırvatlar, karınca gibi çalışırlar. Kemik kırma işi, işsiz köpeklerin işidir. Sen iyi kırarsın, git de kır; kır ki bir on sene daha uzasın ömrüm."

Cemal, "Bu kadını konuşturup başımızı ağrıtmayın," dercesine, surat astı Muharrem'e. Evde bulunan herkesin, kendisine mecbur ve mahkûm olduğunu çok iyi duyumsayan Satı Kadın, koldaki sargıyı bitirir bitirmez, "Adamın tabanları patlamış, bacaklarını açın," diye emretti. "Keskin taşlarda mı yürüttüler bunu, n'ettiler? Bir de benim erim olacak gavatı yürütseler."

Bayram'a yeni giydirdiği şalvarı yukarı doğru sıyırdı Cemal. Kadın hemen gözlerini yaklaştırıp bacakları eliyle yakından incelemeye koyuldu. İnsanı ürküten anlaşılmaz şeyler mırıldandı. Başını kaldırdı, "Katır mı tepmiş bu adamı?" dedi. "Bacak kemikleri boydan boya ezilmiş. Ama Allah'ın cevr-ü cilvesine bakın ki kırılmamış."

"Ne yapmak lazım?"

Kadın, "Terbiyesizlik yapma, o ne biçim soru," dercesine, baktı Cemal'e.

"Ne mi yapmak lazım? Üzerine bir tas soğuk ayran içmek lazım."

Tam bu sırada, Zehra ile birlikte içeri giren Elif Kadın, "Kızım, Satı'ya bir tas ayran yap getir," dedi.

"Lafı kıçından anlama kocakarı," diye çıkıştı Satı. "Benim ayran içmediğimi dünya âlem bilir de sen nasıl bilmezsin."

Kocakarı, "Bu kadın konuştuğu zaman ben bir şey göremiyorum," diye iç geçirdi. Ocağa doğru yürüdü. Satı'ya sataşmaktan zevk alan Muharrem, yerini Elif Kadın'a verirken, "Allah Allah, seni ayrana düşman eden sebep ne ki?" diye sordu.

Sesin kimden çıktığını tespit edemeyen Satı Kadın, Yorgi'nin oturuşunu ve cüssesini kocasınınkine benzetti.

"Ben, kocam Çilhasanoğlu'nun sevdiği yiyecekleri, içecekleri, ne yerim ne de içerim. Ben de böyle bir karıyım işte, bildiğiniz karılara benzemem. Kökümü kayaya yaymışım. Kaya gülüyüm." Yaşadığı zamanın ağır vesayetinden kopup özgürleşmiş bir kadın gibi konuşuyordu. "Yanımdan geçip giden kara eşek baksın bakmasın, ben gülüm. Kara eşek gülün kadrini bilir mi? Bilmez. O ancak deve dikeni ister."

Kadının sesindeki yapay özgüven ve küçümseyici hava, milletin makaralarını gevşetmeye oldukça uygundu. Millet, Satı'nın en küçük bir olay karşısında, tüm varlığını son zerresine kadar seferber eden, kaynaklarını ânında harcayan, haddinden fazla duyarlı ve ihtiyatsız bir kadın olduğunu bildiğinden olsa gerek, gülmemek için güçlükle zapt ediyordu kendini. Cemal, yaralının başucunda bu tip konuşmaların yapılmasını doğru bulmuyordu; sus işareti yaptı ve Satı'nın tatlı söze yatan özelliğinden yararlanmayı akıl etti. Kibar bir edayla:

"Satı abla," dedi, "Bayram'ın kaburgalarını da bir yoklasan iyi olur. Şanslı adamdır ki senin gibi hürmetli, maharetli bir sınıkçıya rastladı."

Övgü hoşuna gitti, yüzü yumuşadı Satı'nın. Kendisine yönelen hürmetleri, kimseye hürmet etmemesine borçlu olduğunu bilerek hareket ettiği için Cemal'e hoş söz söylemekten sakındı. Kırıkları yoklamaya devam ederken, "Söz var ki insanın ipek huyunu kurumuş öğeç derisine çevirir," diye mırıldandı. "Söz de var ki insanı tav eder, kıvama, tüleğe getirir. Ben bu köyde, sözünü yerinde, kemalinde, yaraştırarak söyleyene denk gelmedim. Söz olmuş erkeğin ağzında bir geviş. Çiğner çiğner, sonra da yutar."

Zehra'nın derinliğinde tatlı yankılar bırakmıştı Satı'nın son söyledikleri. Muharrem, sezdirmeden, gevşek gevşek gülüyordu. Elif Kadın'ın tüm dikkati Bayram'a yönelmişti. Satı'nın gevezeliğinden nefret ediyor ve dinlemiyordu onu. Cemal, Devrekli'yi hangi odada yatıracağını ve ailesine nasıl haber vereceğini düşünüyordu.

"Bunun kaburgalarından biri kırılmış," dedi Satı kadın. Sol alt kaburgalardan birinin üzerine koymuştu işaret parmağını. "Aha bu kaburga. Kendisini kaburga yerine koyan ufak bir şey. Bir boka da yaramaz."

"En son kaburga," diye mırıldandı Cemal. "Nasıl edeceksin?"

"Ben kendini bir bok sananlarla uğraşmam, Cemal."

Kadının ciddi çıkışından çekindi Cemal. Bakışlarını hançer hışmıyla parçalayan o kör inadını hemen sezdi. O kör inada çapmanın, Bayram'a bir yarar getirmiyeceğini düşündü. Kadının ikide

bir kocasını hatırladığı ve kocasıyla daha yeni kavga edip geldiği her halinden belliydi.

"Peki, ağrı yapmaz mı?"

Düşünmediği için, sezgileri tavuklarınki gibi güçlüydü. "Yapar," dedi. "Bu kadar ağır ağrıyı bu katır nasıl taşıdı da getirdi bu köye, şaştım."

"Kırık kaburga..."

"Boş ver kırık kaburgayı. O ilkin acır, sonra yanma, göynüme haline girer; sonra da kendi kendine kaynar. Eskisinden daha eğri bir kaburga olur. Kaburgalar zaten eğridir. Biraz daha eğrilse kıyamet mi kopar?"

Tedavinin bitmesiyle herkes evine çekildi. Akşama doğru sağ göz kapağını araladı Bayram. Cemal'in yüzüyle karşılaştı.

"Açsın Bayram, bir şeyler yesen."

"Ben nerdeyim, Cemal?"

"Merak etme, benim evimdesin. Evimi evin bil."

Kör ocakta, başına gelenleri anımsamaya çalıştı. Kurtulmuş olmanın gizli sevincine çekilerek yaralarına kulak verdi. Ağlamak geldi içinden zari zari, ağlayamadı. Göz pınarlarının kan ve kömür tozlarıyla tıkandığını düşündü. Bağrı yanıyordu.

"Bir tas su getir Cemal."

Ocağın kenarında oturan Zehra, ayağa fırladı hemen. Bir tas su alıp getirdi. Sağlam koluyla aldı, patlamış dudaklarının arasına yerleştirdi tasın kenarını. Lıkır lıkır içti. Hemen ardından gelen yarım mısır ekmeğine ve yoğurda dikti bakışını.

"Al bunları yavaş yavaş ye," dedi Cemal. "Kolunu kırmışlar. Bir de kaburganı."

"Dert etme Cemal gardaş. Zaten soluk alıp verdiğimde, hançer ucu misali batıyor. Koluma kaburgama yanmam da sol gözümü kör ettiler, ona yanarım. Ben bunu hak etmemiştim. Beni vicdanımla baş başa bırakmakla, dünyanın en büyük kötülüğünü ettiler bana. Artık bundan sonra katil olurum." Başucunda toplanan ev halkına şöyle bir baktı. Göz göze geldi Hurşit'le. Hurşit'in

öldürülen kuşunu ve birlikte yedikleri dayakları anımsadı. "Ne Üzülmez'de ne de Kozlu'da, terbiyemden fire verdim. Bir kusurum olmadı benim. Buna rağmen, ağır dayak yedim, beni kör ettiler. Beni atmaca sandılar. Atmacaları terbiye etmek için gözkapaklarını dikerler. Sonra açarlar. Benim sol gözümü ömür boyu diktiler. Ben atmaca değildim. Ama bundan sonra atmacayım." Sustu, derin bir soluk aldı. Suskunluğun ve acıma duygusunun büyüttüğü bakışlara çevirdi bakışlarını. Bir damla gözyaşı sızdı yanağına. Zehra'yla göz göze geldi. "Ben kolay büyümedim. Zorlu hasma rast geldim hep. Feleğin sillesini yiye yiye büyüdüm. Bunları hak ettim mi ben, Cemal gardaş?"

"Allah da bilir ki hak etmedin," dedi Cemal, ağlamaklı bir sesle. "Sen o temiz ellerini hiç kana bulaştırma, Cenab-ı Murtaza onların belasını verir."

Cemal'in bela verenini pek ciddiye almayan Devrekli, kendisini hüzün ve endişeyle süzen çocuklara, bakışları zaman zaman dalgınlaşan Zehra'ya, Hurşit'e sevecenlikle sokulan Kumru'ya baktı. Şanslı bir insan olduğunu düşündü Cemal'in. Kocasını kaybeden kız kardeşi Kara Şermin ve onunla birlikte yaşayan ve on gün önce ölen kötürüm anası Güzel canlandı gözlerinin önünde.

"Yarın yola çıksam, evime gitsem iyi olur, Cemal gardaş."

"Yat dinlen birkaç gün, acele etme. Bu halinle gidemezsin. Katıra bindirir götürürüm seni."

Bacaklarını kıpırdattı. Sancıların gücünü duyumsayınca hak verdi Cemal'e. Çaresizliğin ve intikam duygusunun teslim aldığı bakışlarını, içindeki boşluğa çevirdi. Boşluğun yönlendirdiği kalabalıkların içinde buldu kendini birden. Gelik, Üzülmez, Çaydamar, Kandilli, Kozlu, Kilimli yörelerinden gelen kazmacılardı bunlar. Sapı kırılmış kazmalar, patlamış çarıklar, kanlanmış sarıklar, kafeslerinde ölmüş kanaryalar, kurumuş mısır ekmekleri, hodalalar... Çalışan, konuşmayan, kendi gizli dünyalarında, kendilerinin bile duyamayacağı şekilde homurdanan insanlar. Kömür ocaklarının etrafını saran, derme çatma kulübelerde, hayvan ahırlarında Cabbar'ı aramaya çıktı. Kumru'nun, kendisine uzattığı, yarım tas sıcak sütü aldı. Kızın yüzündeki süt bereketinden etkilenerek gülümsedi.

MÜZEVİRLER

Gözün ahlakı yoktur.

Ay ışığı, mayıs ayında, Marmara'dan Karadeniz'e açılıp Kozlu Körfezi'ne kadar gelen yaşlı bir dülger balığının kıyıya vuran gövdesini gümüşi ışıltılarla açığa çıkarmıştı. Kozlu Deresi'nin sağında, ardıç, çam, gürgen ve kayınların kökten kesildiği, taze odun ve reçine kokusunun toprağa sindiği yerde iki çakal duruyordu. Çakallardan dişi olanı, denizin iki mil açığında demir atan İngiliz buharlısının gemici fenerlerini, bakışlarına yerleşen vadi derinliğiyle seyre dalmıştı. Postu pas kızılına, sırtı siyaha çalanı ise bir hafta önce dişi bir köpeği döllediği için, Körfez'in yerleşim yerini, beş on evden oluşan Kozlu'yu dinliyordu. Çakallar, Macar Bela'nın karartısını görünce, yukarıdaki çalılara girdiler.

Bela, yatarken bir yığın şey düşünmüş, düşündüğü şeyleri irdelemiş, irdeleme sonucunda ortaya çıkan şeylerin ilk düşündüğü şeylere zıt olduklarını ve kendisiyle iddialaştıklarını fark edince bunalıma gireceğinden korkmuş, hemen kalkarak Hırvat, Macar ve Karadağlı madencilerin uyudukları tahta barakadan dışarı çıkmıştı. Çakallar onu, kömürün yığıldığı harman yerini geçerken gördüler. Harman yerini geçip Domuzbaca'nın ağzında durdu. Tepenin altına doğru derinlemesine giden galeri karanlığının, dışarıdaki karanlıktan farklı olduğunu, soy ve karakter olarak insanın geçmişine benzediğini düşününce yaşadığı ve yaşamakta olduğu her ânı yakmak, geçmişini, geleceğe doğru ilerleyen büyük bir yangına çevirmek geldi içinden. Bastırılmış, yaralanmış, öldürülmüş iç sesleri, duyumları iyice çoğaldı. Kontrolsüz ve korkunç bir şekilde değiştiğini,

hayaline giren her nesnenin ruhunu, kuşku gözüyle gözlemlediğini, insanların ağrılarını sezinleyince ağrılara düştüğünü, yorgunluklarını sezinleyince yorgunlaştığını düşündü.

Galeri karanlığını, galeriye girerek dikkatle dinledi. Artık, karanlıkta gördüğü her renk, kendini, daha önce hiç duymadığı bir ton ve bağlamda fısıldayan cazip bir sesle belli ediyordu. Her zaman olduğu gibi hayat yine sorular soruyor, Bela ise bu soruları dolaysız ve doğru bir bilinçle cevaplandırıyordu. İleride bu cevaplar birikecek, cevaplandırılması mümkün olmayan yeni sorulara dönüşecek, Bela'nın benliğine ağ gibi yayılan ve delirme ögelerini besleyen habis gözeneklere cinnet iksiri gibi akacaktı. Çömeldi. Kafasına düşen su damlasına kaydı dikkati. Hayat, hiçbir umut vaat etmiyordu artık. Hayat, sadece Macaristan'da değil, 1848'den sonra tüm Avrupa'da yenilmiş, ölülerini ve yaralılarını yüklenip, barikatlardan çekilirken kurtuluşunu, Milo Venüsü'nün kesik kollarına emanet etmişti. Hayatın, kumtaşı ile şist katmanları arasında kömür damarına dönüştüğü böyle bir yerde ise Bela diye bir adamın gerçek varlığından söz edilemezdi; buradaki Bela, olsa olsa, Macaristan'dakinin, Kozlu'ya düşen bir gölgesi olabilirdi. Kalktı. Baca ağzından ayrıldı. Yerli işçilerin uyudukları, önleri olduğu gibi açık, yanları ve üstleri direk, dal ve hasır parçalarıyla kapatılan, üstüne bol yaprak ve biraz da toprak atılan derme çatma kulübelerin önünden geçti. Horoz ve tavukların bulunduğu kapalı, tahta kümese yaklaştı. Beş gün önce, kümese iki lambayla gelen, horozları vaktinden önce öttürüp işçileri kaldırarak ocaklara sokan çavuş Yanko ile bekçi Gülenoğlu Halil'i anımsadı. Çevresine şöyle bir bakındı. Kümesin tahta kapısındaki kendiri çözdü, kapıyı yarım metre kadar araladıktan sonra hızla uzaklaştı. Harman yerinden, yüklenmeye hazır üç bin ton kömürün beklediği kıyıdaki oluklara giden katır yoluna girdi. Az ileride, sağa saptı. Maden idaresinin yanındaki depoya yöneldi. Şafak sökmeden depoyu yakma kararındaydı. Depo ile maden idaresi arasında oturan iki bekçinin sigara ateşlerini görür görmez çömeldi. Düşünen ve ateşle oynayan her kafanın, karanlıkta avize gibi ışıldadığını düşününce bekçiler tarafından görüleceği endişesine kapıldı ve hemen geri döndü.

Çakallar, kıyıdaki dülger balığını yiyen tilkiyi izleyerek kümese yaklaştığında Bela, barakasına çoktan girmiş, Stanko'nun yanındaki yatağına sırtüstü uzanmış, depoyu nasıl yakacağına dair hayallere dalıvermişti.

Ocak çavuşları ve bekçiler, şafağa horozsuz girdiler. Madenciler ilk kez, horoz sesi duymadan, çavuşların direktifleriyle kalktılar. Kuşkulara, sorulara, suçlamalara kulak ve dil vererek ocaklara daldılar. Güneş ufkun üzerine çıktı, ortalık duruldu, teftiş heyeti, "fen heyeti"yle birlikte harekete geçti.

Galeriye en önde, Darphane-Amire'den Hazine-i Hassa'ya devredilen madenin yeni müdürü Halil Kadri Bey'le Ahmet Ağa girdi. Bunları, Kozlu ocaklarının sorumlusu, Saray mühendisi Enis Bey'le, Evkaf Nezareti tarafından özel anlaşma ile havzaya gönderilen "fen heyeti"nden iki İngiliz mühendisi, John Barkley ve kardeşi George ve beraberlerinde getirdikleri sekiz İngiliz ocak çavuşu izledi. Arkadan giren kalabalığın içinde, üç ustadan başka, tercüman Marko, Cabbar ve sağ kolu İlyas da vardı. Tahta rayların kenarından yürüyerek sağda, mum ve balıkyağı kandillerinin aydınlattığı ilk ocakta durdular. İki İngiliz mühendis, hayret ve hayal kırıklığıyla şöyle bir bakıp aralarında İngilizce görüş alışverişinde bulundular. Galeri ileride çatallaşıyordu. Sağa saptılar. Katırın çektiği kömür yüklü tahta vagonu geçip işleyen ilk ocağa girdiler. Onların girmeleriyle de Dingil Ali'nin susması bir oldu. John, işaret parmağıyla, Cemal'in çalıştığı taraftaki tavanı Marko'ya göstererek uyarıcı açıklamalarda bulundu. Halil Kadri Bey'le Ahmet Ağa John'a doğru yaklaştılar.

"Sütunların boyunduruksuz, eğri ve çok az olduğunu söylüyor," diye tercüme etmeye başladı Marko. "Bu durum, göçük tehlikesini artırırmış. 'Direklerin başlarına da kama konulmamış,' diyor. 'Domuzdamı şart,' diyor. Kancalarla duvarlara tutturulan, sökülen kömürün birikmesine yarayan tahta bölmelerin iyi yapılmadığını söylüyor. 'Verim almak için biraz masraf yapmak lazım,' diyor. 'Aksi halde göçük olur, daha büyük masraflara yol açar,' diyor."

Ocağın, kokmuş yumurtayı çağrıştıran, havasız, basık ve ıslak ortamından bunalan Halil Kadri Bey, tahta bölmelerle birbirlerin-

den ayrılan ve daracık damar güzergâhında yatarak kısa saplı kazmalarıyla kömür söken kazmacıların ciğerlerini merak etti. Arkasındaki kalabalığa dönerek:

"Ustaların, ocak çavuşlarının can kulağıyla dinlemesi lazım," dedi. İngilizlere çevirdi bakışlarını. İhtiyaç ve bağımlılık duygusundan kaynaklanan zoraki bir uysallıkla sırıttı. "Her şey, inşallah yoluna girecek. Kararlı olduğumuzu söyle."

Ekip gaz, sıcaklık ve tozun dayanılmaz hale getirdiği ocaktan hemen çıktı. Serbest bir nefes aldı kazmacılar. Tercümanın sesi geliyordu galeriden:

"Tahta rayların kaldırılması, onun yerine, dekovil hatlarının döşenmesi gerektiğini söylüyor. 'Havalandırma yeterli değil,' diyor. 'Çok tehlikeli,' diyor. Hava bacasının açılmasını söylüyor."

Kazmasını, kömür çatlağında dinlendirmeye alan Dingil, çuval bezinden diktirdiği pasaklı gömleğini çıkardı, gövdesinin ve alnının terini sildi. Suyundan birkaç yudum çektikten sonra harlanmış sırtını şist tabakasına dayadı. Midesi bulanıyordu.

"Herifler birdenbire, tabak gibi karşımıza çıktı," diye mırıldandı. "Bu İngiliz keferelerini de Allah gönderdi. Belki ıslah ederler bu cehennemi. İngiliz deyip geçmeyin, kuvvetli devlettir. Dünyada istediği düvelle evlenir. Evlendiği düveli de kaşla göz arasında, talak-ı selasiyle boşar. Bu işleri sen daha iyi bilirsin Emin Emmi, sen söyle."

Kel kafasına, palamut ile dibağlanmış kalın manda gönünden bir takke geçirmişti Emin Emmi. Kazmasını damara dayadı. Uzun, kırmızı burnunun ucundaki ter damlasını elinin tersiyle aldı. Çıplak ayaklarını tahta parçasına dayayarak kazdığı kömürleri aşağıya doğru kaydırırken, "Vala mir-i miranım," diye öksürdü. "Her millet güzeldir. İngiliz milleti de güzeldir."

"Karıları da güzeldir," dedi Dingil. "Aslında, karıları güzel olan her millet güzeldir. Gözler, ona çevrilir. Takvimlere onun adı yazılır."

Sabahtan beridir kümesteki kırım olayını düşünen ve bunun, büyük bir felaketin habercisi olduğu sonucuna varan Cemal,

dikkatini, yaralı omzunun acısından Dingil'in son sözüne kaydırdı. Bu ipsizin de bilmediği yoktu. Takvimleri nerede görmüş ve okuma yazması olmadığı halde nasıl okumuştu?

"Hiç İngiliz karısı gördün mü Dingil?"

Salman'ın sorusunu esneyerek karşıladı Dingil.

"Ben görmedim ama bizim köyde bir Köse Kâzım Emmi vardı. Niyetsiz konuşan, temiz bir adamdı. O anlatırdı. İstanbul'da, Kargalar köyünden Sıçanoğlu Ahmet'le birlikte hamallık yaparken eşya taşımış, kefere karılarının evlerine. Dediğine göre, üst üste tabakalı, ince entariler giyerlermiş. Öyle afura tafura gelmezlermiş ama gözleri de rahat durmazmış. Sizi bilmem de ben günah işleyen, fingirdekli, cesur karıları severim. Öyle karılar, dertlerini yakınmadan söylerler, yakınmadan da severler. Ramazan pidesi misali, bıraktığın yerde duran, sakin, günahsız karılardan uzak dururum. İçime çıngı düşürmedikten sonra... Bu işleri sen daha iyi bilirsin Emin Emmi, sen söyle."

Gözleri, güçlükle nefes aldığı için kan çanağına dönen Emin Emmi, kömür sökmeyi durdurup kara, kalın parmağıyla burnunu karıştırmaya başladı. Ne söyleyecekti şimdi? Gerçeği, idealinin katı kalıbına sokmaya başlayınca, kimliksiz, karanlık sözcüklerle konuşuyor, daralıyor ve sonunda kendinden nefret eder hale geliyordu. Dingil konuşurken o da kadınların topluca çalıştıkları yer üstü kömür ocaklarının ve demirhanelerin hayalini kurmuştu.

"Vala mir-i miranım," dedi, "Her karının içinde, en az dokuz demirci ocağı var. Has karı odur ki ocaklarının közünü söndürmez, canlı tutar. Erkek nedir? Körüktür. Sönmüş kör ocağın körüğü de kör olur. Yazıktır, günahtır."

"Hay babana rahmet Emin Emmi," diye coştu Dingil. "Ben kendi adıma, sönmüş bir ocağın önünde boşu boşuna bekleyen bir körüğe acırım. O körüğü söker, götürür, canlı bir ateşin önüne kurarım. Dünyanın neşesi artar."

İleri sürülen düşüncelerin mantığıyla şartlanan ve bıyık altından gülümseyen kısa bir sessizlik gelip çöreklendi ocağa. O anda işemekten dönen Şinork, körük sözcüğünü duydu:

"Vardı bizim orda, yanında ocakların bir körük..."

Sohbete katılmak üzere olan Salman, "Hele dur, Şinork," diyerek usta kazmacıyı susturup "Bir de tersinden düşünün," diye başladı. "Körük çalışmazsa ocak ne olur? Söner. Her birimiz birer körüğüz. Gücümüzü buralarda heba ettik mi, körüğümüz delindi mi ateşin karşısında hava kaçırırız, çalışmamız zor olur."

"Basarsa insan, basarsa kolundan, sönmez körük," diye başladı Şinork.

Dingil, istemeyerek sessiz sessiz güldü. Zehra'yı canlı bir ateşe, kendisini ise delinmiş bir körüğe benzetti Cemal. En çok da Devrekli Bayram'ın delindiğini düşündü. Onu köyüne teslim edip ayrılırken kendisine söylediği sözü anımsadı:

"Merak etme Cemal gardaş, adım Bayram'sa eğer, er veya geç dönerim oralara."

Tapbasan Şükrü'yle Hurşit geldi küfeleriyle. Tahta rayların ortasında duran katır, başını çevirip kokulu ocakta çalışan kazmacılara baktı.

"Sesin bacanın öbür ucundan duyuluyor Şinork!" diye bağırdı Tapbasan. "Cabbar duyarsa Bayram'dan beter eder sizi. Benden demesi. Zaten horozları bizim kırdırdığımızdan şüpheleniyorlar."

Kümesi konuşmaktan korkan kazmacılar sustular. Kanlanmış horoz tüyleri ve tilkiler egemen oldu ocağa. Kısa saplı kazmaların kömür damarlarına inen darbeleriyle delindi suskunluk. Deliklere, tavandan damlayan çürümüş su, kömür tozu, gaz ve ter kokusu doldu. Devrekli Bayram'ın üfelenmiş, kanlanmış, acılara belenmiş görüntüsü canlandı hayallerde. Konuşma şevkini yitirdi Dingil. Zehra'nın her geçen gün daha çok cesetleştiğini, yüreğine yük olduğunu düşündü Cemal. Ter, kaşından gözüne sızdı; göz akını ağ gibi saran patlamış kılcal damarlarda acıya dönüştü. Ocakta konuşma tehlikeliydi. Ama konuşma olmazsa hava azalıyor, kazmalar gücünü yitiriyor, karamsarlık büyüyor ve tüm bunlar, yaşamı bir göçük, bir grizu kadar tehdit eder hale geliyordu.

Her kazmacının, kazmasıyla karanlığa göz açmaya çalıştığını düşündü Emin Emmi. Kanlı kümes hayali silindi, Devrekli'yi

anımsadı birden. Kazmasını kanırıp büyük bir kömür blokunu indirirken hüzünlendi. Hüzün ışığıyla baktı kazmasının ucuna.

"Garibim Bayram," diye mırıldandı. "Kazmasının mübarek ucuyla karanlığın gözünü açmaya çalıştı ama kendi gözünden oldu."

Emin Emmi'nin hüznünde susan gözyaşını görür gibi oldu kazmacılar. Elini cebine soktu Salman. Ter, kömür ve sümük kokan mendilini çıkarırken, "Rahmetli babam Keremoğlu, Kör Anşa'dan söz ederdi hep," diye söze girdi. "Kocası Suud, gemi kalafatlayıcısıymış. Ziftlermiş tahta aralarını. Canı mı sıkıldı, birine mi kızdı, hemen girişirmiş Anşa'ya. Bir gün yine döverken karının bir gözünü kör etmiş. Rahmetli babam, 'O kadın, yoksullar için rahmetti,' derdi. Az konuşurmuş. İnancı ve huzuru çok derin olduğu için bir şey bilmez, bir şey de merak etmezmiş. Konuşacaksa göz üzerine konuşurmuş. Kadın, dermiş ki, 'Göz kendiliğinden kör olmuşsa yapacak bir şey yoktur. Yok eğer,' dermiş, 'biri o gözü kör etmişse kör edilen o gözün ışığı büyür, kör edenin başına bela olur,' dermiş."

"Doğrudur" dedi Dingil Ali, karısına attığı dayakları düşünerek.

"Kadının dediği çıkmış, iyi mi," diye sürdürdü Salman.

"Nasıl?"

"Nasılı şöyle. Hacı İsmail'in tersanesinde, Çekene Şevket'in burgusunun ucu, adamın gözüne girmiş."

"Allah sen büyüksün," dedi Emim Emmi.

"Dahası var," diye sürdürdü Salman. "Adam, uyurgezermiş. Birkaç gece, uyurken kalkmış, dışarı çıkmış. Anşa tutmuş geri getirmiş. Adam demiş ki, 'Anşa Anşa, bana göz kırpan, beni çağıran bir ışık var. Ben o ışığa doğru yürürken sen tuttun. Bundan sonra tutma beni,' demiş. Bir gece gene, kafası kızmış. Anşa'yı bir güzel kötekledikten sonra uyumuş. Gecenin bir yarısında, kalkıp gitmiş. Anşa tutmamış Suud'u. Gidiş o gidiş. İki gün sonra, Yamanoğlu Ahmet, adamın ölüsünü bir kayanın dibinde bulmuş."

Ceset kokusu yayıldı ocağa. Zehirlenmiş gibi peş peşe öksürdü Emin Emmi. Anşa'nın kör gözünden yana bir yorum yapma ihtiyacı duydu.

"Demek ki o mübarek kandil ışığı, kadının kör gözünün ışığıymış."

"Ben, ona kör derim ki asıl körlüğü görmez," dedi Dingil. "Asıl körlük, gören gözün körlüğüdür."

Ayağına yer açmak için, söktüğü kömür bloklarını bir kenara itti, Emin Emmi.

"Gözün kör olsun da vicdanın kör olmasın," dedi, örselenmiş bir sesle. "Vicdanlı bir insanı, kendi vicdanı da öldürür. Ben kendi vicdanımdan korkarım. İnsan insansa eğer, insanın en büyük belası kendi vicdanıdır. Çok vicdan kurbanı var bu dünyada."

Hınkırarak boğazındaki kara balgamı, kömür yığınlarının üzerine tükürdü. Sohbeti zevkle dinleyen Cemal, Töhmürüklü'nün, ciğerini tükürdüğünü sandı.

"Bayram'ın kör gözünün ışığı buralara gelir mi acaba?"

Salman'ın sorusuna sinen hayaleti, ürkütücü ve anlamlı buldu Emin Emmi.

"O ışık, burda kaldı," dedi. "Bayram'ın kanlı katırına bağlayamadılar o ışığı. Işık zaten kendire teslim olmaz, kendirle bağlanmaz. Adı üstünde: Işık"

"O zaman o ışık buralardadır," dedi Dingil. "Zaten madenin içinde de ışık var."

Cemal, ışığın ocaklara girdiğini, kendilerini dinlediğini sandı. İşaret parmağının ucuyla kör gözüne dokundu. Kaybolan güzel bir ışığın kör bir göze akışını, gözün açılarak iri iri bakışını hayal etti.

"Benim bildiğim ışık, hakkaten, firari bir ışıksa yerinde durmaz, gezer," diye sürdürdü Emin Emmi. "Gözün huyuna sahip olduğu için her şeye bakar."

"O zaman yasak olana da bakar," dedi Dingil.

"Bakar," diye destekledi Emin Emmi. "Günaha sevaba, helale harama, aklına ne gelirse bakar. Şaka değil ki, bu gözdür. Adı üstünde: Göz."

"Gözün perdesi yoktur derler. O zaman gözün ahlakı da yoktur. Göz şerefsizdir."

"Şerefsiz değil ama beladır," dedi Salman.

Kısa bir sessizliğe yol açtı yargılar. Kazmasını yanlış yere vurdu Emin Emmi. Dingil'in şeytani eğilimler içinde olduğunu ama söylediklerinin de akla uygun düştüğünü düşündü. Gözün ahlakı var mıydı hakikaten? Ahlak, perde değil miydi? Göz eğer gözse perdenin deliklerinden de bakardı. Bakamazsa merak olur, merakın güçlü gözüyle bakardı.

"Var mı Emin Emmi gözün ahlakı?" diye üsteledi Dingil.

"Var mı yok mu, orasını bilmem de..." diye zorlandı Töhmürüklü. "Bildiğim o ki göz bakar. Bakmazsa ışığından olur, kararır. Fakr u zaruret içinde körelir. Bu böyledir. Bunun böyle olduğunu gökten inen dört kitabın dördü de yazar."

Katırın ayak sesleri, arabanın gıcırtısı... derken, Tapbasan Şükrü'yle Hurşit girdi ocağa. Suratından düşen, bin parça olacak denli huzursuzdu Şükrü. Delireceğinden korkuyorlardı onun. Durup, küfredercesine süzdü kazmacıları.

"Sizi susturdum gittim, çeneniz daha beter açılmış," diye homurdandı. "Çenenizin cezasını Devrekli'yle ödediniz de aklınız başınıza gelmedi. Aa biraz önce Mustafa Çavuş geçti buradan."

Kazmacılar ürperdi. İspiyonculuğuyla ünlüydü Mustafa Çavuş.

"İnşallah o adi müzevir bizi dinlememiştir," dedi Dingil Ali.

"Dinlemez olur mu," diye celallendi Tapbasan. "Allah onu dinlemek, işitmek için yarattı. Dünyanın neresinde bir ses varsa onun kulağı ordadır. Kulak orda olmasa bile, ses gelir onu bulur."

Cemal'in içinde, Tapbasan'a karşı bir sempati uyandı. Konuşmak güzeldi ama kömür kanlanıyor, kolun kırılmasına, gözün çıkmasına mal oluyordu. Galeriden gelen ayak seslerine kulak verdi. Cabbar'ın geldiğini sandı bir an. Başını hafif çevirip yan gözle çıkışa baktı. Çok şükür, gelen Ethem'di. Elinde, kısa saplı bir kazma vardı. Kömür harmanını andırıyordu suratı.

"Kolay gelsin ağalar," dedi şikâyetçi bir sesle. "Beni harmandan aldılar, yandaki ocağa sürdüler."

"Yapma yaa," diye sırıttı Dingil. "İşin iyiydi, açık havadaydın. Desene ki yandın. Yerine kimi verdiler?"

"Zağar tıynetli bir herifi, Çakıroğlu'nu. 'Cabbar'ın uzaktan akrabasıyım,' dedi. Yalan mı doğru mu bilmem. Tütünün var mı Emin?"

"Var var."

"İşten sonra, birkaç çenge borç tütün ver bana. İçmeyince ciğerim sızlıyor."

"De hadi hadi, milleti lafa tutma," diye çıkıştı Tapbasan Şükrü. "Bir gelen giden olur, Cabbar'a ulaşır, başımız belaya girer."

Kazmacıların söktüğü kömür yığınlarına, tavandan damlayan sulara, mumların ve balıkyağı kandillerinin cılız, titrek ışığında parlayan tahkimat direklerine baktı Ethem. Ciğerlerinin, açık havada çalışmaya alıştığını, sıcaklık, gaz ve toz ortamına dayanamayacağını, balıkyağı kandillerinin havayı iyice çekilmez hale getirdiğini düşündü. Dipsiz, karmaşık ve uğultulu düşüncelerle tavandaki çukurları, düşecekmiş gibi sarkan kayaları süzdü.

"Beni harmandan alıp ocaklara vermekle hata ettiler," dedi, yıkıntı bir sesle.

"Git derdini Malum Seydi'ye anlat," diye kıs kıs güldü Dingil.

Kazmasının kökünü avucunun içinde sıktı Ethem. Kazmacıların yedi kat yer altında kazma sallamaya alıştıkları her hallerinden belliydi. Onlara harman ile yer altı arasındaki farkı anlatmanın, onlarda acıma hissi uyandırmanın bir yararı yoktu.

"Sökeceğim ilk yanar taşa anlatırım derdimi, daha iyi," diyerek, Hırvat ve Rum kazmacıların çalıştıkları ayağa doğru yürüdü, ayaklarını sürükleye sürükleye.

Eskinin o temiz insanı neredeydi? Okkalı bir tükürük savurdu. Yeni insan, gaddardı. Yeni insanın içinde karanlık galeriler, çıkışsız dehlizler, domuz damları, çürümüş tahkimat direkleri, zehirli gazlar vardı. İçindeki sessizliği incitmeden, usulca yaklaştı. Çalışacağı ocağın girişinde durdu. Merak ve korkuyla süzdü karanlığı. Üç kazmacı, Evanis, Osab ve Pipa çalışıyordu içeride. Ocağın "Şerefsizlik yapma Ethem, girme içime," diye fısıldadığını sandı. Cansız olup da konuşan her şey uğursuzdu. Kocakarının konuşan mezarı, bir yığın çocuğun ölümüne sebep olmamış mıydı? Bir daha süzdü

ocağın meymenetini. Hemen geri döndü. Kosor'u buldu karşısında. Çavuşun, bakışlarındaki dengesiz gazaptan ürktü.

"Sallanma buralarda Ethem, çabuk gir ocağına, çalış," diye bağırdı çavuş.

"Kosor Efendi elini ayağını öpem, beni o ocağa sokma. Ecemin mezarına girmiş gibi olurum. Şinork'u ver oraya. Beni de onun yerine ver. Kurban olam, kırma beni."

Kosor şaşırdı önce. Kaşlarını yıktı. Hançer ucu gibi parladı bakışları. İşlerine burun sokulmasından illet olurdu. Ethem'in yalvarışındaki olanağı fark edince yumuşadı birden. Ama yumuşayışının sezilmesinden korktuğu belli oluyordu. Zoraki, sırıtan bir ciddiyetle, Ethem'e yaklaştı. Gelen giden var mı diye galeriyi şöyle bir süzdü. Sesini alçaltarak, "Bir şartla," dedi.

"Başım gözüm üstüne. Şartın nedir?"

"Madenkeşlerin aralarında neler konuştuklarını bana bildireceksin."

Ürperdi. Dayısı Hak Nazar'ı anımsadı hemen. Ucu sivri bir palanın üstünde çıkarılmış iki göz ve bir kesik dil. Yutkundu. İçinde büyüyen, "Hayır, yapamam"a rağmen:

"Hay hay, neden olmasın," dedi.

"Ağzını sıkı tut. Fazla soru sorma, şüphelenmesinler senden. Maden idaresinin aleyhinde konuş, ağızlarını yokla. Kümesin kapısını kimin açtığını öğren."

"Tamam. Sen hiç merak etme usta."

Şaşkınlığından çavuş diyeceğine usta diyen ve benzi safran sarısına kesen Ethem'i dikkatle süzdü Kosor. Adamından emin olmak istiyordu.

"Gel benimle," dedi.

Cemalgilin ocağına geldi. Dingil Ali konuşuyordu o anda. Ayak seslerini duyunca sustu. Başını hafif çevirip sezdirmeden Kosor'a baktı.

"Kazmanı al gel Şinork," diye seslendi. "Yan ocakta çalışacaksın bundan sonra."

Ne oluyor, dercesine bakındı Şinork. Çıkınını, suyunu aldı. İtiraz etmeden yan ocağa geçti. Kazmacılar, Şinork'u temelli kaybettikleri sanısına kapıldılar. Ethem, Şinork'un çalıştığı damara geçti. Ocakta çok şeylerin döndüğüne inanan Kosor, anlamlı anlamlı süzdü çalışanları. Çekip gitti sonra.

Kemirgen, sessiz, sinsi bir merak çöktü ocağa. Kafasını çevirip etrafı yokladı Dingil. Hava basık ve oldukça sıkıcıydı. Sonra çalıştığı yerden ayrılıp ocağın girişinden, tahta rayların döşendiği ana galeriyi süzdü.

"Kosor gitmiş," dedi. "Ethem, ne yaptın da o herif seni buraya aldı?"

Damara bir iki kazma sallayan ama dişe dokunur bir şey koparamayan Ethem, "Hiç sorma," dedi. Kazmasının ucunu bir çatlağa soktu. "Yerin kulağı var söyleyemem. Ev bark sahibiyim."

Merakı iyice azdı Dingil'in. Ethem'in yanına gitti.

"Kulağıma söyle. Benden sır çıkmaz."

"Söz mü?"

"Söz."

Cemal'e, Töhmürüklü Emin'e, kaydırdı bakışlarını. Sonra, bir çocuk saflığıyla, Dingil'in kulağına dayadı ağzını:

"Herifin oğlu bana müzevirlik teklif etti. Kabul ettim."

"Vay be şu işe bak," diye söylendi Dingil.

"Ne olmuş yahu," diye meraklandı Töhmürüklü. "Ne dedin Ali'ye? Korkma benden de sır sızmaz. Zaten kader kurbanıyız bu cehennemde. Neymiş?"

Söyleyeyim mi dercesine Dingil'e baktı Ethem. Cemal de meraklanmıştı. Kazmasını istediği yere vuramadı. Neyin nesiydi? Ortalıkta bir şeyler mi dönüyordu yine. Durdu derin bir nefes aldı. Pul pul dökülen mantarlı ensesini kaşıdı.

"Söyleyemem Emin, yayılır. Gözümden dilimden olurum."

"Allah Allah," diyerek iki yana salladı kafasını Emin Emmi. "Şimdi senin sırrını Dingil yaymayıp da ben mi yayacam?"

Emin Emmi'nin yüzündeki boyutsuz, zorlayıcı ciddiyetten utandı Ethem. Dingil'e açılan sırrın, böylesi bir ciddiyeten gizlenmesi doğru olmazdı.

"O zaman gel, kulağına söyleyeyim."

Ethem'in fısıldadığı sır karşısında pek şaşırmadı Töhmürüklü. Üst üste birkaç kere öksürdü. Gizli ve karışık durumların, güvenlik açısından iyi olmadığını düşündü. Kafaların içini kurt gibi kemiren sırlar, güvenliği de kemiriyordu.

"Bakın şimdi yarenler, biz bizeyiz," dedi sesini kısarak. "Hepimiz kardeşiz. Can canayız bu cehennemde. Birbirimizin acılarını, sırlarını paylaşmazsak bu hayat çekilmez. Laf aramızda, Cabbar'ın muteber adamı İlyas da bana müzevirlik teklif etti. Bir şey diyemedim. Korktum. Kabul ettim."

"Vay be, Allah'ın şu işine bak," dedi Dingil. "Cabbar da bana teklif etti. Emin Emmi gibi ben de korktum. Kabul ettim."

Saf saf bakındı Ethem. Gülmek istedi gülemedi.

"Yani bu ocakta, Cemal'dan başka üç müzevir mi var?"

Ağlıyormuşçasına güldü Dingil.

"İdarenin kafasına bak ki," dedi, "Ocakta herkesi müzevir yapmış. Akıl işi değil. Müzevirlenecek adam bırakmamış. Bir Cemal var. O da ağzını açıp iki söz söylemez. Sabahın köründen akşamın karanlık körüne kadar, soluk almadan çalışır."

Emin Emmi, iç seslerini yitirmiş gibi durgunlaştı. Ethem'le Dingil'in yüzünün, şaşılacak derecede kendi yüzüne benzediğini düşündü. İnsanlar, farklılıklarını yitirip birbirlerine benzeyen kömür parçalarına, orman deryası, çiçek tarhı dağlar da kömür yığınlarına dönüşeceklerdi bu gidişle.

"Bakın şimdi yarenler, ortada bir çetrefil var," diye söze başladı. "Biz dört kazmakeş, Allah'ın dört fukarası, Şeytan'ın kursağındayız. Bu dört kişinin üçü zoraki müzevirdir. Biri, müzevirleri işsiz bırakacak bir adamdır. Bakın aklımız var, kulağımız gözümüz var. Şimdi o teneşir herifler, yarın bizi çağırır, 'Madenkeşler ne konuştular,' diye sorarlar. Bugüne kadar bana bir şey sormadılar ama..."

"Bana sordular," dedi Dingil.

"Ne sordular?" diye atıldı Ethem.

"Şimdi ne sorduklarını bırakın da beni dinleyin," diye araya girdi Töhmürüklü. "Şimdi bizim üç müzevir olduğumuz kesin. Bu ayan beyan ortada. Onların da sağ gözümüzden gaspettiklerini, sol gözümüze borç verecek kadar akıllı oldukları da kesin. Adamları, yolları yordamları var. Bu da ayan beyan ortada. Şimdi bizim bir yol bulmamız lazım. Şimdi bize bir meslek verdiler. Nedir o? Müzevirlik."

"Benim dayım, müzevirlik yüzünden iki gözünden oldu, dilini de kestiler."

"Şimdi Ethem, bırak dayını da beni dinle," diye sürdürdü Emin Emmi. "O dili gözü sonra anlatırsın. Önemsizdir diyemem. Onlar da önemli. Şimdi bakın, biz bu şeytan kuyusunda üç müzevir olarak..."

Cemal, işini sezdirmeden yavaşlatmış, soluğunu kesmiş, tüm dikkatiyle müzevirleri dinliyordu. Şu mübarek ocak, karın doyuran bir nimet ocağı olmaktan çıkıp karmakarışık, bir ebicingil ocağına mı dönüşüyordu yoksa? Ne Ethem'e ne de Töhmürüklü Emin'e yakışan bir meslekti müzevirlik. Ama şu Dingil'e, her tebessümünde gizli bir maskaralık taşıyan, iş ahlakını gevşeten, dümbük herife yakışan bir meslekti müzevirlik. Allah, bazı insanların kafasını, dülger balığı gibi neden bu kadar büyük, ağzını neden bu kadar geniş yaratmıştı. Ve bunları, neden dümensiz, dümbelek bir yaşamın, ele avuca sığmaz asalak balıkları haline getirmişti?

"Şimdi yarenler bakın, bizim her gün, onlar çağırdığında ne ifade vereceğimizi ayarlamamız lazım. Aynı gün iki kişiden haber alırlarsa, verilen haberler birbirini tutmazsa zan altında kalırız. Haşat ederler."

Dingil'in kafasına tam oturmadı Emin Emmi'nin görüşü.

"Her gün ifade ayarlamamız zor," dedi. "Haftada bir iyidir. Mesela bu hafta, bizi çağırır da sorarlarsa hiçbir kazmakeşin konuşmadığını söyleriz."

"İnandırıcı olmaz," dedi Töhmürüklü. "Ona şunu da eklemek lazım. Benim karnımın ağrıdığını, köye gidince boğazıma kadar sıcak suya gömüleceğimi, kekik çayı içeceğimi, içimdeki yeli sürüp dışarı atacak yiyecekler yiyeceğimi anlattığımı da eklemek lazım."

"E peki, güzel de senin başın belaya girmez mi?" dedi Ethem.

"Girmez," diye öksürdü Emin Emmi. "Su içerken bir iki lafın belini kırdığımı, kısa konuştuğumu söylersiniz."

Kafalarına yattı. Dingil, gelen giden var mı, yok mu diye galeriyi bir kez daha yokladı. Komşu ocağın küfecilerinden Nikos'la Mahcupyan'ı gördü.

"Kosor, ağzınızdan laf almam için idarenin aleyhinde konuşmamı da söyledi."

"Aynı şey bana da söylendi," dedi Töhmürüklü. "Sana da söylendi mi Ali?"

"Bana bu sabah, 'Kümes işini konuş, ağızlarından laf al' dediler."

Çaresiz, fersiz bir eyyamla gülümsedi Töhmürüklü.

"Kulak asmayın," dedi. "Bunun bize bir zararı yok, faydası var. Zaten her Allah'ın günü, bu heriflerin aleyhinde konuşup duruyoruz. Aleyhlerinde bir şey konuşursak Allah muhafaza, onlar da duyar, biz üç müzevirden birini çağırırlarsa 'Ağızlarından laf almak için böyle konuştum,' der, olur biter."

Herkes kazmasını alıp çalışmaya başladı. Rahat bir nefes aldı Cemal. Çalıştığı ocakta, kendisinden başka, ihbar edilecek kimsenin bulunmadığını düşününce ürperdi. Kozlu maden ocaklarında, herkesin müzevir olması durumunda, müzevirlik bir işe yarayacak mıydı? Peki, dünyada yaşayan insan soyunun kaçta kaçı müzevirdi? Kardeşini anasına şikâyet eden küçük bir çocuk, müzevir miydi? Bir dedikoducu, herkes hakkında bildiği her şeyi, herkese anlattığına göre, müzevirlik yapmış olmuyor muydu? Hayat, müzevirlik üzerine mi kurulmuştu yoksa? Cemal, işin içinden çıkamayacağını anlayınca aklını Zehra'ya, Zehra'nın buhranına kaydırdı.

İNSAN İNSANA SUSAMIŞSA

Huzur köleliktir.

Yağmur, kırbaç hışmıyla dövüyordu pencereyi. Sesini, sükûnetinde yitirmiş, kasvetli ve ağır bir geceyarısı karanlığı çökmüştü odaya. Yanı başında uyuyan kızı Kumru'nun soluk alış verişlerinde yoğunlaştırmıştı dikkatini Zehra. Yağmurun sesi kadar yalın, çekici ve insanı yalnızlıktan uzaklaştıran efsunlu bir durumdu bu. Gökyüzü ve ormanlar, perilerin egemenliği altındaydı böyle durumlarda. Tüm sesler, gücünü yalnızlıktan alan arayışın seslerinde birleşirdi. Kendisini ifade etme arzusunun yıkıcı gücüyle, gök gürleyişine, şimşeğe, yıldırıma, esrik ve bakir toprak kokusuna dönüşürdü bereket. Dikkatini saçaklardan akan sulara, boşlukları taş ve balçıkla doldurulan, ahşap çatkıların ayakta tutuduğu yarı kâgir evin, yağmur altındaki inleyişine kaydırdı. Sabahleyin Üzülmez Deresi'ne inen karaca yavrusu canlandı gözlerinin önünde. Suya işlevini ve kudretini gösteren sabah ışığının suyu aynalaştırdığı yerde, kendi ikizini seyreder gibi seyretmişti kendini, karaca yavrusu.

Memelerinin uçlarına dokundu işaret parmaklarının uçlarıyla. Seven erkek, kadınının zonklayan ateş kaynaklarını ânında hissedebiliyor muydu? O ateş kaynakları konuşur. İnce, derin, öz... Seven erkek, onlara dokunmadan önce, sabırla, gönül kulağıyla dinleyebiliyor muydu o kaynakları? Önceden duyan, anlayan dokunuşlara ihtiyacı vardı kadının. Onun arzusunu, çılgın eğilimlerini hissederek izleyen uysal, acemi parmaklara... Sağ ayağını, kızının sağ ayağına dokundurdu. Kendi rahminden kopan, akıl ve ışıkla birleşip güzelleşen, farklı bir sıcaklık. İnsanın en çok insan ateşine, kendini

aşan, başkalaşan kendi ateşine ihtiyacı vardı. Sevişme, tanımanın, anlamanın en güzel yoluydu. Kendine en yakın insanla sevişen, daha iyi tanırdı kendini. Elini sağ memesinden usulca kaydırdı. Kendini durmadan fesheden, mutluluk dışında hiçbir şeyi kendine ait görmediği için kendini özgür hisseden çılgın bir duyguyla, sol koluna dokundu Kumru'nun. Anlaşılmaz sözcüklerle sayıkladı kız. Dokunuşun, kızın yüreğinde düğümlenen ateşi, sayıklamaya dönüştürdüğünü sandı. Kıpırdandı kız. İçli, isterikli bir inleyişle sağ böğrünün üzerine döndü. Kızının hep derin uyuduğunu, uykudayken kendisini anasına daha çok verdiğini biliyordu. Arkadan usulca sarıldı kızına. Burnunu, kil ve ter kokan, kabarık, uzun saçlarına gömdü. Buluğ çağına girdiğinden bu yana, kızdaki kokunun değiştiğini düşündü. Parmak ucuyla, kızın çenesindeki gamzesine, dudaklarına, burnunun ucuna dokunmak geldi içinden. Kız, kalçasını hafif bir itişle anasının kucağına gömdü. Zevkten çıldıracak gibi oldu Zehra. Deli Davut'u düşündü o anda. Nerelerdeydi? Ne yapıyor, ne düşünüyordu acaba? Yağmurun altında, çıplak ayakla, karanlığın bağrında, karanlığı aramaya çıkmış olabilirdi. Kızının göğsünü avuçladı sol eliyle. Öylece daldı.

Dalmasından az sonra da, oturma odasındaki pencerenin tıkırdadığını hissetti. Rüya sandı önce. Bekledi. Bu kez, hafif ve berrak bir tarzda yattığı odanın penceresi tıkırdandı. Cemal'in geldiğini sandı. Kalktı. Pencereye yaklaştı. Evet, oydu. Merak ettiği, aklından geçirdiği insan. Hemen yamalı entarisini giyindi. Yeşil çarşafını üzerine aldı. Çıplak ayakla çıktı. Yağmurun altında, sırılsıklam, sessiz bir masal devi gibi duruyordu köyün delisi. Usulca yanına yaklaştı:

"Hadi hadi çabuk, savuşalım," diyerek elinden tuttu Davut'un.

Çitin cağlı kapısını açıp koşmaya başladılar. Eski boş evine gelinceye kadar çarşafı su içinde kaldı. Açık kapıdan içeri girdi. Kapıyı kapadı hemen. Ocak yerindeki ateşi görünce sevindi. İlk defa ateş yakıyordu Davut. Düzelmenin belirtisi miydi bu?

"Ateşi sen mi yaktın?"

Sudan çıkmış deli boğalar gibi baktı Davut. Gülümsedi, başını salladı. Dilinin açılacağını, konuşacağını sandı Zehra.

"Ocağa yaklaş, ıslak elbiselerini çıkar, kurusun."

Keşfettiği büyük bir hazinenin önündeymişçesine durup gülümsüyordu. Delinin yüreğini işgal eden sevginin gücü ve mayasıyla iç içe geçtiği sanısına kapıldı Zehra. Elinden tutup ocağa getirdi. Yaban gülü kokusu sinmişti delinin yamalı, yırtık elbiselerine.

"Ormanın kıyısındaki yaban gülü çalılıklarında mı yattın?"

Kadının sorusunu, yarılmış bir bilinçle, gözlerinin içine bakarak ve yaşam bilmecesini çözmekten değil, yarıp geçmekten yanaymış gibi iri iri gülümseyerek yanıtlamaya çalışıyordu Davut. Sevinçli ve şaşkındı kadın. Delinin iç dünyasını, yüzünden okumaya çalışıyordu. Kız saçı gibi örülmüş, kınalı sakalının uçlarında ışıldayan su zerreciklerine takıldı dikkati. Katmerli kızıl okka gülüne benzetti ağzını. Hiçbir erkekte böylesine geniş bir omzun ve böylesine ince bir belin olamayacağını düşündü.

"Soyun. Ateşe tut. Elbiselerin kurusun."

Ateşe iyice sokuldu. Çömelip sırtını döndü. Başını kaldırdı usuldan. Kadının bakışlarına dikti bakışlarını. Çarşafını çıkardı kadın. Gitti, kırık camlı, küçük pencereyi çarşafıyla kapadı. Sırtından buğular yükselen ilginç adama doğru yaklaştı. Erkeğin atağından hoşlanıyordu. Erkeğin gül kokulu sözler söylemesinden, kibar kibar dokunmasından, anlamasından, canlandırmasından, kucaklayıp parlak bakışlarla havaya kaldırmasından, sonra yavaş yavaş ısırgan ve vahşi bir aşkla işgale başlamasından hoşlanıyordu.

Ocağı yakmak, gece yarısı gelip pencereyi tıkırdatmak, Davut'un niyetini ele vermiş olmuyor muydu? Ama neden harekete geçmiyordu? Bakmaktan ve sevdiği şeyleri, çiçek bozuğu yüzünde kocaman bir gülümseyişe dönüştürmekten mi haz alıyordu yoksa? Yanına geçti, çömelip sırtını ateşe verdi. Omzuyla koluna dokundu. Dışarıdan gelen köpek havlayışlarını dinledi. İçinde yaşarken hiç bu kadar sıcak ve çekici olmamıştı bu ev. Cemal'in şimdiki evi gibi yalnızlığını ağlayan, kasvetli ve itici bir evdi o zamanlar, bu ev.

Düşündü. Erkeği, harekete geçiren, teslim alan şey neydi? Kadının çıplaklığı mı? Çıplaklık, çardaklara ve kafes çitlere sarılan sarmaşık gül sarılganlığına çevirirdi erkeği. Alev aydınlığının ulaşamadığı karanlık köşelere baktı. Gidip o köşelerden birinde

çırılçıplak soyunmayı, oradan ateşe doğru yavaş yavaş yürümeyi ve sonra ateşin kenarında çömelerek tam ıslanmamış olsalar da entarilerini ateşte kurutmayı düşündü. İşte o kurutma ânında, "soyun, sen de kurut," diyebilir, sözünü dinletebilirdi belki. Deliyi çıplaklığıyla etkileyememesi durumunu düşündü birden. Alçalmış, düşmüş, cüceleşmiş gibi hissetti kendini.

Deli önce burnunu çekti. Hafif inleyişlerle, başını ellerinin arasına aldı sonra. Hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

"Niye ağlıyorsun Davut?" diyerek saçlarını sıvazladı. "Ağlanacak ne var ki? Bak, yalnız da değilsin. Yanında ben varım."

Ayaklanan duygularının diliyle konuşmak istedi Davut. Konuşamamanın yarattığı gerilimle diz çöktü. Duyguların en kırılganı, en hasıyla, hayat hamlesinin öz ateşini aşka taşıyan bir duygu dehasıyla secdeye varıp kadının ayak parmaklarına dokundu dilinin ucuyla. Gözyaşları iri iri, acı ve sevinç yüklüydü. Teker teker öpmeye, yalamaya koyuldu, ayak parmaklarını. Kadın çekmedi. Anlamına yenik düşmüş, derin bir hazla ısırdı alt dudağını. Kadını dimdik tutan, yürüten ayaklara, erkeğin diliyle, dudağıyla secde etmesinden daha güzel bir şey olamazdı. Aşk, yükün ve acının en çok yüklendiği yerden, ayaklardan başlardı. Erkeğin kadına saygısı da ayaklardan başlardı. Kadının, kirli de olsa, ayaklarını sevmeyen erkek, kadını hiç sevmezdi.

Köyün delisi, tuzlu taşları yalayan, tuza susamış celep tosunları gibi yalayışını, kadının topuklarına doğru tırmandırdı. Kadın ateşlendi. Parmaklarını saçlarına daldırdı âşığının. Parmak uçlarından topuklara gelen erkek, kadının kanında zonklayan arzuyu izleyerek daha yukarılara da çıkabilirdi. Görünmez bir gücün sus işareti yapmasına rağmen konuşmak, kendini ifade etmek, Davut'un ayaklanan iç sesleriyle birleşmek istiyordu.

"Sev beni Davut," diye fısıldadı. "Bizim sevgiye ihtiyacımız var. Kimse sevmedi bizi. Kapı aralığından, pencere kırığından hep sevgiyi bekledik. Belki bir gün çıkar gelir, dedik. Gelmedi." Karanlıkları süzdü. Delinin kafasını yumuşak yumuşak okşamayı sürdürdü. "Meğerse ne kadar zormuş sevilmek bu dünyada. İstek ölmüş. İnsan ölmüş Davut. Sev beni. İnsan, insan olsa, vicdanının gözüyle

yanına yöresine baksa, istese, ilgilense sevmeye sevilmeye başlar. İnsan insanın, sevgi sevginin aynasıdır, Davut. İnsan aynasını yitirmiş."

Davut aniden durdu, yitirdiği şeyleri anımsamaya çalıştı. Nedenselliğini yitirip kördüğüme dönüşmüş, sınırsız bir boşluk içinde, yapayalnız hissetti kendini. Kafasını kaldırdı, ellerinin arasına aldı. Ağlamaya başladı yaşın yaşın, iç çekerek, sessizce. "Keşke konuşmasaydım," diye düşündü Zehra. Eliyle omzuna dokundu Davut'un.

"Ne oldu? Seni üzdüm mü yoksa? Üzdüysem kusurumu bağışla."

Deli, sesini hafif yükselterek sürdürdü ağlayışını. O sırada, komşu köyden kız kaçırmaya giden ama başaramayan köyün madenci delikanlılarından Serdar'la Topal Tahsin, evin önünden geçmekteydiler. Davut'un ağlayışını duyunca durdular. Pencereden sızan ışığa doğru yaklaştılar yavaşça. Soluklarını keserek, dinlemeye koyuldular içeriden gelen sesleri.

"N'olur Davut, beni öptüğün zaman ağlama. Acılarını gözyaşlarına çevirme. Acılarını, sıkıntılarını sevgiye çevir, sarıl bana. Ben buraya sevmek, sevilmek için geldim. Ağlamak için gelmedim. Senin ağlayışını dinlemek için de gelmedim. Hadi ağlama. Sus. Sarıl bana."

Araya uzun bir suskunluk girdi. Bir şey duyulmaz oldu. Gençler, dinlemekten vazgeçerek evden uzaklaştılar.

"Vay babam vay," diye gülüyordu Serdar. "Kim o kadın, tanıdın mı?"

"Bu civarda o kadının sesini tanımayan mı var? Kör Cemal'in turnalar turnası, şanlı Zehra'sı. Yediden yetmişe köyün erkeklerini yakıp geçirdi. O afat güzelliğini kimseye koklatmadı. Gitti bir sümsük körle evlendi. Körden umduğunu bulamadı ki, pislikten kokmuş bir delinin kucağına düştü."

Rüzgârın dallarını kırdığı, yaşlı bir söğüt ağacının dibinde durdular. Gözlerine kestirdikleri koyunu sürüden kapamamış, çobanın gazabına uğramış, iki aç kurdu andırıyorlardı. Aşağılanmış,

hiçe sayılmış gibi bir durumları vardı.

"Bak oğlum, biz dâhil, bu kadın kimseye çiçeğini koklatmadı. Şimdi gidip suçüstü yakalasak koklarız. Ona hayvan olmadığımızı, insan olduğumuzu anlatmanın zamanıdır. Ateşi de yakmış, oh ne güzel. Deliyi kovar, felekten bir gün çalarız."

"Sen bu kadını tanıyamamışsın oğlum," diye karşı çıktı Tahsin.

"Tanımaya fırsat verdi mi ki tanıyayım."

"Bak, dinle. Bu kadına yaklaşıp da yüz bulamayan, bütün erkekleri bir gecede, bu ağacın dibinde toplarız. Tam da divanesinin pasaklı kucağındayken basarız evi. Köye çektirdiği zulmün hesabını verir o zaman. İkimiz basarsak bir işe yaramaz. Dikbaşlı bir kadındır. Rezil olacağını bilse bile çöreğini yedirmez bize. Üstelik saldırır. Kaçar, canımızı zor kurtarırız. Ağabeyini dinle, gerisine karışma."

Ağacın dibinden ayrılıp evlerine doğru yokuşu tırmanmaya koyuldular. Havlayan köpeklere birkaç köpek daha eklendi. Yağmur yüklü bulutlar, güneye doğru kaydı. İsli cam deliğini andıran yırtıklar oluştu gökkubbede. Karanlığa ürkek ürkek göz kırpan yıldızlar belirdi.

Çarşafına sarınıp evden çıktı Zehra. Yükünden kurtulmuş, delinin çağrışımlar yaratan, ipeksi incelikleriyle donanmış gibiydi. Mayalı, güleç ve ferahtı. Sessizliğin dili nasıl da güçlüydü. Söz, "ben"i öne çıkarıyor, tüm dünyanın anladığı dile, sessizliğin tüm "ben"leri konuşturan gücüne fırsat vermiyordu. Sessizliğin diliyle konuşuyorlardı tüm deliler şimdi.

Yatağına girip kızının sıcaklığına sığındığında, tanyerinin ağarmakta olduğunu haber veriyordu komşunun horozu. Yağmurda yıkanmış durulanmış sabah yeli kokan duygularla daldı. Uyandığında, başını kucaklayan güneşle karşılaştı. Kumru yanında yoktu. Oturma odasında oynayan çocukların sesi geliyordu. Kalktı, yatağını düzeltip odasından çıktı. Göz göze geldi Kocakarıyla.

"Bir yere mi gittin bu gece?"

Elif Kadının yüzünde yoğunlaşan ve hakkını ısrarla isteyen kuşkudan ürktü.

"Yağmur çağırdı, dışarı çıktım."

"Gözlerin gül şurubu misali kızarmış."

Çocuklarla birlikte, ocağı yakmakta olan Kumru, başını çevirip anasının kocaman, şehla gözlerine baktı.

"Yağmur her insanı çağırmaz," dedi Kocakarı. Söze susamış gibi bir hali vardı. Geçip minderin üzerinde bağdaş kurdu. "İnsan, insana susamışsa yağmur çağırır. Yağmurun çağrısına uymayan insan delirir."

Kocakarının, başörtüsünü arkaya doğru kaydıran, parlak, beyaz saçlarına baktı. Sözün özündeki fal gizemine verdi dikkatini. Gidip yanı başında oturdu hemen.

"Şanslı kadınsın," diye sürdürdü. "Altmış sene dinledim yağmuru. Çağırmadı beni. Öküşne'de, Ilısu'da, Değirmenağzı'nda kaldım. Usul boylu, güzel gençler vardı. Sitayiş'in oğlu Sadaka vardı; Umur Seydi, Alagöz, Ali Hecin, Gülbeyi, hepsi güzeldi. Yağmurun çağırmasını istedim hep. Çağırsaydı içimden hesaplar yapardım. Cahili cühelayı karıştırırdım kendi işime. Kum misali kaynardı içimde cahiller. Her birinin ağzında bir söz. Her sözde kırk bin kere ölür dirilirdim. Sonunda hesaplarım kazanırdı. Korkardım, çıkmazdım dışarı. Korkumu, hesaplarımı bildiği için de çağırmazdı yağmur beni. Her şeyi unut ama bir şeyi unutma. Her insan bir kadıdır. İçini kadılarla doldurur. Onlarla yaşar. Onlara teslim eder kendini. Huzuru seçer. Huzur da abad etmez onu. Berbat eder."

Kocakarının sesindeki ölümcül yıkıntıdan korktu Zehra. Kendisinden kuşkulandığını, hatta ilişkilerini biliyormuşçasına davrandığını düşündü. Anasının, "İnsanın eline bakınca içinden geçenleri anlarım," sözünü anımsadı.

"Huzur kötü mü?"

"Huzur köleliktir," diye burnunu çekti Kocakarı. "Kamış Rıza huzurluydu. Nur Niyaz'la Çebni Veli de huzurluydu. Sevmezdim onları. Yağmur yağmursa insanı huzura çağırmaz. İnsan içindeki huzursuzluğu dışına yaysa kötü mü olur?"

"Çevresi karışır, izin vermez buna."

"Çevresi batsın. Çevresinin huzurunu düşünen insan, köle insandır. Ben köleyim. Ben Fatine Kadın'dan da beterim. Rezil bir köleyim. Bana bakan bir köle, köleliğinden utanır. Ben bok sineklerini çok seyretmişim. Niye? Boklu bir kaderin bok sineğiyim de ondan. Yağmur beni çok çağırdı. Hem de yalvardı. Ayaklarıma kapandı. 'Gel yaşa,' dedi. Gitmedim. 'Huzur yaşasın,' dedim. Sonunda yaşlı bir köpeğin, Kürek Hasan'ın altına yatacak kadar düştüm."

"Yağmuru dinleseydin, gitseydin ne değişirdi?"

Soru, duraksattı, düşündürdü Elif Kadını. Çocukların duvardaki çatlaklara soktukları tavuk teleklerine takıldı düşüncesi.

"Bir tavuk kadar olurdum hiç değilse. Yumurtlarken, çiftleşirken, yem yerken, öterken acaba başka tavuklar ne der, diye düşünmezdim. Sevgi olurdu ama saygı belası olmazdı. Saygının olduğu yerde sevgi olur mu hiç?"

Elif Kadın'ın alnındaki derin çizgilerde saklanan uzak geçmişini merak etti Zehra. Yaşlıların bakışlarını anlamayı, o bakışlarda gezinmeyi, o bakışların nabzında, ışıkla karanlığın birleştiği yerde durup hayata bakmayı hayal etti. Kocakarının delirdiğini ama kendi delirişine hâkim olduğunu düşündü. Tam o anda dış kapı ardına kadar açıldı. Tuluk Yakup girdi içeri.

"Cemal Emmi geldi mi?"

"Gelmedi, bugün gelir," dedi Zehra. "Buyur içeri gel. Ne oldu, hayırdır?"

"Babam ağır hastadır. Selam etti. 'Cemal hemen gelsin,' dedi."

Kocakarı, Cebeli'nin son yirmi yıldır hasta olmasına, bazan da ölüm döşeğinde olduğunun haberini yaydırarak milleti başucunda toplamasına, çene çalmasına alışmıştı. Daha önce ölmesini istediği halde, bu sefer korktu ölmesinden.

"Cebeli, ölüm döşeğinde mi yoksa?" dedi.

Her zaman olduğu gibi bu sefer de babasının öleceğine derinden inanan Tuluk Yakup yutkundu. Hiç beklenmedik garip bir tarzda ağlamaya başladı.

"Satı halam, babamın bu sefer kesin öleceğini söyledi. Gözlerinin içindeki uğursuz şeylere baktı. Kulağını babamın yüreğine dayadı, uzun uzun dinledi. Sonra ağladı. 'Oğlunun, karılarının başı sağ olsun, Cebeli gidicidir,' dedi."

Kocakarı, çocuğun acısındaki kıvrak tatlılığa gülmemek için kendini zor tuttu.

"Satı'nın bu sözüne Cebeli bir şey demedi mi?" dedi.

"Babam dinledi. Bir şey söylemedi. 'Acele etme Satı,' dedi."

Çocuk gittikten sonra, rahat rahat gülümsedi Elif Kadın. Cebeli'nin 'Acele etme Satı,' sözüne takıldı aklı. Bu söz, Cebeli'nin en az on yıl daha yaşayacağını açıkça gösteriyordu. Azrail, kendisiyle şakalaşan, yarenlik eden insanları geç ziyaret ederdi. Kömüre rağbetin yükseldiği, ocakların harıl harıl çalıştığı, yeni ocakların açıldığı, dilin ve kesenin hareketlendiği bir devirde Cebeli ölmezdi. Zehra'nın sofrayı hazırlayışındaki özen dikkatini çekti Kocakarının. Mutluluk, kadının ruhunu dantel gibi işlerdi. İncelen ruh da onun elini ve işini inceltirdi.

Kahvaltıdan sonra güneşe çıktılar. Madencilerin geleceği gündü. Üzülmez Suyu'nun lığlarıyla beslenen bataklıktan kuş çığlıkları yükseliyordu. Yamaçlarda, tepelerde, meyve ağaçlarının kümelendikleri yerlerde, seyrek bir yerleşimle, beş on evden oluşan Zonguldak, madenlere gönderdiği madencilerini bekliyordu. Kadınlar, çapalarını, baltalarını, küfe, kendir ve çuvallarını yüklenip ormanlara, bostanlara, tarlalara dağılmışlardı. Yaşlılar, çocuklar, tavuklar ve horozlar evlerin ön bahçesinde, mırıldanıyor, sohbet ediyor, gözlerini patikalara dikerek hayal kuruyor, tahminlerde bulunuyorlardı. Üzülmez'den gelen ilk kazmakeşin görülmesiyle ortalık canlandı. Beyaz güvercinlerine takla attıran, komşunun ortanca oğlu Cemil, "Git babamdan haber getir, güvercinim," diye bağırdı.

Elif Kadın, çocuklar, Zehra ve Kumru, kafalarını kaldırıp, ellerini gözlerine siper ederek güvercinleri seyre koyuldular. Gençliğini anımsadı, hüzünlendi Elif Kadın. Âşık olduğu Eşref oğlan canlandı hüznünde. Eşref'in gökyüzüne salıverdiği beyaz güvercinler, onun taklalara yol açan güçlü ıslıkları, genç ve güzel Elif için anlamlı bir

işaretti hep. Bu yüzden, her sabah evin önüne çıkar, gökyüzüne bakardı. Gökyüzünde, ıslık ışığı içinde süzülen ve "Bugün ormana gel, seni bekliyorum," diye gülümseyen beyaz aşk mendilleri gibiydi güvercinler onun için. Önünde gezinen, civcivlikten yeni çıkmış feriklere baktı. Kızlık çağıyla dolup taştı. Kalktı, torunu Yusuf'un yanına gitti. Kolundan tuttu. Kulağına, "Babana söyle bir çift beyaz güvercin de sana alsın," dedi. "Her sabah ıslık çalar, takla attırırsın onlara. Ben de seyrederim."

Madencilerin bir bölümü ikindiye doğru, bir bölümü de karanlık çöktükten sonra gelmeye başladı. Cemal, Hurşit, Emin Emmi, Salman, Şinork ve Sotiri, bir grup olarak akşama doğru geldiler. Cemal'in sırtında, Levazım Hıdır'ın verdiği, içi bayat mısır ekmeği, hodala dolu bir torba vardı. Tavandan düşen taşın, alnının ortasında ve burnunda açtığı yara henüz kabuk bağlamamıştı. Hurşit, her zamanki gibi yüzünü yıkamış, saçlarını taramıştı. İlkin çocuklar koştu. Onları, her zaman olduğu gibi Kumru izledi. Hurşit'in boynuna sarıldı, yanaklarından öptü. Oğlan ise sarılırken kızın saçlarından öptü. Bunu, biraz da, kızın yıkanıp yıkanmadığını anlamak için yapıyordu.

"Her gelişinde bir yara getirme Cemal," diyerek oğluna sarıldı Elif Kadın. Kaynağı ve mahiyeti belirsiz, gizli duyumlar almış gibi süzdü Cemal'i. "Şeytanın kulağına kurşun. Bu yaralar hayra alamet değil."

Alışkanlığın ve iş disiplininin ruhta yarattığı itaat ve akıl körlüğüyle gülümsedi Cemal. Eğilip kocakarının elini öperken, "Bir şey olmaz ana," dedi. "Gönlünü hoş tut. Dert etme."

Zehra, uzaktan, suçluluk duygusu içinde izliyordu Cemal'i. Yedi kat yer altından gelen, her karşı çıkışı, diklenişi bir sınıraşımı ve tıkanma olarak gören, sofrayı aydınlatan ama sevdayı karanlıkta bırakan ve saflığından başka hiçbir şeyi olmayan kazmacıya acıyordu. Sevmek zorunda değildi karısını. İnsanın içinden nasıl geliyorsa öyle davranması suç değildi. Şu anda suçlu kimdi? Sevmeyen mi, yoksa aldatan mı? Seviyor muydu yoksa? Has sevgi nasıldı? Sevgisini belli etmeyenlerin sevgisi miydi? Yaklaştı, öncekilerden daha güçlü bir şekilde sarıldı kocasına.

"Cebeli ölüm döşeğindedir Cemal," dedi Kocakarı. "Oğlu geldi seni sordu. Hemen git gör. Azrail can tahtasına çökmeden görsün seni. Fıkkadak ölürse kötü olur. İşin yoksa otur bir de ona ağla."

Yüzü yaralı, omuzbaşları yaralı. Gömlek kömür tozundan, terden kararmış. Şalvar yırtılmış, çarıklar foltan... Her şeyini, hayatını bile ödünç alan, herkesi alacaklı sanan bir insan hali vardı Cemal'de. Ayaklarını sürükleyerek içeri girdi. Bir tas su içti. Cebeli'nin ölmesi durumunda, köyün de öleceğini düşündü. Bıyıklarının suyunu silmek için ağzını avuçladı. Çıktı hemen.

"Beni beklemeyin, siz oturun yemeğinizi yiyin," dedi.

Çit kapısını açıp çıkarken durdu. Başını çevirip Zehra'ya baktı. Cemal'in, bu bakışla, "Bir yaptın, bir daha yapma!" diye, kendi içine doğru bağırdığını sandı Zehra. Ürperdi, hoşlandı.

Cebeli'nin evi bu sefer doluydu. Köyün muhtarı Kara Süleyman'dan, maden çavuşu Yusuf'a ve Cebeli'yi hiç ziyaret etmeyen ocak çavuşu Fısfıs Kâmil'e kadar herkes oradaydı. Cemal daha içeri girmeden, Tuluk Yakup, Cemal'in geldiğini ölüm döşeğinde sözde çekişen babasına bildirdi. Cebeli'yle birlikte herkes başını çevirip Cemal'e baktı. Cemal, kabristana girmişçesine yutkundu. Ağzından çıkan "selamünaleyküm"ü kendisi bile duymadı. Tabut sessizliğiyle gidip Cebeli'nin elini öptü. Elinin öpülüşüyle gafletten uyanan ve evdeki seslerin düşünce meşguliyetine, ruh dirilişine geçit vermediğini, dayanılmaz bir ses işgaline dönüştüğünü fark eden Cebeli, "Yüzüne ne oldu, Cemal?" dedi.

"Taş düştü beyim."

"Taş mı düştü, yoksa sen mi düşürdün taşı?"

"Yan yatmıştım, kazma vurdum, sarsıldı, küçük bir göçük oldu."

Beyin başının altına, astarları beyaz, sarı ve kırmızı ipekten, uçları kanaviçeli, üç büyük yastık yerleştirmişlerdi. Gül suyuna batırılmış beyaz, oyalı mendil, alnını olduğu gibi kaplamıştı. Bakışları, eskisinden çok daha canlı ve iyimser bir ışıkla büyümüşe benziyordu. Başucuna, yandıkça ortalığa kafur kokusu yayan kalın bir mum dikmişlerdi. Çilli, sarışın yüzü, titrek mum ışığında,

kıyıya vuran bir alabalığın pörsümüş derisini çağrıştırıyordu. Mumun aydınlattığı raflarda, üst üste duran Takvim-i Vekayi ile Ceride-i Havadis adlı gazetelerin eski sayılarından iki tanesi kayarak yastıkla duvar arasına düşmüştü. Cebeli, son günlerde bu gazetelerin eski sayılarını bir kez daha okumuş, yoğun hayallere dalmış, bu hayal anaforlarında muarızlar, şakirtler yaratmış, kendisini inkâr eden, doğrulayan ya da yeni bir varoluş biçimine zorlayan olayların ağırlığı altında kalarak bunalmıştı.

"Bir göçük daha olmuş. O neyin nesidir?"

"Ali Gazi köyünün yakınında, Hırvatların işlettiği ocakta olmuş. O günkü yevmiyeyi almak için verilen işi bitirme gayretine girmiş. Tahkimatsız bir yermiş. Göçük olmuş. Adamın kamış kemiği kırılmış."

"Kamış kemiği de neymiş," dedi Kara Süleyman, löpür löpür gülerek.

"Baldır kemiği," dedi Cemal.

Ziftlenmiş seyrek dişlerini göstererek bir daha güldü Kara Süleyman.

Cebeli, Kara Süleyman'ın gülüşlerinin değiştiğini fark etti. Ocaklara gönderdiği her amele başına aldığı avantalardan, orman kesiminden ve kömür seferleri yapan gemilere yiyecek içecek satışından elde ettiği kârlardan bu yana, bu gülüşlerin normal gülüşler olmaktan çıktığını, itaat ruhunu ve eski safiyetini yitirerek küstah ve ceberut tınılarla donandıklarını ve bir hâkimiyet aracı haline geldiklerini düşündü.

"Sen buna kaval kemiği desene. Ben de şaşırdım, ne kamışıymış bu?"

Kara Süleyman'ın gülerek sergilediği bu baskıncı çıkışı, gülüşmelere yol açtı. En çok da Zehra gibi güzel bir kadınla evlendiği için Cemal'i kıskananlar güldü. Gülüşmeleri, sesiz mırıltılar, fiskoslar izledi. Cemal'in ezildiğini hissetti Cebeli. Zoruna gitti bu durum. Bakışlarını, sakin ve dölek bir davar gibi duran Cemal'e çevirdi. "Konuş, varlığını izhar et, ezilme Cemal," diyecekti, diyemedi. Yumuşak bir el hareketiyle, geçip bir yere oturmasını işaret etti.

"Cahil cahil konuşma Süleyman," diye çıkıştı. "Bu kamış, kadınlara ördürüp ocaklara sattığın küfelerin kamışı değil, bacak kamışıdır. Kaval kemiğinin yanında, uzun, ince bir kemiktir. Başı yuvarlaktır. O şimşir, yuvarlak başa kamış başı derler. Ocak işletenlerin başları gibi rahat durmaz. Gider, kaval kemiğinin başıyla birleşir. Birleştiği yerde, kaygan, sıcak bir çukur oluşur. O çukura da aşık kemiği gelir, cuk diye oturur. Dünyanın en gereksiz, en şerefsiz kemiğidir aşık kemiği."

Millet, korkudan gülmemek için güç bela zapt ediyordu kendini. Cebeli'nin ciddi olduğunu, konuşurken hiçbir zaman şaka yapmadığını, inanarak konuştuğunu, sözüne güleni ise evden kovacağını herkes biliyordu. Cebeli'yi uyarmaktan korkmayan, büyük karısı Gülnaz, kamış sözünü duyunca, kahve fincanlarına kahve koymaktan vazgeçip sohbetin kıyısına doğru yaklaştı.

"Kavalın adı çıkmış, kamıştan söz eden yok," diye sürdürdü Cebeli.

"Konuşacak başka şey bulmadın mı herif? Yarın da mübarek gündür, yapma!"

Kadının, çoğalan tiklerinden, haylice gerildiğini ve kinlenmiş kızıl arvana devesi gibi bakındığını görünce içi tutuştu Cebeli'nin. Kadının son günlerde iyice zayıfladığını, açlıktan taşı kemirecek duruma gelen bir iskeleti andırdığını ve ölüp gömülmesi durumunda, sırtlanın bile çıkarıp yemeğe tenezzül etmeyeceğini düşündü. Kadının bu diklenişi nereden kaynaklanıyordu, bu mecalsiz yapıyla bu kadar insana hizmet etmesinden mi, yoksa Yakup'u doğurmuş olmasından mı? Suskunluğunun, misafirler tarafından yanlış yorumlanacağı açıktı.

"Kamış sözünden niye bu kadar korkuyorsun?"

"Başka şey konuş herif. Mübarek gündesin. Arife günündesin. Yarın bayram olduğunu ne tez unuttun?"

Konuklar, Cebeli'yle Gülnaz'ın kapışmasını umutla, zevkle izlemeye koyulmuşlardı. Bu duruma üzülen tek insan Cemal'di.

"Kamışın ne zararı var bayrama? Yahudilerde kamış bayramı var. Yedi gün yedi gece kimse çalışmaz. İşin Allah belasını versin.

İş öldürür kamış bayramını. Ben gözlerimle gördüm Kudüs'te. Bayramdan evvel, damlarının üzerinde, kamıştan yapılmış çadırlar kurdular. Yedi gün yedi gece o çadırlarda, bayramlarını kutladılar. Kamıştan korkan, insanlıktan korkar."

Cebeli'ye laf anlatmanın, deveye hendek atlatmaktan daha zor olduğunu bilen kadın, söylediğine pişman oldu.

Başını konuklara doğru çevirdi Cebeli. Gözkapaklarını kaldırdı. Hayallerden, seslerden, istiharelerden tam kopamadığı için gördüklerini algılayabiliyor ama algıladıkları arasında berrak ilişkiler kuramadığı için bütünlüklü bir görüş ileri sürmekte zorlanıyordu.

"Siz hiç kamış görmediniz mi?" dedi.

"Görmez olur muyuz canım, kamış kamıştır," diye çıkıştı Kara Süleyman.

"Hayır hayır, iş o kadar kaba değil, Süleyman. Kamış kamıştır deyip işin içinden sıyrılamazsın. Âlimlerin elinde, alemler, yani ince, siyah kamıştan yapılma kalemler var. O güzelim kamış kalemlerle, zerfişan kâğıdının üzerine, görünmez limonlu gül suyuyla insanlığın kaderini yazarlar."

"Görünmez gül suyu ile yazmalarının sebebi nedir?" diye sordu, Kel Hızır.

Kilimlerin üzerinde yan yana bağdaş kuran, fesli, sarıklı, sigaralı, çarıklı cemaatin kafası, Kel Hızır'a doğru çevrildi. Hızır'ın, kelliğine yakışmayacak derecede güzel bir soru sorduğunu düşündü Cebeli. İkinci karısının yüzündeki inanılmaz saflığa ve sini içinde getirdiği çinili kahve fincanlarına baktı. İnsanı yaşama bağlayan bu kahredici saflık ve badem yeşiline çalan bu iri gözler...

"Görünmez gül suyuyla yazmalarının sebebi, cahillerin okumaması içindir. Okuyan cahil, yarı cahil olur ki o da cahilden daha tehlikelidir."

Sohbetin kamıştan hafifçe uzaklaşması, Gülnaz'ın hoşuna gitti.

"Kamış deyince başka şey anlayan, kötü niyetliler de var," dedi Kara Süleyman. "Haşa ben Gülnaz bacımı kastetmedim. Yani demem o ki..."

"Neyse başka şeyden bahsedin," diyerek sohbeti değiştirmek istedi Gülnaz.

"Kamışa karşı çıkmakla kamış ortadan kalkmaz," dedi Cebeli. "Kamışta şeker var. İçini yüzünde gülümseten bir nebattır. Eyyamı şad-ı hürremdir. Nereye gitsen kamışla karşılaşırsın. Kumlukta gezsen kum kamışıyla karşılaşırsın. İçinde börtü böcek yaşar. Sulak yerde gezsen su kamışıyla karşılaşırsın. Saraylara girsen sorguçlu kamışla karşılaşırsın. Kurtulamazsın kamıştan. Süpürge kamışı var. Süpürge kamışları kafa kafaya verir, tek bir kafada süpürge olurlar. İnsanın pisliklerini süpürürler. Bir kamış ölse, kurusa ona koz ağacından bir tabut yaparım, içine korum, götürür gömerim."

Durdu. Gülnaz'ın cevap vermesini bekledi. Gülnaz yerinde yoktu. Dışarı çıkmıştı sessizce. Mümkün müydü Cebeli'yle baş etmek?

"En azından kamışlı soğan var," diye sürdürdü Cebeli. "Yemediniz mi? Yediniz. Kökü şeftali büyüklüğündedir. Bırakın onu da az ötenizde derya var. Sallarsınız oltalı kamışınızı, tutarsınız balığınızı. Esnektir, zorlanınca eğilir. Bırakın onu da ağzı kamışa değmeyen kaç kişi var bu dünyada? Düdük deliğinin tam ağız kısmında, yerini tam kestiremem de, girişinde, şimşir bir kamış var. O kamışı üfleyince ne olur? Delik, titreşimlerle döllenir, düdük nağmelerle aşka gelir. Ney nedir? Sazlıkta biten kalın bir kamıştır. İniledi mi sel sebil bir aşkla iniler. Dinleyeni, keyfiyetten arındırır, sırrını vecd ateşinde feryada çevirir; can ile teni, var ile var edeni bir eder."

Gülümseyen bir bebek yüzünü andırıyordu oda. Hiç kimse ölümünden yana değildi Cebeli'nin. İnanmıyordu hiç kimse onun ölümüne. Ölüm güçlü değildi. Güçlü ve güzel insanları öldürünce hissettirebiliyordu gücünü.

"Doğruya doğru denir," dedi Kara Süleyman.

"Doğru doğruysa her yerde doğrudur," diye destekledi Kel Hızır.

Köylü milletinin, dünyayı boş sözlerle bunaltıp zehirlediğini düşündü Cebeli. Yıkıcı, yıkayıcı ve de doğurgan bir ateş canlandı hayalinde.

"Kastamonu'da, süpürge kamışına benzeyen bir kuyumcu Bilal var. Gangıldak Bilal. Kahvesini çok içmişim. Ben onun yüzünü hep, arabanın arka dingilini hepçekene bağlayan müselles şeklindeki ağaç parçasına benzetmişim. Her neyse, o Gangıldak Bilal'in, ocağını üflerken ağzına aldığı o eğri şey nedir? Kamışçıktır. Hamlaç diyenler de var ona."

"Bu kadar çok kamış çeşidinin olduğunu ben bilmezdim, beyim," dedi Fısfıs Kâmil. "Dünya ne kadar da zenginmiş."

Daha önce, çağrıldığı halde, ocak çavuşluğuna yükseldiği için kendisini ziyarete gelmeyen ama can çekişme haberini duyunca eve damlayan bu herifi duymamaya, ciddiye almamaya kararlıydı Cebeli. Bu adam, ocak çavuşu olmakla kendini zevattan sanıyordu galiba. "Hayır, ben insan olmayacağım," diye ayak direttiğinin farkında değildi. Hayvan kadar akılsız, saf ve temiz de olamazdı bu adam. Peki, ne olmak istiyordu o zaman? Köleliğe ve zalimliğe çok yatkın bir mahluka benziyordu.

"Bir âlim, bir mürşit, sevaplarını saysa, köleleşiriz," diye başladı yeniden. Sesi, bir önceki yumuşaklığını kaybetmişe benziyordu. "Günahlarını saysa Allah kesilirsiniz tepesinde. Bizden ya köle olur ya da zalim."

Misafirler, birbirlerine baktılar. Bey'in durup dururken bunları söylemesinin sebebi neydi acaba? Ölüme yaklaştıkça aklını mı kaybediyordu yoksa?

"İnsan, kamışını çıkarır, karınca mahşerinin üzerine işer, hepsini boğar; o sırada kendisinin de bir karınca olduğunu düşünmez. Kendi değerini bilmeyen, değer bilir mi? Ömrüm boyunca hep kendime sordum durdum. Güneş neden en tepede, en yüksekteyken, yani sıcaklığının ve ışığının en güçlü olduğu bir andayken küçülür, göze görünmez olur? Neden en tepedeyken bu ışık, bu sıcaklık benimdir demez. Neden batarken büyür? İnsan, güneşi bu kadar sever de neden onun bir günlük ömrünü örnek almaz?"

Bu insanlara ömrü boyunca boşuna nasihat verdiğini düşündü. Karılarının kardeşleri, amcalarının ve dayılarının çocukları... Halat Ali, Kocabıyıkoğlu Hasan, Kundakçı Durmuş, Kurukavaklı Yusuf, Pelemetçi Sami... Bir yığın akraba. Bir yığın söz. Harcanıp giden

boş zamanlar. Ve bir türlü dolmayan, gün geçtikçe de çoğalan boş kafalar. Nasihat, ister veren isterse dinleyen için olsun, insanın en zayıf yanı, en kötü özelliğiydi. Her şey yok olup gidecekti. Hayatın nasihata ihtiyacı yoktu. Nasihata en çok ihtiyacı olanlar, kendisi gibi nasihatçilerdi. Bir şişe gül likörü canlandı gözlerinin önünde. Tarçın, karanfil, yasemin, portakal çiçeği ve gül yaprağıyla birlikte, alkolde yüzmeyi, sonra damıtılıp gül likörüne dönüşmeyi hayal etti. Çok korkak olduğu halde, karşısındaki insana içinden gelen her şeyi, korkmadan söylediği için büyük insan payesini hak ettiği kanısına vardı. Gözlerini kapadı. Az sonra da horlamaya başladı.

Konuklar, Cebeli'nin tanıdık horultusunu duyunca ses etmeden, yavaş yavaş kalkmaya başladılar. Hemen hepsi, bu horultunun Cebeli'yi ölüme götürmeyeceği inancındaydı. İçlerinden sadece Kel Hızır, farklı düşünüyordu. Kele göre bu horultu, öncekilerine hiç benzemiyordu. Azrail'in iman tahtasına çökerken insanın sıkışarak gırtlağından çıkardığı canhıraş seslere benziyordu.

Yıldızlı göğün altında evlerine dağıldılar. Çit kapısına yaklaşırken Deli Davut'la karşılaştı Cemal. Davut'un arkasından gelen Serdar, "Bizim deli önceden hep, 'Bu köyün erkekleri davar. Ne varsa bende var,' der dururdu. Son zamanlarda sesi kesildi," diye güldü.

"Davut'a sataşmamak lazım," dedi Cemal. "Belki onda da bir düzelme var. Kalbi temizdir. O temizlik, inşallah içine de yayılır, cinleri siler, süpürür, dışarı atar bir gün."

PUSU

Acılar kolay unutulur,
Aynalarda görünmezlerse.

Devrekli Bayram, köyü Adatepe'ye geldiğinden bu yana, silah temini konusunda düşünüp durdu. İyileşip ayağa kalktıktan sonra, evdeki bıçakları, demir parçalarını inceledi, sonunda, dedesi Ali Rıza'dan kalma kazmayı eline aldı, evirdi çevirdi, yakından uzaktan seyretti, "en uygunu bu," diye, kararını verdi. Sapını kesip kısalttı. Gitti, evin arkasındaki taş yığınlarından, ağır ve oldukça sert bir kara taş çıkardı. Sırtını, güneşin gülümsediği, evin arka duvarına verip rahatça oturdu. İlkin, kazmanın yassı ağzını taşa sürterek bıçak gibi bilemeye başladı. Bakışı, dirhem dirhem yontulan, gün ışığına ışıltılı toz zerrecikleri salan demirdeydi. Ağzını iyice yonttu, cebinden çıkardığı bileği taşıyla ustura gibi keskinleştirdi. Kazmanın diğer yanına, sivri ucuna geçti sonra. Taşa sürterek sivriltmeye başladı.

"Sen o kazmayı niye öyle yaptın Bayram?"

Başını kaldırıp yaşlı ablasına baktı. Bin yıllık mezarından kalkmış bir açlık ölüsünü andırıyordu kadın. Gözleri çukura kaçmış, kaşlarının ağırlığı altında kaybolmuş gibiydi. Kuşkuları, bilenen kazmanın ışıltılarında yoğunlaşıyor, çoğalıyordu. Dün gece gördüğü uğursuz düş, doğrulanıyor muydu yoksa?

"Madende iş aramam lazım. Uçları keskin, kısa saplı kazmaya ihtiyacım var."

"Bu Devrek'te, Kazmasının sapını kesen, uçlarını sivrilten madenkeşe rastlamadım ben. Kafanda ne var? Söyle bana. Sen eski

Bayram değilsin."

"Doğru. Ben eski Bayram değilim. Kolu eğrilmiş kör Bayram'ım."

"Keşke söylemeseydim," diye iç geçirdi kadın. Kardeşinin bir gözünü kaybetmesini, eğri bir kola ve dişli bir düşmana sahip olmasını, durup dururken upuzun sakal bırakmasını, gece gündüz düşünmesini, yaklaşmakta olan bir felakete yordu.

"Sen gene eski Bayram'sın. Bakma benim gevezeliğime." Sustu. Demirin taşa sürtünürken çıkardığı uğultuyu dinledi. "Devrek'te belki bir iş bulursun."

"Kozlu' da da bulurum."

"Kozlu'ya gitme, öldürürler seni. Devrek'e git." Zaptiye Nazırı Devrekli İzzet Paşa'nın, Şemsi Paşa Camisi yakınındaki malikânesi geldi aklına. "İzzet Paşa'nın konağına git, müderrisin oğluna anlat derdini, bir iş versin sana."

"Gider dilenirim ama o konakta çalışmam."

"O zaman git derdini Ömer Safi Efendi'ye anlat. O sana yardım eder. Müftü Raşit Efendi de yardım eder."

"Kimseye gitmem."

"Kozlu'ya gidersen öldürürler seni."

"Ben Dudu Kadın'ın torunuyum, zalimden kaçmam."

Dudu adını duyunca, kadının aklı geçmişe, gençlik çağına kaydı. Olduğu yere çöktü, avuçlarının arasına aldı kafasını. Evlerinde, el tezgâhlarıyla keten liflerini eğirip ince ipliklere dönüştüren, elpek bezi ve yelken dokuyan Bektaşi kadınlar canlandı hayalinde. İkinci Mahmut zamanında, Rum ve Ermeni tüccarlarının gemilerle İstanbul, Ereğli, Filyos üzerinden getirip bölgede sattıkları, pamuklu Frenk kumaşlarına karşı ayaklanan, Dudu ve Esma Kadın'ın önderliğinde, "Frenk kumaşları haramdır!", "Elpek giymeyen Yezit'tir!" diye bağırarak tüccarları baston ve sopalarla döven, kumaşları yakan, çıplak ayaklı kadınları görür gibi oldu.

"O evliya kadın analara çok zulüm ettiler, Bayram. Sana da zulmederler."

"Ben yapacağımı yapayım da zulmetsinler."

"Allah kimseye göstermesin o günleri. Anamı saçlarından sürükledi̇ler köyün içinde. Aksakallı yaşlıları, Ali Baki'nin evinde, cemlerin yapıldığı yerde topladılar, hepsinin sakallarını yaktılar orda. Babamın yüzü, kaşları, kirpikleri yanmıştı. Sonra İzzet Beg, Kuzca'ya Çam Cuma Camisi'ni yaptırdı. Yörede ne kadar köy varsa Pelitli, Üveyikli, Miskine, Purtuloğlu, Sipahiler, hepsini zaptiye zoruyla o camiye bağladı. Babam gündüzleri o camiye gider, geceleri de Hızır Bey Türbesi'nden getirdiği mübarek taşı kırk kere öper, alnına kordu."

Birden, bunları Bayram'a anlatmakla iyi etmediğini fark etti ve sustu. Askere alınan ve bir daha da dönmeyen, iki oğlunun ve veremden ölen kocasının hayali canlandı gözlerinin önünde. Onları, fırtına esnasında Karadeniz'de boğulan, Bayram'dan bir küçük kardeşinin, Rasim'in hayali izledi. Ama hiç unutamadığı, hayalini kurdukça, hüzünlenip ağladığı insan, gözleri anadan doğma sürmeli olan kızı Dudu'ydu. Daha dokuzundayken ince hastalık, koparıp almıştı onu yüreğinden. Ölen çocuklarının adlarını mırıldanıp, 'Perişanız Bayram, açız, yoksuluz, yetimiz, yaralıyız,' diyecekti, vazgeçti.

"Şimdiye kadar sustum," dedi Bayram, kazmasını bilerken. "Konuşma sırası bana geldi."

Taşa sürtülen binlerce kazmanın, kardeşinin sesinde ışıdığını sandı kadın. Ürperdi. Bir şey yapacaktı kesin. Niyetini öğrenmeliydi. Devrek'in falcısı Sultan Kadın geldi aklına. Ona gidip Bayram'ın falına baktırmayı düşündü.

"Bu dünyada herkesin başına bir bela gelir Bayram," dedi. "Ölmek de öldürmek de marifet değil. Marifetli insan odur ki uzun yaşar, güzel yaşar, temiz yaşar. Bu evde kimsenin eli kana bulaşmadı ama herkes öldü. İkimiz kaldık. Öldürsek kime ne faydamız olur? Allah'ın verdiği canı alan, kendini Allah'ın yerine kor. Büyük günahtır. Allah her şeyi bağışlar ama öldüreni bağışlamaz."

"Ben Allah'ın kuluysam zalimin bana yaptığını, ben Allah'a havale etmem. Başkalarının defterinde yazar ama benim defterimde yazmaz."

Kardeşinin, kazmayı hançerden daha tehlikeli bir şekle sokmasının nedenini, söylediği son sözle daha iyi anlamaya başlamıştı. Şimdiye kadar gencecik canlar veren bu ev, bundan sonra can vermek değil, can almak istiyordu.

"Can almak, can vermekten daha kötüdür Bayram."

Ablasıyla tartışmanın yarar getirmeyeceğini, onun manevi dünyasını, iç huzurunu allak bullak edeceğini çok iyi biliyordu.

"Benim can almak diye bir niyetim yok. Fukaraya cırnak atanı sevmem. Hepsi o kadar. Biri fukaraya cırnak attı mı içim yanar, bıçkınırım. Kaldıramam."

Kadın, zorlanarak ayağa kalktı. Sırtını duvara dayadı, bakışlarını, yontulup bilendikçe korkutucu bir hal alan, canavarlaşan kazmaya dikti. Sözün, gücünü tamamen yitirdiği bir andı. Konuşmanın hiçbir yararı yoktu.

Bayram, karanlık çökünceye kadar uğraştı kazmayla. Uçlardan birisi sivrilmiş, şiş halini almıştı. Diğer uç ise usturalaşmış, küçük bir kesere dönüşmüştü. Kazmayı bu haliyle taşımanın tehlikeli olduğunu düşündü. Çarık yapmak için sakladığı öküz derisinden, kazmanın her ucuna, incecik deri sırımla, birer kılıf dikip geçirdi. Her zaman üzerinde taşıdığı bıçağını bir kez daha biledi. Evin etrafında huzursuz huzursuz dolaşan ablasının durumuna üzüldü. Erkenden kafayı vurup yattı.

Kalktığında ortalık ağarmak üzereydi. Şalvarının sökülmüş yamasını dikti. Oturduğu yerde giydi. Akşamdan yağladığı yeni çarıklarını ayağına geçirdi. Bir yerlerden iğde kokusu geliyordu. Dışarı çıktı. Yakut kızılına kesen ufuk çizgisine baktı. Hüzünlendi. Ablasına akşamdan haber verdiği için, uykudan kaldırıp ona gideceğini söyleme gereğini duymadı.

"Hemen yola çıkma."

Başını çevirip baktığında, kapının girişine dikilen ve gece uyumadığı her halinden belli olan ablasının yıkıntı bakışlarıyla karşılaştı.

"Bir şeyler ye de git. Acelen nedir?"

"Gitmem lazım. Beycuma'da Rıfat'a uğrar, karnımı doyururum."

İçeri girdi. Kazmasını, bıçağını kemerine taktı. Babasından kalma, yensiz yakasız paltosunu giydi. Bir tas su içti. Çıkarken ablasının elini öptü.

"Merak etme. Kafana da kötü şeyler takma. Ben gelirim."

Kardeşinin yanaklarından öperken hüngür hüngür ağladı, Gülsüm Kadın. Sarıldı sımsıkı.

"Zamansız gözyaşı dökme. Ben kadersiz bir adam değilim. Bir çuval un bulur, gelirim gene. Git yat, rahatına bak."

Evden ayrıldı. Çalılıklara girdi. Yokuşu tırmanmaya koyuldu. Döndü, Devrek'in güneybatısında yükselen Baba Dağı taraflarına baktı. Daha güneyde bulunan ve zirveleri Baba Dağı'nı gölgede bırakan heybetli dağları hayal etti. Odun yükleri altında sadece bacakları görünen kadınları ve eşekleri geçerken ablasını anımsadı. Adımlarını açarak planını kafasında berraklaştırmaya koyuldu. En büyük desteği karanlıktı. Karanlığa sığınacaktı. Başka nerelere sığınabilirdi? Elvan köyünde Kör Cemal'e. Beycuma'da Rıfat'a. Çomaklar'da Avni'ye. Balanice'de bastoncu Yavuz'a, Bey Dağı'na. Daha güneydeki dağlara...

Rıfat'ın evinde, şansına kuyu kebabı denk geldi. Karnını doyururken Rıfat'ın, "Gazi Mehmet Paşa'dan bu yana," diye başlayan malum lakırdılarına kulak verdi biraz. Fazla oturmadı. Kalkarken çıkınına azık koydular. Yola çıktı. Asar tepesindeki ininden çıkıp, sabahtan beridir yavrularına yiyecek arayan bir tilkiyle karşılaştı. Cemal'in gelmiş olabileceğini düşündü. Elvan köyüne gitmeye karar verdi. Dur durak bilmeden yürüdü. Ocak karanlığından çıkıp akşam karanlığına giren, yaktıkları ateşe çıplak tabanlarını veren Kozlu'daki arkadaşlarını ve "kasık kalıbı" kandil ışığıyla horozları vaktinden önce öttürüp ameleyi alacakaranlıkta ocağa sokan çavuşları düşündü. Akşama doğru, sarıçamların kapladığı bir alana girdi. Tiftik ile kıl keçisinin çiftleşmesinden doğan körpe bir kölemenle karşılaştı. Ve bir keçi sürüsünün içinde buldu kendini. Yaban gülü çalılarının tam ortasında kınalı bir kaya vardı. İşemek için kayanın dibine çömelen kadın, Bayram'ı görünce ayağa kalktı.

"Sürünün çobanı sen misin?" dedi Bayram.

"Benim."

İri, baygın bakışlı, gencecik bir kadındı. Elinde, kayın ağacından kopardığı eğri bir çubuk vardı. Eğildi, içinde mısır ekmeği, peynir ve kestane bulunan nakışlı torbasını alıp omzuna astı. Bayram'ın yabanıl havasından, tek gözüyle bel bel bakışından korktu. Eşkıya Kalafadoğlu Çakır'ın adamlarından biri olabilirdi. Keçilerini bahane ederek uzaklaşmak istedi. Kadının ürktüğünü anladı Bayram. Yazmasının altından omuzlarına, kollarına ve sırtından kalçalarına doğru akan saçlarına bakarken:

"Korkma, eşkıya değilim," dedi. "Benden sana zarar gelmez."

Kadın durdu, "Emin misin?" dercesine bakındı. Söylenen her söze inanmış, her söz tarafından da iğfal edilmiş gibi bir hali vardı. Bakışlarındaki merakı fark etti Bayram. O meraka tutunmayı düşündü.

"Madenkeş misin sen? Nerelisin?"

"Devrekliyim. Adım Bayram. Madenkeştim ama şimdi değilim."

Bayram'ın sesindeki içtenlikli, yumuşak ve saf hüzün, kadının hoşuna gitti.

"Ne oldu? Yoksa sen de mi firar ettin?"

Elvanlı madencilerin de firar ettiklerini gösteriyordu bu söz. Kadının merakını besleyen duyguların dilini sezinledi, kendine oldukça yakın buldu Bayram.

"Ben firar etmedim," dedi Bayram. "Ocakta konuşanlar vardı. Ocak başçavuşu yakaladı. Konuşanın kim olduğunu sordu. Konuşandan ses çıkmadı. 'Hepinizi dayaktan geçirecem,' dedi, adam. Bunun üzerine, 'Konuşan benim,' dedim. Götürüp beni dövdüler. Gözümü kör ettiler. Aha şu kolumu da kırdılar."

Bayram'ın havaya kalkan koluna baktı kadın. Kendine yakın bulduğu insanların söyledikleri her söze, hesapsız, önyargısız ve kaygısız inandığı için etkilendi kadın. Çaresizlik ve acıyla ağırlaşan, kelamını yitirmiş bir suskunluk çöktü diline. Olduğu yere çöktü. Ağlamaya başladı sessiz sessiz. Bayram, uyum gösterme ahlakı güçlü ve duyarlı bir kadınla karşı karşıya olduğunu anladı.

Ürkütmemeye özen göstererek, yanına geldi.

"Kusuruma bakma bacım, seni ağlattım," dedi.

"Ben anladım. Cemal'in evine getirdiği adam sensin. Kör olası ocak, benim kocamı yedi. İki yıllık evliydik."

"Başın sağ olsun. Neydi senin kocanın adı?"

"Mürsel'di. Âşık Hasan'ı belki duymuşsun."

"Bilirim. Devrek'e çok gelir giderdi."

"Onun ortanca oğluydu benim kocam."

"O zaman bu olay yeni olmuş."

"On sekiz gün evvel oldu."

"Haaa şimdi anladım. Üzülmez'deki göçük. Kafasına direk düşen adam senin..."

"He he işte o. Ölmedi dediler, getirdiler. İki ay sonra evde öldü. Ocağı sönsün Üzülmez'in. Ocağımı söndürdü."

"Adın ne senin, bacım?"

"Esma"

Bayram, kaderin azizliğini hemen gözyaşına çeviren çoban kadının iç çekişlerine, içtenliğine verdi kendini. İçtenliği teskin etmeye kalkışmanın hiçbir anlamı yoktu. Ablasını düşündü. Güçlü ve bencil çekinceleri, sakınımları, ihtiyatları olan ve her daim geri çekilme hattında bekleyen ablası Gülsüm gibi ağlamıyordu bu kadın; anasını yitirmiş saf bir çocuk gibi ağlıyordu. Ayağa kalktı Esma. Kötü niyetleri defeden, insaf doğuran ağlayışın etki derecesini anlamak için, kaçamak baktı Bayram'a. Rahat bir nefes aldı. Uzaklaşan sürüye çevirdi bakışlarını.

"Sürüden fazla uzaklaşma," dedi Bayram, babacan bir sesle. "Kurda kırdırırsın."

"Doğru. Buralarda çok kurt var."

Kadının ayrılmakta zorlandığını sezdi Bayram. Kendisinin de aynı şekilde ayrılmak istemediğini hissetti. Her insanın yüreğinde bir hazine vardı. İnsan insanları görürdü. O hazine uyanmaz, harekete geçmez, gücünü ve zenginliğini göstermezdi. Bazen insanın karşısına, o hazineyi ışıldatacak insanlar çıkardı işte. İnsan

yaşamın tılsımını keşfeder, asıl macerasına o zaman başlardı.

"Sen iyi bir insansın," dedi kadın. "İyi insanın iyiliği görünür. İyi insan kalmadı dünyada. Her iyiliğin bir talancısı çıktı. Seni gördüğüme memnun oldum."

"Ben de memnun oldum," dedi Bayram. "İnşallah bir daha karşılaşırız. Cemal geldi mi, haberin var mı?"

"Gelmedi. Bugünlerde gelirler. Köyün erkekleri hep madendedir. Köy kadınlara kaldı. Ev, ahır, tarla, odun, her bir iş... Ben çobanlık yaparım yazıda yabanda. Bir daha karşılaşırız belki."

Ayaklarını sürükleyerek ayrıldı Bayram. İnsanı yaşama çağıran, belalardan uzaklaştıran hoş bir duygu uyandı içinde. Ölüme ve fîrari yaşama mahkûm olmadığını düşündü. Geri dönüp Esma'ya baktı. Esma arkasını dönmüş gidiyordu. Onun da kendisi gibi dönüp bakmış olabileceğini düşündü. Yürüdü, dönüp yeniden baktı. Esma, ağaçların içinde kaybolmuştu. "Geri dönüp baksaydı, kaderim değişir miydi acaba?" diye iç geçirdi. "Peki ama kör olan gözümle, eğri kolumla nasıl geçineceğim ben? Onlar, hayatı bana zehrederler, onların öcünü almazsam. Acılar kolay unutulurlar; suda, aynada suretime bakmazsam, acılar aynalarda görünmezlerse...'

Kestane ağaçlarının arasından geçti. Ürkütücü derelere girdi. Kafasının içinde çoğalan ve birbirini yiyen düşüncelerle ilerledi. Oturdu, ormanları, uçurumları, katar katar uçan kuşları seyretti. Kozlu'dan dönerken aynı yoldan, Esma'nın sürüsünü yaydığı yere gelmeye karar verdi. Suç işleyerek dönmesi durumunda, eve gidemezdi. Ekmek, süt alırdı Esma'dan. Barınırdı bir dönem bu dağlarda. Çocuğu ters geldiği için doğuramayan, çocuğuyla birlikte ölen anasının morarmış yüzü canlandı gözlerinin önünde. Anasının, çocuğunu ağzından ya da gözlerinden doğurmak istediğini, yüzünün onun için morardığını düşündü.

Kozlu'ya, gecenin geç saatlerinde vardı. Yanan tek tük ateşlere baktı, sesleri dinledi. Vadiyi bir güzel kolaçan etmeyi düşündü. Pusuya yatabileceği, kaçabileceği yerleri... Vakit kaybetmekten korktu. Ebniye-i seniye mühendislerinden Enis Efendi'nin İngiliz "fen heyeti" için özel olarak yaptırdığı ikametgâhlara yaklaşıp pencerelerden taşan sesleri dinledi. Mühendis John Barkley, madenlere

12 yaşlarında giren ve sonra da erken yaşlanıp çalışamaz hale gelen Northumberli madencilerin arasından seçip getirdiği usta madenci Tom'a, ocaklardan kıyıya, katır, at ve manda arabalarıyla yapılan kömür nakliyatının yerini, bir yıl içinde, dekovil hattının alması gerektiğini anlatıyordu. Dikkatini, İngilizce sözcüklerden karanlığa kaydırdı Bayram. Bastırılmış tüm seslerin, cezasız suçların, sessizliklerin anası karanlık, korkuları, kuşkuları, görüntüleri çoğaltıyor, uğulduyor, susuyor, kendi suskunluğunda yeniden uğultuya dönüşüyordu. Cabbar neredeydi? Çavuşların yattığı bölümde olmalıydı? Kosor da oradaydı. En iyisi, önce Cemal'le buluşmaktı. Ağzına en sıkı, en dürüst adam oydu. Ama Cemal, hırgürden yana değildi. Yardım etmeyebilirdi. En uygunu yine Hurşit'ti. Ortalığı kolaçan eder, Cabbar'ın bulunduğu yeri haber verirdi. Ama çevresine görünmeden, Hurşit'le ilişki kurmak da kolay değildi. Uyuyordu şimdi o.

İkametgâhların arkasında bulunan ve kandilhane olarak kullanılan tahta binanın arkasına geçti. Tahkimat direklerinin üst üste yığılı olduğu tepeciğin dibinde çömeldi. Düşündü. Cabbar'ın ve Kosor'un kendisine yaptıklarını, onlara yapma kararına vardı. Bütün çavuşlar, bir arada, geniş bir yatakhanede yatıyorlardı. Elinde kazmayla yatakhaneye girmek akıl işi değildi. Birden aklına, binanın dışında, ustalarla çavuşların ortaklaşa kullandıkları, yan yana iki tuvalet geldi. Onları, tuvalete çıktıklarında kıstırmak en doğrusuydu. Kalktı, tuvaletlere doğru yürüdü. Tuvaletler, binanın güneye bakan yüzünde, kömür harmanına yakın bir yerde, tahta kalaslarla inşa edilmişlerdi. Tuvaletlerin arkasında yığılı olan kömür tepeciğinin yanında durup çevreyi dikkatle dinledi. Tuvaletlerin arkasına geçti. Tuvaletlerin bitişik olmadığını, birbirine yakın iki ayrı kulübe şeklinde yapıldığını fark etti. İki kulübenin arasında yarım metre kadar bir açıklık vardı. Aralığın koyu karanlığına girip çömeldi. Görünebileceğini düşünerek yüzükoyun uzandı. Az sonra da, tuvalete gelmekte olan iki ocak çavuşunun, Tevekkül ahmet'le Serhoş Hasan'ın sesleri duyuldu.

"Herifin mallarını satmaktan başını kaşımaya zamanı yok ki."

"İlyas'a söyle o halleder."

"Cabbar'dan başka kimse halledemez."

"O zaman geldiğinde Cabbar'a söyle."

"O herifin ne zaman geleceği de belli değil."

Serhoş Hasan girdi. Tevekkül, tuvaletin dışına işedi. Cabbar'ın bir yerlere gitmiş olmasına üzüldü Bayram. Çavuşlar, havzada kendilerini madencilere satarak para kazanan "gâvur kadınlar"dan söz etmeye başladılar. Hasan çıktı. Sesler uzaklaşarak karanlıkta eridi. Bayram, havayı zehirleyen bu lağım kokusunda, Cabbar'ın yokluğunu beklemenin bir anlamı olmadığını düşündü. Kalktı, tuvaletlerin arkasına geçti. Madenci tuvaletlerinin, normal bir tuvaletten daha zararlı kokular yaydığını aklından geçirdi. Bunca yolu boşuna mı tepip gelmişti. Kosor'u anımsadı birden. Önce onu cezalandırmak, Cabbar'ın yüreğine korku salmak gibi bir fikir doğdu kafasında. Ölüm korkusu, ölüm kadar kötüydü. Karanlığı dinledi. Karanlığı iyi dinleyen, iyi anlayan yanılmazdı. Kendi içinde beslediği karanlığın, dıştaki karanlıktan daha ürkütücü olduğunu sezinledi. İnsan, kendi karanlığında yürüyordu hep. Kendi karanlığında uyuyan insanlar da vardı. Açlığın karnından kopan sesini dinledi. İnsanı kendi karanlığından çıkaracak tek şeyin açlık olduğunu düşündü. Tuvaletlerden birisinin arkasında durdu. Durduğu yerden, tuvalete gelecek insanı kolayca gözetleyebilecekti. İki tuvaletin arasına girmek gerekmiyordu artık.

Bekleyişin en hassas ânında dolunay belirdi, doğu yakasında. Karanlığı tatlı tatlı gülümseten serin bir saman aydınlığı yayıldı vadiye. Defne ve tomurcuk kokan suya, Macar Bela'nın gölgesi düştü. Madencilerin derme çatma kulübelerinden gelen astımlı, sıtmalı, kanlı, kupkuru öksürükleri dinlerken sıkıntıyla soludu Bayram. Esma'yla yaptığı konuşmanın ayrıntılarını anımsamaya çalıştı. Hiç güzel söz söylemediğini düşündü. İnsanın yüreğinden kopan her söz güzeldi ama güzel sözün hali başkaydı. Güzel söz hazineye benzer ve gücünü hissettirirdi. Güzel söz, duyduğu her acıyı yüreğine eken kadının dünyasında da döne döne yankılanır, onu taze hayallere taşır, erkeğine karşı hazırlar, tava getirirdi. Güzel söz, âşığın mı harcıydı yoksa? Kadını gülümseten, düşündüren, ağlatan, erkeği kadına katan güzel sözü, âşık olmadan söylemek mümkün müydü?

Yaklaşan ayak sesleriyle kesildi düşüncesi. Yengeç gibi yan yan yürümesinden, belli ki gelen tesviyeci Hasan'dı. Abdullah Usta mıydı yoksa bu? Evet, oydu. İçinden, kendi işi de dâhil, hiçbir ustanın yaptığı işi beğenmeyen, duygularını basmakalıp sözlerin sert kabuğu içinde titizlikle gizleyen, bu saf, dürüst adama Kosor'un geceleri tuvalete çıkıp çıkmadığını sormak geldi içinden. Usta, kendi kendine, şikâyeti çağrıştıran mırıltılarla işini görüp gitti.

Kosor, şafak yelinin karanlığı titreştirdiği bir anda geldi. Tuvalete beş metre uzakta bulunan, içi çöp dolu eski bir küfenin dibine işemeye koyuldu. Bayram, varlığını yutan an parçalarından sıyrılıp, kazmasını çıkardı hemen, kılıflarını cebine koydu. Bıçağını sol, kazmasını ise sağ eline aldı. Fırlayıp çıktı tuvaletin arkasından.

"Deprenme Kosor! Sesini de çıkarma, öldürürüm seni!"

Uçkurunu bağlarken irkildi. Azrail'i görmüşçesine sararıp titredi.

"Yapma Bayram, kurbanın olayım, konuşalım," diye yalvardı.

"Geç önüme, yürü, sesini çıkarma. Çıkarırsan kazmayı yersin beynine."

"Tamam, yesirin olayım, tamam," diyerek öne geçti.

İş sahasından çıkıp kayın ağaçlarının arasına girdiler.

"Nereye götürüyorsun beni Bayram? Çoluk çocuk sahibiyim. Yapma. Merhamet et. Seni sakat eden ben değilim."

"Kes sesini, konuşma. Yürü."

Kosor'un yalvarırken daha öncekilerine hiç benzemeyen, duygu yüklü, insani bir ses çıkarması, Bayram'ın dikkatini çekmişti. Ablasının sözleri çınladı kafasında: "Can almak, can vermekten daha kötüdür."

Sessizce yürüdüler bir müddet. Sarı ve karaçam ağaçlarının iç içe geçerek kuşburnu çalılıklarıyla birlikte geçit vermez yemyeşil bir sete dönüşen, derin bir dere dibine indiler. Bayram, kurbağa derisi, mantar ve yosun kokan bu derenin hesaplaşma için uygun bir yer olduğuna karar verdi. Kosor'u bir çam ağacının dibinde durdurdu.

"Arkanı dön," diye buyurdu Bayram. Cebinden çıkardığı kendirle, Kosor'un kollarını arkadan bağladı.

Dünyanın sonunun geldiğine inandı Kosor.

"Kulun kölen olayım yapma, Bayram. Benim elime bakan, yolumu gözleyen dört küçük çocuğum var. Beni onlara bağışla, büyüklüğüne bağışla."

"Beni dövdünüz, sakat ettiniz. O zaman küçük insandım. Şimdi mi büyüdüm?"

"Seni döven, sakat eden insan ben değilim Bayram. Elini vicdanına koy, öyle konuş. Ben sana hiçbir fiske vurdum mu? Seni bu hale getiren adam Cabbar'dır."

Kosor'u ağacın dibinde oturtup, ayaklarını bağlarken doğru sözler söylediğini düşündü Bayram. Ölümü hak etmediği kesindi. Ama bir gözünü çıkarmak, bir kolunu da kırmak gerekiyordu.

"Hurşit'le beni dövdüren sensin. Çocuğun dişleri kırıldı. Beni de cesede çevirttin."

"Onları yaptırdığıma pişmanım Bayram. Yaptırmasaydım ocak sahibinin kulağına gider, beni işten atardı. Allah kahretsin, keşke işten atılsaydım. O dayaktan sonra vicdanımın sesi beni kırk gün kırk gece uyutmadı."

"Nasıl kırk gün kırk gece uyutmadı ki sonra da beni Cabbar'a fitledin."

"Seni ben fitlemedim Bayram. Çocuklarımın ölülerini öpeyim ki ben fitlemedim. Sen kendin dedin konuşan benim. Kendi kendini ele verdin. Kurban olayım Bayram, yanlış iş yapma. Senin kolunu kıran, gözünü kör eden ben değilim. Göz gözdür. Ekmek kadar azizdir, mübarektir. Ha senin gözün, ha çocuklarımın gözü. Ne fark eder. Ayağının turabı olayım yapma."

Kosor'un gözbebeklerini büyüten ve yüzünde tiklere yol açan ölüm korkusunu, yüreğinde hissetti Bayram. Ürperdi. Çocuklarının yalvaran yüzlerini, Kosor'un seher alacasında ayva gibi sararan yüzünde görür gibi oldu. Babanın ölüm korkusu, çocuklarına ayan olurdu. Çocuklar kendi yüzleriyle gelir, ölüme karşı dururlardı.

"Senin bir kolunu kırmam, bir gözünü de çıkarmam lazım, Kosor."

"Elini ayağını öpeyim yapma Bayram. Ben sana yapmadım, sen de bana yapma. Çocuklarıma bağışla beni. Emret, ömrüm boyunca hizmet edeyim sana."

Kosor'un alnını domur domur kaplayan ecel terine baktı. Cabbar'ı hayal etti onun yerinde. Eli ayağı sarılı, elaman içinde. Zapt edilemez vahşi bir öç ateşi sardı yüreğini. Ağır bir krize düşmüşçesine, kendinden çıktı, dolandı, kendine girdi.

"O zaman bana yardım et," dedi.

"Başım gözüm üstüne," diye umutlandı. "Emret, istediğin yardımı yapayım."

"Cabbar'ı yakalamama yardım et."

"Hay hay, istediğin zaman, istediğin yardımı yapayım."

Kosor'un yüzündeki kargaşa ânında değişti. Ölüm korkusunun yerini yaşam umudu aldı. Ağır bir yükten kurtulmuş gibi oldu Bayram. Celladın da ölüm korkusunu en az kurbanı kadar yaşadığını düşündü.

"Cabbar'ın nerde olduğunu söyleyeceksin bana. Bu gece nereye gitmişti o?"

"Ahmet Ağa'yla birlikte Ereğli'ye gitti. En az üç gün kalır orda."

"Ne için gittiler?"

"Kazmakeşler, ince kömür damarlarını işlemek için damarların yanlarındaki kumla toprağı almışlardı. Ocağa girdi, kumu toprağı görünce kızdı köpürdü. 'Bu herifleri sırf damar üzerinde çalıştırın, kumu toprağı kazmasınlar, bu iş bana pahalıya mal oluyor,' dedi. Midesine ağrılar girdi. Cabbar'ı aldı, Bendereğli'ye, hekime gitti."

Sırf damar üzerinde yan yatarak çalıştığı günleri, yüksekliği bir buçuk metreden bir metreye inen ocakları, kanayan dizleri, omuzları ve dirsekleri anımsadı Bayram. Cabbar'dan sonra, zalim ocak sahiplerini de tek tek öldürme gibi bir kıvılcım parladı içinde".

"Üzerinde silahı var mı Cabbar'ın?"

"Bir tabancası, bir de hançeri var."

"Onu ele geçirmemin en iyi yolu nedir?"

Kosor, ayak bileklerindeki kendir düğümüne bakarak düşündü biraz. Kurtulmanın verdiği büyük bir sevinçle, "Gene en iyisi, ayak-yolunun orda beklemektir," dedi.

"İşeme durumu nasıldır? O anda, silahını yanına alır mı?"

"Silahını hiç eksik etmez yanından. Her gece bir kere gider kenefe. İki kere gittiği geceler de olur. O da çok içerse."

"Hangi vakitlerde gider."

"Sabaha yakın saatlerde gider en çok."

Ayak bileklerindeki kendirleri çözmeye başladı ilkin. Kollarını açtı sonra. İkisi de aç ve susuzdu. Rıfat'ın evinden aldığı azığını çıkardı. Yarısını Kosor'a verdi.

"Allah Razı olsun senden," dedi Kosor. "Eğer ben insansam senin bu iyiliğinin, bu yüce merhametinin altında kalmam."

Kosor'un sesindeki içtenlik ve minnettarlık, Bayram'ı derinden etkiledi.

"Kusura bakma Kosor," dedi. "Ben bu hale düşürülmeyi hak etmemiştim. Cabbar'ı artık felek bile kurtaramaz benim elimden."

Lokmalarını sessizce yuttular. Sonuç, her ikisini de şaşkınlık ve sevinç girdabına düşürmüştü. Öç ateşi ile ölüm korkusunun yerini, dostluk duygusunun alması kadar güzel bir şey var mıydı bu dünyada?

"Sen hemen kalk git. Kaybolduğunu sanır, şüphelenirler. İyi olmaz."

"Tamam," diyerek ayağa kalktı Kosor. "Bir ihtiyacın olursa emrindeyim. Unutma. Bu iyiliğinin altından kalkmam lazım."

Aynı anda Bayram da ayağa kalktı. Kosor'un uzattığı eli, gülümseyerek sıktı. Bununla da kalmayıp kucakladı onu. Birkaç damla gözyaşı sızdı yanaklarına. "Sen benim kardeşimsin artık," diye mırıldanmak geldi içinden. Mırıldanamadı. Kosor'dan bekledi bunu. Hüzünle mayalanmış, vicdani bir borç duygusuyla gülümsedi Kosor.

Bayram, ağacın dibinde kaldı. Kosor'un tırmanarak dereden çıkışını izledi. Geri dönüp bakmasını, el sallamasını bekledi. Arkasına bakmadan, kayboldu Kosor.

Eksilmeyen bir sevinç ve karmaşık duygular içinde Kozlu'ya vardı. Yemekhaneye girdiğinde, orada bulunan çavuşlar ve ustalar ayağa kalktılar.

"Hele şükür, geldin," dedi Ali Çavuş. "O herifin seni öldüreceğine inanmış, umudu hepten kesmiştik. Gidip şimdi zaptiyeye bildirecektik?"

Kosor afalladı. Suçüstü yakalanmışçasına süzdü Çavuşları.

"Siz nerden öğrendiniz," dedi.

"Küfeci Eşref görmüş," dedi Cafer Çavuş. "Hayvan herif söylememiş. Daha geldi, şimdi söyledi. İki tokat attım ama ne fayda."

"Ne dedi size?"

"Kara hırkalı, sakallı bir adam, Kosor'u önüne kattı götürdü dedi. Adamın bir elinde bıçak, birinde de kazma varmış, Devrekli Bayram'a benzetmiş ama onun olup olmadığından kesin emin değil."

"Hele gel otur anlat," dedi Ali Çavuş. "Nedir neyin nesidir bu iş?"

Sandalyeleri çekip köşedeki masanın çevresinde oturdular. Yaşamının en zor anlarından biriyle karşı karşıya olduğunu hissetti Kosor. Ne anlatacaktı? Devrekli Bayram'ı ele mi verecekti? Bayram'ı ele vermemesi durumunda, Cabbar gelince, bu olayı iğneden ipliğe sorup açığa çıkarmayacak mıydı? Olayı anlatmadan önce, biraz daha düşünüp taşınmak için kalktı, tuvalete gitme bahanesiyle dışarı çıktı.

ÖNÜMÜZ ÖLÜM ARKAMIZ TUZAK

Ölüm, kendisinden korkan insanı
izlemeyi sever.

Kazmasını damar çatlağında bıraktı. Söktüğü kömür bloklarının üzerinde oturdu. Başını iki elinin arasına aldı. Oksijeni azalmış, toz ve gazdan oluşan nemli havayı derin derin soluyarak burnundan kömür parçalarına damlayan kanı izlemeye koyuldu. Ocağın tüm karanlığının küçülüp beynine yerleştiğini, orada kana dönüşüp burnundan damla damla aktığını sandı. Zehra'nın sevgisini tümden yitirdiğini, iflah olmaz, zalim bir yalnızlığın yesiri haline geldiğini hissetti. Yüreğindeki sevgiyi Zehra'ya anlatamadığını, anlatma, hissettirme yeteneğine sahip olmadığını düşündü. Sırtüstü uzandı, tavanda kayalaşan karanlığın damla damla göğsüne düşüşünü dinledi. Parmaklarını ıslanan ve serinleyen göğsüne bastırdı. Burnundaki kanın, tavandan göğsüne damladığı sanısına kapıldı. Gözlerini yumdu. Kalbine doğru çekildi. Ciğerleri ve kalp atışlarını zorlayan, romatizmaları azdıran, mide ve bağırsak illetlerine yol açan bu sulu karanlıkta, sevdiğin kadının, seni anlamadığına ve sevmediğine inanarak kazma sallamaktan daha büyük bir zulüm var mıydı?

"Ne oldu Cemal Ağa? Hastasın herhal."

Dingil'in çıkışı üzerine, Cemal, sırtını yerden kaldırdı. Kazmacılar söktükleri kömür bloklarının tozlu karanlığından kulak kabarttılar. Cemal'in çalışırken, kazmasını birden bırakıp oturması, hayra alamet değildi. Bu gibi durumları soluklanma vesilesi olarak değerlendiren Dingil, "Burnun kanıyor senin yahu," diyerek,

kazmasını bırakıp yanına geldi Cemal'in. "Arka üstü uzan. Öyle durdun mu kanı kışkırtırsın, iyi olmaz."

"Çık nakliyat yolunun kenarında arka üstü uzan," dedi Emin Emmi. "Ocağın havası gene zehirlendi. İnsanın kanını zehirler bu hava. Kan da zehirlendi mi, temiz hava almak için bulduğu ilk çatlaktan dışarı çıkar."

Dingil Ali, galeriden gelen sesleri duyunca yerine geçti. Emin Emmi'nin dediğini uygulamadı Cemal. Oturduğu yerde, kömür yığınlarının üzerine sırtüstü uzandı. Tam bu sırada ayağa Cabbar, İlyas ve Kosor üçlüsü girdi. Çalışmakta olan kazmacıları tek tek süzdü Cabbar. Cemal'in sırtüstü yattığını görünce:

"Cemal mi o yatan?" diye gürledi.

"Burnu kanadı, hastadır," dedi Dingil.

"Tam da hastalanacak zamanı buldu haa!"

Kalktı, hiçbir şey demeden kazmasına sarıldı Cemal.

"Bırak o kazmayı gel," dedi Cabbar.

Dehşet içinde kaldı Cemal. Kolunu ve tek gözünü düşündü hemen. Kazmasını bıraktı. Mendilini burnuna bastırarak ekiple birlikte galeriye çıktı. Kazmacıların kulakları, galeriden gelecek seslere yöneldi hemen.

"Devrekli Bayram'ın evini sen bilirsin," dedi Cabbar.

"Bilirim," diye yanıtladı çopur bir sesle Cemal.

Sesler uzaklaştı, duyulmaz oldu. Kazmacılar, bakışlarını arayan insanlar gibi karanlıkta çoğalan gözlerle göz göze geldiler. İçlerinde döne döne yankılanan ve kaderlerini birleştiren sesleri, yorumları, anaforları dinliyorlarmışçasına farklı bir suskunluk içine girdiler.

"Mesele anlaşıldı," dedi Dingil.

Kazmalar durdu, kulaklar kudurdu. Süslemeleri, abartıları, yorumları ve kehanetleriyle, herkesi dinleten serserinin bir bildiği vardı herhal.

Duygularına değil, zihnine ait bir merakla, "Nasıl yani?" dedi, Emin Emmi.

"Nasılı şu ki," diye başladı Dingil, "Bayram bu işi yüzüne gözüne bulaştırdı. Asıl kaçırmak istediği Cabbar'dı. Kaçırıp kertiğini kesecekti. Kesmek bir yana dursun da ağzına verip, maden idaresine gönderecekti. Nerden öğrendin diye hiç boşuna sormayın, kaynağını söylemem."

"Tamam da kertiğini kesmek istemesinin sebebi ne?"

"Dişi çıkmamış çocuk sorusu sormayın bana yahu," diye kızdı Dingil. Ethem'in sorularına arada bir böyle kızardı. Kızgınlık, sessizlikle karşılaşınca hoşuna gider, hatta kızgınlığın, kuşkuları ve soruları azaltacağına inanırdı. "Sebep belli değil mi? Kertiği olmayan erkek, ölü erkektir. Yalanım varsa Emin Emmi söylesin. Bu işleri en iyi o bilir."

Dingil'in her ağzını açışta kendisini şahit göstermesini, öksürüklerle karşılayan ve bu düzmece şahitliğin öksürüklerini azdırdığına inanan Emin Emmi, boğazından söktüğü balgamı, damardan sızan suya doğru savurdu. Başını hafifçe çevirip Dingil'in cin ocağında kaynayan seslere kulak verdi.

"Sen boş ver beni de kertikten sonrasını anlat."

Birçok şeyi aynı anda düşünüyor, tahmin biçimlerini, kurgularını çoğaltıyor, güneşi içine almışçasına gülümsüyordu Dingil.

"Devrekli, Cabbar'ı bulamayınca Kosor'u kaçırdı," diye sürdürdü. "Sabahın köründe, bir elinde bıçak, öbüründe canavar dişine benzeyen bir kazmayla önüne kattı götürdü."

"Helal olsun," dedi Ethem.

"Helal olsun da sonunu dinleyin. Kosor, maden tahsildar vekili ve naibin gözde adamıdır, bu bir. Kosor şeytanın arka bacağıdır, bu da iki. Kolay renk değiştirir, kimseyle çatışmaz. Aksayanla aksaktır, suya gidenle de susaktır. Herif Bayram'ı lafa tutmuş. Alttan girmiş, üstten çıkmış. Ulam ulam olmuş ayağına dolanmış. Bizim kafası işlemez kaftan kalıbını övmüş övmüş göklere çıkarmış. Sonunda bizimki, övgülerle sarhoş olmuş, yolu sapağı şaşırmış. Bir ormana girmişler. Kosor, 'Sıkıştım,' demiş. 'Aha bu ağacın arkasına hacetimi görsem, nasıl olur?' 'Hay hay,' demiş Bayram. Kosor, hacetini görmekle kalmamış, elini kolunu sallaya sallaya yürümüş, Kozlu'ya

gelmiş. Bayram daha bekliyor ki kuş hacetini görüp gelecek."

"Bayram'ın bu kadar mal olduğunu bilmezdim."

Emin Emmi'nin sesindeki hayıflanma ve kahır, kazmacıların o andaki ortak duygularının tercümanı oldu.

"Cemal'i götürmelerinin ince sebebine gelince," diye sürdürdü Dingil. "Cemal, Bayram'ın evini bilen tek adamdır. Kılavuz edip götürecekler. Bayram'ı ya evinde öldürecekler ya da yakalayıp buraya getirecekler."

"Buraya niye getirsinler ki?"

Ethem'i duymazlıktan gelerek yanıtlamanın bir yolunu bulmaya çalışıyordu Dingil. Ah şu insanlar yok mu, hayatı anlamadığı halde sorularıyla yargılamaya kalkışan insanlar...

"Burda haşat edilen insan, göçük altında kalmıştır. Kimse tersini söylemeye cesaret edemez. Eden olursa o da göçük altında kalır. Madendeki göçükle Cabbar'ın kötekli göçüğünü ayırt edecek bir tek Allah'ın kulu da yoktur bu dünyada."

Önce Hurşit, arkasından da Talip girdi ocağa. Küfeciler yetersiz kaldığı için, Talip'i de onlara katmışlardı. Hurşit huzursuzdu. Babasının dövüleceği endişesi içindeydi. Kazma vuruşlarını, kağşayıp dökülen kömür seslerini ve zorlanan ciğerleri dinledi önce. Küfesini indirirken:

"Babamı niye götürdüler Emin Emmi," diye sordu, ağlamaklı bir sesle.

"Merak etme uşşam, dövmeye götürmediler."

Tapbasan Şükrü girdi ocağa. Sol gözünün altındaki tikler çoğalmıştı.

"Duydunuz mu, Kargaların çalıştıkları ocakta patlama olmuş," dedi.

İşleyen kazmalar durdu. Bakışlar, ateşnefesin görünmeyen yüzüne çevrildi. Ocaktaki gazın yoğunluk derecesini anlamak için dikkatlerini, burunlarına derin derin çektikleri gazda yoğunlaştırdılar. Mumların alevlerinde titreme ve renk değişimi yoktu. Tahkimat direklerini dinlediler.

"Daha yeni olmuş, belli değil," dedi Tapbasan. "Bana da Katır Hasan söyledi. Oluktan İngiliz vapuruna verilen kömürün filika ücreti yüzünden dövmüşler adamı. Ağzı gözü şişmişti. Yandaki ocakları yardıma çağırdıklarını söyledi. Belki sizi de çağırırlar. Haydin çocuklar durmayın küfelerinizi doldurun."

Küfeler dolmaya ve tahta rayda bekleyen tahta vagona boşaltılmaya başlandı. Ana galeriye, mühendis Barkley ile birlikte üç İngiliz girdi. İngilizler, dekovil hattının döşeneceği yerleri işaretlemeye başladılar. Vagon doldu. Tapbasan şükrü, harman yerine boşaltmak için vagonu iterek galeriden yeryüzüne çıkardı. Onu, kömür dolu küfelerinin altında iki büklüm, Hurşit ve Talip izledi.

"Kazmaların damarlardan ayrılmasını sevmedikleri için bizi yardıma çağırmazlar," dedi Dingil. "Kumpanyanın ocağında ateş-nefes can almasın, göçük olmasın, oldu mu, insanın felaketine değil, işin felaketine üzülürler. Bu arada çoğalan ocak sahipleri de birbirlerinin madenkeşlerini kandırır, kendi ocaklarına alırlar. Şeytana dilini ısırtacak oyunlar oynarlar birbirlerine."

Dingil Ali'yi kimse dinlemiyordu. Grizu patlamasının görüntüleri canlanmıştı hayallerde. Yaralanmış, yanmış ölüler. Sapları parçalanmış kazmalar. Yamulmuş kürekler. Duman, gaz. Yıkılan, yıkılınca göçüğe yol açan tahkimat direkleri. Kurtarmaya gelen madenkeşler, bağırışlar, çığlıklar, inleyişler...

"Söktüğüm her maden parçasının çıkardığı ses aynıdır," diye zorlu zorlu öksürdü Emin Emmi. Ciğerinin öksürükten sonra azan ağrısını dinledi, karamsar bir ruh haliyle. Ethem'den başka da kimsenin kendisini duymadığını düşündü. "Sesler farklılaştı mı işkillenirim. Körnefes, yanar taşın çıkardığı sese sızar, yamultur onu."

"Nasıl bir ses ki?"

"Hep aynı ses," diye yanıtladı Ethem'i. "Yaralı bir ses. 'Allah kurtarsın,' sesi."

Kazmasını damara peş peşe indirirken belindeki ağrıyı hisseden Dingil, iç gözünü, hayalinde beliren güzel yüzlere doğru çevirdi:

"Reşit Paşa'nın kızı var mı?"

"Eee var diyelim. Ne olacak?" diye öksürmek istedi, öksüremedi Emin Emmi.

"Varsa, benim bu kısa, kalın saplı kazmamdan kopan kömür, Hurşit'in küfesine girecek. Küfeden vagona, vagondan Tapbasan'ın harmanına, ordan da katır ve araba kervanına." Elinin tersiyle alnının terini sildi. "Kervandan sahildeki oluğa, oluktan gemiye, gemiden İstanbul'a, ordan da yolunu şaşırmadan doğruca kızın sobasına."

"Sobasına girdi diyelim," dedi Ethem. "Ondan sonrası?"

"Eeee şimdi sen de soru sordun haa," diye çıkıştı Emin Emmi. "Dingil'in muradı da zaten, söktüğü kömürü kızın sobasına atmaktır."

"Hay babana rahmet Emin Emmi," diye keyiflendi Dingil. "Bu dünyada beni anlayan tek adam sensin. Anlaşılmadığım zaman, büyüyeceğime küçülürüm. Sende güzel bir dert var. Sen birini anlamadığın zaman derde düşersin. Onun için, varlığına hayranım senin."

Tahkimatçı Dülger Duran girdi ocağa. Yüzünde, insanı düşündüren, hüzne düşüren, gülme ile çarpılma arası alengirli bir durum vardı.

"Hayattasınız, aferin uşşaklar."

Kimseden ses çıkmadığı gibi dönüp bakan da olmadı. Kendisine defalarca, 'Bu uğursuz sözünü terk et, ocağa Allah'ın selamıyla gir,' demelerine rağmen, aynı söz, aynı suratla dolaşıp duruyordu direkler arasında.

"Yaralılar çıkmaya başladı."

Kazmalar ânında durdu. Dönüp Duran'a baktılar.

"Körnefes fareyi boğar hale gelmiş, haberleri yok," diye sürdürdü Duran. "Suç kendilerinin. Ben çıktıktan az sonra patlama oldu. Anam namaz üstündeymiş. Yoksa ben de sizlere ömür, Tepedelenli Ali Paşa gibi parçalanmıştım. Her parçam bir kömürün üzerine düşmüştü. Tanıyanım da çıkmazdı." Bunları söylerken gözleriyle mum alevini kesiyordu. "Çok yaralı var. Ortalık ana baba günü."

"Ölü var mı?" dedi Dingil.

"Birkaç yaralı çıkardılar ama daha belli değil."

"Yazık, bizim Kara Zahir, Aliköylü Haydar, Kışlalı Deli Yusuf, Sandallardan Sadullah, hepsi o ocaktalardı," dedi Emin Emmi.

"Muharrem de o ocaktaydı. Ne güzel eyyam görmüş yalanlar uydururdu."

"Hangi Muharrem?"

"Bir de hangi Muharrem diye sormaz mı," diye kızdı Dingil. "Hani şu şeyden, neydi yahu... Yakademircilerden sırık Muharrem var ya."

"Ha öyle desene uşşam, ortalık Muharrem dolu."

"Muharrem ayında doğan çocuk, ağzıyla kuş tutsa da Muharrem adından kurtulamaz," diye araya girdi Emin Emmi. "Utanmasalar kızlara da Muharrem adını koyacaklar. Ben bir gün geç doğsaydım, Allah muhafaza, kesin Muharrem'dim."

Tam bu sırada Cemal girdi ayağa. Girmesiyle de gaz kokusu almışçasına burun kanatlarını oynatması ve mumlara bakması bir oldu. Suratından düşen bin parça... Sessiz, haddeden çekilmiş, ruh gibi. Elinde, nereden bulmuşsa, tek ağızlı, küçük bir meğel kazma vardı. Yola çıkmak üzereyken patlama olmuş, Cabbar, adamlarını Cemal'le birlikte, bir gün sonra göndermeye karar vermiş, herkesin de ağzını sıkı tutmasını tembihlemişti.

"Ne oldu Cemal Aga?" dedi Dingil. "Seni niye götürdüler?"

"Bana bir şey sormayın."

Sesteki kararlılık ve tehlike kokusu, suskunluğa ve meraka yol açtı. Bayram'ın Cabbar'da yarattığı korkunun çapı neydi? Cabbar'ın Bayram'a kuracağı tuzağın, yeri, zamanı, şekli neydi? Kosor gerçekten de Dingil'in dediği gibi kaçmış mıydı, yoksa Bayram'ın merhametinden yararlanıp serbest mi kalmıştı?

"Önümüz ölüm, arkamız tuzak, Allah yardımcımız olsun," diye mırıldandı Emin Emmi. Kazmasını çatlağa sokup kanırdı. İri kömür blokları düştü ayağının dibine. Yuvasını kör bir kuyunun dibinde oyarak kurmaya çalışan kör bir fareye benzetti kendisini.

Bu dünyada hiçbir insanın, kendi durumunu kavramadığını, kendi işini sevmediğini, kendi işini sevenlerin ise kendini sevmediğini düşündü.

Tahkimatçı Dülger Duran çekip gitti. Küfeciler girdi. Hurşit, babasını görünce ferahladı. Sağ böğrünün üzerine uzanarak yeni getirdiği kazmayla kömür söküyordu. İki kolunun arasından oğluna baktı.

"Kaz kaz, sök sök, sonu yok," diye homurdandı Emin Emmi. "Böyle giderse elimizdeki bu kazmalar bizi götürür, deryanın altına sokar."

Galeriden tapur tupur ayak sesleri gelince, sesini kesti Emin Emmi. Cabbar'ın adamları ocaklardan aldıkları iki kazmacıyı, pata küte döverek ana galeriden maden idaresine götürüyorlardı. Hurşit, vagonu kömür sökülen ayağa yaklaştırırken, tahta rayların üzerinden, vagonun yanından gelip geçen dayakçı ekibe ve salya sümük dövülen kazmacılara baktı sezdirmeden. Bayram'la birlikte dövüldüğü gün canlandı hayalinde. Ekip uzaklaştı. Ocağa girdi, sararmış benziyle.

"Gene kimi götürdüler Hurşit?" dedi Dingil.

"Çopur Muharrem Emmi'yle, Külesli Kâmil'i götürdüler."

"Götürenler kimdi?"

"İlyas, Çerkez Celal, Sarı Musa, Arnavut Bekir, bir de Mustafa Çavuş vardı."

"Müzevirleyen kesin Mustafa Çavuş'tur," dedi Dingil. "Kosor yok muydu?"

"Yoktu."

Hayatında tatmadığı, zorlu bir buhran içindeydi Cemal. Zehra taşlaşmış, Cemal'e tavır almış, aynı oda içinde, iki ayrı yataklı bir yaşama geçmişti. Cabbar can derdine düşmüş, Bayram'ın öbür gözünü de kör etmeye ant içmişti. Akşam Cabbar'ın adamlarıyla birlikte gidecek, Bayram'ın yakalanmasında suç ortağı olacaktı. Bakkala borçları çoğalmış, vergi memurlarının bildirdikleri vergilerin tamamını ödeyememişti. Hayat, yerin üstünde zorlaştıkça kömür damarının kazmaya karşı direnişi de artıyordu. Birden

durdu, daralan nefesini açmak için derin bir nefes aldı. Şakağına damlayan suyun delici gücünden ürktü. Bulunduğu noktadan, yeryüzüne doğru dikine çıkmayı hayal etti. Ağaç ve çiçek köklerine doğru... Yekindi, böğrünü yerden kurtardı. Rahatça oturdu. Karanlıkla ışığın sınırını aradı bakışlarıyla. Çıkardığı kömürler arttıkça borçlarının da arttığını düşündü.

Yanında iki fedai ile İlyas geldi az sonra. Cemal'i alıp götürdü.

"Bugünlerde buralarda gezen kara bir ecel var," dedi Dingil. "Ben gördüm. Sudan çıktı, karanlığa girdi. Duvarda tavanda gezindi. Tavandaki kayaların arasına girdi. Kayayı topraktan ayırdı. Duvarı büktü, yeri kabarttı. İngiliz mühendis, kara eceli gördü, bizimkiler göremedi. Adam ne dedi? 'Kazılan her metreye, sekiz maden direği lazım,' dedi. 'Ormanı madene sokun,' dedi. Hani nerde? Duvarı, tavanı payandayla tutan kaç direk var burada?"

Ayağa korku çöktü. Kazmacılar, kazmalarını durdurup tavana, duvarlara ve karanlıkta beliren çocuklarının hayallerine baktılar. Son birkaç gün içinde, beş altı yıl yaşlandığını düşündü Emin Emmi. Gençliğini yer altında kazmasıyla arayan ve ölmeden bir saat önce bulan yüz yaşında aksakallı bir dervişe benzetti kendisini. Her yaşlı insanın içinde binlerce maden ocağı vardı. Bu ocaklarda çalışan kazmacılar eksildikçe yaşlı insan ölüme yaklaşırdı. Her yaşlı insan eğer isterse ne zaman öleceğine kendisi karar verirdi. Ecelin şartlarını yaratan insanın kendisiydi. Uzun yaşayan insan, eceli bilerek, dirayetle, gayretle uzaklaştıran insandı. Ecel, kendisinden korkan insanı izlemeyi severdi.

"Size şahdamarınız kadar yakın da olsa ölümden korkmayın."

Dingil, Emin Emmi'nin durup dururken bu sözü niçin söylediğini anlamaya çalıştı. Ayağını, söktüğü kömür parçalarının arasından kurtardı. Çarığının yırtığından çıkan ve hafif yaralanan başparmağını çarığına soktu.

"Ben ecelden korkarım," dedi. "Aha bu söktüğümüz madenin içinde sinsi bir ateş var. O ateş, maden yanınca gördüğümüz ateş değil, görünmez sinsi ateştir. Ecel işte o ateşin içindedir. Doğru değil mi Emin Emmi?"

"Doğru da ecel bir de insanda gizlidir. Cüssesi bir su damlası kadardır. İnsan sümsüklük eder de kendisini unutur, heder ederse ecel ivil ivil büyür, insanı boğar."

Emin Emmi konuşurken, Ethem, ücretleri nakit değil maden senediyle ödeyen mutemet Milovasil'i soymakla meşguldü. Az önce de mutemetten aldığı maden senedini, yazılı değerinden düşük bir fiyatla bir yatırım aracı olarak satın alan tüccar Yanko ile Pavli'yi soymuştu. Ecel sözcüğünü duyunca soygun hayallerinden uyandı.

"Ecel, uyuyan insana daha yakındır," diye mırıldandı.

Ethem'in her zaman olduğu gibi yine saçmaladığını, binayı tek bir taşın üzerine kurduğunu düşündü Dingil. Acı acı gülümsedi. kovuğunda kazmasıyla ayı gibi debelenen bu adamın konuşmaktan ziyade dinlemeye ihtiyacı vardı.

"Ecel, uykudan korkar," dedi. "Uyku ânında, insanın bütün aleti edevatı uyur. Uyuyana yılan dokunmayınca ecel dokunur mu hiç?"

"Ben ne eceli ne de hayatı anlamaya vakit ayırmam. Ecel, bir koyunu, bir karıncayı bir gün bir yerde nasıl yakalarsa bizi de yakalar. Rahmetli ecemi uykuda yakaldı."

"Kaç yaşındaydı?"

"Doksanını geçmişti," dedi Ethem.

" Azrail'in unuttuğu kadınlardan biriymiş. Müsade et, o da uykuda ölsün. Haksızsam söyle Emin Emmi?"

Ethem'le aklının yetilerine güvendiği Dingil arasındaki tartışmayı gülümseyerek dinliyordu Emin Emmi. Sıcaklığın, basıncın ve kömür tozlarının giderek arttığını fark ediyor, kızaran ve kaşınan gözlerine tuzlu su damlatmayı düşünüyordu.

"Haklısın da insan aslında, her gün bir damla ölür. Damlalar birike birike ölüm gölüne döner. İşte insan o gölde boğulur. Öldükten sonra o gölü boğan büyük insanlar da vardır. Onların alınları, öldükten sonra gökyüzü kadardır."

"İnsan hem ölü, hem de diridir. Azrail'in işi nedir o zaman?"

Önceden ayarlanmış gibi, hayal dünyalarına, masmavi birer gökyüzü gelip yerleşti. Ethem'in sorusunu Dingil göğüsledi:

"Azrail, ölümü hak edenleri kaydeder. Kim ölecekse ona karar verir. Toprağa yüksen, kendine yüksen, kolların ayakların birbirine düşmansa, yediğin nimet sana ana avrat küfrediyorsa, üstüne başına bakmayan fayfuduk birisiysen deftere yazar seni. Ondan sonra Azrail gelir can tahtana çöker, canını alır, cebine kor gider."

Kendini bazen, ipini kırmış bir deli derviş, bazen de güç ilişkilerinden oluşan bir demir ağ içinde sıkışıp kalmış kara bir örümcek olarak hisseden Emin Emmi:

"Ölümü hak edenlerin yanında, pisi pisine cangırtıya gidenler de var tabii," dedi. "İnşallah garibim Bayram bunlardan biri olmaz."

"Bayram'ı bu sefer Azrail'e teslim ederler," dedi Ethem.

"Bayram'ı öldürmezler," diye araya girdi Dingil.

Ethem, 'Keşke, Bayram'ı öldürmezler, deseydim,' diye düşündü o an. "Demem şuydu ki Bayram'ı Azrail'e teslim ederler ama Azrail öldürmez."

"Orası hiç belli olmaz," dedi Dingil. "Ortalık karışıktır. Kim vurduya da gidebilir. Cabbar onu ocağa getirecek. Ne yaparsa ocakta yapacak. Bu ocaklardan köylere ölüler gider, yaralılar gider. Cabbar'ın niyeti, Bayram'ı da bu kervana katmaktır. Bayram, her şeyi yüzüne gözüne bulaştırdı. Bundan sonra da bir bok yiyemez. Yiğitlik kolay iş değil. Büyük bok yemeyi gerektirir."

Küfecilerin ocağa girmesiyle, sohbet, grizuya kaydı. Babasını yerinde bulamayınca meraklandı Hurşit.

"Babam nereye gitti, Emin Emmi?"

Duymazlıktan geldi Töhmürüklü. Dingil'in ya da bir başkasının cevap vermesini istedi. Kusmak geldi içinden. Olduğu yerde oturdu. Kazma sapının başını avucuna gömdü. Elinin üstüne dayadı alnını. Kafasının içinde dönen, şakaklarında zonklayışa dönüşen karanlığı dinlemeye koyuldu.

"Hayat iyice köpekleşti, ısırmaya başladı," dedi Tapbasan Şükrü. "Bu sıcaklığı, bu gazı tozu çekip yeryüzüne çıkarmanın bir yolu yok mu?"

"Bir ses duydum!" diye bağırdı Talip. "Boşalma var! Kaçın! Körnefes! Körnefes!"

Herkes ocaktan kendini ana galeriye attı. Çıkış deliğine doğru koşmaya başladı. En önde Dingil, en arkada ise eğri ayaklı, eğrimboz yürüyüşlü Emin Emmi koşuyordu. Koşanların arasında Hurşit yoktu. Paniğe kapılmadan, galeriye çıkmış, katırının yanında kalmıştı. Gazın tozun yavaş yavaş çıkacağını, ocağın biraz sonra havalanacağını düşünüyordu. Gözlerinin içi ve yüzü, koşup gözden kaybolan koca adamların, ayak tapırtılarından ve telaşlarından kaynaklanan tatlı bir tebessümle büyülenmişti.

IŞIK, GÜL VE TEBESSÜM

Her kuş zengindir,
gökyüzüne açılır.

Yağmur, alttan işleyen, dupduru bir karanlığa yükleniyordu tüm gücüyle. Kayalara kamçı gibi iniyor, köklerini aşikâr eden ağaçların, kopan kuru çiçeklerin, tomurcukların, yaban balının ve kuş yuvalarının kokusunu alarak yamaçlardan aşağılara doğru akan bulanık şırlağanlara dönüşüyordu. Uçları mozaik çiniler gibi rengârenk ışıldayan, kıvılcım yüklü bulutlarla bel vermişti gökyüzü. Yağmur, deniz ruhlu kuzey rüzgârının gücünü kırmış, havayı ılıtmıştı. Kaya çatlaklarında köklenen ve susuzluktan solan mini minnacık çiçekler canlanıvermişti bir anda.

Düşünce ile varoluş, özne ile nesne, töz ile varlık arasında, bedenini tepip terk etmiş acılı bir ruh gibi mekik dokuyan Macar Bela, depoyu yakma ve yağmurun bekçisiz hale getirdiği vadiyi, alevlerle aydınlatma çabası içindeydi. Ateş yumağı gibi kaynıyordu yüreği. Karanlıkta, yağmurun ıslattığı hiçbir nesnenin, kendi duyumları üzerinde etki gücüne sahip olmadığı sanısına kapılmış, içgüdülerinin, bilgisinin ve düşünce boyutlarının dışında hareket etmeye başlamıştı. Sırılsıklam, ıslanmış bir durumda depoya yaklaştı, biraz kendi içinde durdu, düşündü, kendini ayırt etti, tarih ve zaman ötesi bir yıkım tutkusuyla, "En tehlikeli kararsızlık, yıkıcının kararsızlığıdır," diye mırıldandı ve yağmurun dinmesini beklemeye koyuldu. Az sonra depo yanacak, hayat kendi özünden doğan yaratıcı bir ateşle aydınlanacak, kendi vesayetinden, yaptırımlarından kurtularak biraz daha özgürleşecekti.

Koca gökkubbenin altında, yağmuru ve karanlığı göğüsleye göğüsleye ilerleyen, gazap ve korkuyla yüklü dört kişi daha vardı. Üçü atlı, birisi yayandı. En öndeki atlı, araziyi avucunun içi gibi bilen Kör Cemal'di. Onu, doru bir kısrağın üzerinde, Çerkez Celal izliyordu. Çerkez Celal'in arkasında yayan yapıldak yürüyen adam Devrekli Bayram'dı. Bilekleri düğüm düğüm kendirlenmişti. Kendirin bir ucu, Çerkez Celal'in atının boynuna bağlanmıştı. Kazması ve bıçağı, Çerkez'in terkindeki heybenin içindeydi. Bayram'ın arkasındaki atlı, Sarı Musa'ydı. Anlamsız bir yığın sözcüğün şişirdiği bir söz dağarcığıyla mırıldanıp duruyordu.

Bayram'ın iç dünyasında çarpışan fırtınalar, birbirlerini yiyerek çoğalmış, baş döndürücü biçim değişiklikleriyle ona egemen olmuş, çıkışı olmayan, umutsuz kör bir karanlığa dönüştürmüştü. Alnının tam ortasında, Çerkez Celal'in, boğuşma ânında, tabancasının kabzasıyla yarattığı büyükçe bir şişkinlik vardı. Kosor'un kendisini ihbar ettiği, Cemal'in ise bunlara istemeyerek kılavuz olduğu kanısındaydı. Yeryüzünde dürüst adam kalmamıştı. İnsan, kendisine yapılan iyiliği silaha dönüştürüyor, gözünü kırpmadan, iyiliğin sahibini vuruyordu. Çarıklarını bile giymesine izin vermeyen bu zalim adamlar kendisini nereye götürüyorlardı acaba? Ya öldürüp bir yerlere atacak ya da öldürmekten beter edeceklerdi. Saçlarını yolan ablasının o korkunç hali, yalvaran, feryat figân eden feveran hali, hayaline girip girip çıkıyordu. Bazen başını kaldırıp gökyüzüne bakıyor, karanlığa ve yağmura gizli gizli ağlıyor, ağlayışa sığınmanın verdiği çaresizlikle, kaderine boyun eğiyor, bazen de ölümü göze alarak kaçma planları kuruyordu. Bir uçurum kenarından kendisini uçuruma atıp kısrak ve Çerkez Celal'le birlikte uçurum dibine düşebilirdi. Ama neredeydi öyle bir uçurum? Aniden, parlak bir kıvılcım düştü umuduna. Uygun bir anda ve yerde, Çerkez Celal'in atına arkadan atlayıp binebilir, Çerkez'i devirerek atla karanlığa karışabilirdi. Bu delişmen kıvılcımı benimsedi hemen. Peki, nasıl olacaktı? Bir dağ eteği en uygun yerdi. İşemek için izin isteyecek. Kollarını tabii ki açmayacaklardı. Hafif yukarı çıkacak, yukarıdan koşarak aşağıda kalan atın üzerine atlayacaktı. İçinde çarpışan ve nefes aldırmayan kara fırtınalar bir anda dağıldı. Cesaret, umut ve iyimserlikle çarpmaya başladı yüreği dolu dolu.

Cemal, sezdirmeden ağlıyordu. Bayram'ın kendire vurulup ata bağlandığından bu yana, hicranlı bir yara gibi zonklayıp duruyordu. Hayatının hiçbir döneminde, kendisinden hiç bu kadar nefret etmediğini, karısını ve dostlarını peş peşe kaybettiğini, oğluyla beraber göçüklerin, körnefeslerin, gazın ve toz kümelerinin bağrında ölümle oyun oynayan ve gittikçe de borçlanan bir insan haline geldiğini düşündükçe ağlıyordu. Adalet neredeydi? Neredeydi cesaret? Hurşit'i kurtarmak için dayağı göze alan koca Devrekli Bayram, Hurşit'in babası tarafından ölüme mi götürülüyordu şimdi? O zaman, çalışmanın ne anlamı vardı? Ne anlamı vardı yaşamanın? Dibi delinmişçesine tüm bereketini tepelere, kömür damarlarına, karanlık ormanlara boşaltan gökyüzüne baktı.

İrili ufaklı kayaların bulunduğu bir dereye girdiler. Karanlık, tüm gücünü, kayın ve köknar ağaçlarının iç içe kümelendiği bu dereye emzirmiş gibiydi.

"Kasığım patladı, durun da şuraya bir çövdüreyim," dedi Sarı Musa.

Önceden kararlaştırmışlar gibi durdular. Sarı Musa atından indi.

"Mesnedine tükürdüğümün herifi, tam da buldu çövdürecek yeri," diye homurdandı Çerkez Celal.

Tüm dikkatini Çerkez'in üzerinde topladı Devrekli Bayram. Kalbinin vuruşu ve Cabbar'dan artakalan gözünün görüş kudreti, on kat arttı. Çerkez'in atının hemen yanı başında duran ve yüksekliği bir kulacı bulan kayayı gözüne kesti. O güzel ânın gelip çattığına karar verdi. Cesaretini topladı. Yay gibi fırlayarak kayanın üzerine, oradan da ata atladı. Yoğunlaşıp kurşuna dönüşmüş bir güçle Çerkez'i devirdi, atı mahmuzladı. At, Cemal'in atına sürtünerek öne geçti. Tüm bunlar, öylesine kısa bir zamanda olmuştu ki Sarı Musa olayı, rehavetle işerken Çerkez'in yere yuvarlanmasıyla fark edebilmişti.

Birkaç el ateş edildi. Yüzükoyun atın sırtına yatan Bayram, bağrışmaları arkada bırakarak normal bir hızla uzaklaştı. Bu ara Çerkez, Cemal'i atından indirdi, Sarı Musa'yla takibe çıktı. Korku ve panik halindeydiler. Koyu karanlık ve ormanlık araziden dolayı

atlarını dörtnala kaldıramıyorlardı.

"Böyle kepazelik olur mu yahu?" diye bağırıyordu Çerkez. "Cabbar'a yedirdin şimdi bizi. Sidiğinin kurbanı olduk. Üçümüzü de ezdirecek o kasap köpeği."

Biraz daha ilerlediler. Dereden çıkıp yamaca vurdular. Yağmurun inadına şiddetlenmesi karşısında durdular.

"Bu yağmurda, bu zifiri kahpe karanlıkta biz Bayram'ı bulamayız," dedi Musa. "En iyisi, geri dönüp Cemal'i bulalım. Üçümüz de söz birliği edelim. Cabbar'a diyelim ki adamın evine gittik, köyü de aradık, altüst ettik bulamadık."

"Atı kaçırdı it oğlu it, madende çalışan atı. Sormaz mı at nerde, diye?"

"Sorar sormasına da, kafa kafaya verirsek ona da bir çare buluruz."

"Sidiğini tutamadın da bizi bu hallere düşürdün. Zaten sırılsıklam ıslanmıştık. Altına işeseydin kıyamet mi kopardı."

Onlar, Cemal'i aramak için atlarını çevirip dereye inerlerken Devrekli Bayram da bir başka dereden çıkmaya çalışıyordu. Bileklerini kendirden kurtarmak için uğraşmış ama başaramamıştı. Bunun üzerine, atın boynundaki kendiri çözmeyi akıl etmiş, az bir uğraştan sonra çözüp ata bağımlılıktan kurtarmıştı kendini. Harika sevinçler, sesler ve düşüncelerle uğulduyordu beyni. Nereye gidecekti şimdi? Artık eve gidemezdi. Baba Dağı'nı mesken tutabilirdi. Hiç yoktan bir at sahibi de olmuştu. Birden Esma geldi aklına. En iyisi, Esma'nın sürüsünü yaydığı yere gitmek, Onu bulmaktı. Oh ne güzel. Bileklerini açtırır, karnını da doyururdu.

Esma'nın bölgesine geldiğinde şafak sökmek üzereydi. Aç ve susuzdu. Çam ağaçlarının dal dal kenetlendiği loş bir yere girdi. Atından indi. Ellerinin morardığını fark etti. Şakımaya başlayan orman kuşlarına kulak verdi. Ölümden kıl payı kurtulmanın, insana verdiği tarifsiz mutlulukla başını kaldırıp dalların arasından gökyüzüne baktı. Atını bir dala bağladı. Heybeyi fark edince gülümsedi. Eyerden kurtarıp aşağı indirdi. Bir gözünden kazmasıyla bıçağını çıkardı. Diğer gözünü açtı. Mısır ekmeği, peynir ve pekmez.

Yiyeceklere bakarken deliler gibi gülümseyerek iki yana salladı kafasını. Sabırsızlıkla yumuldu yiyeceklere. Yaban balı ve böğürtlen yiyen, ballıbaba çiçeklerinin öz suyunu emerek yaşayan asker kaçakları, eşkıyalar, Ali Mollalar, Ömer Ustaoğlu Haliller, Caylıoğlu Mehmetler canlandı hayalinde. Atın, şafak aydınlığında ışıyan gözüne baktı. Göz, her yaratığın ruhundaki anlamı açığa vuruyordu. Maden ocaklarından kurtulduğu için at mutluydu. Esma'nın, huzuru bakışlarda arayan bir kadın olduğunu düşündü. Bir daha baktı atın gözüne. İçi ışıkla doldu. İnsanın, en zor anlarında değil de kaçıp kurtulduğu, engin olduğu, pırıl pırıl ferahladığı anlarında, masum bir göze sığınması kadar güzel bir şey var mıydı bu dünyada? Güzel göz, güzel şeyleri anımsatıyordu insana.

Karşıdaki yaşlı çam ağacının gövdesinde köklenen mini minnacık çiçeklere baktı. Üşüyordu. Sırtını ağaca dayayıp yüreğini dinledi. Nar çiçeğine tutunmuş bir uğur böceğine benzetti yüreğini. Yüreğinde, yağmurun gücüyle, köklerini aşikâr eden nar ağaçları. Dallarında üveyikler. Parmaklarının ucuyla göğsündeki gül serinliğine dokunmak istedi, dokunamadı. Torbasından bıçağını çıkardı. İşaret parmakları ile başparmaklarının arasına aldı. Kendire sürtmeye başladı usul usul. Kesemediğini anlayınca canı sıkıldı, bıraktı. Tekrar aldı. Bıçağın sapını iki ayağının arasına sıkıştırıp bileğindeki kendiri sabırla sürtmeye koyuldu bıçağa.

Günün ilk ışıkları, yağmurun geceleyin yıkayıp canlandırdığı çimenlere, dallara vurduğunda, kuşların şakıyışları çoğaldı. Gelin tülü gibi incecik buğular yükseldi. Karanlıkta, yağmurun hafiflemesiyle birlikte, köylere sokulan ama dayanılmaz yoksulluktan dolayı umduklarını bulamayan aç kurtlar, cam gibi parlayan bakışlarıyla, ormanda arayışa çıktılar. Kıpırdayan ama taşlaşmış kubbesine çekilerek etini vermeyen tosbağaların yanından geçip ormanın derinliğinde, keçi sürüsünün gelmesini beklemeye başladılar. Bayram ilk kendirini kesti ama çözemedi. Kesmesi gereken iki kendir daha vardı. Ellerini akıl edip de arkadan bağlamamış olmalarını, ablasının Allah'a yakarışlarına yordu. Ellerini önden bağlamalarının bir nedeni de, ata bağlayıp çekme düşüncesinden dolayı olabilirdi. Çerkez Celal'in, Sarı Musa'ya, "Ellerini arkadan bağlayalım,

boynuna bağlayacağımız kendirin bir ucunu da ata bağlayalım," teklifinden ve sarı Musa'yla Cemal'in de bu teklife karşı çıkışından haberi yoktu.

Fideliklerin ötesinden ilk keçi meleyişi duyulunca bıçağı heybeye koyup ayağa kalktı Bayram. İçindeki yangına ilk kez soyunan körpe âşıklar gibi heyecanlanmıştı. Uzun süreli yalnızlığının diliyle düşünmeyi seviyordu. Çam fidanlarının arasında beliren tekeyi görünce gülümsedi. Tekeyi diğer keçiler izledi. Çobanın bir başkası olması ihtimalinden korktu. Bekleme sabrını gösteremedi. Kendirleri toplayarak eline aldı. Sürüye doğru yürüdü. Dibinden kuşburnu çalılarının fışkırdığı kayayı geçti. Az ileride, bir meşe ağacının dibinde gördü Esma'yı. Oturmuş, örgü örüyordu. Işık, gül ve tebessüm iklimine girdi birden. Ağacın arkasından dolanıp sessizce sokulmak istedi. Ama korkabilirdi. Elinde olmadan, çocuksu bir coşkuyla, parmaklarını ağzına götürüp ıslık çaldı. İrkilerek ayağa kalktı kadın. Bayram'ı gördü. Ağzını ve gözlerini ışıldatan, kocaman bir gülümseyiş yayıldı edasına. Bayram'ın bileklerinin kendirli olduğunu görünce ciddileşti.

"Bileklerin bağlı. Bir şey mi oldu?"

Bayram, kadının telaşındaki derin yakınlığı sezince, "Bu bana pervane olmuş," diye iç geçirdi. Haz ve hayranlıkla yaklaştı:

"Gözümü çıkaran, kolumu kıran adamlar, bu gece beni evimden zorla aldılar. Bileklerimi bağladılar. Kozlu'ya götürürlerken kaçtım."

"Desene ki ölümden kurtuldum."

"Ölümden kurtuldum."

Kadın, ağacın dibine indirdiği torbasına eğildi hemen. Kemik saplı bir bıçak çıkardı. Hüzün, acı ve sevinç yüklü bakışlarla Bayram'ın sessizliğine sığındı ve kesmeye başladı kendirleri. Kestikten sonra, parmaklarının ucuyla, morarmış, derin kendir izlerine dokundu. Kendi yalnızlığına ve kimsesizliğine dokunmuş gibi oldu.

"Eve gidersen seni yakalarlar."

"Doğru. Eve gitmem, evde kalmam tehlikelidir."

"Gidecek başka yerin var mı?"

"Dağlardan başka sığınacak yerim yok. Kimim kimsem de yok. Kadersiz, yaşlı bir ablam var. Bir de o zalim adamlardan kaçırdığım atım."

"Nerde atın?"

"Aha şurda. Çamların altında."

Kadın yeniden eğildi torbaya. Bıçağı kapatıp içine attı. Ekmek, peynir, yeşil soğan ve su çıkardı. Çömeldiği yerden başını kaldırıp gülümsedi.

"Sen açsın, gel burda otur, karnını doyur."

"Aç değilim, susuzum," diyerek kadının gösterdiği yere oturdu.

Bayram, kadının gülümseyiş ve davranış kilimindeki renklere, kocalarını seven ve özveriden başka bir şey düşünmeyen kadınlara özgü o gizemli tatlara takılmıştı. İkide bir başörtüsünü düzeltiyor, parmaklarını tarak gibi saçlarına daldırıyor, alnına, omuzlarına dökülen ve güneşte hafif kararmış bakırı çağrıştıran dalgalanmalarla tarıyor, göz ucuyla Bayram'ı yoklayarak gülümsüyordu.

"Dağlarda kendine bir yer bul. Ben sana bakarım."

Kadının bu çıkışı karşısında ne diyeceğini şaşırdı Bayram. İnsana kar gibi saf ve sessiz açılan bu güzel çobanı kucaklamak geldi içinden.

"Senin bunu diyeceğini bildiğim için geldim buraya."

"Bu dallarda kuş yuvaları var," dedi kadın, başını dallara çevirerek. "Ben hep o yuvalara bakarım. Giren çıkan kuşları izlerim. Ana kuşun gagasında ne getirdiğine bakarım. Bu gece yağmur yağdı ya, hep yuvaları düşündüm. Ne kadar yağmur yağarsa yağsın, ana kuş, yuvasını ıslatmaz. Ama yel azıtırsa yuvayı dağıtır. Ben hangi yuvanın nerde olduğunu bilirim. Uçan, dağılan yuvaları toplar, yerli yerine yerleştiririm. Hiçbir kuş, eğer o yuvada yavrusu, yumurtası yoksa dağılan yuvasına dönmez. Zaten yuvası dağılan, yavruları ölen her kuş da en az yuvası kadar dağılır, ölür. Hayvan da insana benzer. Yüreğini vere vere yuva yapar, yuvası dağılırsa yüreği de dağılır. Ben bunu yaşadım, bilirim."

Bayram, kadının sesinde insana huzur veren bir efsun olduğunu düşündü. Acılarını gözbebeği gibi benimseyen, şikâyet etme-

yen, mahkemesini kendi vicdanında kuran kadınların, koca emeğine daha çok değer biçtikleri sonucuna vardı. İnsana dinlemeyi ve düşünmeyi öğreten kadınlardan zarar gelmezdi. Ağzı ne kadar da güzeldi. Gözkapaklarını indirişi kaldırışı, yüzüne yansıyan merakı, hüznü, ne kadar da güzeldi. Hayat güzelse o güzelliği, güzel insanlar fark ettirdiği için güzeldir.

"Sen yalnızsın, üstelik fakir bir insansın." Doğru mu, dercesine sustu.

"Doğrudur," dedi Bayram. "Perperişan bir insanım."

"Perperişan değilsin. Yoksulsun. Ben mal yoksulluğundan korkmam. Yeter ki insanın yüreği yoksul olmasın. Yüreğin zenginse zenginsin. İsterse geniş göğüslü toprakların olmasın, malın mülkün olmasın. Hangi kuşun malı var ki? Ama her kuş zengindir. Gökyüzüne açılır."

Kadını saran iyimserliğin kaynağını merak etti Bayram. Gözkapaklarını kaldırıp gökyüzüne baktı. Pırıl pırıl, yüce ve derin.

"Her güzel insanda bir gül kokusu, bir gül saflığı var. Her insan fark etmez bunu. Ama kuşlar fark eder. Ben de fark ederim. Sende bunu fark ettim."

Kadının boynuna sarılmak geldi içinden, Bayram'ın.

"Ne zaman fark ettin?"

"Seni ilk görür görmez." Yükten kurtulmanın verdiği gönül ferahlığıyla sustu kadın. Kuşların şakıyışları doldurdu susuşunu. Gözkapaklarını hafifçe kaldırıp gün ışığına bakar gibi baktı Bayram'a. Kadının, kuşları da sevince boğacak güzel bir söz beklediğini sandı Bayram. O andaki duygularını bir tek sözcüğe sığdırmak, onu söylemek geldi içinden.

"Günahsız bir halin vardı," diye sürdürdü Esma. "Haksızlığa uğradığın, hakkını alamadığın, her halinden belliydi. Çok sakin bir görünüşün vardı. Mayalanmış süt gibi huzursuzdun ama. Ormanda gördüğüm her erkekten korkar kaçarım. Senden hiç korkmadım. İnsanın niyeti, insandan evvel görünür."

"Sizin köyde falcı var mı?"

Bayram'ın soruyu sorarken yüzünün aydınlandığını fark etti kadın. İnsanın içini okuyan bir erkek olduğunu düşündü. Hoşuna gitti soru.

"Benim anam falcıydı. İnsanların avuç içine toprak kor, toprağa bakar, niyetlerini, kaderlerini okurdu. Toprağın her zerresinde bir meram var. Kulağını çocukların alnına dayardı. Gaipten gelen sesleri dinlerdi. İlk horozun ötüşüyle kalkardı. Bir tas duru suyun içine bir avuç toprak atar, toprağa bakar bakar ağlardı. Gözyaşı suya düşerdi. Falın göründüğünü söylerdi. Anamı hep yakından izlerdim. Ağladığı zaman konuşurdu."

"Ne derdi?"

Bayram'ın susup susup birden, böyle güzel bir soru sormasına sevindi.

"Anam kendi gönlünde bir sofra kurardı. Kuşları, karıncaları, kuzuları, kurtları, tilkileri, tavukları, kedileri, köpekleri, arıları, kelebekleri, dünyada ne kadar hayvan varsa, cemü cümlesini, o sofraya çağırırdı. Sonra her hayvana meramını anlatırdı."

"Ne kadar sürerdi bu?"

"Eğer babam evde yoksa er sabahtan akşama kadar sürerdi. Anama bu yüzden Ermiş Sabire derlerdi. Deli Sabire de derlerdi. Ama anam ermiş bir kadındı. Gece karanlığında güvercinlerin ışıklı seslerini görürdü. Pişmanlık yaşlarını ılgıt ılgıt gözünden gönlüne akıtan bir insan varsa onun yüreğine bakar, günahlarını görürdü. Yüzü Kutlu adında, kendini asan genç bir kızı ipten indirdi, gözlerine baktı. Ufak memelerine dayadı kulaklarını. Uzun uzun dinledi. "Bu kızın memelerindeki ateş dile gelmiş kırk gün kırk gece yalvarmış, gök yarılmış, yağmur yağmış ama kimse tınmamış," dedi. "Bu kızın içindeki kıyameti, bu kızın içine hapseden kimse, o yakında ölür," dedi. Demesinden iki gün sonra da kızın dedesi Kalafat Lazo öldü. 'Bu kızı o oğlana yâr etmeyin,' diyen de dedesiymiş."

"Ben bunu duydum," dedi Bayram, hüzünlü bir sesle. "Zaimoğlu Ömer'den duydum. Koyunlarla konuşan, ermiş bir adamdı."

Kadın, Bayram'ın yıllar önce anasının içinde olduğu bir olayı duymuş olmasına sevindi. "Kaderimiz o zaman mı yazıldı yoksa,"

dercesine süzdü Bayram'ı. Sürünün ürktüğünü sezdi. Ayağa kalktı hemen. Bir keçinin acı acı meleyişi geldi.

"Kurt var," diyerek sesin geldiği yöne doğru koştu kadın. Yalnız bırakmadı kadını Bayram. Onunla birlikte seğirtti. Korkudan bir araya toplanan ve kulaklarını dikerek kurtların bulunduğu noktaya bakan sürüyü geçtiler.

"Sürüye kurt girmiş," diye yeniden bağırdı Esma.

Sürüye dalan iki kurt, bir anda dört kıl keçisinin boğazını parçalamış, küçük bir keçiyi ise sürükleyerek sürüden elli altmış metre kadar uzaklaştırmışlardı. Kurtlar, Esma'yla Bayram'ı görünce keçiyi bırakıp kaçtılar.

"Ben mahvoldum Bayram," diyerek, keçinin üzerine kapanıp ağlamaya başladı Esma. "Daha kim bilir kaç yaralı keçi var. Bunların sahipleri beni mahvederler."

"Eyvah, kadının felaketine sebep oldum, lanet olsun bana," diye iç geçirdi Bayram. Esma'yı omzundan tutarak keçinin üzerinden kaldırdı.

"Hele dur belki kurtarırız."

Boğazı parçalanan ve tüm acısını bakışlarında toplayan keçi, imdada geç gelen kurtarıcılarına baktı. Kurtarıcılar, şaşkın ve çaresizlerdi. Hafif hafif debelenerek hareketsizleşti. Kızı ölmüşçesine ağlıyordu kadın.

"Bu keçi, Pinti Yusuf'un keçisiydi. Bu yıl tahsildarlardan kaçırıp gizlediği keçiydi. Şimdi ben ne halt edecem. O rezil adam beni mahveder."

"Senin felaketine ben sebep oldum. Bunun altından kalkmam lazım."

"Senin bir suçun yok Bayram. Bu orman bu yıl kurtlarla dolmuş taşmış."

"Seni söze tuttum, meşgul ettim."

"Üzülme, sen olmasan da bu kurtlar saldırırdı. Benim alnıma yazılmış bir kere. Sürüye dadanmış azılı kurtlar hep bana gelirler. Sürüye bir baksak iyi olur. Kaç yaralı var acaba? İnşallah çok değil."

"Niye köpeğin yok senin?"

"Köpeğimi kurtların ruhu çekti. Bir gece kurtlara katıldı gitti."

"Allah Allah!"

Keçiyi olduğu yerde bırakıp sürüye gittiler. Boğazlarından yara alanlar hemen belli oluyorlardı. Kulakları düşmüş, kafaları ağırlaşmış, oldukları yerde duran dört keçi vardı. Esma ağlayarak Bayram'la birlikte, keçileri tek tek yakından kontrol etti.

"Bunlardan üç tanesi kesin ölür," dedi. "Şansa bak ki üçü de köyün en yaramaz adamlarının keçileri. Gün görmemiş, kadersiz bir kadınım ben."

Bayram ilk kez, kadının kanlanmış sol elini, yaralı bir güvercinmişçesine avuçlarının arasına aldı. Dikkatini, onun acısında, gözlerinden damlalar halinde yanaklarına süzülen ışık damlacıklarında yoğunlaştırdı. Yüreğinden kopup kadınlaşan bin yıllık hasretine kavuşmuş gibi bir hali vardı Bayram'ın. Patlayan, cevherini açığa vurarak bal sessizliğine dönüşen kendi gizemini yaşıyordu.

"Üzülme, gam yuvası yapma yüreğini. Arkandayım. Her derdini yüklenirim."

Esma, Bayram'ın sesini ve edasını bir anda saran içtenlik karşısında afalladı. Afallayışındaki harika sevinci, onun boynuna sarılarak açığa vurdu.

AĞLAMAK KADAR GÜZEL BİR İBADET VAR MI?

Hiçbir âlim,
bir deli kadar akıllı olamaz.

Cebeli Bey, yatağından, kadınları tarafından hassasiyetle kaldırıldı. Hafif sabunlanmış, ıslak ve ılık bir bezle yüzü, gerdanı ve elleri silindi. Ayakları bir leğenin içinde yıkandı, kurulandı, nakışlı yün çoraplara ve Safranbolu'da özel olarak yaptırılmış deri kunduralara sokuldu. Bey, bu arada boş durmadı tabii. Büyük düşüncelerin kıvrımlarında, semiz bir kurtçuk gibi yaşamanın doğru olmadığını keşfetti. Evin içine yayılan ve kendisine her daim çocukluk yıllarını anımsatan, yanmış ekmek ve tulum peyniri kokusunu, iştahla ciğerlerine çekti. Karşıdaki kerevetin üzerinde dinlenen yaşlı kediyle göz göze geldi. Evin küçük işlerine pek önem vermeyen ve konuşan insanlar içinde de sadece Cebeli'yi dinleyen bu ağırbaşlı kedinin, evin içini değil, dünyanın durumunu düşündüğünü tahmin etti.

"Mezarı kazma işi bitmiş mi?"

"Bitmiş," dedi Gülnaz. "Bekledikleri sensin. Sen gider gitmez, cenazeyi kaldırırlar. Biraz çabuk ol da insanları bekletme."

Kadınların, içten içe homurtulu, ağır gayretiyle giyinen Cebeli, eline tutuşturulan, Yemen taşından, doksan dokuzlu tespihiyle bastonunu alıp dışarı çıktı. Çıkışta Cemal'le karşılaştı.

"Haa geldin mi Cemal," dedi gülümseyerek. "Yanımdan ayrılma. Sendeler düşersem kötü olur. Ölümüme sebep olan bir insan durumuna düşürme kendini."

"Sen merak etme beyim, ben senin canlı bastonunum."

Cebeli, elma ağaçlarının altından yürüyerek bahçe kapısına yöneldi. Kapıda bekleyen Kangal köpeğiyle göz göze geldi. Hiçbir insan vicdanının, Kangal köpeğinin vicdanı kadar güçlü olamayacağını aklından geçirdi. Cemal'in açtığı tahta kapıdan geçip, köy yoluna düştü. Karşıdan gelen Deli Davut'a selam verdi. Selamı görünce kafasını kaldırıp gökyüzüne, zorunluluğun bastırılmış derin bilincine baktı Davut.

"Hiçbir âlim, bir deli kadar akıllı olamaz," dedi. "Bizde barınamayan, bizim kalıbımıza sığmayan her hakikat, gider Davut'un çıplak ayaklarını mesken tutar."

"Doğrudur beyim."

"Hiçbir şey anlamadan, 'Doğrudur beyim,' deme, Cemal. Çünkü bu son güzel lakırdımı ben de anlamadım. İnsanın anlamadığı şeyleri söylemesi iyidir ama şart değil. Kendi ağzından çıkan bir söz hoşuna gitmişse mesele yoktur; onu anlamasan da olur. Bazı insanlar, bazı sözleri anlamaya layık değil. Anlarlarsa, Allah muhafaza, anladıkları sözün derinliğinde boğulurlar."

Cemal, "Doğrudur beyim," diyecekti, korktu vazgeçti. Cebeli'nin gece uyumadığını, karılarıyla kavga ettiğini, heyheylerinin üzerinde olduğunu düşündü.

Tabut, Kara Süleyman'ın evinin önündeydi. Ağlayışlar, hıçkırıklar, ağıtlar, dövünüşler... Hayatlarını, zorun ve ihtiyacın gücüyle ocak karanlığının vazgeçilmez bir parçası haline getiren insancıklar, Cebeli'yi bekliyorlardı. Bastonlu kolunu kaldırıp üzüntüyü selamladı. Oturanlar ayağa kalktı, yol açıldı. Az ötede, çember içine aldıkları bir tabutun başında, döğüne döğüne ağlayarak ağıt yakan kadınlara kulak verdi. Hatice Kadın'ın, işe yaramaz boş sözleri art arda sıralamasına ve üstelik bunları bir de dönüp dönüp tekrarlamasına kafası bozuldu. Bazı kadınların da ağlamaktan çok, ayağı yanmış kediler gibi bağırdığını fark edince tepesi iyice attı.

"Komşu köylerde doğru dürüst ağlayıcılar vardı, onları niye getirmediniz?"

Sorunun asıl muhatabının kendisi olduğunu fark eden Kara Süleyman, "Ben söyledim, kimseye dinletemedim beyim," dedi.

Kara Süleyman'ın yalanlarına alıştığı için söylenenleri olağana saydı Cebeli:

"Yakademirciler'e adam gönderseydiniz, Huriye'yi getirseydiniz," dedi. Kadının, insanı mitlere, imgelere, mesellere ve teşbihlere taşıyan ilginç ağlayışı çınladı kulaklarında. "Bu havalinin en güzel ağlayan, ağıtları da işe yarayan tek kadını Huriye'dir. İnsanı ölümden korkutan cıyaklamaları, kuru tekerlemeleri bize dinletmeyin. Huriye'yi çağırın, bacısı Perçem'le beraber gelsin, herkesi ağlatsın. İnsanların yılda en az üç kere ağlaması şarttır. Ağlamayan insanın duyguları incelmez. Öküzün ağladığını hiç işittiniz mi? İşitmediniz. Ama ben işittim. Dünyada öküz kadar içten ağlayan, acısını açlara nimet sofrası yapan başka bir yaratık da yoktur. Biz ağlamayız, ancak ağlatırız."

"Kepezli Zılgıt Emine'yi methederler, beyim. O daha iyi ağlarmış. Onun ağlayışı, Halise adlı bir kadını üzüntüden öldürmüş. Huriye'nin samimi olmadığını söyleyenler var. Huriye, cenazelere değil, kendi dertlerine ağlayan bir kadın," dedi Kara Süleyman.

Kara Süleyman'dan başka hiç kimsenin böyle düşünmediği kanısındaydı Cebeli:

"Burnunun deliğiyle düşünme Süleyman," dedi. "Aklınla düşün biraz. Ben bir ölüye baktım mı başka ölüleri, başka acıları hatırlarım. İnsan asıl hatırladıklarına ağlar. Yalancı bir adamın ölüsünü görsem o ölüye ağlamam ki. Ben de benim içimde ölene ağlarım. Yalancının başucunda ağlayan kadınların gözlerinden süzülen acılara ağlarım. Masumların, mazlumların ağlayışları ağlatır insanı. Ağlamak kadar güzel bir ibadet var mı? Yok. Her damla gözyaşının bir ayet olduğunu çok geç yaşlarda öğrendim. Nerde yaralı bir güvercin görsem ruhumu düşünürüm. İsterim ki ruhum, o güvercinin, bir damla gözyaşındaki acı ve ateş kesafetinden geçsin, arınsın."

"Babana rahmet. Ağzından rahmet akıyor," dedi imamın kardeşi Topal İbrahim.

Övgü, Cebeli'yi susturdu. Rahmetli babasını bu tip övgülerin öldürdüğünü düşündü. Kadın çemberinin merkezinde duran

tabuta baktı. Kendilerini tabut içinde hisseden insanlara, yamalı şalvarlara, çıplak ayaklara, sarıklı kafalara, feslilere, diklere, eğiklere, boynu bükülere baktı. Kökleri, canlılar âleminin insaf duygusunda olmayan bir hürriyetin düşünülemeyeceğini düşündü. Tabutun başucunda duran ve kabristandan çıkıp gelmişçesine bakınan, köyün bakır sakallı imamını süzdü tepeden tırnağa. Büyülü, bütünlüklü bir anlatım yeteneğine sahip olan bu insanın, tahsildardan keçi kaçırmasına hak verdi. Allah'ın, köydeki kendi sözcüsünü bu denli pejmürde ve sefil etmesinin nedenini sormak istedi imama. Vazgeçti. Bu tabut, belli ki kimsesiz bir kazmacıya, Selim'in oğlu Durmuş'a aitti. Kadınların başucunda dövündükleri bu tabut, kâinatı saran, anlamlandıran, ayıplamayan, iyi kötü ayırımı yapmayan sonsuz ışığın içinde sadece bir zerrecikti.

"Beklediğiniz nedir? Başlasanıza."

Küçük oğlunu haksız yere dövdüğü için şaşkınlığından cenaze selasını unutan ve vicdan azabı çeken imam, direktifi duyunca, kendine çekidüzen verdi. Kadınlara susmalarını işaret etti. Hiç kimse, tabutu caminin önüne kaldırmayı, merasimi orada yapmayı akıl edememişti.

"Herkes cenazenin başucunda toplansın," dedi.

İmamın emri, ânında yerine getirildi. Cenaze duası başladı. Avuçlar gökyüzüne açıldı. Bastonunu koluna takan Cebeli de avuçlarını açtı gökyüzüne. Bakışlarını, tam karşısında duran, imamın kardeşi Topal İbrahim'in sakallı yüzüne dikti. Rahmetli dedesinin, Kazıkçı Hasan Paşa'nın Çerkes asıllı köleliğinden, vezirliğe yükselen, Cenaze Hasan Paşa hakkındaki fıkralarını anımsayarak içten içe gülümsedi. Tipik insan yüzlerinin, kendisini tarihe götürdüğünü düşündü. Dua bitti. Koluna geçirdiği tespihini ve bastonunu eline aldı.

"Hemen götürüp gömmeyin," dedi imama. "Bırakın millet biraz ağlasın."

Milletin, zevklerini yitirmiş duygularla ağladığını ve beklemekten yorulduğunu söylemek istemedi imam. Cebeli'nin günahkâr bir insan olmasına rağmen, doğru fikirler ileri süren, açık yürekli birisi olduğuna inanıyor, bu inancını da Cebeli'ye ulaştırırlar

korkusuyla kimseye söylemiyordu. Doğruları genellikle günahkâr insanların söylediğine inanıyordu. Dua ederken, "Günahkâr kullarını bağışla ya Rabbi," sözünü sık sık söylemesinin nedeni de buydu. Doğruları söyleyen insanların günahkâr da olsa cehennemde yanmaları doğru değildi. Tabutun yanından çekildi. Erkeklere de eliyle çekilmelerini işaret etti.

"Çekilin kadınlar gelsin," dedi.

İmamın direktifine gülümseyerek başını iki yana salladı Cebeli. Tabuttan çamlıklara doğru uzaklaştı. Ağaç bastonu sağ elindeydi. Tek gözlü canlı bastonu ise solunda yürüyordu. Düşüncesi, yaşam ile ölüm arasında voltalayıp duruyordu.

"Azrail yer altına inmiş. Köylerden can isteyip duruyor. Her köy, Azrail'in ecel defterine, kendi gücü oranında can vermek zorunda kalmış ki bu işin sonu neye varır, belli değil. Güç, kendini olduğundan daha güçlü gösteriyor. İnsanlar, güce şimdi daha çok tapıyorlar. Evine götürüp yaralarını sardığın Devrekli Bayram'ı niye ele verdin?"

Suçlamanın ağırlığı altında ezildi Cemal. Cebeli'nin gerçek durumu bilmesine rağmen, dönüp dönüp aynı soruyu sormasına bir anlam veremiyordu.

"Ben ele vermedim Beyim," diye yutkundu. "Cabbar bana, 'Bayram'ın evini bilen sensin. Adamlarıma kılavuzluk et,' dedi. Ben de mecbur uydum."

"Ortada savsalı, alaboz bir durum var. Her neyse..." Durdu. Önündeki çam kozalağına bastonunun ucuyla vurdu. "Benim her sırrımı zır eden, sırnak karım bir şey söyledi, doğru mu acaba? Esma, Bayram'ı yazı yabanda görmüş."

"Yengeye kim söylemiş, Beyim?"

"Esma söylemiş. Güya o Bayram'la konuşurken kurtlar da keçileri parçalamış. 'Kimseye söyleme,' demiş ama benim küçük karının ağzında bakla ıslanır mı hiç?"

"Maden idaresinin kulağına giderse kötü olur, Beyim. Onların gözünde Bayram şakidir. Cabbar, adamlarını gönderir, Esma'yı aldırır, dil dudak sorgular."

"Keçileri kurtlara yedirdiği için o karıyı zaten dövmüş, ağzını gözünü şişirmişler. Bu köyde bana danışmadan yapılan işler çoğaldı Cemal."

"Doğrudur Beyim. Zavallıyı tanınmaz hale getirmişler. Gece karanlıkta dövmüşler. Evine su götürürken."

"Serdar'la Tahsin'in dövdüğünü söylüyorlar. Doğru mu?"

"Doğrudur Beyim. Esma, Zehra'ya söylemiş. Bu iki genç, söylemesi ayıp, dolanmışlar kadına. Kadın yüz vermemiş. Serdar, 'Merteğimi çıkarır bir gün dayarım sana. Bunu unutma,' demiş. Eee bu olay olunca da onlara gün doğmuş. Önünü kesmiş hurdahaş etmişler kadını. Bu maden çıktı çıkalı, köyün düzeni bozuldu Beyim."

Gerdanının kıvrımında, ebem bulguru büyüklüğünde çıkan çıbanı kaşırken sıkıntıyla iç geçirdi, Cebeli. Artık geri gelmeyecek bir şekilde, eski kudretini yitirdiğini hissederek okkalı bir tükürük savurdu, yaban yulaflarının üzerine.

"İnsanların dertlerini taşıya taşıya, yük hayvanları gibi taşırgadım Cemal. Sonunda şaşıya şevşiriye kaldım. Havzada amele bakkalları açanlar, kazmakeş toplaya toplaya sevk memuru olanlar, ormanları tahkimat direklerine tahvil edip kumpanyalara satanlar, ameleye faizle para dağıtanlar, kerhane açanlar... Say sayabildiğin kadar. Hepsi başıma efendi kesildi. Bu toz duman, edir gudur idaresinde, Serdar'la Tahsin'e sözüm mü geçer benim. Ben kendi vicdanımın kuyumcusuyum. Müşterim yok. Rahatım. Rahat da değilim ama rahatsızlığımdan memnunum."

Cemal, Cebeli'yi ormanda gezdirdi biraz. Yorulması üzerine, koltuğunun altına girdi. Beyin bacaklarının titremesi ve yürüme zorluğu çıkarmasıyla da sırtlayıp evine götürmek zorunda kaldı. Karılarına teslim etti. Eve geldiğinde herkesi ocağın başında buldu. Esma'yı görünce şaşırdı. Kadının sağ yüzü, olduğu gibi şişmişti.

"Hoş geldin Esma. Geçmiş olsun."

"Hoş bulduk, ağabey, sağ ol."

'Sahipsiz, acılı bir ses. Yazık,' diye iç geçirdi Cemal. Esma'ya köyde sadece Zehra'nın kol kanat gerdiğini düşündü. Hurşit'in boşalttığı yere oturdu.

"Bu iş nasıl oldu Esma? Ölen keçilerin sahipleri seni dövmedi de o iki delikanlı niye dövdü? Bir fitleyen mi var acaba?"

Cemal'in sorusunu cevaplamadan önce başörtüsünü düzeltti. Sahip arama, korunma ve bir yerlere ait olma güdüsünün çökerttiği bir özgüvenle çevresini ürkek ürkek süzdü, alnına dökülen saçlarını parmaklarının ucuyla başörtüsünün altına sokuşturdu.

"O iki gencin beni niye dövdüklerini anladım da, anlatması zor, Cemal ağabey."

Çaresizliğini gözlerinden yüzüne yayan ve içten içe sessizce ağlayan Elif Kadın, "Kadersizsin," dedi. "Kocasız kalmışsın. Her kadın, pınardan şadırvana akan bir yer altı suyudur. Her koca da bu suyun içinde aktığı avgundur. Sen avgunsuzsun kızım. Suyun toprağa yayılmış, ömür şadırvanın susuz kalmış."

Kısa bir sessizlikten sonra, Cemal, "O iki çakal seni niye hırpaladı?" diye üsteleyince kadın anlatmak zorunda kaldı.

"Rahmetli anam, ölmeden evvel Serdar'ın anası Meryem Kadın bize geldi. Anama yalvardı, 'Ayağına düştüm, falıma bak, kaderimi oku,' dedi. Anam da beni dama çıkardı. Çatıdaki serçe yuvasından, daha tüylenmemiş bir yavru aldım getirdim. Anam, Meryem Kadın'ı belden yukarı soyundurdu, kerevetin üstüne sırtüstü yatırdı. Kadının yüreğinin üstüne bir parça toprak yaydı. Civcivin çıplak ayaklarıyla sarı gagası, kadının topraklı derisine değer değmez, kadın ürperdi. Anam biraz bekledi. Kulağını yandan yüreğe dayadı, dinledi. Meryem boncuk boncuk terledi. Ben terlerini silmek istedim, anam bırakmadı."

"Sen büyüksün Allah'ım," diye iç geçirdi Elif Kadın.

"Sonra anam eğildi, çok yakından civcivin gözlerine baktı. Civcivin gözleri kapalıydı. Anamın bakmasıyla açıldı. Sonra anam, civcivin gözlerini okumaya başladı. İnsanın yüreği, kendisine en yakın günahsız göze açılırmış. Anam, civcivin gözüne baktı, kadının yüreğini okudu. 'Senin yüreğin,' dedi, 'Sana bakan her erkeğin gözlerini içine çekmiş. Ömrün, yakışıklı erkeklere bakmakla geçmiş,' dedi. Meryem'in benzi bozardı. Ses etmedi. Anam dedi ki, 'Sen evliyken yedi erkekle beraber olmuşsun. Kocanın attığı dayaklar seni

küçültmüş. Sen hem küçülmüşsün,' dedi, 'Bir köpek kadar kendini değersiz görmüşsün, hem de kızışmışsın. Yüzüne gülen her erkeğin, sana değer verdiğini sanmışsın,' dedi. Orda benden başka Turna'yla Raziye abla vardı. Raziye, anamın söylediklerinin hepsini gitmiş bacısı Senem'e anlatmış. Senem, ayrılık kargasıdır. Burnuyla ayakları kırmızıdır onun. İşi gücü onun bunun yırtık yerlerini saymak ya, gitmiş, Satı'ya söylemiş. Onu da Tahsin duymuş. Tahsin'in bildiğini Serdar bilmez mi?"

"Satı'nın ağzında laf durmaz, köküne lanet," diye homurdandı Elif Kadın. "Falcıdır güya. Kahpehane kahvesinin fincanını elinize alsanız, dibine baksanız, Satı'nın gözlerini görürsünüz. Şeytanın yerinde olsam karıların hepsinin neslini kuruturum. Ayıt ağacının beş parmaklı tohumunu yediririm hepsine, nesepsiz, köksüz kalırlar."

Zehra ile Kumru'nun, Elif Kadın'a ters ters bakmalarından korktu Cemal. Gereksiz bir tartışmaya mahal vermemek için:

"Eeee daha sonra," diye teşvik etti Esma'yı.

"Serdar duyunca, 'Ben o cadının kızına ne yapacağımı bilirim,' demiş. Ben evlendim, bir şey yapamadı. Kocamdan korktu. Veli'den çok adam korkardı zaten. Rahmetli öldükten sonra, bana çok sataştı Serdar. Bir ara zorla ırzıma geçmek istedi. Ormandaydım. Bağırdım. Emin Emmi duydu sesimi. Ses verdi, Serdar kaçtı."

Kadın, belalı şeylerden söz ederken duygularıyla düşünüyor, kendini özgür hissediyor ve iyimser görünüyordu.

"O köpek azmasın, azdı mı nefsine öğüdü geçmez," diye mırıldandı Elif Kadın.

"En son bu keçileri fırsat bildi. Onun bir keçisi sağ kulağından hafif yara almıştı. Neymiş, keçimi kurda verdin. Anasının öcünü aldı benden güya. Benden alamadığının öcünü de aldı. Ama kolay değil. Anamın ruhu onu çarpar. İnsan en büyük zararı kendi kötülüğünden görür. 'Ben Üzülmez Maden İdaresi'nin adamıyım,' dedi. 'Bundan sonra sana huzur yok,' diye de tehdit etti."

"Yalan," dedi Cemal. Farkında olmadan, ağzından çıkmıştı bu söz. Kadına moral vermek istiyordu. Sahipsiz kadınların durumları

ne kadar da kötüydü bu Elvan köyünde. Askere gidip dönmeyenler, madende ölenler, gurbete çalışmaya gidenler, tahsildardan ve askere gitmemek için zaptiyeden kaçanlar, azalan erkekler, çoğalan kadınlar, sahipsizler, yoksullar, mazlumlar, zorbalar...

"Bundan sonra üzerime hançer almam lazım," dedi Zehra. "Esma'ya yaptığını bana yapsaydı öldürürdüm o herifi."

"Fukaranın mecalini kesen, nefsini inciten adamın sonu karanlıktır," dedi Elif Kadın.

Cesaretin bazen, berrak bir su gibi gülümsediğini, yaşamın özünden kaynaklanan bahtiyarlığa benzediğini ve insanı güzelleştirdiğini düşündü Cemal. Zehra'nın bıçakla gezme eğiliminden korktu.

"Öldürmenin sonu yoktur. Öldüren insan, kendisini öldürdüğünü bilse öldürmez. Cahilliğin çıkış yoludur ölüm. Kısa yoldur."

Cemal'in korktuğunu sandı Zehra. Köydeki tüm insanların, kendisini bir kaşık suda boğmak için fırsat kolladığını düşündü.

"Kısa yola mecbur edenler var," diye çıkıştı. "Tepene tepene vuran, 'Sen yoksun, ben varım,' diyenler var. Önüne geçip geçit vermeyenler var. Biraz gecikince, biraz ses çıkarınca ağız göz parçalayanlar var. "

Geçmişte başına gelenleri anımsadı Elif Kadın. Bacasından girenleri, dayak atanları, oynaşıp da oynaştığını dokuz köye yayanları, 'Onunla yattın, benimle de yatmazsan kocana söylerim,' diyenleri, karısını aracı edenleri, tecavüze uğrayan kadınların tecavüzü açığa vuramayacakları gerçeğinden hareketle, bıçak dayayanları, bir geceliğine dağa kaldıranları... Anılarının baskınına uğrayan Kocakarı, kafasını göğsüne sarkıttı, gözkapaklarını indirdi, umutsuz, firari bir sesle:

"Kadın milleti şeytandır şeytan olmasına da, erkek milleti de köpek sürüsüdür," dedi. "Biri hep verir, öbürü hep ister. Ses etmeden hep vereni dokuz köye yayar. Vermeyenin yöresinde yalanır durur. Halbuki en çok vermek isteyen kadın da hiç vermeyen kadındır. O kadın ki kudurmuş erkeklerin ağzından akan suyu içine akıtır. O azgın suyu içinde dolandırır, haz alır ondan. Erkek zorbadır ama

saftır. Erkeğin dili sarkar. Dilinin ucundan ateşli su akar. Kadın vermez, dolanır. Kör kuyulara iner, kör kuyulardan çıkar. Ayakyoluna girer, ayakyolundan çıkar. Batağa girer, bataktan çıkar. Erkek adım adım kadının peşindedir. Kadın arkasını kıvırır. Hele yarma bilek misali, ince bir bele sahipse, kalçası da dibek taşıysa kadın bile bile kıvırır; başını çevirir kırıtır. Erkek dayanamaz, emekler, sürünür, süpürge olur ama kadının peşini bırakmaz. Erkek süründükçe kadın haz alır. Erkek, yerden göğe kadar yalvarır, kadının topuğunu yalar, eteğinin tozlu ucunu öper, kadının fingirdekli dibeğine secde eder. Kadın Nuh der, peygamber demez, vermez." Durdu, ağzını açarak derin derin esnedi. "Ben böyle kadınları hiç sevmem. İçlerinden verirler, dışlarından da hiç vermez görünürler. Ben hem içinden, hem dışından veren, hem de çok kolay veren kadınları severim. Dilencinin işi ekmek istemektir. Ekmeğin varsa verirsin. Ekmeği göster sonra da verme. Dilenciyi yutkundur, arkana tak, yalvart. Güzelliğe reva mı bu? İnsanlık mı bu?"

"Amma da uzattın ana yau," diye çıkıştı Cemal. "Yaşına başına yakışır mı şimdi bu sözler? Ağzından çıkan millete örnek olsun. Ne ekmeği, ne dilencisi, ben anlamadım gitti."

Alt çenesi titredi Kocakarı'nın. Bakışları şehlalaştı:

"Köpekleşme!" diye bağırdı. "Sen de düşmüş bir erkeksin. Sus, dinle."

Zehra'nın hoşuna gitti bu çıkış. Esma gülümsedi. Dirseğiyle Hurşit'i dürttü Kumru. Cemal kızardı. Çocuklar bu olağan kızgınlığı, nenelerinin her zamanki haline yorarak gülüştüler. Kocakarı, genel manzaraya şöyle bir göz attı. Nereden başlayacağını kestirmek için bekledi, yutkundu.

"Ben her zaman söyledim, kadın milleti korkaktır. Kadın erkeğin önünde, ellerini yumruk yapacağına açar, havaya kaldırır, teslim olur. Kadının havaya kalkan ellerine bakar erkek. İki elde on parmak var. Erkek en az on yumruk sallar kadına. Kadını döven erkeğin yumruğu değil. Kadını döven, kendi elleridir; erkeğin önünde açılan, teslim olan elleridir."

"Çok doğru," diye onayladı Zehra. Zehra'yı Esma izledi.

"Doğru ki, hem nasıl. Üzerimde hançer olsaydı, kınından sıyırsaydım Serdar bir şey yapamazdı bana. Erkek, kadından daha korkaktır. Kadın korkak olmasa erkek cesur olmaz. Doğurmayanın cesareti olur mu? Eğer bir cesaret varsa onu doğuran kadındır. Rahmetli anam çok cesurdu."

Tartışmanın bir yarar getirmeyeceğini düşündü Cemal. Bayram'ı merak etti. Neredeydi acaba? Bayram'ı bulmalı, kendisini anlatmalıydı ona. İhbarcı olmadığını, mecbur kaldığını, üzüldüğünü, günlerce uyuyamadığını anlatmalı, affını istemeliydi.

"Bayram'ı bir daha ne zaman görürsün, Esma?"

Esma o an, Bayram'la yarınki buluşmasını düşünüyordu. Kuşku ve ihtiyatla karşıladı Cemal'in sorusunu.

"Bayram'la ne zaman buluşacağım hiç belli değil Cemal ağabey. Belki de hiç buluşmam. O adamların Bayram'ı aradıkları doğru mu?"

"Hem zaptiye, hem de Cabbar'ın adamları Bayram'ın peşindedir. Zaptiyeyi bilmem ama Cabbar'ın adamları Bayram'ı görürlerse vururlar. Eğer görürsen selamlarımı söyle. Beni yanlış anlamasın. Ben Bayram'ı gözüm kadar severim."

Tepeden tırnağa kulak kesilmişti Hurşit. Bayram'ın yanı başında olmak, onunla birlikte dağlarda gezmek, madene inmek, zorbaları sindirmek arzusuyla dolup taşmaya başladı. Peki ama Bayram'la bu kadının ne ilişkisi vardı? Kadına yakınlık duydu birden. Bayram'ın sevgilisi miydi yoksa bu kadın?

"Bayram Emmi'ye kimse bir şey yapamaz," dedi. "İnsanlar onu sever, korur."

"Ebecükün dediği doğrudur," dedi Kocakarı. "Gece vakti başınızı kaldırın yukarı bakın. Gökte birbirine bakan üç yıldız, üç kardeş var. Gittiği yere iyilik dağıtan insanı o üç kardeş korur. İyi insan, karlı boranlı günlerde darda kalırsa bulutlar açılır, gökte bir eşek öldüren güneşi belirir ki kemikleri ısınır. Toprağı bol olsun, anam eyyamlı kadındı. Kazları semirtmek için mısır unu hamuru yapardı. Yaptığı o yumuşak evelemi kendisi de yerdi. 'Her kazın içinde en az on muhkem iyilik var,' derdi. 'Benim elimin sıcaklığından çıkan

bu evelem, gider o iyilikleri bulur, onların duasını bana getirir,' derdi. Dokuz kazı vardı. Dokuzu da kayıplara karıştı. Sonra duyduk ki o dokuz kaz, dokuz derviş olmuş, dağlara çekilmişler. Kim bilir, bir kaz da o Bayram'dır. Ben sevdim o adamı."

Sevinçten alnı büyüdü, aydınlandı Esma'nın. Yüreğinde Bayram için beslediği ve gördüğü her insana tüm boyutlarıyla hikâye etmek istediği o büyük fırtınayı güçlükle bastırdı. İnsanlar, neden Bayram hakkında bildiklerini anlatmıyorlardı? Çevresinde kıpırdayan her şey, açılmış büyük gözlerle ona bakıyor, Bayram'ı soruyor, Bayram'ı merak ediyordu. Hurşit'le göz göze geldi. Dili açıldı Hurşit'in.

"Abdullah Usta, Cabbar'ın korkudan gece uyuyamadığını söyledi. İşemeye çıkamadığını, bakır bir tasa işediğini söyledi. Eskiden bir tabanca taşırdı, şimdi ikiye çıkarmış. Bayram'ın tüfekle gezdiğini söylemişler Cabbar'a."

Esma'nın hoşuna gitti bu yalan. Işıklı bir gülümseyişle sevince dönüştü acıları.

"Madendeki bütün bekçilere sıkı sıkı tembih etmiş," diye sürdürdü Hurşit. "Bağırmış, çağırmış. 'Tek gözlü bir adam görürseniz vurun,' demiş."

"Yani bizim Kör Sefer'i orda görseler vururlar," dedi Zehra.

"İyi de olur," diye canlandı Kocakarı. "Şehnaz rahat eder. Sefer'in ağız kokusu bir yana, sözünün kokusu hiç çekilmez. Dışından över, içinden söver."

Hemen kalktı, geniş bir sofra açtı Zehra. Mısır ekmeği, buğulanmış istavrit, yeşil soğan ve ayran indirdi. Daire şeklinde bağdaş kurdular. Bayram'ı sofranın bir kenarında hayal etti Esma. Sohbetin yine dönüp dolaşıp onun üzerinde yoğunlaşmasını arzuladı. Yarın aynı yerde, onu ilk gördüğü kayanın dibinde, atıyla beraber bulacaktı. Çobanlıktan alınmıştı. Serbestti artık. Bu sefer çoban olarak değil, keçilerini aşkına kurban etmesinin diyetini ödemiş bir âşık olarak buluşacaktı. Kim bilir, belki de atının terkine atıp götürecekti Bayram onu.

DEĞİŞİM HIZLANDI

Ve o, Tanrı'yı ve tacı insanda yok eden her gerçek yıkıcı düşüncenin kendi özünü hararetle aradığını ve hiçbirinin de cellat urganına uğramadan kendi özüne kavuşamadığını gördü.

Kozlu Vadisi, yıldızlı, berrak bir gecede, depodan yükselen alevlerin yarattığı telaşla hareketlendi. Depoyu yakan Macar Bela, uzun ve çetin uğraşlardan sonra, mekânın dördüncü boyutunu keşfetmiş, sonsuzun bittiği yerde dinlenmeye çekilmiş, yorgunluğunu ve karmaşasını atmış, durulmuş, hafiflemiş gibi bir ruh haline girdi ve yükselen alevlerin yarattığı hazlarla, yeni bir varoluş biçimine, yani Cabbar'ı öldürmeye karar verince tepesi üstünde yürüyen spekülatif duygulardan kurtuldu. Yatağında sırtüstü uzanıp tavana baktı. Ve orada, Tanrı'yı ve tacı insanda yok eden her gerçek yıkıcı düşüncenin kendi özünü hararetle aradığını ve hiçbirinin de cellat urganına uğramadan kendi özüne kavuşamadığını gördü.

Değişim hızlandı. Geceleyin sahilde tek başına dolaşan Necip adlı bir adam, "Hiçbir hakiki deli, dünyayı tepe üstü göremeyecek kadar akli kudretini yitirmiş değildir," diye mırıldandı. Dalgalar kırılgan, yalınkat ışıltılarla yükseldi, kıyıya dimdik inen kayalara çarparak parçalandı. Titreşimlerin içindeki ateş yoğunluğu birkaç kat arttı. Ocakların vadiye bakan ağızlarında ışıklar belirdi. Yüzeydeki kömür damarlarının hafriyat ve ilkel taşocağı yöntemiyle alınması işi, ciddiyetini yitirdi. İnsanın ilkel aletlerle yerin altına girip derinliklere doğru ilerleyişi, denizin, dağın ve gökyüzünün,

mutlak ve sınırsız gücü karşısında anlam kazanmaya başladı. Berklay kardeşlerin kendi formenleriyle birlikte, Slav ve Macar ustaların birikimlerinden yararlanarak geceli gündüzlü didinmeleri, sonuçlarını verdi. Yeni taş galeriler açıldı. Tahta rayların yerine, İngiltere'den getirilen malzemelerle dekovil hatları döşenmeye başlandı. Kömür tepecikleri, oluklar, iskeleler, kantarlar, felekeciler çoğaldı. Kıyıdaki insan sesleri, martı seslerini bastırdı. İşletmecilere rehin karşılığı yüksek faizle para veren Galata sarraflarının kömür uğultusuyla ilişkileri derinleşti. İngiliz "fen heyeti"nin başında bulunan mühendis John Berklay, devletin özel sermayeden ürkmemesini, sıkı denetimden feragat etmesini ve külfetli şartlar dayatarak üretimi kösteklememesini açıktan belirterek kiracı işletmecilerin desteğini ve güvenini kazandı. Ruslarla savaş söylentileri, devlete yönelik homurtuları zayıflattı. Buharlı gemilere dönüşmekte olan donanma gemilerinden kömür havzasına çalışmaları için istihkâm askerlerinin geleceği söylentileri yayıldı.

Kozlu'daki değişime ve savaş söylentilerine rağmen, kazmacılar ve çavuşlar, rüzgârı ve dalgaları dinleyerek yanan depoyu konuştular. Yanan ateşlerin çevresinde dedikodular yoğunlaştı. Bayram'ın geceleyin gelip yaktığını iddia edenler oldu. Tahta rayları söken, dekovil hattı döşeyen Hırvat ekibinden Koskonik, depoyu İstanbullu Necip'in yaktığı yaydı. Necip, macerayı seven bir insandı ve yakında, madenden firar edip Kafkasya'ya gideceğini, Ruslara karşı savaşan Şeyh Şamil'in ordusuna katılacağını ağzından kaçırmıştı. Necip, Cabbar tarafından sorgulandı. İddialarını kanıt gibi yutturan ve eski bir tahta vagonun içinde iki büklüm yatarak yıldızlara baka baka uyuyan Öküşneli Burhan ise deponun, Dingil Ali ve arkadaşları tarafından yakıldığını sayıkladı. Gözler, Dingil'in ekibi üzerine çevrildi. Ekip, ya ambarı yakmış ya da yakma işinde Bayram'a yardım etmiş olabilirdi.

Ateşleri, cadı kazanlarına çeviren tüm bu dedikodular yapılırken, Berkley kardeşler, ocaklara sınırlı sayıda da olsa Davy lambalarını soktular. Çartist hareketin, 1848'de tutuklanıp daha sonra serbest bırakılan reformist işçi liderlerinden derinlemesine etkilendiği için, Kozlu'da yenilenmenin ve reformun ateşli savunuculuğunu

yapan Albert, grizunun biriktiği ve Davy lambalarının kullanıldığı derin yerler ile mumların ve gemici fenerlerinin kullanıldığı yerleri dikkatle belirledi. Davyleri evire çevire inceleyen kazmacılar, bunların gemici fenerleri ve hatta mum kadar ışık vermediklerinden yakınmaya, bu fersiz nesnelerin sırrını anlama noktasında yorumlar yapmaya başladılar. Körnefesin biriktiğini çıtırdayarak, sönerek haber veren bu garip İngiliz icatlarının, madencileri alacakaranlıkta çalışmaya mahkûm ettiğini, gözleri ve kazmaları zorladığını ve amacın da az kömür çıkarttırmak ve kendi kömürlerini Osmanlı'ya satmak olduğunu mırıldanıp durdular. Günler geçtikçe mırıldanışlar, yorumlar, değişti. Ray döşemeyi, lağım atmayı, tahkimat kurmayı öğreten ve ellerinde yeni lambalarla ocak karanlığında gezinen İngilizler, kazmacıların hayalinde, cehennemin ateşini yağmalamaya çalışan açgözlü zebanilere dönüşür gibi oldu.

Son üç gün içinde ise Kozlu maden havzası, arı kovanı gibi kaynayıp durdu. İlkin Galatalı bankerler göründü. Onları, çevre köylerden gelen tufeyliler, faizle para ve tohumluk tahıl dağıtanlar, hissedarlar izledi. Bendereğli'den at sırtında tahsildarlar, yeni yatırımcılar geldi. Fahişe çalıştıran üç kişi, Cabbar'ın sağ kolu İlyas'la gizli bir görüşme yaptı. Amele ve direk simsarları, maden idaresinden kaç aydır alamadıkları paralarını aldılar. Kumpanya sahiplerinin homurdandığı son gün, Ereğli livası kaymakamı ve maden nazırı geldi Kozlu'ya. Kumpanyaların birbirlerinden işçi çalmalarının ortaya çıkardığı huzursuzluğu gidermek ve deponun yanma nedenini anlamak için yapılan ortak toplantı gergin geçti. Uğultu, merak yarattı. Ve karanlıkla beraber, öküz buyduran, sis yeşili bir ayaz indi havzaya.

Paydos zilini duyan madenciler, toparlandılar, çalıştıkları ayaklardan çıkıp katırın katır ölüsünü baca ağzına doğru çekerek çıkarmaya çalıştığı ana galeriye girdiler. Ekibiyle birlikte katır ölüsünün raylı traversli zeminde sürüklenen kafasını izleyerek yürüyen Cemal, yeryüzüne adımını atar atmaz zorlu zorlu öksürdü. Ocağın girişinde, sağda yığılı kömür ve taş toprak karışımı moloz yığınına tükürdü. Karanlık olduğu için tükürüğündeki kanı fark edemedi. Baca ağzının girişinde, lekeli hummaya yakalanmış,

Öküşneli, küfeci Aliyar oturuyordu. Küfecinin sağ ayağı, sidik, polen ve bakteri kaynağına dönüşen bir çamur çukuruna batmıştı. Islak bir çuval parçasıyla ayağını temizlerken, "İngilizler geldi geleli, öksürenlerin sayısı arttı," diye mırıldandı.

Ekip tınmadı, hayat bu kadar fedakârlığı hak etmiyor dercesine, yorgun argın adımlarla maden idaresinin yaptırdığı tahta barınaklara doğru yöneldi. Yer altının donmuş karanlığından yer üstünün yıldızlı göğüne açılmanın verdiği tarifsiz ferahlamaya rağmen ışıklar, sesler, kıpırtlar, belirginlik kazanmıyor, kavranmaktan öcü gibi korkuyor ve kuşku yüklü sezgiler üretiyorlardı. Dingil, havzadaki kâtiplerin denetçisi, Kâtip Osman Efendi ile yanmış depoya doğru yürüyen Kosor'u gördü. Osman Efendi'nin, "İnsan, insan olalıdan beri, aklı tepeleyen en kaba şeylerle baş edemedi," sözünü duyunca keyiflendi. Oranını, denge ve uyumunu yitirmiş bir sesle:

"Hele şükretsinler ki barut sandıkları o ambara konulmamıştı, konulsaydı hepsi havaya uçardı," diye mırıldandı."

Kosor'u gören Emin Emmi, Dingil'in Kosor hakkında mırıldandığını sandı:

"Bu dümbüğün Ahmet Ağa'yı bırakıp Estefan'la çalışması iyi oldu. Cabbar artık bizi bırakır, bununla uğraşır."

"Göreceksiniz, Estefan, Cabbar'a kafayı takacak," dedi Ethem. "Tevkif ettirip onu içeri attırdı mı Ahmet Ağa'ya da darbeyi vurmuş olacak."

"Senin dediğin hiç olmaz," diye karşı çıktı Dingil Ali. "İt itin ayağını ısırmaz. Her ocağın bir Cabbar'ı var. Cabbarlar olmasa ocaklar ayakta durmaz."

"Doğrudur," diye hemen çark etti Emin Emmi. "Cabbarlar olmasa kimse gelip de çalışanı borçlandıran, aç bırakan bu ocaklarda çalışmaz. Sen çalışır mısın Ethem?"

"Çalışmam."

"Bir de Cemal'e sorayım. Sen çalışır mısın Cemal? Vicdanına doğru söyle."

"Çalışmam."

"Cemal Aga çalışmazsa" diye güldü Dingil, "Hiç kimse çalışmaz."

Barınakların bitişiğindeki çeşmede el yüz yıkayıp yattıkları yere girdiler. Döşemesi tahtadan, basık tavanlı, genişçe bir odaydı burası. Yataklar, aralıksız, iç içe serilmişti. Herkesin öteberisi, torbasının içinde, yatağının başucundaydı. "Fen heyeti"nin gelişinden sonra inşa edilen bu yatakhaneler, ayak kokusu ve bit hariç, Üzülmez'den gelenler başta olmak üzere, işçilerin övgüsüne konu oluyordu. Herkes yatağına yerleşti. Az sonra, Tapbasan Şükrü girdi içeri. Onu, Hurşit'le Talip izledi. Yatakhanede, onlardan başka üç ekip daha vardı. Öksürük, hırıltı, menteşesi gevşemiş gülüşler, esnemeler, amaçsız boş bakışlar, sabitleşmiş meraklar, güzel yemek hülyaları, uykusuzluk ve kaşıntı.

"Bu İngilizler, kuyumuzu kazmaya geldiler."

Ortaya atılan musibet fikir, yatakhaneyi, amelenin şimdiki zamanını, ödenmiş geçmiş zaman kipinin ölü hanesine katarak güçten düşüren ağır bir zaman tortusuna dönüştürdü. Cemal, birkaç döşek öteden gelen bu uğursuz fikrin doğruluk payı üzerinde düşündü. Bunu tam ters yönden gelen, bir başka lakırdı izledi:

"Keyf Cabbar'ın keyfidir. Atına bindi, Sandallar'daki dostuna gitti."

"O karının kocası, Üzülmez'de, göçük altında kalıp ölen bir herifmiş."

Cemal, rahmani sözcüklerin maden dünyasına uğramadığını düşündü. Kendi içindeki büyük boşluklara, soluk alabileceği ve kendini daha özgür hissedebileceği ışıklı boşluklara doğru çekildi; soluğunu keserek dikkatle dinlemeye koyuldu lakırdıları.

"Cabbar'ın üç dostu varmış. Birini bilmem de ikisinin kocasını ocaklar yemiş."

Cemal'inkiyle birlikte Dingil'in kulağı da alestadaydı. "Hayret, şimdiye kadar nasıl oldu da duymadım bu haberleri," diye düşünüyordu. Bu ilginç haberin kaynağı Sarı Mustafa'ydı. Kalktı, onun yatağına doğru gitti.

"Köylerde dul karılar çoğaldı. Hovardalara gün doğdu," diye sürüyordu lakırdı.

"Herkesin karısı tehlikede. Azrail, alnımızın çatına bağdaş kurmuş. Kimin ne zaman ocak kurbanı olacağı belli değil."

Yatağına sırtüstü uzanmış, konuşmaları dinliyordu Emin Emmi. Herkes ölümden korkuyordu. Ölümden sonra karısını başkalarının kapmasından korkanlar da çoktu. Karılarından nefret edenler de çoktu. Nefret ettikleri bir kadını başkasının kapmasından neden korkuyorlardı? Kendisini birden ölmüş olarak düşündü Emin Emmi. Kendi içinde doğal bir bağımlık sistemi keşfeden ve o sisteme sadık kalan karısının, Deli Davut'la evlendiğini hayal etti. Davut, Mahide Kadın'ı güçlü kollarının arasında eziyor, çılgın bir ses ve cüret ışıltısıyla, "Karga gözlü Emin'den kurtuldun, benimsin," diye bağırıyordu. Göğsünün sıkıştığını hissetti Emin Emmi. Kendisini var olduğuna dair doğrulayan her şeyin ortadan kaybolduğunu sandı. Hafif terledi. Ve birden, yıllardır Mahide'den kurtulmak isteyen bir insan olduğunu anımsadı. Peki, öyleyse göğsünü sıkıştıran neydi? Deli Davut'un güçlü kolları mı? Kadınların cinsel organlarının, öküz derisinden kesilmiş, tahta çekiçle dövülerek yuvarlak hale getirilmiş ve zeytinyağıyla da adamakıllı yumuşatılmış sicimlerle sağlamca dikilmesini hayal etti. Karısından nefret eden herkesin, öldükten sonra ortada kalan, dikilmiş bir karıdan korkmayacağı sonucuna vardı. Bu durumu Dingil'e sorup görüşlerini almak istedi. Ama onun ahlakından, namusu ve terbiyeyi aşan aşırı fikirlerinden korktu, vazgeçti.

Dingil geldi az sonra. Keyfi yerindeydi. Cemal'in kalın, yün döşeğine oturdu. Çevresine şöyle bir baktı. Sesini kısarak:

"Bizim zorba, uçkuruna amma da düşkünmüş," dedi. "Her hafta sonu, Sandallar'da, Celil'in karısındaymış. Celil kimse... Üzülmez'de, göçük altında ölmüş."

Cemal, Dingil'in kurnazlığını hemen sezdi. Belli ki verdiği bilginin Bayram'a ulaşmasını amaçlıyordu.

"Ben müzevir değilim Ali, bunları başkasına anlat," dedi.

Sezdirmeden Hurşit'e baktı Dingil. "Söylediklerini duydum, sen merak etme," dercesine gülümsedi Hurşit. Delikanlının Bayram'a tutkun olduğunu bilen Dingil rahatladı. Oturduğu yerden kalkıp yatağına giderken:

"Sen de bir âlemsin Cemal Aga yahu," diye homurdandı. "Ne alakası var müzevirlikle şimdi. Şurda iki lafın belini kıralım dedik, pişman ettin ağzımı açtığıma. Kafandaki fikirler, kat kat birbirinin üstüne binmiş. Onları aç, havalandır biraz."

Konuşmalara kulak misafiri olan Emin Emmi, Dingil'in, Cemal'den sır koparmaya çalıştığını sandı. İhbarın değerden düştüğü bir yerde, merakın da değerden düştüğünü ve hayatı yaşanmaz hale getirdiğini düşündü.

"Doğru söyle Dingil," dedi. "Ölümden mi korkarsın, yoksa karın başkalarına kalacak diye mi korkarsın? Doğru cevap isterim."

"Bu da nerden çıktı," dercesine durgunlaştı Dingil. Dar, belirlemeci bir ses tonuyla, "Ben ölümden korkarım Emin Emmi, karı da neymiş," dedi. "Kalırsa kalsın ortada. Ama şu da bir hakikat ki, karımın benden evvel ölmesini isterim. Başka kucaklarda heder olmasını istemem. Mezarımda böyle bir şey bana ayan olursa kendimden koparım. Bir daha da erişemem kendime. Ortada bir aşk varsa aşk budur. Gerisi yalan. Ölmeyenin ölene döktüğü üzüntü, ölümden beterdir. Bu bir. İkincisine gelince, ben üzülür müyüm? Harbi konuşmak lazım, üzülmem. Çünkü karım beni, defalarca öldürdü, defalarca diriltti. Şimdi kalkıp benim bu halimle, Muslime ölünce üzülmem, doğru olmaz. Sahtekaârlıktır. Bu dünyada herkes evlenir. Belasını bulur. Ondan sonra da geberir gider. Ben kendi tokmağımla baş başa kalsaydım daha iyi yaşardım."

"Sen tek başına yaşarsın belki, ya tokmağın," diye çıkıştı Ethem.

"Sen merak etme yavrum, o darda kalmaz, yolunu bulur. Beni mahveden insanlıktır. Ben en çok insanlıktan zarar gördüm."

Dingil'in doğru şeyler söylediğini ama insanlığın bunları ciddiye almadığını düşündü Emin Emmi. Usanmış duygular, borç endişeleri ve keskin ayak kokuları arasından geçip bülbüllerin şakıdığı bir gül bahçesine girdi. Ne alacaklılar ne tahsildarlar ne de Cabbarlar. Güler yüzlü hanımlar, sevinçten zıplayan çocuklar, dupduru pınarlar. Göçüğün ve körnefesin konuşulmadığı çardaklar, şadırvanlar...

"Ben boğazımın, tokmağımın derdine düşmem yavrum," diye sürdürdü Dingil. "O kadar alçalmam. Yarınım ne olacak diyen bir

insandan nefret ederim. Bugüne bakarım ben. Bugünü kurtarırım. Yarının boğazına ip bağlayıp bugüne çekmem. Aha geçenlerde, emeğimin karşılığında saat aldım. Çuha aldım. Şeker aldım. Çuhayı bizim dükkâncı Ribahor Hidayete sattım, un aldım. Attım eve. 'Yiyin korkmayın,' dedim, karıya, çocuklara. Neymiş, yarınım. Yarınını düşünen, yârini yaranını düşünmez. Şimdi, 'Sen haksızsın,' de bakayım. Diyemezsin."

Tatlı bir rüyadan nöbete kaldırılmış gibi irkildi Emin Emmi. Yatakhanelerin bitişiğindeki ahırlardan sakavi illetine tutulmuş bir aygırın dermansız kişneyişine takıldı. Konuyu anlamadığı için hafiften esnedi. Gözünü devirip Dingil'e baktı:

"Haklısın haklı olmasına da kime ne anlatacaksın."

"Doğru. Ortalık eşek sürüsüne kesmiş," diye sürdürünce yükten kurtulmuş gibi oldu Emin Emmi. "Ekmeğimin küfünden korkmam. Peynirimin seğricen kurdundan korkmam ama 'Yarınım ne olacak,' diyenden korkarım."

"Ulan oğlum ötüp duruyorsun," diye patladı Ethem, "Daha geçenlerde sen değil miydin, 'Bunlar bizi aç bırakacak,' diyen?"

Acı acı gülümsedi Dingil. Karşısındakini zavallı duruma düşüren bir edayla, "Dikkat et," dedi, "ben gene konuştuğum günü düşünmüşüm. Senin o mangış beynin almamışsa suç benim mi."

"Yeter be, carcar edip durmayın," diye çıkıştı Tapbasan Şükrü. "İnsanın dalağını şişirmekten başka bir işe yaramaz sizin bu ağız dalaşlarınız."

Durumu iyi değildi Şükrü'nün. Kuşku ve korku içindeydi. Rahatlaması için birilerine sataşması gerekiyordu. Ciğerlerinin ağrısını ölçmek için arada bir derin nefes alıyor, kendisinin de hedefini pek kestiremediği, mırıltıya benzer garip küfürler çıkıyordu ağzından. Ormandan gelen cinlerin ocakları işgal ettiği, insanları konuşturduğu kanısındaydı. Şükrü'nün durumunu iyi bilen Dingil, sesini kesti.

Hurşit, bakışlarını mum ışığında gezinen böceğe dikmişti. Böcek, atının üzerinde, Sandallar'a giden çift tabancalı Cabbar'dı. Haberi, Esma'ya ulaştırmayı düşünüyordu ciddi ciddi. Esma Bayram'a

anlatacak, Bayram da, ya Sandallar yolu üzerinde pusuya yatacak ya da Cabbar'ı dostunun evinde basacaktı. Hurşit, delirmişçesine gülümsedi. "Yaşasın," diye bağırmak geldi içinden. Daha şimdiden Bayram'ın adı, hiçbir şey yapmadığı halde dilden dile dolaşıyordu.

Cemal, sırtını duvara vermişti. Tek gözünü, dizine kapaklanan sağ elinin yeşil damarlarına dikmişti. Zehra'yı kendisine bağlamanın yolları üzerinde düşünüyordu. Bir kadın en çok ne isterdi? Kendini bilen, aklı başında bir kadın, her şeyden evvel, sevgi isterdi. Nefret eden bir kadının da sevgiye ihtiyacı vardı. Hatta en çok onun ihtiyacı vardı. Nefret eden bir kadın, seven bir kadın haline gelebilirdi. Eğer sevgi kuvvetliyse kesin gelirdi. İyi güzel de, sevgi neydi, nasıl verilirdi? Sevgi iyilikti. Kadına iyilik eden, ondan iyilik görürdü. Eve giren koca, selam vermeliydi. Selam, karın doyurmazdı ama selam ilk iyilikti. Cemal birden, eve her girişinde selam vermediğini anımsayarak irkildi. Peki bir selamla iş kurtarılır mıydı? Kurtarılamazdı. Selamdan sonra, kadının halini hatırını bilsen de hal hatır sormak şarttı. Kadına birazcık sokulup sırtını okşamak da fayda ederdi. Okşama ânında gülümsemek, "Nasılsın ciğerparem," demek kadını gevşetir, kadına iyi gelirdi. İyi güzel de, "ciğerpare," bu insanlığa karşılık, "Çek elini kör domuz," derse ne olurdu? Cemal durgunlaştı, ciddi ciddi düşündü, ağzını açarak esnedi. Kötü sözü yenmenin yolu, iyi sözdü. "Çek elini kör domuz"a karşılık söylenecek en uygun söz, "Kör domuz da olsam, sen benim ciğerparemsin," sözüdür. İyi kadın, güzel sözü unutmaz.

Sohbetler mırıltılara, mırıltılar horultulara dönüştü. Karşı köşeden gelen cırtlak sayıklamayla hayallerinden koptu Cemal. Güçlü bir çaresizlik duygusuyla başını ellerinin arasına aldı, kendi içine doğru sessiz sessiz ağladı. Yandaki ahırdan gelen seslere kulak verdi. Atların, katırların ağladıklarını sandı. İki kişi girdi içeri. Elbiselerini değiştirip çıktılar. Onların fahişelere gittiklerini düşündü Cemal. Demek ki bütün kazmalar, yer altını ekmeğe doğru delmiyordu. Bazıları da fahişelere doğru deliyordu. Başını çevirip yanı başında uyuyan oğluna baktı. Göçük altından çıkan bir ölüye benzetti onu. Dehşet içinde kaldı. Madencilerin kafalarından geçirdikleri düşüncelerin, eninde sonunda gerçekleştiğini söyleyen Rıza

Usta'yı anımsadı. İyice korktu. Çevresine bakındı. Emin Emmi'den başka herkes uyumuştu. Rıza Usta'nın düşüncesinin doğru olup olmadığını sormak istedi ona. Uyuyanları uyandıracağından korktu. Kalktı, dışarı çıktı. Hayret, insanlar yorgunluklarından, akşam yemeklerini bile doğru dürüst yapamamışlardı. Karanlık, kömür kokusu ve ses. Yer altından çıkan kömür, bloklar, küçük parçacıklar ve toz halinde yer üstüne yayılmış, toprağa egemen olmuştu. Yüzlerce kazma, ormandan yer altına inen on binlerce direk, atlar, katırlar, arabalar, küfeler, ölüler, yaralılar, borçlular, alacaklılar, zorla getirilenler, kaçanlar, falakalara yatırılanlar, aklını kaçıranlar... Karanlıktan gelen konuşmalara kulak verdi.

"Redif taburları, tüfeklerini bırakıp kazmalarıyla madene indiler mi, kaptan-ı derya sıkıntı çekmez."

"Bunun kumpanyalara bir faydası yok ki."

"Olsun olmasın, Ruslara karşı harp kapıda. Gemilerin kömüre ihtiyacı var."

Harp sözü, Cemal'i iyice korkuttu. Büyük karanlığın ötesinden göz kırpan yıldızlara baktı. Yıldızlar, insanların gerçekleşmeyen büyük arzuları mıydı yoksa? Gitti, üst üste yığılı tahkimat direklerinin dibine işedi. Sidiği köpüklendi, büyüdü, tufana dönüşerek açılan ocakları, binaları, olukları bastı.

BASKIN

Her insan, bulunduğu yerde bir ağaca dönüşseydi, hayat insanlardan kurtulsaydı.

Yüzünü, pencereyi karanlığa doğru zorlayan ay ışığına çevirdi. Tepeden tırnağa tüm zerreciklerinin fısıldadığını hissetti. İnsanın çıkışı olmayan sessiz karanlığını bayram yerine çeviren o tılsımlı dokunuş neredeydi? İnsanı, koyu karanlıkta, renk renk çiçekleri görür hale getiren o güzel söz neredeydi? Evin içine bir yerlerden tomurcuk kokusu sızıyordu. Bu dünyada insandan daha sağır bir mahluk var mıydı? İnsan, her şeyi zorluyordu. Öküzü dövüyor, köpekleri boğuşturuyor, dövüşe dövüşe yorgunluktan gagaları açılan, ibikleri kanayan horozları seyrediyor, keklikleri vuruyor, çalışan her hayvanı da küfrünün malzemesi haline getiriyordu. Hiçbir şey istemeyen, dinlemeyi seven, anlayan insan neredeydi?

Memelerinin uçlarına dokundu, parmak uçlarıyla. Dokunuşları anlamak. İnsanı öldüren neydi? İnsanı öldüren, dilsiz, sağır dokunuşlardı. İnsan, saçlarından ayak tırnaklarına kadar sağırsa, ete açsa dokunamazdı. O ancak yağmalardı. İnsan insanı nasıl da yağmalıyordu. İnsan en çok da yatakta yağmalanıyordu. Her döşek bir yıkıntı alanı, bir yağma sofrasıydı. Saçlar, gözyaşları, duygu kırıntıları, lanet, tiksinti, teslimiyet, köpürmüş azgın döl, iştah, pişmanlık... Yüreği parmaklarının uçlarında atan insan dokunabilirdi ancak. Parmaklarının uçlarıyla düşünen, düşüncesini terleyen insan dokunabilirdi. O insanlar neredeydi? O insanlar, kalabalıkların içinde yitip gitmişlerdi. Duygunun gözüyle bakılsa onların ayak izleri ay ışığında görünürdü belki. Ay ışığının dokunuşlarını duyan

kaç kadın vardı bu dünyada? Sıçrayıp yatağa çıkan ve ipeksi hırıltılarla yatacak yer arayan kediyi izledi. Hafif terleyen ve hararetlenen elinin ayasını göbeğine doğru kaydırdı. Teninden yükselen feryadı dinledi. Birilerinin pencereye yaklaştığını fark etti. Soluğunu kesti, dinledi. Evet, onun ayak sesleri, onun yaklaşma tarzıydı bu. Tıkırtıyı duyar duymaz, yatağından kalktı. Giyindi hemen. Hançerini aldı. Odadan çıktı. Salonda, ocağın yanı başında uyuyan Kumru'ya baktı. Sezdirmeden dışarı çıktı.

Zehra'yı görünce sevincinden hareketlendi Deli. Kadının sağ elini avucunun arasına aldı. Çekercesine, çit kapısından geçip yola çıktı. Hızlandı. Eve yaklaştıklarında, pencereye vuran ışık dikkatini çekti. İçeride yanan ateşin ışığıydı bu. Davut hiç ateş yakmazdı. Demek ki yüreğindeki ateşi dinliyor, o ateşin gücünü ve güzelliğini, içinde uyuduğu eve taşırıyordu. İçeri girip kapıyı kapattılar. Zehra sürgüyü geçirmeye çalışırken sürgünün geçtiği yerin kırılmış olduğunu fark etti.

"Bunu sen mi kırdın Davut?" diye fısıldadı.

Çılgın ışıltılarla büyüyen ve renklenen bakışlarını, kadının yüzünde gezdirdi. Gülümsedi hayran hayran. Güçlü kollarını beline dolayarak havaya kaldırdı. Ocağın yanına götürdü. Kadın, topuğundan kalçasına ve saçlarına doğru titreşerek tırmanan çam dallarının parlak ışıltıları içinde kaldı. Deli, hiç beklemeden diz çöktü. Kadının çıplak ayaklarını kocaman diliyle yalamaya koyuldu. Dilin karşı konulamaz uyarıcı gücü karşısında, bağlarının çözüldüğünü, kalıplarının kırılmakta olduğunu duyumsadı kadın. Parmağının ucuyla terleyen alnına dokundu. Teslimiyetin doyumsuz, tatlı cilvesiyle, ayağını dilin ve öpüşlerin alevinden çeker gibi yaptı. Çekilişi vahşi bir hırsla hemen izledi deli. Kadın, delinin eski durgun halinden sıyrılışını sevinç ve şaşkınlıkla karşıladı. Belindeki hançeri çıkardı. Başını hafif çevirerek kenardaki külün üzerine attı. Deli, kafasını entarinin altına soktu. Kadın, hazla irkildi, kendi dudaklarını ısırdı. Ruhunu sınırlayan, sıkan kalıpların parçalandığını, duygu ve sürpriz baskınına uğradığını hissetti. İnsanın tüm duyguları ve ateşiyle insana yayılıp aşka dönüşmesinden daha güzel bir şey var mıydı bu dünyada? Dilsizliğin, ezilişin, anlaşılamamanın

sevgiye dönüşen gücü. Kendini sunan, anlatan ağız. Terleyen, bakırımsı yüz. Ve beş uzun örgüden oluşan kınalı sakal. Dişiliğin karanlık, çılgın, çekici derinliği. Dokunuşlar. İncelikli, anlam yüklü ve vahşi... Entarisinin üzerinden, delinin kıvırcık saçlarına yapıştı kadın. Kafasını arzuyla çekti dişiliğine doğru.

Deli, aniden çıkardı kafasını, entarinin altından. Ayağa kalktı. Kadın, hazzın iyimserlikle iç içe geçerek güleç bir yüze ve bilgeleşmiş hayran bakışlara dönüştüğünü görünce gülümsedi. Tırnaklarını avuçlarının içine gömdü. Aşkın, insanı bir anda, bu denli değiştirmiş olmasına şaştı. Boynuna atılmak, sarılmak istedi tüm gücüyle. Delinin irkilmesinden, duyarlılığını yitirip kendi kabuğuna çekilmesinden çekindi. Kucaklama, geçmişte sıkça yaşadığı saldırıları anımsatabilirdi ona.

Deli, kadının tam karşısına dikildi. Tepeden tırnağa süzdü onu. Yaklaştı, parmağının ucuyla kadının çenesine dokundu. Ani bir hareketle kadının entarisini, göğsünden başlayarak parçalamaya koyuldu. Kadın önce korktu. Engellemek istedi. Güçlü kollarla karşılaştı. Kısa bir zamanda, entarisinin içliğiyle birlikte parçalanıp ateşe atıldığına tanık oldu.

"Davuuut, yapma," diyerek entari parçalarını ateşten almak istedi. "Yapma!"

Odaya itiraz, yanık bez kokusu ve alev egemen oldu bir anda. Kadını kalçalarından kucaklayarak havaya kaldırdı. Evin içinde iki tur attı. Ateşin önünde indirdi. Tam o anda, ani ve güçlü bir tekmeyle ardına dek açıldı kapı. Serdar ve Tahsin başta olmak üzere, ellerinde sopalarla, gözü dönmüş, azgın bir kalabalık girdi içeri. Delinin arkasına geçti Zehra hemen.

"Şu hale bakın şu hale," diye bağırdı Serdar. "Sonunda yakaladık kahpeyi!"

Şaşkınlık ve sevinçten gözleri tepelerine çıkan insanlara kalmıştı meydan artık.

"Köyün güzelini, köyün delisiyle zina sofrasında bastırdık."

"Vay zilli, nasıl da namuslu görünürdü!"

"Ezin kafasını ibret olsun!"

"Çık delinin arkasından kahpe!"

Zehra o anda eğildi, külün içinden hançeri aldı. Hemen arkasından da delinin gömleğini çıkarıp beline bağladı. Kalabalık çemberi daraltınca deli öd patlatan vahşi bir nara attı ve aynı anda eğilerek büyük bir ocak taşı aldı.

"Ölüme geldiniz," diye bağırdı.

Kalabalık dalgalanarak, korku ve hayret içinde geri çekildi. Bunca yıldır konuşamayan delinin dili açılmış, baskıncılar, yukarı kalkan taşın tehdidi altında kalmıştı. Baskınclar, ellerindeki sopaları sallayarak:

"O taşı at Davut, sonun kötü olur!"

"Bir delilik yaparsan kafanı ezeriz!"

"Kahpeyi koruma Davut, at o taşı yere! Çekil önünden şeytanın!"

Bir adım ilerledi Davut. Öfkeye ve uğultuya dönüşmüştü tepeden tırnağa.

"Benim bu taşlı elim, Allah'ın çekicidir! Yaklaşanın kellesini dağıtırım!"

Davut'un arkasında gizlenen Zehra, cesaretten başka bir çıkış yolunun olmadığını düşündü. Bu evden çıkıp kaçmanın yolunu, cesaret açabilirdi ancak. Hançerli kolunu yukarı kaldırdı.

"Yaklaşanı öldürürüm, çıkın bu evden!"

Bu çıkış, deli için bir işaret oldu. Yaralı bir dev gibi bağırarak kalabalığın üzerine yürüdü. Millet itişe kakışa, can havliyle dışarı attı kendini.

Ev boşalınca Davut pasaklı ve yamalı şalvarını çıkarıp Zehra'ya verdi. Zehra, önüne bağladığı gömleği ve şalvarı hemencecik giydi. Deli çırılçıplak kalmıştı ortada.

"Hiç bekleme Davut, hemen dışarı çıkar beni. Beklersek ikimizi de yakarlar."

Deli hemen koşup bir taş daha aldı. Kapıya doğru yürüdü.

"Ben Azrail'im!" diye bağırarak adımını dışarı attı. "Cana susamışım, canaaa!"

Delinin her elinde büyük bir taşla, bağırarak karanlığa çıkışı, kalabalığı yeniden dalgalandırdı. Karanlıktan atılan bir taş, kapının üstüne çarptı.

"Aman, kaçırmayın şırfıntıyı!"

"Gebertin, temizlensin köyün namusu!"

Deli, yeniden bağırarak toplananların üzerine saldırdı. Kalabalık iyice dağıldı. Zehra gözünü, insanların seyrek olduğunu sandığı orman yönüne doğru çevirdi ve yay gibi fırladı. İki köylünün arasından geçip ormana doğru son hızıyla koşmaya başladı. Kulağı, arkasındaki bağrışmalardaydı.

"Yakalayın, kaçtı kahpe!"

"Koşun, bırakmayın peşini!"

"Deliyi bırakın kendi haline! Hepiniz gelin!"

Zehra, av köpeklerinin kovaladığı dişi bir kurt telaşıyla Üzülmez deresine indi kan ter içinde. Dere boyunca koştu önce. Seslerin yaklaşmakta olduğunu anladı. Karşıya geçti hemen. Sağ eliyle sımsıkı yapışmıştı hançerinin kabzasına. Çam ağaçlarının arasından geçerek yukarılara doğru tırmandı. Seslere kulak verdi. Pek bir şey duyamadı. Sesler uzaklaşmıştı. Oturdu. Hançerini toprağa sapladı. Avucuyla terli alnını sildi. İnsanların yerini ağaçlar, konuşmaların yerini yaprak hışırtıları almıştı. Her insan, bulunduğu yerde bir ağaca dönüşseydi, yaşam insanlardan kurtulsaydı... Ağlamak geldi içinden, ağlayamadı. Geçmişte yapamadıklarının tümünü bu gece yaptığını düşündü. Orman, gül bahçesi gibi kokuyordu. Yüreğinin gül bahçesi ormana mı yayılmıştı yoksa? İçinde uğuldayan duygu ve dil zenginliğine kulak verdi. Davut, kendi yüreğinin dil bahçesine girmiş, yitirdiği dilini orada bulmuştu. Hüznünün ve korkularının derinleştikçe tatlandığını hissetti. Sırtüstü uzandı. Toprak ılımış gibiydi. Ağaçların dalları arasından yıldızlara baktı. Ne güzel, ağaçlar, gökyüzünü dallarının arasına yerleştiriyor, insanı uzak güzelliklere doğru çekiyorlardı. İnsan korkudan, kendi güzelliklerine açılamıyordu. Cesaret edip açılsa diğer insanların sopalarıyla karşılaşıyordu.

"Sopalı insanlar evi basmaya gelirlerse onların karşısında dik

dur kızım," diye mırıldandı. "Davut ne oldu acaba? Onların hepsini toplasan bir Davut etmez. Onlar Davut'u lal ettiler. Davut'un güzelliğini ayağa kaldırdım. Dilini buldu. Bağırdı, taşını kaldırdı, onları karanlığa sürdü. Onlarda akıl olsaydı karanlığa kaçmazlardı. Ellerindeki sopaları karanlığa atar, Davut'un dilini açan ışığa doğru gelirlerdi."

Oturdu, baykuşu dinledi. Baykuşun derdi derindi. Ona karanlığın dili diyenler vardı. Pişman olmuş kötü ruh diyenler de vardı. Ama karanlığın beslediği sessizliği, sesiyle hançer gibi yırtan tek kuş da oydu. Bir baykuş olmak, karanlığın bağrında ötmek, dağlarda yankılanan sese doğru uçmak...

Bakışlarını yıldız alacasının derinleştirdiği gökyüzüne dikti. Ses ve hayal sisinde gezindi. Deryalar burnuna akıtılınca burun deliği ıslanmayan masal kahramanı Dükeli'nin kucağında hissetti kendini. Sırtını topraktan kaldırdı. Yeniden konuşmaya başladı kendi kendine.

"Ben nereye giderim şimdi? Kızım Kumru'dan başka herkes bana düşman olur bu köyde. Adım kahpeye çıkar. Bana kalkan sopalara karşı tek başına nasıl yaşarım? Eve gitsem beni yakalarlar. Davut'u bulsam Davut aklı başında değil ki. Davut deli, Davut aşık. Kim bilir belki Davut'u da öldürdüler. Bu baykuş durup dururken niye öyle öttü? O ötünce toprak niye ısındı? Rüzgâr niye durdu?"

Yüzünü avuçlarına gömdü. Ağladı dolu dolu. Koskoca göğün altında, kendisine yardım edecek hiç kimse yoktu. Davut'un çürümüş ter kokan yamalı elbiseleri ve hançeri. Kadın yalnızdı eğer âşık değilse. Her ev de yalnız kadının mahpushanesiydi.

"Ya bu dağlar, bu ormanlar," diye mırıldandı. "Bir erkek tek başına nasıl yaşarsa bu dağlarda, bir kadın da yaşar. Azade, üç yıl yaşadı. Yaşamak, cesaret işidir. Evler kadınların cesaretini öldürmüş. Cesaret ölünce hayat da ölmüş."

Devrekli Bayram'ı hatırladı birden. Ellerini toprağa bastırdı. Ayağa kalktı, yeniden oturdu. Bayram'dan başka kimse yardım etmezdi ona. Gözünü kör etmiş, kolunu kırmışlardı. Atının üstünde cesaret kesilmişti. Bünyad gibi, Pir Zâhid gibi darda kalanlara yardım ederdi Bayram. Güzel ama neredeydi o şimdi? Hangi dağda,

hangi deredeydi? Esma'dan başka kimse bilemezdi onun yerini. Ama Esma ona tutkundu. Esma kıskanır, Bayram'la buluşturmazdı kimseyi.

"Öyle de olsa Esma'ya gitsem iyi olur," diye mırıldandı. "Davut'un ne olduğunu öğrenirim. O bana yardım eder. Entari alırım, karnımı doyururum hiç değilse. Haber getirir bana. Belki benden söz eder Bayram'a."

Hançerini topraktan çıkardı. Ayağa kalktı. Dereye doğru indi. Kendisini, omzunda bir tüfek ve çapraz fişekliklerle hayal etti. Karşıya geçti. Reçine, yosun ve denizden gelen balık kokusunu soluyarak yukarılara doğru tırmandı. Köylülerin artık kendisini aramaktan vazgeçip evlerine çekildiklerini düşündü. Davut'a rastlama umuduyla evlere yaklaştı. Eski evinin arkasındaki kestane ağacının dibinde durup çevreyi dinledi. Usul adımlarla köşeyi döndü, evin önüne geldi. Açık kapıdan içeri baktı. Ateş sönmüştü. İçeri girdi. Kimsecikler yoktu. Oradan doğruca Esma'nın evine gitti. Ev, köyün dışında, denize, kındıralıklara yakın bir yerdeydi. Kapının önünde uyuyan yaşlı köpek, kafasını kaldırıp birkaç kez havladı. Zehra, geniş bir yay çizerek evin arkasına geldi. Tahtayla kapatılmış küçük pencereyi tıklattı. Halasının on yaşındaki kızı Selvi'yle birlikte uyuyan Esma, tıklatanın Bayram olabileceğini düşünerek yataktan fırladı. Açık kapıdan oturma salonuna girdi. Durdu, pencerenin ötesini dinledi. İçindeki Bayram'ın yerini birden, sopalarla evi basmaya gelen azgın bir kalabalık aldı. Kapıları ve pencereleri gün geçtikçe daha çok korkutan zorba yaşama doğru ürkek adımlarla yaklaştı. Hançerinin kabzasıyla yeniden tıklatıverdi Zehra. Evet, atının üzerinden uzanıp kazmasıyla pencereyi tıklatan Bayram'dı bu.

"Kim o?"

"Esma, benim ben!"

İrkildi, "Allah canını alsın," diye iç geçirdi, Esma. İşaret parmağının ucuyla, titreyen alt çenesine dokundu. Kocaman bir soru işaretine dönüşen aklının ağırlığı altında ezilir gibi oldu. "Ben şimdi bu kadını nerde saklayacağım?" Hemen kapıyı açtı. Köpeğin önüne geçti. Karanlıktan çıkan kadın, eve daldı hemen.

"Olanlardan haberin var mı?"

"Var," dedi Esma fısıltıyla. "Halamın oğlu Hasan anlattı hepsini."

Durdu, alacakaranlıkta korkuyla süzdü Zehra'yı. Anlatılanları anımsadı. Çürümüş ter ve pasak kokusundan hareketle, elbiselerin Davut'a ait olduğunu anladı. Hemen yan odaya girdi. Süzülmüş, yamalı bir entari getirdi.

"Al bunu giy. Onları çıkar."

Köşeden kendisini süzen oğlağa ve sönmekte olan ocağa baktı Zehra. Bir anda soyundu. Kafasından geçirip giydi entariyi. Sırtı ürperdi. Geçip ocağın karşısında oturdular. Birkaç odun attı Esma. Karıştırdı, üfledi.

"Ne anlattı Hasan?"

Zehra'nın kanayan sesi karşısında bir an sustu Esma. Hasan'dan devşirdiği yakıcı gerçekleri açıklamaktan korkuyormuşçasına yutkundu:

"Kötü şeyler anlattı. İnanmadım hiçbirine."

"Ne anlattı?"

"Seni güya çırılçıplak yakalamışlar Davut'un kucağında. Elinde hançer varmış. Korkmuş, bir şey yapamamışlar. İlkin sen kaçmışsın, sonra da deli."

"Doğrudur," diyemedi. Esma'nın yüzünde, alev aydınlığının açığa çıkardığı düşünceleri okumaya koyuldu.

"Deliyi bırakmışlar. Senin peşine düşmüşler. Aramış bulamamışlar seni. Sonra gitmiş evi basmışlar. Elif ebe hepsine basmış küfürü. Ne ölmüşlerini bırakmış ne de kalmışlarını. 'Kahpelik sizin içinize yuvalanmış. Karıları kahpeleştiren sizsiniz,' demiş. Bunu duydum ya, Elif ebeye kanım kaynadı."

Dikkatini ateşe verdi Zehra. İnsanın en zor anlarında, yüreğindeki ateşe sığınması gerektiğini düşündü. İnsan, gücünü oradan alırdı. Çıkış kapısı da oradaydı. O ateşten başka bir dayanağı da yoktu insanın.

"Eve gidersen kötü olur," diye sürdürdü Esma. "Üç beş gün burda kal. Gizleneceğin bir yer ayarlarım sana. Hiç merak etme. Zor

günün ömrü kısadır. İnsan, insan olsun yeter ki. Onlar, Elif ebeden korktular. 'Bir daha gelirseniz baltayı indiririm kafanıza,' demiş. Kadının cesareti erkeğinkine benzemez. Kadının cesaretinden yılan korkar. Herkes de bilir ki sen bu köyün en cesur kadınısın. Onun için kafanı takma bu kuru gürültülere."

Zehra duygulandı. Sessiz sessiz ağlarken boynuna sarıldı Esma'nın. Yanağını yanağına dayadı, öptü. Esma'nın yanağına bulaşarak ışıltıya dönüşen gözyaşlarını seyretti alev alazında. Dar günün dostluğu da aşk gibi, ötesi olmayan, müthiş bir güzellikti.

"Ben dün gece cesaretimi doğurdum," dedi, dalgın ve derin bir fısıltıyla. "Benden korksunlar."

ALÇAKLAR İNSANA İNSANLIKLARINI HATIRLATIRLAR

Kadın, erkeğin niyetine bin gözle bakar.

Rüzgâr, siyah toz anaforlarına dönüşmüştü havzada. Kaç gecedir, elinde hançerle Cabbar'ı takip eden Macar Bela, tek başına gezinip duruyordu toz anaforlarında. Kömür sobası, kıpkızıl akkorlaşmıştı soyunma odasında. Cabbar'ı bir saatten beridir bekliyordu Cemal. Bakışını, lamba odasından gelen ve lambaları iyi temizlemediği için Cabbar tarafından dövülen Cafer'e dikmişti. Kapı aralığından, "Bu İngiliz lambaları kömürleniyor, iyi temizlemek lazım," diye akıl veren ipek dilli Selçuk Usta'nın sesi geliyordu. Pencerenin ötesinden ise uğultular, harman yerinde kömür bloklarına inen çekiç sesleri, vagon devrilmeleri, dehlizleri tıkayan toprak kaymalarına dair haberler, direk ve demir sesleri, kişnemeler, direktifler... Zehra'yı düşünüyordu Cemal. İnsanlar utanmadan yalan söylüyorlardı. Kıl, pasak içinde kaybolmuş bir deliye gönül verecek bir kadın mıydı Zehra. İyiliksever bir kadındı o. Deliyi eski evine yerleştirmiş, ocağını yakmış, önüne bir parça ekmek peynir koymuştu. Ne vardı bunda sanki. Köyün dullarına dolanan, Esma'yı döven, Serdar'la Tahsin'in tezgâhıydı bu. Edep ile erkân yol olmayınca ortaya rezalet çıkıyordu. Dağlarda kurtların, köylerde de çakalların hükmü mü başladı yoksa? Ama iş o kadar kolay değil. Zehra sorar bunun hesabını. Kocalarını dibek tokmağıyla öldüren kadınların soyundan gelmedir o.

Kapı açıldı, Cabbar'la sağ kolu İlyas girdi içeri. Özgüvenini ve kontrolünü yitirmiş, kalbi kesat insanlara has bir ifadeyle, "Cafer

sen çık dışarıda bekle," diye emretti.

Cemal'in dikkati, Cabbar'ın belindeki çifte tabancaya kaydı. İlyas'ı olduğundan daha rahat buldu. Değerini sezdirmeyen insanların edası vardı duruşunda. Cabbar'ın yüzünde, dövdüğü ve dövdürdüğü her insandan bir acının iz bıraktığını düşündü Cemal. Dingil'in sözlerini anımsadı: "Cabbar, insanın niyetini, gözlerinden okur." Her ne kadar, gözlerini gözlerinden kaçırmaya özen gösterse de içindeki şeytan, onu ısrarla gözlerine yöneltmeye çalışıyordu.

"Otur şöyle Cemal," diye emretti. "Bana gelen son haberleri anlatmak istemem. Ama şunu bil ki senin deliyle yakalanan karını, Bayram'la birlikte görmüşler. Hem de Çomaklar köyüne yakın bir yerde. Senin bundan haberin var mı?"

"Yok," dedi yıkılmış bir sesle.

"Benim derdim, kadının Bayram'la ilişkisi değil. Zaten düşmüş, ırgıl zırgıl bir kadındır o. Lanet olsun. Benim derdim o değil, Bayram'dır. Sizin köyde bir kadın daha var. Neydi o kadının adı?" diye başını çevirip İlyas'a baktı.

"Esma."

"Ha Esma... O kadının da Bayram'la aşnayi fişnası varmış. Şimdi beni iyi dinle Cemal. Bayram'ı yakalamak İslam'ın temel şartı oldu. Ben zaptiyeye güvenip işi sürüncemede bırakmam. Bu saatten sonra, sana büyük iş düştüğünü bil. O sana boynuz taktıran kadın dönüp dolaşıp eve gelecek. Çünkü kızı sendedir. Sen bir yolunu bulup o kadından, Bayram'la nerde, ne zaman buluşacağını öğren. Yarın son iş günüdür. On beş gün köydesin. Haberini sabırsızlıkla bekleyeceğim."

"Zehra artık bize uğramaz, Cabbar Ağam," dedi ezik bir sesle Cemal. "Uğrasa bile sır vermez. Sır tutan, inat bir kadındır."

"Uğrar da sır vermezse beni haberdar et. Haberdar etmezsen seni Bayram'dan beter ederim. Benim her köyde bir kolumun olduğunu bilirsin herhal. Bu dağlarda hiçbir kurt, benim sürümü parçalamaya cesaret edemez. Ben Bayram'ın öbür gözünü de çıkarmayı aklıma koymuştum ama şimdi vazgeçtim. Bayram'ın ölmesi, hem de en kısa zamanda ölmesi vacip oldu."

Tepeden tırnağa öfke kesilmişti Cemal. Cabbar'ın Zehra hakkındaki sözleri, pıtırak gibi oturmuştu ciğerlerine. Bu dünyanın, elden geldiğince çok sayıda alçak insana ihtiyacının olduğunu düşünüyordu. Onlar, insanlara insanlıklarını hatırlatıyorlardı. Başını önüne eğmişti. Nefret ve korkuyla dinliyordu.

"Bayram korkaktır. Korkudan uyuyamaz. Darı uykusudur onun uykusu. Kozlu'da, aysız kara gecelerde beni takip eden odur. Kümesi tilkilere yem eden, ambarı yakan da odur. Onun adamları var ocakta. Karanlığa sığınır. Teke tek, karşılıklı vuruşmayı göze alamaz. O ancak, hasmını en gafil ânında vurur kaçar. Hayatımda tanıdığım en ödlek adamdır. Ben öyle adamları ciddiye almam. Ama neyleyim ki sinektir, mide bulandırır. Sineği ezeceksin, çaren yok."

Cemal, Cabbar'ın korkudan karanlıkta ıslık çaldığına, bütün zalimler gibi fena halde tırstığına kani oldu. Açığa vurmaktan korktuğu ani bir sevinç kapladı içini.

"Şimdi kalk, işinin başına git. Yarın son gününüzdür. On beş gün içinde senden haber beklediğimi unutma. Sizin köyün soluk alış verişini dinlediğimi bil. Her köyün üstünde en az üç kuşumun uçtuğunu kesin bil."

Cemal kapıdan çıktı, ocağa yöneldi. Cabbar'ın sesi geliyordu arkadan hâlâ. Tiksintiyle tükürdü yere. "Kinle nefes alan bir niyet," diye iç geçirdi. "Bir tükürük kadar değeri yok bu dünyanın." Galeriye girdi. Duvara yaslandı, yeni döşenmiş dekovil hattında, iki kişinin iterek getirdiği vagonuna yol verdi. Küfeciler, çavuşlar, ustalar, kazmacılar, uğultular arasından geçerek çalıştığı ayağa geldi. Hurşit, Tapbasan Şükrü ve Talip vagonu doldurmakla meşgullerdi. Hurşit, babasını görünce hemen yanına yaklaştı:

"Serdar'la Tahsin'i gördüm baba," dedi.

"Nerde," diye kaşlarını çattı Cemal.

"Cabbar'la beraber, çavuşların yattıkları yatakhaneden çıkıp maden idaresine doğru gittiler. Yanlarında tanımadığım bir adam daha vardı."

Fermansız, kara bir korku sardı yüreğini Cemal'in. Zehra eve uğrayabilirdi. Kıyamet kopsa da karısını Cabbar'a ihbar edemezdi.

Ama Serdar'la Tahsin, durumu Cabbar'a bildireceklerdi. Cabbar da adamlarını gönderip Zehra'yı evden alacak, iğneden ipliğe sorgulayacaktı. Bununla kalmayacak, "Hele gel bakalım Cemal," diyecek, "Bu kahpeyi bana bildirmemenin hesabını ver." Derin bir nefes aldı Cemal. Çalışma şevkini tamamen yitirmişti. Ocaktan gelen konuşmalara kulak verdi. Kazmasını alıp damara yanaştı. Kazmacılar, Cemal'in gelişini pek önemsemediler. Nasıl olsa sorularına cevap vermeyecek, kısadan geçiştirecekti. Dingil'in konuşması onlar için daha ilginçti. Çünkü yaşamın nabzından söz ediyordu. Yine de kafasını hafif çevirip Cemal'e bakmadan edemedi Dingil.

"Yani diyeceğim o ki kadın zayıf bir yaratıktır. Bin düşünsün bir yapsın, önemli değil, öper başımın üstüne koyarım. Kadın, 'ben bunu yaparsam acaba ne olur'u düşünür, bir bok da yapamaz. Sonra şuna dikkat etmek lazım. Kesinlikle her kadın, kocasını aldatmayı aklından geçirir. Seven kadın bile sevginin öksesini kullanır."

"Her kadın için demek yanlış," diye itiraz etti Ethem.

Duymazdan geldi Dingil. Dizindeki yaranın sargısını değiştiren Emin Emmi'ye baktı. Ethem'le gereksiz bir tartışmaya girmek istemiyordu.

"Kadın nerde olursa olsun, ister bulaşık yıkasın ister sobayı yaksın ister yemek pişirsin isterse çişini yapsın, o anda kesin bir erkeği düşünür."

"Çişini yaparken daha çok düşünür," diye mırıldandı Emin Emmi. Kimse bir şey duymadı. Emin Emmi'nin yaralarına homurdandığını sandı Dingil.

"Yedi cihanın ilim irfan adamları Sultan Süleyman'ın huzurunda toplanmışlar. Tam da bu meseleyi hasbıhal etmişler. Kimisi demiş her kadının içinde kırk çeşit ateş var. Her ateş bir erkeği çağırır. Kimisi demiş, kocanın her küfrü, her tokadı, kadının içine yerleşir orda bir erkek olur. Sonra bütün bu erkekler kadının içinde bir araya gelir, kadını kocasından soğuturlar. Ondan sonra kendilerine yol açılır. Kaya dibi, samanlık, boy vermiş mısır tarlalarının içi, çam ormanları..."

"Bak bu doğru," dedi Emin Emmi.

"Kimisi demiş, kadın olmayacak düşler görür, o düşlerinden etkilenir, sonra da o düşlerini yaşamaya kalkışır. Kimisi demiş, kadının yüreği aklının merkezinde çalışır. Kimisi demiş her erkeğin içinde bir yığın kadın var, eğer kadın, o kadınlardan birini sever de bağlanırsa o erkekten ayrılmaz, o erkeği de sever. Kimisi demiş, her kadının yüreğinde bin göz var. Kadın, erkeğin niyetine bin gözle bakar. Hemen de anlar."

Kazmalar damarları oyarken herkes kendi karısının durumunu, Dingil'in çizdiği çerçeve içinde gözden geçiriyor, bir sonuca varmaya çalışıyordu. Ethem, karısı Tenzile'nin, evin bahçesine çok çıktığını, gözlerinin göz çukurlarında fıldır fıldır oynadığını düşünüyor, bazı sorular sormak istiyor ama Dingil gibi ciğeri beş para etmez bir heriften bilgi almayı gururuna yediremiyordu.

"Ama gelin görün ki ilim irfan hasbıhalinden bir sonuç çıkmamış. Sultan Süleyman dinlemiş dinlemiş, sonunda demiş ki kadın tömbüldek bir mahluktur, boşuna uğraşmayın. Bu iş, yumurtaya kulp takmak kadar zor bir iştir. Kadının sırrını çözemezsiniz. Kadın erkeğe benzemez, sırrını gizlemeyi sever. Erkeğin sırrını öğrenince de tüllüm düdük olur dünyaya yayar. Erkek zartayı çeker de soluğu mezarlıkta alırsa o zaman kurtulur kadından."

"Sultan Süleyman da öyle derse demek ki bizim yapacağımız pek bir şey yok."

"Kesin yok," diye onayladı Dingil, Emin Emmi'yi. "Ama çaresizlik de iyi değil. Yapılacak şeyler var. Bir defa gençken, kadının uçağanını, aşırı rahvanını, delisini almayacaksın. Düşürür. Düşürmese bile fıtığ eder. Sinir olursun, sidik zoruna tutulur, siyemezsin. Haksız olduğumu söyle Emin Emmi."

"Haklısın da iyisini bulmak da zor," diye zorlu zorlu öksürdü Emin Emmi. "Hele gençken çok zor. Gencin kamışına su yürüdü mü gözleri, yüzün güzelliğine takılır, kemalin, ruhun güzelliğini görmez."

"Ben on beş yaşında evlendim," diye sürdürdü Dingil. "Aşka şükreden biriydim. Karım yirmi yaşındaydı. Gerdek gecesi, eftiğim daraldı. Hemen o gece karı benden aşk gasp etti. Ertesi günün sabahı da benden gasp ettiği aşkı bana ödünç verdi."

"Nasıl yani anlamadım," dedi Emin Emmi.

"Valla ben de hiç anlamadım" dedi Ethem.

"Ben anladım mı ki sanki," diye sırıttı Dingil.

Cemal, tüm bu sohbetlerin kaynağının Zehra olduğunu düşündü. Diğer ocaklarda çalışan Elvanlı köylüler, olayı Dingil'e anlatmış olabilirlerdi. Dingil'in, havzadaki ve köylerdeki olaylardan haberinin olmaması, mümkün değildi. Güzel de köylüler nasıl anlatmışlardı olayı? Cabbar'a anlattıkları gibi mi? Kazmayı bırakıp kaçmak geldi içinden. Zehra şimdi bu kazmacıların gözünde adi bir kahpe miydi?

Bir ıslık sesi duyuldu. Sesler kesildi. Arnavut Bekir göründü.

"Herkes işi bıraksın, yer üstüne çıksın," dedi. "Maden idaresinin önünde müşavere var."

Arnavut Bekir, diğer kazmacılara da haber vermek için çıkıp gittiğinde, herkes merakla birbirinin yüzüne baktı.

"Firarilerden yakalananlar var herhal," dedi Dingil. "Onları ibret olsun diye gözümüzün önünde dövecekler. Islıktan anladığım budur."

Kazmalarını bırakıp galeriye çıktılar. Diğer ocaklardan çıkan kazmacılara karıştılar. Çıkış, karınca katarına dönüştü. Maden idaresinin önündeki sahada toplandılar. Yer altından çıkmanın sevinciyle, güçlü bir merak ışıltısı sarmıştı bakışlarını. Ortalıkta pek öyle birilerini çevirip dövme havası da yoktu. Ustalar, çavuşlar, bekçiler, sütuncular, tubacılar, varagelciler, cümbür cemaat herkes gelmişti. Sivil madencilerin hemen yanı başında, madende çalıştırılan ilk redif taburu da yer almıştı.

Cemal, artık büyüyüp kocaman adam olan oğlu Hurşit'in yanındaydı. Zehra'dan başka hiçbir şeyi merak etmiyordu. Yaşamla ilişkisi kesilmiş gibiydi. Cabbar'ın tuzağına düşmemek için bir çıkış yolu arayıp duruyordu. Cabbar'ı ölüm korkusu sarmıştı. Ölüm korkusunun insana yaptıramayacağı hiçbir şey yoktu. Ama insanı taşlaştıran, hiçbir şey yapamaz hale getiren ölüm korkusu da vardı.

Maden idaresinin kapısından, İlkin Ereğli Maden Müdürü Halil Kadri Bey çıktı. Onu, eski Amasra maden memuru İşağazade

Mehmet Bey'le halefi Hasan Efendi, İngiliz Berklay kardeşler, kolağası ve kumpanya temsilcileri izledi. Cemal'in bakışları, Karamahmutzadelerden Ahmet Ağa'nın hemen arkasında yer alan ve onu korur bir vaziyette, etrafı süzen Cabbar'a takıldı. Cabbar'ın gücünü bileğinden değil, kumpanyadan ve devletten aldığını düşündü. Güçlü bir moral yıkıntısıyla başını önüne eğdi. Binanın önünde, beş basamaklı tahta bir merdivenle çıkılan, küçük bir kürsü kurulmuştu. Kürsüye ilkin, maden komisyonu kâtibi çıktı. Toplananlara şöyle bir baktı. Herkes kâtibin oraya, kendilerine bakmak için çıktığını sandı.

"Selamünaleyküm, pek muhterem amele camiası," diye cılız bir çıkış yaptı. "Muhterem maden müdürü Halil Kadri Bey, sizlere bu kürsüden şimdi hitap edecektir. Sükûnetinizi muhafaza etmenizi hususiyetle rica ediyorum."

Büyük bir görevi yerine getirmiş olmanın huzuruyla kürsüden indi. İnmesiyle de Müdür Bey, önüne bakarak kürsüye doğru ilerledi. Kafasında, çuhası şarap kızılına çalan bir mecidiye fesi vardı. Fesin, çatılmış gür kaşlarına ve hafif yanlamasına doğru yıkılmış olması, yüzündeki devlet ciddiyetini sulandırıyor, ona afilli bir kabadayı havası katıyordu. Söze hemen başlamadı. Cehennemden çıkmış, siyah yüzlü zebani kalabalığını anımsatan madencileri, şöyle bir süzdü.

"Selamünaleyküm muhterem madenkeş kardeşlerim," diye başladı yumuşak bir tonla. Yüzdeki ciddiyetin sesle uyum içinde olmaması, ilgiyi daha bir artırdı. "Rus filosunun, Sinop'taki yedi fırkateyn, üç korvet ve iki buharlı gemiden müteşekkil filomuza ansızın saldırdığını ve Padişah Efendimizin Rusya'ya harp ilan ettiğini bu kürsüden cümlenize beyan ederim. İngilizler ve Fransızlar Rusya'ya henüz harp ilan etmemelerine rağmen, Bahr-i Siyah şu andan itibaren harp zırhlılarının muharebe alanı haline gelmiş bulunuyor."

Madenciler kafalarını iyice kaldırarak, korkuyla birbirlerinin yüzlerine baktılar. Rus zırhlılarından kıyıya çıkan deniz piyadeleri havzayı mı işgal edeceklerdi yoksa? Saltanatın Rusya'ya harp ilan etmesinin sebebi neydi?

"Endişe edecek bir durum yoktur," diye sürdürdü Müdür Bey. "Kahraman ordumuz, Cenab-ı Allah'ın büyük inayetiyle, Rus ordusunu hezimete uğratacaktır. Burada şunu hususiyetle ifade etmek isterim ki maden havzamızın daha fenni usullerle çalıştırılması, harp vesilesiyle, dostumuz, müttefikimiz İngiltere'ye verilmiştir. Hepiniz Berklay kardeşleri yakinen tanırsınız."

Bakışlar, kürsünün sağında yer alan "Berklay kardeşler"e yöneldi. Adlarının kürsüden telaffuz edilmesi, gülümsemelerine yol açmıştı. Kardeşler, Sinop'taki Osmanlı filosunun yok edilmesine pek üzülmüş görünmüyorlardı. Sinop felaketi, daha önce, İngiltere'de John Robert White adlı patronun sahibi bulunduğu Maudslay fabrikasına sipariş verilen altı gemiden sonra, yeni gemi siparişlerine yol açacak ve gemi siparişlerine aracılık eden, Galata bankeri Baltazzi ile Barkley kardeşlerin ilişkilerini güçlendirecekti. Bununla birlikte kardeşler, bir Rus zaferine taraftar değillerdi. Bir Rus zaferi, Tuna Nehri ve Karadeniz'i dava konusu olan arazinin en dar yerinde birleştirme ile hemen yanında, 12 millik bir demiryolu ve göller arasında kanal açma gibi büyük bir projeyi tehlikeye sokabilirdi.

"Maden mıntıkalarına şimendifer döşeyen, oluklar yaptıran, yükleme ve nakliyatı kolaylaştıran bu dostlarımızdır. Harp süresince havzadan üretilen kömür, şahsi idarem altında olacak ve Rus ordusuna büyük darbeler vuracak olan İngiliz harp zırhlılarıyla yine dostumuz ve müttefikimiz olan Fransız harp zırhlılarına tahsis edilecektir. Ellerinizdeki kazmaların silahtan hiçbir farkı yoktur. Siz, madene ne kadar çok gönül verir, ne kadar çok çalışırsanız ordularımız, dostlarımız o kadar iyi harbederler. Sizlere haşmetlü Sultanımız Abdülmecit hazretlerinin ve Bezmiâlem Valide Sultan anamızın selamlarını, hayırlı dualarını getirdiğimi söylemek isterim. Son birkaç ay içinde, maden ocaklarından firarların arttığını, bilinmeyen bir sebeple ambarın yandığını üzülerek ve de hayret ederek öğrenmiş bulunuyorum."

Arka sıralarda bulunan Macar Bela, ambar sözcüğünü duyunca gülümsedi ve bakışlarını Cabbar'a çevirdi.

"Madende çalışmanın ibadet olduğunu söylememe bilmem lüzum var mı?" diye sürdürdü Maden Müdürü. Durdu, öksürenleri

dinledi. "Firar edenlerin yakalandığında, cezalandırıldıklarını, daha kötü şartlar altında çalıştırıldıklarını benden daha iyi bilirsiniz. Harp esnasında, firar eden madenkeşlerin, nöbet yerlerini, mevzilerini, muharebe alanlarını bırakıp kaçan askerlerden farklı olmadıklarını bilmem söylememe lüzum var mı?"

Cabbar'a, ocak çavuşlarına, güvenliği sağlamakla görevli olan zaptiye bölüğüne baktı Cemal. Bayram'ın, Zehra'nın ve kendisinin, bunların elinde sorgulandığını, Bayram'la birlikte, tek gözünün kasatura ucuyla çıkartıldığını, körleştiğini hayal etti. Dingil'in kendisine doğru sinsice sokulduğunu fark etti.

"Bayram'ı Baba Dağı'nda görmüşler," diye fısıldadı Dingil. "Omzunda bir tüfek, yanında da güzel bir karı varmış."

Kalbi sıkışır gibi oldu Cemal'in. Cabbar'a baktı korkuyla.

"Cabbar'ın bundan haberi var," diye sürdürdü Dingil. "Bu herif de bizi, boyunduruğa alışık eğemi öküz belledi. İnmez artık kürsüden."

Zehra'nın Bayram'la beraber olamayacağını düşündü Cemal. Zehra onuruna düşkün bir kadındı. Milletin ağzına dedikodu zibili vermekten kaçınırdı. Eğer haber doğruysa o kadın, Esma olabilirdi.

Maden Müdüründen sonra, tercüman aracılığıyla kısa bir konuşma da John Berklay yaptı. Madenciler çalışma şartlarının ağırlaştırılacağından korktular. Osmanlı zırhlılarını kömürle doyurmak kolaydı ama İngiliz ve Fransız zırhlılarını nasıl doyuracaklardı. Bir ıslıkla müşavere dağıldı. Madenciler, çoğalan yorumları, kuşkuları, korkularıyla birlikte yer altına, ocaklara doğru akmaya başladılar. Maden Müdürünün sesindeki morartıyı sevmemişlerdi. Çalışma süreleri uzayacak, ödemeler azalacak ya da ertelenecek miydi yoksa?

Ocağa vardıklarında, huriyesini açıp, bir parça mısır ekmeği attı ağzına Dingil. El âlemi sakalına güldüren babası Kamuran'a benzetti Emin Emmi'yi.

"Bir parça kırtıl da bana ver," dedi Emin Emmi.

Huriyesinden çıkardığı mısır ekmeğini parça parça arkadaşlarına dağıttı Dingil.

"Yiyin arkadaşlar, harp başladı," dedi gülerek. "İnşallah sarışın Rus kızları ellerinde tüfeklerle gelir bu ocakları basar, bizi teslim alırlar."

"Ben teslim olmam," dedi Ethem. "İsterse dünyanın en güzel kızları bassın."

"Ben diz çöker ellerimi kaldırır, kızların gözlerinin içine bakarım," diye ısrar etti Dingil. Ethem'in söz konusu olduğu bir zıtlaşma hoşuna gidiyordu. "Eğer yüreğimin güzellikleri gözlerimde taht kurmuşsa kızlar beni anlarlar. Tüfeklerinin gözleriyle bakmazlar bana. Koca yer altında kör bir höyük bulurlar. Alır beni oraya götürürler. Sen kabristan yolcusu olurken ben o höyükte kızların yüreklerini anlamaya çalışırım. Sırf anlamakla da kalmam, o höyükte harbe son veririm, sen de boşu boşuna zıbarmış olursun. Ama gene de bir iyilik ederiz sana. Mezarını, şehitlerle gazilerin arasında kazarız. Haksızsam söyle Emin Emmi."

Dizlerinin üzerine çökerek çalışmaya başlayan Emin Emmi:

"Haklısın da Ruslar kızlarını Dingil'in ocağına biraz zor gönderirler," dedi.

"Ben Baltacı Mehmet Paşa olmak istemem," diye çıkıştı Ethem. "Dingil'in höyükteki rezaletini de bağırır bütün memlekete duyururum."

Dingil gülerek Ethem'e ve Cemal'e baktı. Başını iki yana salladı. O anda anılarından birisi canlandı hayalinde.

"Bağırırım dedin de aklıma ne geldi," diye başladı. "Beş sene evvel, Safranbolu'da benim Aliye adında bir dostum vardı. Şirin bir Çingene kadındı. Saçları güneşten kavrulmuş, kına rengine girmişti. Kocası öldüğü için, gezginciliği bırakmıştı. Evlerin dışında, sapa bir eve yerleşmişti. Evin arkasında güzel bir çimenlik saha vardı. Kadın o çimenliğin üzerinde, benimle sevişmeye bayılırdı. Yatırır üzerine çıkardım. Ufak yüzünü avuçlarımın arasına alırdım. Gözleri çok güzeldi. Uzun uzun gözlerinin içine bakardım. Kıkır kıkır gülerdi. Kadın çocukken, Şemsi diye birine âşık olmuş. Beni Şemsi'ye benzetirdi. Şemsi, diye çağırırdı."

Cemal da dâhil tüm kazmacılar, çalışmayı çekilir hale getiren

sohbeti can kulağı ve hafif bir gülümseme ile dinliyorlardı.

"O çimenlerde, benimle alt alta, üst üste yuvarlanmaya bayılırdı kadın. Gelgelelim mesele ciddiydi. Kadının üç eşeği vardı. O çimenlerde üçü de otlardı. Garip bir hal vardı. Ben kadını sırtüstü yatırıp da üstüne çıktığım zaman, eşeklerin üçü birden anırmaya başlardı."

"Allah Allah," diyerek, üst üste üç kez öksürdü Emin Emmi.

"Ben bu işe ciddi kafa yordum. Eşekleri çimenlikten uzaklaştırdık olmadı. Evin önüne bağladık olmadı. Eşekler karının gülüşlerini, iniltilerini duyar duymaz anırmaya başlarlardı. O zaman bizde ne istek kalırdı ne de cesaret. Bizi Safranbolu'ya ihbar eden bu hayvanata bir çare bulmam lazımdı. Bilin bakalım ne buldum?"

Kısa bir sessizlik oldu. Ocağa komşu ocaktan yeni gelen Şinork:

"Sattınız eşekleri," dedi.

"Bilemedin."

"Kulaklarına bez tıkadınız, gözlerini bağladınız," dedi Ethem.

"Sen hiç bilemedin."

"Kıçlarına nişadır sürdünüz, uzaklaştırdınız," dedi Emin Emmi.

"Helal olsun be Emin Emmi, biraz yaklaştın," diye çıkıştı Dingil. "Eşeklerin kıçlarına nişadır değil de yağ sürdüm."

"Yağ ne yapar ki?" dedi Ethem alaycıl bir sesle.

"Ne yapmaz ki. Bir defa şunu iyi bilin. Eşek zulüm altında yaşayan bir hayvandır. Onun için, eşeğin anırışı zelzele kadar kuvvetlidir. İçinde acı var, tufan var. O tufanı, arkasını sıkmadan ağzından çıkaramaz. Kıçı yağlanınca tufan eşeğin ne arkasından ne de ağzından çıkar, içinde kalır. Haksızsam Emin Emmi söylesin."

"Haklısın da," diyerek üç kere öksürdü Emin Emmi. "Yalnız bir mesele var ki o da, tufan eşeğin içinde kalmaz, arkasından çıkar. Akıl var, izan var."

Emin Emmi'nin yargısına itiraz edemedi Dingil. Öksürüklerini dinledi. Öksürükleri uzun sürünce yanına gitti. Tavandan ensesine su damlıyordu Töhmürüklü'nün. Diz çöktü. Elini omzuna koydu. Yumuşak, sevecen bir sesle, "Otur, biraz dinlen Emin Emmi," dedi.

"Bu seferki öksürüklerin uzun sürdü."

"Hem uzun sürdü, hem de ciğerlerim çok ağrıdı. Biraz da terleme var."

"Terleme önemli değil. Hepimizde terleme var. Bir tas sıcak süt olsa iyi gelir öksürüğüne. Sen otur, ben aşhaneye bir uğrayıp sorayım."

"Gitme, benim yüzümden başın belaya girmesin," diye karşı çıktı hırıltılı bir sesle Emin Emmi. "Onlar sana kıyamet kopsa da süt vermezler. Boşuna gitme. Gitsen de ocak çavuşundan izin al git."

"Boş ver, bir şey olmaz bana Emin Emmi. Ben dün onlara hepiniz hakkında bir yığın malumat verdim, müzevirlik yaptım. Bir şey demezler bana. Sen otur dinlen. Ben biraz sonra gelirim. İnşallah, aşhanede süt vardır. Veli kırmaz, verir bana."

Çarığına giren kömür parçalarını hemen oracıkta çıkardı. Ocaktan çıktı. Başını çevirip Dingil'in çıkışına baktı Emin Emmi. "Gitme," diyecekti vazgeçti. Bir şeyi kafasına koydu mu Dingil'i ondan vazgeçirmek kolay değildi. Kafasını kömür damarına dayadı. Ciğerlerindeki ağrının sırtına olduğu gibi yayıldığını, kendisini halsiz bıraktığını, çalışamaz hale getirdiğini düşündü. Güneşli çimenlerde sevinçle zıplayan yeni doğmuş bir kuzunun ciğeri canlandı hayalinde. Lekesiz, pırıl pırıl, koşmaya, zıplamaya tutkun...

Dingil, tam yer üstüne çıkış noktasında, kavga ederlerken yakaladığı iki küfeciyle uğraşan Çerkez Celal'e denk geldi. Çerkez, zıvanadan çıkmış, alazlı, pörtlek gözlerle tepeden tırnağa süzdü Dingil'i.

"Ne o Dingil, nereye?"

"Aşhaneye," diye yutkundu Dingil. "Emin Emmi ağır hasta da, bir tas süt..."

Dingil'in duraksayıp yutkunmasından kuşkulanan Çerkez Celal:

"Çavuştan izin aldın mı, " diye gürledi.

"Aradım, bulamadım çavuşu," diye attı Dingil.

"Lan daha yeni girdi ocağa, adi dıbış, nasıl görmezsin?"

Dingil, el pençe vaziyet aldı. Durumunu savunmaktan başka bir yol yoktu.

"Allah Allah, nasıl olur, elek velek aradım adamı."

"Lan yalan söyleme bana, adi ada leyleği. Kırarım bacaklarını. Gel şuraya!"

Dingil, kıtlıktan çıkmış yetimhane sabisi gibi titrek adımlarla yaklaştı. Yaklaşmasıyla da Çerkez'in sağlı sollu iki deve çökerten tokadıyla sendeleyip kıç üstü düşmesi bir oldu. Gözleri karardı. Çınlamalara kesti kulakları.

"Babanızın çiftliği sandınız madeni! Kalk ayağa!"

Hemen fırlayıp ayağa kalktı Dingil. El pençe divan durdu.

"Siz burda durun bre, sen gel," diyerek Dingili peşine takıp kıyıya yakın ocağa doğru yöneldi. Çerkez Celal'i korkuyla izleyen Dingil, Cabbar'a götürüldüğünü ve falakaya yatırılacağını düşünerek titremeye başladı. Küçük bir kömür tozu ve moloz tepeciğinin arkasına geldiklerinde, Cabbar ve ekibiyle karşılaştılar. Cabbar, üç yıldır kömür nakliyatında çalıştırılan ve dün bir çukura düşerek bacağı kırılan bir katırın karşısında duruyordu. Sağ elinde bir tabanca vardı. Çerkez Celal'le Dingil'i şöyle kaçamak bir bakışla kesti. Tabancasını katırın alnına yöneltti. Katırın, durumdan haberdar olup olmadığını anlamak için gözlerine baktı. Tetiğe bastı. Katır inleyerek çevresinde döndü. Sendeledi, sonra düştü. Cabbar yaklaştı, ikinci tabancasını çıkardı. Bu sefer yandan, katırın beynine bir kurşun daha sıktı. O ara Dingil, Hurşit'in uzaktan durumu ilgiyle izlediğini fark etti. "Helal olsun, cesur genç," diye iç geçirdi.

"Ne var Celal? Dingil'i niye getirdin buraya? Katırı mı taşıtacaksın?"

"Dingil, çavuşundan izin almadan, iş yerini terk etmiş."

Cabbar'ın iki kaşının arası aniden kapandı. Tabancasını kılıfına soktu. Bakışlarını can çekişmekte olan katıra çevirdi.

"Çavuşa sormadan iş yerini niye terk ettin Dingil? Memleketin harbe girdiğini duymadın mı? Sebep isterim."

"İki sebebim vardı. Emin Emmi hastaydı. Aşhaneden süt alacaktım ona. Bir de sana önemli bir haber verecektim. Çavuşu aradım, bulamadım."

"Yalan!" diye çıkıştı Çerkez Celal.

"Neymiş bana vereceğin önemli haber?"

Cabbar'ın adamlarına baktı. Göz göze geldi Cabbar'la.

"Sana yalnız söylesem daha iyi olur."

"Bana oyun oynama bre," dercesine süzdü Dingil'i Cabbar. Tespihini çıkardı.

"Bizi yalnız bırakın," diye emretti.

Adamları yatakhane binalarına doğru çekildi. Dingil çevresine bakınarak Cabbar'a sokuldu. Duyduğu haberleri biraz süsleyip dallandırması gerektiğini düşündü. Cabbar, Dingil'in sağ yanağındaki morartıyı, tavandan düşen bir kömür parçasına yordu. Sabırsızlıkla:

"Neymiş getirdiğin haber?"

"Bayram'ın barındığı yer belli oldu."

"Nereymiş?"

"Baba Dağı."

"Baba Dağı'nda olduğunu ben de öğrendim. Önemli olan kaldığı yerdir."

"Dağın sabah güneşine bakan yüzünde, iki kayanın arasında, bir çukur açmış. Kayanın altına doğru bir barınak kazmış. Bir karıyla beraber o barınaktaymış."

Cabbar ciddileşti. Kendisine huzurun, daha fazla cesaretle geleceğini düşündü.

"Kimden duydun sen bunu?"

Dingil, böyle bir sorunun geleceğini bildiği için, cevabını ayarlamıştı.

"Dünkü göçüğün altında kalıp ölen Kışlalı Ali söyledi bana. Ölmeden altı saat evvel hem de. Kimseye söylemememi sıkı sıkıya tembih etti."

"O kimden duymuş?"

"Ben de aynı soruyu sordum. 'Kendi gözlerimle gördüm,' dedi."

Cabbar, işkilli, hain ve oldukça bahtiyar bir edayla:

"Gider de o çukuru, o çukurda Bayram'ı bulamazsak seni Bayram'dan beter ederim Dingil. Bu sözümü unutma."

"Valla ben, Kışlalı Ali'nin yalancısıyım, Cabbar Ağam."

"O Kışlalı Ali'nin sır ortağı kimdi bu ocaklarda?"

"Kışlalıların çoğu kiracıdır. Bir iki kazmacı var. Ali, sırlarını bana anlatırdı."

Cabbar, başını çevirdi, uzakta durup sohbet eden adamlarına baktı. En iyisi Kışlalı madenkeşlerden birini çağırıp ona Ali'yi sormaktı.

"Celal çabuk gel buraya," diye bağırdı. Koşa koşa geldi Çerkez. "Git ocaklara gir, şu Kışlalı madenkeşlerden birini al gel! Çabuk!"

Çerkez Celal, az sonra yanında, soluk benizli, orta yaşın üstünde, şelte karın bir madenciyle döndü. Cabbar, "Nefes darlığı çeken bu toslak herifi niye getirdin?" dercesine, ters ters baktı Celal'e.

"Adın ne senin?"

"Yasin."

"Söyle bakayım Yasin, dünkü göçükte ölen Ali nasıl bir adamdı?"

"Valla Cabbar Ağam, sizden iyi olmasın, iyi bir adamdı. Mihrapsızın Bekir gibi bacakları kısa olduğundan pöstek derdik. Yürürken sık sık kötezlenir, düşerdi. Şimdi kendisi burda yok, Allah'ı burda, çok iyi çalışırdı."

"Baba Dağı'na gider miydi?"

Madenci, yersiz, ilgisiz ve de gereksiz bir soruyla karşılaşmış gibi duraksadı. Cabbar'ın bu duraksamayı yanlış yorumlayacağından korkarak, "Eskiden av avlamaya giderdi. Avucunun içi gibi bilirdi Baba Dağı'nı."

Sevinçten gözleri büyüdü Dingil'in. Allah yardım elini uzattı mı uzatıyordu işte.

"Ölmeden evvel gitti mi Baba Dağına?"

"Vallahi orasını bilmem, ağam. Gezmeyi severdi. En çok da mübarek aylarda, seğirdim aylarında gezerdi."

"Çenesi nasıldı?"

"Rahmetlinin arkasından konuşmak gibi olmasın da konuştuğu zaman, Allah'tan başka kimse anlamazdı. Yani haddinden fazla kımkımdı. Açık konuşmazdı. Lafı dolandırır, yorar, hırpalar, perişan ederdi. Çok mıcırıklı konuşurdu. Aklına geleni de söylerdi. Sapı silik bir seciyeye sahipti. Yalnız o değil, onların soyu hep öyleydi. Mandagöz Halil'in ortanca kızı Kerime'yle evliydi. İyi bir kızdı Kerime. Bizim Havadar'ı tek yumrukta devirmişti. Yalnız o kızın, arkasından konuşmak gibi olmasın, bir kusuru vardı ki..."

"Her neyse uzatma, işinin başına dön," diye çıkıştı Cabbar. Netameli, kuşkucul davranışlarından sıyrılmış, kararlı ve iyimser bir iklim içine girmişti. "Sen de git sütünü al, işinin başına dön. Bana anlattıklarını da sakın kimseye anlatma. Bayram'ın o civarda kimlere gidip geldiğini öğrenmeye çalış."

Dingil, mantığını yemiş, azgın bir sevinçle aşhaneye doğru seğirtirken, "Eyyam ola yel ese," diye iç geçiriyordu. Aşhaneye daldı korkusuzca. Aşçılara, Cabbar'ın bir tas sıcak süt istediğini söyledi. Biraz kuşkuyla karşılamalarına rağmen, getirip verdiler. Elinde sütle ocaklara girerken Çerkez Celal'le karşılaştı. "Lan fitne kumkuması," diye bağırmak geldi içinden. "Beni döverken, fani dünyaya temel mi kakacaktın!" Çerkez'in varlığını ciddiye almadan, hızla geçti yanından. Kömür yüklü vagonlara, küfecilere yol verdi. Çürümüş su, mantarlaşmış direk, gaz, toz ve ter kokan karanlıklara girdi.

"Ben geldim arkadaşlar, gözünüz aydın."

Ocağın gülü gülücüğü gelmiş gibi sevindi kazmacılar. Dingil, sütü hemen götürüp Emin Emmi'ye verdi.

"Al Emin Emmi, afiyetle iç," diyerek sıcak sütü Töhmürüklü'nün eline tutuşturdu. "Gönlüm bela, yüzüm kara, olurum âleme maskara ama tuttuğumu da koparırım."

Kazmasını bıraktı, Emin Emmi. Avuçlarının arasına aldı süt tasını. Olduğu yerde oturdu:

"Helal olsun sana Dingil," diye mırıldandı. "Bu dünyada ilk defa, bir ocağa bir tas sıcak süt getiren adam sensin. Nasıl oldu da sana bir tas sıcak süt verdiler? Aklım karıştı. Yerin üstündekiler gittiler de yerine gökteki melekler mi geldi?"

Dingil, kazmasını alıp çalışmaya başlarken:

"Gayet de kolay oldu," dedi, diri bir sesle. "Hani derler ya, garip yiğidin dili kısa, boynu eğri olur, diye. Ben bu söze katılmam. Dimdik çıktım buradan. Karşıma Çerkez Celal çıktı. "Nereye?" dedi. "Ocakta hasta var, süt getirecem," dedim. "Olmaz, getiremezsin," dedi. "Getiririm, yiğitsen önüme geç," dedim. Tısı çıkmadı. Yağlı kurşun gibi çıktım yeryüzüne. Az ilerde de Cabbar'la karşılaştım. Elinde bir tabanca vardı. Bacağı kırık bir katırı vurmuştu. "Ne o Dingil?" dedi. "Hecin devesi gibi hızlanmışsın gene." Kaşlarımı çattım, "Kazmakeşlerden birisi hastadır, süt getirecem," dedim. Önüme geçti. Terbiyesizce de sırıttı. "Eski köye yeni adet getiremezsin bre!" dedi. "Gireni çıkanı belli olmayan karıncalı bütüne çevirdiniz bu ocakları. Harpte olduğumuzu ne çabuk unuttunuz?" Tepemin tası attı. "Çekil be!" dedim. "Kardan aslan gibi önüme dikilme, öfkemin güneşten beter olduğunu gösterirsem, tabancalarına kadar eritirim seni." Çevresine baktı. Yanında kimse yoktu. Korktu, çekildi hemen. Doğruca aşhaneye gittim. Sütü alıp geldim."

Soru ve hayret işaretleriyle gülümseyen sağır bir sessizlik çöktü ocağa. Sıcak sütünü rehavetle yudumlayan Emin Emmi, Dingil'in yalanına karşı çıkacak bir konumda olmadığını düşünüyordu. Ethem, Dingil'e kimsenin inanmadığı kanısındaydı. Küçük bir karşı çıkışla, çatışma ortamı yaratmanın anlamı yoktu. Cemal, çöküntü ve korku içindeydi. Bu durumdan kurtulması için, birilerinin çıkıp Cabbar'ı öldürmesi gerektiğine inanıyordu. Çeşitli insanlara Cabbar'ı öldürtme hayalleri kurarak avunuyor, ferahlamaya çalışıyordu.

İNSAN SEVDİĞİ KADAR İNSANDIR

İnanmaktan korkan bir kadın oldum.

Peş peşe yürüdüler. Balıkçıların, keçilerin, kaçakçıların ve direk simsarlarının ayak izlerini sır gibi saklayan sıkı bir ormana girdiler. Yıl boyunca deniz yağmurlarıyla yıkanan, sırtı zeytin yeşili, dev bir kurbağayı çağrıştırıyordu orman. Karanlığı yutunca ağzını kapatan, nefes almadan uğuldayan, uçurumdan çiftleşme ânına atlayacakmış gibi duran dişi bir kurbağayı... Dalları aralayarak, kırarak semender, yosun, kurtçuk, karınca, mantar ve çürümüş yaprak kokusunu soluyarak ilerlediler. Uçurum kenarında, ağaç dallarından yapılma küçük bir kulübenin önünde durdular. Bayram, sırtındaki torbayı indirip eline aldı. Eğildi, kulübeye girdi. Onu Esma izledi. Elinde bir kilim ve yorgan dengi vardı. Esma'nın arkasından da Zehra girdi küçük bir torbayla.

"Havalar amma da soğudu," dedi Devrekli. "Kış geldi. Hemen bir ateş yaksak iyi olur. Donarız yoksa."

İki gün önce, ağaç dallarından yaptığı kulübenin altına kuru yaprak sermişti Devrekli. Köşeye üç taş koymuştu ama ateşi ilk defa yakacaktı.

"Damı iyi yerde yapmışsın," dedi Esma. "Bu ormandan ışık sızmaz."

"Cabbar'ın adamlarıyla zaptiye peşimdedir. Elim mahkûm. Mecburum."

"Sağlam bir yerde yapmışsın damı," dedi Zehra.

Köşede, üç taşın arasında, çatılmış duran kuru odunları tutuş-

turdu hemen. Kulübenin içi aydınlandı. Duman, köşedeki tavandan nazlanarak çıkmaya başladı. Kilimi kuru yaprakların üzerine serdiler. Yorganları dürüp arkaya koydular.

"Acıktık. İlkin karnımızı doyursak," dedi Bayram.

"Olur," diye destekledi Esma. "Balıkları kokmadan yemenin zamanıdır."

Zehra önce tencereyi, sonra mısır ununu, tuzu, balıkları çıkardı. Bir parça tereyağı koydu, Bayram'a verdi. Bayram, üç taşın üzerine oturttu tencereyi. Esma da mısır ununa beledi balıkları. Kızarmış balık kokusuyla tanıştı kulübe. Ocağın kenarında bir sofra kurdular hemen. Mısır ekmeği, yeşil soğan, balık, bir bakır tas dolusu su ve orman uğultusu.

"Kar havası var," dedi Esma. "Bugünlerde kar yağar. Kışın bu dam ısınmaz."

"Kapısı da yok," diye mırıldandı Zehra.

"Onu ben de düşündüm," dedi Bayram. "Aklıma, odunların arasını balçıkla sıvamak geldi. Kapıyı çuvalla kapatırız. İnşallah bu gece kar yağmaz."

Karı, kütük ateşini ve kurtları düşündü Zehra. Bayram nasıl da saf, lekesiz bir insandı. Bir gözünün kör olması, yüzünün güzelliğini etkilememişti. Esma onu haddinden fazla sahipleniyordu. Sürülmemiş toprak gibiydi Bayram. Susuyor, buyurmuyor, hiçbir şey istemiyordu. Ateşi seyrediyordu Zehra. Ateşte Bayram'ın hayalini canlandırıyor, Esma'nın ona yabancı bir kadın, onu anlayamayan bir kadın olduğunu düşünüyordu.

"Kışı bu damda mı geçirecen Bayram?" dedi Esma.

"Başka yerim yok. Cabbar'ın hesabını bu kış görmem lazım."

"O adamı öldürmesen, terk etsen buraları; başka diyarlara gitsen."

Zehra'nın söyleyiş tarzından, yüz ifadesinden ve içinde bulunduğu sıkıntılı durumundan hareketle, onun sanki, birlikte gitme gibi bir arzuyu açığa vurduğunu sandı Bayram. Hoş bir duyguyla gülümsedi.

"Gözümün, kolumun hesabını sormam lazım. Sormazsam içimdeki öfke boğar beni. Cezayı hak etseydim peşine düşmezdim onun. Ben bunu hak etmemiştim."

"Sen Cabbar'ı öldürürsen zaptiye de seni öldürür," dedi Esma.

"Cabbar'ı öldürsem de öldürmesem de ben şimdi kanun kaçağıyım, eşkıyayım. Gördükleri yerde vururlar beni. Postu ucuza deldirtme niyetinde değilim."

Kadınların ürkütücü olmayan, tatlı endişelerindeki sıcaklığa sığındı Bayram. Bir kadının, sevdiceğini, belli etmeden koruyup kollaması kadar güzel bir şey var mıydı bu dünyada? Sezdirmeden Zehra'yı süzdü. Avcı kurşunundan kaçıp ormanın derinliğine sığınan, yaralı bir turna canlandı gözlerinin önünde. "Acıma duygularını uyandırmaktan korktuğu için, yarasını gizleyen bir kadın," diye iç geçirdi.

Deli Davut'u düşündü Zehra. Şu anda neredeydi? Kış geliyordu. Aynı evde, ateşi yakıp kenarında mı uyuyacaktı yine? Bayram da Davut gibi duyarlı bir insana benziyordu. Anlayarak, değer vererek bakıyordu insana. Ama Bayram'daki öfke ve kararlılık, Davut'ta yoktu. Davut daha yumuşaktı. Bayram ne yaptığını biliyordu. Davut farkında değildi yaptıklarının.

"Ocaklardan koptuğuma memnunum," diye sürdürdü Bayram. "Toprağın altında yaşayan bir ölü değilim. Göğün altındayım. Yaprağı, tomurcuğu olmayan mantarlaşmış direklerin arasında değilim. Ormanın içindeyim. Yanımdaki kuş kafeste değil, dallardadır. Öksürüklerden, balgamlardan, dayaklardan uzağım."

Bayram'ın duyarlılığından ve sesindeki çocuksu sevinçten etkilendi Zehra. Menzilini merak ettiği, o tılsımlı iç sesine, dertlerden belalardan uzaklaşma güdüsüne sığındı. Kızı Kumru'nun, meraktan, endişeden büyüyen ve tüm yüzünü kaplayan gözleriyle karşılaştı sonra. Hurşit, Cemal, Kocakarı Elif, çocuklar...

Esma, ateşi külle karıştırıp, kestaneleri içine atarken:

"Bir belirsizlik var, Bayram," dedi. "Yolumuz açık değil."

"Nasıl, anlamadım," diye mırıldandı Bayram.

"Nasıl mı?" diye alnını sıvazladı Esma. "İçimde bir karanlık var.

Beni benden koparan. Bulanığım. Yarınımdan emin değilim. Karşılaştığım her insan, yoluma çıkmış bir duvar sanki. Kendi karanlığımla o insan arasında kalırım hep. Kaçamam, korkar küçülürüm. Gördüğüm her insan, bana kötü yanlarımı anlatacak, benim bir hiç olduğumu bana gösterecek, beni inandıracak sanırım. İnanmaktan korkan bir kadın oldum ben Bayram. Korkularım çoğaldı."

"Canını sıkma," dedi Bayram, canı sıkılmışçasına. "Her insan bir handır. Korkular sıkışınca gelir o hana sığınır. Sen sanırsın ki o korkular benimdir. Aslında senin değil. Onlar gece sende kalırlar, sabah olunca da çeker giderler."

Bayram'ın saflığına içinden gülümsedi Zehra. Saflık, cesaretle birleşince insanlar daha tatlı oluyordu. Bayram'ı böyle çekici kılan duygularıydı. İçindeki duygularının olduğu gibi, yüzünde yansımasıydı. İnsan, kötü insan da olsa, olduğu gibi görününce şirinleşiyordu.

"Ben her şeyi çekerim Bayram," diye yeniden başladı Esma. "Yalnızlığı çekemem. İnsan sevdiğiyle insan olur."

"Doğru," dedi Zehra. "İnsan sevdiği kadar insandır."

"Yalnızlık her insanı öldürmez ama sevgiye susamış insanları öldürür. Ben ölümün eşiğine çok geldim, çok gittim Bayram."

Bayram, sıcak külde pişen kestaneleri izliyordu. Yalnızlık sıcak küldü. Düşen kestaneyi yavaş yavaş pişirirdi. Kadınların daha önce hiç duymadığı sözleri karşısında şaşkın ve memnun görünüyordu. Elvan köyünün en güzel, en zeki iki kadınıyla baş başa olmanın tadını çıkarıyordu. Bir şeyler söylemek, onları teskin etmek zorunda hissediyordu kendini.

"Canını sıkma Esma. Kendini bu ormanda bir ağacın yerine koy, düşün. Her şeyi kendine dert etme. Şimdiye kadar hep oturdunuz, biraz da gezin dağ taş. Oturan aslandan gezen tilki yeğdir. "

"Millet ne der bu halimize bizim?"

"Millete bakma," diye çıkıştı Zehra. "Ölüye ağlamaz, diriye gülmez bir millet var ki insanı mezar taşına çevirir. Şimdiye kadar hep millete göre yaşadık. Ne oldu?"

"Bayram'ın iki kadınla beraber dağda gezdiğini söylemezler

mi? Üstelik bu kadınlardan biri de evli. Namussuza, orospuya çıkmaz mı adımız?"

Bu noktada susmayı, kadınları dinlemeyi tercih etti Bayram.

"Benim korkum yok," dedi Zehra. "Keçi sürüsünün içindeki bir keçi kadar rahatım ben. Köyde bu kadar rahat değildim."

Esma, Zehra'nın gerçekten de köydekinden daha rahat olduğunu düşündü. "Ar'ı yemiş, namusu da üstüne içmiş," demek geldi içinden. Rahatlığı besbelliydi bu ölüsü kandillinin. Ölümden kıl payı kurtulmuş, Cemal'dan kopmuştu. Rahatlığını Bayram'ın varlığından alıyordu. Yüreğini yoklayan kıskançlık ateşine kulak verdi.

"İçimden geldiği gibi yaşamayı kafama koymuşum," diye sürdürdü Zehra. "Ben artık eski Zehra değilim. Ezildim, horlandım, anlaşılmadım. Bundan sonra da ezilir horlanırım. Kimse anlamak istemez beni. Adım orospuya çıkar belki. Ama hiç değilse kendi kafama göre yaşarım. Hep başkalarına değil, kendime de saygım olur biraz."

"Yaşatmazlar ki."

"Yaşatmasınlar. Ben de yaşadığım kadar yaşarım. Şimdiye kadar yaşadığımdan ben bir şey anlamadım. Anlayan da rastlamadım."

Dışarıdaki esintiye kulak verdi Bayram. Zehra'yı daha yakın buldu kendisine. Cesurdu. Kuşkuya yer vermeyen, inandırıcı, içten bir sese sahipti. İçini göstermekten korkmayan bir kadındı. Esma ise sırları, korkularıyla birlikte yaşıyordu. Yumuşaktı, uysal ve sevecendi. Yuvasını daha çok düşünen bir kadındı.

"Doğru," dedi Esma. "Dünyanın temeli böyle kurulmuş."

Esinti artınca kulübenin kapısını kapatmayı düşündü Bayram.

"Hava iyice soğudu," diyerek kalktı. Kulübenin kapısından baktığında şaşırdı. "Kar yağmaya başlamış da bizim haberimiz yok."

Kadınlar, yerlerinden fırlayıp dışarı baktılar.

"Kış geldi," dedi, Esma. "Bu gece ısınmaz Bayram'ın damı."

"Yüreklerimiz sıcak olduktan sonra bir şey olmaz," diyerek

dışarı çıktı Zehra. Yıldız aradı gökyüzünde. Yüzüne düşen kar lapalarının kopup geldiği yerleri ve Davut'u merak etti. Orman nasıl da susmuştu. Karın yarattığı sessizliği ve inlerinden çıkan tilkilerin, kurtların ağız kokularını soluyordu orman.

"Siz merak etmeyin," dedi Bayram. "Bu gece üşümezsiniz. Damın kapısını kapatırım. İki ateş yakarım. İki ateş arasında uyuruz."

"Bayram, iki ateşten iki kadını mı kastediyor yoksa?" diye düşündü Esma. Zehra gülümseyerek içeri girdi. "Esma herhal, Bayram'la benim aramda yatar," diye düşündü. Bayram, giriş kapısının karşısındaki köşeye çalı çırpı yığdı. Tavandan bir delik açtı. Kapıyı kilimle kapattı.

"Ateşi şimdi yakma," dedi Esma. "Yattığımız zaman yakarsın. Şimdilik bir ateş yeter. Ben kestaneleri çıkarayım. Ihlamur koyayım kaynasın."

Zehra, evin hanımı gibi konuşan, kendisine ise misafir gözüyle bakan Esma'ya içerlendi. Dışarı çıktı yeniden. Lapa lapa yağan karın altında, ağaçlara sürtünerek yürüdü. Az ötede dimdik duran kayayı Davut'a benzetti. Ormandan, kar ve ayaz dünyasından, çırılçıplak sıyrılıp gelen her insan saf ve temizdi. Bir sarıçamın dibine çömelip işedi. Kar toprağı kapatacak, toprak kendi sükûnetinde pişecek, döllenecekti. Geceyi dinledi. Sonra usulca kalktı. Kulübeye doğru yürüdü. Kilimi aralayıp içeri girdi. Kavrulmuş kestane, ıhlamur ve balık kokuyordu yaşam. Alevlerin kızıllaştırdığı iki kafanın arasından, kaynayan ıhlamura baktı.

"Ne güzel bir koku var içerde. Kurtları, tilkileri çeker bu koku."

"Gel otur kestane ye Zehra," dedi Bayram. "Ihlamur da oldu herhal."

Bayram'ın ilgisini kıskandı Esma. Zehra'yla aynı çatı altında, uzun süre yaşayamayacağını düşündü. Bayram'ın bakışlarını ve davranışlarını, ona sezdirmeden kontrol altına aldı. Kestaneyi beraber yediler. Ihlamuru aynı tastan, sırayla fırt çekerek içmeye başladılar. Esma, konuşmaması durumunda patlayacağını hissetti. Belirsizlik, kuşku ve güvensizlik ortamını ortadan kaldırmanın bir yolu olmalıydı. Kesinlik isteyen bakışlarla Bayram'ı süzdü.

"Ben iyi değilim Bayram," dedi. "Ben niye burdayım? Benim burda olmam sana göre nedir? Benim duygularımı anlat bana. Benim duygularımı bilmezsen ben acı çekerim. Ben emin değilim Bayram. İyi değilim. Sen benim içimde gezinsen haberim olur. Senin bakışların daha önce doluydu, bereketliydi. Gözlerini benden niye kaçırdığını anlat. Seven kadın, sevdiceğinin gönül yaylasında hangi yellerin estiğini sezer. Senin gönül yaylan çok durgun. Niye durgun? Anlat bana."

Zehra, Esma'nın sandığından daha duyarlı bir kadın olduğunu, Bayram'daki değişimi sezdiğini ama nedenini söylemeye cesaret edemediğini düşündü.

"Bu dünyada herkesin bir sıkıntısı var Esma."

"Dünyayı bırak Bayram. Beni anlat. Ben şimdi neyim?"

"Sen kendini anlatsan daha iyi olmaz mı? Ben seni senin kadar bilemem ki."

"Bildiğin kadar anlat."

"Anlatamam. Hem niye anlatayım? Ortada ne var ki?"

Yüzünü avuçlarının içine gömdü. Sessiz sessiz ağlamaya başladı Esma. Bayram'ın çaresizliği suskunluğa dönüştü. Arkadaşına acıdı Zehra.

"Ağlamasan, konuşsan daha iyi edersin, Esma."

"Sen karışma," diye çıkıştı hasmane bir tonla.

Zehra sustu. Karanlığın ve kışın ağırlığı altında küçülen, çaresizleşen bu derme çatma barınakta sorun olmaktan korktu.

"Aksileşme Esma, sakin ol," diye uyardı Bayram. "Ortada ne vardı ki birdenbire değiştin? Asıl sen anlat kendini bize."

Bayram'ın Zehra'yı savunduğunu, kendisini ise yargıladığını düşündü Esma. Kuşkularında haklı olduğu kararına vardı.

"Sen beni sevseydin gözlerimin bebeğine bakardın. Ben bütün dünyalığımı, Esmalığımı, kadınlığımı, gözlerimin bebeğine yığmışım. Orda her şeyi görürdün. Anlatmak istemesen de senin dilin anlatırdı. Anladım ki sende bakma isteği kalmamış. Sen değişmişsin. Cesaretin olsa seni değiştiren şeyi söylersin bana."

"Kıskançlık sakızına yapışmış senin yüreğin," diyerek acı acı gülümsedi Bayram. "Üstelik sen benim karım da değilsin."

Aldatılmış, hiçlenmiş gibi sandı kendini Esma. Ani bir yekinişle ayağa kalktı. Hıçkırıklarla dışarı attı kendini. Koşmaya başladı. Ardından Bayram çıktı hemen. Kara ve karanlığa daldı. Hıçkırıklara kulak vererek kadını izlemeye koyuldu.

"Esma nerdesin? Delilik etme, dön!"

Koşarak, çamların sıklaşıp dal dal, iç içe geçtiği bir yerde kolundan yakaldı kadını. Sertçe, kendine doğru çekti.

"Kendine gel Esma, çocuklaşma!"

"Bırak beni, dokunma," diye bağırdı kadın. "Ben kendimdeyim, sen kendine gel! Git o kadının yanına, buldun işte!"

"Kıskançlık ateşinle huzurumuzu bozma. Yanlış bir şey mi söyledim? Ben seni sevmediğimi mi söyledim? Karım olmadığını söyledim. Seninle yatmadım ki. Yatsaydım karım olurdun."

"Durup dururken niye söyledin? Çünkü o kadına bir işaret verme ihtiyacını duydun. Esma'da gönlüm yok, merak etme dedin."

"Esma kendine gel. O kadın evli bir kadın. Ölümden kıl payı kaçmış kurtulmuş. Üstelik sen getirdin o kadını. 'Buna yardım et Bayram,' dedin. Senin hatırın için burdadır o kadın. Kulağını vicdanına çevir biraz."

Gerçeğin, ipeksi bir dille gülümseyen gücü, kendini gösterdi hemen. Kadın, hıçkırıklarını kontrol altına aldı, vicdanının egemenliği altına girer gibi oldu.

"Silikleşme Bayram, sünepeleşme. Sen gittin, birdebire yerine bir gölge geldi. Bu gölgenin karşısında ben boşluğa düştüm. Bana kendini ver, sevdiğini söyle, sıcaklığını ver. Ben seni öbür erkeklerden farklı gördüm. Bayram, güzeli görünce güzelini unutan, her şeyini unutan erkeklerden değil, dedim. Sen bu damda değiştin hemen."

"Yanlış anlamışsın beni Esma. Kim olursa olsun, ben misafirime ilgi gösterir, hizmet ederim. Güzel insana güzellikle yaklaşırım. Nefsime yenilmem."

Bayram'ın içtenliğini anlamaya çalışıyordu kadın. İnsanın niyeti, içtenliği, sözünün özünde, söylenişinde gizliydi. Ve kolayca ele verirdi kendini, dinleyen insan eğer âşıksa. Haksızlığa uğramış gibi bir hali vardı Bayram'ın. Zorlanıyordu biraz. Sesindeki içtenlik, kendini belli ediyordu ama.

"Hadi gel, sil gözlerinin yaşını, sakinleş. Seninle hiç yatmadım. Ben sana tutkunum. O evli bir kadındır. Cemal'in karısıdır. Beni evimde basmaya gelen Cemal'in. İyi bir kadındır. Misafirimdir."

Bayram'ın boynuna atıldı kadın. Sımsıkı kucakladı. Başını göğsüne gömdü sonra. Dolu dolu, sessiz, bal tadında ağladı.

KAR VE KAN KOKUSU

Dayağınızdan doğarım.

Ereğli Kömür Kumpanyası, yıllık kömür üretimini elli bin tonun altına düşürünce Halil Kadri Bey'in yıldızı yükselmiş, burnu ve çenesi başta olmak üzere, yüzünün her noktasına paşa asaleti inmişti. Sultanın şahsi gelir ve giderlerini yöneten Hazine-i Hassa İdaresi, kumpanya ile mukaveleyi feshedince Halil Kadri Bey'e gün doğmuş, umutsuzluk, belirsizlik ve boşluk duygusundan sıyrılarak canlanmış, artık sadece Hazine-i Hassa'nın havzadaki horozu değil, havzanın da horozu haline gelmişti. Önünde, Hazine-i Hassa'nın siyah deri kaplamalı, kömür havzası defterlerinden birisi duruyordu. Defteri açtı, sayfalarını çevirmeye başladı. Bankerlerden alınan kira bedelleri bölümüne, her zaman olduğu gibi dikkatle baktı. Alınan bu bedellerin harcandığı yerlere kaydırdı bakışlarını:

"Kutsal Mekke Kitaplığı'nın memuruna 150 kuruş."

"Çok para," diye iç geçirdi. Araplara karşı, içinde yıllardır beslediği önyargılar depreşti. Kutsal Mekke Kitaplığı'nın memuruna verilen 150 kuruşun sıfırına baktı. Hayata, girdiği mezarın deliğinden bakan bir Arap memurunun yüzü ile kitap okuyan Araplar canlandı sıfırın merkezinde. "Araplar için mi çalışıyorum ben şimdi," diye sürdürdü iç geçirişini. Akıl ve duygu uğultusunun ağırlaştırdığı kafasını deftere iyice yaklaştırdı. Rakamları izlerken biçim ile maddenin, olgu ile değerin, nesne ile öznenin yeri ve rolleri değişiverdi kaşla göz arasında.

"Harem-i Şerif'te kandil harcaması için 800 bin okka kandil yağı."

Sağ elinin parmak uçlarıyla çenesini sıvazladı sıkıntıyla. "Bu demektir ki ben çalışmasam, Harem-i Şerif karanlıkta kalacak." İçindeki sesin, Harem-i Şerif'te yankılandığı sanısına kapıldı. Beslediği insanların sayısını merak etti. Resmî, gayriresmi karıları, çocukları, metresleri ve özellikle de hepsinden çok sevdiği Mehpare'si... Bu dünyada, demek ki hiç kimse, kendisi için çalışmıyordu. İnsanlığın yarısı avuçlara bakıyor, avuçlar ise kendilerine bakan gözleri doyurmak için işe koyuluyordu. Bakışlarını gider sıralarına kaydırdı yeniden:

"Sakız adasındaki cami-i şerifin imamet, hitabet ve vaizliği ile dersiamlık, müezzinlik, kayyumluk görevlilerine..."

Havzadan gelen gelirin, Allah'ın evine harcanmasının üzerinde düşündü biraz. Havzanın gelirinin, Allah'ın geliri olduğu sonucuna vardı. Ne gariptir ki bu gelirden en büyük payı, Galata bankerleri alıyordu. Başka nereye harcanıyordu bu gelirler.

"Fındıklı'da Şeyh Yunus Efendi Tekkesi'ne, kütüphane ve zaman tespiti merkezlerine, muvakkithanelere...

Defteri kapadı hemen. Kalktı, pencereden dışarı baktı. Havzaya sis çömüştü. Kurtların geceleyin parçaladığı katırın kanlı kalıntıları üzerinde iki aç tilki yalanıp duruyordu. Düzensiz bir şekilde üst üst yığılan ve karla kaplanan tahkimat direklerinin altında, bakışlarını tilkilerden ayırmayan siyah bir kedi bekliyordu. Kümeden kılçık gibi çıkan direkler, kar altında kalan ve kurtulmayı bekleyen madencilerin kollarını andırıyorlardı. İdare binasının önünde duran bir bekçi, sırtlarında küfeleriyle ocaklardan çıkan küfecileri, kömür yüklü vagonları, harman yerlerinde inip kalkan çekiçleri izliyordu. Bekçinin az ötesinde, birbirine bitişik üç tabut duruyordu. Bunlardan ikisinde, ölüm nedeni belli olmayan bir garip ateşli hastalıktan iki İngiliz madenci, Sam ile David yatıyordu. Diğerinde ise Kozlu'ya sekiz kilometre uzaklıkta bulunan Öküşne'den, kardeşi tarafından dün akşam katırla getirilen Hırvat Jakovina yatıyordu. Dağların tepelerinde, Hırvatlar tarafından çalıştırılan ocaklarda, kafasına bir taşın düşmesi sonucunda ölmüştü.

Tabutların tam karşısında, bir tahkimat direğinin üzerinde, yemek molasına çıkan iki kömür harmanı işçisi, Macar Bela ile sır ortağı Stanko oturuyordu. Bela, müdürün penceredeki yüzünü görünce kafasını ayaklarına doğru sarkıttı. Parçalanan ayakkabılarını iple bağlamaya başladı. Kozlu'ya yeni yerleşen Cebekler kabilesinden Rıza Bey'in verdiği çarıkları, –bilincinin birbirleriyle ilişkisi olmayan, ışık ve bilgi yüklü cinnet zerreciklerine parçalandığı bir anda– Metternich'in burnuna benzettiği için giymemişti. Sağ bacağında, kömür kırarken sıçrayan kömürlerin açtığı yaralar vardı. Zayıflamış, bitkin bir görünüme girmişti. Kafasını yanlamasına kapatan, 1789'da Jakobenlerin giydiği Frig beresi, orta yerinden yırtılmış, renk değiştirmişti. Cabbar'ı aylardır takip edip öldüremememin gerilimiyle konuşuyor, hayatı sorgulayıp duruyordu yine. Müdür Bey'in pencereden çekildiğini görünce bakışlarını tabutlarda sabitleştirdi.

"Bizi buraya senin dediğin sebepler getirmedi, malların ruhunu ve fiyatlarını belirleyen kutsal kurallar getirdi," diye mırıldandı. "Ben bir yere gideceksem kendi özgür aklım, özgür kararımla gitmeliyim. Tarihin uyuduğu bu diyarda daha fazla duramam."

"Buradan daha iyi bir yer bulamazsın."

Önlerinden gelip geçen küfeci çocukların yalınayaklarına bakarken:

"Hayır," dedi pıtraklı bir sesle. "Buradaki sefalet Silezya'yı andırıyor. İşçiler Silezya'da patatesi, kokmuş at etini ve kepek çorbasını zor buluyorlardı. Buradaki işçiler de mısırı, ormanlardan avladıkları kuş etini ve malay dedikleri un çorbasını zor buluyorlar. Orada zalim fabrikatörler, Zawanzigerler, Dierigler, mübaşirler, papazlar vardı. Burada da aynı insanlar var. Ahmet Ağalar, Cabbarlar, imamlar var. Hatta diyebilirim ki burası Silezya'dan daha kötü. İşçiler Silezya'da, toplumun derinden duyumsadığım ve gördüğüm o iğrenç özüne, varoluş koşullarına karşı ayaklandılar. Açlık çeken işçisine "çim yemesini" tavsiye eden zalim fabrikatör Zwanziger'in villasını kuşattılar, fabrikasını işgal ettiler, makinelerini, makaralarını kırdılar. Papazları yakalayıp suya attılar."

"Aynı şeyler burada da olabilir. Beklemek gerek."

Tabutları korku ve tevekkülle izleyen üç ameleyle göz göze geldi:

"Ruslarla savaşa rağmen, burada yakın vadede bir şeyler olacağına ihtimal vermiyorum," dedi. "Hayatlarının yarısını madende, yarısını da köylerinde geçiren bu insanların akıl almaz kanaatkârlığı beni eziyor. Madencilik bunlarda, köstebeğin yer altında toprağı delişi gibi içgüdüsel bir faaliyet halini almış. Ruhları tarafından tepilip terk edilen metruk bedenlere dönüşmüşler. Farkında olmadan yaşıyorlar. Karşı çıkmıyorlar, itaat ediyorlar. Ben bu işçilerin arasında bağımsız bir kişiliğe rastlamadım. Karşı çıksalar kişiliklerini, yönetenlerin baskın kişiliklerinden kurtarıp özgürleştirecekler. Ben, hiçbir şeyden korkmayan bir insan olduğuma inanıyordum. Buraya geldiğimde, bunların Tanrı'yla yaptıkları kölelik sözleşmesinin gücü karşısında her şeyden korkmaya başladım. Ve korkum, bana burada daha fazla durmamamı emretti. Burası Avrupa'dan çok farklı."

"Avrupa şimdi daha kötü. Yenilgiyi yaşıyor. Avrupa'da yıkıcı ateş söndü."

"Yok olmak ile olmak arasında bocalayınca söndü. Zamanın, her türlü yükselişi şevkle körüklediği bir anda, yıkıcı ateş, gücünü rüzgâra karşı yükselmeye değil, yükselen tarafını rüzgârdan kurtarmaya hasredince söndü. Yarattığı ve yaratacağı olanaklarla değil, geçmişten devraldığı verili olanaklarla parlamaya kalkışınca söndü. Hep aynı şeyi yaptılar geçmişte. Dipten dibe saldırmadılar. Saldırmak nedir? Olmayı değil, olmamayı göze alan şeydir."

"Geçmişin bütün yıkıcılarının aynı şeyi yaptıklarını mı söylemek istiyorsun?"

"Evet. Bütün yıkıcılar, faydacılığa karşı, insani faydayı yükseltme adına aynı şeyi yaptılar. Yıktıklarını, değişik bir biçimde yeniden kurdular. Ben sadece bugünkü insana değil, aynı zamanda insanileşmeye de karşıyım. İnsandan üstün, insana benzemeyen, insanla hiçbir ilişkisi olmayan bir varlığı özlüyorum. İnsandan ve insan olduğum için de kendimden nefret ediyorum."

"Nasıl olur, şimdiye kadar sen de katılmadın mı bu hareketlere."

"Hayır," diye reddetti, tiksintiyle. "Ben yıkma işine katıldım. Onun ürettiği yapay sonuçlarına katılmadım. Silezya'da Prusya, Macaristan'da ise Avusturya kıtalarına karşı bunun için savaştım."

Stanko, sustu, düşündü. Kendini, bilinç dışının gözeneklerinde düşünerek çoğaltmaya çalışan ve yeryüzünde ne kadar çözümlenmemiş olay varsa tümünü derip devşirip bilinç dışının gözeneklerine dolduran bu adamın, saldırı ve gerilim gücünü bu gözeneklerden aldığı sonucuna vardı.

"Çevrenle çok ilgileniyorsun. Düşüncenin huzuru için, bilincinden duygularına doğru çekil biraz."

"Yanılıyorsun," diyerek, acı acı gülümsedi. "Düşüncenin gerçek, halis huzuru, onun derin inzivasından sonra değil, büyük bir iç çatışmasından sonra yaşanır. Büyük çatışmaların, yangınların oldukları yerlere gideceğim. Ben eskiden, çılgın bir bilinçle, kendi özünden doğan ve özünü biçiminde hakkıyla yansıtan yıkıcıları arıyordum. Şimdi artık onları aramıyorum. Yıkmayı özlüyorum sadece. Şimdiye kadarki yıkıcılık, kendisini belirleyen şartların ruhundan beslendi. Ben, kendisini belirleyen şartların ruhuna karşı yükselen yıkıcılığı arıyorum artık."

"Nereye gitmek istiyorsun?"

"Kafkasya'ya gideceğim. Dağıstanlıların saflarında Çarlığa karşı savaşacağım."

"Aradığın yıkıcılığı Kafkasya'da bulamazsın."

"Biliyorum. Ben, bir çakıl parçasıyım ve orayı ezen Çarlık kayasına çarpmaya gidiyorum. Çarparken benden parlayacak kıvılcım, Avrupa'daki yıkıcıların potansiyel ateşine katılacak."

"Oraya gitme fikri nasıl oluştu kafanda?"

"Oradaki durumu, ilkin Necip'ten öğrendim. Bana, oraya beraber gitmeyi önerdi. Daha sonra Ereğli'de doktorluk yapan Avusturyalı birini ziyaret ettim, ona gelen bir Avusturya gazetesinden Kafkasya'daki durumu öğrendim. İki gün sonra, Cimacef isimli, bir Rus jeologuyla tanıştım. Kafkasya'daki direnişe ilişkin geniş bilgi aldım ondan. Uzun uzun düşündüm. Avrupa yıkıcığının önündeki

baş engelin Rusya olduğuna ve Rusya'nın Kafkasya'da yenilmesi durumunda, Avrupa'daki yıkıcıların ayağa kalkacaklarına inandım."

"Kafkasya'ya gideceğine Kırım savaşına katıl."

"Hayır. Paris sokaklarını yıkıcıların kanlarıyla yıkayan III. Napolyon'un saflarında yer almam. Kraliçe Victoria ile Sultanın donanmasında asker olacağıma, kendimi Karadeniz'e atar, balıklara yem olurum, daha iyi."

"Kafkaslardaki direnişlere de imamlar önderlik ediyor."

"Otokrasinin ezdiği imamlarla Avrupa'yı ezenleri, Napolyonları, kralları aynı kefeye koyamazsın."

Cabbar'la zaptiye başçavuşu Lazoğlu Osman'ın, ekip halinde gelmekte olduğunu görünce kalkıp işbaşı yaptılar. Ekip, zaptiyenin yakalayıp getirdiği dört firarinin kaldığı nezaretin kapısında durdu. Osman, içinde firar eğilimi olan ameleye gözdağı verme kararlılığıyla, nöbetçi askere kapıyı açmasını emretti. Açılan tahta kapıdan dimdik içeri girdi. Firariler, sırt sırta kendirle bağlanmışlardı. Kendirin bir ucu, ayakta kalmalarını sağlamak için tavandaki çengele iliştirilmişti. Aynı odada, ocaklarda çalışan istihkâm taburundan iki asker daha vardı. Ocak çavuşlarına diklendikleri için nezaret cezası almışlardı. Osman, kendirlenmiş firarilerin çevresinde bir tur attıktan sonra, yanındaki çavuşlara:

"Firarilerin dördünü de açın getirin," diye emretti.

Dört firari alelacele açılıp idare binasının önüne getirildi. Çavuşlar, nezaretçiler, bir anda harekete geçip ocaklarda ne kadar işçi varsa, hepsini yer üstüne çıkardılar. İşçiler, maden idaresinin önünde, dev bir çember şeklinde, seyir düzenine sokuldular. Çemberin ortasında, çiğnenmiş karın üzerinde, yalınayak dört firari duruyordu. İki ocak çavuşu, firarilerin kendirle arkadan bağlanan bileklerini açmaya çalışıyordu. Firarilerin başucuna, Lazoğlu Osman Başçavuş, dört zaptiye eri, Cabbar, Cabbar'ın sağ kolu İlyas, Murdar Memet ve Çerkez Celal dikilmişlerdi.

İşçiler, ocaktan çıkmanın verdiği sevinçle konuşuyorlardı. Kimisi, iş firarilerine verilecek cezanın ne olması gerektiği üzerine ahkâm kesiyor, kimisi karın ve çıplak ayakların manzarasına

bakarak içinden homurdanıyor, kimisi de firarilerden ziyade kendi durumunu konuşuyordu.

Dingil ile Emin Emmi yan yanalardı. Emin Emmi, her zaman olduğu gibi Dingil'i dinliyordu, yarı ciddi, yarı alaycı bir edayla.

"Döşü açık sarı oğlanı sevdim. Duruşu erkekçedir. Bu meydana da öyle bir duruş yakışır, Emin Emmi. Yanındakine bak. Ayıp bir şey. Madem kaçtın, kaçışının hakkını ver. Dik dur. Bıcılgan hastalığına yakalanmış at gibi titreme. Boynuna mahmuzlu bir meles taksam, ipinden çeksem köpekleşecek, kovsam da peşimden gelecek. İşte ben böyle adamları sevmem Emin Emmi. Şimdi de ki haksızsın, Allah aşkına?"

"Haklısın da adamın titreyişi soğuktandır belki."

"Soğuktan da titrese dik durması lazım. Gagası düşmüş bataklık çulluğu gibi durması hiç iyi değil. Firariliğin de bir şerefi var. Şu yanımızdaki serkeş İngiliz öküzü demez mi, bu ne biçim ümmet? Firar eder, sonra da gelir er meydanında zavallılaşır."

Yan gözle, ateşli hastalıktan kefeni yırtan Albert'ı ve arkasında duran Macar Bela'yı süzdü Emin Emmi.

"Aslında bu herifler adam olsa bu işe meydan vermezler," dedi öksürerek.

"Deryada harp var Emin Emmi. Ruslar Sinop'u yaktılar. Osman Paşa'nın bütün gemilerini batırdılar. Paşa dübürünü zor kurtarmış. Kolay değil. Biz buradan firar eder de kömür göndermezsek bu heriflerin dübürü de tehlikeye girer. Sıra bize gelir. Kıyıya, Rus askeri çıkar. Ondan sonra, ayıkla pirincin taşını."

"Osman Paşa kurtulmuş mu?"

"Kendini gemiden atmış. Madalyaları ağır olduğu için batmış. Sonra, akıl etmiş, hepsini çıkarıp tek tek atmış. Yüze yüze kıyıya çıkmış. Islak bir donla ormana sığınmış. Oturmuş, kendi kendine, 'Malımız yok ise ırzımız sağ olsun,' diye bağırmış."

"Ruslar Sinop'a kadar nasıl geldiler ki bunların haberi olmadı?"

"Eeee Emin Emmi, atalarımız ne demiş, meğer düşmandan olma emin, elbet sana kurar kemin. Kim dinler atalarımızı."

Çavuşlara ayakçılık yapan iki kişi, kar küremekte kullanılan tahtadan, ağır ve uzunca bir sıyırga ile iki falaka boyunduruğu getirdiler. Önce iki firariyi belden yukarı soyup sırtüstü karın üzerine yatırdılar. Sıyırgayı göğüslerinin üzerine attılar. Sıyırganın birer ucuna, birer çavuş geçip oturdu.

Kalabalık heyecanla dalgalandı. Tam bu sırada Dingil'e yaklaşan Salman:

"Gel seninle bahse girelim bir yevmiyesine," dedi. "Sence falakaya yatırılan bu iki kişiden hangisi bağıracak, hangisi bağırmayacak?"

"Tamam, girelim," dedi Dingil. "Bana göre sarı oğlan bağırmayacak. Öbürü, o bataklık çulluğu bağıracak."

"Tamam, kabul," diye bahse girdi Salman. "Bana göre de senin bataklık çulluğu dediğin, Aligazi köyünden, Dumbatçıoğlu Abdullah bağırmayacak. O sarı oğlan dediğin İkseli Musa da çulluk gibi bağıracak."

Halil Kadri Bey, pencereden durumu dikkatle izlemeye koyuldu. Yatırılan firarilerin ayak bileklerine falaka boyundurukları geçirildi. Zaptiye erleri, ellerindeki ince kızılcık çubuklarıyla tabanlarını dövmeye başladılar. İlkin, hangisinden çıktığı belli olmayan, hafif bir homurtu duyuldu. Arkasından İkseli Musa'nın acılı çığlıkları ve yalvarışları yükseldi.

"Pişmanım başçavuşum, bağışlayın beni! Ooooooyyyy anam! Yaaandııım! Kulunuz köleniz olayım durdurun!"

Zevkten ağzı kulaklarına varmıştı Salman'ın.

"Senin sarı öttü. Kaybettin Dingil."

Salman'ın, sıkıntı kıskacında umutla ışıldayan minnacık bakışlarını, tiksintiyle karşıladı Dingil. Sıkıntıdan burnunu karıştırmaya koyuldu.

"Bekle, acele etme. Biraz sonra seninki de öter. Vuruşlar arttı mı, izi tozuna karışır, bağırtısı sarınınki gibi düz de çıkmaz, çengelli çıkar. Senin fikrin nedir Emin Emmi?"

"Belli olmaz. Kötü bir kabuğun içinden, bir bakarsın ki ummadığın iyi bir öz çıkmış. Burnu çükündür gibi uzayan adamlar inat

olurlar."

İkseli Musa, bağırmayı ve yalvarmayı sürdürürken Dingil'in bataklık çulluğu dediği Dumbatçıoğlu Abdullah'tan tıs çıkmıyordu. Sıyırgayı göğüslerinden kaldırdılar. Falaka boyunduruklarını ayak bileklerinden çıkardılar. Çavuşlar, kalkmaları için ayak uçlarıyla dürttüler firarileri. Pencere camının arkasından durumu heyecanla izleyen Halil Kadri Bey ile Albert o anda aynı şeyi, havzada ilk kez uygulanan böylesi bir sahnenin, savaş ortamında, firarları azaltacağını, iş disiplinini ise güçlendireceğini düşündüler. Firariler kalkamayınca falakacılar, koltukaltlarından tutup kaldırdılar. Tabanlarında toplanan kanın dağılması için, ayaklarını, ayaklarıyla çiğnediler. Kara oğlanın sol tabanının altındaki kar, kanlandı. Başlarından aşağı iki kova soğuk su dökerek, çubuklarla döve döve, kar üstüde gezdirmeye koyuldular. Onları işçi yığınlarının önünde, dolap beygirleri gibi gezdirirlerken diğer ikisini yatırdılar falakaya. Tabanlarını bu sefer, Cabbar'la Çerkez Celal dövmeye başladılar. Macar Bela, o anda, kalabalığı yararak ön sıralara geldi. Sağ elini cebine soktu, hançerini kabzasından kavradı. Ani bir hamleyle, Cabbar'ı ve Çerkez Celal'ı öldürme hırsına kapıldı. Saldırmak üzereyken sağ koluna bir el yapıştı. Dönüp baktığında, Stanko ile göz göze geldi.

"Bekle, sana anlatacaklarım var," diye fısıldandı Stanko.

Karda titreyerek yürüyen firariler, Salman'la Dingil'in hizasına geldiklerinde:

"Dayan Dumbatçıoğlu, yüzümü kara etme," diye bağırdı Salman. "Şimdiye kadar bağırmadın, bundan sonra da bağırma! Yiğitliğini göster!"

Çavuşlar ve işçiler, irkilerek bağırtının patladığı noktaya baktılar.

"O bağıran kimse getirin buraya," diye emretti zaptiye başçavuşu Durmuş.

Kalabalığa giren iki ocak çavuşu, birkaç işçinin işaret parmağıyla Salman'a ulaştı. İrkilerek arkaya doğru kaykıldı Salman.

"Yahu hele durun, niyetim kötü değildi benim."

"Kapa çeneni, kışkırtıcı it herif!"

Neye uğradığını şaşıran Salman, sırtına inen yumrukların ağırlığıyla başçavuşun huzurunda buldu kendini. Gözlerini devirip kalabalıkların arasında Dingil'in yüzünü aradı. Korkudan dizleri titremeye başlamıştı Dingil'in. Emin Emmi'nin arkasına sığınırken, "Beni de kendisiyle beraber yakacak orospu çocuğu," diye homurdandı.

"Bu hainlere, 'Yiğitliğini göster,' diye bağıran sen misin lan?" diye kükredi. Başçavuş Osman. "Ekmek yediğin sofraya bıçak saplamanın ne olduğunu şimdi görürsün! Gömleğini, çarığını çorabını çıkar!"

Salman, emri yerine getirirken:

"Benim kötü bir niyetim yoktu başçavuşum. Ben aslında, Dingil Ali'yle beraber bir bahse girmiştim. Falakada kim bağırır, kim bağırmaz diye..."

"Kimmiş bu Dingil Ali, onu da getirin buraya hemen," diye bağırdı Başçavuş.

Kalabalığa giren çavuşlar, Dingil'i derdest edip, Başçavuş Osman'ın karşısına diktiler. Dingil o anda Cabbar'la göz göze geldi:

"Hiçbir suçum yok," diye bağırdı. "Benim maden idaresine çok hizmetim oldu. İnanmazsanız, Cabbar Ağa'ma sorun! Bu maden ocaklarında kimlerin firar edeceklerini tek tek, isim isim, Cabbar Ağa'ma verdim! İnanmazsanız sorun, aha kendisi burda!"

"Sus bre!" diye çıkıştı Cabbar. "Uyuz kediler gibi pisliğini kapatma! Belden yukarı soyun! Çarığını çorabını da çıkar!"

Emrin kesinliği ve sağırlığı karşısında, kurtulma umudunu yitiren Dingil, içinden galiz küfürler savurdu Salman'a. Çarığını çorabını çıkardı. Belden yukarı soyundu.

"Bana dayak atmanızın maden idaresine faydası olacaksa atın," diye mırıldandı.

Babasının yanında, en ön sıralarda duran Hurşit, acıdı Dingil'e. Karın üzerindeki kanlı ayak izlerine, inen kalkan sopalara, morarmış gövdelere, takırdayan çenelere bakarken Devrekli Bayram'ı

düşündü. Nerelerdeydi acaba? Cabbar'dan öcünü alacak mıydı? Yoksa, yaptıkları yanına kar mı kalacaktı Cabbar'ın?

Dingil'le Salman'ı bir an önce aradan çıkarmak için, birlikte sırtüstü yatırdılar. Firari olmadıklarından, göğüslerine sıyırga koymadılar. Başçavuş Osman:

"Bunların her birine yüzer çubuk vurun," diye emretti.

"Yüzer çubuk fazla başçavuşum, yirmişer yeter," dedi Dingil.

"Bu konuşkan pezevengin yüz çubuğuna elli daha ekleyin!"

Başçavuşla şaka olmayacağını anlayınca dilini tuttu Dingil. Çubukların düzenli aralıklarla inmesiyle de bağırmaya başladı.

"Oooyy anam oy, beni doğuracağına taş doğursaydın. Yaktın Salman, yaktın ciğerimi benim! Lanet olsun senin bahsine, yedi göbek ceddine!"

"Kapatın şunun ağzını," diye bağırdı Cabbar.

"Kapatmayın, bırakın bağırsın," dedi Başçavuş Osman. "Biz onları bu meydana bağırtmaya getirdik. Bağırsınlar ki yer gök inlesin, yüreğinde kaçma isteği olanlar dinlesin. Bunlar kaçmasalardı, Ruslar Sinop'ta donanmamızı yakamazlardı."

Tabanları duyarlılığını yitirince acıyı eskisi kadar duyamaz oldu Dingil.

"Bu ocaklardan en son kaçacak olan madenkeş benim, Başçavuşum! Canım feda olsun senin o mübarek rütbene! "

Dingil'in bu çıkışı, Başçavuş'un hoşuna gitti. Cabbar'a bir şeyler sordu. Dinledi.

"Falakayı durdurun, ikisini de affettim," dedi.

Falaka ânında durdu. Kalabalık sessizleşti. Sessizlik, Başçavuşa karşı büyüyen ani bir saygıyla uğultuya dönüştü. Uğultunun doğasını hemen duyumsadı Başçavuş. Gücünün doruğunda olmanın gururuyla gülümsedi.

"Zaptiye Kuvvetleri, mübarek kuvvetlerdir. O kuvvetler bizim Kâbe'mizdir. Bana atılan dayakların o kuvvetlere faydası varsa durmayın, daha fazlasını atın. Hazırım. Dayağınızdan doğarım."

Dingil'in bu son tatlı gevezeliğini de gülümseyişle karşıladı Başçavuş Osman. Salman'la Dingil hemencecik giyinip işçilerin arasına karıştılar. İşçiler sürmekte olan falaka cezasını ve bağırtıları, ilgiyle izlemiyorlardı artık. Falakalar ve suyla ıslatıp dövmeler sürerken, Dingil, çevresinde biriken işçilere, gerekirse tüfeğe sarılıp Ruslara karşı tek başına savaşacağını anlatıyordu. Bir ara Emin Emmi'ye yaklaştı:

"Salman'ın bataklık çulluğu bağırdı mı Emin Emmi," dedi.

"Valla ben dikkatle izledim," diye peş peşe öksürdü Töhmürüklü. "Ne falaka altında ne de yürütülüp dövülürken tıs çıkmadı adamdan."

"Valla tıs çıksa da çıkmasa da kuruş vermem Salman'a. Üstüne acı parası isterim." Çevresine bakındı. Salman'ı bulamadı. Sesini alçalttı. "Bu lanet savaş bitmezse hepimizi bu meydanda döverler bu kefereler."

İbret merasimi sona erdiğinde, firariler yan yana, karların üzerinde, morarmış, yer yer patlamış kanlı gövdeleriyle yatıyorlardı. Onları daha fazla bekletmeden, karga tulumba kaldırıp götürdüler. Kanlanmış, pembeleşmiş meydanı en son terk eden Hurşit oldu. Tapbasan Şükrü'nün uyarılarıyla harman yerine doğru giderken ağlıyordu.

İşçiler, karınca katarları gibi yerin altına, ocaklara doğru akarlarken Dingil'in vatanseverliğini, Başçavuşun mertliğini ve Dumbatçıoğlu'nun, tıs çıkarmadan, dayağa karşı yiğitçe direnmiş olmasını konuşuyorlardı. Derinliklere, kar ve kan kokusu taşıyarak, şakalaşarak, küfürler savurup kahkahalar atarak, uğul uğul...

HAKİKAT
CEMAATİ SEVMEZ

Büyük kadınlar başkalarına doğru değil,
kendilerine doğru firar ederler.

Duvarın ve tavanın yıkıldığı, Deli Davut'un yıkıntı altında kalarak öldüğü haberi, sabah kahvaltısında ulaştırıldı Cebeli Bey'e. Sırtını yastıklara gömen ve "Bu elmanın tadında bir nekrelik var," diye iç geçirerek önündeki siniyi, acele etmeden, afiyetle tüketmeye koyulan Bey, şaşırdı. Olmayan hakikatlerin adamı, kendi eceliyle mi ölmüştü acaba?

"Cemal'i hemen çağırın. Önümdeki siniyi alın, bastonumu da getirin," dedi.

Gülnaz, Tuluk Yakup'u Cemal'e gönderirken evin küçük hanımı da mücessem dedikleri oyalı başörtüsünü itinayla düzeltti, siniyi aldı hemen. Islak bir bezle Beyin elini ağzını sildi, çoraplarını giydirdi. Ayaklarını incitmeden ayakkabılarına soktu. Yataktan inmesine yardımcı oldu. Bastonunu eline verip koltuğunun altından tuttu. Cebeli'nin tüm bakımı küçük kadının sırtına yıkılmıştı. Gülnaz, Cebeli'ye hizmet etmeme kararındaydı. Kadın, sadece öte dünyayı değil, yaşadığı dünyayı ve insanı da arafını ve sınırlarını yitirmiş, iç içe geçmiş bir cennet ve cehennem âlemi olarak düşünüyordu artık.

"Bu köyde hiç kimse, Davut'un yüreğindeki büyük hazinenin farkında değildi. Davut'u öldüren bu oldu." Ayağını kapının eşiğine güçlükle attı. Bakışlarını, aşk ve ışıkla durulanan gökyüzüne çevirdi. "Bu köy, kendi inceliğini, erdemini öldürdü. Hiç kimse bunun

farkında değil. Farkında olmadan yaşaya yaşaya mahvettiler beni."

Cemal koşarak geldi. Cebeli'nin elini öptü. Cebeli, işe yaramayan bir yığın gereksiz âdetin zaman kaybına yol açtığını, insanı yıprattığını düşündü. Hassasiyeti artmıştı. Herhangi bir küçük olay karşısında irkiliyor, o küçük olaya, suçüstü yakalanmış bir hilekâra yaklaştığı gibi yaklaşıyordu.

"Bu iş nasıl oldu Cemal?"

"Valla ben de yeni duydum, beyim. Hiç haberim yok."

"Bu gece de uyutmadılar beni," diye sızılandı Cebeli. "Kadının biri ala, ikisi beladır Cemal. Kalafatçı köpeğine döndürdüler beni."

Göğüslerini batıdan esen karga yeline vererek, Zehra'nın yıkılan evine doğru yöneldiler. Karınca adımlarla ilerliyordu Bey.

"Zehra'dan bir haber var mı Cemal?"

"Valla beyim, Zehra'nın bir sahtiyan tumanla Devrekli Bayram'a takıldığını, onla beraber dağda bayırda gezdiğini duydum. Yalan mı doğru mu bilmem."

"İnanırım, doğrudur Cemal. Bu Bolu sancağında Zehra gibi mah peyker bir kadın bulmak zordur. Cesurdur, güzeldir. Güzelliğini başkalarına karşı silah olarak kullanmaz. Ben kadının konuşmayanını severim. Susar ama suskunluğunun altında derya gizlidir. Gülümser. Gülümseyişi, susuşuyla herkesi hayran eder kendine. Dili dişiyle değil, işiyle konuşan kadını mihrap ederim kendime. Ormana pusarık, duman çökmüş, kış yumuşak geçecek. O kötü geceden sonra, uğradı mı senin evine hiç?"

"Ben burda yokken bir gece yarısı uğramış. Birkaç saat kalmış, gitmiş. Bu işin sonu neye varır Beyim, bana bir akıl ver. Şaşmış kalmışım."

Önündeki kar tümseğini aşmak için Cemal'e iyice tutundu Cebeli.

"Dert etme Cemal. O kadının ahlak kalıbı sağlamdır. Kimseye kolay kolay bel vermez. Bırak dağlarda gezsin. O kadının yüreği bir eve sığmaz. Sözü bütün kadınlar, büyük kadınlar, başkalarına doğru değil, kendilerine doğru firar ederler. Şafak perilerinin soyundan gelmedir onlar. Lanet olsun, bana nasip olmadı."

"Cemaate karşı beni rezil etti Bey'im. Perperişan oldum."

"Cemaatin ağız tırakasına kaptırma kendini Cemal. Hakikat, cemaati sevmez. Hakikat onlara kendini sevdirmek için de çabalamaz. Cemaate göre yaşama. Elinden geldiği kadar, hakikate göre yaşa."

Evin güneye bakan duvarı ve duvara yakın tavanı olduğu gibi çökmüştü. Ölü, evin ön cephesinde, karın üzerinde bekliyordu. Üzerine hiçbir şey atmamışlardı. Sağlığında olduğu gibi, toprağı döşek, göğü yorgan edinmiş, yatıyordu. Kırmızı mezar taşlarını andıran çıplak ayakları, çatlayıp ikiye bölünmüştü. Yüzünün sol tarafı ve göğüs kemiği derinlemesine ezilmişti. Sabah ışığında cam gibi parlayan buzlanmış kana baktı Cebeli. Derinliğini inkâr ede ede derinleşen, deli bir hayatla karşılaşmış gibi ürperdi. Ölünün başucunda, lekeli humma hastalığının yıprattığı Metro Badli ile Boşnakoğlu Ali çeneye vermişlerdi. Cebeli'nin acısını hissedince sustular. Ölünün yöresinde, ölüyü dikkatle dikizleyerek bir tur attı Cebeli.

"Hey gidi dünya, 'Büyük ölülerin başucunda az insan olur,' derlerdi de inanmazdım," diye mırıldandı. "Büyük ölüler, merasimi sevmezler. En az görünebilecekleri yerlere sığınırlar. Küçük insanların büyük görünmeye ihtiyaçları var. Mısırlıoğlu nerde? Emmisi oğlu Pir Nazar nerde? Yollu nerde? Boz Ömer nerde? Her neyse gelmeseler de olur. Bu ölünün Hacı Misvak havasına ihtiyacı yok. Bu dünyada var olduklarını sanan ama var olmayan insanların, bu cenazenin başında var olmaları doğru değil."

Badli ile Boşnakoğlu Ali'nin, Cemal'e ters ters bakmaları, dikkatinden kaçmadı Cebeli'nin. Cemal, Zehra'nın Davut'la ilişkisine inanmadığı için aldırmıyordu bakışlara. Davut'u, zina yaptığı için, Allah'ın, cezalandırdığı seklindeki söylentiler kulağına gelmemişti henüz.

"Bu ölünün bugün gömülmesi lazım," dedi Boşnakoğlu Ali. "Yarına kalırsa kimse sahip çıkmaz. Kurtlar gece gelir parçalarlar."

Sinirinden kaşları oynamaya başladı Cebeli'nin:

"Köyün ruhunu kurtlar parçalamış zaten. Bu ölüyü parçalasalar ne olur ki? Baban Karagöz kırk yıl nalbantlık yaptı. Sonunda genç

bir at, tekmeyle öldürdü. Herkes babanın ölümünü yanlış bir mıha bağladı. Kimse atın fikrini sormadı. Kurtların parçalaması için atı köyün dışında bir ağaca bağladılar. Kurtlar da geldi parçaladı."

Boşnakoğlu, Cebeli'nin bunu niçin anlattığını anlamaya çalıştı. Cebeli'nin, babası hakkında iyi duygulara sahip olduğunu bildiği için hayra yordu.

"Bu adam, kimseye küfretmedi," diye sürdürdü Cebeli. "Cemaatin değil, hakikatin bir parçası olduğu için yalan da söylemedi."

"Ama diline pelesenk ettiği bir söz vardı," diye gülümsedi Badli. "'Bu köyün bütün erkekleri davar, ne varsa bende var.'"

"Yalan mı? Hepimiz davardık. Davut da çobanımızdı. Karnımızı doyurmanın derdine düşmüştük. Davut'ta bu dert yoktu işte. "

"Doğru," diye onayladı Boşnakoğlu. "Bizim derdimiz Davut'ta yoktu. Davut'un derdi de bizde yoktu. Konuşmadığı için kimse anlayamadı onu."

"Anlaşılmak için konuşmadı," diye çıkıştı Cebeli. "Bırakın kaldırmayın. Olduğu yerde kalsın. Gece kurtlar gelir, kaldırır onun cenazesini. Açlığa doğru yürüdü hep. Açlığı anlamaya çalıştı. Hiç değilse bırakın, ölüsüyle doyursun açlığı. Huzura kavuşsun ruhu. Yarın sabah gelip Davut'un yattığı yere bakacam. Kurtların ayak izlerine bakıp anlarım, merasimin nasıl yapıldığını. Hadi Cemal, beni eve götür."

Cebeli'nin son dönemlerde kafayı iyice yediğine emin oldukları için, seslerini çıkarmadılar. Cebeli, ayrılmadan önce eğildi, Davut'un ezilmiş, kanlanmış ve donmuş alnından üç kere öptü. Yanaklarına sızan gözyaşlarını, mendiliyle sildi.

"Mendilimi yüzüne sermek isterdim Davut," diye mırıldandı. "Yüzünü gökyüzünden koparmak istemem. İnsanlara davarlığını hatırlatan tek adam sendin. Git, dünyanın açlığında, acılarında dolaş, gene gel bu köye. Sana hizmet etmezsem namerdim. "

Cebeli'nin yürüyüşünü arkadan sessizce seyrettiler. Otoritesini ve aklını yitirmiş bu akıllı ihtiyarın yakında ölebileceğine inandılar. Dönüp yerdeki ölüye bir kere daha baktı Cebeli. Yirmi yıldan bu yana ilk kez ağlama arzusuyla dolup taşmıştı.

"Zehra'nın kadrini kıymetini bil Cemal. Erkeği anlamaktan zevk alan bir kadındır o. Yeter ki erkek, erkek olsun. Haber gönder, çağır. Kadının hası, ilgiye, erkekten daha çok değer verir. İlgini esirgeme. İlgi, karşıdaki insana değer vermektir. Ben karılarıma buyururum ama dinlerim onları. Buyurmak kötüdür. İlgi göstermediğime yanarım. Elimde değil. Benim yaratılışım da böyledir. Fikir danışırım. Onların kafalarından güzel fikirler çıkmayacağını bildiğim zamanlarda da danışırım onlara. Kendilerinden beklemediğim fikirler çıkar ağızlarından. Haksızlık ettiğimi anlarım o zaman. Ben kadının masumiyetine inanırım Cemal. Şeytan kadınlar bile benim bu inancımı bozamazlar. Konuştukları zaman onların gözlerinin içine bakarım. Tırnaklarının kirine bakmam. Konuşan kadın, benim kendisini anladığımı anladığı zaman bana değer verir. Hem bana hem de kendisine güvenir. Ağlayan kadının saçlarını okşamak, mendilimi çıkarıp ona vermek bana nasip olmadı. Gülnaz hep küfür arabasına binerek ağladı. Küçük karının da çok şükür, ağladığını hiç görmedim. Bana efendice ağlayan bir kadın nasip olmadı Cemal. Ağlamanın adabını ben Gülnaz'a çok gösterdim ama öğretemedim. Ağlamayı beceremem. Kimseden bir şey istemeden ağlamak lazım Cemal. İnsan, ağlamasını bilseydi daha iyi yaşardı."

"Zehra'nın adı kötüye çıktı beyim. Davut'un yanında cılcıbıldak yakalandığını yaymışlar her tarafa. Herkes de inanmış."

"Sen inandın mı Cemal?"

"İnanmadım."

"Senin evden, Zehra ile Davut'un ilişkisini hiç gören var mı?"

Bildiklerini söyleyip söylememekte kararsızlığa düştü Cemal. Cebeli'nin kendisini çok sevdiğini, sırlarını faş etmeyeceğini düşündü.

"Anam bir şey söyledi bana."

"Ne söyledi?"

"Deliyi, evin bahçesinde gördüm, gelinin yanaklarından öptü, dedi. Sonra beni uyardı. 'Bak oğlum,' dedi, 'Hırsızlık ekmekle, kahpelik öpülmekle başlar. Geç olmadan bu karıyı sev, bağla kendine, delinin öpmesine de aldırma,' dedi."

"Peki, ondan sonra sevdin mi Zehra'yı?"

"Sevmeye vakit bulamadım beyim. Yirmi gün sonra da bu felaket geldi başıma."

Karınca adımlarla ilerleyen Cebeli, uygun bir fikir arayışı içine girdi.

"En kötü ihtimali düşün Cemal. Farzet ki Zehra, on beş gün erkeksiz kaldı. Aklını nefsiyle birleştirdi, Davut'un altına yattı. Kadının o anda neyi kaybettiğine bakmak lazım. İşin doğrusu, kadın bir şey kaybetmez. Rahatlar. Ortada bir yağma olayı var mı? Yok. Sen de bir şey kaybetmezsin. Zehra, gene Zehra'dır. Cemal de Cemal'dir. Hoş Kadem'i bu cihetten takdir ederim."

Cemal, şaşkınlık içindeydi. Bir yandan da çözüme yaklaştığını sezinler gibi oluyordu. Ama Cebeli'nin hesaba katmadığı şeyler de vardı.

"Namus elden gider beyim."

"Namus ballanmış armut değil ki yutulsun Cemal. Namus yerindedir. Bir yere gitmez. Belki namus rahatlar, belki pişman olur. Gelir yıkanır, pirüpak olur, vurur kafayı yatar. Ama kaybolmaz. Ordadır. Her zamanki yerindedir. Kendini topla. Yollunun Musa gibi yollara düşme. Sev, okşa, kaşı, bir şeyler yap, kendine âşık et namusu. Aşkını yitiren namus, boş durmaz Cemal. Dünyanın vicdan tarihi de aşkını yitiren namus dolabının durduğunu yazmaz. Namus dolabı sezdirmeden döner, kaşla göz arasında ekinini sular, tabiatını yumuşatır. Hayalen de olsa döner."

"Öyle olunca da namus pay-ı mal olur, beyim."

Acı acı gülerek başını deliler gibi salladı Cebeli:

"Kendini pay-ı mal etme, Cemal. Namusu aşkla kendine bağlayamayan koca pay-ı mal olur. Aslında, cemaatin çenesi işlemese o da olmaz. Sen benim anamı bilirsin. Rahmetli, sulak bir kadındı. Suyunu içirir, çimenini yedirirdi. Babamı da bilirsin. Hindistan'ı iğne deliğinden seyreden bir adamdı. Anamın Deli Recep'le hemhal olduğunu söylerdi. Su sığırı gibi yürüyen, Mülhid Mustafa'yla aşnayi fişnada olduğunu söylerdi. Dövmezdi. Ama dövmekten beter ederdi. İtten vefa olur, bu sütü bozuk karıdan olmaz derdi.

Hayatının son zamanlarında, karıları içinde en çok anamı sevdi. Adını Ab-ı Kevser diye değiştirdi. Yani demem o ki Cemal, namus kuş değil, uçup gitmez. Gitse de gittiği yerden yuvasına döner. Zaman, her şeyi unutturur. Zamana güven."

Cemal, Beyi selametle eve getirip küçük karısına teslim etti.

"Otur bir kahve iç Cemal."

Emre uydu. Tahta bir sandalyeye ilişti. Kadınların "Hoş geldin," lerini zoraki bir gülümsemeyle karşıladı. Gülnaz'ın acıyarak bakması hoşuna gitti.

"İnsan, insanın nasıl yaşayacağına karışmasa dünya düzelir Cemal. İnsan, burnunu sokan bir yaratıktır. Sokunca da düzeltmez, karıştırır. Bu köy, burnunu senin ocağına soktu, karıştırdı. Kaynayan bereket kazanını devirdi, ocağı söndürdü. Yapacağın şey nedir? Bahri feleğe minnet etmemek, ocağı yakmak, boşalan bereket kazanını doldurmak, sacayağına, alevlerin üzerine yerleştirmektir."

Ayakta, bir çift kumru gibi yan yana duran kadınları süzdü Cebeli. Ölmesi durumunda, bu kadınların her birinin bir Deli Davut'la, uygun bir harabede, odun ateşi kenarında halvete gireceğini düşündü. "Kocasının aşk kubbesinde kendini altın zincirle asan kadına ben kadın derim," diye iç geçirdi. Cemal'i dikkatle süzen Gülnaz'ın konuşarak, Cemal'in aklını karıştıracağından korktu.

"Senin yerinde olsam, ben o karıyı hemen boşarım Cemal," diye başladı Gülnaz. "O bir karı değil, bir sıyırgıdır; seni sıyırıp attı evlilik teknesinden."

"Tamam, Gülnaz, sen karışma, kahveleri pişir getir."

Kaşlarını yıkarak öfkeyle süzdü Cebeli'yi kadın.

"Sus Cebeli. Biraz da sen dinle. Cemal gibi tertemiz bir adamı bıraktı, gitti bir delinin kucağına oturdu. Şimdi de o kör adama takılmış, o dağ senin, bu dağ benim. Elvan, Elvan olalı, böyle bir rezillik görmedi."

"Gizli rezilliklerden senin haberin yok Gülnaz."

"Cemal'i o rezil karıyla birleşmeye zorlama Cebeli! Öte dünyada hesabını sorarlar bunun. O karı, bu köyün bütün karılarının

yüz karasıdır. Gitti kimin kucağına oturdu. Köyün bütün erkeklerini davar eden, bütün karıları da kendisine karı etmek isteyen bir salyalının kucağına oturdu. Yalan mı? Yalansa söyle."

Yastığın ve döşeğin diken gibi battığını fark etti Cebeli. Kızaran, terleyen ve başını göğsüne düşüren Cemal'e acıdı.

"Kendine gel Gülnaz," diye sesini yükseltti Cebeli. "Maden çıktı çıkalı, bu havali hovardalarla doldu. Zehra'yla Davut'u basmaya gidenlerin başını çeken Serdar'a bak. Tahsin'e bak. O fırfırık Serdar'ın bu köyde iki dostu var." Bunu söylerken bakışını küçük karısına çevirdi. "Ayrıca Beycuma'da rahmetli Silik Süleyman'ın karısıyla, Kestaneci köyünde, Kuyu Yusuf'un karısıyla, Çomaklar'da Memed Emin'in..."

"Boş ver sayma," diye kesip attı Gülnaz. "Hepsinin Allah belasını versin!"

"Allah belasını versin de belasını verdiği de yok. Benim akıl defterime kaydettiğim zalim hakikati, bu havaliye beyan etsem yer yerinden oynar. O zaman kimse de Zehra'yı konuşmaz. Zehra çok masum kalır onların yanında."

"Erkekle kadın bir değil Cebeli. Kadınınki ağır zinadır."

"Erkeğinki de zinadır Gülnaaaz! Kafanı işlet biraz. Ölmeden, benim ilmimden öğren biraz. Hayatın kolaylaşır. Sağdan soldan topladığın hasetleri, öfkeleri, cahillikleri, suçlamaları, hastalıklı halleri atar, kurtulursun. Yüzüne bakan sıkıntılı insanın sıkıntısı dağılır. Kadrimi kıymetimi bilin. Dinleyin beni biraz. Kaç sene ilim okudum. Cahillikten kurtulma sancısı doğum sancısına benzemez. O sancıyı çekmediniz. Çekseniz, beni saygıyla dinlersiniz."

Cemal kahvesini içip çıktı. Hangi taraf haklıydı? Gülnaz haklıydı. Eğer doğruysa Zehra'nın bir deliyle kocasını boynuzlatması doğru değildi. Bayram'la dağlarda gezip tozması hiç doğru değildi. Zehra'yı boşamaktan başka bir yol yoktu. Bu köyde namuslu yaşamanın başka bir yolu da yoktu. Cebeli de haklıydı. Zehra'yı suçlayanların durumları, Zehra'nınkinden daha kötüydü. Zehra'nın deliyle yattığının bir delili de yoktu üstelik. Koca Bolu sancağında, Zehra gibi bir kadının olmadığı da doğruydu. Zehra'nın Bayram'la

yatmayacağı kesindi. Esma, Bayram'a tutkundu. Zehra'yı Bayram'a götüren Esma'ydı. Zehra mert bir kadındı. Arkadaşına ihanet etmezdi. Zehra'yı eve çağırmak en doğru yoldu. Zaman geçmesi gerekiyordu biraz. Cabbar belası vardı orta yerde. Serdar, haber uçururdu hemen. En iyisi Cabbar'ın geceleyin atla gittiği karıların adlarını, köylerini, Bayram'a ulaştırmak. Cabbar'ın olduğu bir dünyada yaşamak zordu. Işıyan gözleri kör etmeyi seven bir adamdı o. Cabbar ortadan kalkarsa onun çakalları da sinerdi. Zehra'yı öldürmeye kalkışan köylüler de sinerdi. O zaman elini kolunu sallaya sallaya gelirdi köye Zehra. Madendeki çavuşlar da sinerdi. Hem köy hem de maden, rahat bir nefes alırdı.

Dayanılmaz bir sıkıntıyla girdi eve. Ocağa yaklaştı, anasının karşısında oturdu. Zehra'nın eve dönmesini istediği için, her zamankinden daha çok seviyordu anasını. Yaklaştı, yanaklarından öptü. Saçlarını sıvazladı sevecenlikle.

KAPTAN SPRATT

Yeryüzünde hiçbir maden, çocuk
hayalini içine alacak kadar geniş
ve derin değil.

Yirmi marttan bu yana kararıp kuduran deniz, kıyılarını dev dalgalarla dövmekten vazgeçip sakinleşmeye, doyuma ve dinginliğe ulaşmanın verdiği hazla derinliğini gökyüzüne açmaya, ışıl ışıl mavileşmeye başladı. Defne yeşilinin maviyle öpüştüğü kıyılar, denize dik inen kayalıklar, kömür olukları, iskeleler ve yükleme tesisleri, martı çığlıklarıyla ısındı, ışıdı. Çiğdem, tomurcuk ve kar suyu kokusu indi denize. Doğu Karadeniz'den sürüler halinde gelen eşkina, zargana, kefal, çipura, istavrit, levrek, lüfer, gobit, tekir, isparoz ve envai çeşit balıkların, ikide bir görünüp kaybolan sırtları kıvılcımlandı. Renk ve ruh zenginliğine kavuşur gibi oldu deniz. Kozlu sahilinden Papaz havzasına kadar uzayan dekovil hattındaki vagon katarlarını çeken katırların dikkati, yükleme işçilerinin, felekecilerin, kantarcıların, iş ve hasret türkülerine kaydı. Tüylerine Günye Nehri'nin çamur kokusu sinen bir çift kumru, devlete ait miri ocaklarda çalışan istihkâm erlerinin akşamdan attıkları artıklara kondu.

Öğleye doğru Kozlu iyice hareketlendi. Kumsaldan vadiye çıkarak diğer ocaklara giden iki millik dekovil hattındaki kömür vagonları çoğaldı. İngiltere ve Fransa'nın 12 Mart'ta Rusya'ya harp ilan etmesinden sonra, Birleşik Donanmanın Karadeniz'e girmesiyle birlikte, Thomas Abel Brimage Spratt'ın kaptanlığını yaptığı buharlı savaş gemisi Spitfire, Kozlu Körfezi'nin yarım mil açığına,

iki Fransız kömür gemisinin, Andonaki ile Apovaniç'in arasına demir attı. Son üç yıldan beri Ereğli havzasının gerçek yöneticisi olan Mühendis Barkley, Amiral'i gemisinde hemen ziyaret etti. Yanında, Osmanlı, Macar ve Slav işçilerine formenlik yapan dört İngiliz daha vardı. Barkley ve arkadaşları gemide, Karadeniz'deki İngiliz kuvvetlerinin Başkomutanı, Feldmareşal Raglan'ın da olabileceğini, Waterloo Savaşı'nda tek kolunu kaybeden ve iki yıl önce de Wellington'un yerine geçen bu kahramanı görebileceklerini umuyorlardı. Ama Amiral Spratt, arkadaşı Robertes ve mürettebatıyla karşılaştılar. Kaptan, Kırım Savaşı nedeniyle, gemilerde kullanılacak, kömürün kalitesi, miktarı, potansiyel kaynakları konusunda, araştırma yapmak, rapor hazırlamak için gelmişti. Gelenleri kumandanlık kamarasına aldı nazikçe. Kendi maiyetinden üç kişi ve misafirler, sekiz kişinin oturabileceği, göz alıcı damar süsleriyle parlayan, Batı Hindistan malı bir maun masanın çevresine yerleştiler. Misafirlerin ilgi merkezi hemen, raflardaki kitaplara ve özellikle de İskoç dağ köylerinin kuğu boyunlu bakır imbiklerinde damıtılmış ve beyaz meşe fıçısının kokusu sinmiş viskilere kaydı.

Kaptan, her zamanki yerine oturdu. Misafirlerini tek tek süzerken kıpırtıların mizacını ve özellikle de kuşkuları ânında sezinleyen, onların içindeki içe doğuş ışıltısına binbir ihtimalle bakan, zekâ parıltısı minnacık gözleriyle gülümsedi. Elini açık alnına bastırdı, dört köşe burnuna ve madenci küreği büyüklüğünde, kınalı, parlak sakalına doğru kaydırdı. Genellikle, hayal aklıyla akıl yürüttüğü, vicdanının derin içgörüsünü ve kalp gözünün güçlenişini duyumsayıp ferahladığı anlarda böyle yapıyordu. Aklının avare yanını sağda, masanın köşesinde, kara meşin kaplı bir dosya ile arkeolojiye ve eski eserlere dair, üst üste yığılı kitaplara kaydırdı. Bunlardan birisi, Kaptan'ın, 1847'de, hidroloji ve jeoloji alanında uzman Yüzbaşı Edward Forbes ile birlikte yazdığı "Likya Yolculukları" adlı kitaptı. Arkaya yaslanıp kollarını göğsünde kenetledi, Karadeniz'in hızla değişen iklimine ve balık çeşnisine dair kısa bir ön sohbetten sonra asıl konuya geldi:

"Müttefiklerin sonbahara doğru Kırım'a büyük bir çıkarma yapmayı planladıklarını belirtmek isterim. Bunun için savaş ve

taşıma gemilerine yüksek kalitede ve bol miktarda kömür gerekiyor. Bu konuda, Müttefik Yüksek Kumandanlığına bir rapor sunmak durumundayım. Bölgeyi bizzat gezeceğimi bilmenizi isterim." Bakışlarını Barkley'e doğru çevirdi. "Ama öncelikle, havzadaki durum hakkında, bana genel bir bilgi verebilir misiniz?"

John Berkeley, Amiral'e bölgedeki durumla ilgili bilgi vermeden önce, önündeki defteri açtı. İşinin ehli bir havayla:

"Bölge oldukça geniş," dedi. "İlk çalışmaları, kıyıda, nispeten daha kolay çıkarılan damarlar üzerinde, Karadağlılar ve Hırvatlar yapmışlar. Türk hükümeti, 1841'de kurduğu Ereğli Kömür Madeni Kumpanyası aracılığıyla sistemli bir çalışmaya girmiş ama beklenen verimi elde edememiş. Üç yıl önce, söz konusu kumpanyanın başhissedarı Fethi Paşa ile mühendis Lonferih'in çabaları sonucunda biz geldik. Mühendislerimiz, burgucularımız ve deneyimli işçilerimiz Ereğli ve Kozlu'ya gelip çadırlara yerleştiklerinde, havzada, yüzeysel, taş ocağı tipinde, ilkel bir çalışma sürüyordu. Ereğli'den Amasra'ya kadar, Hırvatlara ait kırk kadar kömür ocağında incelemeler yaptık ve her vadide kömür damarlarıyla karşılaştık. Ama ilgimizi en çok, Kozlu'nun batı tarafından, Ereğli'nin içlerine 3-4 mil kadar yayılan ve sayısız faylarla dolu olan bölge çekti. Burasının, deniz altındaki yataklardan daha zengin olduğu kanaatine ulaştık. İşe kararlılıkla başladık ve müşterek bir çalışmayla havzaya, dekovil hatlarından kok fırını çalışmalarına kadar önemli yenilikler getirdik. Üretim derinlik kazandı, canlandı. Zonguldak denen mevkide, değişik yönlerde ve kalitede, yedi sekiz damar var. Bir zamanlar Hırvatlar çalışmışlar bazı damarlar üzerinde. Bilgi, deneyim, teknik ve mali olanaksızlıklardan dolayı terk etmişler. Şu anda, bunlar üzerinde yoğunlaşmayı planlıyoruz. Domuzdere' de, sekiz feet kalınlığında, kaliteli kömür damarı var. Üzerinde yoğunlaşıyoruz. Grizu patlamaları yoğun olduğu için, damar, sürekli bozuluyor ve üretime sekte vuruyor. Bağlık ve Üzülmez vadisindeki damarlar, Zonguldak'taki kadar kaliteli. Bağlık'taki, denizden iki mil ötede ve on iki feet kalınlığında. Oldukça zengin. Üzülmez'deki biraz daha uzak. Kıyıdan beş mil içeride."

Eski eserler müptelası ve doğa bilimcisi Kaptan Spratt, Barkley'i dinlerken iki gün önce okuduğu masalın kahramanını düşünüyordu. Göze sürme çekmeye yarayan fil dişi mille sevgilisini kör eden, Asyalı âşık kızla ve yarısı toprağa gömülü antik eserlerle karşılaşabilecek miydi acaba Ereğli havzasında?

"Kozlu'dan beş mil uzaklıkta, Öküşne'de, dağların tepelerine yakın yamaçlarında, orta kalitede damarlar var," diye sürdürüyordu Barkley. "Hırvatlar çalıştırıyorlar ama onlardan devralmayı düşünüyoruz. Yeni orman damarlarını da onlar işletiyorlar. Üretimi, yatay galeriler açarak derinleştirdik. Türk hükümetinin, önerimiz üzerine, istihkâm taburlarını çalıştırma kararını alması, üretimin canlandırılması açısından iyi oldu. Sonuçlar, memnuniyet verici. Yeni taburların havzaya sevk edilmesi gerekiyor."

Kaptan, Fransızların, kendi gemilerinin yakıt ikmali işi için görevlendirdikleri Albay LaChappel'in, havzadaki durumla ilgili karamsar raporunu anımsayarak:

"Havza, müttefik gemilerinin, savaş boyunca kömür ihtiyacını karşılayabilecek durumda mıdır?" diye sordu. Piposunu tütünle doldurdu, masaya doğru eğildi.

"Havza, tüm müttefik gemilerinin kömür ihtiyacını karşılayabilecek kaynaklara sahiptir. Bu durumu, Kozlu'ya yerleşen Albay LaChappel ve III. Napolyon'un başmühendisi Mösyö Garetta ile de görüştüm. Önümüzde çok ciddi görevler var. Karadeniz'de bulunan savaş gemilerinin Sinop, Samsun ve Trabzon iskelelerinden yeteri kadar kömür alabilmeleri için, oralara yaptığımız kömür sevkiyatını hızlandırmamız gerekiyor. Ancak tüm bu işlerin yürümesi için Kozlu ve Üzülmez gibi önemli kömür yataklarının işletme hakkının savaş boyunca İngiltere'ye verilmesi gerekiyor."

"Bu konuda istişareler başlamış durumda," dedi Kaptan. Verilen bilgileri yeterli buldu. Kozlu ile Ereğli arasını kapsayacak geziye iki gün sonra başlayacağını bildirdi. "Fen heyeti"nden Barkley'in gemide kalmasını, diğerlerinin gidebileceğini söyledi.

İki gün sonra Kaptan Spratt, yardımcısına, gemiyi alıp Ereğli'ye dönmesini ve kendisini orada beklemesini söyledi. Yanına

iki muhafız alarak Mühendis Barkley'le birlikte, sahilden gelen bir kayığa binip Kozlu kıyısına çıktı. Sarıklı, çıplak ayaklı işçileri görünce Likya'yı anımsadı, Kaptan. 1842'nin Ocak ayında, Likya'nın muhteşem antik anıtlarının sökülmesi ve Ksanthos açıklarında demir atan iki gemiye taşınması işlerinde çalışan işçiler de bunlar gibi sarıklı, şalvarlı ve çıplak ayaklı idiler. Gemiye binerlerken antik eserler hakkında geniş bilgiye sahip olan arkeoloji uzmanı Rahip Daniel'in Yüzbaşı Forbes'e dediklerini anımsadı:

"Avrupa, Rönesans'a, Antik Yunan ve Roma taşının sanat olduğunu anladığı an girdi. Asya ise kendi Rönesans'ına, bu gemilerin Londra'ya taş değil, değeri parayla ölçülmeyecek sanat harikaları götürdüğünü anladığı an girecek."

Birkaç İngiliz ustasının katılımıyla çoğalan ekip, olukları, dekovil hatlarını, kömür, direk ve cüruf yığınlarını, dikkatle süzerken Kaptan'ın dikkati yeni yapılan kayıklara, sandallara takıldı:

"Hava muhalefeti ve dalgaların yükselmesi durumunda, Ereğli'ye kömür nakliyatı nasıl olacak?"

"Bu sorunu geçen hafta, Mr. Hafid Efendi ile görüştük," dedi Barkley. "Dalgalar yükseldiğinde, kömürü Ereğli liman depolarına hayvan katarlarıyla nakledeceğiz."

Ekip, kömürün doğruca kayıklara yüklendiği Yeni Harman'ı gezmeye başladı. Oradan çıktı, yürüyerek Kör Cemal'in çalıştığı ocağa gitti. Direklerle derme çatma bir şekilde boyunduruklanan ocak girişinde, kömür yüklü bir vagonla karşılaştı. Kaptan Spratt'ın dikkati, Tapbasan Şükrü ile birlikte vagonu ocaktan iterek dışarı çıkaran Hurşit'e yöneldi hemen. Terin ve kömür tozunun parlak bir kömür külçesine dönüştürdüğü bir yüz. Alına yapışmış kıvırcık saçlar. Baktıkça berraklaşan maden mavisi gözler. Çamurlanıp bacaklarından ayrılmış, simsiyah, çıplak ayaklar. İngiltere madenlerinde ölen çocukların, Kozlu madenlerinde dirildiklerini hayal ederken yeryüzünde hiçbir madenin, çocuk hayalini içine alacak kadar geniş ve derin olmadığını düşündü, Kaptan. Ekibin önünde, Barkley'le yan yana ocağa girdi. Girerken solda, kalın bir direğin üzerine, kızgın bir demirle dağlanarak yazılan "elif, lam, mim," yazısının anlamını Barkley'e sordu.

"Kuran'da bir sure," diye mırıldandı Mühendis. "İşçiler, bu surenin, kendilerini kazadan koruyacağına inanıyorlar."

Direklerin, sarmaların çevrelediği, hafif eğimli galeride, rayları izleyerek, karanlığa doğru ilerlemeye başladı Kaptan. Kendisini iki metre geriden izleyen ekibin usta madencisi Tom, arkadaşı Albert'e, Alman madencilerinin üç yüz yıl önce, en sert kayaları nasıl kısa zamanda parçaladıklarını ve bucurgatlarla çıkardıklarını anlatıyordu. İleride, karanlığın koyulaştığı yerde, duvar oyuğuna yerleşik vaziyette bir açık lamba yanıyordu. Kaptan, lambanın hizasına geldiğinde durdu, "Çok tehlikeli," diye mırıldanarak, ışığın yaladığı duvara baktı. Barkley'in, ocaklarda lamba sistemine dair açıklamalarına kulak verirken duvardaki şekilleri, üç tekerlek üzerine oturtulmuş, üç ayaklı, geyik biçiminde bir antik buhurdanlığa benzetti. Duvara yaklaşınca görüntüler silindi.

Dekovil hattının bittiği yerden sağa saptılar. Direklerin, ışığın ve boşluğun güç duruma düştüğü dar ve basık bir yola girdiler. Çekül ahlakına göre biçimlenmiş dik bir yürüyüşe sahip olan Kaptan, iki büklüm ilerlerken, havasızlıktan göğsünün sıkıştığını hissetti. İki kişinin yan yana yürümesi olanaksız hale geldiği için yandaki direklere sürtüne sürtüne Barkley'i izlemeye başladı. Çömlek çamuru gibi arsız, ağır bir çamur sardı ayaklarını. Duyum ve düşünce keşmekeşine düşmüş gibi terleyen Kaptan'ın sabrı, suların, kafasına, sırtına damlamasıyla taştı:

"Gideceğimiz yer uzaktaysa bu köstebek yolunu daha fazla tepmeyelim."

"Çok az kaldı, hemen şuracıkta," dedi Barkley.

"Ciddi hava problemi var. Açık yağ lambalarından is kokusu yayılıyor. Çürümüş yumurta ve yanmış balıkyağı kokusunun rutubette mayalanmış halini andırıyor bu koku ve ocağı dayanılmaz hale getiriyor."

"Yakında, yeni hava kanalları açacağız."

Çentik çentik yontulmuş iki taş duvarın arasından geçerken mitolojinin çarpışan kayalarında kuyruğu sıkışan güvercini anımsadı Kaptan. Küçük bir su çukuruna girdi ayağı. Kendi çıkış

noktasında, batağa ve karanlığa saplanarak can çekişen bir çaba gibi göründü Barkley'in çabası. "Büyük cesaret, büyük fedakârlık," diye iç geçirdi.

Cılız ışığın, kazma ve balta vuruşlarının fırına çevirdiği yere geldiler. Belden yukarı çıplak çalışan Cemal'e, Dingil'e, Emin Emmi'ye, Şinork'a baktı Kaptan. Başını ekibe doğru çevirirken acılarının ve arayış arzusunun ağzıyla gülümseyen Emin Emmi'ye bir daha baktı. Granit çekiçler ve geyik boynuzundan kazmalarla, silah yapmaya elverişli sert taşların bulunduğu yataklara ulaşmak için köstebek yolu açan taş devri madencileriyle karşılaşmış gibi oldu. Kazmacılar, ayağa giren ekibi kısa bir bakışla keserek çalışma tempolarını yükselttiler.

"Bunların beslenmeleri ve donanımı size mi ait?"

"Lambalar bize aittir. Her birine günde birer mısır ekmeği veriyoruz. Diğer yiyecekleri kendilerine aittir. Elbiseleri, kazma, kürek ve baltaları da kendilerine aittir."

Ekip, tavandaki bağları, direkleri, asılı torbaları, su dolu kırbaları seyrederken Kaptan Spratt da, bakmadan gören ve gördüklerini ânında hayale dönüştüren insanlara özgü bir duyarlılıkla kendi ayaklarını, altta, üstte ve yanlarda kıpırdayan çıplak ayakların yerine koyarak düşünüyordu. Kazmacıların, kafalarını kömür damarlarına soktukları ve onları bir burgu gibi delip parçaladıkları sanısına kapılmış gibiydi. Arkalarda duran Albert:

"III. Henry döneminin maden ocaklarını çağrıştırıyor burası," diye mırıldandı.

Tabuların insanlaştığı ama insanın kendi içindeki yaratıcı ateşi demirin sivri ucuyla dışa savurduğu, kendi içine, iç inşasının harcına katmadığı böyle bir yerde daha fazla duramayacağını anladı Kaptan.

"Gidelim," dedi.

Sessizce terk ettiler ayağı. Ekip'in gitmesi üzerine Emin Emmi, soyunun sulbünden gelen usturuplu öksürüklerle kazma işini yavaşlattı, Kaptanı kastederek:

"Sakallı Papaz yeni gelmiş herhal," dedi.

"Yakında, kiliselerini de kurarlar. Kaç kişilerdi?"

"İki mühendis kardeş vardı. Bizimkilere akıl veren, yol gösteren üç de usta. Ölen iki İngiliz'le ateşlenip yatağa düşen iki İngiliz yoktu aralarında."

"Arka sıralarda, gözüme bir kadın kafası ilişti," dedi Talip.

"İngilizler, madene karılarını sokmazlar," dedi Dingil. "Kömür tozu, karıları kısırlaştırır."

"Çalışır madende Karadağ kadını, korkmaz tozdan," diye söze girdi Şinork.

"Eyvah yandık,"dedi Dingil, fısıldarcasına. "Gün batımına kadar konuşur artık."

"Çeker altmış okka, çeker sırtında. Kaçarsa harpten, bir Karadağ erkeği, olur hain. Ederler hemen derdest. Giydirirler kadın esbabı. Dövdürürler kadına. Döver muhkem Karadağ kadını, döver haini. Hain olur rezil. Köteğini yer karının, olur korkak, olur sefil."

Kazmasını usulca yana bıraktı, sağ böğrünün üzerinde, nedenini anlayamadığı bir zevkle Şinork'u dinlemeye başladı, Emin Emmi.

BASKIN

Sevdim mi gözlerim çoğalır,
sevdiğimin her yerine dağılır.

Zemheri açlığıyla parçalanmış ve parçalandığı yerlerde şafak rengine girerek alçalmış bir büyük gökyüzünün kıyısından kopup geldi, aç bir kurt gibi sokuldu köye. Köy ürperdi. Kurt tehlikesinden dolayı içeri alınan köpeklerden birisi, karı gıcırdatan ayaklara doğru havladı. Ayaklar durdu, karanlığın doyumsuz gizemini, çini mavisini dinledi biraz. Gıcırdayış yeniden başladı. Adam, kazmasını belinden çıkardı. Hançerini sol eline aldı. Kafasını kaldırdı, kendi sıcaklığına sığınan dolunayın, etrafa huzur ve iyimserlik saçan bakışlarıyla karşılaştı. Esma'nın on gün önce gösterdiği eve doğru ilerledi. Duvarın üzerine çıktı. Bahçeye atladı sessizce. Evin bitişiğindeki ahırı geçti. Eğildi, evin penceresini de geçti. Kapının önünde durdu. Kulağını dayadı. Dinlemeye koyuldu evin nabzını. Kapıyı şiddetle çaldı sonra. Bekledi. Soluğunu kesip yaklaşan ayak seslerini izledi.

"Kim o," diye seslendi, Serdar.

"Aç, ben Safranbolu Zaptiye Kolu Başçavuşu Kerimoğlu Zihni!"

Kapının arkasındakiler suskunlaştılar.

"Gecenin bu saatinde ne işiniz var kumandan?" diye sordu, Serdar'ın ablası Vesile Kadın.

"Eşkıya Bayram'ın bu gece bu köyde kaldığı ihbarını aldık. Burası Serdar Bey'in eviymiş. Bayram'ın hangi evde kaldığını da o bilirmiş. Gelsin bize yol göstersin."

"Tamam, az bekle Başçavuşum," diyerek, üstünü giymeye koyuldu Serdar. Zaptiye'yi, Cabbar'ın göndermiş olabileceğini düşündü. Bayram'ın köyde olduğunu kim ihbar etmişti acaba? "Ben şimdi dönerim ana, merak etmeyin," diyerek kapıyı açtı. Açmasıyla da Bayram'ın içeri dalması bir oldu.

"Deprenmeyin, hepinizi öldürürüm," diye bağırdı Bayram.

Ev halkı, havaya kalkan kazmanın ve bıçağın karşısında, dehşet içinde gerileyerek sindi. Bayram, kazmalı ve bıçaklı kollarını, ablalarının arkasında koyun koyuna giren üç kardeşin tepesine doğru sarkıttı.

"Ananın arkasından çık, buraya gel Serdar! Çıkmazsan kafana yersin kazmayı!"

"Kardeşim günahsızdır, yapma efendi," diye yalvardı kadın.

Kadının sesini, ablasının sesine benzetti Bayram. Derin, anlamlı bir acıyla duraksadı. Öfkesinin yumuşamasından korktu. Serdar, hangisiydi acaba?

"Serdar çabuk çık ablanın arkasından, dağıtırım kafanı!"

Kardeşlerinin arasından çıktı Serdar.

"Ellerini kafanın üstüne koy, arkanı dön, çık dışarı!"

Söylenenlere harfiyen uydu Serdar. Kendi için varlık davası yolunda, kimseye olanak vermeyen, geçtiği kapıları kapatarak ilerleyen adam, ölümün soğuk ve karanlık yüzünü görünce ağlamaya başladı.

"Serdar'ımı götürme efendi, günahsızdır o," diyerek kadın da dışarı çıktı.

"Peşime takılma, öbür iki kardeşini de alır götürürüm."

"Serdar'ı bırak efendi. Evime ahırıma gir. Ne kadar malım mülküm varsa al götür. Ben yoksul bir kadınım. Can evime kıyma."

Bayram, evin bahçesinde, Serdar'ın ellerini arkadan bağlarken:

"Benim malda mülkte gözüm yok," diye homurdandı. "Senin kardeşin olacak adamın kırdığı yumurtaların sayısı kırkı geçti. En son, beni vurmak için Cabbar'dan tüfek almış, kapsül almış, barut almış. Esma'nın evine gittiğimi söylemiş Cabbar'a. O tüfeği her

şeyiyle beraber getirmezsen Serdar sağ dönmez bu eve. Getirirsen yarın sabah sağ gönderirim sana."

Ne diyeceğini şaşırdı kadın. Tüfeğin olmadığını söylese adam inanmayacak, Serdar'ın da hayatı tehlikeye girecekti.

"O tüfek, Cabbar'ın değil efendi. Baba yadigârıdır. Kim söylemişse yalan söylemiş sana."

"Ben anlamam. Tüfeği kapsülü barutuyla beraber getir."

Bayram'ın sesinden ve görünümünden dehşete düşen Vesile Kadın, Serdar'ı kurtarma umuduyla içeri girdi hemen. II. Mahmut dönemine ait, Belçika malı, çakmaklı bir tüfekle, içi malzeme dolu bir bez torba getirdi.

"Bunlar baba yadigârıdır. Götürmen doğru değil efendi."

Tüfeği aldı, omzuna astı. Torbayı da ipiyle boynundan sallandırdı.

"Şimdi beni iyi dinle Serdar. Ben Devrekli Bayram'ım. Bu üç silahla, bu bıçak, bu kazma, bu tüfekle bu havalide çok can alacam. Senin işlediğin suçların hepsinden haberim var. Zehra'yı eski evinde bastıran, millete öldürtmek isteyen sensin. Esma'yı döven sensin. Cabbar'ın aklına uyup bu tüfeği alan, beni bu köye geldiğimde vurmak isteyen de sensin. Çaycumalı köse Kâmil'in kızını, Celil zibidisine zorla kaçıran sensin. Hasan'ın iki keçisini çalıp Kastamonu'da satan sensin."

Ruhunu yitirmiş, tahnitlenmiş ceset sükûnetiyle dinliyordu Serdar. Suçlamaların ağırlığı karşısında afallayan kadın, kardeşini savunma ihtiyacını duydu:

"Bunları sana kim söylemişse yalan söylemiş efendi. Bu rezil köyde Serdar'ı çekemeyen çok adam var. Onların söylentilerine kanma. Gel bir de bize sor."

Kadını duymazlıktan geldi Bayram. Kaybedecek zamanı yoktu. Üstelik hava da dayanılacak gibi değildi.

"Ben bu gece bütün bu suçlarının üstüne bir kalem çektim. Senin daha saymadığım suçların da var. Ben aslında bu gece, seni dağa kaldırmaya, suçlarını iğneden ipliğe sormaya gelmiştim. Niyetim senin kulaklarını, bir de burnunu bu bıçakla kökünden kesip

atmaktı."

"Allaaaaah, sen esirge," diye inledi kadın.

"Ablana şükret. Kaderini değiştirdi o senin."

"Allah razı olsun efendi. Allah darda kalanlara yardım etsin. Allah yardımcın olsun. Zaman kötülemiş, zaman zalimleşmiş. Biz fukarayız, biz de dardayız."

"Beni iyi dinle Serdar," diye yeniden gürledi Bayram. "Bu geceden ders almaz da suçlarına devam edersen, seni dağa kaldırırım. Boynuna ip geçiririm. Sallandırırım bir uçurumdan. Affetmem seni bir daha. Bana burda söz ver. 'Islah oldum,' de."

"Islah oldu efendi. Bağışla, ıslah oldu."

"Islah oldum," diye güçlükle mırıldandı Serdar.

Kadın içeri koştu yeniden. Az sonra, içinde, mısır ekmeği, tuluk peyniri ve bir parça da yağ olan küçük bir bez torbayı Bayram'ın eline tutuşturdu.

"O tüfek baba yadigârıdır efendi. Götürmesen sevap işlersin."

"Tüfeğin sözünü etme artık abla. Sana kardeşini bağışladım, şükret."

Bayram, Serdar'ı bağlı olarak bırakıp evden uzaklaştı. Sevincinden uçacak gibiydi. Tüfeği hiç bu kadar kolay elde edeceğini ummamıştı. Adımlarını hızlandırdı. Koruluklara girdi. Vadiye indi. Üzülmez Deresi'ni geçti. Güven ve güçle yürüyor, sıranın Cabbar'a geldiğini düşünüyordu. Elde yeterince bilgi vardı. Cabbar'ın uğradığı kadınlar, geliş yolları... Evet. Bir tek, ne zaman geldiğini bilmesi gerekiyordu. Ya geliş gidiş yolu üzerinde pusuya yatacak ya da evdeyken basacaktı onu. Başka bir yolu da yoktu.

Kulübeye girdiğinde, Zehra uyumamıştı. Ateşin başında onu bekliyordu. Tüfeği ve Bayram'ın gülümseyişindeki derin değişimi görünce şaşırdı.

"Aaaaaa..." diye elini ağzına götürdü. "Cabbar'ın, seni vuracak olan tüfeğini sonunda aldın geldin. Otur hele, nasıl oldu anlat."

Gülümseyişine ara vermeksizin, oturup anlatmaya başladı Bayram. Zehra, Bayram'ın, Gülbaba Tekkesi'ne girip çıkmışçasına

işini kolayca halletmesine inanamıyordu bir türlü.

"Evin kadını bu yiyecek torbasını verdi. Aç bak. Karnımızı doyuracak bir şeyler var içinde herhal. Ablama benzettim, acıdım kadına."

Alev aydınlığında, yiyecek torbasını açtı Zehra. Bir çuval parçası serdi külün yanına. Mısır ekmeğini, tuluk peynirini ve tereyağını çıkardı. Ocakta kaynaya kaynaya çay rengine giren ıhlamuru bakır tasa doldurdu.

"Esma'ya uğradın mı?"

"Uğramadım. Doğruca baskına girdim."

"Esma'nın durumu iyi değil Bayram. Terk edilmiş bir kadın havası var onda. Bir kadın sever de terk edilirse dünya küçülür, mezar olur ona. Mezarda yaşamak zordur. İnsan o zaman, mezara yakışanı arar. Mezara yakışan da ölümdür. Ben bunu iyi bilirim. Dünya bana zaman zaman mezar oldu. Bahtım yüzüme güldü. Hep çabuk çıktım o mezardan. Bir yerlerden bir ışık sızdı. O ışığa tutundum, çıktım mezardan."

Zehra'nın, anlattıkça hüzünlenmesi, hüzünlendikçe de güzelleşmesi hoşuna gitti Bayram'ın. Esma'nın yaklaşımıyla kıyasladı yaklaşımını. İçinde Zehra'ya karşı koyduğu sınırların silindiğini duyumsadı.

"Ne yapabilirim ki Zehra, elimden ne gelir? Esma'nın dünyasını anlamaya çok çalıştım, anlayamadım. Esma bana kendini anlatmadı hiç."

"Aklı başında bir kadın kendini anlatmaz Bayram. Seven erkek, susan bir kadını anlar. Zaten anlamasa sevmez ki. Ben sevdiğim erkeğin her şeyine bakarım. Sevdim mi gözlerim çoğalır. Erkeğimin her yerine dağılır gözlerim. Anlarım. Onun beni sevip sevmediğini hiç sormam. Sevdiğini de, sevmediğini de anlarım. Seven anlar, Bayram. Nasıl anlamasın ki? Ben yüreğimi nasıl anlamam?"

Zehra'nın şimdiye kadar tanıdığı kadınlara hiç benzemediğini düşündü Bayram. Küçükken ablasının anlattığı mavi su perilerini anımsadı. Diğer perilere hiç benzemeyen, her şeyi bilen, yürekleri iyilik ve aşkla dolu su perilerini... Bütün mevsimlerin kışa dönüş-

mesini, ateşin sürekli yanmasını ve Zehra'nın tatlı tatlı konuşmasını arzuladı birden. Kulübe, bir günlük çabanın sonucunda, çatısı ve duvarları kardan bir kulübenin içinde kaldığı için sıcaktı.

"Ben Esma'ya ısındım ama sevdalanmadım. Sevdalığın nasıl bir şey olduğunu da bilirim desem yalan olur. Belki de onun için anlamakta güçlük çektim onu."

İçtenlik derecesini anlamak için gözlerine baktı Bayram'ın.

"İnsan yoksul olunca sevmek de ekmek kadar aziz bir şey olur. Zor bulunur. Sevmeyi hep hayal edersin ama bulamazsın. Ben madendeyken farklı bir insandım. Gözümü kaybedip de atıldıktan sonra farklı bir insan oldum."

Bayram'ın yüzündeki iklimin sese, sesinin ise çocuk yüzlerine dönüştüğünü sandı Zehra. Kavuşamayacağını bildiği halde, oyuncağını sürekli bekleyen, saf, umarcı, kuşkucu, ağlamaya her an hazır bir çocuk belirdi gözlerinin önünde. Sonra kocaman bir yüz. Davut'un yüzü.

"Gözünü dert etme Bayram. İnsanın gönül gözü kör olmasın. Ben iyi iş yaptığıma inandığım zaman bahtiyarım. Ben Davut'la yakınlaştım. Davut'un gönlü gül bahçesiydi. Ben o bahçeye girdim. O bahçenin kapısını zorlamadım. Beni o bahçe çağırdı. Kapısını açtı, içine aldı. Ben hiç kimsenin ölümüne bu kadar içten ağlamamıştım. Güzel insanların ölümüne ağlamak, nasıl da şirin nasıl da güzel bir şeymiş. Aradığım has acıyı o zaman buldum."

"Cemal'i aldattın ama."

Bayram'ın sesine sinen kıskançlık zehrini ânında fark etti Zehra. Ateşe çevirdi yüzünü. Derin, şeytani bir hazla gülümsedi.

"Ben kimseyi aldatmadım. Cemal benim kocam değildi. Seversem kocamdır. Sevmezsem kocam değil. Cemal, başkalarının gözünde kocamdır. Bana ne başkalarından. Ben Cemal'i aldatmadım. Cemal'i sevmediğim günden sonra da Cemal'le yatmadım. Sevmediğim bir insanla yatmam. Yatarsam kadınlığımdan tiksinirim. Dünya, mezar olur bana."

Söylenenleri mantığının süzgecinden geçiriyordu Bayram. Bu nasıl bir kadındı böyle? Farklı bir mayaya mı sahipti? Yosmalık mı

vardı bu kadında yoksa? Esma'ya hiç benzeryanı yoktu. Esma ince, duygulu, kıskanç...

"Esma nasıl bir kadın, Zehra?"

Bayram'ın Esma'yı hayal ettiğini, konuşmayı dinlemediğini düşündü, Zehra. Bunu onun sorumluluk duygusuna yordu.

"Seven bir kadının hali var onda. Bakışlarını gördün mü? Kaybetme korkusundan mıdır, nedir; bakışları kendi içine kaymış. Belli ki, seni kaybettiren şeyi aramaya çıkmış. Gözleri de elleri kadar huzursuz. Yanına yöresine bakar hep. Herkesin kendisine karşı olduğunu sanır. Gördüğü her güzel kadını kıskanır. Acırım o kadına. Birine tutunamadan edemez o kadın. Var öyle kadınlar. Birine bağlanmayı severler. Sevdiklerine kötü bağlanırlar. Bebeklerini nasıl severlerse öyle sevilmeyi isterler. Sevdiklerinin küçük bir kusuru onları yıkar. İhmale gelmezler. Hiçbir kadın ihmale gelmez Bayram. Herkes de onları ihmal eder." Sustu, yanan dalların çıtırtılarını dinledi. Bayram'ın o anda neler düşündüğünü merak etti.

"Peki, sana göre nasıl bir kadındır Esma?"

İnce bir dal parçasıyla küldeki akkorları karıştırmaya koyuldu Bayram. Zehra'nın, Esma'yı sevip sevmediği konusunda kendisini yokladığını düşündü.

"Senin söylediklerin doğrudur. Eşi ölmüş bir kumrudur Esma. Yalnızdır, ürkektir. Bana çok iyilikleri oldu. Benim halim de hal değil. Evsiz barksızım. Kimseyi öldürmedim. Zaptiye peşimdedir. Niye peşimdedir, ben de anlamış değilim. Bundan sonra belki anlarım niye peşimde olduğunu."

"Huzursuzsun Bayram."

"Huzurluyum."

"Huzursuz bir halin var."

"Belki şimdi öyle bir halim var. Geçicidir. Ben her zamankinden daha huzurluyum. Kendi başıma buyruğum. Tüfeğim var. Ormanda, dağda bayırdayım. İstediğim yere gider, istediğim zaman yatar, istediğim zaman kalkarım. Kimseyi korkutmak istemem ama beni korkuttular. Ben korkunca, gayri beni korkutanlar da korkacak. Ama şimdi en az korktuğum yerdeyim. Dağdayım."

Boynuna sarılıp koklamak geldi içinden Zehra'nın. Konuşunca insanı yalnızlıktan kurtaran bir insandı bu. Ağzından çıkan sesin sahibiydi. Sevimli ve sahiciydi. Tek gözünün olmayışı, inanılmayacak derecede masum ve mazlum bir hava veriyordu yüzüne. Acaba hangi dağın çatağında, hangi ağacın duldasında, kim bilir belki de bir karanlığın, bir suyun kıyısında, vurulup düşecekti. Hangi kaçağın sonu kurşunsuz bitmişti ki? Adam öldürmese de ev basmış, tüfek almıştı. Cabbar her şeyi, zaptiyeye bildirmişti kesin. Bayram, zaptiyenin gözünde tüfekli bir eşkıyaydı artık.

"Aklıma kötü şeyler geldi Bayram."

"Ne geldi?"

"Sen Cabbar'ın tüfeğini aldın ya, Cabbar da adamlarını gönderir, Esma'yı evden aldırır. Yerimizi söyletirler kadına. Söylemezse döver, zorla söyletirler."

"Esma'nın benim yerimi bildiğini bilmezler ki."

"Serdar, Cabbar'a söylemiş. Esma'nın sana ekmek getirdiğini anlatmış."

"Sen kimden duydun?"

"Kumru söyledi. Kumru'ya da Hurşit söylemiş. Anan gelirse unutma söyle, demiş. Bir şeyler düşünmemiz lazım Bayram. Burayı basarlar."

Kadının mantığına ve ön görüsüne güvendiği için kaşlarını çatıp ciddi ciddi düşündü Bayram. Cabbar'ı cezalandırmadan ölmenin ya da yakalanmanın dehşetiyle kalktı. Dışarı çıktı. Bu geceyi geçirecek bir yer var mıydı acaba? İşedi. İçeri girdi.

"Yarın er sabahtan burayı terk eder, derenin öte yanında başımızı sokacak bir yer yaparız. Merak etme. Rahat uyu. Ben bu gece nöbet tutarım."

"Ben de tutarım."

TEK GÖZLÜ EŞKIYA

Suresini inkâr eden çıplak bir inanç gibi
dolaşıyordu dağlarda.

Ağustosun ateş cadısı, göğün zirvesinden havzaya gülümsediğinde, balıklar, sürüler halinde, derinliği rengârenk büyüleyen ışık mahşerine doğru inmeye başladılar; iniş, aşk ve tahmilat türkülerini dinleyen denizi, bebek rüyası gibi dinginleştirdi. Fethi Paşa'dan satın alınan kömür nakliye vapuru, düdüğünü acı acı öttürerek Ereğli'ye doğru harekete geçti. Kayanın üzerinde, postu kaya kınası renginde genç bir tilki belirdi ve aşağılara, Elvan Deresi'ne baktı. Derenin her iki yakasına tomurcuk salkımları gibi tüneyen kuşlar, yükleme rıhtımına, dere yoluyla kömür götürmekte olan kumpanyanın küçük teknelerinden birisinin bataklıklara saplanması üzerine, merak ve suskunluk iklimine girdi. Havzada, 'süratli ve külliyetli' kömür çıkarılmasına nezaret eden Hamdi Paşa tatlı tatlı esnedi ve Kozlu'daki çalışma odasının penceresinden, Macar Bela'nın uzamış saçlarına bakarken Kastamonu'daki afet-i devranını düşündü. Yakında Kırım'a çıkarma yapılacağı ve Rusya'nın baştan başa işgal edileceği söylentileri yayıldı ocaklara. Mühendis Barkley, Ereğli'den geldi. Havzanın savaş süresince işletilme hakkını, İngiltere adına devralmış olmanın gururuyla, Mösyö Garetta'nın bulunduğu binaya yöneldi. Ocak deposunu beklemesi için görevlendirilen ve hayal kurmaktan başka hiçbir iş yapmayan kara köpek, Barkley'i görünce kalktı, deponun kapısında, yal çanağının yanında değil de, yanlış yerde beklemenin verdiği mahcubiyetle depoya doğru yürüdü.

Fransız Kaptan Liko yelkenlisi kömür yükünü alarak, Kozlu açıklarını terk etmeye başladı. Hurşit, katırın kafasını sıvazladı, gözünden öptü. Kumru'nun verdiği nazar boncuğunu, daha önce taktığı sarı boncuğun yanına bağladı.

"Bu Kara Boncuk benim en iyi arkadaşımdır Şükrü Emmi. Şimdiye kadar benden hiçbir şey istemedi. Her işe başladığımda gözlerinden öptüm. Üşüdüğüm zaman, sırtımı karnına dayadım, ısıttı beni."

Burnunu, harman yerinde kırılan kömür yığınına sümkürdü Tapbasan Şükrü. Mısır unundan yapılma bir parça kırtıl attı ağzına.

"Hayvan milleti konuşsaydı biz bu kadar hayvanlaşmazdık. Seni bilmem Hurşit ama ben geçen gece düşümde bir katır sürüsü gördüm. İçlerinden senin bu Kara Boncuk'a benzer bir katır bana yaklaştı. Yaklaştıkça insan şekline girdi. Biraz daha yaklaştı. Baktım ki ben. Gülme Hurşit. Ciddiyim. Sonra katır kafasını yüreğime dayadı. 'Şükrü,' dedi, 'Senin hiç mi vicdanın yok? Senin yüreğin bir günde, gökteki yıldızların sayısı kadar çarpar. Benim için niye bir defa çarpmaz?' Katır bunu dedi ya ben hemen uyandım. Dışarı attım kendimi. Allah Allah. Bir baktım bir katır. Ahırdan mı çıkmış, ocaktan mı çıkmış. Belli değil. Anladım ki benim düşümde konuşan katır, bu katırdır. Boynuna sarıldım ağladım. Boynumdaki muskayı çıkardım, boynuna bağladım. Sonra götürdüm ahıra, katırların atların arasına saldım."

O anda, katırın gözlerinin içine baktı Hurşit. Hayvanlar, insanları kesinlikle dinliyor ve anlıyorlardı. Çıplak ayaklarının sıcakta yayvanlaşarak büyüdükleri ve madenden firar etmek istedikleri zehabına kapıldı. Yeni gelen ve ocağa girmek için çavuşu bekleyen redif taburunun sıraya girişini ve kazmalarını tüfek gibi omuzlarına alışını seyre koyuldu, Şükrü'yle birlikte.

"Bu dünyada herkes tüfeğini bıraksa, kazmasına sarılsa ne olur?"

Tapbasan'ın soru soruşundaki ciddiyetini, onun önemli şeyler öğrenme çabası içinde olduğuna ve kendinden küçük bir insanı önemsediğine yordu.

"Çok kömür çıkar o zaman," dedi. "Herkes zengin olur."

"Bütün hayvanlar, saf, temiz mahluklardır Hurşit. Hiçbiri de zengin değil. Yılan, eskitip attığı gömleğinin yerine yenisini kor. Koyun da kuşlar da öyledir. Dökülen tüylerinin yerine yenileri gelir. Kimseye minnet etmezler. İnsan koyunun tüyünü, öküzün derisini çalmadan bir şey yapamaz. Birinden kazak yapar, öbüründen çarık. İnsan ihtiyaçlarını çoğaltan bir mahluktur. Hiçbir hayvan, kazak için, çarık için bir başka hayvanı öldürmez. Ben bu fikrimde ciddiyim Hurşit. Çok ciddiyim."

Tapbasan Şükrü'nün ne demek istediğini anlamakta güçlük çekiyordu Hurşit.

"Hayvanlar çalışmayı severler mi?"

Kırıcıların, ayıklayıcıların, kiracıların seyrine daldı Tapbasan Şükrü.

"Hiçbir hayvan çalışmayı sevmez uşşam. Toprak onları besler. Bir şey istemez onlardan. 'Al sana bir çenge ot. Faiziyle beraber, gelecek yıl öde bana,' demez. Toprak istemeyi sevmez. Toprağa eğer bir verirsen o sana on verir. Buğdayın, ekmeğin, ateşin sahibidir o. Ben bunları Tabip Markos'tan öğrendim."

Çavuşun görünmesiyle fırlayıp kalkmaları bir oldu. Vagonu devirip boşalttılar. Kaldırdılar, yeniden raylara oturttular. Yer altına girdiklerinde rahatladılar. Yer altı sıkıcıydı. Gazı, tozu, sıcaklığı ve rutubetiyle sarıp sarmalıyordu insanı. Kendi gövdesini taşıyamaz hale geliyordu insan, yer altında. Gelgelelim direkleri mantarlaştıran sağır sessizliğin, sesleri ânında yuttuğuna inanıyordu Tapbasan. Yer altı, toprağın bağrıydı ve ihmal olmadıkça çalışanlara ihanet etmiyordu. Galeriyi katedip ayağa geldiklerinde, Dingil'in sesini duydu:

"Bu adamın çenesinden usanmadılar mı?" diye homurdandı.

Ocakta tahkimatçı Dülger Duran vardı. Bir saatten beridir Dingil'e ve Salman'a laf yetiştiriyordu. Bir dönem değişik ocaklarda çalışan Salman, dönmüş dolaşmış, köylülerinin yanına gelmişti yeniden.

"Lafla direk vuracağına, bir iki direk vur da sevaba geçsin Duran."

"Yaau Dingil kaç sefer anlattım sana, hâlâ direk vur diye tutturmuşsun. Baksana burası boydan boya blok kayadır çökmez."

"Orası kaya. Ya bura? Boydan boya toprak. Bak, gel gör, öbür taraf da toprak. Şuraya bir direk vursan bu kaya düşmez."

Kafasını iki yana sallayarak acı acı gülümsedi Dülger Duran.

"Ben ne kadar direk vurursam o kadar çok kazanırım," diye yeniden başladı. "Mesele o değil. Kumpanya ustası gelir de, sen kayalı sert tavanlara bile direk vurmuşsun, direkleri çoğaltmışsın derse, benimle anlaşmayı bozarsa, benim yerime bir başka tahkimatçıyı alırsa çoluk çocuğumun ekmeğini sen mi verecen? Sağlam, şerefli cevap isterim Dingil."

"Peki, öyleyse bir soru da ben sorayım."

"Sor. İsterse on soru sor."

Işığın altında, kayayı kafasıyla tutan taş bir heykeli andırıyordu Dingil.

"Burda Allah muhafaza, bir göçük olursa, şu garibim daban kesenlerin cemi cümlesi göçüğün altında kalır da tahtalıköyü boylarsa, bunun vebali altında ezilir misin, ezilmez misin? Ben de şerefli, tertemiz cevap isterim."

"Bak Dingil söyledim sana, burda göçük olmaz. Sağlam tavanla çürük tavanı bilirim. Siz göçükten değil, körnefesten, ateşnefesten korkun. Bu ocağın havası çok kötü. Her neyse, aklımdayken sorayım, Bayram ne oldu, Bayram'dan bir haber var mı? Nurali, Bayram'ı dün gece buralarda görmüş."

Kazmacıların kulakları kabardı hemen. Dingil, Dülger Duran'ın, Cabbar'a haber ulaştırmayı seven bir insan olduğunu bildiği için gülümsedi. Cabbar'ı uykusuz bırakacak birkaç haber uydurması gerektiğini düşündü. Söz, korkan insan için, kurşun kadar etkiliydi.

"Bayram'ın omzunda bir tüfekle dağlarda gezdiğini görenler var. Geceleyin birkaç sefer ocaklara kadar gelmiş. Niye gelmiş, nerde ne kadar beklemiş bilen yok."

"Bayram'ın yalnız olmadığını, bir karıyla beraber gezdiğini söyleyenler de var." Dülger bunu derken, damara yan yatarak hançer

gibi sokulan Cemal'e baktı.

Dingil, duymazlıktan geldi Dülger'i. Cemal gibi zavallı bir adamın hakarete uğradığını sandı. Pirelendi. Gücünü göstermek, sahipsiz olmadıklarını duyurmak arzusuyla dolup taştı.

"Bayram'a yardım edenlerin sayısını bilen yok. Her taraftan ona haber ulaştıranlar var. Elvan köyünü basmaya geldiğinde, adamlarına, 'Siz köyün dışında bekleyin. baskını ben tek başına yaparım,' demiş. Tüfeğiyle tabancasını Bahadır'a vermiş. 'Bana bir kazma getirin,' demiş. Baskını tek bir kazmayla yapmış."

Hurşit başta olmak üzere, çalışanların hepsi, tarifsiz bir iç huzuruyla pür dikkat kesilmişlerdi. Dingil tüm bunları kimden öğrenmişti? Yoksa onun da mı Bayram'la ilişkisi vardı?

"Bayram'ın buralara kadar gelmesinin sebebi ne ola ki?" diye meraklandı Duran.

"Bir bildiği vardır herhal," dedi Salman. "Kümesi tarumar ettiğine, ambarı yaktığına göre..."

"Cabbar'la Kosor'dan başka onun düşmanı yoktur buralarda."

Ethem'in bu iki ismi korkmadan ağzına almasına şaştı Cemal.

"Bayram'ın her tarafta adamı var," diye ısrar etti Dingil. "Türemişin Selim, Yargeldi, Canakıymaz, Muslihiddin, Yatağan Seyfi; ipten kazıktan kurtulmuş bir yığın tehlikeli adam. Nasıl buldu, nasıl etti, bilen yok. Acele etmedi. İşe hazırlıklı girdi. Curcuna kopacak ama ne zaman kopacağı belli değil. Yakında bir iki kelleyi koparacağını birine söylemiş."

"Kim olduğunu da söylemiş mi?"

Dülger Duran'ın, soruyu merak ve korkuyla sorması, hoşuna gitti Dingil'in. Sevmediği insanların ölüm korkusunu derinlemesine yaşamasından doyumsuz bir haz alıyordu. Alnının terini elinin tersiyle sildi. Emin Emmi'ye baktı.

"Bayram akıllı adamdır, kim olduğunu söyler mi," diye araya girdi Emin Emmi.

"Bir gün ya bir zaptiye kurşununa kurban gider ya da en yakın arkadaşı, yatarken kafasına bir tane sıkar. Su testisi, su yolunda kırılır."

"O kadar kolay değil," dedi Dingil. Dülger'in moralini çökertmeye kararlıydı. "Herkes bilir ki Bayram, kötü niyetli bir insanın yüzüne baktı mı beyni gıcıllanır, o insanın aklından geçeni hemen anlar. Anladıktan sonra da kütürdek üzümü gibi yer onu. Zaten kendisi de canını cebinde gezdiren silahlı adamlarına demiş diyeceğini."

"Ne demiş," dedi Dülger.

"Arıları yiyen fıyık kuşlarının kafalarını koparmaya hazır olun, demiş. Bütün adamlarında tüfek var. Bellerinde de birer hançer. Hepsi de hasmının yanına sinsice sokulup hançeri böğrüne kakmakta ustaymış."

"Hançer yarasından korkarım," dedi Emin Emmi. "Lanetin yarası iyileşmez. İlkin kan toplar. Sonra o kan kararır, beyaz irine çevrilir. O irin de derine iner, patlamaz."

Cemal, bu konuşmaların ocağa felaket getireceğini düşünüyordu. Öte yandan Dingil'in Bayram'a ilişkin söyledikleri hoşuna gitmişti. 'Cabbar'ın günleri sayılı mı Dingil?' diye sormak geliyordu içinden. Hurşit ise Dingil'in anlattıklarının tümüne inanmış, madenden kaçıp Bayram'ın çetesine katılma hayalleri kurmaya başlamıştı. Kumru'yu düşünüyor, çeteye katılması durumunda onu göremeyeceğinden korkuyordu. Ocakta kendisine karşı soğuk bir havanın estiğini, Dingil'in eski Dingil olmadığını sezen Dülger Duran çekip gitti.

"Bayram'ı çok allayıp pulladın Dingil," dedi Ethem. "Bu adam söylediklerini Cabbar'a ulaştırırsa başın belaya girer."

"Bana bir şey olmaz oğlum, sen kendine bak." Kazmasını bırakıp olduğu yerde oturdu. Yüreğini yoklayan korkuyu anlamaya çalıştı. "Cabbar beni çağırırsa ne diyeceğimi bilirim. Ben Cabbar'a değil, Cabbar bana muhtaçtır. Bunu gökteki Allah da bilir. Sonra ben Bayram değilim oğlum. Kendimi öyle ucuza yedirmem."

"İnşallah dediğin gibidir," dedi Ethem. "Cabbar, bu ayakta çalışanların Bayram'ı arkaladığını söylemiş İlyas'a. Bayram'ın geceleri gelip kendisini takip ettiğini söylemiş. Başımız belaya girer."

Korku, körnefes gibi sardı kazmacıları.

"Geç bunları. O Cabbar'sa, ben de Dingil Ali'yim."

Dingil'in sesindeki korkuyu sezen Emin Emmi, zorlu zorlu öksürdü. Dingil'in kendine moral verdiğini, karanlıkta ıslık çaldığını düşündü.

"Ortalıkta ganguduz gibi bir hava var," dedi. "Açlıktan bacakları titreyen, cılız, tek gözlü, eneze bir köpeği, gözlerinizin önüne getirin. Şimdi bu fukara köpek, yiye yiye şişmiş, boynu kalın bir kanara köpeğini boğabilir mi, boğamaz mı; bunu düşünmek lazım. Bunun cevabını bulmak lazım."

Küfeciler, vagonu doldurup gittiler. Dingil, Emin Emmi'nin Bayram'a pek bel bağlamadığını, Cabbar'ın gücüne inandığını düşündü.

"Gançak köpek çepik olur, Emin Emmi," dedi. "Hızlı döner, alttan dalar, üstten atlar. Şişkonun fıncığını yakaldı mı mahveder. Sonra akıl var, izan var. Şişko köpeğin hareketi yavaş olur. Gançağı yakalayamaz."

Korku ve suskunluk, akşam vardiyasına kadar sürdü. Çıkıştan az önce Salman'ın sarası tuttu. Canhıraş bir çığlıkla düştü. Düşerken başı direğe çarptı. Gövdesi kasıldı, gözleri bir yana kaydı, çenesi kenetlendi. Şiddetli hareketlerle rastgele çırpınmaya koyuldu. Kazmalarını bırakıp hemen üzerine eğildiler.

"İnşallah dilini ısırmaz, altına işemez gene," dedi Emin Emmi.

Salman'ın kenetlenmiş ellerini açmaya, çırpınışını zapt etmeye çalışırlarken ocağa Çerkez Celal'le Arnavut Bekir girdi. Salman'ın çırpındığını görünce, manzarayı hemen anladı Celal.

"Bir kişi yeter bre," diye bağırdı. "Tembelliğinize bahane aramayın. Hadi işbaşına. Sığır sürüsü."

Emin Emmi'den başka herkes çömeldiği yerden ayağa kalkıp işbaşı yaptı.

"Dingil sen gel bakalım bizimle," dedi Çerkez Celal.

İhbarın ânında yerine ulaştırıldığını anlayan Dingil, olduğu yerde kalakaldı. Yutkundu. Söyleyeceği sözün, boğazını tıkadığını fark etti. Ocaktan çıkan Çerkez'i titrek adımlarla izledi. Evet, şimdi ne yapacaktı? Cabbar'ın cehennem azabı sorularına karşı

nasıl bir yol izleyecekti? İnkâr kurtuluş değildi. En iyisi, Bayram hakkında bir yığın şey bilen adam hilesine başvurmaktı. Cabbar'ın "Kimden duydun," sorularından kurtulmanın en iyi yolu da, Üzülmez ocaklarında çalışan Hasip Usta ile Cümbüllü'nün adlarını vermekle olurdu. Onları sorguya çekemez ancak zaptiyeye verebilirdi. Zaptiye de orta yerde Bayram'ın cinayeti olmadığı için pek ciddiye almazdı.

"Paçayı bu sefer zor kurtarırsın Dingil. Cabbar, gökteki yıldızların hepsini tek tek saydırır sana. Yaz geceleri de bilirsin, gökte çok yıldız olur."

Çerkez'in diken gibi batan sesini yumuşatmanın bir yolu olmalıydı.

"Cabbar Ağa, kendisine yardım eden birisine kötülük etmez, Celal gardaş. İyi tanımamışsın Cabbar'ı."

"Tanımış mıyım, tanımamış mıyım az sonra görürsün."

Harman yerini geçtiler. Hurşit ve Tapbasan Şükrü'yle karşılaştılar. Hurşit üzüntüyle durup izledi geçip gidenleri. Dingil, "Merak etme, yine aynı hikâye," dercesine gülümsedi. Yiyecek ve eşya deposunun arkasındaki boş bir odaya girdiler. Cabbar, İlyas, Sarı Musa ve iki falakacıyla karşılaştılar. Yıkıntı bakışlar, harabe yüzler, çubuklar, ipler ve falaka boyunduruğu Dingil'i ürpertti.

"Yaklaş bre kahpenin dölü!" diye gürledi Cabbar. "Bana oyun oynamanın ne olduğunu öğrenmen lazım senin."

Dingil olanca cesaretiyle:

"Ne oyunu Cabbar Ağam?" diye çıkıştı. "Haddime mi düşmüş seninle oyun oynamak. Ben de bugün sana hayırlı haberler vermeye gelmiştim."

Dingil, yakayı Cabbar'a kaptırdı. Suratının orta yerine yediği güçlü bir yumrukla kıç üstü düştü. Burnundan akan kan, ağzından çenesine yayılarak göğsüne damlamaya başladı. Susma zamanı değildi. Cabbar'ın gazabından kurtulmanın başka bir yolu da yoktu. Herif göz çıkarmaya, kol kırmaya meftundu.

"Faydası olacaksa beni gene döv, Cabbar Ağam. Ben seni her zaman sevdim, bundan sonra da sevecem. Ama ilkin beni bir dinle."

"Sus ulan köpek! Bağlayın ayaklarını başlayın falakaya!"

"Zaman, harekete geçme zamanıdır Cabbar Ağam. Beni gene falakaya yatır ama önce dinle. Bu sefer topladığım haberler çok ciddi."

"Senin haberlerine ihtiyacım yok, ulan pezevengin oğlu!"

Adamlar, ayak bileklerini dikip falaka boyunduruğuna geçirirlerken.

"Bu sefer getirdiğim bilgilerle Bayram'ı kesin yakalarsın, Cabbar Ağam."

Cabbar'ın öfkeli yüreğine, alttan alta işleyen, ince, yakıcı bir merak da sızmaya başlamıştı. Dingil'in dağarcığındaki haberler, Bayram'ı gerçekten de ele verecek derecede ciddi miydi?

"Sus ulan, bütün yalanların açığa çıktı senin. Baba Dağı'nda, senin tarif ettiğin o iki kayanın arasında bir barınak olmadığı da açığa çıktı."

"İnanma Cabbar Ağam," diye diretti Dingil. Kendisinin de inanabileceği ilginç yalanları, dayak altında, en umutsuz bir anda uydurduğunu anımsadı. "Gidenler kimlerse bulamamışlar. Hemen bu gece, hazırlat atları, gidelim. Ben elimle koymuş gibi bulayım da görün. Bulamazsam orda sıkın kafama bir kurşun. Kim vurduya götürün. Bayram orda kaldı biraz. Kar yağınca orayı terk etti, dereye indi. Çok ciddi haberlerim var, Ağam. Benimle zaman öldürmeyin. Benden alın haberleri. Ondan sonra sıkın kafama bir kurşun, harekete geçin."

Dingil'in tabanına inmek üzere olan sopayı bir el işaretiyle durdurdu Cabbar. Dingil'de önemli bilgiler vardı. Dayak, onun bazı bilgileri saklayıp bazılarını çarpıtmasına, yalanla zihinleri bulandırmasına yol açabilirdi.

"Ölümle oynadığının farkındasın, değil mi Dingil? Bu senin son şansındır. Bana bu sefer de oyun oynarsan seni Bayram'dan beter ederim. Çözün ayaklarını, kalksın."

İzlediği yolun gücüne inanan Dingil, ayak bileklerinin çözülüşünü gururla izledi. Çorabını çarığını giyip ayağa kalktı.

"Şimdi söyle bana, Bayram nerededir?"

"Ben zaten bu saatlerde sana gelmek üzereydim. Torbamda biriktirdiğim sağlam haberlerin hepsini sana teslim edecektim."

"Geç bunları. Soruma cevap ver. Bayram nerededir?"

"Bayram, beş gün evvel, Başveren köyünde, Cumali'nin evindeydi."

"Cumali kim?"

"Kilimli'de, Niko Sinan'ın ocağında çalışır. Ciğeri beş para etmez bir herif."

Cabbar, 'inanayım mı,' dercesine, tepeden tırnağa süzdü Dingil'i.

"Kimden öğrendin bunu?"

"Bu sabah, Eftenli'den adamın emmisi oğlu Şeref gelmişti havzaya. O söyledi."

"Peki, bana niye haber vermedin?"

"İşten çıktıktan sonra haber verecektim. Zaten Bayram bir gece kalmış onlarda."

Dingil, açığa çıkması zor olan yalanları kafasında peş peşe hazırlamış, kendini önemli ölçüde sağlama almıştı. Burnunun kanını cebinden çıkardığı pasaklı mendille durdurmaya çalışıyordu. Odanın kırık penceresinden giren sivrisinekler, burun kanının çevresinde uçuşup duruyorlardı. Odaya dünden kalma at gübresi ile sopa ve taze kan kokusu egemendi.

"Peki, Bayram nerden öğrenmiş Serdar'da bir tüfeğin olduğunu?"

"Serdar'a hiç güvenme Cabbar Ağam," dedi Dingil. İyi bir konuya girmiş olmanın sevinciyle canlandı. "Serdar gösterişçidir. Önüne gelen herkese, kendinde bir tüfeğin olduğunu, Bayram'ı yakında geberteceğini söylemiş. Hacı Şişmanın Halil'e, Diracoğlu Hüseyin'e, Eftenli Ömer'e söylenir mi, onlara bile söylemiş."

Cabbar, içinden galiz bir küfür savurdu Serdar'a. "Zaten belliydi o herifin bir iş yapamayacağı," diye iç geçirdi. Bildiklerinin doğrulanmasını istiyordu biraz da.

"O tüfek şimdi Bayram'da mı?"

"O tüfek şimdi Bayram'ın elindedir, Cabbar Ağam. Kafayı o tüfeğe takma, iş bildiğin gibi değil. İş bildiğinden daha ciddi."

"Nasıl ciddi?"

Cabbar'ı korkudan öldürmenin tam zamanıydı. Kafasında daha önce kurguladığı hikâyeler canlandı, peş peşe sıraya girdi, Dingil'in sevinç kaynağı haline geldi.

"Bayram'ın şimdilik sekiz tane tüfekli adamı var. Bunlardan Kadıoğlu Hüseyin, Boşnakoğlu İsmail, bir de Bıyıksızın Bekir maden firarisidir. Zındancıoğlu Ahmet'le Sermed'in Ali de asker firarisidir. Her birinde birer tüfekle birer yatağan var. Nerden bulmuşlarsa bilmiyorum. Eski eşkıyalardan Ceviz Ahmet'le Memed Ali'nin de Bayram'la dost olduklarını duydum."

Firar isimlerinin, aranan doğru isimler olduğunu düşünen Cabbar:

"Yalan söyleme bre," diye çıkıştı. "Ceviz Ahmet'le geçenlerde ben konuştum. Bayram'ı hiç duymadığını söyledi. 'Eşkıyaysa dokunmam hırsızsa, ırz düşmanıysa kellesini getiririm sana, bahşişimi de alırım,' dedi bana."

Dingil, aniden kaşlarını çattı. Eşsiz bir maharetle hayretini ve endişesini açığa vurdu. Cabbar'a doğru bir adım attı. Çarpılmış bakışlarla:

"Aman aman Cabbar Ağam, kendine mukayyet ol, Ceviz Ahmet'ten uzak dur," diye uyardı. Sesi ağlamaklıydı. "Onun tuzağına düşme. On beş gün evvel, Devrekli Bayram, Ceviz Ahmet, Memed Ali, bir de Yirmibeşoğlu Yakup, Safranbolu'da, boş bir bağ evinde bir araya geldiler. Sana nasıl tuzak kurulacağını konuştular."

Aniden sarardı Cabbar. Kaşlarını çattı. Titreyen alt dudağını içten ısırdı.

"Kimden duydun?"

"Ceviz Ahmet'in at hırsızı bir yeğeni var. Belki duymuşsun, Neşat. Bir de onun iki akranı var, Demgeldi'yle Pirmemed'in oğlu Recep, Çalık Recep. Değirmenci Ali'nin kızını kaçıran. Serkeşin teki. Neşat ki, milletin ırzına dadanan, ciğeri beş para etmez bir heriftir. Benim gençlik akranımdı şerefsiz, ırzı kırık."

"Nerde gördün sen onu?"

Çevresine kuşkuyla şöyle bir bakındı. Kanlı mendilini açtı, büktü, yeniden burnuna bastırdı. "Kusura bakmayın," dercesine bakındı. Cabbar'ın avanesi, korkunç bir bilgi kaynağıyla karşı karşıya olduğu sanısına kapılmıştı.

"Onu da havzada gördüm. Bir şey diyecem ama sana yalnız desem daha iyi olur. Arkadaşlara güvenmediğimden değil, senin selametin için iyi olur."

"Gel şu köşede kulağıma söyle," deyip köşeye doğru yürüdü. Sonra Dingil'in tozlu kara yüzünün, kokusunun ve kanlı burnunun kendisinden uzak durmasını düşünerek dışarı çıktı. "Söyle neymiş diyeceğin?"

Dingil, çökmekte olan karanlığı şöyle bir yokladı. Cabbar'a sokuldu:

"Kosor'a dikkat et," dedi. "Ben Neşat'ı iki sefer, Kosor'la konuşurken gördüm. Geceleri Bayram'la buluşup senin yerini bildiren Kosor'dur."

Cabbar irkildi. Dingil'in öyle sandığı gibi yalana değil, gerçeğe dayandığı kanısına vardı. Kosor, gerçekten de tehlikeli bir adamdı. Durup dururken, kendisine karşı hasmane bir tavır içine girmesinin bir nedeni vardı elbet.

"Peki, ne konuştular sence onlar?"

"Ben anlatayım da ne konuştuklarını sen çıkar. Kosor'u Mevlüt'ün evinde Bayram'la birlikte görmüşler. Benden duymuş olma."

"Mevlüt kim?"

"Ereğli'nin eski kulağı kesiklerindendir. Ekmekçi Nabi'nin ortağı Üçpara Ali var. Onun büyük oğlu. Kazancı Hasan'ı deryaya atıp boğanın o olduğunu söylüyorlar. Mevlüt deyip geçme. Mevlüt, saman altından su yürüten melanet bir heriftir ki Allah muhafaza. Karısı Havva'yı boğazladı, zaptiye bile kılını kıpırdatmadı."

Cabbar, kafasını işgal eden bir yığın ipsizin arasında deli danalar gibi dolaşır duruma düşmüştü.

"Peki, bu herif ne konuşmuş Kosor'la?"

"Ne konuştuğunu ben bilemem Cabbar Ağam."

"Bu kadar şeyi bilen, onu da bilir!" diye bağırdı Cabbar, korku ve merakla. "Bir yığın şey söyle, en mühim şeye gelince karanlıkta bırak. Olmaz."

"Bir yığın şey bildiğim doğrudur. Ama bildiğim en mühim şey şu ki sen Bayram'ın başdüşmanısın. Kosor da Bayram'la dost. Ben bundan korkarım işte."

Korkusunu büyüterek içeri girdi Cabbar. Elleri ve dudakları titriyordu. Geceleri, takipten kurtulamamasının nedenini çok daha iyi anlıyordu şimdi. Etrafı düşmanlarla çevrilmişti. Ekibini kuşkuyla süzdü. Korkunç bir çöküntü içindeydi.

"Kosor'un son zamanlarda kimlerle konuştuğuna dikkat ettiniz mi?"

Cabbar'ın sesindeki sıkışmayı ânında fark etti adamları. Korkusunu günden güne çoğaltan bu adamın, durup dururken birilerine saldıracağından korkuyorlardı. Cabbar'ın korkmasından zevk alan tek adam Sarı Musa'ydı.

"O her adamla konuşmaz," dedi Çerkez Celal.

"Birkaç sefer gördüm ama konuştuğu adamları gözüm ısırmadı," diye söze girdi Sarı Musa. "Ortalarda bir şeylerin döndüğü açık. Nedir, neyin nesidir, çıkaramadım."

Öfkesinden kuduracak hale gelmişti Cabbar. Bu adamların hiçbiri, haber getirme konusunda, Dingil'in tırnağı olamazlardı. Boy gösterip hava atmaktan başka bir iş yapıyorlar mıydı bu sünepeler. Bayram'ı getirirlerken ellerinden kaçırdıkları söylentisi de doğru olabilirdi.

"Siz uyuyun bakalım. Hasımlarımız çoğalmış, altımızı oymuşlar haberiniz yok."

"Dingil'in yalanlarına kanma ağam," diyecekti Çerkez Celal, cesaret edemedi. Odada koyulaşan ağustos karanlığını, merak ve tedirginlikle solumaya koyuldular.

"Cemal'in kahpe karısı, Bayram'la beraber mi hâlâ?"

Cabbar'ın bu soruyu soracağını biliyordu Dingil. İçten, sinsi

bir gülümsemeyle neşelendi. Cabbar'ın karşısında artık güç sahibiydi. Daha serbest konuşabilirdi.

"O kadın Bayram'dan kopmaz. O kadına kafa takmaya da gerek yok. Asıl büyük tehlike, dul kadınların Bayram'a haber göndermeleridir."

"Ne haberi?" diye irkildi Cabbar. İlişki kurduğu dul kadınlar canlandı gözlerinin önünde. Atla gidip geldiği yollar, karanlıklar, kayalar, ağaç kümeleri, kümelerden yedi başlı ejderhalar gibi çıkan namlular... Bayram, tek gözlü eşkıya suresini inkâr eden, çıplak bir inanç gibi dolaşıyordu dağlarda. Duramadı yerinde. Odayı arşınlamaya başladı. Tespihini çıkardı. Dışarıdan gelen seslere kulak verdi. İç sesleri de dâhil, bütün seslerin insanı yanıltmak için yaratıldıklarını düşündü. İnsan yalnız ve savunmasız bir mahluktu. Ne kadar çırpınsa da ondan daha güçlü birisi çıkıp, onu tepeleyecekti.

"Dul kadınlar, kendilerine dadanan, sataşan kim varsa yediden yetmişe kadar herkesi Bayram'a havale etmeye başladılar ki Allah yardım etsin. Bayram'ın Serdar'ı basmasının bir sebebi de budur. Serdar'ın Elvan köyünde dul bir karıyı şamarlaması, bardağı taşıran son damla olmuş."

Dingil'in, Cabbar'ı kendilerine karşı fitlediğini düşünen İlyas:

"Bayram'ın bunda ne menfaati var ki?" dedi.

"Menfaati şu ki, Bayram, kadınların kalbini kazandı mı, köyleri avucunun içine alır. Köyler erkeksizdir. Bir yandan maden çekmiş erkeği, bir yandan da askeriye."

"Çok doğru," diye araya girdi Sarı Musa. "Köylerde erkek kokusu bile kalmadı. Bayram kadınlara yardım etti mi, kadınlar da ona haber uçururlar, yiyecek gönderirler, korur kollarlar. O zaman Bayram'ı ele geçirmek, deryaya atlayıp çıplak elle balık yakalamak kadar zor olur."

Cabbar, bütün çıkış yollarının kapalı olduğu, kapana yakalandığı duygusu içindeydi. Eli tüfekli kör Bayram, Bayram'ın çevresindeki eşkıyalar, kaçaklar ve onların maden ocaklarındaki uzantıları. Ocaktan çıkıp atla bir köye gitmek bela. Hele hele bir dul kadının

kucağında uyumak daha bir bela. O kadının ya da o kadının arkadaşının, hemen o gece, hem de mışıl mışıl uyurken Kör Bayram'a haber uçurmayacağı ne malum.

"Zaptiye, zaptiye olsa, onu derdest eder getirir. Ama zaptiye, zaptiye değil ki. Öğrek sürüsü. Bunlar bu halleriyle kalkmış bir de Ruslarla harbe girmişler. İngiliz-Fransız keferesini çağırmışlar. Ocaklara kadar sokmuşlar onları. Gel beni kurtar, al ocakları. O zaman niye harp ilan ettin birader? Eskiden atalarımız teke tek cenk ederlerdi düşmanla."

Birden durdu, odaya çöken karanlığı ve böcek uğultusunu anlamaya çalıştı. Adamlarını ve kendisini, bir mezarın içinde ayağa kalkmış, ölümü kabullenmeyen ölülere benzetti. Zaten her madenkeş, yer altında ayağa kalkan ve kömür damarını kendi mezarına doğru kazan bir ölü değil miydi?

"Bayram'ı öldürmek farz oldu. Herkes gaflet uykusundan uyansın. Dostumuz düşmanımız belli olsun. Ayak bastığımız bu topraklar, görüldüğü gibi hiç de tekin değil. Gökte ilk beliren yıldız Kervankıran'dır. Nerden bakarsanız bakın, yıldız sürüsünün içinde o kendini hep belli eder. Bayram namlusunu o Kervankıran'a çevirmiş. Kurşununun ona ulaşacağı hayaline kapılmış. Bayram'ın hayali, Bayram'a kanlı bir kefen olacak. Kış gelmeden hem de." Kapının önüne çıkıp gökyüzüne baktı. "Bunların ne zaptiyesine ne de bekçisine güven olur. Nöbetimizi tutup kendimizi sağlama almak şart oldu."

Zevkten geberme kertesine erişmişti Dingil. Falakadan kurtulmuş, yakalanması mümkün olmayan, kaygan yalanlarla güç sahibi olmuş, Cabbar'ı ise iki ayaklı bir korkuya dönüştürmüştü. Bu gece artık rahat uyuyabilirdi.

ÖKÜZ ÇALIŞIRKEN DÜŞÜNÜR
İNSAN DÜŞÜNEMEZ

Çalışmaya hiç vaktim olmadı.
Hep yaşadım, düşündüm, anladım.

Kırım kıyılarının, Müttefik ve Osmanlı donanması tarafından topa tutulup hallaç pamuğu gibi atıldığı bir zamanda, Kara Süleyman, Cebeli Bey'i Kozlu ocaklarına getirdi. Bey, yol boyunca, göğün ve orman denizinin görkemine dalmış, iyimserliğini derinleştirmiş, varlığının, akıl almaz bir devinimle durmaksızın giz ve biçim doğuran, öz bilince evrilen değişimini duyumsamış, gençleşme ve çoğalma coşkusuyla gülümseyip durmuştu. Atından iner inmez, çevresine şöyle bir baktı. Kozlu maden ocaklarına ilk kez geliyordu. Kafasında kazmacılar, morarmış cesetler, redif taburları, çavuşlar, mal satan dükkâncılar, kumpanya sahipleri, İngilizler dolaşıp duruyordu. Zenginleşmek, hükümferman olmak isteyenler bu havzaya mı geliyorlardı acaba? Yer altına girenlere, çıkanlara, yetişkinlere, çocuklara, katırlara, velhasıl içini ve dışını tahrip ederek var olmaya çalışan hayata baktı şaşkınlıkla. Yandığı için tamir edilen yeni deponun önünde, muskof demiri, mum, barut, katran, ekmek ve yağ getirenlerin tartışmalarına kulak verirken, boşalan vagonları, kömür kıranları, ayıklayanları, sütun taşıyanları süzdü.

"Dünyanın gücünü keşfeden insan, dünyanın dışına çıkar Süleyman."

"Bu havzada acaba bir dükkân da ben açabilir miyim," diye düşünen Kara Süleyman, Cebeli'nin ne dediğini anlamadan:

"Buraya el atan insan, Karun kadar zenginleşir beyim," dedi.

Toprak doldurup taban düzelten ve kafayı Mühendis Barkley'in kantar başına 6 para komisyon almasına takan Karamusalı tesviyeci Hasan'a denk geldiler. İlyas'la, Elvan köyünden Yusuf Çavuş'u veya Devrekli Tongazoğlu İbrahim'i sordular. Sivri burunlu karagöz balığını andıran Hasan, aklını kantardan ayırır gibi oldu, alnının terini sildi, büyük işlerle meşgul olan bir adam edasıyla idare binasını gösterdi. Kara Süleyman, Cebeli'yi atların yanında bırakıp binaya doğru yürüdü. Cebeli, sırtını, "Divit kalem getir, yazam derdimi," diye mırıldanarak atına dayadı. İnsanın zenginleştikçe paraya bir dilenciden daha çok ihtiyaç duyduğunu düşündü. Kafasını kaldırıp baktığında, Hurşit'le Tapbasan Şükrü'nün kendisine doğru geldiğini fark etti. Gülümsedi keyifle.

"Bak hele bak kim gelmiş," diye sevinçle yaklaştı Tapbasan Şükrü. "Hoş geldin sefalar getirdin, beyim. Ne işin var senin bu yerlerde?"

"Geldim ki kazandıklarınızı salla sırt edip götüreyim," diye göz kırptı Hurşit'e.

Tapbasan'dan sonra Hurşit de eğilip elini öptü Cebeli'nin.

"Hele beni, köylülerimin çalıştığı ocağa götürün yahu. Kaç yıldır merak eder dururum o cehennemi." Bakışlarını idare binasına doğru çevirdi. "Süleyman da gitti gelmez. Çeneye verir de o züğürt haliyle ocak satın almaya kalkışmaz inşallah."

"Boş ver Süleyman'ı beyim," dedi Tapbasan. "Sen gel, biz seni, şimendiferimize bindirir götürürüz. Hurşit koş, Süleyman'ı al gel."

Cabbar var mı yok mu diye korkuyla çevresine bakındı Hurşit. Koştu.

"Atları bir yere bağla Şükrü. Bu madeni, harman yerinde sere serpen eden, ayıran, ayıklayan sizsiniz herhal," diyerek, çalışanlara baktı. "Bozoklu Celal'den bu yana, nasıl da gelişti dünya. Bu maden daha ekmek olup sofraya dönmedi. Ne zaman döner, onu da bilen yok. Köye ekmek göndereceğine ölü gönderen bir maden."

Şükrü atları yedekledi, tekerleği kırılmış boş bir vagona bağladı. Hurşit'le kara Süleyman da göründü. Tapbasan, Cebeli'yi kömür taşıdıkları vagona doğru götürdü. Vagon boşaltılmıştı. İçinde, altı

dar, üstü geniş, demir çemberle bileziklenmiş, tahtadan, büyük bir şınavat küfe vardı. Küfeyi aldı. Vagonun içindeki kömür kalıntılarını, silip attı. Hurşit'le beraber raylara oturttu.

"Gel içine otur beyim," dedi.

"Size zahmet olmaz mı beyler," diye nazlandı Cebeli.

"Ne zahmeti beyim, bizim için şereftir," diye gürledi Tapbasan.

Hurşit çavuş mavuş var mı diye, şöyle bir bakındı. Cebeli'yi Tapbasan'la birlikte kaldırıp vagona bindirdiler.

"Her sefer maden taşıyacak değilsiniz ya, bir sefer de beyimizi taşıyın," diye güldü Kara Süleyman.

Yüksekliği bir metreyi bulan, tahta vagonun içinde gülünç duruma düştüğünü fark etti Cebeli. Köy beyinin, maden beyi yanında bir sinek kadar değerinin kalmadığını düşündü. Hurşit'in itişiyle rayların üzerinde akmaya başladı vagon. Yer altına girdi. İnsanların, katırların, mumların ve balıkyağı lambalarının iç ateşiyle ılınan, ürkütücü karanlığa... Vagonu korkuyla izleyen Kara Süleyman, Hz. Muhammed'in deveye binerken okuduğu duayı mırıldanmaya başladı. Körnefesin sinsi, bunaltıcı gücünü sezinler gibi oldu Cebeli. Karşıdan gelenler, bir yana yaslanarak yol veriyorlardı vagona. Vagon, direklerin arasından karanlığa doğru akıyordu. Yeryüzünün düdükle hareket eden insanları; yükselmek, atlas feleğinin zirvesine ulaşmak için, temeli sağlam atıyor, dünyanın dibine doğru derinleşme hırsından geri durmuyorlardı. Tavandan bir silis parçası düştü vagona. Elini kafasına götürdü, damlayan suyu kokladı.

Tapbasan, çavuşlardan birisine denk gelmekten korkuyordu.

"Ocaklara girme fikrini kim verdi sana, beyim?"

Tapbasan'ın sesinin çürüyüp canlılığını yitirdiğini sandı Cebeli.

"Ocakları gezme fikrim her zaman vardı. Geçenlerde Kastamonu'ya gitmiştim. Osman Bey söyledi. Burda İlyas adında bir çavuş varmış. 'Ona selamımı söyle seni gezdirsin,' dedi. Ben de ölmeden evvel bir gezeyim dedim bu cehennemi."

Tapbasan'la Hurşit, İlyas'ın adını duyunca serbest bir soluk aldılar. Cabbar'ın sağ kolu işin içindeydi. Artık hiçbir çavuş laf

edemezdi. Elvanlıların çalıştıkları ayağın girişinde durdu vagon. Cebeli'yi, indirdiler. Direk keşmekeşinin arasından, çamurlu yolu çiğneyerek ayağa geldiler. Çalışan köylülerini görünce korku ve kuşkularından arınıp gülümsedi, Cebeli. İnsan, insanın cennetiydi. Yeter ki insan, insan olsun.

"Kolay gelsin ağalar, beyler!"

Cebeli'nin sesini duyunca, hayretten donakaldılar. Kazmasını ilk bırakan, Cemal oldu. Onu Emin Emmi, Salman, Dingil, Ethem ve Talip izledi. Sırayla elini öptüler. Kara Süleyman'la da tokalaştılar.

"Ocağımıza bereket getirdin beyim," dedi Cemal, yumuşak, saygılı bir sesle.

"Buranın bereketi bin kat artsa da korkarım ki, sizin kursağınıza gene aynı lokma girer. Ne bir fazla ne de bir eksik."

Cemal, az ötede duran tahta parçasını kömür yığınlarının üzerine yerleştirdi. Azık torbasını boşalttı, tahtanın üzerine serdi. Cebeli'yi incitmeden oturttu. Bey, oyulmuş kömür damarlarına, karanlık çukurlara, kazılan kömürlerin döküldüğü kavisli teneke oluklara baktı. Bastonuyla yandaki sütuna vurdu.

"Öldükten sonra böyle bir yerde çalışmak istemem," dedi.

"Bizim bu lanet kuyusunda niye çalıştığımızı ben hâlâ anlamış değilim, Cebeli Bey," diye söze girdi Dingil. "Yedi kat yer altında, damarları oya oya, buraya kadar geldik. Bundan sonra nereye gideceğimiz belli değil."

Dingil'in karanlıkla ışığın sınırında, Beytülmukaddes gibi parlayan gözleri, dikkatini çekti Cebeli'nin. Hangi köyden olduğunu merak etti. Sorması durumunda onun daha fazla konuşacağından korktu.

"Bir insan, kendini oya oya nereye varır ki?" diye güldü sessiz sessiz.

Cemal, Cebeli Bey'in yeni edindiği bu gülme âdetini garipsedi, yakıştıramadı ona. Konuşmaları zaten anlaşılmıyordu. Anlaşılmaz lakırdılara bir de olur olmaz gülüşlerin eklenmesi, beyin zaten öteden beri zayıflamakta olan otoritesini ve kişiliğini iyice yıkacaktı.

Başını kaldırıp tavanı inceleyen beye bir şeyler ikram etmek geldi içinden. Ama ne edecekti?

"Bu ocağın bugüne kadar çökmemiş olması bir mucizedir. Sütunkeşin bu tavanı en az beş direkle payandalaması lazım. Şimdi gördüklerim, şimdiye kadar okuduklarımdan daha çok etkiledi beni." Töhmürüklünün öksürüklerinden dolayı düşünce silsilesi kesintiye uğradı. "Sağlığın nasıl Emin?"

"Ciğerlerim ağrımasa, bu öksürüklerde olmasa sağlığım iyidir."

"Yani ciğerlerin olmasa sağlığın düzelir mi?"

"E tabii, daha iyi çalışırım."

Dingil, iki tarafın da birbirlerini anlamadan konuştuklarını fark etti. Cemal, sezdirmeden işbaşı yaptı. Onu Talip, Salman ve Ethem izledi. Tapbasan'la Hurşit, vagonu doldurup gittiler. Dingil'le Emin Emmi'nin çalışmaya niyetleri yoktu.

"Sizin yüzünüzden memleket harbe girdi."

"Niye bizim yüzümüzden, bey," dedi Emin.

"Onların gemilerini deryanın üzerinde fingirdeten, sizin çıkardığınız, kırıp yıkadığınız bu madenlerdir. Çıkardığınız maden kadar gücünüz olsaydı bu ocakta beş direk eksik olmazdı. Ben de korkumdan altıma kaçırmazdım."

Dingil, Cebeli'nin cin soyundan gelme, zeki bir insan olduğunu düşündü. Gözlerini kendi içine çevirerek konuşan, güzel ve tehlikeli şeyler söyleyen bu insanı deşmeyi, dinlemeyi arzuladı.

"Buralara uğrayan beyler, bir iş için uğrarlar. Sen de herhal hayırlı bir iş için uğradın. Bizi ziyaret etmene çok sevindik. Ayağına hürmetler."

Dingil'i tepeden tırnağa süzdü Cebeli.

"Siz dünyanın yüreğindesiniz. Dünyanın yüreğinde söylenen söz, benzi sarı, sünüğü zaif de olsa, eğer yürekteki hakikat ateşinden nasibini almışsa, döner dolaşır yeryüzüne çıkar. Bütün hakikatlerin önüne geçer, onlara klavuzluk eder. Siz bunun farkında değilsiniz."

İyi anlamadığı halde, söylenen sözün güzel olduğunu anladı

Dingil. Cebeli, ışıkta üst üste binmiş, toprak tabletleri andıran oyulmuş duvarı izliyordu.

"Çok doğru, beyim," dedi Dingil. "Farkında değiliz. Düşünmeye, söz söylemeye ne zamanımız ne de mecalimiz var."

Kömür yığınlarının altından çıkıp tıpış tıpış gezinen fareyi, gölge sandı Cebeli.

"Ben düşünmeye zaman bulsam da öksürük fırsat vermez," diye araya girdi Emin.

Çalışma şartlarını umduğundan daha kötü bulmuştu Cebeli. Nefes almakta güçlük çekiyor, kazmakeşlerin bu şartlara alıştıklarını düşünüyordu.

"Ben ömrümde, bir dakikamı bile işe vermedim," dedi. "Çalışmaya hiç vaktim olmadı. Hep yaşadım. Düşündüm. Anladım." Durdu, düşündü biraz. "Baharda toprağın uyanışını dinledim. Suların köklere sızışını duydunuz mu? Köklerin seslenişini duydunuz mu? Duymadınız. Çalışan adam duymaz. Ben duydum. Kardelenlerin birbirleriyle konuşmalarını dinledim. Toprağa çöken sisin meramını anladım. Bir otun bir başka ota benzemediğini keşfettim. Bir otun, hayatı ciddiye aldığını, insandan daha iyi anladığını anladım. Çiftleşen hayvanları seyrettim. Hayvanın, çiftleşme ânındaki o halis duygusunu insanda bulamadım ben. İnsan yırtıcıdır. Yediyi leşe kimseyi yanaştırmayan bir yırtıcının duygusu ürpertti beni."

Çalışır görünerek sessizce dinliyorlardı Cebeli'yi. Dingil, hayatında ilk kez, can kulağıyla dinliyordu bir insanı.

"Ocak karanlığı da olsa, karanlığı severim ben. Karanlığın bir ana gibi emzirdiği, cesaretlendirdiği sesler var. Geceleri hep o sesleri dinlerim. O seslerin doğurduğu yavru sesleri daha çok dinlerim. Şafak söktüğünde, o seslerin nasıl çekildiğini, onların yerlerini ışık yüklü seslerin nasıl aldığını izlerim. Geçenlerde, kadınlar ağıt yakıp ağladığında, oradan geçen bir ineğin memelerine sancı girdi. Memelerin ağladığını, köye acı süt kokusu yayıldığını ânında hissettim. Ben ömrümde birkaç kere delirdim. Kimsenin haberi bile olmadı. Senin haberin oldu mu Emin?"

"Olmadı. Kimseden de duymadım senin delirdiğini. Sen duydun mu Cemal?"

"Valla hiç duymadım."

"Kimsenin duyduğunu sanmam. Ben ömrümde birkaç kere, fena halde delirdim. İnsanlığımdan çıktım. Hayvanlaştım." 'Estağfurullah,' sesleri yükseldi. "İnsanların kum gibi kaynadığını, herkesin çalıştığını, kimsenin de üzerinde çalıştığı dünyayı anlamadığını düşündüm. Terledim. Yalnızlaştım. Umutsuz kaldım. Sonra da delirdim. Delirmek, insanın kendine dönmesidir. Delirmekten korkmam. Çalışmaktan korkarım. Çalışmak, insanın hayatı ihmal etmesidir. Tehlikelidir."

"O zaman bize burada bir çıkış yolu göster," dedi Dingil.

"Sizin çıkış yolunuz, daha derinlere doğrudur. İlerde, derin kuyuların açılacağını duydum. Ne zaman açılır bilmem, eğer açılırsa o derin kuyulardan yerin dibine ineceksiniz. Damar damar, kol kol yayılacaksınız. Düşünmeye, anlamaya vaktiniz olmadığı için çıkışınız ışığa doğru değil, karanlığa doğru olacak. Bir katır çalışırken düşünür ama bir insan çalışırken düşünemez. İşin ve yorgunluğun beyni olmaz."

"Yani sonumuz hayır değil," diye mırıldandı Emin Emmi.

"Sonuna kafayı takma Emin," diye çıkıştı Cebeli. "Kendi sonunu düşünen, çalışmaz. Bütün insanların sonunu düşünen de delirir. Sizin, sonunuzu düşündüğünüzü de pek sanmam. Ankayı kargaya yesir eden böyle bir yerde düşünmek kolay iş değil. Cennet hilatını giymişsiniz bir kere. Siz, siz değilsiniz. Adamın başparmağı çarığından dışarı çıkmış, parmağından haberi yok. Eskinin insanı böyle değildi. Kalenderoğlu Memet'ten bu yana çok şey değişti."

Çerkez Celal, aldığı bir ispiyon üzerine, ocağa daldı. Cebeli'yle Kara Süleyman'ı süzdü garip garip. Dingil'le Emin Emmi'nin çalışmadıklarını görünce tepesi attı.

"N'oluyor bee, köy odasına çevirmişsiniz ocağı! Bunlar kim?"

Cemal, kazmasını bırakıp Cebeli'nin yanına geldi hemen. Misafirine kötü bir şey söylenmesinden korkuyordu. Ezile büzüle:

"Bu bizim köyümüzün muhterem büyüğü Cebeli Bey'imiz. Bu da..."

"İzin aldınız mı?"

Cemal, "Eyvah"lı bir edayla Cebeli'ye baktı. Cebeli serzenişli, kendinden emin, yumuşak bir yüzle gülümsüyordu.

"Buralarda İlyas adında bir çavuş var mı?" diye Cemal'e baktı Cebeli. O anda, hiçlendiğini sandı Çerkez Celal.

"Var beyim," dedi Cemal.

"Benimle konuş," diye bağırdı Çerkez. "Sen de işinin başına geç Cemal! Memleketin seferibirlik içinde olduğunu ne çabuk unuttunuz."

"Biraz kibar konuşun beyefendi," dedi Kara Süleyman. "Cebeli Bey'imiz, Bolu'dan, Kastamonu'ya kadar olan bu havali'nin pek muhterem bir simasıdır."

"Bırak simayı mimayı yahu, hadi kalkın gelin benimle!"

Cebeli, yüzünü çalışanlara doğru verdi. Bastonunun ucunu Çerkez'e çevirerek:

"Demin anlattığım yırtıcıların soyundan birisi de bu," dedi.

"Yırtıcı senin soyundur, kalk bakalım!"

"Terbiyesizlik yapma Çerkez," diye bağırdı Dingil. Kazmasıyla Cebeli'nin yanına geldi. Cabbar nasıl olsa kendisine gebeydi. "Misafirimize karşı saygılı ol!"

Dingil'in çıkışı, ocağı kıvılcımladı. Cemal başta olmak üzere, tüm kazmacılar, kazmalarını alarak Cebeli'nin yanına geldiler. Zorlu zorlu öksüren Emin Emmi:

"Saygı sınırını aştın Çerkez," diye homurdandı.

"Çok ayıp, çok ayıp, misafire bu yapılmaz," dedi Cemal.

Öfkeden gözleri tepesine çıkan Salman:

"Hoş geldin bile demedin," dedi. "Davet edip çay ısmarlayacağına dişlerini gösterdin. Çok ayıp, hepimize hakaret."

"Sen git, İlyas gelsin," dedi Ethem. "Seninle konuşacak bir şeyimiz kalmadı."

Bilenmiş bakışlara, kazmalara baktı korkuyla Çerkez. Afallamıştı. Harp zamanı, ocak yerinde ziyaret mi olurdu? İlk kez böyle bir durumla karşılaşıyordu. Görevleri boyun eğmek olan ve şimdiye kadar da boyun eğmekte bir kusur göstermeyen insanlar, kazmalarıyla bir noktada toplanıyor, boyun eğmeyeceklerini söylüyorlardı. Diğerleri hadi hadi, ya şu sümsük Cemal? Aman Allah.

"Peki, öyle mi? Ben şimdi gösterirm size."

Barutu kuru bir öfkeyle terk etti ocağı. Sessiz sessiz gülüyordu Cebeli.

"Siz şimdi işinizin başına geçin," dedi. "Bu iş iyi oldu. Düşünmeye başladınız. Bu ocaklarda sanırdım ki insan iflas etmiş. İnsanın iflas etmediğini anladım şimdi."

"Bu ocaklarda, insanın iflas etmediğini ilk gösteren insan, Devrekli Bayram'dır," dedi Emin Emmi. "Kim bilir belki de onun çıngısıdır bizi depreştiren."

"Bir katır kadar değerimiz yok, Cebeli Bey," dedi Dingil. "Ben düşmüştüm ama bu kadar da düşmemiştim. Düşüren insanı sevmem. Bunlar düşürmekle kalmaz, bir de üzerine çıkar tepinirler."

Cebeli, Dingil'den çıkan sesin kaynağını keşfetmeye çalışıyordu. Dingil ona, mezar kaçkınlarını çağrıştırıyordu. Cebeli, dünyada yaşayan çok az insanın, kendi sesini, kendi ağzına egemen kıldığına inandığı için, konuşan herkese kuşkuyla bakıyordu. Sahibinden firar eden ya da sahibinde susturulan, mahsur ve firari sesleri iyi tanıdığı kanısındaydı.

Ocağa, Cabbar'ın sağ kolu İlyas, Sarı Musa, Arnavut Bekir ve Çerkez Celal girdi. Çalıştıkları yerlerden başlarını çevirip bakan kazmacılarla yüz yüze geldiler. İlyas, Cebeli'yi görünce gülümsedi.

"Ooooo hoş geldin, sefalar getirdin beyim," diyerek, eğilip elini öptü. "Sen beni tanımazsın ama ben seni iyi tanırım. Rahmetli babamı çok iyi tanırsın."

Başını kaldırıp İlyas'ın yüzünü dikkatle süzerken:

"Allah Allah," diye söylendi. "Sen kimin oğlusun?"

"Ben Selim'in oğluyum. Kestaneci köyünden Sünnetçi Selim'in."

"Ahaa bak hele... Rahmetli benim iyi arkadaşımdı."

Kazmacılar, serbest bir soluk almışlardı. Çerkez Celal, bakışlarının görünmediği karanlık bir yerden izliyordu kazmacıları.

"Çok geldin sen bizim eve. O zaman, gencecik bir oğlandım, hatırlamazsın. Her neyse beyim, buyur yer üstüne çıkalım. Bura size layık bir sohbet yeri değil. Aslında Cemal'in hatası. Gelişinizi önceden haber verseydi sizi şanınıza şerefinize uygun bir usulle karşılardım. Buyurun, gidip bir şeyler yiyip içelim."

Cebeli ayağa kalktı. Çıkmak üzereyken, kazmalarını bırakıp gelen kazmakeşlere elini öptürdü. Hüzünlendi. Onları mezarda bırakıp yaşama dönüyormuşçasına bir duygu içine girdi. O anda söyleyeceklerini unuttu. Laf olsun torba dolsun babında:

"Gözbebeğimde yanan hidayet şemi kararmadan, benim buradan çıkmam lazım," dedi. "Kalbinizi pak tutun, pak tutun da isterseniz kırk yıl cünüp gezin."

Cebeli'nin gelişi, kazmacıların kendilerine olan güvenini artırmış gibiydi. Bununla birlikte, içlerinde, "Acaba sığaya çekilir miyiz?" korkusu da yok değildi. İlyas'ın, beyi alıp gitmesinden sonra:

"Helal olsun, eli öpülecek bir adam," diye başladı Dingil. "Ben sanırdım ki bu kalleş dünyada sözün değeri kalmamış. Adam bana sözdeki kerameti gösterdi. Ne dersin Emin Emmi? Yanlışım varsa söyle."

"Haklısın da Cebeli'de babadan kalma bir ilim de var."

"Sen Cemal'den daha yaşlısın, bilirsin, bu nasıl bir adamdı?"

"Valla Dingil, bu hep okuyan bir adamdı. Göğün altında gezer dururdu. Rastladığı her güzel fikre, çan sarmaşığı gibi sarılır, yükselirdi. Karılar kızlar meyledelerdi buna. Hem de çok meyledelerdi. Ben, işin bu cihetini hâlâ anlamış değilim."

"Yakışıklı mıydı o zamanlar?"

"Yakışıklılığından değil," diye öksürdü zorlu zorlu. "Bunda çekici bir tılsım vardı. Karılar kızlar, kendilerini seve seve buna vermek isterlerdi. Hem de çok vermek isterlerdi. Ben hâlâ anlamış değilim."

"Bu alır mıydı?"

"Alırdı desem yalan. Almazdı desem de yalan."

"Nasıl yani?"

"Yanisi şöyle ki, fikfikçi değildi. Onun bir sözü vardı. Derdi ki, her kadın, göğsünde iki kitap taşır. Mürşitlik mertebesine erişmiş adam odur ki kadınlara onların kitaplarını okumak için yanaşır. Gözlerine kazan kulpu rastık çeken bir Huriye vardı. Evlendi Çaycuma'ya gitti."

"Hee Çolak İsmail'in kızı," diye mırıldandı Cemal. Milletin dikkatini çekti Cemal'in mırıldanması. Boş bulunmuş olabilirdi.

"O Huriye'yi bir kayanın üstüne oturtmuş, memelerini açmış, gözünü memelerin kırmızı böğürtlen uçlarına dikmiş. Sabahtan akşama kadar sekemen nöbetiyle sekmeden seyretmiş. Akşam serinliğinde, 'Tamam, kapat, okudum bitirdim,' demiş."

"Allah Allah, şu işe bak sen," diye söylendi Dingil. "Hakkaten büyük adam. Peki, sabahtan akşama kadar sabreden Huriye bu işten bir şey anlamamış mı?"

"Huriye,' 'Ben okunduğumu fehmettim, huzura kavuştum. Bahtım açıldı.' Cemal de iyi bilir. Bu iş, o okuma gününden sonra köye yayıldı. Karıların kızların ağzında pelesenk oldu. 'Sen okuttun mu?' ' Ben okutmadım.' 'Okut rahatla.' 'O daha küçük, okutmasına iki senesi var.' Bir gün benim karı, 'Çok sıkıntıdayım Emin,' dedi. 'Gel benim kitaplarımı oku.' Ben de boş bulundum, kabul ettim. Geceydi, kandili yaktı. Yanaştım, bakmaya başladım. Bak baba bak. Kadın sonunda usandı. 'Bir şeyler okuyabildin mi Emin?' dedi, 'Ben hiç rahatlayamadım.' Valla dedim karı, ben bu işten bir şey anlamadım. Görünürde yazı mazı bir şey yok. 'Demek ki yazı her adama görünmez,' dedi. Sonra durdu, düşünmeyi akıl etti. 'Emin Emin,' dedi, 'Okuma yazman da yok, yazı sana niye boşuna görünsün ki' dedi, sustu."

Cemal'in dışında, herkes gülüyordu gevrek gevrek.

SEVEN ERKEK AĞLAR

İçimdeki aslanın kuyruğuyla oynayan
bir çakalım ben.

Yeni kulübeyi, kayalardan ve sıkı çam ağaçlarından oluşan, yerleşim yerlerinden haylice uzak bir yamaçta kurmuşlardı. Yamacın alt tarafı, derin bir dereye iniyordu. Kulübe öncekine nazaran biraz daha büyüktü. Üç dev kayanın arasında olduğu için rüzgârdan etkilenmiyordu. Kulübenin üçte birini, üzerinde hasır ve yorgan olan bir sedir kaplamıştı. Ocak köşedeydi. Ateş akkorlaşmış, şahrem şahrem yarılarak sakinleşmişti. Sakinleşen bu ışık cümbüşünün üzerinde bir çay kazanı vardı. Kazandan kulübeye, buram buram karanfil, kurutulmuş tilki üzümü, yarpuz ve ıhlamur kokusu yayılıyordu.

Ateşin kıyısında karşılıklı oturmuşlardı. Zehra'nın kızarmış yüzünü, çenesinden bacaklarına damlayan gözyaşlarını, gerilimini, çözülmez gibi görünen kördüğüm halini, üzüntüyle izliyor, anlamaya çalışıyordu Bayram. Kadının havai, mavi, cazip iyimserliğinin birdenbire zıddına dönüşmesinin nedenini kavramaya çalışıyordu. Her kıpırtısında, tuz ekmek hakkını gözeten, vicdanı ve sabrı güçlü bu kadın, nasıl oluyordu da hiç umulmadık bir anda, tepeden tırnağa, acı ve gözyaşı kesiliyordu? Bu kadının alnını terleten, yanaklarını Çingene çileği gibi allandıran illetin sebebi neydi? Dokunmayı çok mu arzuluyordu? Kim bilir belki de gücünün farkında değildi. Dokunduğu her şeyi renk renk demlendirip, dembeste edebilecek güçte bir kadın olduğunu bilmiyordu. Tüm gücünü tek gözünde toplayarak ateşte kızaran, tel tel kanarya sarısına çalan

perçemlerine baktı kadının.

"Seni ağlatan şey nedir Zehra?"

Sorunun yarattığı yumuşak iklimi huzurla soludu Zehra. Dikkatini, sıkışan kalbinden soruya doğru kaydırdı. Mavi bir su üzerinde, iri, duru, ak çiçekli nilüferler canlandı gözlerinin önünde. Koyu karanlığa daldı birden.

"Bir bilsem," diye mırıldandı. Gözyaşlarını sildi eliyle. "İçimde bir ateş var Bayram. Beni ağlatan o ateştir. Bir aslana benzetirim ben o ateşi. O aslan benim bir parçamdır, benim içimdedir ama benim değil. Ben o aslanın dışındayım, Bayram. Onun kuyruğuyla oynayan bir çakalım. Bu bana çok acı verir işte."

Kadının sesine egemen olan yıkıntıdan korktu Bayram. Esma'yı anımsadı ve bütün kadınların aynı duyarlılığa sahip olduklarını düşündü.

"Sıkma canını. Sen dişi bir aslansın."

"Demek istediğimi anlamadın Bayram. Ben aslan olmak istemem. Ben hep bir kenara itildim. Bu bana koymadı. Ben, kendimi kenara ittim hep." Ocak taşını göstererek, "Bu taşı oraya korsun, orada durur. Bir başkası gelir, oradan alır buraya kor, burada durur. Taş hep bir eli bekler. Bu çok acıdır Bayram. Keşke kendi gücümün aklına ermeseydim. Taş olsaydım. İçimde koca bir altın külçesi vardı. Bir ateş, bir zenginlik vardı. Bu zenginlik beni hep kışkırttı, bana umut verdi. Ben bu zenginliğe el atamadım, kendime katamadım. Hep benden ayrı durdu, beni kışkırttı. Bir sinek kadar küçüldüm. Kendimden nefret ettim. "

"Kendini sev, Zehra. İyiliği sev. İyilikleri haddinden fazla sev."

"Öbür kadınları bilmem ama ben çok sevdim Bayram. İnsanları sevdim. Sevdiklerime çok bağlandım. Onlara içimi açtım. Sırlarımı açtım. Onlardan bir şey gizlersem onları soldurur, çürütürüm sandım. Sevdiceğime hizmet etmeyi nasıl da sevdim. Titredim hep. Endişelendim. Köleleştim. Kendimi feda etmeyi nasıl da sevdim. Sevgi sevgiyi doğurur Bayram. Bir insanın yüreği ne kadar katı olursa olsun, sevgi yumuşatır. Ben buna inandım. Belki inanmazsın, benim sevgim, hiç sevgi doğurmadı. Sevdiğim, üzerinde titrediğim

insanların hiçbiri sevmedi beni. Bana dokundular. Dokunuşları essah değildi. Beni kahpe olarak gördüler hep. Bir erkeğin bir kahpeye dokunuşu soğuktur. Sıcak sanırsın ama soğuktur. Aç, tamahkâr bir hırsızın eli, mala nasıl dokunursa öyledir. Ben bunu hemen anlarım Bayram. Yıkılırım. Terk etmem. 'Sevdiğim bu insan, belki değişir,' derim. Kendimi daha çok veririm. Kendimi verdikçe, daha çok sevdikçe o kaçar benden. 'Kahpedir, sırnaşıktır,' der. Soğuk durur, ihtiyacını görür gider. Dokunuşları sende iz bırakmaz."

Zehra'nın düşmüş, kullanılıp atılmış bir kadın gibi konuşması Bayram'ın zoruna gitmişti. Avucunu, ağırlaşan alnına bastırdı. Kadının sesine çöreklenen huzurlu acıya ve içtenliğe kulak verdi. Ellerine baktı.

"Şimdiye kadar kaç erkekle beraber oldun?"

Sesin sorgulayıcı havası dikkatinden kaçmadı Zehra'nın.

"Ölen kocamdan evvel, yani genç kızlık zamanımda bir sevgilim oldu. Kızlığımı bozdu. Kocamdan çok dayak yememin bir sebebi de odur. Kahpe derdi bana hep. Kimi zaman kahpe olduğumu sanırdım. Kocam öldü, dul kaldım. Çok düştüler peşime. Ayrı ayrı zamanlarda sevdim. İki erkekle gizli gizli beraber oldum. Cemal'le evlendim sonra. Davut'la beraber oldum. Öpmenin, yalamanın dışında, bir şey yapmadı bana. Dokunmanın, sevmenin güzelliğini ben Davut'ta yaşadım."

"Şimdiye kadar, toplam altı erkekle beraber olan bir kadınla aynı kulübede mi yaşıyorum ben şimdi?" diye iç geçirdi. İçindeki bu gizli sesin, Zehra'ya ayan olmasından korktu. Gözlerinin içine baktı kadının.

"O zaman seni ağlatan nedir? Bu erkeklerin seni kandırması mı?"

Soruyu suskunlukla karşıladı. Anımsadı. Hissetti. Korktu. Gözkapaklarını hafifçe kaldırıp Bayram'a baktı. Anlatamamanın âcizliği vardı bu bakışlarda.

"Beni ağlatan o değil Bayram. Sevmeyen, sevilmeyen her kadın ağlar. Kadın, sevmek, sevilmek için gelir bu dünyaya. Bunlar yoksa, kadın kendini yok sayar. Bunlar belki de kadının bahtsız yanlarıdır.

Belki benim derdim daha başkadır. Ben bir şey yapmadım, Bayram. Bir ot, kökünün gücüne dayanır, yeşillenir, yükselir, ineğin ağzına girer, memesinde süt olur. Ben kendimi abad edemedim, heder ettim. Şimdi burdayım. Köksüzüm. Savrulmuş, uzaklaşmışım kendimden."

Kadının yüzüne vuran narin, çocuksu kederi, içi yanarak izliyordu Bayram. Bu kadın suçlu ve kirli olamazdı. Gizlemeden, çocuk gibi anlatıyordu her şeyi. Ama altı erkek biraz fazlaydı. Kadın, kendi lanetini hiç görmüyordu. Altı erkekten birisi bu kadını sevmiş olsaydı bağlanır kalırdı ona. Sevmek ne kadar da zor bir şeymiş.

"Kendini hor görme Zehra. Çocuk doğurdun, büyüttün. Bu dünyadan rahatsız oldun. Kendini beğenmedin, ağladın. Daha iyi bir Zehra istedin. Bunlar güzel şeylerdir. İnsanın sevgiyi aramasından daha akıllı bir iş var mı? Keşke herkes senin gibi sevse, sevgiyi arasa, seveni kınamasa."

Bayram bunları söylerken zorlanmıştı biraz. Kadın birden kafasını kaldırdı. Aklını bakışlarına vererek gözlerinin içine baktı Bayram'ın. Yükünden kurtulmuş, ferahlamışçasına andavallaştı.

"Ömrümde ilk defa duyduğum sözlerdir bunlar, Bayram. O zaman söyle, ben senin gözünde neyim? Bir kahpe miyim? "

Bu soruyu hiç beklemiyordu Bayram. İrkildi.

"Şimdi beni üzdün. Demek senin gözünde, seni kahpe gören bir adamım ben. Beni hiç anlamamışsın. Belki de ben sana kendimi anlatamamışım."

Sevincin yarattığı büyük bir gerilim içinde susuyordu kadın. Erkeği, sorularla iğfal etmeden, kendi haline bırakmak, ferah ve serbest olduğu anlarda dinlemek kadar güzel bir şey yoktu. Erkek, kadının her sorusunu, on kuşkuyla karşılayan bir yaratıktı. Kuşkunun en iyi dostu da yalandı. Erkek, en çok yalanı da kadına söylerdi.

"Doğru şeyler söyleyen bir kadınsın. Sevgilerin heba olmuş. Sen kendini yağmalatmışsın. Seni yağmalamışlar. Kapını, pencerelerini, merteklerini bile çalmışlar. Duvarların kalmış. Kendini çok iyi bilen bir kadınsın. Temelin, duvarların sağlam. Beş erkekten

kopmuş, Cemal'egelmiş, ondan da kopmuşsun. Ben Cemal'i ne kadar severdim. O sevdiğim adam, o nefret ettiğim adamlarla beraber geldi, evimi bastı, beni ölüme götürmeye kalkıştı. Halis bir kadın olmasaydın Cemal'den kopmazdın."

'Cemal'den kopmamın sebebi sen değilsin,' diyecekti vazgeçti. Duygularını yaralamaktan korktu Bayram'ın.

"Ben seni kendime yakın buldum," dedi Bayram. "Hiç bu kadar huzursuz olmamıştım. Huzursuzluğumu hiç bu kadar sevmemiştim. Beni sakinleştirdin. Küçük şeylere ağlayan kadınları sevmem. Kuş beyinlidir onlar. Seni ağlatan şey ciddidir. Şimdiye kadar bir şey yapmadığına inanmışsın. Sevgini sebil etmişsin, karşılığını alamamışsın. Tarlasına tohum eken, sulayan birini düşün. Tarlasına çocuğu gibi bakmış, sonunda ondan hiçbir şey alamamış. Ben böyle bir insanın ağlamasını ciddiye alırım."

Kadın, Bayram'ın bakışına ve yüzüne vuran çocuksu içtenlik karşısında daha fazla dayanamadı. Çılgın bir arzuyla atılıp kucakladı onu. Kafasını göğsüne doğru bastırdı. Parmaklarını saçlarına daldırdı, derin derin kokladı.

"Seni sevdim Bayram. Öbür erkeklerden başkasın sen."

Kadının göğüslerine, saçlarına, terine ve yürek çarpıntılarına gömülen yüzünü güç bela kurtardı. Gözlerinin içine baktı sakin sakin.

"Beni anla, Bayram. Seni daha çok sever, daha çok anlarım. Bir kediyi, bir kuzu ceylanı nasıl sever okşarsan beni de öyle sev, okşa."

Kadının yardım isteyen bakışlarını, çaresizliğini, çekiciliğini derinden duyumsayan Bayram, susmak ve perçemlerini okşamakla yetindi. Dünya nasıl da büyük, soğuk ve insansızdı. Böyle bir dünyada tek başına yaşamak mümkün müydü? Sırtını birinin sırtına dayamak, birine içini açmak, sana açılan içi de dinlemek zorundaydın. Yaşamayı becermenin başka bir yolu da yoktu.

"Bana güven Bayram. Sevgiden başka bir şey istemem senden. Kendimi veririm sana. Her şeyimi veririm. Seven erkeğe hizmet ederim. Seven erkek, iğneden ipliğe her şeyi hak eder. Seven erkek anlar. Kadın gibi ağlar."

Kadının ellerini avuçlarının içine aldı Bayram. Başını önüne eğdi. Ellerinin kavrayışını seyretti. Kadını umduğundan daha güçlü bir şekilde sevdiğini anladı.

"Cabbar'ın peşini bırak Bayram. Sen güzel bir insansın. Bırak o kendi zulmüyle baş başa kalsın, kendi zulmünde boğulsun. Elini kana bulama. Kan kanı çağırır."

"Ben bunu hak etmemiştim Zehra. Cabbar'ın bana yaptığını unutursam yediğim her helal lokma karşıma çıkar, bana bu hayatı haram eder."

Bayram'ın sesindeki ödünsüz ışıltıdan korktu Zehra. Onu ikna edemeyeceğini düşündü. Kör gözüne, kırık koluna bakarak hüzünlendi.

"Gelecek hafta hesaplaşacağım Cabbar'la. Allah ya ona verecek ya bana."

Üşürülmüş hançer görmüşçesine irkildi kadın.

"Nerde? Kozlu'da mı?"

"Balkur'da bir dul kadına geceleyin gelip gittiğini haber aldım."

"Mukayyet ol Bayram. Sana da tuzak kurabilirler. Haberi getiren kim?"

"Senin damadın olacak genç. Hurşit. Güvenirim ben o delikanlıya."

"Hurşit kimden öğrenmiş acaba? Bin düşün, bir biç Bayram. Ayağını sağlam yere bas. Kaynağını öğren bu haberin. Yarın onların gelme günüdür. Karanlık bastığında köye inersek ben öğrenirim Hurşit'ten."

Kadının ihtiyatlı tutumu, dikkati, titizliği hoşuna gitti Bayram'ın. 'Bu kadın, benim kör olan gözümün yerini doldurur, anaç bir güvercin gibi üzerimde titrer,' diye iç geçirdi. Kadının sırtına doğru kayan başörtüsünü aldı, sedirin üzerine attı. Kafasını göğsüne bastırarak saçlarıyla oynamaya başladı.

ÇIKIŞ YOLU
HAYAT ÇEKİLMEZ HALE
GELİNCE BELİRİR

Hatalar olmasa prensipler de olmaz

Kozlu, son üç gün içinde, düğürcük bulguru büyüklüğünde sepeleyen kara teslim olmuştu. Karanlığın çöküşüyle birlikte başlayan esintiler, tipiyi haber veriyordu. Deniz hırçınlaşmış, kayıklar kıyıya, Fransız Kaptan Yosef yelkenlisi ile diğer gemiler Ereğli limanına çekilmiş, deniz nakliyatı durmuştu. Ereğli'ye doğru yola çıkan, kömür yüklü katır katarlarının ayak izlerinde kurt sürüleri geziniyordu.

Uzun süredir, üst üste yığılı tahkimat direklerinin arkasında pusuya yatan Macar Bela, Alacaağzı'ndan gelen Kantarcı Abdi El-Rezzak'ı, Cabbar sanarak neredeyse öldürecekti. Bu yanılgısından yarım saat sonra Cabbar geldi. Macar Bela, karanlığı ve karı savurarak aniden kalktı, panter gibi atıldı hasmının üstüne. İlk hançer darbesi, başçavuşun göğsünü bulacakken Bela'nın sağ ayağının kaymasından dolayı, sol omzunu sıyırarak geçti. "Yetişin, baskın var!" diye bağıran Cabbar, tabancasına davranıp kaçarken döndü, kendisini kovalayan karanlığa ateş etti. Kurşun, Bela'nın tanınmamak için kafasına oturttuğu fesini delerek düşürdü. Buna rağmen Macar, kovalamaktan vazgeçmedi. Bağırtıya doğru koşan bir bekçinin havaya ateş etmesiyle yönünü sahile çevirip karanlığa karıştı.

Kozlu bir anda çalkalandı. Karanlıkta her kıpırtıyı Bayram sanan Cabbar, kendisini idare binasına attı. Bekçiler, zaptiyeler,

çavuşlar, saldırganı yakalamak için karanlığa yayıldılar, ikişer, üçer kişilik ekipler halinde. Bulamayınca binbir söylenti ve yorumun eşliğinde idare binasına geldiler. Cabbar, bir sandalyede oturuyordu. Yanında İlyas ve iki nezaretçi vardı. Yaralı omzunu bir bezle sarmışlardı. Benzi korkudan kireç gibi ağarmış, bakışları kaymıştı. Gelenleri tek tek süzdükten sonra:

"Biliyorum yakalayamadınız," dedi, batık ve sitemkâr bir sesle. "Bayram bu sefer kurtuldu kurşunumdan. Bir ay içinde onun ölüsünü buraya getirecem. Lakin bundan evvel, muhim işim var; Kör Bayram'a haber uçuran, kılavuzluk edenlerle hesap işim var. Şimdi takip edin beni."

Binadan hışımla çıktı. Doğruca Kör Cemal ve arkadaşlarının yattıkları kulübeye gitti. Kapıya yaklaştı, içeri girmedi. İlyas'a:

"İsyancıları çıkarın, getirin, hemen," diye emretti.

Cebeli'nin ziyareti sırasında, Çerkez Celal'e karşı, kazmalarıyla Cebeli'yi savunan kazmacılara o günden bu yana "isyancı" diyordu Cabbar. İlyas'la birlikte içeri giren çavuşlar, kazmacıları yattıkları yerden tekme tokat kaldırıp tek tek dışarı çıkardılar. Kar üstünde yalınayak yürüterek götürdüler hepsini, kömürü alınmış kör bir ocağa soktular. Kandil ışığında sıraya dizdiler. Çerkez Celal, en ağır suçludan, en hafifine doğru bir sıralama yaptı. Dingil'i en başa dikti. Yanına sırasıyla, Salman'ı, Ethem'i, Cemal'i, Emin'i ve Talip'i dizdi. Hazırol vaziyetinde, kafalar öne eğik beklerlerken Cabbar, İlyas, Sarı Musa, Arnavut Bekir ve beş çam yarması fedai ocağa girdi. Cabbar tek tek, sinsi ve sessizce süzdü hepsini:

"Haram olsun size bre, bu ocaklardan yediğiniz ekmek. Sizi, Bayram'a haber uçurmanız, yol göstermeniz, isyan etmeniz için mi işe aldık? İşinizden ayrılın, kazmalarınıza sarılın. Kör Bayram'ın, Cebeli'nin çevresinde askerleşin. Kime karşı? Bize karşı. Memlekete karşı. Hem de seferibirlik zamanında. Yapmadığınız bir Moskof hafiyeliğiydi, onu da yaptınız. Harp zamanında, fisk ü fücurun, şekavetin ne olduğunu anlarsınız bu gece. Hele sen Emin, yaşından başından utanmadın mı hiç? Bayram'ın bu gece beni öldürmesine yardım ettin, aylar evvel de elinde kazmayla maden idaresine dikilenmeye kalkıştın. Ayıp be!"

"Vallahi Cabbar Ağam ne benim ne de bu adamların, Bayram'la bir bağlantıları var. Cebeli meselesinde de bizim niyetimiz, haşa ocak idaresine karşı çıkmak değildi. Ayağımıza kadar gelen misafirimize hürmeten yanına geldik."

"Kazmalarınızla geldiniz tabii. Dişlerinizi gösterdiniz."

"Kazmalarımız zaten her zaman ellerimizdedir. Bizim bir parçamızdır."

Kazmakeşlerle tartışmanın doğru olmadığını düşündü Cabbar. Adam yerine konulduklarını sanır, binbir dereden su getirerek kendi kendilerini ikna ederlerdi.

"Emin sen benimle gel, yaşına şükret. Siz de şimdi geride kalanlara diş göstermenin ne olduğunu öğretin. Her birinin en az bir iki dişini kırın ki bir daha diş göstermesinler."

Kazmacılar ne olduğunu anlayamamışlardı. Cabbar'ın, Emin Emmi'yi ocaktan dışarı çıkarmasıyla birlikte, sopa vuruşlarından, yumruklar, tekmeler, küfürler, bağırtılar ve inlemelerden oluşan ürpertici bir arbede havası sardı ocağı. Durdu, dizginsiz şiddeti, kanlı hengâmeyi dehşetle dinledi Emin Emmi. Arkadaşlarını tepegöze, göçüğe, ateşnefese teslim etmiş gibi bir duygu içine girdi. Hızla döndü, ocağa doğru koşmaya başladı.

"Beni de dövün!" diye bağırdı. "Beni de onlarla birlikte dövün!"

İki kişi, kısa sopalarla Talip'i dövüyordu evire çevire. Çerkez Celal'le Gagavuz Nizam, direklerin arasına sıkıştırdıkları Dingil'in yüzüne, kafasına, karnına güçlü yumruklar indiriyorlardı. Cemal yere düşmüş, kafasını Körgeldi'nin sopasından korumak için kollarının arasına almıştı. Sarı Musa, Salman'ı şamarlıyordu. Arnavut Bekir'le Çekeneci'nin Sıtkı, küfrettiği için Ethem'e fena halde bindiriyorlardı. Emin Emmi:

"Durun, biraz da beni dövün," diyerek, Dingil'i dövenlere doğru yürürken fedailerden Karakulak, Töhmürüklü'nün sağ yanağına usturuplu bir yumruk oturttu. İhtiyar, çevresinde döndü, sallandı, kıç üstü düştü. Ocağa giren Cabbar:

"Emin'e fazla vurmayın, diğerlerini haşat edin!" diye gürledi. "Bunlar, memleketi en zor durumda, arkadan hançerleyen hain-

lerdir. Yedikleri nimettir bunları şimdi çarpan. Bugün eşkıyalara yardım ederler, kazmalarını alır, karşımıza dikilirler, yarın da kafamıza indirirler. Onun için acımayın, kırın dişlerini, o kırık dişleri gören her kazmakeşe ibret olsun."

Kışkırtma, şiddeti daha bir derinleştirdi. Çavuşlar, fedailer, içlerindeki sıkıntıları, düğümlenmiş sorunları, öfkeleri, akıl almaz, yıkıcı bir enerjiyle, dayağa ve kana dönüştürüyorlardı. Birbirleriyle adeta yarış edercesine, vurma, parçalama, yalvartma cinnetine kapılmışlardı. Dayağın en sıcak en şiddetli ânında, ayakta kalan bir tek kazmacı Dingil'di. İnat ediyor, sersemliyor, sendeliyor, duvardan güç alarak ayakta kalmayı sürdürüyordu.

"Etmeyin eylemeyin, Allah'tan korkun, durdurun bu dayağı!" diye bağırıyordu Töhmürüklü. "Size bu nimeti yerin altından çıkarıp getiren bu insanlardır!"

Cabbar'ın bir işaretiyle iki fedai, Töhmürüklü'ye yüklendi. İhtiyar yeniden düştü. Çökertici bir tekme yedi sırtına. Sancılı sancılı öksürmeye başladı. Ağzından kan geldi. Bacaklarına, kollarına sopalarla yüklendiler. Çenesi iyice açıldı Emin'in:

"Vurun vurun, buldunuz Rus hafiyelerini. Biz Rus hafiyeleri, siz de İngiliz."

Çavuşlar ve fedailer, gecenin ileri saatlerinde, işerini bitirip kör ocaktan ayrıldıklarında, tipi tüm şiddetiyle devam ediyordu. Kırılmış kömür yığınlarının, toz ve moloz tepeciklerinin üzerine akşamdan yağan kar örtüsü savrulmuş, galerilerden dışarı çıkan dekovil hatları kar altında kalmıştı. Havzaya çöken kış, gece vardiyasında çalışan madencilerin vagon ve küfelerle dışarı taşan kıpırtılarını çetin bir inatla yutmaya, kara ve tipiye dönüştürmeye çalışıyordu. Kenarları buz mavisine çalan ve yere abanmış gibi alçalan kara bulutlarla yüklüydü gökyüzü. İki kurt, dört yıllık ağır bir hizmetten sonra düşen ve bir daha da kalkamayan atın kar altındaki ölüsünü dışarıda kalan ayağından çekerek, kar üstüne çıkarmaya çalışıyordu. Kıyıdaki ocağın üstünde aç bir tilki, boydan boya yırtılmış bir madenci çarığını kemirmekle meşguldü. Maden idaresinin pencerelerindeki titrek ışıkları dikkatle kesen bir başka tilki ise durumu anlamaya çalışıyor, bazen bir nöbetçi çavuşun

ışığa düşen gölgesine, bazen de üşüyen bir bekçinin ıslığına takılıp kalıyordu.

Alarcık şafak soluğuna doğru tipi dindi. Kurtların ve tilkilerin toz kar üzerinde bıraktıkları ayak izleri, buzlanmış kan mavisi gibi ışıldamaya başladı. Bacakları soğuktan mercan gibi kızaran bir çift serçe kondu kör ocağın girişine. Dingil kıpırdandı. Şişen ve renk renk moraran gözkapaklarını güçlükle araladı, yana yana dibe erişen muma ve serçelere baktı. Çenelerinin soğuktan titrediğini keşfetti birden. Elini ağzına götürdü. Ön dişlerinin kırılmış olduğunu fark etti. Pürtüklü taş ve toprak zemindeki kan lekelerine, kırılmış sopalara, ayak izlerine baktı. Sonra, tek tek, soğuktan ve acıdan ikibüklüm olan, titreyen kazmacıları buldu bakışlarıyla. Hemen yanı başında upuzun, yüzükoyun yatan Talip'i dürttü. Gövdenin katılığını hissetti. Korktu, gözlerini kapadı.

"Talip kalk Talip, donarsın!"

Başını kaldırıp sesin geldiği yeri aradı, Emin Emmi. Dingil'in hurdahaş olmuş yüzünü görünce ürperdi. Eliyle kendi yüzünü yokladı. Şakağındaki çapraz yara izine, şişmiş, kandan kapanmış burnuna dokundu. Az ötede, başını kollarının arasına alarak yumaklaşan ve titreyen Cemal'e baktı.

"Cemal... Cemaaal, hele şu Talib'i kaldırın yahu, donmuş olmasın herif."

Cemal, parmaklarıyla ön dişlerini bir daha yokladı. Evet, dört tanesi kırılmıştı. İkisi de sallanıyordu. Başını kaldırıp Töhmürüklü'ye ve Talip'e baktı. Cemal'in yer yer patlayan alnı, yüzünün davul gibi şişen sol kesimi ve titreyen zavallı hali, Töhmürük'lüyü ağlamaklı hale getirdi. Bu ara Salman yekinip güçlükle ayağa kalktı. Bir iki adım atıp düştü. İçlerinde, dişleri en çok kırılan ve kırılan dişlerine en çok ağlayan, Ethem'di. Alt ve üst dudağı parçalanmış, boyun kemiği zedelendiği için kafasını sağa sola çeviremez hale gelmişti. Hemen hepsinin kafasında kırıklar, şişkinlikler vardı. Emin Emmi, Cemal ve Dingil, Talip'in başucuna dikildiler. Cemal çömeldi, yakından kafasına baktı Talip'in.

"Talip, Talip," diye dürttü delikanlıyı.

"Sırtüstü çevirin," dedi Töhmürüklü.

Dingil'le Cemal, sırtüstü çevirdiler Talip'i. Kafasından alnına doğru sarkan derin yara izini görünce dehşet içinde kaldılar.

"Herifler öldürmüş bunu yahu," diye homurdandı Emin. "Hele yüreğini dinleyin."

Dingil, kulağını yüreğine dayadı delikanlının.

"Vala tıpırtı mıpırtı yok, ölmüş," dedi.

"Ölmüş" sözünü duyunca, Salman'la Ethem de geldi. Talip'ten daha çok, birbirlerinin yüzlerinden korktular. Morarıp yamulan kanlı yüzler, kaybolmuş, çaresiz bakışlar, titreyişler, onlara yalnızlığın ve yok oluşun dehşetengiz yüzünü tüm çıplaklığıyla gösteriyordu.

"Ölmüş mü?" diye mırıldandı Salman.

"Ölmüş," diyerek ellerini kafasının arasına aldı Dingil. "Vay senin ananı avradını... Bayram. Kahpenin dölü. Öldüremedi Cabbar'ı. Omzunu yaraladı kaçtı. Elinde tüfek, o dağ senin, bu dağ benim. Gözünü çıkaranın, kolunu kıranın alnına sıkacağına, omzuna sıkıyor. Tuuh soysuz, şerefsiz herif. Ben bunun bu kadar beceriksiz olduğunu bilmezdim yahu. Adamı yaraladı kaçtı, olan bize oldu. Ödlek herif. O evi basıp o tüfeği aldığı da yalan!"

"Yalan tabii," diye onayladı Salman. "Bu yalan bizim içimizden çıktı. Döndü dolaştı bize geldi, biz de inandık."

Dingil, Salman'ın dışında susanlara baktı. Onların kendisiyle aynı düşüncede olmadığını düşündü. "İnşallah yanılırım," diyecekti vazgeçti.

İçeri, sırtında mısır ekmeği çuvalıyla bir çocuk girdi.

"Hodalalarınızı getirdim," diye bağırdı. Bağırmasıyla da gördüğü kanlı manzara karşısında afallayıp susması bir oldu. Kaçıp haber vermek istedi idareye. İlyas'ın , 'Götür şu hodalaları, kör ocakta bulunan cezalı kazmakeşlere dağıt,' sözünü anımsadı. Torbasını eline aldı. Korku ve acıma duygusuyla yaklaştı, her birine birer hodala verdi. Gözleri kapalı, sırtüstü yatan Talip'e baktı. Talip'in hodalasını da eğildi, taş zemin üzerinde açılmış avucuna koydu ve koşarak çıktı.

Az sonra Çerkez Celal girdi ocağa.

"Hadi işbaşına, sallanmayın," diye bağırdı. Yerde yatanı görünce yanına geldi. Avucundaki hodalaya baktı. "Kaldırın bu herifi, herkes işbaşı yapacak."

"Kim öldürdüyse gelsin o kaldırsın," dedi Dingil.

Çerkez, suçluluk duygusu içinde, haşat olmuş yüzleri süzdü. Hiçbir şey söylemeden çıkıp gitti. Kazmacılar, Celal'in ayak izlerine, kanlı zemine düşürdüğü karlara baktılar.

"Bu ölüyü Elvanlılardan birisinin bugün götürmesi lazım."

Bakışlarını ocak çavuşu gibi konuşan Dingil'e çevirdiler.

"Hurşit götürsün," diye mırıldandı Emin Emmi ağlayarak. "Yaşları hemen hemen aynıdır. Hiç değilse bir gün dinlenir. Kumru'yu da görmüş olur."

"Kollarını gövdesine bağlamak lazım," dedi Cemal. "Ayaklarını da. Yolda donarsa bir daha düzeltmek zor olur."

"O kadar çok dayak yedik ki, ağlayamaz hale geldik," diye çömeldi Dingil. "Gene içimizde en iyisi Emin Emmi'dir. Ağlamanın hakkını vere vere ağlar. Hem özden hem de gözden ağlar. Hürmetimi ziyadesiyle çeker."

Cabbar göründü birden. Yanında İlyas'la Çerkez Celal vardı. Ölünün başucuna geldi doğruca. Bakış dikkatiyle, sessizce inceledi.

"Donmuş," dedi. "Niye uyandırmadınız akranınızı?"

"Kafası ezilmiş," dedi Töhmürüklü. "Garip öldüren soğuğunun bir suçu yok."

"Bunun öldüğünü ne zaman öğrendiniz?"

"Ortalık ağarırken," diye başladı Emin Emmi.

"Bak gördünüz mü, resmen dondurmuşsunuz herifi. Uzanmış, sere serpe yatmış, uyandırmamışsınız. Uyandırsaydınız donmazdı. Sizin bu suçunuzu zaptiyeye bildirsem hepinizi tıkarlar zindana. Neyse ki çoluk çocuğunuz var, ekmek bekleyeniniz var. Gene insanlık bende kalsın. Kapatalım bu işi, felaketinize sebep olmasın. Bu delikanlı Elvan köyündendi değil mi?"

"Elvan köyündendi," dedi Cemal. "Benim köylümdü."

"O zaman sen bunu şimdi katıra yükle, köyüne götür."

"Benim oğlum Hurşit götürse olmaz mı Cabbar Ağam? Benim halim hal değil."

Cemal'in şişmiş, yer yer parçalanmış yüzünü süzerken:

"Tamam oğlun götürsün, sen kal çalış. Gece evinde kalsın, dinlensin. Ertesi sabah da dönsün. Hemen git oğlunu bul. Ahırdan da bir katır çıkar getir."

Kazmacılar, yürüyemez hale gelen Salman'ın koltuğunun altına girerek, ayaklarını sürükleye sürükleye dışarı çıktılar. Yanlarından geçip giden madenciler, göçük altından çıkartılmış yaralılara dönüp dönüp bakıyorlardı. Bir tanesi:

"Geçmiş olsun," dedi üzülerek. "Hangi ocakta oldu bu göçük?"

"Kör ocakta oldu," dedi Dingil. "Cabbar'ın kör ocağında."

Adam birşey anlayamadı. Yeni açılmış bir ocak sandı.

"Ölü var mı?"

"Bir ölü var."

"Hangi köyden? Adı ne?"

Cevap vermedi Dingil. Madenci merakının sonu gelmezdi. Meraklar doyurulsa da hayat olduğu gibi devam eder, durum değişmezdi. En iyisi, kimseyi dikkate almamak, herkesin yalnızlaşmasına, acı çekmesine yardımcı olmaktı. Hayat çekilmez hale gelince belki o zaman bir çıkış yolu belirirdi. Rüzgârın geceleyin savurup elediği toz karda çıplak ayaklarını sürükleyerek, titreye titreye harman yerini, kar küreme işçilerini, çalışmak için yeni gelen redif mangalarını geçip yer altına girdiler.

Haberi alan Ahmet Ağa, öğleye doğru maden idaresine geldi. Cabbar'ı çağırdı, karşısında oturttu. Olayın nereden çıktığını, nasıl gelişip sonuçlandığını ayrıntılarıyla sorup öğrendi. Düşünceliydi.

"Bak Cabbar Efendi," diye başladı. "Senin ocaklarda kurduğun sıkı çalışma düzenini sevdiğimi bilirsin. Mandenkeş taifesini cezalandırmana da karşı çıkmadığımı bilirsin. Hevesini de kırmak istemem. Ancak cezalandırmalarda sakatların, ölülerin çıkması beni zor duruma düşürür. Adamları, çalışamaz hale getirmişsiniz. Bugün bir madenkeşin ölümünü duyunca endişelendim."

"Efendim o madenkeşi biz öldürmedik. Arkadaşlarının ihmalidir. Geceleyin uyumuş, kaldırmamışlar. Sabahleyin, iş işten geçtikten sonra bakmışlar ki buymuş."

Ahmet Ağa dikkatini, Cabbar'ın yalan söylerken ağzının kenarında ve bakışlarında oluşan yapmacık, sinsi kıpırtılarda yoğunlaştırmıştı.

"Kazmakeşleri cezalandırdıktan sonra, yatakhanelerine getirecektiniz. O kör ocakta tutmanız doğru değildi. Hepsi uykusuzdu. Uykusuz kazmakeşin de ertesi gün kazma sallaması zordur. Sallasa bile, o kazmanın bize getireceği maden ne olur ki? Zayıf ve naif amele vücudunu ağır darpla işlemez hale getirmek doğru değil Cabbar Efendi. Bu havzada benim düşmanlarım çoktur. Şikâyet ederlerse başımızı ağrıtırlar. Bir yandan Hazine-i Hassa sokar burnunu, bir yandan Maden Kumpanyası, bir yandan da zaptiye. Dikkat edin. Zulüm ve teaddiden uzak durun. Ocaklarımdan ölü çıkmasın. Hatalar yapabilirsiniz. Hataları hoş karşılarım. Hatalar olmasa umdeler, prensipler de olmaz. Benim derdim, ölüm vakasıdır. Allah'ın verdiği canı, kulun almasına rızalık gösteremem."

"Bundan sonra olmaz ağam. Söz."

İdare binasından ferahlayarak çıktı Ahmet Ağa. Karın üretimi engellediğini, harbin, Barkley kardeşleri zengin ettiğini düşündü. Bereketli damarlara upuzun yapışan, dizleri ve dirseklerine dayanarak kısa saplı kazmalarıyla kara elması oya oya ilerleyen binlerce kazmakeş canlandı hayalinde. Ve yer altından katar katar çıkan kömür yüklü vagonlar, büyük harmanlar, kırılmış kömür parçalarından oluşan kömür dağları ve Kandilli, Kozlu, Domuzini, Kilimli gibi ağızlardan kömür gemilerine, durup dinlenmeksizin kömür taşıyan mavnalar, kok fırınları...

KANDİL OLAYIM
YAK BENİ

O serçe gider,
beni bütün serçelere anlatır.

Hurşit, katırla birlikte, sırtını ormanlı tepeye vermiş, iki katlı, ahşap bir evin önünde durdu. Kapısına yaklaştı, birkaç kere tıkırdattı. Talip'in on yaşındaki kardeşi açtı kapıyı. Önce Hurşit'e, sonra da katırın sırtına eyer gibi yüzükoyun yapışan ölüye baktı. Bakmasıyla da bağırıp içeri kaçması bir oldu. Bağırtı üzerine, Talip'in anası ve teyzesi geldi koşarak. Katırın üzerindeki ölüyü gören kadın, önce tiz bir çığlık attı, sonra ölüye doğru fırladı:

"Talip mi bu? Söyle kimi getirdin?" diye soıdu önce. "Talip! Talip bu!" diye bağırmaya başladı. "Ooooy oğlum, kuzuuuuum, Talip'im!" çığlığıyla, ölünün aşağıya doğru sallanan kafasını kucakladı. Kadının acısını anlamışçasına, huzursuzlandı katır. Gözkapaklarını indirip çıkan sesleri izlemeye koyuldu.

Talip'in, bastonuna dayanarak kapıdan güçlükle dışarı çıkan teyzesi Gülnigâr:

"Talip'im öldü mü Hurşit?" diye mırıldandı, titreyen çenesiyle. "Göçük mü? Ateşnefes mi? Ne zaman öldü Hurşit?"

Sarı Fadime, çılgın hıçkırıklar, anlaşılmaz, acılı sözlerle, oğlunu katıra bağlayan kendirleri çözerken Hurşit, isteksiz ve suçluluk duygusu içinde:

"Bana göçük dediler," diye mırıldandı. "Nasıl oldu, ne zaman olduysa ben görmedim. Çavuşlar, göçük olduğunu söylediler."

Sarı Fadime, yürek paralayıcı hengâmelerle, çözme işini bitirip ölüyü indirdi. Katırın üzerinde katır nalı şeklinde donan ölü, içeri alındı hemen Hurşit, ayak altında kalan kedinin bağırtısıyla irkildi. Evin, çivilerine küsmüş, yamuk, çürüntü hali, üzüntüsünü iyice derinleştirdi. Kadınların ağlayışına, içerideki çocuklar da katılmışlardı. Kendisini bir an Talip'in yerine koyarak düşündü Hurşit. Kumru'nun bağıran gözyaşları, açılmış ağzı canlandı gözlerinin önünde. Yüreğinin acılı feryadını bastırarak teyzenin içeriden gelen sesine kulak verdi:

"Kış vakti, tabuta koyup bir arabayla göndermemişler. Allah korkusu yok bunlarda. Hele şu hale bak, eğrim büyrüm, yarılmış kanlanmış..."

"Oyyyy Talipim," diye bağıran anasını dinlemeye koyuldu. Fena halde açtı. Üşüyordu. Kumru'suna kavuşmak, karnını doyurmak, yıkanmak ve koyun koyuna uyumak istiyordu. Ölüyü öylece bırakıp gitmeyi yediremiyordu kendine. Kadınlar kendi feryatlarına kapılmış, "Buyur otur," demeyi unutmuşlardı. Az sonra haber köye yayıldı. İnsanlar, birer ikişer gelmeye başladılar. Soru yağmurunu kısa cevaplarla geçiştirdi. Yaşlılar kendi aralarında bıdırdaşmaya başlayınca, katırını yedekleyip sıvıştı oradan. Yolda, eve yakın bir yerde Kumru'yla karşılaştı. Her zamanki sevinç çığlığını atıp yılan gibi sarıldı kız. Oğlanın kafasını ellerinin arasına aldı. Yanaklarından, burnundan, gözlerinden, alnından, kömürlü saçlarından, çıldırasıya öptü. Sonra durdu, gözlerinin içine daldı Hurşit'in. Ciddileşti. Katıra baktı.

"Talip'in ölüsünü sen mi getirdin?"

"Ben getirdim."

Delirmişçesine, hüngür hüngür ağlamaya başladı. Yeniden sarıldı Hurşit'e. Bu sefer daha sıkı. Hayalinde, ölüm haberine doğru koşan kadınlara, çocuklara kaydırdı bakışlarını Hurşit. Aşkın, ölümü bastıran gücünü zevkle hissetti.

"Yeter artık, çalışma Hurşit. Kaç ordan. Beni de al götür. Talip'in ölüsünü sen getirdin. Talip bir gün mezardan kalkarsa, senin ölünü getirirse ben ne yaparım. O zaman ölürüm ben. Ben sensiz edemem Hurşit. Çık ordan."

"Çıkarmazlar."

"Çıkarmazlarsa kaç. "

Katırı yedekleyip eve geldiler. Kardeşleri Yusıf, Nasuh, Mikâyil ve eğri bacaklı Huriye, sevinçle Hurşit'in üzerine atıldılar. Bir şey getirememenin burukluğuyla kucaklayıp öptü kardeşlerini. Ocağın kenarından tornunu gülümseyerek seyreden Kocakarı'ya yaklaştı, eğilip elini öptü.

"Sana ölü taşıtanın ocağı sönsün inşallah," diye homurdandı. "Ölüleri, ayakta ölmüş o ergen insanlar taşısınlar. Gençlere taşıtmasınlar."

"Bir şey olmaz ece," diyerek babaannesinin saçlarını okşadı, Hurşit.

Dik dik baktı torununun gözlerine. Titreyen eliyle yanağını okşadı.

"Bir şey olmaz deme," diye çıkıştı. "Ölen insanöbür dünyaya gider. Gider gitmesine de bu dünyadan da hiç kopmaz. Ölen insanın ruhu, yaşayanların ruhunda gezinir. Kimi kendine yakın bulursa sakız olur yapışır, huyunu ona geçirir. Gülme. Cemal niye gelmedi?"

"Babamın gelmesine daha beş gün var ece. Ben yarın sabah dönecem. Ölü getirdim. Bir gece kalma hakkım var."

Ateşin karşısında, "Yaklaşın kaderinizi okuyayım," diye fısıldayan büyücüleri andırıyordu kadın. Hurşit'in saçlarını okşayan eli, Kumru'nun geniş kavrayışlı elini izlemeye koyuldu. Hayat nasıl da yeniliyordu kendini.

"Bu ev tarumar oldu. Evin babasıyla büyük oğlu gitti o kara cehenneme saplandı kaldı. Evin ergen karısı da delirdi dağlara düştü."

"Anam akıllı bir kadındır ece" diye karşı çıktı Kumru. "Delirmedi. Eve gelmesini istemeyen Cemal Emmi'dir. Yoksa anam çoktan gelmişti."

"Bundan sonra Cemal gel dese de o karı zor gelir. Körün birini bıraktı, birine tutuldu. Körlerde delilerde ruh zenginliği var. Zenginliğe gitti o karı." Fısıldarcasına konuşuyor, fısıltısının, kâhin fısıltısı gibi merak yaratmasından hoşlanıyordu. "Ben gene de anlamadım. Ondaki güzellik bende olsaydı Mısır padişahını ayağıma

getirirdim. Getirmekle kalmazdım, ayağımı yıkatırdım da. Zamane karılarına şaşıp kalmışım ben."

Elif Kadın'ın,nefsi serkeş eden, hâkimane, tatlı sözlerine alıştığı için, söylenenler zoruna gitmedi Kumru'nun. Kalktı, üç yumurta getirdi. Tencerey ateşin üzerine yerleştirdi. Bir parça yağ attı içine. Yumurtaları kırdı. Hurşit'in, Talip'in avucundan alıp torbasına koyduğu mısır ekmeğini çıkardı. Bir tas da su koydu, ocağın kenarındaki yer sofrasının üzerine.

"Hadi yanaşıp, açsın," dedi.

"Biz de açız, bize de," diye bağırdılar çocuklar.

İşaret parmağını dudaklarına götürdü Kumru. Kuş yuvası kadar büyüdü gözleri.

"Susun," dedi. "Size malay pişirecem."

Oturup hep birlikte, Hurşit'in yemek yiyişini izlemeye koyuldular. Elif Kadın, göçükle ve Talip'in ölümüyle ilgili sorulara başladı. Kumru, kazanı ocağın üzerine yerleştirdi. İçine su doldurdu. Tekneyi, bir zamanlar Zehra ile Cemal'in yattığı odaya aldı. Temiz, yamalı çamaşırlar çıkardı. Geldi yanına oturdu Hurşit'in.

"Elbiselerini kaynatmam lazım, yoksa getirdiğin bitler eve yayılır bu gece."

"Oğlanı bir güzel yıka kız," dedi Kocakarı, cilveli bir sesle. "Cemal da yok. O oda ikinize kaldı. Koynunda oyna yorgunluğunu al oğlanın."

Hurşit hafif gülümseyerek utancından başını öne eğdi. Kumru'nun hoşuna gitti Elif Kadın'ın lakırdısı. Geceleri baş başa kaldıklarında, Kocakarı'nın kendi yaşamına ilişkin anlattıklarını anımsadı. Nasihatları çınladı kulaklarında.

"Düğünü bekleme kız. Sen nasıl olsa Hurşit'insin. Tandırın ısındı mı çek oğlanı üstüne. At beline baldırlarını, kenetle. Bırak oğlan kısmetini pişirsin."

Kazandaki su ısınınca, Hurşit'in elinden tutup kaldırdı Kumru.

"Gel odada soyun, bitlilerini ver bana. Teknenin içinde otur, bekle beni."

Hurşit'i odaya soktu. Kazanı ocağın üzerinden aldı, gülümseyerek odaya girdi.

"Tumanını da çıkar. Üzerinde hiçbir şey kalmasın."

"O zaman sen çık."

"Niye çıkayım ki? Sen benimsin Hurşit, ben de senin."

"Daha evlenmedik. Nikâhımız kıyılmadı."

"Olsun. Allah bizi daha doğmadan evlendirmiş. Nikâhımızı kıymış. Çıkar donunu, bitlilerini bekletme elimde"

Kumru'nun inadıyla baş edemeyeceğini anlayan Hurşit, arkasını döndü, çıkarıp verdi donunu. Geberesiye bir hazla aldı donu. Odanın penceresini açtı. Tüm bitlileri bahçeye, çarların üzerine attı.

"Dursun orda. Alır kaynatırım. Tekneye otur. Ben bir tas getireyim."

Kumru'nun hamarat bir kadın, titiz bir ana gibi her şeyi çekip çevirmesi, buyurması, kaşlarını çatması, gülümsemesi, Hurşit'i iç patlamalar ve hazlarla hayal cümbüşüne sokuyor, biçimlendiriyordu. Bakır bir tas ve bir kova soğuk suyla odaya girdi. Sıcak suyu, birkaç tas soğuk suyla ılındırdı. Hurşit'in başından aşağı iki tas su döktü. Kille ovmaya başladı gövdesini.

"Gece gündüz seni yıkamayı düşünürüm. Parmaklarım saçlarının arasına girer ha şöyle. Çok zayıflamışsın Hurşit. Kemiklerin çıkmış. Sırtındaki yaralar kapanmış. Her tarafın kızarmış. Bit yeniği hepsi de. Ben seninim Hurşit. Öl desen ölürüm. Saçların uzamış biraz. Her horoz ötüşünde gözlerimi açar, seni düşünürüm. Sen de beni düşünürsün. Ben bilirim. Seni düşünmeden edemem. Hep sen varsın. İçtiğim suyu siftah sen içersin. Yediğim lokmayı siftah sen yersin. Sana ağlarım. Çıplak bacaklarıma düşer gözyaşlarım. Elimle yayarım, çabuk kurur. Çabuk kurudu mu sen çabuk gelirsin."

Hurşit, yüreğini saran, çoğalış ve yenileniş baharını yaşıyordu zevkle. Zehra'nın da dağda, Bayram'la birlikte aynı baharı yaşadığını düşündü.

"Anan uğradı mı hiç?"

"Uğradı. Bayram'a tutulmuş anam. Boynun da incelmiş senin Hurşit."

"Nasıl anladın Bayram'a tutulduğunu?"

"Kendisi söyledi. Anam benden bir şey gizlemez ki. Elini memelerimin arasına sok Hurşit. Bak nasıl terlemişler. Onlar senindir utanma."

Duymazdan geldi Hurşit. Elini heyecandan çırpınan kalbine bastırdı. Gerdek gecesi, heyecandan boğulan Cevat'ı anımsadı.

"Ananın Bayram'a tutulduğunu babam duysa kahrolur."

"Benim sana her gün kahrolduğumu bil Hurşit. Sen beni sevmesen de ben senden vazgeçmem. Hadi beni sevdiğini söyle. Bir ay evvel söylemiştin. Hatırladın mı? Derenin kenarında. Hadi gene söyle. Kırık bir kuş yumurtası vermiştin bana. İçi boş."

Gövdesi kil'enmiş, yontulmamış bir heykel gibi, buğular içinde, gülümsüyordu. Hoşuna gidiyordu Kumru'nun, "Hadi gene söyle," diye üstelemesi.

"Ben seni sevmişim, Kumru. Sık sık söylememe ne lüzum var ki."

Diz çöktü, killenmiş yüzü, avuç içini, dizleri çılgınlar gibi öpmeye başladı. Kızın çamurlanmış ağzına bakıp içli içli güldü Hurşit. Yandan bir parça kil aldı, avuçlarının içine yaydı, kızın yüzüne sürdü. İçindeki sevinç, gül gibi açıldı, deliren bakışlarına yayıldı kızın. Elinin ayasıyla yanağını, incecik boynunu, göğsünü tatlı tatlı sıvazladı. Esrik, kökünden gelen, efsunlu bir sesle:

"Hadi gene söyle Hurşit," diye inledi. "Beni sevdiğini söyle."

Sustu Hurşit. Susuşun gücünü yaşamaya koyuldu. Tepesinden tas tas boca edilen sıcak suyun verdiği doyumsuz rehavetle, kızın sallanan beliğini yakalayıp kokladı.

Kız yeniden çömeldi. Gözlerinin içine baktı oğlanın.

"Kurban olurum koklayışına," diye mırıldandı. "Ben sensiz ne ederim. Bırak kazman orda kalsın. Gitme. Tut elimden, uzaklara götür beni. Zaptiyenin olmadığı yere. Göçükten, körnefesten uzak olsun. Uzak yerler güzeldir Hurşit. Bizi tanımayan insanlar

güzeldir. Bizi tanımayan zaptiye de güzeldir. Seni bir gün katırla getirirlerse gider en yüksek yerden atarım kendini deryaya."

Dayanma gücünü, kızın duyarlılığından alcığını, Kumru olmasa ayakta duramayacağını düşündü Hurşit. Ayağa kalktı. Kumru'nun bir keten beziyle kendisini kurulamasına ses etmedi. Madenden kaçıp Bayram'ın yanına gitmeyi düşündü Tapbasan Şükrü yalnız kalacak, Cemal üzülecek, düğün yapıp Kumru'yla evlenemeyecek, bir başka delikanlı da gelip elinden alacaktı onu. Kaçmanın sonuçları ölüm kadar ağırdı. Tekneden çıktı. Temiz çamaşırlarını giydi. Kumru'yu kucaklayıp kafasını göğsüne bastırdı.

"Senin yüreğini tanırım, Hurşit. Vuruşlarından tanırım. Ellerini saçlarımın arasına sok, kokla. Kulağını yüreğime daya bu gece. Beni dinle. Sana güzel şeyler anlatacam. Ben ışıktakonuşmam. Karanlıkta çenem açılır. Tipi pencereye vurursa susarım. Pecereye çarpan serçe düşer, donar. Donmadan alır getiririm. Sabah bırakırım. O serçe gider, beni bütün serçelere anlatır. Darda kalan serçeler, pencereme çarparlar. Bu kış, çok serçe çarptı pencereme, Hurşit."

Odanın kapısı açıldı, Elif Kadın içeri girdi. Âşıkları hoş bir edayla süzdü:

"Yakup gelmiş, Hurşit. Cebeli demiş ki durmasın, hemen gelsin. Hele bir git. Gece sevişirsiniz. Ortada ölü var. Git anlat ne anlatacaksan. İnsanlar insanları öldürür, ondan sonra da soru sorarlar. Şaşırmışlar. Akım diyeceğine bokum diyenler çoğaldı. Yalan söyleme. Kendi akıntına kapıl, ne yatağından çık ne de taş."

Çarıklarını giyip Yakupla birlikte çıktı evden. Yakup, doğruca ölü evine götürdü Hurşit'i. Çoğunluk kadınlar olmak üzere, İçerisi doluydu. Ölüyü bahane ederek herkes kendi ölüsüne ve kendi derdine ağlıyordu. Uğultuyu aralayarak ilerlediler. Cebeli'yi teneke sobanın yanındaki kerevete yerleştirmişlerdi. Sağında Kara Süleyman, solunda ise Talip'in büyük amcası Mustafa oturuyordu. Cesedi, yumuşayınca düzeltmiş, yan odaya almışlardı. Ruhunun kaybolmuş zamanında gezinen Cebeli, Hurşit'i görünce kaşlarını kaldırdı:

"Hele gel anlat bakalım Hurşit, nasıl oldu bu iş?" diye mırıldandı. Cebeli'nin sorusu, Kadınlar hariç, herkesi susturdu. "Kadın-

lara söyleyin yandaki eve geçsinler, orda ağlasınlar."

Cebeli'nin tiki oturuşuna, sırtındaki yastıklara, tespihine, çatılmış çalı kaşlarının altında muzipçe ışıldayan gözlerine saygıyla bakan Hurşit, Cemal'in uyarılarını anımsadı, ne söyleyeceğini bilememenin şaşkınlığıyla yutkundu:

"Bana göçük altından çıkardık dediler."

"Kim dedi?"

"Çavuşlar dedi?"

"Çavuşlar da kim?"

"İlyas'la Arnavut Bekir."

Tespihini şakırdatarak çekmeye koyuldu Cebeli. İçinden, huzuru değil, ilmi seçmiş olmasına şükretti. Cildini sarartan, çillerini çoğaltan ünlü merakına daldı. Kara Süleyman'ın, ölümü çağrıştıran karın gurultularını dinledi. Sezgileri ona, Hurşit'in bir şey bilmediğini ve korktuğunu fısıldadı.

"Talip, kendi köylüleriyle beraber aynı ocakta çalışırdı. Sen de Şükrü'yle beraber, onların kazdıkları madenleri taşırdın. Bu nasıl bir göçüktür ki, Talip'i ezmiş, helak etmiş, öbürlerinin kılına da hiç dokunmamış. Göçüğün olduğu yerde küfecisin, göçükten haberin yok." Odaya, kuşkunun ağırlaştırdığı kör bir sessizlik çöktü. "Talip'in ön dişleri kırılmış, Hurşit. Bir kazmakeşin ön dişlerinde ne işi var göçüğün? Gövdesinde mor çubuk izleri var. Sopalı yumruklu bir göçük mü yoksa bu? Doğruyu söyle, korkma. Kazandığın ekmeğe yalan katma. Şerefinle yaşa. Talip gece kalkar, senin yanına gelir, 'Niye yalan söyledin Hurşit?' der. Cevap veremezsin. Vicdanı kanayan, cevapsız bir hayata başlarsın o zaman. Hazreti Zühtü de kurtaramaz seni."

Kendisine yönelen sessiz yalvarışların, merakların, insafa ve dürüstlüğe davet çağrılarının altında ezildiğini hissetti Hurşit.

"Onların hepsini bir gece bir kör ocakta tuttular. Sabahleyin ocaktan çıktıkları zaman gördüm. Durumları çok kötüydü. Çavuşlarla babam, göçük olduğunu söylediler. Gece işinde çalışan bir küfeci, hepsinin dövüldüğünü söyledi."

Oda, mırıltılar ve de homurdanmalarla ırgalanır gibi oldu.

"Kör ocakta ne işi var onların?" dedi Kara Süleyman. "Adı üstünde, kör ocak. Demek ki dövmüşler. Acaba ne yapmışlar ki dövmüşler?"

Kara Süleyman'ın "acaba"sından hoşlanmadı Cebeli. Dönüp dolaşıp dayağı haklı çıkarabilecek cinsten bir "acaba" olmasından korktu.

"Sen konuş ama soru sorma Süleyman!" diye çıkıştı Cebeli. "Cenab-ı Allah sana dünyanın ayağına köstek olan soruları nasip etmiş."

Cebeli'nin karşı çıkış nedenini anlayamadı Kara Süleyman. Bozuldu ama belli etmedi. Teselliyi, Cebeli'nin yaşlandıkça delirdiğine dair yayılan söylentilere sığınmakta buldu.

"Cabbar'ın marifetidir bu," diye mırıldandı, Talip'in amcası Mustafa. Elinin tersiyle gözyaşlarını sildi. "Kime şikâyet edeceksin ki. Ucu gider kömür kumpanyasına dayanır. Ona da kimse diş geçiremez."

Hurşit, insanların birbirleriyle konuşmaya başlaması üzerine serbest bir soluk aldı. Cebeli'nin moral bozukluğundan dolayı sakinleşerek ağır düşüncelere dalmasını fırsat bildi hemen. Sezdirmeden çıktı odadan. Eve geldi. Tekne odadan kaldırılmış, bahçedeki elbiseler su dolu kazanla birlikte ateşin üzerine yerleştirilmişti. Ocağın çevresinde, sırtlarını karanlığa yaslayarak oturan ev halkının ateşe dönük yüzünü seyre koyuldu Hurşit. Rahatladı. Kar, karanlık ve ateşi anlamlandıran insan yüzleri. Elini, Kumru'nun karanlıktan çıkan elinde buldu birden. Çekti, ateşin kenarında oturttu. Kocakarı'nın merak ve sitemle ışıldayan bakışlarıyla karşılaştı.

"Cebeli cenazenin başındaydı herhal. Ne sordu sana?"

Sesin derinlerden, cinler diyarından kopup geldiğini sandı Hurşit:

"Talip'in nasıl öldüğünü sordu. Soymuş, her tarafına bakmış."

Aklını arıyormuşçasına gülümsedi Kocakarı. Mor damarlı, yaşlı elleriyle yüzünü gizledi. Açığa çıkardı, yeniden gizledi.

"Bir kuzunun meleyişi kadar güzel bir insandır, Cebeli," diye mırıldandı. "O benim kocam olsaydı herkes benim sevgime tamah ederdi. Her tarafıma bakarlardı. Bir ağa yanı var ki o da karısından hizmetini tam ister. Benim de Allah belamı versin, hizmetten nefret ederim. Dünya kurulduğu zaman hizmete ilk koşanlar karılar oldu. Kahpeler koşmasalardı, otursalardı herkes alışırdı onların oturuşuna. Makbul karı, çalışmayan, oturan karı olurdu."

"Sen hep oturdun ece," diye güldü Yusuf.

"Sus köpek dölü," diye tersledi. "Senin dırdırık kıçını az mı temizledim."

Çocuklar Yusuf'a bakarak keyifle güldüler. Kocakarı'ya dilini çıkarıp, "Beeee," diye bağırdı Yusuf. Kumru dürttü Yusuf'u:

"Kaç kere söyledim sana Yusuf, yapmaaa, saygılı ol!"

Çocuklar, uyumak için çekildiler. Hayalini ateşin rahmine yaydı Kocakarı. Ağdalaştı. Ayakları su duruluğunda, incecik periler canlandı. Aklındaki renklerin sese, sesin gül bahçesine dönüştüğünü sandı. Perilerin gamzelerine yuvalanan derdi güzel güvercinleri, buluğ çağına adım atmış genç kızların niyetine benzetti. Ateşin görünmeyen dipsiz karanlıklarında gezindi. Isınan gövdesine döndü. Gövdesinde düşünmeye başladı.

"Beni dinle Kumru," diye mırıldandı. "Hurşit yol yorgunudur. Elinden tut, çek yatağına götür onu. Çarığını çorabını çıkar. Soyundur, koynuna al, ısıt, insan et. Allah kimseye nasip etmesin madeni. Maden, insanı insanlığından çıkarır."

Ateşi dinlediler. Kapıyı titreten, tıkırdatan kışı... Kocakarı için, sessizleşmenin huzura kavuşmanın en iyi yoluydu ateşi dinlemek. Ateş insanı, içinde yuvalandığı sıcak, yumuşak ve sakin bir kuş yuvasına çeviriyor, insanın kendinde barınmasına, kendi sıcaklığını tanımasına yol açıyordu. Kumru, sezdirmeden dürttü Hurşit'i. Hiç tınmadı oğlan. Nenesinin esrarengiz, garip durumunu izliyordu.

"Çekilin gidin odanıza. Bir zamanlar ben nasıl yaptıysam siz de öyle yapın. Herkesin yaptığının tersini yaptım. Eyeri eşeğe, semeri ata vurdum. Güzel güzel seviştim. Yaşlıları, yerinden oynamayanları, taşlaşanları, ne varsa her şeyi, taşa tutulmuş maymuna

döndürdüm. Sarıldım, kenetlendim. Sevda tek servettir. Sarılmak, sevdanın servetidir. Ayrı yatmak lanettir. Ayrılık lanettir. Samur kürk de olsa ayrılığı üzerime almam. İnsan var ki sevdaya doğru kaçar. İnsan da var ki sevdadan kaçar. Sağa sola bakar, gölgesinden öksürüğünden korkar. Korkudan kaçış yolları kördüğüm olur. Ben kadersize hep kaçanlar nasip oldu, sevdadan kaçanlar. Niyeti uçuk, bakışı kaçık insanların hanı oldum. Beni sevda değil, ambar sandılar. Kendilerini de horoz. Sevdama değil, ambarıma dadandılar." Gençlerin gülmeden, ciddi ciddi dinlemesinden cesaret almıştı Kocakarı. "Seven değil, batıran, batakçı insanlardı hepsi de. Ama ben gene de tadını çıkardım. Naz etmedim. Sevdanın nanparesine muhtaç etmedim nefsimi. Naz edenlerden, on parmağımda on kız var diyenlerden ben çok çektim. Hele biri vardı, vay vay vay vay... Bu karı ölse de nalını söksem diyecek kadar tamahkârdı. Sazın perdesi, zurnanın süpürgesi çalınır mı? Çalınmaz. Ama o çalardı. Ben özden ağlayan bir kadınım. Başkaları da sanır ki bu karı ağlamaz, taş yüreklidir. Ben kötü insanlara çok ağladım. 'Bunlar niye bu kadar kötü? Bunlara yazık değil mi?' dedim. Özden ağladım. Bu sene hiç ağlamadım. Yaşlandım. Geçti benden. Seccadenin dört ucunu da bıraktım. Allah bunu bana niye yaptı, cebine ne girdi, onu da anlamadım."

Kocakarı, ağzını açarak esnedi derin derin. Hurşit'in eline yapıştı Kumru. Ayağa kalktı, çekti. Kalkmak zorunda kaldı oğlan. Gençlerin kalkışını çaktırmadan, göz ucuyla izledi Elif Kadın. İşemek için dışarı çıktılar ilkin. Koşarak geldiler sonra. Odaya girdiler. Kapıyı sürgüledi Kumru. Kollarını boynuna doladı Hurşit'in.

"Sarıl bana Hurşit," diye fısıldadı. "Yorgunsun. Seni ben soyunduracam. Otur."

Yatağa oturttu. Çarığını çorabını çıkardı. Şalvarının uçkurunu çözerken yardım etmek isteyen oğlanın elini engelledi, kendi çözdü. Çekti çıkardı şalvarı. Düğmesiz kara gömleğini başından çıkarıp aldı. İçlikleri kalmıştı altlı üstlü. Hurşit'in direneceğini bildiği için dokunmadı onlara.

"Soyunma sırası bende. Hadi soy beni. Ayağa kalk."

Kumru'nun çıldırdığını, düğünü nikâhı beklemeye niyetinin

olmadığını düşündü Hurşit. Kalkmak istemedi. Nazlanmak geldi içinden.

"Hadi kalk. Çıkar entarimi."

Entarisini beline kadar sıyırdı. Diz çöktü oğlanın önünde. Eteğinin uçlarını ellerine verdi. Yüzünü dizlerine yasladı, öptü. Çekti usulca çıkardı entariyi Hurşit. Yatağın duvar tarafına atladı Kumru hemen. Boynuna sarıldı Hurşit'in. Sırtüstü yatırdı, yorganı çekti.

"Hava çok soğuk. Madende bu kadar üşümemiştim."

"Ben sıcağım, ısıtırım seni."

Kafasını göğsüne dayadı Hurşit'in. Bacağını usulcacıktan kaldırıp bacaklarının üzerine attı. Tüm duyarlılığını sıcacık, uçarı ellerinde yoğunlaştırdı. Saç köklerinde, kulak memesinde, dudaklarda, boyunda ve göğüste ipek akışıyla gezinen ellerde... Cehennemden çıkıp cennete giren insanın şaşkınlığı ve rehaveti içindeydi Hurşit. Kumru'da önemli bir değişimin olduğunu fark ediyor, nedenini anlayamıyordu.

"Kendimi sana hazırladım hep. Bugün geleceğin içime doğdu. Ellerini uyutma."

Hurşit'in sol elini tutup memelerinin arasına bastırdı. Karanlıkta gözlerini aradı. Arayıp da bulamamanın verdiği hazla yaklaştı, burnunun ucuyla yüzünde, teninin sıcaklığında gezindi. Gözlerinden öptü.

"Beni altına al Hurşit. Ez beni. Başını, saçlarımla başıma bağla. Belim kalem kadar incelmiş. Kollarınla sar belimi. Sık daha da incelsin. Sen benim erkeğimsin. Ben kandil olayım, sen beni yak. Hiçbir yere gitme Hurşit. Ahırda bir yer yapar, ben seni gizlerim. Arar bulamazlar."

"Zaptiyeler alır seni götürürler."

"Gizlendiğin yere ben de girerim. Kucağında otururum."

Sırtüstü yattı. Sol kolunu Hurşit'in altından daldırarak beline doladı. Çekti. Çekerken altına kaydı oğlanın. Kışın pencereye abanan gücüne karşı güldü kikir kikir. Gülüşünün kıvılcımlarıyla ısındı karanlık.

Kocakarı, kulağını kapıya iyice yaklaştırdı. Kumru'yu dikkatle dinledi. Hurşit'in taş gibi sustuğunu, kıpırdanmadığını, Kumru'nun ise anasına benzemediğini, daha girişken, daha ateşli olduğunu düşündü. "Lanet olsun," diye iç geçirdi. "Benim Kör Cemal'imin soyu, teke soyudur. Keçi kuyruk sallamazsa yanaşmaz." Soluğunu kesti, biraz daha dinledi. Kapıyı açıp, "Katır nazı, eşek cilvesi, çüş Kâzım çüş," diye bağırmak geldi içinden. Biraz daha bekledi. Ses duyamayınca uyuduklarını sandı. Sezdirmeden ayrıldı kapının önünden. Ocağın kenarında oturdu. Ateşe bakarak hayallere daldı.

SÖĞÜT YAPRAĞINI ANDIRAN ŞAŞIRTICI YÜZ

Bu zalim dünyada insanı, yana yana ağlayan kadının dışında hiçbir şey yumuşatmaz.

Bayram, tüfeğini omzundan indirip eline aldı. Çam ağaçlarının altında durdu. Erimiş kurşun cevheri gibi ışıldayan bakışlarını eve dikti. Odun dumanına, göğün derinliğine, ay ışığına daldı. "Gülşehri'nin evi gibi bacasından dumanı dik çıkan uğurlu bir ev," diye mırıldandı. Çarıkları donmuş, ayaklarını sıkarak yürüyüşünü engeller hale gelmişti. Ahıra mı yoksa eve mi girmesi gerektiği konusunda kararsızdı. İçeride köpek olabileceğini akıl ederek ahırdan vazgeçti. Evin arkasından dolandı. Taş duvarın üzerinden bahçeye atladı. Bahçedeki toz kar, ay ışığı altında, Bayram'ı olduğu gibi ele veriyordu. Duvara yaklaştı. Kulağını pencereye verdi. Bir yerlerden taze gübre kokusu geldi. Ne bir ses ne bir seda... Göğün altında, diğer evlerden kopmuş, yalnızlaşmış, yolları gözleye gözleye pencereleri küçülmüş yoksul bir ev...

Köşeyi döndü, çiğnene çiğnene buzlanan ve ay ışığında cam gibi parlayan zemini geçerek kapının önüne geldi. Bir daha kulak verdi içeriye. Ses seda yoktu. Kapıyı çaldı sertçe. Soluksuz dinledi. Bir daha çaldı.

"Kim o?"

Titrek bir kadın sesiydi bu.

"Aç," diye emretti Bayram. "Ben Kastamonu Zaptiye Bölüğü Başçavuşu Cevat. Köyün bütün evlerinde arama yaptırdım, senin

evinde de yaptıracam."

"Ben yalnız bir kadınım. Evde iki çocuğumdan başka kimse yok."

"Padişah fermanıdır, sana aç dedim. Açmazsan zaptiyeye emir verir, kırdırırım bu kapıyı. Korkma, bizden sana bir zarar gelmez."

Biraz bekledi kadın. Sonra açtı. Tek gözlü, tüfekli bir adamla karşılaşınca eşkıya baskınına uğradığını sandı. İrkildi ve korkulu sesler çıkararak bir adım geriledi. Bayram, evi yoklamaya koyuldu hemen. Yandaki odaya baktı. Bir şey göremedi karanlıkta. Cabbar'ın yarın gece geleceğini bildiği için kendini güvenlikte hissediyordu. Ateşin kenarında uyuyan iki çocuğa baktı.

"Korkma bacı, benden sana zarar gelmez. Kapıyı sürgüle, gel buraya."

Odayı, ocak yerinde yanan çam kütüklerinin alevi aydınlatıyordu.

"Kandilin yok mu?"

"Yok," dedi kadın, çaresiz, cılız bir sesle.

Bayram hemen ocağın kenarına oturdu. Buzlanmış çarıklarını çıkardı. Ellerini ve ayaklarını ateşe tuttu.

"Ayakların donmuşsa ateşe yaklaştırma."

Denileni dikkate alarak ateşten çekti ayaklarını. Kadın, uyuyan çocuklarını teker teker kucaklayıp yan odaya götürdü. Kafayı eşkıyanın kucağındaki tüfeğe ve kör gözüne takmıştı. Kendi ürkekliği tarafından kovalanan bir çift yabanıl ve kocaman gözün dışında her şeyini yitirmiş, yoksul bir kadın görünümündeydi.

"Gel şurda otur, şimdi beni iyi dinle."

Bayram başını ikinci kez kaldırıp minnacık, çıplak ayaklarının üzerinde dimdik duran, hurma tenli kadınla göz göze geldi.

"Başımın ucunda dikilip durma, otur dinle beni."

Kadın, güvensiz titrek adımlarla ateşe doğru yaklaştı. Bayram'ın bakışlarını kollayarak oturdu. Bayram, kadının söğüt yaprağını andıran şaşırtıcı yüzünü hayranlıkla izledi. Alnını kapatan saçlarını, boncuklarını ve yüzük taşı gibi parlayan, dolgun, toparlak

dudaklarını, bir zamanlar aklını kaçırırcasına bağlandığı, ah çekip kavuşamadığı Senem'inkine benzetti.

"Hiç korkma bacı. Benden sana zarar gelmez. Ben Cabbar için geldim buraya. Gözümü kör eden, kolumu kıran düşmanım Cabbar için geldim. Daha geçenlerde arkadaşım Talip'i döve döve öldürttü. O adamın her hafta, geceleyin bu eve geldiğini, bir gece kalıp gittiğini haber aldım."

"Kim söyledi? Doğru değil."

Kadının saf ve mazlum bir tavırla inkâr eğilimi içine girmesine üzüldü Bayram.

"İnkâr etme bacı, ben her şeyi öğrendim. Cabbar, cuma günü bir terslik çıkmazsa bu eve gelecek. Hiç inkâra kalkışma, bu senin için iyi olmaz. Benim yavuz işim Cabbar'ladır, senle değil. Cabbar'la arandan ne geçmiş ne geçmemiş, ne almış ne vermişsin, bu benim işim değil. Benim işim, Cabbar'ı senin evinde öldürmek de değil, yakalayıp götürmektir. Götürdükten sonra ne yaparım, ne yapmam, onu ben bilirim."

Bayram'ın elde ettiği bilgiler ve kararlılığı karşısında, inkârın bir işe yaramayacağına kani oldu kadın. Sustu. Dinleyip durumu anlama tavrı içine girdi.

"Şimdi bana söyle, Cabbar cuma günü, ne vakit gelir, ne vakit gider? Neyle gelir? Belinde iki piştovu var? Tüfeği var mı?"

Kadın, söyleyip söylememekte kararsızdı. Bayram, kadının kaçamak yollar aradığını ve kendisine, hep sığındığı inkâr kalesinden baktığını, düşündü.

"Bak bacı, ben bu gece senin en küçük çocuğunu götürecem."

"Yoooo olmaaaz," diye inledi. "Elini ayağını öpeyim, kulun kölen olayım yapma. Çocuklarımı bu işe sokma. Onların bir günahı yok."

"Korkma, çocuklarının kılına zarar gelmez benden. Küçük çocuğunu alıp gidecem. Sağlam bir eve, bir kadının yanına bırakacam."

"Niye? Çocuğumun ne suçu var?"

Kadının melül melül ağlayışı karşısında biraz bekledi Bayram. Hüzünlendi.

"Buna mecburum. Cuma günü gene bu evdeyim. Pusuya yatıp Cabbar'ı bekleyeceğim. Durumu Cabbar'a bildirirsen çocuğunu ölene kadar göremezsin. Teslim ettiğim kadın bakar. Onun çocuğu olur. Durumu Cabbar'a bildirmezsen çocuğunu geri getiririm. Cabbar'ı bu evden aldığımı da kimseye söylemem. Bana yardımcı ol."

"Çocuğumu götürme, sana her türlü yardımı yapayım," diye ayağına kapandı Bayram'ın. "Benden ne istersen iste ama çocuğumu isteme."

"Ayağıma kapanma, kalk. Çocuğun için endişe etme. Ben senin çocuğuna senden daha iyi bakarım. Zaten bende cumaya kadar kalır. Ondan sonra getiririm. Şimdi ağlamayı kes. Otur karşımda. Sorularıma cevap ver."

Kadının susmasını bekledi. İçten, yana yana, hakkını vererek ağlıyordu. Ablasını anımsadı Bayram. Bu zalim dünyada insanı, yana yana ağlayan kadının dışında, hiçbir şeyin yumuşatamayacağını düşündü. Bir başka yol var mıydı? Cuma akşamı, Zehra'yla birlikte gelebilirdi. Zehra iki çocuğu alır ahıra geçer, kendisi de evin içinde pusuya yatabilirdi pekâlâ. Peki kadın Cabbar'a bildirirse, Cabbar pusuya yatarsa...

"Cabbar'da tüfek var mı?"

Kadın ağlamasını sürdürüyordu. Bilgi verecek durumda değildi.

"Çocuğu saracağım bir yorgan getir. Ayaklarına çorap geçir. Tuz kavur, bir torbanın içine koy. Torbayı çocuğun ayağına sar. Çocuğu da sırtıma bağla. Hadi kalk bekleme. Dediğimi yapmazsan çocuğu alır giderim. Yolda üşür, kötü olur."

Kadın ağlıyor, inliyor, yalvarıyor, yerinden kalkmıyordu. Bayram biraz daha bekledi. Açlığını söylemedi. Su istedi. Kadın ağlaya ağlaya kalktı bir tas su getirdi.

"Sana istediğin her yardımı yaparım, yeter ki çocuğumu götürme. Cabbar'ın iki piştovu, bir de tüfeği var. Yayan gelmez, atla gelir. Cuma geceleri gelir, er sabahtan da çıkar gider. Her soruna cevap

veririm. Sana yardım ederim. Çocuğumu götürme."

Kadını saran acının etkisinden kurtulamıyordu Bayram. Hayatında ilk kez bir kadın ona yalvarıyordu. Yalvaran kadına karşı direnmek nasıl da zordu. Cumadan bir gün önce Zehra ile gelse, Cuma gecesine kadar evde tam bir kontrol kursa pusudan kurtulabileceğini düşündü. Kadın durumu eğer Cabbar'a bildirmişse, bir çatışma durumunda çocuklarının öleceğinden korkar, durumu Cabbar'a bildirdiğini gizlemez, hemen söylerdi. Ateşin kıyısında buğulanarak kuruyan çarığına, çorabına baktı.

"Bak Tenzile," dedi, "Benim adım Bayram. Ben gariplere yardım ederim. Ama bana tuzak kurmak isteyenleri de affetmem. Cuma gecesi gene bu evdeyim. Cabbar'a haber verirsen sonun kötü olur, çocukların ortada kalır."

"Haber vermem. İtimat et bana."

"Haber verirsen seni öldürür, evini de yakarım. Cabbar'a bildirirsen adamlarını alır gelir. Burada müsademe olur. Çocuklarının hayatını da tehlikeye atarsın. Ben cuma gecesi, bir arkadaşımla beraber gelirim. O çocukları alır, ahırda korur. Ben evde pusuya yatarım. Tereyağından kıl çeker gibi, Cabbar'ı alır giderim. Kimsenin de haberi olmaz. Anlaştık mı?"

"Tamam, anlaştık," dedi Tenzile. Cabbar'la olan ilişkilerini, adını her şeyini iğneden ipliğe öğrenen kör eşkıyanın pek öyle kötü bir adam olmadığını içinden geçirmeye başladı. "Çocuklarıma dokunma da, ne yaparsan yap. Yoldan geldin. Hiç sormadım açlığını. Kusuruma bakma. Bir malay yapayım da için ısınsın."

Ses etmedi Bayram. Kadın kalktı, bir parça yağ attı tencerenin içine. Yağı ocağın üzerinde eritti. Bir avuç un attı, kavurdu. Üzerine iki tas su atıp karıştırdı. Bir parça mısır ekmeğiyle birlikte önüne koydu Bayram'ın. Sildi süpürdü hepsini kör eşkıya. Çorabını çarığını giydi. Tüfeğini eline alıp ayağa kalktı.

"Bak sana güvendim Tenzile. Sakın bir hata yapayım deme. Ortalık kana keser."

"Çocuklarıma dokunma. Güven bana. Kimseye bir şey bildirmem."

Mavi kar ayazına çıktı. Geldiği yolu izleyerek ormana girdi. Yüzünü ustura gibi kesen ayaz ona, çocuğu sırtlayıp çıkmamakla iyi ettiğini anımsattı. Cabbar'la hesaplaşma gününü kesinleştirmiş olmanın heyecanı ve sevinciyle gülümsüyordu. Kayarak dereye indi. Cabbar'ın adamlarından kurtulup atla kaçtığı yere çok yakın olduğunu fark etti. Esma'nın küskün yüzü canlandı aniden. İnsanın garip bir yaratık olduğunu, birden çok güzele meylettiğini düşündü. Dik bir yamacı tırmanırken kopan bir çığa kapılıp aşağılara doğru yuvarlandı. Kalktı, korku ve endişeyle tüfeğini aradı. Aşağı indi, bulamadı. Çıldıracak gibi oldu. Kaydığı hattı izleyerek yukarılara tırmandı. Düştüğü yere geldi. Dal parçası sandığı bir karartıya doğru yürüdü. Eğildi, sevinçle kaptı tüfeğini. Dere boyu hızlandı.

Şafak sökmeden önce kulübeye geldi. Kapıya gerilen hasırı aralayıp sezdirmeden kaydı içeri. Sırtını ateşe vererek kalın yorganının altında tavşan uykusuna yatmıştı Zehra. Hışırtıyı duyunca, eli hançerine vardı. Başını kaldırdı, ferahladı.

"Merak içinde bıraktın beni Bayram. Çok geciktin. Oooo... bu ne, her tarafın buzlanmış. Soyun, yorganın altına gel çabuk."

Tüfeğini indirdi. Keçeden yapılma paltosunu, çarığını çorabını çıkardı, yorganın altına girdi. Zehra'nın merak ve endişeden ısınmış anaç gövdesine gömüldü. Tatlı tatlı titredi ilkin. Giderek gevşedi sonra. İçinde büyüyen sevince ve mutluluğa kulak verdi. "Buzdan ayazdan uzak, kadın ateşiyle odun ateşi arasında, ne güzel," diye iç geçirdi.

GRİZU

Attıkları her dayak, mezarımıza
asılmış bir kandildir.

"Hayır!" diye karşı çıktı Macar Bela, haşin bir tonla. "Aklın efendiliği, çeşniyi ve cinnet hallerini dışlıyor, biçim ve düzen arıyor; gerçeğin özündeki yıkıcı ateşle kuracağımız dolaysız, yalın ilişkiyi engelliyor, tüm kıvılcım sağanaklarını ve evrensel yıkıcılığı iğdiş ediyor. Ateş selinin aklı ve ilkesi yoktur."

Arsız sarmaşıklar gibi saçı sakalına dolanmış, zayıflamış, mezar kaçkınına dönmüştü Macar Bela. Her gün karşılaştığı, çok iyi anladığı şeyler, ona anlaşılmaz, yabancı şeyler gibi geliyordu artık. Hayatın, kenarları altın işlemeli, sarkaçlı bir saat gibi hissettiren tiktaklı bir uyumla işlemesine sabredecek hali kalmamıştı. Stanko'yla birlikte, katırı yedekleyerek yükleme iskelesine doğru gidiyordu. Toynaklarını traverslerin aralarına sektirmeden basarak, kömür yüklü dört vagonu çeken katır, tartışanları izliyordu. Korkunç bir gerilim içindeydi Bela. Saldırının başarısızlığını, aklın planına, tertibine, bin düşünüp bir biçme eğilimine bağlıyordu. Yaşamın delişmen, çok yönlü, şaşırtıcı, zengin ve özgür değişimini, sınırlar, ilkeler, planlar kalıbına sokmaya, çeşniyi yok etmeye ve sonra da aramaya çalışan aklın sefil dünyasına uymayacaktı artık. Cabbar'a en olmadık yerde ve zamanda, aniden saldıracaktı.

Stanko endişeliydi. Çapını aşan bir hayal gücüyle, hareketi maddenin kurallarından ayıran, onu özgür, kesintisiz bir yıkıcı ateşe dönüştüren ve neyi tutuşturacağına bakmadan, gördüğü her kıvılcıma tutunan bu adamın, yakayı en sonunda ele vereceğinden

korkuyordu. Bu adamın kafasının içi de dışı gibi darmadağınık, tozlu, anaforlu ve kapkaranlıktı; cadıların saçlarından tutuşturularak yakıldıkları Ortaçağ mağaralarının karanlıkları gibi...

"Yıkılmış idollerinin altında kaldığın için nefes almakta zorlanıyorsun. İradeni ve sabrını kullan. Aklın sübjektif ihtiyaçlarıyla değil, aklın sağduyusuyla hareket et."

"Ben senin gibi davranamam. Gördüğü her güzeli idealleştiriyorsun. Canlılar ve eşyalar dünyasından sana yönelen her bakışı hüsnü kabule yoruyorsun. Böyle bir ferasete sahipsin sen. Bundan dolayı yıkıcılığın ruhunu anlayamıyorsun. Alpaka yününden dokunmuş, kalın bir pantolon giydiğinde, kendini alpaka sanmış bir insansın. Farklı insanlarız. Artık kararlıyım, aklımla hareket etmeyeceğim."

"Peki, neyle hareket edeceksin?"

"Gerçeği duyumsayacağım. Gerçeklik ve özgürlük duygusuyla, cüretle hareket edeceğim. Martinovicz'in Jakobin suikastından daha cüretli ve sonuç alıcı... O adamı yok etmenin başka bir yolu yok."

"O adamın ölümü hiçbir işe yaramayacak."

"Yanılıyorsun. Bütün yıkıcı eylemler, evrensel bir iletişim içindeler. Dünyanın diğer yerlerinde henüz doğmamış müstakbel yıkıcı güçler, burada parlayan kıvılcımı hissedecektir. Aklın kutsadığı her şey yıkılmayı hak ediyor."

"Eskiden her eyleme, her saldırıya tapınmazdın sen. Burada çok değiştin."

"Hayır, tanımıyorsun beni," diye deliler gibi iki yana sallamaya başladı kafasını. "Her saldırıyı önemseyen bir insan değilim. Müttefik güçlerin Kırım'a yaptıkları saldırıyı hiç önemsemiyorum. Kendini, kendi karşıtıyla birlikte yıkan, insanı kendi içine bir yıkıcı olarak iten saldırıları önemsiyorum ben." Sağda, tepenin dibindeki baca ağzında biriken kalabalığı görünce durdu. "Burada aksiyon mu var? Bunlar, yerin derinliği ile kendi derinliklerine aynı zamanda inen insanlara benziyorlar. Sen vagonları götür, ben geleceğim."

"Dur, nereye gidiyorsun?" diye bağırdı Stanko.

Gördüğü kalabalığa doğru koşmaya başladı. Silezya'daki gibi bir hareketin başlamak üzere olduğu sanısına kapılmıştı. Ocağa girmeyen işçilerin arasına daldı nefes nefese. İşçilerin arasında, Macar kökenli, Avusturya vatandaşı, lağımcı Lajos'u buldu. Neler olduğunu öğrenmeye çalıştı. Tibor Usta'yı sordu. Cabbar'la birlikte, diğer ocakta olduğunu öğrenince hemen ayrıldı. Cabbar'ı, ocak karanlığında kıstırıp öldürmeye karar verdi. Cabbar'ın öldürülmesi, hareketi canlandırıp yayabilirdi. Elini cebine sokup hançeri yokladı. Baca ağzında, Hurşit'le Tapbasan'ı hızla geçti. Galeriyi katetti, Boşnak Mustafa'ya bağlı, Aligazi köyünden Gülali ile Peçenek Hasan'ın çalıştığı ayağa baktı ilkin; oradan çıktı. Dar, ıslak ve karanlık bir gedikten, sırtlarında kömür küfeleriyle çıkan çocukları, Beşir'le Gürbüz'ü de geçti. Kör Cemal'in çalıştığı ayağa girdi. Sağda, direğin dibine işeyen Emin Emmi'yle karşılaştı. Tibor Usta'yı sordu.

"Görmedim," dedi Emin Emmi. Ve Macar'ın haline, direklere çarpa çarpa hızla uzaklaşışına hayret etti. Çalıştığı yere girdi, güçlükle nefes alıyor ve terliyordu. sivricini blokların arasındaki çatlağa soktu, tokmağıyla tokmakladı. Kanırdı, aşağı indirdi bloku. Ayaktaki iki İngiliz lambasından payına düşen cılız ışık gözlerini ve çalışmasını zorluyordu. "Bu keşiş kılıklı herif bir halt işleyecek ama bakalım, hayırlısı," diye iç geçirdi. İşlenmeyen kömür damarlarını, terk edilen, göçen, göçünce de taşa toprağa karışarak işlenmesi bir daha imkânsız hale gelen ocakları düşündü. Durdu, sağında, damar boyunca üst üste uzanarak kısa saplı meğel kazmalarıyla çalışan Cemal'le Ethem'e baktı. Sonra döndü, boş vagonu getiren Hurşit'e gülümsedi.

"Duydunuz mu," dedi Hurşit. "Karabaşlar'dan Hamza var ya..."

"Haa şu Devrekli Hamza, ocak şefi," dedi Dingil. "Eee ne olmuş?"

"Kazmakeşlere demiş ki, 'Bastonumu ocağın girişinde gördünüz mü ocağa girmeyin, önünde bekleyin. Çavuş gelip sorarsa ödenmeyen yevmiyelerinizin ödenmesini isteyin'. Onlar da Hamza'nın dediğini yapmışlar. Cabbar, adamlarını toplamış gelmiş."

"Vay be, işe bak hele," diye, kazmasını atıp oturdu Dingil. "Bu cehennemde de hava kalmadı. Eeee..?"

"Kazmakeşlerin elebaşlarını önüne katmış, kör ocağa götürmüş."

"Cabbar şimdi kör ocakta mı?"

"Kör ocakta."

"Ya Hamza?"

"Hamza'ya dokunmamış."

"Helal olsun Hamza'ya," dedi Ethem. "Dişli adam. Lambalarda çıtırtı var."

"Dişli adam görmesem inanacam," diye homurdandı Dingil, lambalara bakarken. "Hava iyice azaldı. Ben bunaldım." Alnının terini sildi, Hamza'yı anımsadı yeniden. Diracoğlu Çakır'ı, Onsekizin Arif'i, Kel Ahmet'i... "Hamza önce kendi cebini, sonra Allah'ı düşünür. Karabaşlar'dan toplayıp getirdiği kazamakeşler, onun koyunlarıdır. Ocak sahibinden para torbasını alır, koyunlara yevmiyesini dağıtır. Her koyun başına kendi aslan payını almayı da ihmal etmez. Şimdi o kör ocakta Diracoğlu Çakır, Onsekiz'in Arif, Kel Ahmet ezilir ama Hamza'ya bir şey olmaz. Konuşsana Emin Emmi?"

"Haklısın da," diye güçlükle mırıldandı Emin Emmi. "Hamza olmasa onların durumları ne olur, belli değil. Hamza belki ocak sahibine gider, onların bağışlanmasını ister. Hamza her birinden pay alır ama onlara da sözcülük eder, haklarını arar. Kara Süleyman bizi buraya gönderdi göndermesine de, hakkımızı da hiç aramadı. Bir sefer geldi, gelmez olaydı. Katır tepmişe döndük. Kara Süleyman doğru dürüst çobanlık yapsaydı cebine de bir şeyler girerdi. Boşuna dememişler, 'Kösemeni usta olan sürünün çobanı zengin olur,' diye."

"Dövülmekle kalmadık," dedi Ethem. "Aramızdan bir de ölü verdik. Lambalarda bir gariplik var."

Direklerdeki lambalara bir daha baktı Dingil.

"Nefes darlığı var lambalarda. Mumlarımızı aldı, bizi bu kör lambalara mahkûm etti İngiliz. Derdinizi gidin Hasip Paşa'ya anlatın. Kara Süleyman, dediniz de, aklımdayken sorayım, o herif yevmiyelerinizden hiç pay aldı mı kendine?"

Kimseden ses çıkmadı. Sessizlik hoşuna gitti Dingil'in. Kara Süleyman'ın adını duyunca dikkatini işten sessizliğe yöneltti Cemal. Cevap verme ihtiyacını duydu.

"Almadı," diye mırıldandı.

"Bizim de bir koruyucumuz olsa, aramızda tutkunluk olsa iyi olur," diye bastırdı Ethem. "Geçenlerde bir Alaplılı Dirac, Niranlı Ömer'i dövdü. Ne oldu? İş çıkışında, bütün Niranlılar toplandı, Alaplılara iyi bir dayak attılar."

"İyi halt etmişler," diye bağırdı Dingil. Midesi bulanıyordu. "Erkeklerse çavuşlara kafa tutsunlar. Biz nasıl kafa tuttuk. Ezdiler. Ezsinler, önemli değil. Attıkları her dayak, mezarımıza asılmış bir kandildir. Onlara mekkari beygiri olmadığımızı gösterdik ya."

"Dingil bu hususta haklıdır," dedi Töhmürüklü. "Atmacanın sungura meydan okumasıydı bizimki biraz da. Ne yazık ki bedel biraz ağır oldu."

"Devrekli Bayram, burda öttü öttü, bir gözünü, bir kolunu verdikten sonra dağa sığındı," diye başladı Dingil yeniden. "Hacı Hafız'ın eşkıyası Ayaksızoğlu Hasan'a sığındı. Bağa inemez hale geldi korkusundan. Kaç kere dedim, gene derim: Onun ev basıp tüfek aldığı yalandır."

"Doğrudur," diyecekti Cemal, Zehra'nın durumundan dolayı vazgeçti. Tenine yapışan gömleğinin, ciğerlerini sıktığını, kendisini soluk alamaz duruma getirdiğini sandı ve hemen çıkardı.

"Yiğit adam, tüfeğiyle iner ocaklara, yiğitliğini gösterir," diye sürdürdü Dingil. "Mihneti kendine zevk eder. Gözünün, kolunun hesabını sorar. Elinde tüfek varmış, neye yarar. Çeşmenin gözünden iç suyunu gez seyip seyip. Korkağın elindeki tüfek de korkaktır. İlk başlarda ben de yanıldım. Sandım ki gelir yaramıza işer, bir işe yarar. Aslında kimseden medet beklememek lazım. En doğrusu, herkesin kendi ununu kendisinin öğütmesidir. Benden bu kadar... Gerisini sen söyle Emin Emmi."

Emin Emmi'den ses çıkmayınca, oyuğundan kaykılıp şöyle bir baktı. İhtiyar'ın karanlıkta, kömür biokiarının arasında sırtüstü yattığını gördü. Kazmasını bırakıp yanına gitti.

"Bir şey mi oldu Emin Emmi?"

Kafalar Töhmürüklü'nün olduğu noktaya çevrildi. Dingil eğildi, yakından yüzüne baktı. Eliyle kafasını hafiften kaldırdı.

"Ne oldu Emin Emmi, neyin var?"

Hurşit, Tapbasan ve kazmacılar, Emin'in başında kümelendiler.

"Bayılmış," dedi Salman. "Havasızlıktan. Yardım edin de şuraya kaldıralım."

Emin'i kaldırıp kömür vagonunun yanına getirdiler. Lambaları dikkatle izleyen Hurşit, işçilerin İngilizlerden duyduklarını anımsadı:

"Lambalar huysuzlanırsa körnefes var, demedi mi İngilizler?"

Körnefes sözcüğünü duyan kazmacılar, hareketlendiler. Emin'i alarak ocağı terk ettiler hemen. Terk etmeyen tek kişi Cemal'di. Kazmasını kömür damarına dayadı:

"Mumlarla kanaryayı aldı, iki kör lamba verdi de bizi kör etti lanet İngiliz," diye mırıldandı.

İşçiler çıkışta Çerkez Celal'le karşılaştılar. Hasımlarını dik dik kesen Çerkez, fesatçıların yine bir şeyler karıştırdıklarını, Karabaşlar tayfasının kör ocakta dövüldükleri haberini, birilerinin bunlara ulaştırdığını ve bunların da dövülenlere destek vermek gayesiyle iş bıraktıklarını sandı.

"Bu ne hal yahu, delirdiniz mi?"

"Ocakta körnefes var," dedi Dingil.

Hileyi sezmiş, hepsini suçüstü yakalamışçasına sırıtırken karla kömür tozu karışımından oluşan buzlu zemin üzerindeki Töhmürüklü'ye baktı. Bakışlarını kömür lekelerinin yer yer kapladığı, havasızlıktan ve korkudan sararmış benizlere çevirdi.

"Her şey şimdi belli olur. Gelin benimle. Saman altında yürüttüğünüz su, başını bir taşa çarptı mı açığa çıkar."

"Bizim su mu yürüttüğümüz yok," dedi Dingil. "Gönderin İngiliz'i ölçsün biçsin, körnefes var mı yok mu söylesin size."

"Asıl körnefes sizin içinizdedir. Allah muhafaza, dünyayı boğar sizin içinizdeki körnefes. Hele senin Dingil, hele senin..."

Maden idaresine doğru giderlerken Ethem'le Salman'ın taşıdığı Emin Emmi gözkapaklarını aralayıp gökyüzüne baktı. Yere bırakıldığında, sırtını usulca kaldırıp oturdu. Kazmacıların, yer üstüne kendisi için çıktıklarını sandı. Çerkez, maden idaresine girince korku büyüdü.

"Gene başımıza bela aldık," dedi Ethem.

"Ters cevaplar vermeyin, bu sefer bir şey olmaz," diye, çenesini kaşıdı Tapbasan.

İçeriden Cabbar, İlyas ve Arnavut Bekir çıktı.

"Gene mi siz?" diye gürledi Cabbar. "Horoz öldü, kervan geçti, devran gene size mi kaldı. Kaç yıldır öğrenmediniz mi ocak zagonlarını? Körnefes varsa ocak terk edilmez. Çalışma durdurulur, ocak çavuşuna haber verilir. Siz topluca, takım taklavatınızı almış, çavuşa sormadan ocaktan tüymüşsünüz. Bu sefer size dayak yok. Üç günlük yevmiyenizin kesildiğini bilin yeter."

"Cemal nerde?"

Herkes çevresine bakındı. Cemal'in olmadığını ilk kez fark ediyorlardı.

"Körnefes vardı da Cemal niye çıkmadı? Celal git haber ver, ocakta körnefes olup olmadığını ölçsünler. Bu hatayı bir daha yaparsanız, hepinizi tekrardan kör ocağa alırım. Derdinizi sopalara anlatırsınız o zaman."

Dingil cevap verip vermeme konusunda bocaladı. Dayaktan yeni çıktığı için iki işit bir söyle düsturunu dahi uygulamayı göze alamadı. Çerkez, grizu uzmanı Hristo'yu aradı bulamadı. Hristo'nun yanında yeni işe başlayan geveze Kozmidis'e rastladı. "Ben anlamam," demesine rağmen, adamı kolundan çekip getirdi. Emin Emmi ile konuşan Cabbar, Kozmidis'i görünce, kazmacılara:

"Hadi kalkın," diye buyurdu. "Kozmidis'le beraber gidin. Bir daha da çavuşa haber vermeden ocağı terk etmeyin."

Üç günlük yevmiyelerinin kesilmiş olmasına yanan kazmacılar, Cabbar'ın insafı karşısında şaşkınlığa uğramış gibiydiler. Yer altına girince Kozmidis'in bu işten anlamadığını anımsadılar.

"Hristo nerde yahu," diye söylendi Dingil. "Bu herif anlamaz körnefesten."

"Kapa çeneni bre," dedi Çerkez.

Ocağa girdiler. Kozmidis, gaz kokusuz olduğu halde, ocağın havasını derin derin kokladı. Can çekişen lambalara baktı yakından:

"Var bu koku her ocakta. Var az hava. Yok lüzum korkmaya. Nerde Şinork?"

"Şinork Ereğli'de, Hristo nerde," dedi Dingil, Çerkez'e bakarak.

"Bre delibozuk bırak Hristo'yu. Suçunuz faş oldu işte. Üç günlük yevmiye cezasını öpün başınızın üzerine koyun, girin çalışın."

"Üç günlük yevmiyemizi kestiniz, hiç değilse bir iki mum verin," dedi Dingil. "Bu iki lambanın ışığı bize yetmiyor."

"İtiraz istemem, bura mum sahası değil, geçin çalışın," diye kesip attı Çerkez Celal. "Hadi Kozmidis, çık buradan. Küfeciler siz de işinize bakın."

Kendi başlarına kalan kazmacılar, kokusuz gazın derecesini anlamak için koklama yarışı içine girdiler. Ölümcül bir kuşkunun ağırlığı altındalardı. Tepeden tırnağa dikkat kesilmişlerdi. Fareler çekip gitmişti. Su damlacıkları ateş gibi parlıyordu. Körnefes kesin ocaktaydı. Kaç kazmacı çalışıyorsa körnefesin o kadar parmağı vardı. Her parmağında, her kazmacı için bir ecel gizliydi. Körnefes nereye gizlenmişti? Herkesin ensesinde miydi yoksa?

"Bizi Azrail'in ocağına tıktılar," diye mırıldandı Dingil.

"Eğer bir yere körnefes çöreklenmişse benim öksürüğüm kesilir orda," dedi Emin Emmi. "Eğer terleme, bayılma varsa bende, bilin ki körnefes ölüm sınırındadır."

"Öksürüğünün kesildiği doğrudur," dedi Salman. "Bayıldığın da doğrudur. Terleme durumun nasıl?" Cevabını beklemeden, alnına dokundu, parmaklarının ucuyla. "Terlemişsin Emin Emmi."

"Terlemiş mi?"

"Çok terlemiş mi?"

"Neresi terlemiş?"

Panik havasıyla Töhmürüklü'nün alnına dokundular. Cemal, hayatında hiç bu denli korkmamıştı. Parmağının ucuyla kendi alnına dokundu.

"Ben de terlemişim," dedi. "Derin ocaklar insanı terletir."

İçlerinden küfrettiler Cemal'e.

"Benim alnım değil de sırtım terledi," diye mırıldandı Dingil. "Ciğerim daraldı."

"Ben bugün doğru dürüst terlememiştim, şimdi terledim," dedi Ethem.

Alacakaranlıkta birbirlerinin gözlerine bakıyorlardı. Hiçbirinin aklına dışarı çıkmak gelmiyordu. Hızır Nebi ile Hızır İlyas'ın aynı adam olup olmadığını düşünüyordu Emin Emmi. Kafası ağırlaşmış, çalışma şevkini yitirmişti.

"Ben gene kırkların engür şarabına döndüm, yarenler. Mübarek bir nur içinde üryan büryanım. Sesimden korkmayın."

Emin Emmi'nin sesi başta olmak üzere, körnefesin her yere sızdığını sandı Dingil. Her şeyi göze alarak toplu halde ocağı terk etmek gerektiğini düşündü. Galeriden gelen boş vagona kulak verdi.

"Cabbar'ın gelme durumu var, oturmayın," dedi Tapbasan.

Herkes kazmasını alıp isteksizce çalışmaya başladı. Hurşit'le Tapbasan vagonu doldurdular. Giderlerken Dingil:

"Gidin İlyas'a haber salın da buraya gelsin," dedi. "İçlerinde en insaflısı odur."

Cemal oğluna baktı:

"Nefes alamaz haldeler deyin, uşşam," dedi.

Ciğerlerini zorlayarak güç bela:

"Hristo'yu göndersinler, körnefes var, deyin," diye mırıldandı Emin Emmi.

Gördüğü insan ve ses manzaraları karşısında, korku ve endişeye kapıldı Hurşit. İnsan, ölüm tehlikesini böyle sessiz, efendice, içtenliği ve özensizliğiyle mi karşılıyordu?

"Hristo yoksa, Asadoryan'ı göndersinler," dedi Ethem. "O da yoksa, Eftenli Reşit gelsin."

"Siz de biraz çalışın, böyle yakalanmayın," dedi Tapbasan vagonu iterken.

Cemal'le Ethem, çalışmaya başladılar. Az sonra lambalar peş peşe söndü. Panik arttı. Kazmacılar, direklere çarparak ayağı terk ettiler. Tek kişi kaldı ayakta: Kör Cemal. Kazmacılar, ana galeriden yokuş yukarı çıkmaya başladılar. Baca ağzına yaklaştıklarında:

"Cemal gene gelmedi," dedi Emin Emmi. "Onun yüzünden suçlu duruma düşersek hiç şaşmayın."

"Ben o kahpenin dölünü gidip getirecem," diye bağırdı Dingil. Geri döndü. Az ileride, sağda, galeri duvarında yanan mumu aldı. Yokuş aşağı yürümeye başladı. Mum ışığında Cemal'i bulacak, kolundan tutup getirecekti. Derine indi. İşte ne olduysa o zaman oldu. Dingil'in öfkeli hızı, ayağın girişinde, korkunç bir patlama ve bağırtılarla noktalandı. Kazmacılar daha yeryüzüne çıkmadan, geri dönüp patlamaya doğru koştular. Yanık et, saç ve bez kokusuyla yüklü bir toz ve gaz anaforu içinde kaldılar. Ayak, patlamayla birlikte çökmüş, yanmaya başlamıştı. Yapacak hiçbir şey yoktu. Dehşet içinde, diğer ayaklardaki işçilerle birlikte koşarak dışarı çıktılar.

Patlamadan üç saat sonra ocağa ilk girenler, ıslak çuvallara sarınan kurtarma ekibiyle ustalar oldu. Patlamanın çok büyük olmadığını, dumanın çekilmesi için biraz beklemek gerektiğini söylediler. Bu arada Tapbasan'la Hurşit, ikazlara kulak asmayıp çekilmekte olan dumana daldılar. Az sonra da öksüre tıksıra geri geldiler. Çerkez Celal, ikisini de azarlayıp harman yerine gönderdi. Dumanın azalmasıyla birlikte, kurtarma ekipleri enkazı kaldırmaya başladılar. Ayağın bir bölümü çökmüş, Cemal, çöküntünün altında kalmıştı. Molozları kaldırmak için, peş peşe dört vagon getirdiler hemen. Emin Emmi, Ethem, Tapbasan ve Hurşit de gelmişlerdi. Moloz yığınlarına, ayakta kalan tek direğe bakıp bakıp ağlıyorlardı.

Ocağa iki korumasıyla birlikte giren Cabbar, İngilizler ve Ahmet Ağa gelmeden, moloz yığınının kaldırılmasını emretti ekiplere. Az sonra, Berklay kardeşlerin doğrudan emri altında çalışan iki İngiliz ustası geldi. Emin ile Ethem'e sorular sordular. Molozlar kaldırılırken dikkatli olunması gerektiğini söyleyip gittiler.

Zorlu bir çalışmadan sonra, akşama doğru molozların altından çıkarılan ilk kazmacı Dingil oldu. Kafası ve göğsü fena halde ezilmiş, yanmış, tanınmayacak hale gelmişti. Hurşit, Dingil'in yerde, kanlı, yanık bir paçavra yığını gibi yatan cesedine bakarak boğuk ve mor bir acıyla ağlıyordu. Bir yandan babasının ölmediğine inanıyor, diğer yandan da toz toprak ve duman içinde beliren, kımıldayan her taşı, her direk parçasını babası sanıyordu. Dingil'in kopan bacağını bulduklarında, "Bu babamın bacağıdır," diye çığlık çığlığa feveranı koparınca, çavuşlar, kolundan tutup yer üstüne çıkardılar.

Bir grup, yanmış, tanınmaz hale gelmiş olan Dingil'in başucuna dikilmişti.

"Bu, Cemal değil, Dingil'dir. Parmağındaki yüzükten bellidir."

Dingil'i, yüklü vagona, molozların üzerine uzattılar. Çerkez Celal yaklaşıp yakından baktı yüzüne. Kafasının ve ağzının büyüklüğünden hareketle:

"Dingil'dir bu," dedi. "Her halinden belli. Bu ocaklarda böyle büyük bir kelleye sahip bir tek adam bulamazsınız."

"Kellesi büyük olanların aklı da büyük olur," dedi Hristo.

"Bunda akıl yoktu," dedi Çerkez Celal. "Boş bir kelleye sahipti rahmetli."

"Ölülerin arkasından konuşmayın," diye uyardı İlyas.

Sesin yankılandığı grizu karanlığından Cabbar çıktı.

"Hiç sağ kurtulan yok mu?"

"Yok," dedi Celal.

Yaklaştı, elindeki lambayı cesedin yüzüne tuttu, dikkatle izledi Cabbar.

"Kim bu?"

"Dingil."

Bakışlarından rahatsız olmuş gibiydi.

"Gözlerini kapatın şunun. Bekletmeyin burada, alın götürün." Moloz yığınlarını, çöken tavanı, yarıya kadar moloza gömülmüş, ayakta kalan direği dikkatle izledi. İlyas'la Çerkez'e yaklaştı. Fısıldarcasına, "Körnefesin olduğunu, kazmakeşlerin bize geldiğini kimseye söylemeyin," dedi.

"Ateşnefesin dehşetini anlamak için Dingil'i görmek yetiyor," dedi Çerkez Celal.

"Garip bir durum," diye mırıldandı Cabbar, Dingil'in halini düşünürken. "Ben ilk defa görüyorum, ateşnefesin bu kadar zalim olduğunu."

Yıkıntıların kıyısında sessiz sessiz ağlıyordu Hurşit. Bağırmayacağı sözünü verdiği için patlama ve göçük alanına gelmesine izin vermişlerdi. Cabbar'ın sözünü duyunca kafasını kaldırdı:

"Ateşnefes zalim değil," dedi. "Sen zalimsin."

Harıl harıl çalışan kurtarma ekibi, durup Cabbar'a baktı. Cabbar, ciddi ve efendi bir tavırla Hurşit'e yaklaştı:

"Seni burda döverdim ama bu göçüğün altında kalan babana şükret," dedi. "Celal bu delikanlıyı uzaklaştır buradan. Elimden bir kaza çıkmasın, bu kaza yerinde."

Celal'in işaretiyle ekipten Atgüden Hasan, Hurşit'i uzaklaştırmak isteyince:

"Bırak kolumu, ben gitmem!" diye bağırdı. "Babamı çıkaracam bu yıkıntının altından. Dingil Emmi'yi çeke çeke çıkardınız. Her tarafı parçalandı. Babamı ben çıkaracam, size bırakmam."

"Atın bunu yer üstüne yahu," diye bağırdı Cabbar. "Kurtarma çalışmalarına engel olmasın. Defedin terbiyesizi."

Atgüden'le Cevat, Hurşit'i bağırta bağırta alıp götürürken moloz boşaltmaktan gelen Tapbasan Şükrü'yle karşılaştılar. Ağlamaktan gözleri şişen Şükrü vagonu durdurdu:

"N'oluyor yaa," diye diklendi. "Babasını öldürdünüz, sıra oğluna mı geldi? Bırakın oğlanı kendi haline. Defolun, gidin işinize."

"Çekil önümüzden Şükrü, Cabbar'ın emridir."

"Bırakın oğlanı, dedim size. O Cabbar'ın emriyse bu da benim emrimdir."

Şükrü'nün öfkeden şevşirileşen kızarmış gözlerine, titreyen alt çenesine bakınca korktular. Bir yıl önce deliren ve Hüseyin Çavuş'u kazmayla kovalayan kazmacı Maksut'u anımsadılar.

"Bırak kolumu Şükrü, kurtaramazsın!"

"Yettiniz be, bırakın oğlanı!"

Galeride, dekovil raylarının üzerinde, bir boğuşmadır başladı. Hurşit'i çekerek getirirken ikide bir tekme atan Cevat, Cabbar'a haber vermek için göçük yerine doğru koştu. Az sonra da tünelin öbür ucunda, dört kişiyle beraber Çerkez Celal göründü. Hurşit'le Tapbasan'ı derdest edip yer üstüne çıkardılar. Atların ve katırların konduğu ahıra kapattılar.

Göçüğün altından en son, ertesi günün sabahı, Cemal çıkarıldı. Yüzü ve saçları kavrulmuştu. Açık kalan ağzına toprak dolmuştu. Ölen kazmacılardan en çok Cemal'e acıdı Cabbar. Üzerinde yanmış, parçalanmış elbiselerini, ezilmiş çıplak ayaklarını, ellerini seyrederken, Zehra'yı ve Zehra gibi güzel bir kadına kavuşan Bayram'ı anımsadı.

"Bu zavallının ağzındaki toprağı çıkarın. Çenesini iple kafasına bağlayın ki ağzı kapansın. Dürüst adamdı, çalışkandı. Toprağı bol olsun. Allah ruhunu huzura kavuştursun. Yıkıntıyı tertemiz kaldırın, ocağı en yakın zamanda işletmeye hazır hale getirin. Dülger Duranı çağırın payandalamaya başlasın."

Ocağın kısa zamanda işletmeye hazır hale getirilmesinin mümkün olmadığı inancındaydı Hristo. Şiddetli baş ağrısından dolayı bu görüşünü savunacak durumda değildi. Paytak bir yürüyüşle uzaklaştı oradan. Hristo'nun gitmesinden az sonra da Ahmet Ağa geldi. Selam vermeden, el pençe duran insanların arasından geçip ayağın girişinde durdu. Ruhunu ve suratını yitirmiş gibiydi.

"Kaç defa ikaz ettim sizi. Ocakta biriken gazı izleyin, çoğalmasına izin vermeyin, diye. Patlama kader değil ki. Önlenir. İlim, lambaların alevini tel örgü içine almış. Niye? İnsan, adi sıcaklığı, basıncı anlamaz mı? Anlar. Patlayıcı gaz yukarda, tavanda birikir.

Başınızı tavana yaklaştırdınız mı anlarsınız gazın encamını. Yazıklar olsun size. Hepinizin ekmek kapısıdır bura. Beni zarara sokarsanız siz de aç kalırsınız. Bir patlamanın, bir göçüğün bana neye mal olduğundan haberiniz var mı? Yok. En usta kazmakeşlerimi kaybettirdiniz bana. Ben onları gittim Üzülmez'den getirdim. Bir usta kazmakeş, on acemi kazmakeşe bedeldir. Cemal'i on kazmakeşe değişmezdim ben. Yazıklar olsun size. Bu kapıdan yediğiniz ekmek, gözünüze, dizinize durmaz mı?"

Ahmet Ağa, vaazını bitirip direktiflerini verdikten sonra, Cabbar, İlyas ve diğer çavuşlarla birlikte yer üstüne çıktı. Ahıra doğru yürüdü. Duvarın dibinde, donmuş kar üzerinde yan yana bekleyen ölülerin başucuna dikildi.

"Bunları burada fazla bekletmeyin. Amelenin morali bozulmasın. Bugün hemen gönderin köylerine. Üzerlerine yeni elbise giydirin. Kanlarını manlarını silin. Cebeli Bey'e, yeni amele göndermesi için mektup yazacağım. Elvan'a gönderilecek olan ölünün yanına bir çavuş katın. Mektubu çavuş versin. Çavuş Elvan köyünden olmasın."

Ahmet Ağa, mektubu yazmak için idare binasına gitti. Çavuşlar hemen harekete geçtiler. Ölüleri soydular. Kova kova su döküp yıkadılar. Depodan aldıkları elbiseleri, ayakkabıları ölülere giydirdiler. Katırları, çulları, kendirleri getirdiler. Cemal'i yüzüstü bir katıra yüklediler. Üzerine bir çul parçası atıp kendirle iyice bağladılar.

"Cemal, Elvan köyüne gönderilecek," dedi Cabbar. "Şükrü'yle o terbiyesiz oğlanı çıkarın gelsin. Cenaze katırını yedekleyip götürsün."

"Ahmet Ağa'nın mektubunu beklememiz lazım," dedi İlyas.

"Katırları yedeklesin, idare binasının önünde beklesin," diye homurdandı Cabbar. "Mektubu ölüyle beraber, Elvan köyüne sen götür Celal."

Şükrü'yle Hurşit'in, Elvan köylülerini kendisine karşı kışkırtacaklarından korktu Çerkez. Bayram'ı düşündü birden. Tüfeğiyle dönüş yolu üzerinde pusuya yatan kör Bayram'ı... Sustu. İtiraz edemedi.

"Dingil hangi köydendir," dedi Cabbar. "Bunu kim götürecek?"

Sırtındaki ölüyü taşımayı saygıyla kabullenen katıra çevrildi gözler.

"Dingil'in nereli olduğunu bilen yok. Aligazili olduğunu söylediler ama doğru değil. Bu ocaklarda çalışan herkes Dingil'i tanır. Gelgelelim hiç kimse de bilmez onun memleketini, soyunu sopunu. Çingene olduğunu söyleyenler var. Çam Ali, Dingil'i en iyi tanıyan adamdır. Dediği doğruysa Dingil, eski köçeklerden Köhistanlı Durna Veli'nin oğludur."

"Hırvat olduğunu, Boşnak olduğunu söyleyenler var," dedi Arnavut Bekir.

"O zaman Dingil'i burada bekletmeyin," diye buyurdu Cabbar. "Giydirdiğiniz elbiseleri de çıkarın. Götürün, şurdaki kimsesizler çukuruna gömün."

Hemen başucuna dikildiler Dingil'in. Üzerinden yeni elbiseleri çıkardılar. O anda, Halil Paşa ile birlikte Kozlu'da ikamet eden, Fransız Bahriye mirlivalarından Laşapel geldi. Yaklaştı, yanıklara baktı dikkatle. "Grizu," diye mırıldandı. Oradakilerin içinde çınlamaya başladı bu efsunlu sözcük:

"GRİZU!"

Ahırdan Tapbasan'la Hurşit'i çıkardılar. Mezar kaçkınlarını andırıyorlardı. Önce yüklenmiş katıra, sonra da çavuşlara baktılar, hain hain. Hurşit, çul altından sallanan ayaklara çevirdi dikkatini. Ayaklarından hemen tanıdı babasını. Ayaklara bakan delikanlının, babasını tanıdığını hissetti Cabbar. Göz göze geldi. Delikanlının, sustukça mahkemeleşen mahzun edasından etkilendi. Celal'in öksürüğü girdi araya. Çerkez öksürükten sonra, burnunu, kar üzerinde yarı çıplak yatan Dingil'in az ötesine sümkürdü.

"Evet arkadaşlar, bekleme zamanı değil," dedi. Cemal'i taşıyan katırı Hurşit'le, Tapbasan'a teslim ettiler. "Beni takip edin. Mecit'i çağırın, gelsin. Emanetim onda."

Emanetten kastı, piştovuydu. İdare binasına doğru uzaklaşan katırın arkasından bakakaldı Cabbar. Çocukken kendisine dayak atan üvey babasının ve Filyos ırmağından yararlanarak Yenice

ormanlarından getirilen ağaçlarla, gavata yapan marangozların nasihatlarını anımsadı. "Bunları Kör Ocakta keşke dövdürmeseydim," diye iç geçirdi. "Burası herkesin ekmek kapısı. İstanbul'dan gelen tüccarların, Rumeli'den gelen Hırvatların, Boşnakların, Kayseri'den Konya'dan gelen taşçıların, boyacıların, marangozların, kunduracıların, terzilerin, fırıncıların ekmek kapısı. Ya benim neyim? Ekmek kapım mı? Ben buraya niçin geldim? Ben buraya dayak atmaya, kan dökmeye, adam öldürmeye mi geldim? Ocak çavuşlarını bu kadar zalim eden şey ne? Bırakalım bizi de Zaptiyeyi bu kadar zalim eden şey ne?" Döndü, Dingil'e baktı. Karın üzerinde, yanmış, yamulmuş, yarı çıplak görünce ürperdi.

"Çıkardığınız elbiseleri giydirin buna," diye bağırdı. "Çıplak bırakmayın. Götürün gömün hemen!"

ANLADIĞIN KADAR SEVİLİRSİN

Ben kadını, sustuğu zaman dinlerim.

Cebeli, başını yastığa gömerek, sindire sindire okudu mektubu. Katlayıp karnının üzerine koydu. Mektuptan önce okuduğu kendi acısını, yanaklarından çenesine ve boynuna süzülen gözyaşlarının dindirici acısını tarifsiz bir tatla duyumsadı. Karılarının, kendilerini böylesine, içli bir hüzünle vererek seyretmelerini, onların huzurunda ilk kez ağlamış olmasına yordu. Karşıda oturan küçük karısının kıpırtılı gamzesine dikkat etti. Kadının tüm iç güzelliklerinin, gamzesinde yoğunlaştığını, orada delirip ışığa dönüştüğünü, bakan her ölü gözü meftun ettiğini ve karşı konulamaz bir güçle kendi özüne doğru çektiğini düşündü. Hiçliğin ve bedbinliğin karanlığında gizemli bir sise dönüştüğünü hisseder gibi oldu. Akif Paşa'nın "Adem Kasidesi"ni bir kez daha okumak için elini uzatınca, kitaplar devrilip yere düştü.

"İnsan," diye mırıldandı, "Mana ve latife âleminden ne kadar uzak. Ereğli kadısına dedim ki sen yetim mallarının idaresiyle uğraşan, nafaka tayin eden bir adamsın. Halk seni, duygu ağı piramidinin zirvesinde oturan, "Hayırlar Babası" olarak bilir, gel beni dinle, okuduğum ne kadar kitap varsa, Arapça, Farsça, Osmanlıca ne kadar el yazması eser varsa hepsini sana teslim edeyim. Şu caminin avlusuna kâgir bir kütüphane yaptır, hepsini raflara yerleştir. Getir şer'iyye sicillerini de koy ki kaybolmasın. Dinletemedim. Adam burnunu, kefalet senedi tanzimlerine soktu, tapu sicil muhafızlığına soyundu, devlet vergilerinin murakabecisi oldu. Sonunda, devlet, Ereğli'den toplanan vergi gelirlerinin azaldığını hissetti.

Dergâh-ı Ali gediklilerinden, Müsadere Mahmut nam adında bir mübaşir müfettiş gönderdi. Müfettiş, kereste götürür gibi Kadıyı aldı götürdü."

Kadınlar, ne kitapların devrilişine ne de Cebeli'nin yakınışına aldırdılar. Hastanın domur domur terleyen ve kendi ışıltısını yiyen alnına baktılar sadece. Küçük kadın, Cebeli'nin, herhangi bir insanla konuştuğu gibi Azrail'le konuştuğunu sandı. Acıdı. Yaklaşıp alın terini silmek istedi. Azrail'in işine karışmış olabileceğini düşündü. Korktu. Madenden gelen ölü, zaten caminin önünde bekliyordu. Azrail'in ortalıkta sessizce, hesaplar kurarak gezindiği bir andı. Eğildi, Kınalızade Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâi'sini ve diğer el yazması kitapları kaldırdı yerden.

"Ciddi değil," diye, yeniden mırıldandı Cebeli. "Ciddi bir mahluk değil insan. Kâinatın göbeğinde bir kandil sandı kendini. Kâinatın yüreği sandı. İnsanı böcekten ayıran şey, onun biraz daha fazla, biraz daha iyi yaşamak istemesidir. İnsanın bana yazdığı mektuba bak." Mektubu aldı, "tuuhh," diye tükürerek tekrardan göbeğinin üzerine koydu. "Bana insan gönder, sana ölü göndereyim. Mektup bu. İnsanın borçlu olmadığı, suç işlemediği bir tek taş parçası var mı bu kürre-i arz üzerinde? Bir bardak ayran getirin bana."

Zamanı, kendisi gibi zerreciklerine ayırmış, her zerreciğine bir zerreciğini yerleştirmişti. "Ben nerdeyim?" diye mırıldanıyordu arada bir. Parmaklarının titrediğini hissetti. Elini kaldırdı. Uçlarına baktı. Ağlayan bir çift göz gördü her parmağının ucunda.

"Ellerimin masumiyetine layık olamadım."

"Selamünaleyküm beyim, millet seni bekliyor."

Gözlerini çevirip Kara Süleyman'a baktı. Hemen arkasında duran Hurşit'le göz göze geldi. Delikanlının bakışlarına, tahmin ettiğinin aksine, yumuşak bir iklim egemendi. Cebeli Beyine karşı demek ki bir hınç beslemiyordu.

"Gel Hurşit elimi öp, gel." Elini incelikle öpen kafayı okşadı. "İnsana sığınmam. Ama acısına sığınırım insanın. Bir çocuğun vicdanı kadar temizdir insanın acısı."

Küçük karısının yardımıyla şalvarını giydi, yataktan kalktı.

Çağla yeşiline çalan İngiliz kumaşından dikilme gömleğini giydi. Kadın, beyaz yün iplikle sıkıca dokunmuş kışlık kazağı ve kürkü getirdi. Kocasının çok sevdiği, baba yadigarı püsküllü zuhaf fesi kalıbından çıkardı. Cebeli'nin hafif kaşına doğru yıkarak kellesine oturttu. Kunduralarını giydirip, bastonunu eline verdi. Cebeli çıkmadan önce durdu. Biraz düşündü. Yatağın üstündeki mektubu aldı.

"Bu mektubu getiren adamı buraya çağırın çabuk," dedi.

Hurşit koşturdu hemen. Az sonra da, Çerkez Celal'le birlikte geldi. Cebeli, tepeden tırnağa süzdü Celal'i.

"Ahmet Ağanın mektubuna cevabımı hazırladım, beyefendi," dedi kibar bir tonla. "Cevabımı gel dışarıda vereyim. Beni evin arkasına çıkar Hurşit."

Çerkez Celal cevabın, evin arkasındaki bir odada, bir masanın üzerinde, zarfın içinde beklediğini sandı. Hurşit, koltuğunun altına girerek dışarı çıkardı Cebeli'yi. Kaz ve tavuk grubunun içinden geçip, evin arkasına geldiler. Cebeli duvarın dibine yaklaştı. Uzun bir yolculuğa çıkacakmış gibi, Kara Süleyman'ı, Çerkez'i ve Hurşit 'i süzdü dikkatle. Gökyüzüne baktı.

"Hepiniz şahitsiniz," dedi. Mektubu cebinden çıkardı. Avuçlarının arasında buruşturup tostoparlak yaptı. Duvarın dibine attı. Mektup toz kara gömüldü hafif. Cebeli uçkurunu çözdü, şorul şorul işemeye başladı üzerine mektubun. Şahitler, ıslanan mektubu, mektubun etrafında sararak eriyen karı ve de sidik buğusunu dikkatle izlediler. Hayretini mektuptan ayırmayan Kara Süleyman, Beyin kesinlikle delirdiğine kani oldu. Cebeli uçkurunu büyük bir gönül rahatlığıyla bağladı. Döndü, elini Hurşit'in omzuna koydu.

"O mektubu oradan al, bir torbaya yerleştir. Beyefendiye teslim et. Götürsün Cabbar'a versin. Cabbar da Ağasına ulaştırsın."

Hayretten donakalmıştı Çerkez. Eğilip mektubu alan Hurşit'i izledi. 'Durdur şu rezaleti,' dercesine Kara Süleyman'a çevirdi yüzünü. Susmayı, çaresizliğine sığınmayı tercih etti.

"Hurşit, sen mektubu götür paketle. Süleyman sen de cenazeye götür beni."

Hurşit, cinnete varan bir sevinçle koştu. Kara Süleyman birkaç kez yutkundu.

"Paketi vermesek daha iyi olmaz mı beyim?"

"Ahmet Ağa'dan ayıp olur, Süleyman," diye karşı çıktı sakin bir sesle. "Ben insanları cevapsız bırakacak kadar terbiyesiz bir adam değilim. Beyefendinin hayatını da tehlikeye atmak istemem. 'Cevabı niye getirmedin,' derler. Kör ocağa atar, döverler. Olan bana olur. Hiç ölmek istemediğim bu kış vakti, vicdan azabından ölürüm. Torbanın sahibini bulması lazım. İnsanlığımın bana emridir bu. Anla biraz."

Tüm köy halkı, caminin önünde toplanmıştı. Ölünün çevresinde bıdırdaşıyorlardı. Kadınlar ayrı bir yerde dövüne dövüne ağlıyor, çocuklar ise hüzün ve şaşkınlıkla kadınları seyrediyorlardı. Kar üzerinde çıplak ayakla dolaşan köyün yoksullarını geçip tabuta doğru ilerledi Cebeli. Bastonunu havaya kaldırdı:

"Çekilin, kadınlar gelsin, cenazenin başında biraz ağlasınlar," dedi. "Gözyaşlarımızı anlamanın başka bir yolu da yok."

Cemal'in anası Elif Kadın, torunlarıyla beraber gelip Cebeli'nin karşısına dikildi. Cebeli, kadının hiçbir şey olmamış gibi öyle durup sakin sakin bakmasına şaştı.

"Cemal'imi madene sen gönderdin Cebeli," diye homurdandı Kocakarı. "Hele şu halimize bakın. Aksakallılarla karılara kaldı bu köy."

Yamalı şalvarlara, çarıklara, armut sapını andıran boyunlara, aksakallara, gözyaşı akıtmayıp da ağlayan gözlere baktı Cebeli.

"O madenlerden benim şimdiye kadar bir kuruşa bile tenezzül etmediğimi bilirsiniz. Cemal'i ben göndermesem bir başkası gönderirdi. Yevmiyesinin bir kısmına da el kordu. Eli kazma tutan herkesi deftere yazdı devlet. Ayağımızı bastığımız toprağın altına indirdi hepimizi."

Elif Kadın, Cebeli'yi değil, kendi iç kargaşasını dinlemekle meşguldü. Yaşlılar azıcık kenara çekilmişlerdi. Ölünün çevresini saran kadınlar, başlarına, göğüslerine vura vura sürdürüyorlardı ağlamalarını. Ağlayanların içinde, belirgin sesiyle dikkati en çok

çeken, Esma'ydı. Ölülere değil, ölen kocasına ve Bayram'ın kocalığını, Cemal'in ölümü üzerine artık tamamen kesinleştiren Zehra'nın ihanetine ağlıyordu. Cebeli, kendi benliğinin yırtığından kadınları ve kendisini dinlerken bakışlarını fiskos eden yaşlılara çevirdi. İnsanın yaşlandıkça yaşamayı daha çok hak ettiğini düşündü. Kara Süleyman'ın surat asarak anlamsız anlamsız mırıldanmalarından rahatsız oldu. Kadınların, cenaze namazından önce gelip cesedi böyle sarmaları, ağıt yakmadan, ciyak ciyak ağlamaları Kara Süleyman'ın kabullendiği bir durum değildi. Cebeli'nin köy âdetlerini altüst eden tutumundan memnun olmayan yaşlılar, içlerini zaman zaman Kara Süleyman'a döküyor, sonra da onu, "Aman Cebeli duymasın," diye uyarıyorlardı.

"Her insan bir sondur," diye sürdürdü vaazını Cebeli. "Rahmetli Feragat Ana çok derin bir kadındı. Ebedîliğin dibini delmiş bir deliydi. Ölüyü gördüğü zaman insanın ebedî olduğunu söylerdi. Cemal'e hemen burda bir tabut yapın. Süleyman git evime, benim yıkandığım su teknesini al gel. Teknemi tabuta çevirsinler, bu güzel mevtayı içine koysunlar. İnsanın nasıl, nereye gömüleceği hiç mühim değil. Tabut da mühim değil. Hatta çok lüzumsuz bir âdettir. Ben bu ölüye saygı duyduğum için, ona onun gözüyle baktığım için tabutun yapılmasını istedim."

Mektup torbasını Çerkez Celal'e veren Hurşit, Cebeli'nin direktifini duyar duymaz evine koştu. Tekneyi sırtlayıp geldi. Köyün ağaç işlerinden anlayan erkekleri hemen oracıkta, getirilen tekneyi söküp tabut yaptılar."

Elif Kadın, kadınların arasından çıktı, Hurşit'in yanına geldi:

"Keşke o tekneyi getirmeseydin Hurşit," dedi. "O teknenin içinde hepimiz cılcıbıldak olduk, yıkandık. Şimdi o tekne tabut oldu. O lanet maden, aha bu torunlarımın hepsini çeker, çalıştırır sonra tabuta gönderir. Ben bu çocukları, bu cenazeye niye getirdim? Yanına yörene bak, bunlardan başka çocuk var mı? Yok. Bunları getirdim ki bu ölüyü görsünler, büyüdüklerinde madene gitmesinler."

Nenesinin eteğine tutunan, ela, ışıltılı, ürkek ve büyük bakışlı kardeşlerini süzdü Hurşit. Teknedeki canlı ruhun, tabuttaki ölü ruhla birleştiğini düşünerek ürperdi.

"Kötü şeyler düşünme ece, bu çocukları al götür."

Yüreğini kemiren merak ve korkuyu defetmek için, Cebeli'nin yanına gitti hemen. Nenesinin söylediklerini aktardı yutkunarak, tane tane. Dikkatini kadın kümesinde yoğunlaştırmıştı Cebeli. Hangi kadının daha içten ve daha usturuplu ağladığını anlama çabası içindeydi.

"Endişelenme Hurşit," diye mırıldandı, bakışlarını kadınlardan ayırmadan. "Bütün insanlar, tekneyle tabut arasında kurulan köprüden geçmek zorundadır. Ölümden kork ama ölümün karşısında düşkünleşme. Yazık edersin kendine. O Kumru kıza iyi sarıl. Kadınların içinde en güzel ağlayan odur. Yüreğini gözyaşına dönüştüren kadını bulmak zordur. Dikkat et Hurşit. Kumru, önündeki ölüleri bahane ederekten kendi derdine ağlayan bir kız değil. Önündeki ölüye ağlayan bir kızdır."

Cebeli'nin Kumru'yu övmesi, Hurşit'i ferahlattı biraz. Kumru ile göz göze geldi o anda. Kendi kendine mırıldanarak beyaz sakallar, kar topakları ve beyaz kefenler arasında gezinen nenesinin Azrail ile konuştuğunu, ona tekne ile tabut işini anlattığını sandı. Acaba, herkes Kumru'yu anlamış mıydı Cebeli gibi?

"Değerini bil o kızın, Hurşit. Emek ver, dinle. Ben kadını, sustuğu zaman dinlerim. Konuşan kadını herkes dinler. Mühim olan, susan kadını dinlemektir. Kadın, rahatlamak için konuşur. Sustuğu zaman da fikrini söyler. Marifet, onun fikrini öğrenmektir. Kadının fikrinde, hem beyin, hem de yürek var. Beyninle yüreğini aynı anda vermeden dinlersen, kadını anlayamazsın. Kadın, anladığın kadar sever seni. Ben bu dünyada bulamadım kafamdaki kadını. Ben aslında kendimi bulamadım. Kendimi bulsaydım kadını kolay bulurdum. Boklu kaderim, beni bu dünyaya benzetti."

Cebeli'ye arkadan kulak misafiri olan Kara Süleyman, usulcacıktan sokuldu beyine:

"Artık cenaze namazına geçsek iyi olur, beyim," diye fısıldadı. "Meydanı karılara bırakırsak, kırk gün kırk gece ağlarlar. Onlara bir şey olmaz ama biz ayakta donarız. Emret, imama haber vereyim."

"Ver," dedi Cebeli isteksizce.

İmamın yükselen sesiyle birlikte kadınlar sustu. Cenazenin başından topluca kalkıp erkeklerin arkasına geçtiler. Cebeli bastonuna dayanık vaziyette, olduğu yerde kaldı. Cenaze namazı başladığında, Çerkez Celal, Tapbasan Şükrü'yü çağırdı. Yıkıntı bir suratla atına binerken:

"Ben yolcuyum," dedi. "Yarın Hurşit'le beraber gelin, işbaşı yapın. Tamam mı?" Tapbasan'ın, anlamını ve ciddiyetini yitirerek şevşirileşen kanlı gözlerini, deliren abisi Malik Ali'nin gözlerine benzetti Celal. "Anladın mı dediğimi?"

Tapbasan, gülerek kaçtı. Durdu. Bir avuç kar aldı yerden, sıktı, Çerkez'e fırlattı.

"Defol, körnefes" diye bağırdı. "Atını alır kaçarım. Kardan bir at yaparım. Ona bindiririm seni." Cıvık cıvık güldü. "Hadi atınla beni kovala."

Köye cin sürülerinin girdiğini ve insanları yollarından saptırdığını düşündü Celal. Hurşit'in verdiği mektup torbasını eyerden açıp atma eğilimi içine girdi. Cabbar'ın kızacağından korktu. Başını çevirip torbaya tükürdü. Götürmeye karar verdi.

YEŞİL RENKLİ FITTIRIK

Kafamda bir kuş,
kuşun kafasında baykuş.

Akşamdan beri seten seyrek yağan kar, don karın üzerini gelin tülü gibi kapatmış, birbirini kesen ayak izlerini çoğaltarak kışı yumuşacık, canlı bir iklimle çekilir hale getirmişti. Taze mezarların çevresinde dolaşan ve yiyecek hiçbir şey bulamayan tilkiler, köylülerin, tahıl vergisi toplayan bir şahnaya ait olduğunu iddia ettikleri mezara dikmişlerdi bakışlarını. Mezarın gösterişli baş taşına konan ve ötüşüyle açlığı kışkırtan kargayı dinliyorlardı. Karganın taze kar ve toprak kokan tüyleri, karpuz çekirdeği gibi ışıldıyordu şafak aydınlığında. Tilkiler, kulaklarını dikip sesleri dinlediler ve aniden uzaklaştılar mezarlıktan. Üzerini karın örttüğü, toprak ve gübreden oluşan bir ebeğin arkasına geçtiler. Koyun postundan gocuklarıyla, atlarının üzerinde dimdik duran zaptiyelerin geçişini izlemeye koyuldular. Zaptiyeler, başlarını çevirip konduğu yerden ve ötüşünden ödün vermeyen kargaya baktılar. En önde, genç bir kula kısrağa binen Polat:

"Göçükte ölenleri buraya gömmüşler," dedi.

Atını, garip bit tik ve takıntı illetinden dolayı Polat'ınkiyle at başı süren Besim:

"Taze mezara bakmayın yarenler," diye uyardı. "Gece karşımıza çıkar, bir adım kıpırdatmaz bizi. Gözünüze söz geçirin. Bakmayın."

Zaptiyeler konuşa konuşa köye girdiler. Girişteki ilk eve, Hurşit'le Tapbasan Şükrü'nün evini sordular. Hurşit'in tarif edilen

evine yöneldiler ilkin. Tüfeklerini omuzlarından ellerine aldılar. Atlarından inmeden evi kuşattılar. Atından inen Gani Çavuş, yardımcısı Mücap'la birlikte bahçeye girdi. Kapıya dayandı. İçeriyi dinledi. Sonra tıkırdattı. Kapıyı Hurşit açtı. Kendisine yönelen tüfeği görünce yutkundu.

"Kıpırdama," diye bağırdı Mücap. "Hurşit sen misin?"

"Benim."

"Ellerini başının üstüne koy, dışarı çık."

"Tamam, çarığımı giyeyim."

"Dışarı çık, dedim sanaaa! Çarığını verir biri!"

Kumru geldi hemen. Korku ve şaşkınlıktan ağzı açılmıştı.

"Ne oldu, bir şey mi var asker ağam?"

"Maden firarisini koynunuzda beslersiniz, sonra da bir şey mi var, dersiniz," diye homurdandı Mücap. "Getir bunun çarıklarını çabuk."

"O kaçmadı, babasının ölüsünü getirdi," diye ağlamaya başladı Kumru.

"Dün madene gelmesi lazımmış, gelmemiş. Onun için firar sayılır," dedi Gani Çavuş.

Çatılmış kaşları, uykusuz titrek duruşuyla Kocakarı belirdi kapıda. Göğsü namluya değecek şekilde yaklaştı.

"Sabah sabah bağırma oğlum," dedi sakin bir sesle. "Değneğini göğsümden çek. Yarenlerine de söyle, gelsin içeride ısınsınlar biraz. Yoldan gelmişsiniz. Aceleniz ne? Hurşit'i alır gidersiniz. Bu evden firar çıkmaz."

Gani Çavuş, Kocakarının sakin, sevecen sesinden etkilendi. Bacısı Nigâr'a benzettiği Kumru'yu ilgiyle süzerken gülümsedi.

"Şükrü adında bir firari daha var. Onu da almamız lazım, yoksa kaçırırız iyi olmaz. Kumandanımız bize, firarileri yakalar yakalamaz, hemen dönmemizi emretti. Çarığını, çulunu çaputunu, varsa azığını getirin. Gitmemiz lazım hemen."

Kumru ağlaya ağlaya içeri koştu. Giyeceklerini dar bir torbaya tıktı. Bir ekmek, bir parça peynir, bir avuç kestane koydu yanına.

Çarığı aldı, askerin karşısına dikildi. Çarığını, üstünü başını giyindi Hurşit, sesiz sesiz ağlayarak.

"Hurşit firar sayılmaz oğlum," dedi Kocakarı. "Babası öldü, üzüntüsünden gidemedi madene. Bir gün gecikti. Bir şey olmaz bir günle."

"Tamam da ebenene," dedi Gani Çavuş, "Memleket seferibirlik içindedir. Ruslar kapıya dayanmış. Kimse dinlemez. Dinlese de anlamaz baba acısını."

Hurşit'in bileklerini kendirle bağlamaya kalkıştıklarında:

"N'olur bağlamayın, Hurşit'imin bileklerini," diye inledi Kumru.

"Hurşit kaçmaz, bağlamayın," dedi Kocakarı.

"Mecburuz ebenene. Bütün firarileri bağlamak zorundayız."

Kendirinden çekip bahçe kapısından çıktılar. Çavuş, kendirin bir ucunu kendi bindiği atın eyerine bağlarken Kumru'ya baktı. Ağlayışın kıza yakıştığını düşündü.

"Hiç üzülmeyin, Hurşit'e bir şey olmaz. Götürür sağ salim teslim ederiz madene."

"Kaçmaya kalkışmazsa tabii," dedi Mücap.

Kumru'nun hüngürtülü ağlayışını duydukça yüreği ezilen Hurşit:

"Üzülme Kumru," dedi, "İki hafta sonra burdayım. Cebeli Bey bana söz verdi. Düğünümüzü yapacak. Üç ay yas tutmamız lazım. Sabret."

Evin etrafından çekilip tek noktada toplanan zaptiye neferlerini hüzünlendirdi bu durum. Atına binmeden önce dönüp Kumru'ya ve Elif Kadın'a bir kez daha baktı Gani Çavuş:

"Dert etmeyin," diye mırıldandı. "İki hafta sonra gelir, adam öldürmedi ya."

Zaptiye, Hurşit'in yol göstericiliğiyle Tapbasan Şükrü'nün evine dayandı. Tapbasan'ı evden çıkarmak, bileklerini kendirleyip ata bağlamak tantanalı oldu. Zaptiye yola koyulurken karısı bağırıyordu arkadan:

"Herifimi delirttiniz, Allah sizi eğiz buğuz etsin, delirtsin, inşallah!"

Köyü çıkıncaya kadar Tapbasan bir engel çıkarmadı. Kendirini germeden tıpış tıpış yürüdü atın arkasından. Gözleri şaşılacak derecede kaymıştı. Padişah Abdülmecit'in, maden ocaklarının tam karşısında, dikilmiş kazmaların üzerinde kurulan büyük bir sarayda oturduğunu, ateşnefesin öldürdüğü kazmacılarla birlikte kendisini beklediğini düşünüyordu. O sarayın dışında kalan bütün canlılar, kendisine pusu kurmakla meşgullerdi. Sarayı, iç içe geçen katır çemberleri koruyordu.

"Atına bindiğini sanma kumandan. Aslında atın sana binmiş. Ben de atına binmişim. Kafamda bir kuş. Kuşun kafasında baykuş."

Lafın mantığından ve söyleniş tarzından kuşkulanan askerler, hafif bir dönüşle Şükrü'yü yokladılar. Gani Çavuş gülümsüyordu.

"Şimdi ben atımın üzerinde değil miyim?"

"Sen karının bile üzerinde değilsin."

"Doğru," diye güldü Gani Çavuş. "Daha evlenmedim. Yahu Şükrü sen falcı mısın?"

Şükrü'nün bağlı olduğu atın üzerindeki nefer Satılmış:

"Benim falıma bak Şükrü," diye kafasını çevip baktı.

Ayakları dizlerine kadar kara belenmişti Şükrü'nün. Sırtında, iki çuval bezinin arasına yün konarak dikilen bir yelek vardı. Bileklerini bağlarken biraz fazla sıktıkları için, elleri soğuğun da etkisiyle morarıp uyuşmuştu. Maden idaresinin sıfır numara tıraş ettiği kafasında, keçi kılından pasaklı bir külah vardı.

"Senin beynin, arpacık soğanı var ya, ekme soğan, ha işte onun kadar ufalmış."

"Yani kertiğimin başı kadar mı ufalmış," dedi küçülen beyinin sahibi.

"Daha ufak daha," diye bağırdı Şükrü.

Zaptiye kolunu gevrek ve tatlı bir tebessüm sarıp sarmalamıştı. Tebessüm Hurşit'i de etkilemiş, güneş bulutların arasından sıyrılıp geniş, mavi bir kubbeye açılmıştı.

"İçinde akıl var mı beynimin?"

"İçinde akıl yok, yeşil renkli fıttırık var. Evli misin?"

"Değilim."

"Evleneceğin kadının senden çekeceği var."

"Niye?"

"Beynindeki yeşil renkli fıttırık, karının peşine düşecek. O fıttırık gece gündüz durmadan soru soracak karıya. 'Nerdesin?' 'Nereye gittin?' 'O kimdi?' 'Sen geçerken çalı niye oynadı?' 'O kuş durup dururken niye öttü?' O yeşil renkli fıttırık, her ıslığı kuş ötüşüne, her kuş ötüşünü de ıslığa benzetecek. Karıya karının gölgesini de soracak: 'O seninle beraber giden kara adam kimdi?' Karıya, karının öksürüğünü de soracak: 'Ağzını senin ağzına yaklaştırıp öksüren kimdi?' Karıya karının karın gurultusunu da soracak: 'İçinde konuşan o deyyus kimdi?'"

Makaraları koyverenler, zaptiye kolunun canlanmasına yol açmışlardı. Şamata rüzgârına rağmen, bazı kafalar Şükrü'nün bir ermiş olabileceğini hesaba katarak daha ciddi bir duruş sergiliyordu. Hurşit'te, acıma duygusu uyanmıştı. Tapbasan'ın delirmiş olabileceğini düşünüp duruyordu.

"Karın koşacak. Senin yeşil renkli fıttırık beynin karını kovalayacak. En sonunda karın kendini Elvan köyünün yeşil kapılı evine atacak. Kimin kucağında yatacak? Şükrü'nün. Şükür diye diye hem de."

Kafile kahkahalarla sarsıldı. Gani Çavuş atını hafif yavaşlattı. Azık torbasından çıkardığı bir parça helva verdi Şükrü'ye. Ellerinin morarıp şiştiğini fark edince:

"Herkes olduğu yerde dursun. Kendir, falcımızın bileğini fena sıkmış. Gevşeteceğim biraz. Gevşetirsem falın bereketi artar."

"Gevşettikten sonra senin falına da baksın," diye güldü Iğdırlı Mirze.

"Aman aman benimkine bakmasın," dedi Gani Çavuş. "Satılmış'ın falını dinleyince korktum. Meraklısı varsa baktırsın."

Kafile yeniden hareket etti. Şükrü, kötü ruhları kovmak için

kafasını sağa sola salladı, hafif kaldırıp seyre koyuldu gökyüzünü. Kendisini çeken atın, dünyayı gökyüzüne doğru sürüklediğini sandı. Dik duran kazmaların üstünde kurulan saray, yeşil bir iple gökyüzüne bağlanmıştı. Saray sallandıkça gökyüzü de sallanıyordu.

Zaptiye, uzun bir yürüyüş, fal ve şamata serüveninden geçerek Kozlu Maden Ocaklarına geldi. Firarileri, redif taburlarının yatakhanelerine bitişik, disiplin olarak kullanılan odaya kapattı. Kapatıldıktan az sonra da Cabbar geldi adamlarıyla birlikte. Kapıyı açtı. Köşede yan yana oturan firarileri süzdü.

"İşe gelmemekle ne geçti elinize?" diye homurdandı.

Yüzünü iki eliyle kapatan ve Cabbar'ı parmak aralarından dikizleyen Şükrü:

"O abacı, bu kebeci, sen neci," dedi. "Paşa döküntüsü. Çok konuştun. Koş padişaha söyle, bana bir tas ayran getirsin. O yoksa, Sultan Süleyman gelsin. Sen de orda boşu boşuna gevişlenip durma İlyas. Gel çarıklarımı çıkar, çorabımı kurut."

Cabbar şaşırdı. Çerkez Celal'in iki gün önce söylediği söz çınladı kulaklarında: "Şükrü aklını kaçırmış, gelse de bir işe yaramaz."

"Ne padişahı, ne Sultan Süleyman'ı yahu?" dedi İlyas.

Tapbasan, ellerini yüzünden kaldırdı. Kireç sarısına çalan benzi ve çarpılmış kanlı gözleriyle ayağa kalktı. İşaret parmağını uzatarak:

"Her Yusuf güzel olmaz oğlum," diye bağırdı. "Senin gibi her eşek ölmez ki bir akçeye dokuz köfte olsun. Cemal'i yükledin katıra, verdin elime. Köfteni yut, kuşu havada tut ama şunu unutma: Her Celal'in bir Cemal'i var."

Şükrü'nün yüzünde titremedik bir tek nokta var mı diye merak etti Cabbar.

"Şükrü'yle boşuna konuşmayın," diye mırıldandı. "Kulun yapacağı bir şey yok. Bundan sonra onunla Allah'ın ilgilenmesi lazım. Hurşit'e işbaşı yaptırın. İyi çalışmayan küfecilerden birini alın yerine Hurşit'i verin." Hurşit'le göz göze geldi. Delikanlının fırsat kolladığını, firar edeceğini düşündü. Şükrü'yü son kez tepeden tırnağa süzdükten sonra dışarı çıktı.

"Kaçma er meydanından," diye bağırdı Şükrü. "Kurttan kurtulan keçi misali kendini gergedan sanma. Gırtlağını kurtaramazsın benden."

Duymazdan geldi Cabbar. Düğümlenmiş, çıkışsız duygularla iki yana salladı kafasını. Şükrü'nün yüzünü gözlerinin önünde canlandırarak okkalı bir tükürük savurdu karların üzerine. Bayram'ın her gece madene inip kendisini takip ettiği kanısındaydı. Maden sahasının dışında, dostunun koynunda, bir gece de olsa rahat uyumak istiyordu.

"Atımı hazırla Celal," dedi. "Cuma gecesi burda değilim. Ertesi gün gelirim. Soran olursa, 'İşi çıktı, gitti,' dersin. Dediğin doğru. Bu adam da delirmiş. Rağbet Hasan bugün Elvan'a gidecek, onunla beraber gönder köyüne gitsin."

ÖLÜMÜN BEKLEDİĞİ YER

Bir güzel söz, erkeğin kubbesinde kırk gün,
kadınınkinde ise kırk yıl yankılanır.

Kulübeden cuma sabahı çıktılar. Ormana ılık bir kar sisi çökmüştü. Sisin kendisine uğur getireceği inancındaydı Bayram. Gücü ve gücün özünü görerek yola çıkmış, tüfeğinden başka, kazmasını ve hançerini de üzerine almıştı. Ormanda, sis içinde, kâinatın ahenginden doğmuş gibi güzel, uyumlu bir kadınla birlikte, yürümenin zevkini yaşıyordu. Zehra ise kararsızdı. Kendi varlık şartlarından kopmuş bir zihinle izliyordu Bayram'ı. İntikam almayı, adam öldürmeyi içine sığdıramıyor, dökülecek kanın, Bayram'ı kendisinden koparacağına inanıyordu. Tüm gece boyu, aşkı kâbusa dönüştüren bu korkunç dünyadan uzakta yaşamanın yolları üzerinde düşünmüş, uyuyamamış, Bayram'ı kararından caydıramayacağına inandığı için susmuş, korkusuna sığınarak sabahı beklemişti. Yürürken içinde doğurgan, içli, dayanılmaz bir konuşma arzusu uyandı.

"Sen bana güç verdin Bayram," diye mırıldandı. "Eskiden aynada kendime bakardım. Senin yüzünde kendime bakmak şimdi daha güzel. Yüreğimin ağrısı durdu Bayram. Ayaklarım ısındı. Yanımdasın. Avuçlarımın arasındasın. İstediğim her şeyi yaptırırım sana. İstediğini yaptırırsın bana. Senin için ölüme giderim Bayram. Bir korku var içimde, seni kaybetme korkusu."

"Korkma, dalaşa girdim mi beni kaybetmezsin. Dalaşa girmez de işgüzar bir it gibi kenarda havlarsam beni kaybedersin."

Sesteki özgüven ve kararlılık, hoşuna gitti kadının.

"Ben senin delin divanenim, Bayram. Her yanım göz kesilmiş, kulak kesilmiş. yüreğimin dilisin. Sevgi beni kendime getirdi. Karın toprağın altında gezinen böceklerin ayak sesleri düşlerime girdi. Senin olduğun her yeri sevdim. Sen sevmesini bilen bir insansın. Yitirme korkusu yok sende. O korku olsaydı. Sık sık söylerdin beni sevdiğini. Eminsin. Güvenin var."

Dereye indiler. Buzlanmış çayı izleyerek aşağılara sarktılar. Zehra'nın, insanı tanıma konusunda haylice usta olduğunu düşündü Bayram. "İnsanın gözlerini çoğaltan, ellerini çiçeklendiren bir kadın," diye iç geçirdi. Döndü elini uzattı.

"Elini elime ver."

Sol elini, Bayram'ın sağ eline verdi Zehra. Dayanamadı, boynuna sarıldı. Avuçlarının arasına aldı yüzünü. Körelmiş gözünden öptü.

"Dünyanın büyük olması, insansız olması beni korkutmuştu Bayram. Tek bir insan sanırdım kendimi. Ben "Şimdi hem Zehra'yım, hem Bayram. Belimden kucakla, kendine çek. Çek, kuvvetli çek."

Bayram, beline sarılıp havaya kaldırdı kadını. Çenesinden, boynundan öptü. Kucaklanıp havaya kaldırılmanın çılgın zevkiyle, isterik bir çığlık attı Zehra. Külahını kaldırdı Bayram'ın. Saçlarını karıştırdı, kokladı öptü.

"Ben seni tanımadan da sen benim gönlümdeydin Bayram. Şeklin şemailin belirsizdi." Kaşlarını düzeltti Bayram'ın. Gözünün içine baktı. Kör edilen gözün, kör edilince gücünü ve tüm harika ışıltılarını yandaki göze verdiğini düşündü. "Beni bana çeken o güzel sihrin nerende gizlidir Bayram? Gözünde mi?"

Kadını indirdi, kafasını göğsüne bastırdı. Burnunun ucundan öptü. Elini eline alarak yoluna devam etti. Yolu katettikçe kafası kuşku ve korku ünlemleriyle ağırlaşıyordu. Başına bir iş gelmesi durumunda, Zehra dağ başında yapayalnız mı kalacaktı? Ömrünün hiçbir döneminde, hayata bu denli sıkıca tutunmadığını, korkusunun bu tutunma olayından kaynaklandığını fark etti birden.

Dereleri, tepeleri ve ağaçları birbirine ulayan yoğun sisi aşarak eve yaklaştılar. Zehra'yı arkadan kucaklayıp tek gözünü eve dikti.

"Sesleri iyi dinle," dedi. "Bizi pusuya düşürmesinler," diye fısıldadı.

"Cabbar akşama doğru gelir demiştin. Biz sabah geldik."

"Belli olmaz," diyerek kadını sıkıca kavradı. "Belli olmaz. Haber alırlarsa pusuyu sabahtan da kurarlar. Mukayyet olmamız lazım. Sen burda bekle beni."

"Yalnız gitmen doğru değil Bayram."

"Korkma, bekle. Bu ağacın arkasına geç."

Karanlık bir kuyunun dibine düşmüş gibi oldu Zehra. Bayram, tüfeğini eline aldı. Sinerek eve doğru yaklaştı. Ağaçların, çitlerin, yıkık taş duvarların kapladığı alanı dikkatle süzdü. Cabbar'ın, adamlarını sabahın bu saatinden, akşama kadar pusuda tutmayacağını düşündü. Evin arkasına iyice yaklaştı. Duvarın dibinde çömeldi. Seslere kulak verdi. Köpeğin ahırdan çıkarılmadığını düşündü. Evin arka penceresine doğru sokuldu. Ayağa kalktı. Cılız, yakınmalı, çocuk seslerini dinledi. Seslerden içeride yabancı bir kimsenin olmadığını çıkardı. Duvarın dibini izleyerek evin önüne geldi hemen. Kapıyı çaldı. Ahırdaki köpek havladı. Bayram bekledi biraz. İkinci kez vuracakken kapı açıldı. Bayram kadına değil, kadının arkasındaki mekâna baktı.

"Evde kimse var mı?"

"Kimse yok."

Kadının solmuş, yıkıntı benzinden kuşkulandı Bayram. Tüfeğiyle delicesine daldı içeri. Her tarafı yokladı. Çocukların suskun, merakçıl bakışlarında gezindi.

"Ahırda kimse var mı?"

"Kimse yok."

Evi ahıra bağlayan daracık kapıyı açıp ahıra girmek istedi Bayram.

"Köpek var," diye uyardı kadın.

"Gel köpeği bağla."

Ahıra daldı kadın. Keçi kılından yapılma bir iple köpeği bağladı. Kapının aralığından durumu izleyen Bayram, birden kapıyı arkasına kadar açtı. Karşı köşede yan yana yatarak gevişe duran keçilerle göz göze geldi. Havlayan köpeği arkasına aldı kadın. Ahırın ortasında buldu kendini Bayram. Üç keçi ve bir köpeğin dışında hiçbir şey yoktu ahırda. Serbest bir soluk aldı Bayram.

"Kapıyı kapama ben şimdi gelirim," dedi Bayram. Etrafı şöyle bir kollayıp dışarı attı kendini. Evin arkasından el etti Zehra'ya. Ağacın arkasından evi gözetleyen kadın, çömeldiği yerden ayağa kalktı, koştu Bayram'a doğru.

"N'oldu Bayram? Her yanı yokladın mı?"

"Yokladım. Cabbar gelmemiş. Karanlık basmadan da gelmez."

Etrafı kollayıp eve girdiler hemen. Kadın Zehra'yı görünce şaşkınlaştı. Karşılıklı bakıştılar. Zehra, kadının içine vuran iç gerçekliğini duyumsar gibi oldu. Şaşkınlığını atamamıştı kadın. Bastırılmış, acıya dönüşmüş arzuların gözüyle süzüyordu Zehra'yı.

"Buyurun, ocağın başına gelin," dedi kadın.

Evin bel vermiş merteklerine, Baştan savma örülmüş eğri duvarlarına, toprak zeminine bakarken Cemal'den önceki bekârlık halini anımsadı Zehra. Duvara dayalı sedirin üzerinde, yün ve çaputtan yapılma bir bebekle oynayan çocuklara yaklaştı. Altı yaşındaki kız çocuğun gözlerine baktı yakından. Bakışlarını beş yaşındaki oğlan çocuğun gözlerine çevirdi. Adlarını sormak istedi. Çocukların sessizliğindeki güzelliğin bozulacağını sandı. Gülümsedi. Kafalarını okşadı.

"Köpeği ahırdan dışarı çıkar bacı," dedi Bayram. "Gelen olursa ürür haber verir. Cabbar bu akşam gelir mi? "

"Bilmem. Belki gelir, belki gelmez."

"Niye gelmez?"

"İşi çıkarsa gelmez."

Her üçü de ocağın kenarında bir araya gelip oturdular. Bayram, evin ve ahırın durumunu hesaba katarak kafasındaki planı bir daha gözden geçirdi.

"Şimdi beni iyi dinle bacı," dedi. "Biz, Cabbar gelene kadar bu evdeyiz. Cabbar geldi mi köpek zaten ürür, haber verir. Cabbar'dan başka bu eve gelen giden var mı?"

"Anam var. O da bugün gelmez."

"Haa iyi o zaman," diye sürdürdü Bayram. "Cabbar geldiğinde biz çocuklarla beraber bu odaya geçeriz."

"Çocuklarımı almayın korkar, ağlarlar," dedi sesini kısarak. "Ocağın kenarında dursunlar. Siz ikiniz geçin o odaya."

"Olmaz," dedi Bayram. "Tanımadığım bir insansın sen. Tanımadığıma da itimat etmem. Çocukları yanımıza almamız şart. Cabbar içeri girdi mi, odadan hemen çıkar, teslim alırım onu. Benden sonra, karım çıkar, belinden piştovlarını alır, ellerini arkadan bağlar. Çocuklar odada oldukları için bu durumu görüp korkmazlar. Sonra biz Cabbar'ı gecenin köründe, kimse görmeden alır gideriz, bu iş biter."

"Sen de kimseye söylemezsin," dedi Zehra. "Söylersen başın belaya girer. Zaptiye yakalar götürür, mahpushaneye atar. Çoluk çocuğun perişan olur."

Korkunun ve çaresizliğin yarattığı cılız bir sesle:

"Kimseye söylemem," dedi kadın.

Yaşamı boyunca iyilik bekleyen, çıkıp gelen her iyiliğin ise kurbanı olan bir kadın gibi konuşuyordu. Zehra'yı keşfetme çabası içindeydi. Kocası gibi kadın da mı eşkıya olmuştu? Çoluk çocukları var mıydı? Zaptiyenin bunları basıp öldürmesi durumunda, çoluk çocuklarının geleceği nice olurdu? Zehra, kadına karşı beslediği acıma duygusunun baskısı altındaydı. Kadın, kendi sıkıntısının mengenesinde ezilmiş gibiydi. Nereden kaynaklanıyordu bu kadının asıl sıkıntısı? Soru soramamasından mı?

"Erin ne zaman göçük altında kaldı?"

İnsanları, onların sordukları sorularla tanımaya çalışan kadın:

"İki sene evvel," dedi.

Kadının sesi, İki yıllık acının kanattığı bir ses gibi yankılandı Zehra'nın vicdanında. Bayram, ablasını anımsadı.

"Toprağın, malın mülkün yok mu?"

"Toprağım yok. Bu ev benimdir. Üç keçim var."

"Cabbar yardım etti mi hiç?"

Ev sustu. Zehra'nın suskunluk yaratan sorusu üzerinde düşündü Bayram. Alnını avuçladı. Dayanamadı:

"Zalim adamlar yardım etmez," dedi. Görüşünün doğruluğuna destek ararcasına, kadına baktı. "Onlar yardım etmeyi değil, düşman yaratmayı severler."

"Cabbar, her gelişinde, bir çuval mısır ekmeği getirdi bana."

Zehra, Cabbar'ı sevip sevmediğini anlamak için kadının gözlerinin içine baktı.

"Cabbar'la ne zaman tanıştın sen?"

Zehra'dan hoşlanmaya başlamıştı Kadın. Anlamayı önemseyen, duyarlı, yumuşak yaklaşımlı bir kadın olarak algılıyordu Zehra'yı artık.

"Bir sene evvel, Cabbar beni zorla elde etti. Her cuma akşamı geldi. Her gelişinde de bir şeyler getirdi. Sonra alıştım ona. Cuma akşamlarını bekledim hep. Sonra duydum ki başka köylerde de Cabbar'ın akşamları uğradığı kadınlar var. Korkumdan bir şey diyemedim. Buna da alıştım." Sustu. Zehra'nın ellerine baktı kadın. "Cabbar'ın başına bir iş gelirse çocuklarım aç kalır."

Sıkıntılı, derin bir nefes aldı Bayram. "Köle," diye iç geçirdi. "Zalimin kölesi. İhtiyaç kölesi. Zavallı." Adını merak etti birden.

"Adını unuttum bacı. Adın ne?"

"Sultan."

Bayram'ın hayalinde ateşnefes kurbanları, Dingil, Cemal canlandı. İki ayaklı bir ateşnefes olduğunu düşündü Cabbar'ın. Dayak altında inleyen Talip'le göz göze gelir gibi oldu. Çöken ocakların, yakalanıp falakaya yatırılan firarilerin, bakkalların, tahsildarların, ağaların, havzaya amele getiren aracıların bağırtılarını duyar gibi oldu.

"Çocuklarını bir zalimin ekmeğiyle zehirleme Sultan bacı. Adam öldüren bir zalimdir o. Kol kıran, göz çıkaran, kadınları

aldatan bir zalimdir. Seni ondan kurtarmaya geldik. Dua et bize, yardımını esirgeme."

Taş sessizliğiyle dinler görünüyordu Sultan. Cabbar'ın içeri girmesi durumunda bir çatışmanın çıkıp çıkmayacağını, çıkması durumunda çocukların ne olacağını düşünüyordu. Kıtlığı ve cinayeti ocağın kıyısında konuk ettiği kanısındaydı.

"Git köpeği dışarı sal bacı," dedi Bayram. "Cabbar'ın geldiğini haber verir bize."

Kadın kalktı, ahıra girdi.

"Her halinden belli, bu fukaranın yiyecek bir şeyi kalmamış," dedi Zehra. "Yol azığımızla bir sofra kursak iyi olur. Çocuklar da aç."

Torbayı açtı, Bayram'ın Çaycuma'dan getirdiği ekmeği, peyniri kavurmayı çıkardı.

"Bekle, kadın gelsin bir sofra bezi getirsin," dedi Bayram.

Kadın geldi. Yiyeceklere takıldı bakışları hemen. Utandı. Yiyecekleri görünce çocuklar da sedirden indi. Onları durdurmaya yeltenirken:

"Bırak gelsinler," dedi Zehra. "Sofra bezini getir. Hepimiz açız. Beraber oturup bir şeyler atıştırmanın zamanıdır."

Sofranın çevresinde, hep birlikte, sessizce yemeğe koyuldular. Üçünün de kulağı dışarıdaydı. Bağdaş kurmuş, tüfeğini bacaklarının üzerine yatırmıştı Bayram. Gergin ve uykusuzdu. Belanın bir ucu içeride, bir ucu da dışarıdaydı. Dışarıdaki uç başlatacaktı çatışmayı. Çocukların ellerini izlemeye koyuldu. Bir çocuk kadar sorumsuz ve rahat olmayı özledi. Dünya nasıl da mengenesine almıştı insanı. Kar, maden, zaptiye ve fukaralık. Hiç arayıp sormamıştı ablasını, son bir aydır. Soğuktan, fukaralıktan ölmüş olabilirdi. Ama hayır. Kendi acısıyla beslenen bir kadın o. Hiçbir güç yıkamazdı onu, kendi acısından başka.

Sofradan kalkıp yan odaya geçti Bayram. Odayı yokladı. Pencereyi kapatan tahta ve hasır parçasını Aralayıp dışarı baktı. Ne güzel. Bu aralıktan, evin önündeki alanı olduğu gibi göz altına almak mümkündü.

"Ben artık, Cabbar gelene kadar bu odadayım. Karanlık çöktüğünde çocukları alır, sen de gelirsin." Adını söylemedi Zehra'nın.

Gülümseyerek odaya geldi Zehra. Kapıyı kapattı. Boynuna sarıldı Bayram'ın.

"Ev," diye fısıldandı. "Şimdiye kadar, hiçbir evde, seninle baş başa olmadım. Evin hali başkadır Bayram." Boynundan, kulağından şakağında öpmeye başladı.

"Çocukları, karanlık çökmeden, bu odada uyutsak iyi olur," dedi Bayram.

"Zaman olsaydı da biz uyusaydık."

"Tehlikeli olur. Ben artık burda nöbetteyim. Gözüm dışarıda, kulağım köpektedir."

Kör gözünden öptü doya doya. Memelerini göğsüne bastırdı hırsla. Bayram sendeledi. Kadın iyice sarıldı. Kadının sarılışındaki kaybetme korkusunu sezinledi Bayram. Gerginliğini emmek, yatıştırmak için beline sarılıp yukarı kaldırdı. Yüzünü öpücüklerle süslemeye başladı. Keder ve endişeyle gülümsedi kadın.

"Bu belayı sağ salim bir atlatsak seni kollarımın arasından hiçbir yere salmam artık. Sen benim çocuğumsun Bayram. Seni doğurdum ya, ben de doğdum. Doğuran bir kadın, doğduğunu hissetmezse çocuğuna sevdalanmaz."

Ağzını Zehra'nın kulağına yaklaştırdı:

"Sen benim anamsın," diye fısıldadı. "Bu bela geçsin, ağzından çıkan her söze uyarım. Anamın şefkatinde, sıcaklığında yaşarım."

Kadın iyice kenetlendi. Sessiz sessiz ağladı. Bayram'ın kucağından indi, bacaklarına sarıldı. Dizlerinden öptü.

"Ben acıyla ağladığım zaman, gözyaşlarımı avucuma akıtırım, Bayram. Dilimin ucuyla tadarım. Sevinçle ağladığım zaman da aynı şeyi yaparım. Benim sevinç gözyaşım daha tuzludur. Merak etme şimdi tuzluyum."

Birlikte odaya yerleşip karanlık çökünceye kadar beklediler. Köpeğin her havlayışında pencere aralığından dışarıyı süzüyor, tepeden tırnağa kulak kesiliyorlardı. Can alıcı, hassas bir anda

bulunmalarından dolayı oldukça gerginlerdi. Konuşmuyorlardı. Bayram pencere aralığından gözünü ayırmıyordu. Çocuklar odanın bir köşesinde uyumaya başlamışlardı. Dışarıda esinti vardı. Sultan odadaydı. Elleri koynunda, ağlamaklı, diken üzerinde gezinircesine azap çekiyordu.

Köpeğin havlayışı çoğaldı. Bayram, tek gözüyle, karanlığın yuttuğu kar aydınlığında görüntü aramaya koyuldu. Dingil Ali'nin bir zamanlar, Cabbar için söylediği olağanüstü, Allah vergisi yetenekleri anımsadı. Zehra'ya baktı. Bir başarısızlık durumunda, Cabbar'ın bu kadını da bir yerlere kapatıp Sultan gibi köleleştireceğini hayal etti. Sultan'ın asıl adının Tenzile olabileceğini düşündü. Köpek yırtınırcasına bir havlama tutturdu birden. Bayram, karanlıktan çıkıp gelen atlıyı görünce irkildi.

"Çok şükür, geldi," diye fısıldandı.

Köpek, canhıraş havlamalarıyla atın etrafında döndü. Cabbar, Sultan'ın köpeği dışarıda unuttuğunu düşündü. Tam o sırada Sultan, ahıra girdi, kapıyı açıp dışarı çıktı. Köpeğe bağırdı.

"Bu köpek de ne yahu?" diye homurdandı Cabbar. "Benim bu gece geleceğimi unuttun mu yoksa, hayırsız karı?"

"Çocukları uyuturken dalmış, unutmuşum ahıra almayı."

Sultan'ın çıkışı, Bayram'la Zehra'nın yüreğini serinletti. Köpek içeri alındı. Cabbar, ahır kapısının önünde atından indi. Karanlığı dikkatle süzdü. Uğradığı kadınlar içinde, Sultan'ınkini en emin ev olarak biliyordu. Köyden uzak ve geleni gideni az. Sultan atı ahıra aldı. Atın arkasından Cabbar girdi. Evi ahıra bağlayan kapıdan kandil ışığı vuruyordu karanlığa. Sağ elini, omzundan asılı tüfeğin kayışına geçirmişti Cabbar.

"Benden sonra, gelen giden oldu mu?"

"Bir seferliğine anam geldi gitti."

Atı bağlayıp Cabbar'la birlikte eve girdi Kadın. Başçavuş, tüfeğini omzundan indirip duvarda taşların arasına çakılı odun kazığa astı. Asmasıyla da Bayram'ın odadan fırlaması bir oldu.

""Ellerini kaldır, sırtını dön Cabbar!" diye bağırdı. "Deprenirsen vururum."

Dehşetli bir irkilişle bir adım geriledi Cabbar:

"Kendine gel Bayram, ben senin düşmanın değilim," dedi.

Odadan, elinde kazmayla Zehra da çıkmıştı. Sultan'ın korkudan birkaç misli büyüyen gözleri, Cabbar'ın havada titreyen ellerine takılmıştı. Koşarak odanın kapısını kapattı.

"Sırtını dön, vururum!"

Bayram'ın, mantığını yemiş çılgın görünümü karşısında sırtını dönmek zorunda kaldı Cabbar. Kalbinden gövdesine yayılan ölümcül ateşin soluğunu kestiğini hissetti.

"Git duvardan tüfeği al gel."

Tüfeği alıp geldi Zehra. Sevinçten çıldıracak gibiydi. Bayram, kendi tüfeğini Zehra'ya verdi. Cabbar'ın tüfeğiyle hançeri eline aldı.

"Bir yaramazlık yaparsan hançeri ciğerine saplarım," diyerek yaklaştı Bayram. Cabbar'ın belinden tabancalarını aldı, kendi kemerine soktu. Cebinden kendiri çıkardı. Cabbar'ın bileklerini arkadan bağladı. Hançerini kılıfına soktu. İki eliyle iyice aradı üzerini. Bıçak, ayna, tespih, küçük bir şişe içinde misk, mendil ve bir para cüzdanı çıkardı.

"Geç şu köşede otur," diye buyurdu.

Gösterilen yerde oturdu Cabbar. Gözleri, kaşlarının altında kaybolmuş gibiydi. Ödünsüz, mağrur duruşunun yerini, ürkek ve zavallı bir hava almıştı.

"Beni sana hep kötü anlattılar Bayram," diye başladı Başçavuş. "Ben seni çok aradım, işe almak için. Vicdan azabı çektim."

"Vicdan azabı çekseydin adamlarını gönderip evimi bastırmazdın. Kollarımı kendirle bağlatmazdın, atla çektirmezdin. Beni vurmaları için Baba Dağı'na çakallarını göndermezdin."

Kaşlarını kaldırınca kartal gözü gibi ışıldadı gözleri. Sırlarını titizlikle gizleyen açıkgöz, esnek bir tefeci edasıyla gerdan kırdı.

"Ben adamlarıma 'Gidin alın, terkinize bindirin getirin,' dedim. Bana bu dünyada en büyük kötülüğü adamlarım yaptı. Yüzüme güldüler, arkamdan hançerlediler beni. Ben sana aşhanede iş verecektim. Vicdan azabından kurtulmaktı benim gayem."

"Bana yalan söyleme. Ben çocuk değilim. Benden sonra, çalıştığı yerde, ocakta uyumuş diye Çaycumalı Hızır'ı döven, kafasını kıran sensin."

"Hızır'ı döven ben değilim, Celal'dir."

"Yusuf'u ekmek çaldın diye, harmanda kömür kırarken döven kimdir?"

"Yusuf'u döven Bekir'dir. Benim hiç haberim yok."

"Peki ateşnefeste ölen benim kazmakeş akranlarımı, kör ocakta dövdüren kimdir? Talip'i dayak altında öldüren kimdir?"

"Ben o gece Bolu'daydım Bayram. Günahımı alma. Onları döven İlyas'tır. Ertesi gün ben geldim, sordum soruşturdum. Talip'in ölümü de dayaktan değil. Gece vakti akranlarının yanında, üstü açık uyumuş, donmuş ölmüş. Zaten benim kaderimdir, ocak başçavuşuyum ya, bir yerde bir kötülük oldu mu benim sırtıma yıkarlar. Adamlarımın yaptığı kötülüğü bana mal ederler. Herkes de inanır. İyilik etsem denize atsam, ne balık bilir ne de halik. Kadersiz adamım."

"Seni tanımasam inanacam bunlara. Kolumu kırdıran, gözümü çıkaran da sen değilsin. Senin adamlarındır."

"Öyle bir şey söylemedim. Sana dayak attıran benim. Bunun aylarca vicdan azabını çeken de benim. Senin hakkında bana yalan yanlış şeyler anlattılar. İğfal ettiler beni. Bunu iş işten geçtikten sonra öğrendim. Sonra senin gözünü bile bile kör ettirmedim. Dayak sırasında bir talihsizlik olmuş. Zaten beni vicdan azabına sokan da senin gözündür. Ailene beş yüz kuruş para gönderdim. Parayı götüren kazmakeş şerefsizlik yaptı. Parayı verip geleceğine firar etti."

"Kimmiş o?"

"Adı mühim değil. Ben ömrümde hiç müzevirlik yapmadım. Şimdi de yapmam." Ocağın kıyısında oturan kadınlara, özellikle de Sultan'a baktı. "Benim ömrüm, çoluk çocuğa, fukaralara, garibanlara yardım etmekle geçti. Aha en yakını Sultan'dır. İnanmazsanız, sorun, anlatsın."

Bayram, Cabbar'la konuşmanın zaman kaybından başka bir işe yaramadığını, adamın kadınları etkilemeye çalıştığını düşündü.

"Boş ver bunları sen Cabbar. Karnın aç mı sen onu söyle. Yola çıkmamız lazım."

"Açlığım var. Heybemde yiyecek birşeyler getirmiştim. Git getir Sultan."

Sultan'a değil, "Cemal'in orospu karısı bu mu," diye, Zehra'ya bakıyordu. Bayram kalktı, cebinden çıkardığı bir başka kendirle Cabbar'ın ayak bileklerini bağladı. Heybe geldi. Ellerini açtı. Sofra bezini önüne serdi. Heybeden tulum peyniri, tereyağı, ekmek, helva, zeytin, şeker, kahve ve kuru yemiş çıktı. Cabbar, ellerinin açılmasını ve kendisine böyle bir sofranın kurulmuş olmasını hayra yordu. Yavaş yavaş atıştırmaya başladı.

Zehra, Cabbar'ın korkusunu ustalıkla gizleyen, kendinden emin bir adam olduğu kanısına vardı. Bu haldeyken bile bakışlarıyla ilgisini açığa vuruyor, cilveleşmek istiyordu. Bu adam Bayram'ı ikna edebilirdi. İyi de olurdu. Bayram saftı. İkna olursa elini kana bulama belasından kurtulurdu. Dikkatini, suçluluk duygusu ve vicdan azabıyla boynunu büken Sultan'a çevirdi. Kadının Cabbar'a ihtiyaç duyduğunu, alıştığını, onun bu durumunu kabullenmediğini düşündü. Kaderi kendi elleriyle insanlar mı hazırlıyorlardı? İnsan insanın kaderini nasıl da çiziyordu.

Cabbar yemeğini bitirdikten sonra, bir tas su içti. Bıyıklarını sildi. Bayram kalktı, hasmının kollarını bu sefer önden bağladı. Ayak bileklerindeki kendiri çözdü. Torbasından üç metre uzunluğunda bir başka kendir çıkardı. Cabbar'ın bileğindeki kendirlere bağladı.

"Hadi kalkın, yola çıkma zamanı geldi."

"Beni nereye götürüyorsun Bayram?" dedi yalvarırcasına.

"Bana bir şey sorma Cabbar. Hadi kalk."

"Silahlarımı, sekiz yüz kuruş paramı, atımı al götür. Helal olsun ananın ak sütü gibi. Ama beni bağışla Bayram. Götürme."

"Sekiz yüz kuruş paran Sultan'a kalır. İki sene yeter ona. Silahlarınla atına ben el koydum. Kaderini de Allah'a emanet ettim. O ne derse o olur. Hadi kalk. Benimle çene cengine girme, aleyhine olur."

Çaresiz kalktı. İki tabanca ve tüfeğin dışında, her şeyi Sultan'a bıraktı Bayram. Kadın hüngür hüngür ağlıyordu. Sevinç ve hüzün karışımı bir duyguyla, "Ağlama bacı, zalime ağlanmaz!" diyecekti, Zehra'dan çekindi, vazgeçti. Zehra, kadını kucakladı, sezdirmeden ağlamaya başladı.

"Atı ahırdan çıkar bacı."

Bayram, Kozlu'ya gece saat bir sularında varabileceklerini hesap etti. Her şeyin önceden tasarlandığı gibi engele takılmaksızın yürümesine sevindi. Karanlığa ve kar ayazına çıktılar. Karanlığın rahminde zaptiye müfrezelerinin mevzilendiğini, her şeyi inceden inceye izlediğini sandı Zehra. Sultan, ağlaya ağlaya ahırdan çıkardı atı.

"Bayram gardaş ne olur, Cabbar'ı götürme," diye yalvardı. "Büyüklüğünü göster, bağışla onu. Kul hatasız olmaz. Bağışlarsan dost olursunuz. Ben Cabbar'ın hep iyiliğini gördüm. Kulun kölen olayım, ne olur, bağışla Cabbar'ımı."

Cabbar'ımı, sözü, Bayram'ın zoruna gitti.

"Ben çok adam bağışladım. Belli olmaz. Allah bağışlarsa ben de bağışlarım," diye kesip attı. Cabbar'ın bileğine bağlı kendiri atın boynuna bağladı. Zehra'ya döndü: "İlkin sen bin, sonra ben binerim."

"Ya Cabbar?"

"O bizim arkamızdan yaya gelecek."

"Olmaz Bayram," diye çıkıştı Zehra. "Eli kolu bağlı bir insanı atın arkasına bağlamak doğru değil. Ata o binsin, biz yürürüz."

"Beni atın arkasına bağladılar ama."

"Olsun. Sen Bayram'sın. O da Cabbar'dır."

Zehra'nın sert çıkışını suskunlukla karşıladı Bayram. Cabbar'ın yanında Zehra'yla tartışmak doğru değildi. Götürme planını değiştirmekti en doğrusu.

"Cabbar gel bin ata."

"Beni bindirmeyin Bayram gardaş. Ellerim bağlı da olsa ben atın arkasında yürürüm. Siz ikiniz binin."

Cabbar'ın bu çıkışı, Sultan'ın acısını daha bir artırdı. Gözlerini yumdu, yüreğini kemiren kederi dinledi.

"Benimle konuşma, dedim sana Cabbar. Bin ata."

Ayağını üzengiye soktu, Bayram'ın yardımıyla bindi. Bayram, Atın boynuna bağladığı kendiri açıp eline aldı. Tüfeğin birini Zehra'ya verdi, diğerini omzuna attı.

"Hadi selametle kal Sultan bacı."

"Kulun kölen olayım Bayram gardaş, Cabbar'ımı bana gönder."

Bayram ses etmedi. Zehra yeniden sarıldı Sultan'a. İçeriden çocuk ağlayışı geldi. Köpek havladı. Bayram yola koyuldu. Sultan'ın karanlığı yırtan çığlığını dinleyerek uzaklaştılar. Atı iki metrelik bir mesafeyle izleyen Zehra, Bayram'ı ikna etmenin artık mümkün olmadığını düşündü. Herkes kendi günahına göre yanacaktı.

Cabbar, sancılı yolculuğun ölüme doğru olduğu inancındaydı. Susmanın hiçbir yarar getirmeyeceği açıktı. Tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarırdı. Bu kör yılan bildiğini okusa da tatlı dili harekete geçirmenin zamanıydı.

"Allah kahretsin, maden ocakları hepimizi mahvetti. Ocaklarımızı söndürdü. Bütün ocak çavuşları, başçavuşlar dayakçı oldu çıktı. Dayak yemeyen, küfür yutmayan madenci kalmadı, Bayram gardaş. Ben dayak atan, küfreden bir insan değildim. Beni mahvetti maden. Hele bir de bu seferibirlik çıktı. İyice sıktılar milleti. Firarlar arttı. Hırsızlıklar, uyumalar, yalanlar, ağız dalaşları, kavgalar dövüşler arttı. Körnefesler, göçükler, su baskınları arttı. Bacalar uzadı, millet yedi kat yerin dibine sürüldü. Çıkan maden, harmanlara serildi. Kırıldı, elendi, yıkandı, temizlendi. Oradan hayvanlara, vagonlara yüklendi, tahmilat iskelelerine taşındı. Kime gitti ne oldu, belli değil."

"Bunları bana anlatma Cabbar, kapa çeneni. Sen kendi işinde namusunla çalışacağına, Serdar'a tüfek verdin beni vurması için. Senin suçun bitmez saymakla."

"Serdar'a o tüfeği veren ben değilim. İnan bana Bayram gardaş. Kim olduğunu tanımam. Hangi şerefsizdir bu yalanı sana söyleyen?"

"İnkâra sığınma Cabbar! Allah'a sığın! Dingil Ali'yi çağırıp hakkımda malumat alan kimdir? Serdar'la çayhanede görüşen kimdir?"

"Yakınlarını merak eden, görmeye gelen aileler var Bayram. Ben ne bileyim Serdar kimdir. Ben insanların arasında kaybolmuşum. Herkes suçunu bana yüklemiş. 'İftiradır, yalandır,' desem kimse inanmaz."

Zehra, Cabbar'ın inkârcı olduğuna inanmaya başlamıştı. Hurşit yalan söylemezdi. Cemal'e ve akranlarına Cabbar'ın dayak attırdığını söylemişti. Ön dişleri kırılan, kafasında, gövdesinde derin yaralar açılan Talip'in donarak öldüğü de yalandı.

"Ben ki, suçsuz bir adamdım. Suçsuz olduğumu bildiğin halde, kolumu kırdırdın, gözümü kör ettirdin. 'Yapmadım etmedim'e ben inanmam. Suçlusun Cabbar. Karanlık senden korkar. Suç bile senden korkar. Bütün müsibetler senden korkar. Yeter, konuşma. Konuşmayla bir şey elde edemezsin, zararına olur."

"Ben de bir insanım Bayram. Çiğ süt emmişim. Günahkârım. Zemzemle yıkanmadım. Büyük insan, bağışlayan insandır. Bağışla beni. Kaçak yaşamaktan kurtarayım seni. Hizmet edeyim sana. Düğününü yapayım."

"Yeter Cabbar! Yeter dedim sana! Sabrımı taşırma!"

"Peki," diyerek sustu Cabbar.

Kış nasıl da zalimdi. Kışa, karanlığa söz geçirmek ölümü yenmekten de zordu. Bir zaptiye kolu çıksa şu yolun üzerine. Bağırsa, çatışma çıksa, kaçsa kurtulsa. Bu geceyi ihbar eden kimdi? Sultan ihbar etmezdi. İlyas mı ihbar etmişti yoksa? İlyas'tan başka bilen yoktu bu geceyi. Felek, kör Bayram'a mı gülmüştü şimdi? Bu kahpe dünya, kör Bayram'a kalacak kadar mı körleşmişti?

Karanlık nasıl da ısırıyordu. İnsan, yeşilliğiyle kışa meydan okuyan bu güzelim çam ağaçlarına benzemiyordu. İnsan köksüzdü. Kökünü arıyor, ararken yakıyor, yıkıyor, öldürüyordu. İnsanın kökü beynindeydi. Beyninden ayaklarına doğru büyüyordu insan. Ölümün beklediği yer neresiydi? Derin bir dere dibi mi? Kanı donan, kemik gibi sertleşen cesedi kurtlar mı parçalayacaktı? Kör

Bayram, insafa gelip öldürmekten son anda vaz mı geçecekti yoksa? Vazgeçebilirdi. Öldürmek isteyen adam, kurbanına son anda yemek vermezdi. Üzerindeki eşyalarına el kordu. Kör Bayram el koymamış, Sultan'a vermişti. Kurbanının, serbest bırakıldıktan sonra Sultan'a geleceğini, o emanetleri Sultan'dan alacağını biliyordu. Silahları üzerine almasının sebebi de kendi güvenliğini sağlama alma isteğiydi. Sultan ağlamıştı ama kör Bayram'a, 'Cabbar'ı öldürme,' diye yalvarmamıştı. Sultan, sevdiceğinin öldürüleceğini bilseydi kıyametleri koparır, 'Cabbar'ımı öldürme,' diye yalvarır yakarırdı. Kör Bayram, öldürmeye kararlı olsaydı işi Allah'a bırakmazdı. Ağzından, 'Ben çok adam bağışladım sözü de çıkmıştı. Umut vardı. Umut, güçlendirilmeliydi.'

"Allah büyüktür, Bayram gardaş. Allah, bağışlayanları sever. Ben yokluk yoksulluk içinde büyüdüm. Çok ezildim, itildim kakıldım. Her şeye benzemeye çalıştım, hiçbir şeye benzeyemedim. Kara kışta kara serçe baharı bulmaz. Eline ayağına sığınmışım. Senin yoksul kapına sığınmışım, bana baharı çok görme."

"Benimle konuşma, dedim sana Cabbar. Bana sığınma. Sus. Allah'a sığın. Hasmın Nemrud ise yardımcın Allah olsun."

Bu sözde bir umut var. Hem de çok umut var. Hazreti İbrahim'i Nemrud'un gazabından korumuştu Allah. Bu sözle kör Bayram, Allah'a meydan mı okuyordu? İşte bu tehlikeliydi. Kadın niye susuyordu? Kadın, evin önünde ağlamış, Sultan'a sarılmıştı. Yayan yürümeyi kör Bayram şerefsizine kabul ettiren de bu kadın değil miydi? Şimdi niye susuyordu? İşin sonunda bir ölüm olsaydı bu kadın susar mıydı? Bayram bu kadına tutkundu. Tutkun erkeğin binasına, tutulduğu kadının kubbesinden girmekti en doğrusu. Bir güzel söz, erkeğin kubbesinde kırk gün, kadınınkinde ise kırk yıl yankılanırdı. Ama söz ölmüş, anlam ölmüştü. Ne söylemek gerekiyordu?

"Eline ayağına düşmüşüm bacı. Eteğine düşmüşüm. Bilirim ki senin Bayram gardaşa olan sevgin, muhabbetin mübarektir. O sevginin yüzü suyu hürmetine bağışla beni. Ben bir eşeklik yaptım, doğrudur. Ben bir cahil adamım, eşeğim. Bu da doğrudur. İnsanlar beni şaşkına çevirdiler. En başta da Ahmet Ağa yaptı bunu. Senin

düşmanın, aslında Ahmet Ağa'dır. Beni bu hale getiren, eşekleştiren odur. Beni çok şey bilir sandı. Halbuki eşektim. Adı üstünde, eşek eşektir. Cilve yap dedi, çifte attım. Gitti o da Bayram'a değdi. Üzüldüm, şaşkınlaştım. Aslında ben hiç de böyle bir adam değildim. Çifte atan eşeklerin, katırların arasında kala kala eşekleştim."

"Sus Cabbar!" diye kükredi Bayram. "Kendini acındırma bize. Çeker şimdi vururum burda seni. Sabrımı taşırma."

Korktu, ânında sustu Cabbar. Zehra'nın acısı ve endişesi derinleşti. Çaresizliğinin gücüne boyun eğdi. Kozlu'ya yaklaşmışlardı. Başörtüsünün ucuyla gözyaşlarını sildi Zehra. Bayram'ın yüreğini hiçbir ilahi gücün yumuşatamayacağına bir kez daha inandı. Son anda insafa gelmezse kafasında kurduğu düzeni uygulayacaktı. Yalvaran insanı anlamak, bağışlamak neden bu kadar zordu? İnsandaki güzelliklerin gücüne mi bağlıydı bu yoksa? Ayağı bir keseğe takıldı. Tökezleyip düştü. Ânında kalktı. Bayram, fark etmedi bile. Sevdiceğinin tökezleyip düşüşünü fark edemeyecek kadar kendinden uzaklaşmıştı. Az ileride, çam ağaçlarının altında, atı durdurdu. Ocaklara yaklaşmışlardı. Karanlıkta göz kırpan ışıklara baktılar, hep beraber. Cabbar ağlıyordu sessiz sessiz.

"Sen burda beni bekle," diyerek atın kantarmasını Zehra'ya verdi. "Hadi in Cabbar. Hiçbir şey söyleme. Ses edersen vururum seni."

Bayram'ın boynuna sarıldı Zehra. Ağzını kulağına yaklaştırdı:

"Kurban olurum Bayram, elini kana bulama," diye fısıldadı. "Bekleme, tez gel."

"Bir yere gitme, beni bekle."

Cabbar'ın atından inmesine yardım etti Bayram. Bileğindeki uzun kendirin ucunu eline aldı. Tüfeğini omzundan indirdi. Maden idaresinin ışığına doğru yürüdüler. Yokuş aşağı inmeye başladılar. Karanlığın kömür karasıyla birleştiği yerlerden küfecilerin sesleri geliyordu. Dipsiz, simsiyah bir ocağa benzetti gökyüzünü Cabbar. Bayram'ın, kendisini maden idaresine teslim edeceğine inanır gibi oldu. Dualar okumaya başladı içinden. Maden sahasına girmek tehlikeliydi. Çevresini saran koyu kar mavisine, dondurucu ayaza, ağaçlara şöyle bir baktı Bayram. Cabbar'ı durdurdu.

"Diz çök, ses etmeden bekle," dedi, titrek bir sesle. Ve hiç gecikmeden tüfeğini ensesine doğrultup tetiğe bastı. Patlamanın etkisiyle yaralı bir canavar gibi ırgalandı havza. Yattığı yerden irkilerek ayağa kalkan Macar Ben, Barakadan dışarı fırladı. Zehra derin bir "ah"la alnını ağacın gövdesine dayadı. Dingil'in cesedini gömüldüğü yerden çıkarıp grup halinde kemiren aç kurtlar, dikkat kesildiler. Dikelmiş, mecalsiz kulaklarıyla, patlamanın doğurduğu sesleri, ıslıkları dinlemeye koyuldular. Tereyağından kıl çeker gibi, kömürün kanla mayalanan ağır karanlığından sıyrıldı Bayram. Koşmaya başladı Zehra'ya doğru.

2003 - 2005

MUZAFFER ORUÇOĞLU'NUN YAYIMLANMIŞ KİTAPLARI

Roman-Öykü

Tohum [1992]: Toplam 12 baskı. Umut Yay., (1996), Kardelen Yay., (2002), Babek Yay. (2010), Sancı Yay. (2018) 488 s.

Newroz [1993]: Toplam 3 baskı. Umut Yay., (1993), Babek Yay., (2011), Belge Yay., (2017) 598 s.

Gül, Demir ve Çığlık / 12 Eylül Bartın Cezaevi [1995]: Toplam 3 baskı. Tufan Yay., (1995), Babek Yay., (1997) 484 s.

Kangurular [1995]: Toplam 2 baskı. Umut Yay., (1995), Babek Yay., (1998) 426 s. / Almancaya çevrilmiştir.

Brunswick Delileri [1996]: Toplam 2 baskı. Yön Yay., (1996), Babek Yay., (1998) 374 s.

Dersim [1997]: Toplam 4 baskı. Babek Yay., (1997), Belge Yay. (2016-2017) 547 s.

Uçurum Geyikleri [2000]: Toplam 3 baskı. Kardelen Yay., (1999), Babek Yay., (2000) 399 s.

Mengene [2001]: Toplam 3 baskı. Kardelen Yay., (2001), Babek Yay., (2012), Belge Yay. (2016) 214 s.

Çıplak ve Özgür [2002]: Toplam 3 baskı. Kardelen Yay., (2002), Babek Yay., (2006) 158 s.

Filozof [2005]: Toplam 3 baskı. Babek Yay., (2005), Patika Yay., (2016) 302 s.

Grizu 1 [2005]: Toplam 3 baskı. Kardelen Yay., (2005), Babek Yay., (2011), Belge Yay., (2018) 443 s.

Grizu 2 [2006]: Toplam 3 baskı. Babek Yay., (2006), Belge Yay., (2018) 413 s.

Grizu 3 [2007]: Toplam 2 baskı. Babek Yay., (2007), Belge Yay., (2018) 419 s.

Grizu 4 [2011]: Toplam 2 baskı. Babek Yay., (2011), Belge Yay., (2018) 494 s.

Işıltılar İmgeler / Ressamın Minör Dünyası -Öykü- [2018]: Nota Bene Yay., 128 s.

Çatlaklar ve Kesitler -Öykü- [2018]: Sancı Yay., (2018) s.

Şiir

Baba İshak Destanı [1993]: Toplam 2 baskı. Babek Yay., (2008) 72 s.

Kahramanlık Kılamları [1993]: Toplam 2 baskı. Umut Yay., (1993) 68 s.

Falaris Prelüdleri [1995]: Toplam 2 baskı. Piya Yay., (1995), Dersim Yay., (2015) 78 s.

Eşrefoğlu Al Haberi [1998]: El Yay., (2003) 95 s.

Huruç [2002]: Altınçağ Yay., 111 s.

Demirin ve Ateşin Dilinden [2004]: Tohum Yay., (2004) 143 s.

Aşk ve Işık İçinde [2007]: Babek Yay., 100 s.

Lal Dili [2016]: Babek Yay., 72 s.

Deneme

Karyatidler [1992]: Toplam 3 baskı. Tufan Yay., (1992), Babek Yay., (1997-2012) 143 s.

Sanat ve Edebiyat Yazıları [1998]: Babek Yay., 160 s.

Denemeler [1999]: Babek Yay., 150 s.

Masal

Sevdalı Kız [2005]: Babek Yay., 64 s.

Mavi Munzur Masalları [2008]: Babek Yay., 71 s.

Maymun Düğünü [2016]: Hel Yay., 192 s.

İnceleme

Rus Sosyal Emperyalistlerinin Afganistan İşgali

Devlet ve Komün [2015]: Patika Yay., 168 s.

Mektup

Büyücüye Mektuplar [2006]: Babek Yay., 155 s.

Üçlemeler / Mektuplar, Hikâyeler, İzler [2016]: Hel Yay., 176 s.

Sergi Katalogları

Bütün Dünya Evim [2002]: Yön Ajans, 65 s. (Türkçe-İngilizce)

Avustralya'dan Anadolu'ya [2007]: Babek Yay., 48 s. (Türkçe-İngilizce)

Birgi / Işıltılar - Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi [2015]

Metaforlar - İzmir Konak Belediyesi [2017]

Çoğul Yalnızlık [2010]: Batı Birlik Sanat Galerisi, Anraka

Muzaffer Oruçoğlu Hakkında Hazırlanmış Kitaplar

Filozofça Epistemolojik Kopuş [2015]: Mehmet Akkaya, Belge Yay., 348 s.

Muzaffer Oruçoğlu Anlatıyor / Zavot'tan Vartinik'e [2017]: Ayrıntı Yay., 224 s.

Çatlayan Süt Sessizliği [2018]: Şükran Çelik-Ayhan Oruçoğlu, Belge Yay., 271 s.

Muzaffer Oruçoğlu'nun dört ciltlik roman dizisi *Grizu*, Türkiye'de kömür madenleri odağında işçi sınıfının gelişimini her bir ciltte ayrı bir tarihsel döneme odaklanarak ele alıyor. Yazarın başyapıtı olarak görebileceğimiz bu eseri bir çeşit belgesel roman olarak okumak da mümkün. Fakat Oruçoğlu *Grizu*'da da esrarlı, delişmen, taptaze roman dilinden ödün vermiyor.

Grizu, müthiş ayrıntılı saha anlatımına, madencilikle ilgili yakından gözlemlerle beslenen gerçekçiliğine, romanın arka planında her biri yakın dönem Türkiye tarihini şekillendirmiş büyük tarihsel olayları ele almasına rağmen özenli dili, etkileyici karakter çizimleriyle okura bir roman, hem de büyük bir roman olduğunu her satırda hatırlatıyor.

Oruçoğlu çok az çiğnenmiş bir patikaya saparak yazdığı bu "işçi sınıfı romanı"yla çileli madenkeşlerden, grizu yanığı işçi ve katır bedenlerinden, zorla çalıştırılan Batı Karadeniz köylüsünden, akıl almaz çalışma koşullarından, sermayeyle kolluk güçlerinin iç içe geçmiş eza uygulamalarından söz açarken işçi sınıfından aldığı emaneti okura "roman" görünümüyle sunuyor. Üstelik bunu yerel söyleyişleri, mesleki jargon ve terminolojiyi güçlü birer roman malzemesine dönüştürerek yapıyor.

9. Abdullah Baştürk Roman Ödülü'ne layık görülen *Grizu*, edebiyatımızın yüz aklarından biri olarak beliriyor. Her dönemde işçi sınıfına reva görülen uygulamaları ve işçi sınıfının verdiği/vereceği cevabı da hatırlatarak.

ROMAN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ YENİ BASKI

Muzaffer Oruçoğlu • GRİZU 1

ISBN: 978-975-344-768-3

www.belgeyayinlari.com.tr

belge yayınları